

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JÎN

KOVARA KURDÎ—TÎRKÎ * KÜRDÇE—TÜRKÇE DERGİ

1918—1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebi
bo tîpên Latîni:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

JÎN

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N° 2414

J Î N

KOVARA KURDÎ—TÎRKÎ * KÛRDÇE—TÛRKÇE DERGÎ
1918—1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebî
bo tîpên Latînî:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

WEŞANXANA DENG

Box 3050
750 03 Uppsala
Sweden

DENG YAYINEVİ

Box 3050
750 03 Uppsala
Sweden

Tarîxa çapê:
Kanûna Paşîn 1985

*

Baskı tarihi:
Ocak 1985

Fyristryck
Storgatan 30, Uppsala-Sweden

ISBN 91-970702-0-3

M. EMİN BOZARSLAN

P Ê Ş K Ê Ş Î

BEŞ I

HAYDARÎYÊN GIŞTÎ DÎ HEQÊ KOVARA "JÎN" DA

ZANA Û XWENDAYÊN KURD DÎ DESPÊKA SEDSALA XX. DA

Di despêka sedsala XX. da serbajarê dewleta Osmanî Stanbol, ji alîyê siyasetê û çandeyê ve merkezeka pirr giring bû. Gelek xwenda û zana û xwendekarên Kurd jî, wek ên gelên dî yên bindestê Osmanîyan li wî bajarî civîyabûn. Ew zana û xwenda û xwendekarên Kurd dixebitîn ku tovê bîr-bawerîya welatevî-nîyê, tovê fikra Kurdîtîyê di nava gelê Kurd da biçînin û paşê jî rîya tevgerê neteweyî vekin, tevgerê neteweyî saz bikin. Her weha wan dixwest ku pêşewarîya wê tevgerê neteweyî bikin û bi wê tevgerê Kurdistanê ji binê nîrê dewleta Osmanî rizgar bikin. Jibo gîhana wê amancê jî, dixebitîn ku ji hemî keys û fersendan mefadar bibin.

Sala 1900'î komela Kurda a pêşîn li Stanbolê hatîye saz kirin. Navê wê komelê, "Komela Vîna Zexm a Kurdistanê" (Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti) bûye. Sazkerê komelê Fikrî Efendîyê Amedî (Diyarbakirî) bûye. Em ji endamên wê, tenê navê Kurdîzade Ehmed Ramîzê Licî dizanin. (1) Belam ew komele, di binê rejîma Sultan Hemîd da umîrdirêj nebûye.

Careka dî keys û fersend, piştê saz kirina meşrûtiyetê di dewleta Osmanî da ketîye destê zana û xwenda û xwendekarên Kurd. Meşrûtiyet, yan jî bi peyveka dî rejîma meşrûti, bi pêşewarîya "Komela Yekîti û Pêşketina Osmanî" (Osmanî, İttihad ve Terakkî Cemiyeti) di sala 1908'an da hatîye saz kirin. Di despêka rejîmê da, azadiyeka hema-hema bêsînor hatibû nava dewleta Osmanî. Jixwe prensîp û sloganên rejîma nû "azadî, biratî, wekhevî" (hürriyet, uhuvvet, müsavat) bûn. Ev hersê peyvik bûbûn slogan û li her derê împaratoriye belav bûbûn, wek benîşt ketibûn devê her kesî.

(1) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, rûpel 25—26, Çapxana Stewr, Bêrût-1969

Hingê welatevîn û neteweevînên Kurd jî xebitîne ku ji wê rewş û keysa nû mefadar bibin û xebateka neteweyî vêkxin. Berê wê xebata wan, berê sazkirina **"Komela Hevkarî û Pêşketina Kurd"** (Kürd Teavûn ve Terakkî Cemiyeti), derxistina kovara **"Kurdistan"**, sazkirina dibistaneka Kurdî, paşê jî sazkirina **"Komela Kurd jîbo Belavkirina Zanîne"** (Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti) û **"Komela Xwendekarên Kurd Hêvî"** (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti), derxistina kovara **"Rojî Kurd"** û kovara **"Hetawî Kurd"** bûye.(2).

Lê belê, piştê derketina Şerê Cîhanî yê Pêşîn, kargêrên komela **"Hêvî"** û gelek ji endamên wê bi destê hukumeta **"Yekîti û Pêşketinê"** (ittihad ve Terakkî) hatine girtin û hatine şandin bo cebbheyê şer. Bi wî awayî, ew mêledeya ku **"Hêvî"** yê teviştandibû vemirîye û heta sala 1918'an wisa vemirî maye.

PIŞTÊ ŞERÊ CÎHANÎ YÊ PÊŞÎN

Piştê xilasîya Şerê Cîhanî yê Pêşîn dîsa keyseka baş, tewr ji keysa 1908'an baştir ketîye destê welatevînên Kurd. Dewleta Osmanî di wî şerî da zorbirî bûbû, hemî welatên Ereban digel Kurdistanê Jêrîn û beşek ji Kurdistanê Jorîn wînda kiribûn. Gerçî piraniya Kurdistanê Jorîn hêj di binê dagirkirina Osmanîyan da bû, lê ji ber wan derbên giran ên ku di şer da xwaribûn, rewşa wan li Kurdistanê Jorîn jî têr xilxilbû.

Ji alîyê dî ve, ew 14 prensîpên ku Serekkomarê Emrîkayê Thomas Woodrow Wilson ragîhandibûn û bi navê **"Prensîpên Wilson"** hatibûn naskirin, ji alîyê hemî dewletên beşdarê şer ve hatibûn qebûl kirin. Li gora wan prensîpan, gelên ne Tirk ên ku berî şer di binê destê Osmanîyan da bûn, diviya ku pêşedema xwe bi xwe kifş bikin û eger bixwestina diviya ku bikarîna dewletên xwe yên xweser jî saz bikin.

Zana û xwenda û xwendekarên Kurd, ew rewşa xilxil û têkilhev, jîbo vêkxistin û xebateka neteweyî û jîbo rizgarîya Kurdistanê keyseka lêhatî dîtine û xwestine ku ji wê keys û fersendê mefadar bibin.

Eşkera ye ku tovê amadekirin û vêkxistin û pêkanîna tevgera neteweyî, bi belavkirina bîr-bawerîyên neteweyî di nava gel da tê çandin. Ew jî bi xebata qadroyên pêşewa mimkun dibe. Wek ku me li jor jî got, Kurdên ku qadroyeka weha pêkbanîna li Stanbolê hebûne. Wan Kurdan, qadroyeka weha pêkanîye û wê qadroyê jîbo rakirina wî barê giran, yekser piştê xilasîya şer dest bi xebatê kirîye. Berê wê xebatê jî, sazkirina **"Komela Pêşketina Kurdistanê"** (Kürdistan Tealî Cemiyeti) û derxistina kovara **"Jîn"** û kovara **"Kurdistan"** bûye.

(2) Eynê eser, r. 23, 34, 35, 37
û Jîn, jîmare 21, r. 1

DÎROKA KOVARA "JÎN"

Kovara "Jîn" di payiza sala 1918'an da li Stanbolê dest bi derketinê kirîye. Wisa tê zanîn ku organa neresmî ya **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye. "Jîn" 25 jîmare hatîye weşandin. Tarîxa jîmareya pêşîn 7/11/1918 ye. Di wê jîmareyê da bi nivîsareka kurt a bi sernivîsara "Amanca me" (Maksadımız), semedê weşandina kovarê û amanca wê weha hatîye ragîhandin:(3)

"Jîn ne jîbo bi destxistina lişteka (menfeet) maddî derdikeve. Amanca wê, belavkirina zanîne ye li ser jîyana Kurd a dîrokî, heqên wî yên neteweyî, bêjeya wî û rewşa wî ya civakî, ku ji sedsalên dirêj vir da hatine îhmalkirin. Li gora bawerîya me, amadekirina cîyekî layiq jîbo neteweyê Kurd di civîngeha neteweyan da, bi xebateka wisa mimkun e ku awayê wê xebatê li gora fama vê demê be. Em têdigîhîn ku ev teşebbûsa me, xebateka pirr dijwar dixwaze. Belam, dema ku me ev wezîfa giran da ser milê xwe, me bi rastî hêvî kir ku em dikarin xwe bispêrin alîkarî û hêsanîyên maddî û manewî yên neteweyê Kurd. Ew neteweyê Kurd ku jîbo welat û gelê xwe, her tim bi qebûlkirina fîdakariyên mezintirîn hatîye naskirin. Rastanîn û lêkanîn ji Xwedê ye".(4)

Kovara "Jîn", bi wê bawerîyê û bi wê biryarê, jîyana xwe nêzîkê salek domandiye. Jîmareya wê ya paşîn, yanî ya 25'an di tarîxa 2/10/1919'an da derketîye. Kovar piştê wê tarîxê hatîye girtin û bi wî awayî di dîroka gelê Kurd da veşîrîye.

Ji 25 jîmareyên "Jîn"ê 22 jîmare 16 rûpel derketine. Hemî jîmare bi qabê qarton qabkirî bûne. Ger mirov her çar rûpelên qabên wê jî têw bike, rûpelên wan 22 jîmareyan dibin 20. Lê belê, di orjînalên kovarê da li her çar rûpelên qab jîmare nehatine nivîsîn; jîmare tenê li rûpelên metnê kovarê hatine nivîsîn. Jîmareyên 15'an, 16'an û 25'an jî 24 rûpel derketine. Ew her sê jîmare jî wek ên di qabkirî bûne û digel rûpelên qabên xwe 28 rûpel bûne. Belam di wan da jî jîmare tenê li rûpelên metnê kovarê hatine nivîsîn.

ZIMANÊ KOVARA "JÎN"

Kovara "Jîn" bi Kurdî û Tirkî derketîye. Heta sala 1918'an Kurdistanê Rojava, yanî Kurdistanê ku di binê dagirkirina împaratoriya Osmanî da bû, yeker bû û nehatibû parçekirin; yanî ew parçeyên ku îro ji wan ra tê gotin "Kurdistanê Tirkîyê", "Kurdistanê Îraqê" û "Kurdistanê Sûrîyê" gişt yeker bûn û di binê destê Osmanîyan da bûn. Navê welêt jî resmen "Kurdistan" bû. Li gora wê rewşê, xwenda û zana û xwendekarên Kurd gişt yek bûn û bi yekîtiyê dixebitîn. Mesela, di nava qadroya "Jîn"ê da Kurdên Kerkûk û Silêmanîyê jî, Kurdên Amed (Dîyarbekir) û Bedlîsê jî hebûn. Tewr çend Kurdên Kurdistanê

(3) Ev parçeya jêrîn di eslê xwe da bi Tirkî ye, me ew ji Tirkî wergerand bo Kurdî.

(4) Jîn, jîmare 1, rûpela qab a diduyan

Rojhilat jî di nava wan da hebûn. Ew hemî bi hev ra, bi aheng û yekîtî, bi yek-dilî û yekmilî, jibo rizgarîya Kurdistanê û azadîya gelê Kurd dixebitîn. Lewra hemî welatevîn û neteweevînên Kurd bûn.

Ji ber wê yekê, di kovarê da her du zarên Kurdî yên sereke Kurmancî û Soranî tev hatine bi karanîn; bi herdu zaran jî nivîsar û helbest di kovarê da hatine weşandin.

Kurdîya ”Jîn”ê Kurdîyeka sade ye û bi awayekî vekirî, nîsbeten bi awayekî xwerû hatiye nivîsîn. Digel wê yekê jî, di nivîsarna û helbestna da gelek peyvîkên Erebi û Farisî hatine bi karanîn.

Lê herçî nivîsar û helbest û çîrokên ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketine, gişt bi zimanê Osmanî ne. Çawa ku her kes dizanê, zimanê Osmanî jî Tirkî, Erebi, Farisî û Kurdî pêkhatibû; loma jî navê wî ne ”Tirkî” bû, jê ra dihat gotin ”Osmanî”.

TÎPÊN EREBÎ

Wê demê Kurdî û Tirkî tev bi tîpên Erebi dihatin nivîsîn. Ji ber wê yekê, ”Jîn” jî bi tîpên Erebi hatiye weşandin. Wisa tê famkirin ku nivîskar û kargêrên kovarê, ji bi karanîna tîpên Erebi ne dilxweş bûne. Lewra tîpên Erebi di eslê xwe da taybetîyê bi zimanê Erebi ne û li zimanê Kurdî nayên. Di jimareyên 20’î, 21’ê, 22’yan, 23’yan û 24’an da di heqê zorayî û dijarîya bi karanîna tîpên Erebi da ragîhanek derketîye. Di wê ragîhanê da hatiye gotin ku hin xwendevanên kovarê, mana peyvika ”Jîn” fam nakin û wê peyvikê ”jin” dixwînin. Di ragîhanê da ji wê şaşîyê gazinc hatiye kirin û weha hatiye gotin:

”Em çi bikin, ku zimanekî Arî bi kirasê alfaba Samî bê nivîsîn, ancax ew qas mefadar dibe. Îbret bigirin”.

Ji ber ku Kurdî zimanekî Hindî-Ewropî ye di wê ragîhanê da jê ra hatiye gotin ”Arî”, ji ber ku Erebi jî zimanekî Samî ye ji alfaba Erebi ra hatiye gotin ”alfaba Samî”.

Belam, digel ku ji tîpên Erebi ne dilxweş bûne jî, nekarîne ew tîp bi tîpên Latînî biguhêrin. Bi wî awayî ”Jîn”, heta paşîyê bi tîpên Erebi hatiye çapkirin.

SERKAR Û BERPÎRSYARÊN ”JÎN”Ê

Çawa ku li jor jî hat gotin, ”Jîn”, organa neresmî ya Komela Pêşketina Kurdistanê bûye. Belam di heqê wê yekê da di kovarê da tiştek nehatiye nivîsîn. Belkî, jibo ku ji rûyê têdayîyên kovarê li dijê komelê behane nekeve destê hukumetê, ew rê hatiye bijartin û nehatiye nivîsîn ku kovar organa komelê ye.

Di despêka sala 1919’an da komeleka çandeyî jî hatiye saz kirin. Ew komele jî pêgirtîyê Komela Pêşketina Kurdistanê bûye. Navê wê, ”Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan” (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat

Cemiyeti) bûye. Çawa ku ji navê wê jî tê zanîn, ew komeleka çandeyî bûye. Bernama wê komelê di tarîxa 2/2/1919'an da di **"Jîn"**ê da bi belavokeka dirêj hatîye çapkirin û ragîhandin. **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan**, di wê bernama xwe da ragîhandîye ku ji dema sazûna xwe pê ve, kargêriya kovara **"Jîn"** jî girtîye destê xwe. Peyva komelê li ser kargêriya **"Jîn"**ê weha ye:(5)

"Komele, Kovara **'Jîn'**, ku ji demeka berîn ve derdikeve û heta ku Xwedê bivê dê derkeve, digire binê kargêriya xwe; bi vê wasîtê hemî hevneteweyên xwe dixûne îmtîhana xebat û sebatê û meydana ciwamêrî û merdîtîyê. Rastanîn û lêkanîn ji Xwedê ye".(6)

Wisa tê zanîn ku wê komelê, ji ber ku komeleka çandeyî bûye, di kargêriya kovara **"Jîn"** da tu mehzûrek nedîtîye. Lê belê, em bi hêsanî dikarin bêjin ku makekomele **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye û kargêriya rastîn jî di eslê xwe da di destê wê komelê da bûye.

*

Serkar û berpirsyarê kovarê, berê Hemzeyê Muksî bûye. Hemze, yek ji sazkerên **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye û bi navê Hemzeyê Muksî hatîye naskirin. Hemze, welatevîn û netewevînekî Kurd ê têrbawerî û dilsoj, her weha jî nivîskarekî xurt bûye. Xurtîya qelema wî, ji pêşpeyva ku jibo **"Mem û Zîn"**ê nivîstîye, kifş e. Ew pêşpevy, hem di çapa **"Mem û Zîn"**ê ya 1919'an da, hem jî di jimareya **"Jîn"**ê ya 19'an da hatîye weşandin.

Berpirsyariya Hemze ji jimareya pêşîn heta jimareya 20'î dom kirîye. Ji jimareya 21'ê heta jimareya 25'an, yanî heta jimareya paşîn jî Memdûh Selîm bûye berpirsyarê kovarê.

Ev guhartin çima qewimîye? Gelo di wê pêlê da Hemze wezîfeka dî standîye loma Memdûh Selîm bûye berpirsyarê kovarê? Yan semedekî dî di wê guhartinê da hebûye?

Di heqê vê şolê da em tiştek nizanin û tu haydarî di destê me da tunin.

NIVÎSKAR Û HOZANÊN "JÎN"Ê

Gelek nivîskarên qedirbilind û zanayên gewre di kovara **"Jîn"** da nivîsarên rûmetgiran nivîstîne. Hin ji wan nivîsaran bi Kurdî ne, hin jî bi Tirkî ne. Her waha, gelek hozanên welatevîn jî rûpelên **"Jîn"**ê bi helbestên xwe yên heja xemilandine.

Yek ji hozan û nivîskarên kovarê yên timî, hozan û nivîskarê gewre Pîremerd bûye. Pîremerd, hozanê marşa **"Newroz"** e. Pîremerd di **"Jîn"**ê da bi

(5) Li jêrenota 3'yan binêrin

(6) **Jîn**, jimare 10, r. 14

navê xwe yê rastîn "Tewfîqê Silêmanî" (Süleymaniyeli Tevfik) nivîsîye. Çend nivîsarên wî û hin helbestên wî bi Tirkî di kovarê da derketine.

Yek ji nivîskarên "Jîn"ê yên timî jî Xelîl Xiyalî bûye. Zana û nivîskarê gewre Xelîl Xiyalî, nivîsarên xwe bi navê "Kurdîyê Bedlîsî" (Kurdîyê Bitlîsî) nivîsîne; di wan nivîsarên xwe da gelek şolên dîrokî, mîtolojîk, civakî, zîmanzanî û felsefî girtine destê xwe û bi awayekî zanyarî ew tehlîl kirine. Nivîsarên Xelîl Xiyalî hemî bi zimanê Tirkî ne.

Şehîdê Kurd Kemal Fewzî jî yek ji nivîskar û hozanên "Jîn"ê bûye. Nivîsar û helbestên wî dinumînin ku dilê wî tijî evîna Kurd û Kurdistanê bûye û bi wê evîne şewitîye. Nivîsar û helbestên Kemal Fewzî yên agirîn bi Tirkî ne.

Evdirehîm Rehmîyê Hekarî jî yek ji hozan û nivîskarên kovarê yên timî bûye. Pirrê nivîsar û helbestên wî bi Kurdî ne û evîna Kurd û Kurdistanê ji wan difûre. Her weha, pîyesa wî ya Kurdî "Memê Alan" jî di "Jîn"ê da derketîye. Wisa tê zanîn ku ev, pîyesa Kurdî ya pêşîn e.

Serkar û berpirsyarê kovarê yê diduyan Memdûh Selîm jî, yek ji nivîskarên timî bûye. Wî, nivîsarên xwe yên sîyasî û civakî bi navê "Memdûh Selîmbe-gî" nivîsîne. Nivîsarên wî hemî bi Tirkî ne.

Ezîz Yamulkî jî di "Jîn"ê da gelek nivîsarên hêja nivîsîne. Nivîsarên wî bi piranî li ser dîroka dewleta Baban a Kurdî ne. Yamulkî di wan nivîsarên xwe da dewleta Baban ji her alî ve nasandîye, gelek goşeyên dîroka wê dewletê ronî kirine; her weha lêkdanên Osmanîyan û Îranê li ser Kurdistanê jî anîne ber çavan. Nivîsarên Yamulkî bi Tirkî derketine.

Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêrekî jî rûpelên "Jîn"ê bi peyvên pêşîyan ên Kurdî xemilandine û li ser wan peyvên pêşîyan gelek axiftinên hêja nivîsîne, serçavîyên wan peyvên û semedên derketina wan dane zanîn. Ji bil peyvên pêşîyan, çend nivîsar û helbestên wan jî di kovarê da hatine weşandin.

Serekê Bizava Agirîyê Îhsan Nûrî, zanayê Kurd Kamran Alî Bedirxan, Qazîzade Mistefa Şewqî, Qazîzade Letîf, Huznîyê Dêrsimî, Mîrzayê Cizîrî, Zaxoyî û hin nivîskar û hozanên dî jî di kovarê da nivîsîne.

Ji bil nivîsar û helbestên van hozan û nivîskarên jorîn, hin helbestên hozanên Kurd ên berîn, wek Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Sîyahpoş, Nalî, Hacı Qadirê Koyî û wd. jî di kovarê da hatine çapkirin. Mîrov dikare bêje ku ew hozanên Kurd ên nemir jî di "Jîn"ê da bûne hozanên şerefê, şewqa xwe dane rûpelên wê û xwendevanên wê.

Kovara "Jîn" bi wê qadroya xwe ya xurt, nêzîkê salek jîyaye. Ew, ne tenê ji alîyê sîyasî ve, lê her weha ji alîyê civakî, bêjeyî û çandeyî ve jî kovareka gelek giring û hêja bûye, xizmeteka pirr gewre ji neteweyê Kurd ra û ji fikra Kurdîtîyê ra, ji fikra welatêvîni û netewewîniya Kurd ra kirîye. Heq e ku her Kurd, serê xwe li pêşberê xatira wê û xatira qadroya wê bi rêzdarî bitewîne.

”JÎN” ÇIMA Û ÇAWA HATÎYE GÎRTÎN?

Wek ‘ku me li jor jî da zanîn, jimareya ”Jîn”ê ya dûwayîn di tarîxa 2/10/1919’an da derketîye. Piştê wê tarîxê kovar hatîye girtin. Belam di heqê semedê girtina wê da zanîneka belgeyî tune. Gelo kovar ji alîyê hukûmetê ve hatîye girtin, yan di nava qadroya wê da yan jî di nava **Komela Pêşketina Kurdistanê** da dubendîyek derketîye û ji wê bonê kovar hatîye girtin?

Ji hewayê kovarê, xasma ji jimareya dûwayîn wisa tê zanîn ku qadroya wê di heqê domandina wê da biryardar bûye. Tewr wê qadroyê xwestîye ku sîno-rê xebata xwe firetir bike. Mesela, em di jimareya 23’yan da ragîhanek dibînin. Di wê ragîhanê da hatîye eşkerakirin ku, wan biryar daye ku ”Jîn”ê bîkin kovareka sîyasî, belam muamela resmî hêj temam nebûye, ji ber wê yekê jî jimareya 23’yan dereng derketîye, jibo ku xwendevanan ji bêsebrîyê derxin wê carê jî kovar wek berê derxistine.(7)

Bi rastî jî jimareya 23’yan gelek dereng derketîye. Tarîxa jimareya 22’yan 2/7/1919 ye, tarîxa jimareya 23’yan jî 28/8/1919 ye. Lê belê, digel wê derengîyê jî, ew ragîhan dinumîne ku nîyeta kargêrên kovarê domandina weşandina wê bûye. Tiştê balkêş ev e ku kovar, piştê wê ragîhanê jî du jimare dîsa li ser awayê berîn derketîye.

Di jimareya paşîn da jî ragîhaneka balkêş derketîye. Di wê ragîhanê da hatîye gotin ku, di bunya kovara ”Jîn” da qomîteka taqîbkirina karên Kurdan li Stanbolê hatîye sazîkirin û ew qomîte dê karên Kurdan ên îdarî, eskerî û adlî li Stanbolê taqîb bike, ew taqîbkirin jî dê mift be, yanî qomîte dê tu ucretek ji xwedîyên wan karan nexwaze. (8)

Eşkera ye ku qadroyeka ku xebateka weha fire bide ber xwe, ji nîşka ve û bê sebeb kovara xwe nagire û destê xwe ji her tiştî nakişîne.

Gelo ”Jîn” ji alîyê hukûmetê ve hatîye girtin, yan ji ber zordestîya hukûmetê qadroya wê neçar maye û ew girtîye? Ev îhtîmal ne dûrê aqil e. Lê belê, di heqê vê yekê da di destê me da tu haydarî û belge tune.

Xebatkarê Kurd Zinnar Silopî (Qedî Cemîlpaşa), di pirtûka xwe ”**Doza Kurdistan**” da dide zanîn ku rojnamên Tirkî di wê esnayê da li dijê Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** Seyid Evdîlqadir qampanya vekirine û gotine ku:

”Seyid Evdîlqadir hem Serekê Şûrayê Dewlet e, hem jî Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** ye. Hal ew hal e ku ev komele daxwaza serxwebûna Kurdistanê dike. Divê ku Seyid Evdîlqadir yan ji serekîya Şûrayê Dewlet, yan jî ji serekîya **Komela Pêşketina Kurdistanê** vekîşe”

Li ser wê qampanyayê Seyid Evdîlqadir beyanek daye rojnaman û gotîye ku ”gelê Kurd serxwebûn naxwaze, muxtarîyet dixwaze”. Ev beyan bûye semedê derketina dubendîyê di nava **Komela Pêşketina Kurdistanê** da û di dûwayîya wê dubendîyê da ev kesên ha ji komelê veqetîyane:

(7) Jîn, jimare 23, r. 1

(8) Jîn, jimare 25, rûpela qab a diduyan

Emîn Alî Bedrixan(Botan), Ferîd Beg, Şukrî Baban(Silêmanî), Fuad Baban(Silêmanî), Hîkmet Baban(Silêmanî), Dr. Evdila Cewdet(Erebkêr), Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden), Kemal Fewzî(Bedlîs), Ekrem Cemîlpaşa(Amed), Necmeddîn Huseyn(Kerkûk), Memdûh Selîm(Wan) û Mewlanzade Rif'et.

Ev kes, piştê ku ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** derketine, komeleka di bi navê "**Komela Vêkxistina Civakî**" (**Teşkilât-ı ictimaiye Cemiyeti**) saz kirine; kovara "**Jîn**" jî gerîyaye rojname û bûye organa wê komela nû.(9)

Zinnar Silopî di heqê qewimîna wê bûyerê da, wê dubendî û parçebûnê da tu tarîx nenivîsiye; her weha nedaye zanîn ku "**Jîn**" kengê gerîyaye rojname û ji kîjan tarîx pê ve rojnamekî hatîye weşandin. Eger "**Jîn**" bi rastî gerîyabe rojname û rojnamekî derketibe, divê ku mirov li jimareyên wê yên rojnamekî jî bigere û jibo peyda kirina wan bixebite. Her weha, divê ku mirov bixebite ku tespît bike ku ew rojname çi qas jîyaye, kengê û çawa û çima hatîye girtin.

Em dîsa bi bîr bînin ku jimareya paşîn a kovara "**Jîn**", yanî jimareya wê ya 25'an di tarîxa 2/10/1919'an da derketîye.

YEK BERHEVOKEK LÎ HEMÎ CÎHANÊ

Piştê ku Kemal Paşa(10) di tevgera xwe da bi piştgirî û destek û alîkarîya gelê Kurd bi ser ketîye, hebûna gelê Kurd înkâr kirîye û biryar daye ku Kurdan di nava Tirkên da bipişêfe. Jibo ku bikare bigîje wê amanca xwe jî, ziman û bêje û çandeya Kurdî jî binî qedexe kirine; her weha rîya çapkirin û belavkirina pritûk û rojname û kovarên Kurdî jî bi temamî ritimandîye.

Li gora wê biryara rehkarkî û req, esker û polêsên Tirkên bi hovîti dest bi berhev kirin û şewitandina pirtûk û rojname û kovarên Kurdî yên berîn kirine. Ew barbarî û dijminî li dijê ziman û bêje û çandeya Kurdî û li dijê eserên Kurdî, dema Bizava Şêx Seîd û piştê têkçûna bizavê gîhaye tepelê. Leşkerê dewleta Tirkîyê ketîye Kurdistanê û ji alîyek ve bi deh hezaran jin û mêr û zarûkên Kurdan dane ber gullan, singû kirine û kuştine, bi sedan gundên Kurdistanê digel însan û heywanan şewitandine, bi sed hezaran Kurd cîhil kirine û ajotine Anadolê; ji alîyekî dî ve jî hemî nusxeyên pirtûk û rojname û

(9) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 59—60

(10) Ji ber ku ew di nava gelê Kurd da bi navê "Kemal Paşa" hatîye naskirin û bi wî navî qala wî tê kirin, me li vir navê wî weha nivîsî. Belkî jî, ji ber ku ew nav bûye sembol û nîşana milîtarîzma Osmanîyan û milîtarîzm û rehkarîya Tirkên, gelê Kurd bi "paşatî" ya wî ew nasîye û her bi wî navî qala wî dike. Nav û unwan û paşnavên wî yên dî, wek "Mistefa Kemal", "Gazî" û "Kemal Atatürk" di nava gelê Kurd da cî negirtine. Lewra ew eskerekî wisa bûye ku milîtarîzma Tirkên a ku di dûwayîya dewra Osmanîyan da êdî kevnar bûbû nûjen kirîye, rehkarîya Tirkên kirîye bingeh jibo sîyaseta xwe û jibo Komara Tirkîyê, bi zora eskerîyê û bi qetlîamên hovkî berxwedanên gelê Kurd şikandine, pêwendî û muameleyên wî digel gelê Kurd her bi singûyê bûne. Ji ber van sêmedan gelê Kurd her bi "paşatî" qala wî kirîye û jê ra gotîye "Kemal Paşa".

kovarên Kurdî yê berîn ên ku ketine destê wan şewitandine, her tiştê ku bêhna Kurdîtiyê jê hatiye tune kirine.

Di binê tirsê wê qetlîamê û wê terora xwînê da, gelek Kurd jî hebûne ku pirtûk û rojname û kovarên Kurdî yê ku di destê wan da bûne, ji tirsan bi xwe şewitandine.

Yek ji wan eserên Kurdî yê ku di wê terora xwînê da hatine şewitandin û tune kirin jî kovara "Jîn" bûye. Piraniya nusxeyên "Jîn"ê bi destê esker û polîsên Tirkî, hin nusxeyên wê jî bi destê xwendevanan hatine şewitandin.

Bi wî awayî, qetlîama Kurdistanê dualî hatiye pêkanîn: Qetlîama gelê Kurd û qetlîama ziman û bêje û çandeya gelê Kurd.(11)

Bi qasê ku em dizanin, ji wê terora hovkî û qetlîama barbakî, tenê yek berhevoeka kovara "Jîn" jî şewatê û tunebûnê xilas bûye. Ew berhevok jî ew e ku ez li serê xebitîm, min ew jî tîpên Erebi wergerand tîpên Latînî.(12)

Em dê di beşê 7'an ê wê pêşkêşiyê da li ser vî babetê dirêjtir binivîsin.

- (11) Ev dijmîni û barbariya dewleta Tirkîyê li dijê eserên Kurdî, hê jî bi eynê diwarî û eynê hovîtiyê dom dike. Yek ji gelek numûneyên wê dijmîniyê, serpehatiya "Mem û Zîn" a Xaniyê nemir e. Sala 1968'an min "Mem û Zîn" li Stanbolê çap kir. Şêş hezar nusxe hat çap kirin. Xortên Kurdan ên ku li Stanbolê dixwendin, sê hezar nusxe yêncildkirî ji cildxanê derxistin û birin belav kirin. Sê hezar nusxeyên necildkirî li benda cildkirinê bûn. Wê demê polîs ji derketina "Mem û Zîn"ê haydar bû. Komek polîs bi lez û bez, bi xişm û xezeb avêtin ser cildxanê û ew sê hezar nusxe yêncildkirî gişt girtin, li qamyonek bar kirin û birin, paşê jî şewitandin. Ji bilê bûyerê, di van salên paşîn da bi hezaran pirtûk û kovarên Kurdî jî aliyê esker û polîsên Tirkîyê ve hatine şewitandin.

- (12) Jimareyan kovara "Jîn", belkî ji çend berhevokên wê hemin di arşîvên resmî yê Tirkîyê da, xasma di arşîvên eskerî da hene. Belam ew jimare û berhevok veşarî ne û destê kesê nagîje wan. Tabîî kargêrên Tirkî tu car naxwazin ku wan jimareyan eşkera bikin, yan jî derxin meydanê. Dewletên qolonyalist ên Rojavayî yêncilîngîstanê, piştê ku 30 sal bi ser belge û wesîqeyên wan ên resmî ra jî derbas dibe, wan belgeyan xwe didin çap kirin û belav kirin; bi wî awayî dinya ji wan haydar dibe. Lê belê dewletên qolonyalist ên wek Tirkîyê, ji ber ku di eynê demê da rehkar in jî û qolonyalizma wan bi rehkarîyê hatiye hevîr kirin, ew naxwazin ku pirtûk û rojname û kovarên kevîncilîngîstanê jî bi aliyê gelên bindest ve, yan jî di heqê gelên bindest da derketine, bîncilîngîstanê, yan jî ji nû ve bîncilîngîstanê çap kirin û bîncilîngîstanê weşandin. Ji ber wê yekê, jimare û berhevokên kovara "Jîn" û kovarên Kurdî yêncilîngîstanê ku ew jîbo pisporên xwe di destê xwe da diheîlîncilîngîstanê, her dê di destê wan da veşarî bîncilîngîstanê. Profesore Tirkî Tariq Zafer Tunaya, di pirtûka xwe "Partiyên Siyâsî li Tirkîyê"(Türkiye'de Siyasî Partiler) da hin tişt ji hin jimareyan kovara "Jîn" girtine. Lê belê nedaye zanîn ku ew jimare di destê wî bi xwe da hene, yan wî di arşîvên dewletê da ew xwendine.

ÎDEOLOJÎYA KOVARA "JÎN"

MÎRASA XANÎ

Di despêka sedsala XX. da fikra netewevînî û welatevînîyê, bi peyveka dî bîr-bawerîya Kurdîtiyê ji zana û xwenda û xwendekarên Kurd ra ne xerîb bû, ne jî nekişê bû. Ew fikir, ji zana û bîrbir û hozanê Kurd ê nemir Ehmedê Xanî ji neteweyê Kurd ra, xasma ji xwenda û zana û xwendekarên Kurd ra mîras mabû.

Ji ber vê mîrasa ku rûmet û qedrê wê nayê pîvan û nayê wezinandin, hêja ye ku Kurd tim û tim bi Xanî bipesinin û îftîxar bikin; ne tenê ji ber ku Xanî esereka wek "Mem û Zîn"ê afirandîye û ji neteweyê Kurd ra dîyarî kirîye, lê her weha jî ji ber ku wî di sedsala XVII. da fikra netewevînî û welatevînîya Kurd avêtîye meydanê û bîr-bawerîya Kurdîtiyê belav kirîye. Xanî, neteweyê Kurd layiqê bindestîyê nedîtîye û weha gotîye:

"Ez mame di hîkmeta Xwedê da
Kurmanc-i di dewleta dinê da

aya bi çi wechî mane mehrûm
bîlcumle jibo çi bûne mehkûm!"(13)

Xanî, kan û serçavîya derd û kulên Kurdan di bindestîyê da, çare û havila xilasîya wan ji wan derd û kulan jî di rizgarîyê da dîtîye:

"Ger dê hebûya me padîşahêk
layiq bidîya Xwedê kulahek

tayîn bibûya jibo wî textek
zahir vedibû jibo me bextek

hasil bibûya jibo wî tacek
elbette dibû me jî rewacek

(13) Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, r. 56, wergêr ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni: M. Emîn Bozarslan, Stanbol-1968; çapa diduyan: Stanbol 1975

**Xemxwarî dikir li me yetîman
tînane derê ji dest lêman**

**Xalib nedibû li ser me ev Rûm
Nedibûne xirabeyê di dest bûm".(14)**

Ji ber ku wê demê li her derê cîhanê kargêrîya welatan û gelan di destê şah û padîşah û mîran da bûye û rejimên komarî û demokratîk hêj nehatibûne sazîkirin, Xanî jî li gora rewşa wê demê ji Kurdan ra padîşahêk daxwaz kirîye û xweserîya gelê Kurd di binê kargêrîya padîşahêk da fikirîye. Ew fikir li gora rewşa wê demê normal û adetî bûye. Mirov nikare wê fikrê ji wî zana û bîrbîrê nemir ra bike kêmayî.

Xanî, bi nivîsîn û belavkirina fikra Kurdîtîyê û serxwebûnê jî qîma xwe nanîye; her weha rîya rizgarîya Kurdistanê jî numandîye, bi peyveka dî awa û şîweyê rizgarîyê jî dîtîye û nîşan daye:

**"Herçî bire şûrî destê hîmmet
zebt kir ji xwe ra bi mêrî dewlet".(15)**

Lê belê, jibo destbirina şûr yekîtî divê. Divê ku gelê Kurd bi tevayî û yekîtî dest bibe şûr. Xanî li ser vê şolê jî sekinîye û weha gotîye;

**"Ger dê hebûya me ittîfaqek
vêkra bikira me înqîyadek**

**Rom û Erebb û Ecem temamî
hemîyan ji me ra dikir xulamî**

**Tekmîl-i dikir me dîn û dewlet
tehsîl-i dikir me îlm û hîkmet".(16)**

Ger mirov bîne bîra xwe ku fikra welatevînî û netewewevînîyê bi Şorîşa Fransîz ra hatîye cîhanê û Şorîşa Fransîz jî sala 1789'an, yanî nêzîkê sed salî piştê nivîsîna "Mem û Zîn"ê teqîyaye, hingê mezinayîya Xanî bi awayekî zelaltir derdikeve meydanê û tê ber çavan.

Em bi hêsanî dikarin bêjin ku, bavê fikra Kurdîtîyê û netewewevînîya Kurd Xanî ye.

Li pêşberê xatira wî ya bilind û li pêşberê navê wî yê gewre, em serê xwe bi rêzdarîyeka bêsînor ditewînin.

(14) Eynê eser, r. 54

(15) Eynê eser, eynê rûpel

(16) Eynê eser, r. 58

KURDÎTÎ

Ji ber ku zana û xwenda û xwendekarên Kurd xwedîyê mîraseka weha bûne, fikra netewevînî û welatevînîya Kurd, yanî fikra Kurdîtîyê li ser **Komela Pêşketina Kurdistanê** û tabîî li ser kovara **"Jîn"** jî fermanrewa bûye. Ev fikir û ev bîr-bawerî, ji hemî nivîsar û helbestên ku di kovarê da derketine bi awayekî eşkera û berçav dixuye; ne ku tenê dixuye, lê her weha dikele û difûre jî.

Amanc azadiya gelê Kurd û rizgarîya Kurdistanê bûye. Jibo gîhana wê amancê jî, giringîya doza Kurdîtîyê di hemî jimareyên kovarê da hatiye ragîhandin, di wê rê da xebat hatiye kirin û hatiye xwestin. Em dikarin li ser vî babetî çend numûneyên kurt ji çend nivîsar û name û helbestan li vir binumînin.

Mesela, şehîdê Kurd Dr. Fuad Berxo, di nama xwe ya bi tarîxa 29/11/1334'an (1918) da weha gotîye:(17)

"Pêşedem çi qas tarî û bibagêr dibe bila bibe, ew ciwanên ku îro jibo Kurdîtîyê diqîrin, ez li pêşberê wan bi xuşûeka kûr û xwedayî, bi bawerîyeka ezelî serê xwe ditewînim".(18)

Nivîskar û hozan Hîlmîyê Siwêrekî, di nivîsara xwe ya bi tarîxa 19/11/1334'an (1918) da, ku bi sernivîsara "Ji Ciwanên Kurd ra"(Kürd Gençlerine) derketîye, ji ciwanên Kurd ra gotîye ku:(19)

"Dewra baldana metaê xelkê derbas bû. Ew xiyalên pûç ên ku fikrên hinan ji we dagirtine, dev ji wan xiyalan berdin. Ji bîr mekin ku zimanekî me yê fire jî heye, dîrokeka me ya dewlemend jî heye û ew heta nuha hatine îhmalkirin. Aha ji we ra bingehokeka xilasîyê: Xebat û despêkirin".(20)

Fikra welatevînî û netewevînîyê li cem nivîskar û hozan Evdirehîm Rehmî bûye evîneka rastîn. Wê evînê, di nivîsara wî ya bi tarîxa 26/1/1335'an (1919) da, ku bi sernivîsara "Welat" derketîye, weha rû daye:

"Îroke di qelbê me hemîyan evînîyek heye, agirek heye ku em daîma bi wê eşqê, bi wê evînê disojin, diqelin û ji ber wî agirî em ne xwedanmal in, ne xwedankur in, ne xwedanheyat in. Welhasil hemî tiştê xwe em hazir in di wê rê da bidin. Ew çi eşq e, çi evînî ye? Elbet ew evînîya welat e".(21)

Fikra Kurdîtîyê di nava welatevînên Kurd da cîyekî wisa bilind girtîye ku, adeta bûye dozeka muqeddes. Ev, ji vê helbesta ku şehîdê Kurd Yûsif Zîyayê Bedlîsî ji kovara **"Jîn"** ra wek nameyek şandîye, eşkera dixuye:

(17) Li Jêrenota 3'yan binêrin

(18) **Jîn**, jimare 5, r. 11

(19) Li jêrenota 3'yan binêrin

(20) **Jîn**, jimare 8, r. 8

(21) **Jîn**, jimare 9, r. 15—16

"El'an ku disekine li qeza Kilîsî
meşxûl e bi tehsîla pare, filûsî
Ya Reb tu ji cemaeta Kurdan binivîsî
mexmûm û feqîr Yûsifê Bitlîsî".(22)

Ji ber ku amanca **Komela Pêşketina Kurdistanê** û amanca kovara "**Jîn**" doza Kurdîtîyê bûye, di nivîsarên civakî da jî giranî ji wê dozê ra hatîye dayin. Em dikarin nivîsara Memdûh Selîm a bi sernivîsara "**Xanima Kurd**" (Kürd Hanımı), wek numûneyek nîşan bidin. Nivîskar di cîyekî wê nivîsara xwe da weha gotîye:(23)

"Pîreka Kurd jixwe azad e, sermîyanê mala xwe ye, ji bil daxwazên dîne Îslamê ji qeydên nuxaftinê azad e, ketîye nava jîna civakî ya ku mêr jî tê da ne, û di wê jînê da cîyekî rêzdarîyê girtîye. Eger em qasek li tebeqên jorîn binêrin, em selteneteka pîrekan jî dibînin. Ma jixwe vê sedsalê jî xwe nedaye ber heqê tesdîqa selteneta pîrekan! Pîreka Kurd, di pêwendîyên civakî yên bi mêran ra, wezîfa malxoyê xwe, yanî mêrê xwe jî dibîne; mesela, mêhvan qebûl dike, wek mêran bi xwe xizmeta mêhvanan dike. Pîreka Kurd xwedîyê xwîyekî(qereker) taybetî û bijare ye".(24)

Em bilindkirina alaya Kurdîtîyê û pêşxistina doza welatevînî û netewewînnîyê li ser her tiştî, di belavoka **Komela Xwendekarên Kurd Hêvî** da jî dibînin. Di beşê diduyan ê wê belavokê da weha hatîye gotin:(25)

"Ciwanên Kurd bawer dikin ku, jibo ku neteweyê Kurd bigîje mertebeka xwedîşeref a ku layiqê xislet û xwîyê wî yê bijare be, berî her tiştî divê ku bawerî û namûs û ideala Kurd bê parastin".(26)

Em dikarin numûneyên weha zêdetir binivîsin û li pey hev rêz bikin. Lê ne pêwîst e; ev qas bes e. Jixwe dê xwendevan her tiştî di jimare û rûpelên kovarê da bibînin û bixwînin.

NE LI DÎJÊ GELÊN DÎ

Kargêr û berpirsyar û nivîskarên kovara "**Jîn**" û bi awayekî giştî zana û xwendava û xwendekarên Kurd ên welatevîn û netewewîn, îdeolojîya welatevînî û netewewînnîyê, fikra Kurdîtîyê ne li ser bingehê rehkarîyê û şovenîzmê qebûl kirine; bingehê fikr û îdeolojîya wan, mudafea heq û mefayên gelê Kurd û azadîya Kurdistanê bûye. Ji ber wê yekê jî tu car dijminî û dijîtîya gelên dî nekirine. Bawerîya wan ew bûye ku dostanî û hevalî di navbera gelan da tenê li ser bingehê azadîyê û wekhevîyê tê saz kirin; eger yek ji gelan zordestî li gelekî dî bike, heq û mefayên wî jê bistîne, ev rewş hem dibe neheqîyeka mezin,

(22) Jîn' jimare 23, rûpela qab a diduyan

(23) Li jêrenota 3'yan binêrin

(24) Jîn, jimare 14, r. 8

(25) Li jêrenota 3'yan binêrin

(26) Jîn, jimare 22, r. 11

hem jî dibe kan û serçavîya dijminîyê di navbera gelan da. Em dikarin du numûne ji vê dîtina wan nîşan bidin. Yek ji van numûneyan parçenivîsarek ji nama şehîdê Kurd Yûsif Zîyayê Bedlîsî ye. Wî, ew name di tarîxa 21/3/1335'an (1919) da nivîsîye û tê da weha gotîye:(27)

"Ez îhtîmal nadim vê yekê ku tevgera neteweyî ya Kurd û têngîhîştina hebûna Kurd, tu neteweyek bêşîne. Û ez hêvî dikim ku bawerî û îdeolojîya Kurd bi têngîhîştina hebûna Kurd, pirrtir pêjna hevgirtinê, pêjna biratîyê biwelidîne. Bê guman, evîn û îtaeta bi zanîn, ji pêgirtina bi istirab çêtir e. Dijwarî yekîtî nayne, zêdetir sarî çêdike".(28)

Numûneya diduyan jî ji gotara xanimeka Kurd e. Navê wê xanimê Encum Yamulkî bûye. Wê, ew gotara xwe di civîna vekirina **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** da gotîye û ew gotara wê di kovara "**Jîn**" da jî derketîye. Xanima Encum Yamulkî di gotara xwe da gotîye ku:(29)

"Îro, di vê demê da qedera hemî neteweyan awayekî mixeyn standîye û ji her kesek ra heqek tê dayin. Em jî heqê xwe dixwazin. Lewra li meydana bi milyonan Kurd hene û Kurdistaneka mezin heye".

Xanima Encum Yamulkî, paşê gotara xwe weha domandîye:

"Amanca me ne ev e ku em li dijê Tirkîtiyê rawestin. Amanca me ev e ku em ji wan ra bibin piştgir û xwe bidin naskirin. Çawa ku Şerîf Paşa jî, ku li Parîsê jibo mudafea temamê mefayên Kurdan hatîye memûrîkirin, ew jî di memoranduma xwe da jî vê amancê avarê nebûye".(30)

DÎN Û WELATEVÎNÎ

Tiştêkî dî yê balkêş jî ev e ku di kovara "**Jîn**" da fikra Kurdîtiyê carna ji aliyê dînî ve hatîye girtin û doza azadîxwazîyê bi fikra dînî hatîye pîtkirin û zexmkirin. Mesela, hozan û nivîskar Evdirehîm Rehmî, jibo ku giringîya doza Kurdîtiyê û giringîya yekîtî û hevgirtinê di xebata azadîxwazîyê da binumîne, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "**Îttîfaq**" da weha gotîye:

"Hemî millet berê tefaqê çêdiket, paşê di şolan da muweffeq dibit. Meqse da me ew e, ku em ji hemî milletan paşvemayî ne, aqil ji ben û rêsan û kab, xalatan bigirin, berhev bibin, bibine yek. Eger na, dest Fathe û Yasînê bikin û xwe hazir bikin ku li pêş huzûra Xwedê dê çawan cewaba xwe bidin. Çunkî xûna milletekî weha reben, Xwedê dê ji me bixwazit. Ji min gotin, ji we îttîfaq".(31)

Çawa ku jî vê parçenivîsarê jî kifş dibe, amanc azadîya millet û parastina xwîna millet bûye; jibo gîhana wê amancê jî yekîtî û hevgirtin, yanî îttîfaq lazim bûye. Ew şol jî ji aliyê fikr û bawerîya dînî ve hatîye qalkirin. Di kovara

(27) Li jêrenota 3'yan binêrin

(28) **Jîn**, jimare 22, r. 3

(29) Li jêrenota 3'yan binêrin

(30) **Jîn**, jimare 22, r. 5

(31) **Jîn**, Jimare 3, r. 14

"Jîn" da çend nivîsar û helbestên dî jî derketine ku, di wan da jî şola neteweyî ji alîyê bîr-bawerîya dînî ve hatiye girtin û di wan da jî kê-m-zêde tiştên weha hatine nivîsîn. Ji ber vê yekê, ne pêwîst e ku em numûneyan zêde bikin.

*

Bi dîtin û bawerîya me, normal û tabîî bûye ku wan carna şola neteweyî ji alîyê fikra dînî ve girtiye destê xwe û ji wî alî ve li ser'ê peyivîne. Lewra gelê Kurd Musulman e û pêgirtîyê dînê xwe ye. Wê demê dîndarî di nava Kurdistan da ji dîndarîya îroyîn xurttir bûye. Dewlet û tevgerên hawirdorên Kurdistanê jî gişt bi navê dîn peyivîne. Mesela, dewleta Osmanî ya ku Kurdistan û gelek welatên dî jî bi sed salan di binê nîrê xwe da hîştibû, wê jî alaya dîndarîyê dabû ser milê xwe, neheqî û bêrêti û cîneyetên xwe gişt di binê perda dîn da dipoşan. Padîşahê Osmanî îddîa dikir ku ew xelîfeyê hemî Musulmanan e û bi wî awayî rengê dînî dida selteneta xwe. Her weha, Kemal Paşa jî, ku di sala 1919'an da dest bi tevgera xwe kiribû, di despêkê da bi navê dîn rabûbû, alaya "rizgarkirina dînê Îslamê û xelîfê Îslamê" dabû ser milê xwe û bilind kiribû. Wî, bi navê dîn û bi gelek dek û dolabên dî û bi gelek durûtîyên cure-cure gelê Kurd jî xapand, alîkarîya Kurdistan stand, paşê jî li gelê Kurd bada û fetilî ser Kurdistan, qetlîamên nebûyî anîn serê wan.

Di rewşeka wisa da ku her kes tê da li ser benê dîn bi canbazî leyistîye, tişte-kî normal û adetî bûye ku welatevîn û neteweevînên Kurd jî doza azadîxwazîyê ji alîyê dînî ve girtine destê xwe û fikra Kurdîtiyê bi bawerîya dînî pît û zexm kirine. Amanca wan ne ew bûye ku wek Osmanîyan, yan jî wek Kemal Paşa dîn jibo selteneta xwe û jibo zordestîyên xwe bikin alet; amanca wan ew bûye ku gelê Kurd serwest bikin û têbigîhînin ku doza Kurdîtiyê ji dîn ra ne çewt e û li dîn jî tê.

Di eynê demê da, li dijê wan kesan bûne ku dîn jibo liştên xwe yên maddî yan jî sîyasî kirine alet û xwestine ku bi navê dîn gel bixapînin, li pey xwe bi-kişînin. Mesela, **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan**, di belavoka xwe da, li ser hin mîr û melayên Kurdistan ên ku neheqî li gel kirine û ew xapandine, lişt û fermanrewayîya xwe bi ser heqê gel ra girtine, weha gotîye:(32)

"Ev her du celebên ku liştên xwe yên şexsî di îtaeta millet a bêsînor û nezaniya wî ya kûr da dîtine, jibo ku rewşa hazir bidomînin û rewşên nû jî îcat bikin û li ser lingan bihêlin, di nava millet da her tim jîmareyên dubendîyan zêde kirine. Li kêderê parçeyek ronayî, nîşaneka biçûk jibo xilasîyê dîtine, êrîşê wê derê kirine; ew hêza kor û reş a ku di destê xwe da girtine û tenê di rîya tune kirinê û wêrankirinê da bi kar anîne, bi wê hêzê her teşebbus tune kirine û her çirûsk vemirandine".(33)

(32) Li jêrenota 3'yan binêrin

(33) Jîn, jîmare 10, r. 11

JÎ FIKRÊN NAVBERNETEWYÎ DÛR

Tiştêkî balkêş jî ev e ku di kovara "Jîn" da tiştêk li ser fikrên navberneteweyî nehatîye nivîsîn. Wê demê Şorişa Sovyet hêj nû bû; bi tesîra wê şorişê fikrên navberneteweyî, wek fikra yekîtiya karkerên cîhanê gelek belav bûbû û fikra hevkarîya karkerên cîhanê û gelên bindest jî derketibû meydanê. Lê belê, di "Jîn"ê da ne di leha wan fikran da tiştêk hatîye nivîsîn, ne jî li dijê wan. Kovar, di heqê wan fikran û wan şolan da bi temamî bêdeng û huskut maye. Gelo çima?

Di heqê bersîva vê pirsê da, bi peyveka dî di heqê bêdengî û huskutîya kovarê da, di destê me da tu belge û wesîqe tunin. Çend îhtîmal tên aqil; ew jî ev in:

Dibe ku kargêrên "Jîn"ê û bi awayekî giştî welatevîn û neteweevînên Kurd ên wê demê, fikra navberneteweyî ji doza azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd ra çewt dîtibin. Dibe ku gelê Kurd ji qebûlkirina wê fikrê ra neamade dîtibin. Dibe ku jibo azadî û rizgarîyê fikra neteweevînîyê giringtir qebûl kiribin, fikrên navberneteweyî wek gîhanekeka piştê rizgarîyê dîtibin.

Îhtîmaleka dî jî ev e: Di wê demê da Rojhilata Navîn ketibû binê dagirkirina Înglistanê û Fransayê. Ji alîyekî dî ve jî Serekkomarê Emrîkayê Wîlson, jibo gelên ne Tirk ên bindestê Osmanîyan prensîpên xwe yên ku bi navê "Prensîpên Wîlson" hatibûn naskirin, belav kiribûn. Kargêrên kovara "Jîn" jî, **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî, bi awayekî giştî hemî welatevîn û neteweevînên Kurd jî, hêvîya xwe bi wan prensîpan ve û bi welatên Ewropayê ve, bi taybetî jî bi Înglistanê û Fransayê ve girêdabûn. Dibe ku nexwestibin ku bi qala fikrên navberneteweyî wan welatan veciniqînin, gotibin qey ku Emrîka û Înglistan û Fransa bi rastî dê alîkarîya gelê Kurd bikin û li gora Prensîpên Wîlson dê heqê kifşkirina pêşedema xwe bi xwe bidin gelê Kurd. Nedizanîn ku ew dewlet li tu prensîpan nanêrin, tenê li pey liştên xwe yên abûrî, li pey hesabên xwe yên sîyasî û eskerî dibezin.

Ji alîyekî dî ve, wek me li jor jî got, tiştêk li dijê fikrên navberneteweyî jî nenivîsîne. Dibe ku nexwestibin ku Sovyet û Şorişa Sovyet û dilxwazên wê şorişê ji xwe bixeyidînin û ji tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê ra bikin dijmin. Ji ber wê yekê, di "Jîn"ê da li dijê wan fikran jî tiştêk nehatîye nivîsîn.

Belam, digel ku ji fikr û dîtînen navberneteweyî dûr sekinîne jî, li dijê kedxurîyê bûne û di wî babetî da nivîsîne. Em dikarin li ser vê yekê numûneyek ji nivîsara Memdûh Selîm "Cereyanên Pêşketinê di Nava Kurdan da" (Kürdlerde Terakkî Cereyanları) nîşan bidin. Nivîskar di wê nivîsara xwe da daye zanîn ku divê ku gelê Kurd li gora medenîyeta hevdem xwe nû bike, fikr û dîtînen nûjen qebûl bike, jixwe gelê Kurd ji fikrên nûjen ra vekirî ye, dîn jî di eslê xwe da ji medenîyet û pêşketinê ra nabe ritim, kesên ku dixwazin bi navê dîn rîya medenîyet û pêşketinê biritimînin ew kedxur in û dîn ji xwe ra dikin alet. Li ser vî babetî nivîskar weha dibêje:(34)

(34) Li jêrenota 3'yan binêrin

”Kesên ku qala dîn dîkin, min di nava wan da kesnê wisa dîtine ku, kesên ku berstûk û bestik girêdidin û kesên ku simbêlên xwe jêdikin, wan kafir didêrin; lê ew bi xwe 24 saet ji meyxanan dernakevin û keda xebata bi sedan mirov a ku wan bi keftelesta xwe, bi xweydana enîya xwe bi dest xistîye û jibo rizqê zarûkên xwe yên sawa veqetandîye, bi dilxweşîyeka kûr davêjin kîsên xwe. Her weha, min kesnê wisa dîtine ku 15 sal ji umrê xwe di medresan da derbas kirine û bûne navdêrayî jibo postê terîqetê, lê bertîlê helal didêrin û para ku ji zanînê bi destê wan ketîye, aletê valakirina kîsên milletê bêguneh qebûl dîkin. Min kesnê wisa dîtine ku qala pêşketinê dîkin, belam dibêjin ku ‘gel wek kêzikan e’ û peyivîna bi piştîvanek ra, guhdarîkirina derdê gundîyek nizmâyî têw dîkin, înkarkirina hemî toreyên neteweyî, yan jî biçûkxistina her hevrehê xwe, wek daxwaza pêşketinê dihesibînin”.

Nivîskar, paşê qala gera xwe ya li Kurdistanê û hevpeyivînên xwe yên digel gundîyan dike, dide zanîn ku kesên ku dixwazin rîya pêşketina gel biritimînin ew kesên liştok û kedxur in. Her weha qala gundîyekî Kurd dike ku wî kurê xwe şandibûye xwendegeha bajarek, lê axayê gundê wî nexwestîye ku kurik bixwîne, paşê jî kurik bi fermana axê xwendina xwe terk kirîye û vege-rîyaye gund.(35)

BERGEHÊ "JÎN"Ê YÊ SÎYASÎ

KOMELÊN KURD DÎ DESPÊKA SEDSALA XX. DA

Jibo ku mirov bikare bergehê kovara "Jîn" ê sîyasî baş bibîne û bi awayekî rast û objektîf bihêjîne, divê ku mirov berê li sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** binêre, sîyaseta wê analîz bike û bihêjîne. Lewra "Jîn", di eslê xwe da di binê kargêrîya wê komelê da bûye û wek organa wê ya neresmî derketîye.

Berî ku em li sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** binêrin, divê ku em bi kurtî li çend komelên ku berî wê hatine saz kirin binêrin.

Bi qasê ku me karî em tespît bikin, komela Kurdan a pêşîn a ku di despêka sedsala XX. da hatîye saz kirin, "**Komela Vîna Zexm a Kurdistanê**" (**Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti**) bûye. Ew komele sala 1900'î li Stanbolê hatîye saz kirin. Sazkerê wê Fikrî Efendîyê Amedî (Dîyarbekrî) bûye. Em ji endamên komelê tenê navê Kurdîzade Ehmed Ramizê Licî dizanin. Komele çend sal jîyaye, kengê û çima hatîye girtin? Em di heqê wê yekê da tiştek nizanin. Tenê em dizanin ku Kurdîzade Ehmed Ramiz, sala 1904'an revîyaye çûye Misrê û li wir îltîca kirîye. Wisa tê zanîn ku komele jî wê salê ji alîyê rejîma Sultan Hemîd ve hatîye girtin. (36)

Komela diduyan "**Komela Hevkarî û Pêşketina Kurd**" (**Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti**) bûye. Ew komele, piştê saz kirina Meşrûtiyetê, di tarîxa 19/9/1908'an da hatîye saz kirin. (37) Yek ji sazkerên wê yê berçav, nivîskar û civakzan û dîrokzanê Kurd Xelîl Xiyalî bûye. Wî, Kurdîzade Ehmed Ramiz û M. Cemîlê Amedî di bunya komelê da çapxaneyek û jibo zarûkên Kurdan dibistanek jî vekirine; Ji bil wan jî kovarek bi navê "**Kurdistan**" û rojnâmeke hefteyî bi navê "**Rojnama Hevkarî û Pêşketina Kurd**" (**Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi**) derxistine. Lê belê, ew komele jî umirdirêj nebûye. Li gora nivîsîna Zinnar Silopî, di navbera malmezinên Kurdan da, bi taybetî di navbera Seyid Evdilqadir û Bedirxanîyan da dubendî derketîye; **Partîya Ye-**

(36) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 25—26

(37) Prof. Tariq Zafer Tunaya, *Partiyên Sîyasî li Tirkîyê* (Türkiye'de Siyasî Partiler), r. 430, Stanbol-1952

kîtî û Pêşketinê (ittihad ve Terakkî Fırkası), ku wê demê di karînê da bûye, ji wê dubendîyê îstîfade kirîye û komele jî, dibistana Kurdî jî, kovar û rojname jî gişt girtine.(38) Lê mixabin ku em tarîxa girtina wê komelê jî nizanin.

Komela sisîyan jî **"Komela Xwendekarên Kurd Hêvî"**(Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) bûye. Ew komele di tarîxa 27/7/1912'an da li Stanbolê hatîye saz kirin.(39) Sazkerên wê Qedrî Cemîlpaşa(Amed), Umer Cemîlpaşa(Amed), Fuad Temo(Wan), Cerrahzade Zekî(Amed) bûne; Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden) jî alîkarîya wan kirîye.(40) Endamên wê yên tewr naskirî ev bûne:

Kemal Fewzî(Bedlîs), Memdûh Selîm(Wan), Ekrem Cemîlpaşa(Amed), Zîya Wehbî, Necmeddîn Huseyn(Kerkûk), Ezîz Baban(Silêmanî), Şefîq Erwasî(Wan), Hemzeyê Muksî(Wan), Teyib Elî(Xarpêt), Evdîlkerîm(Silêmanî), Salih(Amed), Evdîlqadir(Amed), Asef Bedirxan(Botan), Mistefa Reşad(Amed), Dr. Mistefa Şewqî(Mehabad), Mîhrî(Sine), Dr. Fuad Berxo(Amed), Evdirehîm Rehmî(Hekarî).

Sekretêrê Giştî yê **"Hêvî"** yê di despêkê da Umer Cemîlpaşa bûye. Paşê Memdûh Selîm ji wî karî ra hatîye bijartin.

Komela **"Hêvî"**, li rexê xebata xwe ya sîyasî û civakî, di meydana çande û bêjeyê da jî gavnê xurt û berdar avêtine. **"Hêvî"** yê, sala 1913'an kovara **"Rojî Kurd"** derxistîye. Paşê ew kovar ji alîyê hukûmetê ve hatîye girtin. Belam komele paşt a neçûye, îcar jî kovara **"Hetawî Kurd"** derxistîye.

Komela **"Hêvî"**, du sal wek mêledeyeka hêvîyê ronayî daye; belam di despêka Şerê Cîhanî yê Pêşîn da kargêrên wê digel kargêr û berpirsyarên kovara **"Hetawî Kurd"** hatine girtin û hatine şandin bo cebheyê şer. Bi wî awayî komele fiilen felc bûye û bêtevger maye.(41)

Pîştê xilasîya şer, sala 1919'an **"Hêvî"** îcar di binê qontrola **Komela Pêşketina Kurdistanê** da, lê bi destê qadroyeka nû hatîye vejandin; bi belavokeka dirêj bernama xebata xwe îlan kirîye. Ew belavok di kovara **"Jîn"** da derketîye.(42)

Ji bil van hersê komelên jorîn, di salên piştê Meşrûtiyetê da komeleka çandeyî jî bi navê **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne"**(Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti) hatîye saz kirin. Yek ji sazkerên wê komelê jî Xelîl Xiyalî bûye.(43) Belam di heqê tarîxa saz kirina wê, xebata wê û girtina wê da em tiştek nizanin.

Ev komelên ku li jor qala wan hat kirin, hemî jî komelên welatevîn û neteweevîn bûne; hemî jî li ser bingehê fikra Kurdîtiyê hatine saz kirin û xebata xwe meşandine. Amanca wan azadîya gelê Kurd û rizgarîya Kurdistanê bûye. Bi wî awayî em dikarin bêjin ku, tovê xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya

(38) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 23

(39) **Jîn**, jimare 24, r. 7

(40) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 28

(41) Eynê eser, r. 30, 34, 35, 37

(42) **Jîn**, jimare 21, r. 12—15, jimare 22, r. 11—13

(43) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 24

Kurd û Kurdistanê di sedsala XX. da bi xebata wan komelên welatevîn hatîye çandin. Her weha em dikarin bêjin ku xebat û têkoşîna wan, jibo sazîkirin û xebat û têkoşîna **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye bingeh.

KOMELA PÊŞKETÎNA KURDISTANÊ(44)

Nuha êdî em dikarin bînin ser babetê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û li sîyasetê wê, li bergehê wê yê sîyasî û di wê çarçovê da jî li bergehê sîyasî yê kovara **"Jîn"** binêrin. Em dê di vî beşê da bixebitin ku hem rastî û serketinên komele, hem jî şaşî û kêmayî û kurtbînîyên wê binin ber çavan. Em bawer dikin ku gelek ders û tecrube ji wan rastî û serketinan jî, ji wan şaşî û kêmayîyan jî tên derxistin.

*

Tarîxa sazîkirina **Komela Pêşketina Kurdistanê**, gelek mixabin ku ne kifş e. Profesorê Tirk Tariq Zafer Tunaya dibêje ku ew komele sala 1919'an li dora meha Gulanê hatîye sazîkirin.(45) Lê ev tarîx ne rast e. Komele çend meh berî meha Gulanê sazîkirî bûye û di xebatê da bûye. Ev rastî, ji ragîhanek jî tê zanîn. Ew ragîhan, li ser sazîkirina **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan"**(**Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**) bûye û di tarîxa 2/1/1919'an da di kovara **"Jîn"** da derketîye. Di ragîhanê da weha hatîye gotin:(46)

"Jibo ku li ser ziman û dîrok û cografya û abûrî û sosyolojîya Kurd lêgerîn bînin kirin, pirtûk bînin weşandin, û jibo ku di nava Kurdan da zanînen hev dem bînin belavkirin, dê komeleyek bi navê **"Komela Kurd jibo belavkirina Zanîne û Weşanan"** bê sazîkirin. Hazirîya di vî babetê da temam bûye. Jibo ku muamela tesdîqê ji hukumeta qedirbilind ra bê pêşkêşîkirin, divê ku qomîta kargêr bê bijartin. Jibo vê yekê, daxwaz ev e ku kesên pêwend, roja 10'ê Kanûna Paşîn roja îne piştê nivroyê saet di 2'an da, werin **Komela Kurdistanê(Kürdistan Cemiyeti)** ya ku li kuşa Pey Dîwana Hesaban(Divan-ı Muhasabat) di kuşa Behcet Paşa da ye".(47)

Çawa ku ji vê ragîhanê jî tê zanîn, **Komela Pêşketina Kurdistanê** di despêka Kanûna Paşîn a 1919'an da sazîkirî û naskirî bûye, cîyê wê jî hebûye û kifşîkirî bûye.

Zinnar Silopî jî di pirtûka xwe **"Doza Kurdistan"** da ragîhandîye ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** piştê înzakirina peymana agirbirrîne di navbera dewleta Osmanî û dewletên hevgirtî da hatîye sazîkirin.(48)

(44) Me peyvika "pêşketin" di beramberê peyvika "tealî" da bi kar anî

(45) Prof. Tariq Zafer Tunaya, **Partiyên Sîyasî li Tirkîyê(Türkiye'de Siyasî Partiler)**, r. 429

(46) Li jêrenota 3'yan binêrin

(47) **Jîn**, jimare 7, r. 16

(48) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 52

Ji alîyekî dî ve jî şerkar û nivîskarê Kurd Dr. Nûrî Dêrsimî, di pirtûka xwe **"Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim"** (Kürdistan Tarihinde Dersim) da nivîsîye ku, piştê îmzakirina peymana agirberrînê ew çûye Stanbolê û bûye endamê **Komela Pêşketina Kurdistanê**, di oxira doza neteweyî da dest bi xebatê kirîye.(49)

Belam Zinnar Silopî jî, Dr. Dêrsimî jî sazkirina komelê bi meh û roj ne-nivîsîne.

Em dizanin ku peymana agirberrînê di navbera dewleta Osmanî û dewletên hevgirtî da, di tarîxa 30/10/1918'an da hatîye îmzakirin. Li gora ku komele piştê wê tarîxê hatîye sazkirin û berî tarîxa ragîhana jorîn sazkirî bûye, em bi hêsanî dikarin bêjin ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** di meha 11'an, yan jî ya 12'an a 1918'an da hatîye sazkirin.

Sazkerên komelê Xelîl Xiyalî, berpirsyarê **"Jîn"**ê Hemzeyê Muksî û Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî bûne. Paşê, piranîya xwenda û zanayên Kurdanên li Stanbolê bûne endamên wê; bi wî awayî komele di demeka kurt da xurt bûye. Di kongrê da Civata Kargêrîya Komelê weha pêkhatîye:(50)

Serek	: Seyid Evdilqadir(Şemdînan)
Alîkarê Serek ê Pêşîn	: Emîn Alî Bedirxan(Botan)
Alîkarê Serek ê Diduyan	: Fuad Paşa(Silêmanî)
Sekretêrê Giştî	: Hemdî Paşa
Muhasib	: Seyid Evdila(kurê Seyid Evdilqadir)
Endam	: Mîralay Xelîl Beg(Dêrsim)
Endam	: Mîralay M. Elî Bedirxan(Botan)
Endam	: M. Emîn Beg(Silêmanî)
Endam	: Xoce Elî Efendî
Endam	: Şefîq Erwasî(Wan)
Endam	: Prof. Şukrî Baban(Silêmanî)
Endam	: Fethullah Efendî
Endam	: Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden)

Her weha, gelek Kurdên navdar û naskirî jî endamên komelê bûne, bi awayekî aktîf tê da xebitîne. Endamên tewr naskirî û xebatkar ev bûne:(51)

Dr. Fuad Berxo(Amed), Kemal Fewzî(Bedlîs), Necmeddîn Huseyn (Kerkûk), Kamran Alî Bedirxan(Botan), Serekê Karkerên Kurd Reşîd Axa, Qazîzade Mistefa Şewqî(Mehabad), Mihemed Mîhrî(Sine), Emîn Feyzî(Silêmanî), Memdûh Selîm(Wan), Evdilwahid Berzencî(Silêmanî), Dr. Hamid Şakir, Law Reşîd, Yamulkîzade Evdilezîz(Silêmanî), Evdirehîm Rehmî(Hekarî).

(49) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim**(Kürdistan Tarihinde Dersim), r. 120, çapxana Anî, Heleb-1952

(50) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 52—54

(51) Prof. Tariq Zafer Tunaya, **Partiyên Siyasî li Tirkîyê** (Türkiye'de Siyasî Partiler), r. 430

Merkeza komelê li Stanbolê bûye. Li Amedê, Bedlîsê, Xarpêtê û Dêrsimê jî şaxên wê hatine vekirin.

SÎYASETA KOMELA PÊŞKETÎNA KURDISTANÊ

Çawa ku me li jor jî got, îdeolojîya xwenda û zana û xwendekarên Kurd li ser bingehê netewevînî û welatevînîyê, bi peyveka dî li ser bingehê Kurdîtîyê hatibû sazkirin. Sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî di çarçova wê îdeolojîyê da şekl û qalibê xwe standîye û bergehê xwe bijartîye. Amanca wê sîyasetê azadîya neteweyê Kurd û rizgarîya axa Kurdistanê bûye.

Gelek mixabin ku bername û nîzamnama komelê negîhaye dema me û destê me, wek gelek belge û wesîqeyên xebeta Kurdevînên wê dewrê ew jî hatine tune kirin, hin ji wan jî di arşîvên dewleta Tirkîyê da veşartî mane. Belam di kovara "Jîn" da, di pirtûka Zinnar Silopî "Doza Kurdistan" da û di pirtûka Dr. Nûrî Dêrsimî "Di Diroka Kurdistanê da Dêrsim" (Kurdistan Tarîhinde Dersim) da, di heqê sîyaseta komelê da hin haydarîyên giring hene. Mirov dikare wan haydarîyan bîne ber hev û ji wan dûwayîkna derxe û li gora wan dûwayîkan jî li ser sîyaseta komelê û rîya wê ya sîyasî bi axifê.

*

Bi awayekî giştî sîyaseta zana û xwenda û xwendekarên Kurd, bi taybetî jî sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê**, li gora dostanî û piştgirî û hevîdarîya ji welatên Ewropayê hatîye meşandin. Di heqê azadî û rizgarîya Kurdistanê da piştî xwe bi Prensîpên Wîlson û bi Konferansa Parîsê girêdane; ew prensîp û konferans ji tevgera wan ra adeta bûne bingehê sîyasî û nuqta rêketinê. Jibo ku bikarin wan prensîpan li Kurdistanê jî bidin pêkanîn, ji alîyek ve hevîya alîkarîyê ji dewletên Ewropayê, xasma ji Înglistanê kirine; ji alîyêkî dî ve jî hema-hema temamê xebeta xwe di meydanên sîyasî û dîplomasî da li Stanbolê gurr kirine; lê belê xurtkirin û firekirina vêkxistinê di nava gelê Kurd da û pêkanîna hêzeka sîyasî û eskerî li Kurdistanê yekcar îhmal kirine.

Vêkxistineka ku jibo rizgarîya neteweyê xwe û welatê xwe bixebite, bê guman jê ra xebata sîyasî û dîplomasî pêwîst e. Lê belê ji xebata sîyasî û dîplomasî pêwîsttir û giringtir, pêkanîna hêzeka eskerî ye li ser axa wî welatî û di nava kîtleyên wî neteweyî da. Di azadî û rizgarîya netewe û welatan da ew hêz dibê bingeh, xebata sîyasî û dîplomasî jî dibê rûyê wî bingehî yê derîn. Eger bingehêkî weha neyê avakirin, xebata sîyasî û dîplomasî çî qas rast û xweş bê meşandin jî, dibê ku bi guhartina merc û rewşan bipelişe û negîje amanca dûwayîn. Xebata sîyasî jî dîsa divê ku di nava kîtleyên wî gelî da bê kirin. Eger xebata eskerî û pêkanîna hêzeka eskerî li ser axa wî welatî bê îhmal kirin, tenê xebata sîyasî û dîplomasî li derê welêt bê meşandin, hingê şansê têkçûnê ji şansê serketinê gelek zêdetir dibê.

Gelek mixabin ku xebata **Komela Pêşketina Kurdistanê** ya sîyasî û dîplomasî, ji ber ku ne sipartîyê bingehê eskerî bûye û ji ber ku bi hêzên çekdar ên gelê Kurd nehatiye payin û parastin, her weha ji ber ku ne li Kurdistanê,

lê li derê welêt, li Stanbolê hatîye meşandin, di demeka kurt da hilweşîyaye û negîhaye amanca xwe.

Ka em li bûyeran û li meşa bûyeran binêrin:

PESNÊ PRENSÎPÊN WÎLSON

Di gelek nivîsarên kovara "Jîn" da li ser Prensîpên Wîlson û li ser xwedîyê wan prensîpan Serekkomarê Emrîkayê Thomas Woodrow Wîlson bi xwe, pesnin hatine nivîsîn. Em dikarin çend mînak ji wan pesnan li vir binumînin.

Di jimareya pêşîn da nivîsarek bi îmza "Kurdek" û bi sernivîsara "Kurd ne di xewê da ne" derketîye. Di wê nivîsarê da li ser prensîpên Wîlson weha hatîye gotin:(52)

"Hozan û bîrbirê Emrîkayê yê xwedîyê dîtina kûr û bilind Emerson, 10—15 sal berê, nivîsareka ku li ser şer nivîsîbû weha dûwayî lê anîbû: 'Ey Emrîkaya Xwedê û mirovîyê! Li cîhanê dê şer bibe fermanrewa, yan aşî? Ê ku biryara vê yekê bide tu yî, tenê tu yî'. Zeman, wezîfa eşkerakirin û tetmînkirina vê daxwaza xwedayî ya Emrîkaya xwedayî, da Wîlsonê Emrîkî. Ganê Washington ê azad û bilind, dilê Long Fellon ê evîndar û hessas, di zanîn û pêkanîna Wîlson da jîyaneka teze û germ dijî".(53)

Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Jibo Kurdistanê" (Kürdistan için) da weha gotîye:(54)

"Di her çarde mercên Wîlson da tê ragîhandin ku, bingehe kargêrîya her neteweyek xwe bi xwe, êdî dê li cîhanê danişê; her weha tê eşkerakirin ku, mirovî êdî dê jibo amancên siyasî nebe leystok. Aha ev, pêşnîyazeka wisa jî-dil e ku, layiqê mîsyonerîya mirovîyê û fezîletê ye".(55)

Em di nivîsara Evdirehîm Rehmî ya bi sernivîsara "Halê me yê hazir" da jî van rêzên jêrîn dixwînin:

"Belê, em Kurd heta nuha me his nekir ji ber destê hukumeta Tirkan derkevin, yanî ji menzûma Osmanîyan derkevin. Nuha em temaşê dikin, Wîlson dibêjît 'çi Tirk nebit nadine Osmanîyan'. Hal ew e ku cîyê me dibêjin'ê Kurdistan; xeyrê du-sê memûran, ew jî ji ber memûrîyetê hatine cî bûne, bil ji wana çu Tirk çunînin. Wekî Tirk çunînin, ma Ermenî, mixeyn? Hindî Ermenî ne, mîqdarê sedan pêncê me nînin. Mixeyn jî sedan du bi zor teşkîl diket. Paşê hingê, ji xeyrê Kurdan çu milletê dî çunînin. Wekî we ye, Kurdistan heqê Kurdan e, ji xeyrê Kurdan heqê kesê nîne.(56)

(52) Li jêrenota 3'yan binêrin

(53) Jîn, jimare 1, r. 6

(54) Li jêrenota 3'yan binêrin

(55) Jîn, jimare 3, r. 5

(56) Jîn, jimare 6, r. 14—15

Dîsa Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Kurdistan û Kurd" (Kürdistan ve Kürdler) da weha nivîsîye:(57)

"Cereyanên siyasî yên nuhayîn çî dibin bila bibin û bergehêkî çawa digirin bila bigirin; tiştê hemin ev e ku, xweşdivîyê mirovîyê, Serekê bilind ê hukmeta Dewletên Emrîkaya Yekbûyî cenabê Wîlson ê ku ji kursîya zanîngeha bilind derbasê sandalya serekîyê bûye, ew rastîya balkêş a adil û bilind a ku ji fikra wî derketîye û dewletên Ewropayê jî bingeheên wê rastîyê yên heqnas-kî û edaletnaskî qebûl kirine, ew rastîya adil û bilind dê bi ser hemî fikaran û hemî meylên neheqîyê keve".(58)

Îhsan Nûrî, ku paşê bûye pêşewayê Bizava Agirîyê, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Prensîpên Wîlson û Kurd" (Wîlson Prensîpleri ve Kürdler) da weha gotîye:(59)

"Ew gotara mirovevînkî ya Serekkomarê Emrîkayê cenabê Wîlson ê ku mirovîyê dixûne pêşberê edalet û heqîya dadgeha wijdanê, ew gotar, jibo birî-nên netewe û gelên heqxwarî û mezlûm ên ku bi salan e di binê derba neheqî û zordestîyê da dinalin, jibo birînen wan ên ku tim xwînî ne û tim diçizin, wek pêçana ku dibe despêka şîfayê, tesîr kir".(60)

Ji bil van nivîsarên jorîn, di tarîxa 11/7/1919'an da, heyetek ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** bi navê "Dewlatên Kurda" çûye dîtina Qomîsyona Lêgerînê ya Emrîkayê ku li Stanbolê bûye. Heyetê, doza Kurdistanê bi qomîsyonê daye zanîn. Ew heyet ji Necmeddîn Huseyn, Abûqat Ezîz û berpirsyarê kovara "Jîn" Memdûh Selîm pêkhatîye. Heyetê ji qomîsyonê ra gotîye ku:(61)

"Cîyên ku Kurd di wan da piranî ne, di wan cîyan da tenê heqê neteweyî yê Kurda dibe babetê peyvê. Piranîya Kurda li wan cîyan berdewam e. Heqê ku Kurd dixwazin ne tenê li gora daxwazên wan e, lê her weha li gora Prensîpên Wîlson e jî".(62)

HÊVÎ Û TEWQE JÎ ÎNGLÎSTANÊ

Komela Pêşketina Kurdistanê ji alîyek ve weha pişt a xwe bi prensîpên Wîlson girêdaye; ji alîyek ve jî jibo pêkanîna wan prensîpan li Kurdistanê, hêvî û tewqe ji Înglistanê kirîye. Ji ber ku Înglistan wê demê dewleteka xurt bûye û di şer da zora dewleta Osmanî birîye, her weha parçek ji Kurdistanê jî digel Îraqê dagir kirîye, welatevînen Kurd hêvîya alîkarîyê jê kirine û xiyala ku bi alîkarîya wê Kurdistanê rizgar bikin di dilê xwe da danîne. Ew xiyal û ew hêvî, di sohbeteka komelê da hatîye eşkerakirin û daxwazkirin. Ew sohbet û ew daxwaz di kovara "Jîn" da jî derketîye. Memdûh Selîm, di nivîsara xwe

(57) Li jêrenota 3'yan binêrin

(58) **Jîn**, jîmare 9, r. 6

(59) Li jêrenota 3'yan binêrin

(60) **Jîn**, jîmare 15, r. 3—4

(61) Li jêrenota 3'yan binêrin

(62) **Jîn**, jîmare 23, r. 1—2

ya bi sernivîsara "Sohbetek di Qulûba Kurdan da" (Kürd Kulübünde Bir Musahabe) da qala wê sohbetê kirîye û daye zanîn ku di Hezîrana 1919'an da li xaniyê **Komela Pêşketina Kurdistanê** civîneka mezin pêkhatîye, gelek zana û xwenda û xwendekarên Kurd di wê civînê da beşdar bûne, berpirsya-rekî komelê di civînê da li ser xebat û daxwazên komelê peyivîye, tiştên ku heta wê demê di meydana siyasî, civakî û dîplomasî da hatine kirin, dane zanîn.

Li gora haydarîyên ku wî berpirsya-ri dane, **Komela Pêşketina Kurdistanê**, standina heqên Kurdan ên neteweyî li gora Prensîpên Wîlson xistîye ber-nama xwe û di heqê daxwaza gelê Kurd da haydarîyên pêwîst digel xerîta Kurdistanê dane temsîlkarên her çar dewletên mezin li Stanbolê. Ew her çar dewlet Emrîka, Fransa, Înglistan û Îtalya bûne.

Memdûh Selîm, piştê ku dûr û dirêj qala peyv û haydarîyên berpirsya-rê ko-melê kirîye, di dûwayîya nivîsara xwe da weha gotîye:(63)

"Bi dîtina me, di wê civînê da, ku ji bîrewertirîn û zanatirîn û ciwanên Kurd ên li Stanbolê pêkhatibû, tiştê tewr giring û balkêş, ew rewşa psîkolojîk bû ku pêgirtina koma Îslamê û ewletîya kûr û jidil a bi Înglistanê dinumand. Amanc û awayê çûyina ber bi amancê, ji alîyê civata giştî ve hat qebûlkirin û dewama di wê rê da, ku ew rê jî tercumanê daxwaz û îhtîyaca hemî Kur-dan e, hat xwestin. Her weha, bi yekîtiya dangan hat xwestin û daxwazkirin ku, di heqê sazkirina Kurdistanê da û di heqê gîhana amanca pêşketina Kur-distanê da, piştgirîya dewleta Înglistanê ya gewre bê qazanckirin. Kesên ku ji wê civînê derketin, bi awayekî giştî bawer kiribûn ku, tu kargêrîyeka ku ji ruhê Kurd newelide dê li Kurdistanê nikaribe cî bigire, tenê daxwaza Kurd dê bibe fermanrewayê qedera Kurd, Kurd dê bijî û serbilind bibe".(64)

DAXWAZA ERMENÎYAN LI SER KURDISTANÊ

Wê demê fikra sazkirina dewleteka Ermenîyan li ser axa Kurdistanê gelek hatibû belavkirin û bûbû şoleka rojîn. Daxwaza Ermenîyan di heqê wê şolê da gîhabû Emrîkayê û dewletên Ewropayê jî. Wan jî piştgirîya wê daxwazê dikir. Tabîî welatevîn û neteweevînên Kurd bi dijarî li dijê wê daxwazê ra-westane.

Piştê sazkirina **Komela Pêşketina Kurdistanê**, heyeteka Kurd ji Seyid Ev-dilqadir, Emîn Alî Bedirxan, Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî û Dr. Şukrî Mi-hemed pêkhatî, çûye nik qomsêrê Emrîkayê li Stanbolê, doza rizgarîxwazîya Kurdistanê pê ra peyivîye û li ser xerîtê jî sînorên Kurdistanê ravayê wî daye. Qomsêr ji wan ra gotîye ku: "Biryar hatîye dayin ku li ser piranîya vê hêlê dewleta Ermenîyan bê sazkirin". Li ser wê peyvê, Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî weha bersîv daye:(65)

(63) Li jêrenota 3'yan binêrin

(64) Jîn, jimare 21, r. 7

(65) Li jêrenota 3'yan binêrin

”Eger Kurdistan li qeraxê deryayê bûya, belkî we bikarîya bi gemîyên xwe yên şer ev biryara xwe bi cî banîya. Lê belê gemîyên we yên şer nikarin derkevin çîyayên Kurdistanê, ev biryara we jî nayê pêkanîn”.(66)

Di kovara ”Jîn” da jî li ser şola sazkirina dewleta Ermenîyan di Kurdistanê da, gelek hatîye nivîsîn û li dijê wê daxwazê bi dijarî hatîye rawestan. Mese-la, zanayê Kurd Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara ”Kur-distan û Kurd” (Kürdistan ve Kürdler) da li ser wê şolê weha gotîye:(67)

”Ermenî, ew hukumeta ku dixwazin saz bikin, jibo ku bikarin fermanre-wayîya wê û îtaeta Kurdan ji wê ra pêkbînin, ji hêza pêwîst bi temamî bêpar in. Kurd li her derê piranîya qet’î pêktînin. Ne tenê îstatîstîkên Tirkên, lê her weha hemî gerokên Ewropayê, gerokên cografazan û qonsolosên bîyanî yên ku pêwendîyên wan digel şolên abûrî hene, ew hemî vê rastîyê qebûl dikin”.(68)

Îhsan Nûrî jî di nivîsara xwe ya bi sernivîsara ”Prensîpên Wîlson û Kurd” (Wilson Prensîpleri ve Kürdler) da li ser wê şolê bi giringî sekinîye; ji ber ku dewletên Ewropayê piştgirîya daxwaza Ermenîyan kirine jî Konferensa Parîsê şibandîye ”dadgeha şer a eskerî” û weha nivîsîye:(69)

”Ji belavkirinên rojnameyan ên peya-pey tê hiskirin ku, yek ji biryarên dadgeha şer a eskerî ya dewletên hevgerî ya ku li Parîsê civîyaye belkî ev be ku, Kurdistan me ya xweşdivî —qey ji ber ku Kurd Musulman in— têxin binê ferman û fermanrewayîya Ermenîyan; ew Kurdistan, ku piranîya nufûsa wê Musulman e, ji Kurd ra mîras maye, milkê Kurd ê qanûnî ye û her mistek ji axa wê bi xwîna bapîran leylan dide”.

Îhsan Nûrî daye zanîn ku gelê Kurd wê neheqîyê qebûl nake, mirinê bi ser qebûlkirina wê neheqîyê ra digire. Paşê jî balkêşîyeka dijar daye Ermenîyan û weha gotîye:

”Ez bi navê mefayên hatî yên herdu milletên cîran vê yekê pêwîst dibînim ku, hevvelatên me yên Ermenî, ku awayê mîrxasî û mîranîya Kurdan ji nêzîk ve dîtine, divê ku di leystikeka weha talûke da zêde timayî nekin”.(70)

Kovara ”Jîn”, bi belavkirina nivîsarên weha jî qîma xwe nanîye; jibo ku îspat bike ku nufûsa Kurdan li Kurdistanê ji ya Ermenîyan zêdetir e, îstatîstîkna jî belav kirine. Di wan îstatîstîkan da wîlayeta Wanê wek numûneyek hatîye girtin, nufûsa Kurdan û Ermenîyan digel jimareyên malbatên wan hatîye nivîsîn û cudayîya navbera wan hatîye derxistin. Di wan îstatîstîkan da her weha, nufûsa eşîrên Kurd ên li wîlayeta Wanê û hêwirgehên wan jî di lîsteyek da hatine nivîsîn.(71)

(66) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 54

(67) Li jêrenota 3’yan binêrin

(68) *Jîn*, jimare 9, r. 7

(69) Li jêrenota 3’yan binêrin

(70) *Jîn*, jimare 15, r. 4—5

(71) *Jîn*, jimare 15, r. 8—10

KONFERANSA PARÎSÊ Û ŞERÎF PAŞA

Yek ji nuqtên ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** hêvîya xwe pê ve girêdabû jî Konferansa Parîsê bû. Ew konferans piştê Şerê Cîhanî yê Pêşîn; jibo pêkaniya aştiyê di navbera dewleta Osmanî ya zorbirî û dewletên hevgirtî yên zorbir da hatibû girêdan.

Komela Pêşketina Kurdistanê, jibo ku heqê gelê Kurd di wê konferansê da bi hemî dewletên beşdar bide qebûlkin, ji aliyê siyasî û dîplomasî ve xebateka gurr kirîye.

Komelê, di heqê daxwaza gelê Kurd da û her weha di heqê cografya, etnografya, tarîx û abûriya Kurdistanê da memorandumeka dirêj daye temsîlkarên her çar dewletên mezin li Stanbolê. Ew her çar dewlet Emrîka, Fransa, Înglistan û Îtalya bûne. Temsîlkarên wan dewletan ew memorandum bi dilxweşî û kêfxweşî qebûl kirine.

Komelê di eynê demê da, Şerîf Paşa wek temsîlkarekî Kurdistanê tayîn kirîye û wezîfa temsîlkirina Kurdan li nik Konferansa Parîsê daye wî. Tayînkirina Şerîf Paşa jibo temsîlkirina gelê Kurd, bûyereka giring hatîye dîtin, wêneya wî li ser qabê kovara "Jîn" ê jimareya 25'an hatîye çapkirin. Her weha hozan û nivîskar Evdîrehîm Rehmî, helbestek bi navê "Jibo Şerîf Paşa" nivîsîye. Ew helbest ev e:

"Dîsa ji şecaeta te ey xan
derîyek vebû jibo me Kurdan

Êdî bes e ev cefa û zîllet
bê îlm û fezil bimîne millet

Ev esre bilindîyê dixwazit
Heta we ku jîn çî ye, binasit

Fexrê dîkin em bi te, tu Kurd î
Elheq ku tu mêr î, hem tu merd î

Piştî te ye cumle Kurd, Kurmanc
Lewra ku te heq kirîye armanc

Kurmanc heqîqetaşîna ne
Lewra ku di wê rîyê da fîda ne".(72)

Di wê demê da komeleka Kurdan jî li Misrê hebûye. Navê wê komelê "**Komela Xweserîya Kurdistanê**" bûye, sazkerê wê jî Sureya Bedirxan bûye.(73)

(72) Jîn, jimare 21, r. 15—16

(73) S. A. Şivan, metnê teksîrkirî yê li ser doza Kurdistanê, r. 44, Kurdistana Jêrîn-1970

Wê komelê jî di binê serekîya Arif Paşa da heyetek şandîye Parîsê. **Komela Pêşketina Kurdistanê bi Komela Xweserîya Kurdistanê** ra dayin-standin kirîye, ew heyet jî digel Arif Paşa ketîye binê serekîya Şerîf Paşa. Her weha, hukumeta Kurd a ku li Kurdistanê Jêrîn di binê serekîya Şêx Mehmûdê Berzencî da hatibû sazîkirin, wê jî heyeteka dî şandîye Parîsê. Ew heyet jî digel Şerîf Paşa bi tevayî xebitîye û komele ji wê yekê hatîye haydarkirin. Komelê, piştê memorandumê jî dayin-standinên xwe bi temsîlkarên dewletên Ewropayê ra domandine.(74)

Eger mirov bi însaf bipeyive, ew gavên ku komelê avêtine, gavên xurt û girîng bûne. Ew gav, bi biryara Konferansa Parîsê ya ku bi navê "Peymana Sevrê" hatîye naskirin, berdar jî bûne.

PEYMANA SEVRÊ

Şerîf Paşa, dema domkirina Konferansa Parîsê, ji alîyek ve bi temsîlkarên dewletên Ewropayê ra peyivîye û doza gelê Kurd bi wan daye zanîn, di heqê doza gelê Kurd da ew serwest Kirine; ji alîyekê dî ve jî bi temsîlkarê Ermenîyan Nobar Paşa ra peyivîye û sazîkirina dewleteka xweser jibo gelê Kurd bi wî jî daye qebûlîkirin û her duyan di heqê sazîkirina dewleta Kurdistanê ya xweser da beyaneka tevayî îmza kirîye û daye konferansê. Bi wî awayî, ew xebata Şerîf Paşa ya dîplomasî jî berdar bûye.

Di dûwayîya konferansê da, di tarîxa 10/8/1920'î da li derê Parîsê di koşka Sêvres da "Peymana Sevrê" hatîye îmzakirin. Li gora wê peymanê, ji çemê Ferat heta sînorê Ermenistanê û Îranê Kurdistan hatîye naskirin û heqê kifşîkirina pêşedema xwe bi xwe ji neteweyê Kurd ra hatîye qebûlîkirin. Her weha hatîye qebûlîkirin ku, eger gelê Kurd bixwaze dikare li ser axa xwe dewleta xwe ya xweser jî saz bike.(75)

Bi wê peymanê, di dîroka Kurdistanê da cara pêşîn heqê gelê Kurd di meydana navberneteweyî da hatîye naskirin û hem dewleta Osmanî, hem jî dewletên Ewropayê jibo naskirina heqê gelê Kurd îmza dane. Ji ber wê yekê, Peymana Sevrê di tarîxa neteweyê Kurd da belge û wesîqeyeka pirr girîng e, welewu ew wesîqe di arşîvên dewletên îmzakirox da mabe jî û nehatibe pêkanîn jî.

Qet guman tune ku Peymana Sevrê li Kurdistanê di nava kîtleyên gelê Kurd da şayî û kêfxeşîyeka bêsînor afirandîye. Dr. Nûrî Dêrsimî di vî babetî da weha nivîsîye:(76)

"Ew proja ku dewletên hevgirtî di heqê sazîkirina Kurdistanê xweser da li Sevrê amade kiribûn, di nava tebeqên gelê Kurd ên fire da şayî û heyecaneka kûr afirandibû û ew neteweyê ku ji sedsalan vir da di binê nîrê bîyanîyan da dinalîyan, rakiribû ser lîngan".(77)

(74) Jîn, jimare 21, r. 2—3

(75) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 56—58

(76) Li jêrenota 3'yan binêrin

(77) Dr. Nûrî Dêrsimî, *Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dêrsim)*, r. 171

KARGÊRÎYA TEVGERA RÎZGARÎYÊ JÎ DERÊ KURDISTANÊ

Zana û bîrbir û hozanê Kurd ê gewre Melayê Cizîrî, di helbesteka xwe da weha gotîye:

”Tali’ ku bêst û furset, muhlet li nik heram e
Min umrê Nûh-i nîne, saqî were, bilez xweş”.(78)

Belê, tali’ û fersend kêman caran bi destê mirov ra tê. Dema ku bi destê mirov ra bê jî, divê ku mirov çavvekirî be û jê îstîfade bike. Yan na, ew fersend wek teyrek ji destê mirov difire û diçe hey diçe. Xasma di şolên neteweyî da, di tevgerên rizgarîxwazîya neteweyan da ew fersend wek şûr e; dema ku ew şûr dikeve destê mirov, ger mirov ji heqê wî dernekeve, nikaribe û nizanibe wî bişixulîne, hingê ew şûr ji destê mirov dişemite û diçe dikeve destê dijmin, îcar dijmin wî li dijê mirov dişixulîne. Lê belê, jibo ku ji wê fersendê îstîfade bê kirin, bi peyveka dî jibo ku ew şûr bê şixulandin, ew qadroya ku li serê tevgera rizgarîxwazîyê ye divê ku bikare rûmeta wê fersendê bipîve û biwezîninê, divê ku bikare pêşîya xwe bibîne, divê ku bikare li gora daxwazên wê fersendê tevgerê, tedbîr bistîne. Yan na, ew fersend winda dibe, windabûna wê jî dibe semedê têkçûna tevgera neteweyî.

*

Di tevgera **Komela Pêşketina Kurdistanê** da em dibînin ku ji wê fersenda lêhatî û ji wê keysa zêrîn a ku bi şikestina dewleta Osmanî di şer da derketibû, îstîfade nehatiye kirin; ew keys û fersenda zêrîn ji destê gelê Kurd firîyaye û çûye ketîye destê dijminê gelê Kurd. Dijmin jî jîr û zana bûye, xweş ji wê fersendê mefadar bûye û ew li dijê gelê Kurd heta paşîyê bi kar anîye.

Çawa ku li jor jî me got, bi giştî netewevîn û welatevînên Kurd, bi taybetî jî kargêr û endamên **Komela Pêşketina Kurdistanê**, xwedîyê mîrasa Xanîyê gewre bûn; ew mîras jî fikra welatevînî û netewevînîyê, bîr-bawerîya Kurdîtîyê bû. Belam Xanî, ne ku tenê fikra Kurdîtîyê û bîr-bawerîya welatevînîyê anîye meydanê, lê her weha awa û şîweyê rizgarîyê jî numandîye û weha gotîye:

”Bê ceng û cîdal û bê tehewwur
qet vê şixulê mekin tesewwur

Ev ma’reke nabitin bi dîwan
Em mane û subhê sehnê meydan”.(79)

(78) Melayê Cizîrî, *Dîwan*, r. 32, çapxana Ewqafê Îslamîye, Stanbol-1338(1922)

(79) Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, r. 354.

Lê belê netewewên û welatevênê Kurd, ji mîrasa Xanî tenê beşê welatevênê û netewewênîyê wergirtine, belam beşê awa û şîwe, yanî beşê ceng û cîdalê wernegirtine, yan jî ew beş îhmal kirine û bi ser guhê xwe ra avêtine; giringîya xebat û têkoşîna xwe tenê dane dîwanan, bala xwe nedane giringîya xebata meydanan; di şola siyâsî û dîplomasî da xebateka gurr û çê kirine, belam li ser axa Kurdistanê û di nava kitleyên gelê Kurd da hêzeka eskerî, hêzeka çekdar pêknanîne ku wê hêzê bikarîya xebata siyâsî û dîplomasî û berên wê xebatê bi çekên xwe, bi çekên gelê Kurd biparasta.

Ji ber vê yekê ye ku em dibêjin ku wan, mîrasa Xanîyê nemir kêr wergirtiye.

Divê ku em xebata wan jibo doza Kurd û Kurdistanê bi rêzdarî teqdir bikin; her weha, divê ku em bi însaf qebûl bikin ku wan di rîya xebata siyâsî û dîplomasî da gavnê xurt, hêja û berdar avêtine, berê wê xebata xwe jî bi Peymana Sevrê çinîne. Lê belê, divê ku em vê rastîyê jî qebûl bikin ku ew saf bûne, dilpak bûne, kurtbîn bûne, ne dûrbîn bûne. Nedîtine ku li cîhanê, li Rojhilata Navîn û bi taybetî li Kurdistanê çî bûyer dikin biqewimin, çî dek û dolab li meydanan tên amadekirin, li ser rîya gelê Kurd çî faq û davik tên vegirtin. Ku em vê rastîyê qebûl bikin, binivîsin û li gora vê rastîyê rexne li wan bidin, bi peyveka dî ku em xebata wan ji hemî alîyan ve bihêjin, ev nabe neheqî li wan û li wê têkoşîna wan a qedirbilind. Na, ev ne neheqî ye li wan; ev, jibo xebat û têkoşîna gelê me yê beşxwarî pêwîst e. Eger em vê rastîyê nebêjin û nehêjin, li ser'ê nenivîsin û nepeyivin, dibe ku welatevên û netewewênê Kurd vê rastîyê nebînin û ji wê ders û tecrubên pêwîst dernexin.

Wan wisa bawer kirîye ku bi xilasîya Şerê Cîhanî yê Pêşîn û bi qebûlkirina heqê Kurd di Konferensa Parîsê da, bi rastî jî heq û edalet dê li cîhanê bibe hakim û gelê Kurd, wek mûya ku mirov ji nava mast dikişîne, dê heqê xwe ji lepê dijminê xwe derxe. Em dikarin di vî babetî da du numûne ji kovara "Jîn" binumînin. Yek ji wan numûneyan nivîsareka Evdîrehîm Rehmî ye ku bi sernivîsara "Şerê Topan Xilas Bû, Îro Şerê Qeleman e" derketiye. Wî, di wê nivîsara xwe da weha gotiye:

"Her kes mecbûr e muhazeza heqê xwe biket. Eger neket heqê jînê çunîne, bêheq e. Hifza heqî bi du usûlan dibit. Yan dê bi qeweta destan, yanî bi wasîta tîfing, top, bomba, tebancan bit; yan jî bi wasîta îlmê huqûqê, bi tarîxê dibit".

Nivîskar paşê gotiye hu her kes têgîhîst ku bi şerê top û tîfingan heq nayê standin, her kesî zanî ku heq bi wasîta qelemê tê standin, û weha domandiye:

"Da'wa top, tîfing, şeşderban, bombayan xilas. Da'wa qelemê ye. Qeweta îlm û zanîne hakim e li ser hemî tiştan".(80)

Nivîskar weha gotiye. Lê gelo Xanî çî gotiye? Em binêrin:

**"Herçî bire şûrî destê hîmmet
zebt kir ji xwe ra bi mêrî dewlet".(81)**

(80) Jîn, jîmare 7, r. 13—14

(81) Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, r. 54

Bûyerên ku paşê qewimîne heq dane dîtina Xanî û îspat kirine ku qelem û zanîn hêj li cîhanê nebûne fermanrewa, nebûne hakim, fermanrewayîya şûr berdewam e. Lê belê, welatevînên Kurd ev rastî nedîtine. Ev yek, ji belavoka Komela "Hêvî" jî kifş dibe:

"Em dixwazin ku her şehr û qesebê da şu'be vekin. Gişk zanin ku sebeba halê me yê hazir nezanîna me yî. Weqta şûr derbaz bû, nuka çaxa qelem û zanîn e".(82)

Belê, qelem û zanîn elbet giring û pêwîst bûn, îro jî giring û pêwîst in. Lê ku ew qelem û zanîn bi hêza şûr, yanî bi hêza çek neyên parastin dê çawa bigîjin amanca xwe! "Hêvî" yê gotîye ku "dema şûr derbas bû". Belam Kemal Paşa qet jî wisa nefikirîye û wisa negotîye. Dema ku ev belavoka "Hêvî" yê derketibû, Kemal Paşa şûrê xwe diseqand û tûj dikir. Wî, şûrê xwe ne ku tenê li dijê leşkerê Yunan ê ku hêla rojavayê Tirkîyê dagir kiribû diseqand; lê her weha li dijê gelê Kurd û li dijê azadîxwazîya Kurdistanê jî diseqand û tûj dikir. Çawa ku paşê bi wî şûrê hem bi deh hezaran Kurd kuştin, hem jî tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê qetil kir.

*

Wan dixwest ku Kurdistanê "bi qelemê û îlmê huqûqê" rizgar bikin. Di Kurdî da ji tiştê weha ra tê gotin "karê kesnekirî". Ji vîya jî xerîbtir, wan dixwest ku tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê ji derê Kurdistanê, yanî ji Stanbolê îdare bikin. Hal ew bû ku merkez û meydana xebatê û têkoşînê axa Kurdistanê bi xwe bû. Divîya ku wan ew rastî bidîta û xebeta xwe bibira Kurdistanê, merkeza **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji Stanbolê rakira û biguhasta bajarekî Kurdistanê, yan jî biguhasta serê çîyayekî Kurdistanê.

Belam wisa nekirine. Tewr pêşnîyazên ku di wî babetî da hatine kirin jî red kirine. Zinnar Silopî di vî babetî da weha dibêje:(83)

"Hin endamên komelê, pêşnîyaz kirin ku Seyid Evdilqadir û endamên Qomîta Kargêr biçin Kurdistanê û li wir bixebitin. Lê belê Qomîta Merkezî ew pêşnîyaz qebûl nekir".(84)

Em li ser vê yekê guhdarîya Dr. Nûrî Dêrsimî jî bikin:(85)

"Di civîneka giştî da ciwanan xwest ku xweserîya Kurdistanê bê îlankirin û ji nuha pê ve yek hêzeka bîyanî jî li Kurdistanê nemîne. Belam Serekê Meclisê Seyid Evdilqadir li dijê wê daxwazê derdiket û ev fikir dida pêş ku, ji şanê Kurdîtiyê ra dest nade ku em di vê tengayîya Tirkan da derbe li wan xin. Wî îsrar dikir ku divê ku em nuha alîkarîya Tirkan bikin".(86)

(82) Jîn, jimare 21, r. 14

(83) Li jêrenota 3'yan binêrin

(84) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 59

(85) Li jêrenota 3'yan binêrin

(86) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dêrsim)**, r. 120

KOMELA KURDISTANÊ BÊBINGEH KURDISTAN JÎ BÊSERÎ DÎMÎNE

Dema ku pêşewayên Kurd ên tewr bijare digel **Komela Pêşketina Kurdistanê** li Stanbolê daniştine û hêvîya xwe bi Konferansa Parîsê ve girêdane, Kemal Paşa jî li Kurdistanê xebitîye; berê li Erziromê û paşê jî li Sêwasê kongre girêdaye, ji alîyê eskerî û siyâsî ve xwe xurt kirîye. Bi wî awayî **Komela Pêşketina Kurdistanê**, axa xwe û meydana xebat û têkoşîna xwe ji Kemal Paşa ra, yanî ji dijmînê gelê xwe ra terk kirîye û bê tatêl li derê Kurdistanê, li Stanbolê rûniştîye.

Bi wî awayî **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji Kurdistanê hatiye qutkirin û tecrîdkirin; bi peyveka dî **Komela Kurdistanê** bê Kurdistan maye. Zinnar Silopî vê rastîya tal weha dide zanîn:(87)

”Piştê ku hukumeta Mistefa Kemal Paşa derket meydanê, pêwendîyên komelê bi Kurdistanê ra hatin birrîn û temamê xebata komelê li Stanbolê, ji xebateka siyâsî ya sînorkirî îbaret ma”.(88)

Ji alîyek ve komele li Stanbolê bêbingeh, ji Kurdistanê qutkirî maye; ji alîyekî dî ve jî bi giştî Kurdistan, bi taybetî jî xebatkar û şerkarên Kurd ên welatêvîn û netewewêvîn li Kurdistanê bêserî mane. Dr. Nûrî Dêrsimî di vî babetî da weha dinivîse:(89)

”Ji ber ku rewş têkilhev bûbû, dayin-standîna me bi merkeza **Komela Pêşketina Kurdistanê** ya li Stanbolê ra hatibû birrîn”.(90)

Dr. Dêrsimî, yekê ji semedên têkçûna Bizava Koçgirê ya ku sala 1920’î teqîyabû jî, têkçûna **Komela Pêşketina Kurdistanê** dinumîne û li ser tevgera Koçgirê weha dinivîse:

”Dema ku tevgerê dest pê kir, **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji hev bişki-fîbû; hin ji endamên wê îhmalkar û bêqeyd mabûn, hin ji endamên wê jî ji Stanbolê revîyabûn der û ji îmkana beşdarîya tevgerê bêpar mabûn. Ji ber vî semedî, girêdana tevgerê bi merkezê ve û kargêrîya wê bi aheng û plan, bê-mikûn bûbû”.(91)

Peyveka pêşîyan a Kurdî heye, weha dibêje: ”Hat ji newalê, bû xwedîyê malê”. Ev peyv, tam li halê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û Kemal Paşa tê. Weha:

Ji ber ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê li ser axa Kurdistanê vêknexistîye, li Stanbolê daniştîye û axa Kurdistanê ji Kemal Paşa ra terk kirîye, ew jî li wir bûye hakimekî bi kêfa xwe. Piştê ku cîyê lingên xwe zexm kirîye, îcar dest bi girtin û lexûkirin û belavkirina şaxên komelê yên li Kurdistanê kirîye. Li gora haydarîya ku Zinnar Silopî daye,

(87) Li jêrenota 3’yan binêrin

(88) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 59

(89) Li Jêrenota 3’yan binêrin

(90) Dr. Nûrî Dêrsimî, *Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dersim)*, r. 124

(91) Eynê eser, r. 170

şaxa xurttirîn û jêhatîtirîn şaxa Amedê (Dîyarbekir) bûye. Belam Kemal Paşa êdî cesareta girtina wê şaxê jî di xwe da dîtîye. Eskerên wî şevê avêtine ser wê komelê, hin ji endamên wê tewqîf kirine, dest dane ser eşyayê komelê û komele jî girtine. Hin endam jî revîyane.(92)

Belam eger komelê pêşîya xwe dîtibûya, merkeza xwe guhastibûya Kurdistanê, li wir gelê Kurd di vêkxistineka sîyasî da bigîhanda hev û ji nava gelê hêzeka çekdar amade kiribûya, hingê Kemal Paşa dê nekarîya li ser axa Kurdistanê wisakî hespê xwe bibeza. Li Amedê, Bedlîsê û Xarpêtê şaxên komelê jixwe hebûne. Sala 1919'an, mêrxasê Kurd ê welatevîn û netewevîn, şehîdê Kurd Elîşêr jî li Dêrsimê şaxa komelê saz kirîye. Dr. Nûrî Dêrsimî dide zanîn ku Elîşêr, sala 1919'an ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** ra mezbeteyek şandîye, ragîhandîye ku Kurdên Koçgirê û Dêrsimê pêgirtîyê komelê ne, di eynê demê da jî li her derê Dêrsimê şaxên komelê saz kirine.(93)

Komeleka ku li çar hêlên Kurdistanê yên wisa giring, xasma li hêleka wek Dêrsimê asê û stratejîk teşkîlatên wê hebûne, di nava gelê wê da jî potansîyeleka bêsînor jibo doza rizgarîxwazîyê hebûye, eger wê komelê li ser axa Kurdistanê xebat û têkoşîneka neteweyî kiribûya dikarî welêt rizgar bikira û serxwebûna Kurdistanê pêkbanîya. Ji alîyekî dî ve jî, kargêr û endamên komelê naskirî bûne, rêzdarî û bawerîya gelê Kurd bi wan hebûye. Zinnar Silopî di vî babetî da weha dibêje:(94)

"Piranîya Qomîta Kargêr kesên xanedan û xwedînuvûz bûn, ku li Kurdistanê naskirî bûn. Eger wan kesan, li gora rewşa ku tê da bûn zorayîya dayinstandina bi Kurdistanê ra ji Stanbolê anîbûya ber çavên xwe û xebata merkeza komelê guhastibûya Kurdistanê û bi **Komela Pêşketina Kurd a Dîyarbekrê** ra hevkarî kiribûya, pirr muhtemel bû ku xebata wan kesên ku li hêlên Kurdistanê yên cure-cure xwedînuvûz bûn, pirrtir mefadar bibûya û dûwayîka daxwazkirî bihata standin.(95)

"MIROV JI HESPÊ XELKÊ ZÛ PEYA DÎBE"

Çawa ku li jor jî hat gotin, **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji despêkê ve piştî xwe bi prensîpên Wîlson, dewletên Ewropî û xasma Înglistanê girêdaye û xwestîye ku li gora wan prensîpan û bi alîkarîya wan dewletan, ji Stanbolê Kurdistanê rizgar bike. Divê ku em li ser vê yekê jî qasek bisekinin.

Berê em bêjin ku, divê ku mirov dîtin û bîr-bawerîyên tevgerên sîyasî û rizgarîxwaz li gora rewş û mercên wan bibîne û bihêjîne, ne ku li gora rewş û mercên xwe, ne jî li gora dîtinên xwe yên sîyasî. Li gora vê bingehekê, divê ku em sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** û piştgirêdana wê bi dewletên Ewropayê, li gora rewş û mercên wê demê bihêjin.

(92) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 52

(93) Dr. Nûrî Dêrsimî, *Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dêrsim)*, r. 280

(94) Li jêrenota 3'yan binêrin

(95) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 59

Wek ku her kes dizane, dewletên Ewropî, xasma jî Înglistan û Fransa wê demê gelek xurt bûn û li dinyayê gelek xwedînuvûz bûn. Wan her du dewletan di Şerê Cîhanî yê Pêşîn da zora "Zilamê Nexweş" dewleta Osmanî biribû û hemî welatên Rojhilata Navîn dagir kiribûn. Her du dewletan jî Prensîpên Wîlson qebûl kiribûn û soz dabûn ku li gora wan prensîpan gelên bindest ên ne Tirk bigîhînin heqê kifşkirina pêşedema xwe bi xwe. Ji alîyekî dî ve jî welatên Ereban, jibo ku xwe ji binê nîrê Osmanîyan rizgar bikin di şer da bi wan her du dewletan ra hevkarî kiribûn. Li serbajarê dewleta Osmanîyan jî piştê windakirina şer û ketina hukumeta **Partîya Yekîti û Pêşketinê (İttihad ve Terakkî Fırkası)**, **Partîya Azadî û Hevgirtinê (Hürriyet ve İtilâf Fırkası)** hatibû ser kar; wê partîyê jî, hukumeta Osmanî ya nû jî piştgirîya Înglistanê dikirin.

Kurta peyvê, wê demê ji Ereban heta Tirkan, her kes di piştgirî û hevkarî û hevalbendîya Înglistanê û Fransayê da bi hev ra ketibû bezê.

Di rewşeka wisa da piştgirêdana pêşewayên Kurdan bi wan dewletan tiştêkî ne xerîb bûye; dema ku her kesê ji wan dewletan hêvîya tiştêkî kirîye, normal û adetî bûye ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî ji wan hêvî û tewqeya rizgarîya Kurdistanê kirîye. Mirov nikare wê hêvîyê ji wan ra bike qusûr û ji ber wê yekê wan gunehkar bike, yan jî neheq bidêre. Em îro dibînin ku hemî dewletên cîhanê, jibo qazanckirina dostanî û hevalbendîya Ereban bi hev ra ketine bezê; kes nayne bîra xwe ku Ereba wê demê hevalbendê her du dewletên emperyalîst Înglistan û Fransayê bûn, milên xwe dabûn ber milên wan û bi alîkarîya wan welatên xwe ji Osmanîyan, bi peyva rasttir ji Tirkan rizgar kiribûn. Belê, Ereban wisa kir. Belam rojek hat ku ew li dijê Înglistanê û Fransayê jî rabûn, ew jî ji welatên xwe derxistin; wan her du dewletan jî ji neçarî çovên xwe dan ser milên xwe û çûn. Bi wî awayî, hevkarî û hevalbendîya Înglistanê û Fransayê jibo azadîya welatên Ereban bû gîhanekek û pêşgavek.

Eger pêşewayên Kurdan jî bikarîna bi alîkarîya wan her du dewletan, yan jî bi alîkarîya yekê ji wan welatê xwe ji lepê Osmanîyan, bi peyva rasttir ji lepê Tirkan rizgar bikirina, rojek dê bihata ku wek dewletên Ereban Kurdistanê jî dê ji wan bihata rizgarkirin, ew dê ji neçarî ji Kurdistanê jî derketina û biçûna. Belê, Înglistan û Fransa du dewletên emperyalîst û qolonyalîst bûn; ev rast e. Belam, çawa ku ji her derê cîhanê derketin û paşîya paşîn mecbûr man vekişîyan nava qalikên xwe, rojek dê ji Kurdistanê jî vekişîyana. Ev dê bivê-nevê bûya. Ji ber ku welatên wan ne wek Tirkîyê, Îranê, Îraqê û Sûrîyê hevsînorên Kurdistanê bûn, wan nedikarî wek Tirk û Ereba û Eceman Kurdistanê bidin ser welatên xwe û îlhaq jî bikin. Bi kurtî, hevkarî û tevkarîya wan, jibo rizgarîya Kurdistanê ya dûwayîn dê bibûya gîhanekek û pêşgavek; çawa ku jibo rizgarîya welatên Ereban a dûwayîn bû gîhanekek û pêşgavek.

*

Li vir, bivê-nevê pirseka weha tê aqil:

Çima Ereban karî bi alîkarî û hevkarîya Înglistanê û Fransayê xwe rizgar bikin, çima Kurdan nekarî?

Cudayî di navbera tevgera pêşewayên Ereban û Kurdan da ev bû ku, pêşewayên Ereban tenê pişt a xwe bi Prensîpên Wîlson û Înglistanê û Fransayê girênedan û daneniştin; hêzên xwe yê çekdar saz kirin û milên xwe dan ber milên wan her du dewletan, bi wan ra li dijê Osmanîyan şer kirin, heta ku ew ji axa xwe avêtin der. Belam pêşewayên Kurdan tenê pişt a xwe bi Prensîpên Wîlson û bi her du dewletên zorbir Înglistan û Fransayê girêdan û li Stanbolê desgirêdayî daniştin; li ser axa Kurdistanê hêzeka çekdar saz nekirin; xiyala rizgarkirina Kurdistanê "bi qelem û îlmê huqûqê" di dilê xwe da danîn.

Peyveka pêşîyan a Kurdî heye, weha dibêje:

"Mirov ji hespê xelkê zû peya dibe".(96)

Ev pevy tam li halê pêşewayên Kurd tê. Lewra ew di meydana têkoşînê da li hespê xelkê, li hespê Înglistan û Fransayê siwar bûne û xwestine ku bi hespê wan bigîjin amancê. Lê belê, piştê demeka kurt, xwedîyên wî hespê ew ji hespê xwe daxistine û peya hîştine, îcar dijminê gelê Kurd Kemal Paşa li hespê xwe siwar kirine. Em vî babetî ji rêzên Zinnar Silopî bixwînin:

"Li hevberê belavbûna dewleta Osmanî, Înglîz dixwest ku li hêla Kurdistanê ku ew hêl wek movika pişt a Rojhilata Navîn bû û xasma jî xwedîyê serçavîyên petrolê yê dewlemend bû, Înglîz dixwest ku li wir di binê nufûza xwe da hukumeta Kurdistanê saz bike. Ji ber vî semedî jî, li Kurdistanê Jêrîn a ku di binê dagirkirina wî da bû, sazkirina hukumeta Kurd di binê qiralîya Şêx Mehmûd da qebûl kiribû. Di Peymana Sevrê da biryar hatibû dayin ku li Kurdistanê Jorîn jî heta cîyekî nêzîkê merkeza wîlayeta Sêwasê, hukumete-ka Kurd a otonom bê sazkin. Belam, dema ku hêzên neteweyî yê Tirk girîngîya xwe nîşan dan, Înglîz menfeeta xwe di xurtkirina wê tevgerê da dît û destê xwe ji sazkirina Kurdistanê kişand, jibo serketina Mistefa Kemal Paşa bû alîkar".(97)

Belê, Înglistan jî wek hemî dewletên di liştoke bû, li pey lişta xwe û menfeeta xwe dibezîya. Lê belê, eger pêşewayên Kurd ev rastî di despêkê da dîtibûna, bizanîna ku rizgarîya gelê Kurd tenê bi hêza gelê Kurd mimkun dibe, û di despêkê da li ser axa Kurdistanê hêzeka eskerî saz kiribûna, hêlên stratejîk û asê yê wek Dêrsimê, Hekarîyê, Bedlîsê, Motkan, Botan û wd. girtibûna binê qontrol û kargêrîya xwe, hingê dê mineta wan ji Înglistanê jî, ji Kemal Paşa jî tunebûya; tewr Înglistan dê newêrîya Kurdistanê ji xwe ra bike neyar û dê newêrîya li dijê gelê Kurd alîkarîya Kemal Paşa bike.

DUBENDÎ Û POŞMANÎYA PAŞÎN

Di Kurdî da peyveka pêşîyan heye, weha ye:

"Av çî qas di golê da bimîne ew qas genî dibe".

(96) Ev peyva pêşîyan li hin hêlên Kurdistanê jî weha tê gotin: "Mirov ji hespê hevalan zû peya dibe".

(97) Zinnar Silopî, *Doza Kurdistan*, r. 60—61

Mirov dikare vê peyvê li tevgerên sîyasî, xasma li tevgerên azadîxwazîyê û rizgarîxwazîyê bîne. Tevger û vêkxistinên ku azadî û rizgarîya neteweyên xwe ji xwe ra kirine amanc, ew jî wek avê livîn û herikîn dixwazin. Eger neli-vîn û neherikin, hema di cîyê xwe da wisa sekan bimînin, hingê ew jî wek ava golan genî dibin. Genîbûna wan şikestina hêvî û moralê endamên wan e, daketina potansîyela nava dilxwazên wan e, peydabûna dubendîyê ye di nava qorên wan da, parçebûn û belavbûna wan e.

*

Em vê rastîyê di tevgera **Komela Pêşketina Kurdistanê** da bi awayekî eşke-
ra û berçav dibînin.

Ji ber ku komelê xebat û tevger û têkoşîna xwe nebirîye ser axa Kurdistanê û li wir hazîrîya bizaveka neteweyî nekirîye û li Stanbolê demeka ne kurt desgîrêdayî rûniştîye, rojek hatîye ku di nava kargêr û endamên wê da dubendî peyda bûye; ji rûyê wê dubendîyê jî komele parçe bûye. Wek ku li jor jî me dabû zanîn, li gora nivîsîna Zinnar Silopî, rojnamên Tirkî li Stanbolê li dijê Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** Seyid Evdîlqadir qampanya vekirine û jê xwestine ku yan ji serekîya Şûrayê Dewlet, yan jî ji serekîya **Komela Pêşketina Kurdistanê** vekişe. Wî jî gotîye ku "Kurdistan xweserî naxwaze, otomî dixwaze". Li ser wê peyva wî, birek ji endam û kargêrên komelê ji komelê veqetîyane û "**Komela Vêkxistina Civakî**" (**Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**) saz kirine.

Wisa tê zanîn ku piştê wê parçebûnê pêşewayên Kurd ên li Stanbolê, bi kêmayî kargêrên komela nû, xetayê xwe fam kirine û çûyina Kurdistanê pêwîst dîtine. Belam ew poşmanî dereng maye û êdî fêde nedaye. Lewra Kemal Paşa heta wê demê rîya Kurdistanê li wan girtîye. Ji ber wê yekê, **Komela Vêkxistina Civakî** biryar daye ku heyetek bi ser Kurdistana Jêrîn ra bişîne Kurdistana Jorîn. Li gora wê biryarê Kemal Fewzî, Xelîl Ramî Bedirxan, Mistefa Paşayê Yamulkî û Mewlanzade Rif'et, sala 1921'ê ketine rê û çûne. Lê îcar jî dagirkerên Înglîz li ser sînorê Îraqê ew sekinandine, destûr nedane wan ku têkevin Kurdistana Jêrîn û ew vegeandine. Tenê destûra Mistefa Paşayê Yamulkî dane ku têkeve Kurdistana Jêrîn; lewra ew ji Silêmanîyê bûye.(98)

Bi wî awayî, li Kurdistana Jorîn Kemal Paşa hatîye ji newalê, bûye xwedîyê malê; li Kurdistana Jêrîn jî Înglistan hatîye ji newalê, bûye xwedîyê malê.

Ku malxoyê malê li mala xwe xwedîtî neke, xelk weha ji newalê tê dikeve malê, nahêle ku malxo têkevê jî.

Paşê parçebûneka dî jî di nava pêşewayên Kurd da qewimîye. Îcar Kemal Fewzî, Necmeddîn Huseyn, Memdûh Selîm û Ezîz Baban partîyek bi navê "**Partîya Neteweyê Kurd**" (**Kürd Millet Partisi**) saz kirine.(99)

Belam êdî pirr dereng mane; **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî, her du vêkxistinên nû jî nekarîne tiştek bikin û "vêkxistinên qartonî" mane, paşê jî tune bûne çûne.

(98) Eynê eser, r. 60

(99) Eynê eser, eynê rûpel

DIVÊ KU EM KÊMAYÎYÊN XWE BIBÎNIN

Em careka dî jî bêjin ku amanc û daxwaza me ji nivîsîna van rexneyên jorîn ên ku me li ser sîyaseta pêşewayên Kurd, xasma li ser sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** nivîsîn, ne ev e ku em xebata wan neçê binumînin, yan leke bînin ser xatira wan, yan jî rûmet û qedrê wan nizim bikin û xatira wan li ber çavê gelê Kurd reş bikin.

Na, amanc û dawaza me qet ne ev e.

Ew, xebatkarên Kurdistanê, yê gewre bûne, şopa azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd di sed sala XX. da bi xebata xwe vekirine, doza gelê Kurd birine civîn û konferansên navberneteweyî û bi cîhanê dane zanîn. Paşê, çend kes ji wan di rîya azadîya neteweyê Kurd da jîyana xwe jî fîda kirine, di kabên qolonyalîstên rehkar û hov da gan dane, bûne şehîdên me yê ezîz. Ên ku ji kab filitîne jî li derê welêt derbider bûne, li xerîbîyê di rewşên zor û giran da jîyana xwe domandine, heta hilma wan a paşîn jî kovan û evîna Kurdistanê di dilê wan da bûye. Xatira wan hemîyan li bal me ezîz û bilind e. Em li pêşberê xatira wan serê xwe bi rêzdarî ditewînin.

Daxwaza me ji nivîsîna wan rexneyên jorîn ev e ku, wek neteweyekî dîl em kêmayîyên xwe yê berîn bînin ber çavê gelê Kurd, xasma ber çavê xwenda û zana û xwendekarên Kurd ên nuhayîn.

Rêzdarî û qedirgirtina xebatkarên berîn tiştek e, dîtîna û nivîsîna û hêjandina kêmayîyên wan, rexnedana li xetayên wan jî tiştekî dî ye. Ew kêmayî, di eslê xwe da kêmayîyên me Kurda in. Divê ku em bi dilekî vekirî û bi bêhneka fire kêmayîyên xwe bibînin, qebûl bikin, li ser wan bipeyivin, binivîsin û bi-axifin. Neteweyekî dîl tenê bi pesindana şehîdan û bi pesinîna bi şehîdan rizgar nabe; tenê bi gunehkarkirîna dijmin û bi qala zordestî û barbarîyên dijmin jî rizgar nabe. Divê ku mirov ji xebat û têkoşîna şehîdan jî, ji qusûr û kêmayîyên wan jî ders û tecrube bistîne, di pêşedemê da careka dî meydan nede qusûr û kêmayîyên wisa.

*

Em bawer dikin ku di vî beşê da me karî em bergehê sîyasî yê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û yê kovara **”Jîn”** pirr-hindik bidin zanîn. Di eslê xwe da xebata wê demê û bizavên Kurdistanê yê pey wê demê, lêgerîn û lêkolane-ka taybetî û fire dixwazin. Di rûpelên pêşkêşîyek da ancax ev qas mimkun dibe.

RONÎKIRÎNA BÛYERÊN MÊJÎN

ŞORIŞA KAWE

Yek ji babetên mêjîn ên ku di kovara ”Jîn” da cî girtine, Şorişa Kawe ye. Li ser wî babetî nivîskarê ku bi hostatî qelem şixulandîye, zana û nivîskarê gew-re Kurdîyê Bedlîsî (Xelîl Xiyalî) bûye. Wî hêj di despêka derketina kovarê da di jîmareya pêşîn da ev şol girtîye destê xwe. Ji nivîsarên wî tê zanîn ku wê demê, ji alîyê Daira Cîhilan (Mühacirîn Müdüriyeti) ve bi navê ”Kurd” (Kürdler) pritûkek hatîye weşandin û tê da hebûna Kurdan hatîye înkarkirin. Dîsa li gora ku ji nivîsarên Kurdîyê Bedlîsî tê zanîn, nivîskarekî Tirk bi navê Zeke-rîya Beg, di kovara ”İctimaîyat” a resmî da nivîsarek nivîsîye û wî jî di wê nivîsarê da Kurd înkâr kirine.

Li ser wê pirtûkê û wê nivîsarê, Kurdîyê Bedlîsî sê nivîsar di ”Jîn”ê da nivîsîne. Nivîsara pêşîn bi sernivîsara ”Efsana Dehak” (Dehak Efsanesi) di jîmareya pêşîn da derketîye; her du nivîsarên dî jî bi sernivîsara ”Bî Bona Kurdan” (Kürdler Münasebetiyle) di jîmareyên diduyan û sisiyan da derketine.

Nivîskar di despêka nivîsara xwe da li ser qelîte û mahîyeta pirtûkên ku bi amancên taybetî tînin nivîsîn sekinîye û ew pirtûk bi xerezkarîyê gunehkar kirine; daye zanîn ku teng û qelîta wan ji alîyê zanyarî ve gelek nizm e. Paşê daye zanîn ku di heqê tespîtîkirina esl û kok û reha gelan da efsane û bûyerên mêjîn rolên mezin dileyizin. Ji ber wê yekê, di nivîsarên xwe da li ser bûyera mezintirîn a ku di dîroka Kurdan da qewimîye, yanî Şorişa Kawe li dijê Dehak sekinîye.

Kurdîyê Bedlîsî nivîsîye ku Dehak hukumdarekî Erebbûye, hatîye Îran da-gir kirîye; ji ber ku gelê Kurd jî Îranî ye, hêla ku Kurd lê jîyane ew jî ketîye binê dagirkirina Dehak. Nivîskar daye zanîn ku Dehak, jibo têrkirina her du marên ser milên xwe rojê mejîyê çar kesan daye wan; paşê gelê Kurd roja 31’ê meha Tebaxê di binê serekîya Kaweyê hesinker da (100) li dijê Dehak rabûye û dest bi şorişê kirîye. Di wê şorişê da Dehak hatîye kuştin, welêt ji dagirkirina Ereban hatîye rizgarkirin û Fereydûn bûye şah.

Nivîskar daye zanîn ku, roja 31’ê Tebaxê ji wê demê pê ve jibo gelê Kurd bûye cejna neteweyî û her sal di wê rojê da li Demawendê ew cejn bi navê

(100) Navê Kawe di ”Jîn”ê da ne ”Kawa” hatîye nivîsîn, lê ”Kawe” hatîye nivîsîn.

"Cejna Rizgarîya Neteweyî" tê pîrozkirin û ew tore hêj jî berdewam e. (101)

Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe ya diduyan da li ser giringîya lêgerîn û lêkolanên çandeyî, civakî, toreyî û wd. sekinîye; daye zanîn ku li Kurdistanê lêgerîn û lêkolanên weha nehatine kirin, ji ber wê yekê jî Kurdistan ji wan alîyan ve di binê perda nenasîyê da maye; di dûwayîya nivîsara xwe da jî weha gotîye: (102)

"Bila em ji vê yekê ewle bin ku, ew destê ku dê vê perda nenasîyê ji ser Kurd û Kurdistanê hilîne, tu car dê destekî bîyanî nebe. Qederê, ev şeref jibo kurên Kurd ên hatî veşartîye; ew kurên Kurd ku dê bi zanînen hevdem mucêhez bin. Ew wezîfe wezîfa wan e". (103)

Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe ya sisiyan da jî lêgerîn û lêkolanên ku ji alîyê hin Rûsan ve li ser Kurdan hatine kirin girtine destê xwe; daye zanîn ku ew lêgerîn û lêkolan jî di rû da ne, li hin bajaran hatine kirin û derbasê wî alîyê wê "perda nenasîyê" nebûne. Ji ber wê yekê ew jî jibo tespîteka zanistî nabîngêh. Nivîskar dewleta Osmanî jî gunehkar kirîye, çima ku li ser Kurdan tu lêgerîn û lêkolanên zanistî nedane kirin. Paşê dîsa li ser giringîya efsane û xurafeyên neteweyî sekinîye û dûwayîya nivîsara xwe weha anîye: (104)

"Lêkolana xurafeyên neteweyî, me digîhîne vê rastîyê ku eslê Kurdan Îranî ye". (105)

Ji bil Kurdîyê Bedlîsî, Memdûh Selîm jî li ser Dehak û Şorişa Kawe nivîsareka hêja nivîsiye. Ew nivîsar bi sernivîsara "Rojê Kawe ya Taybetî- 31'ê Tebaxê" (Kawe Yevm-i Mahsus- 31 Ağustos), di jimareya 25'an da derketîye. Di eynê jimareyê da nivîsarek jî bi sernivîsara "Di Heqê Kawe da Meseloka Dîrokî" (Kawe Hakkındaki Tarihî Fıkra) derketîye; belam ew nivîsar bê îmza ye. (106)

TARÎXA ŞORIŞA KAWÊ 31'Ê TEBAXÊ YE?

Tiştê belkî tewr balkêş ev e ku di kovara "Jîn" da tarîxa Şorişa Kawe, 31'ê Tebaxê hatîye numandin. Ev tarîx wisa balkêş e ku di heqê Şorişa Kawe da tarîx û navê ku heta nuha li Kurdistanê hatine zanîn dibe ku bihejin û hilweşin.

Wek ku her kes dizane, tarîxa Şorişa Kawe heta nuha 21'ê Adarê hatîye qebûlkirin û bi navê "Newroz"ê hatîye pîrozkirin. Nuha jî ew tore li her derê Kurdistanê û li nava Kurdên derê welêt berdewam e. Lê belê, "Jîn" tişteki dîtîne û dibêje ku tarîxa Şorişa Kawe 31'ê Tebaxê ye. Ev tarîx hem di nivîsareka Kurdîyê Bedlîsî da, hem jî di nivîsareka Memdûh Selîm da hatîye nivîsîn.

Kurdîyê Bedlîsî, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Efsana Dehak" (Dehak Efsanesi) da daye zanîn ku hin ji Kurdan ji ber zordestî û barbarîya Dehak re-

(101) Jîn, jimare 1, r. 7—11

(102) Li jêrenota 3'yan binêrin

(103) Jîn, jimare 2, r. 6

(104) Li jêrenota 3'yan binêrin

(105) Jîn, jimare 3, r. 4

(106) Jîn, jimare 25, r. 3, 8

vîyane û xwe dane çîyan; lê hinên dî li cîyê xwe mane û paşê di binê serekîya Kaweyê hesinker da li dijê Dehak şoriş kirine, Dehak kuştine, welatê xwe ji dagirkirinê rizgar kirine. Nivîskar di heqê wan da weha gotîye:(107)

”Ên mayî yên ku xebata jibo derxistin û qewitandina dagirkeran ji welêt û rizgarkirina welêt bi ser cîhîlbûnê ra girtine, bi rastî jî, bi wê têkoşîna ku Kaweyê hesinker ê ku bûye pêşewayê hilkelîna neteweyî û ew îdare kirîye, bi wê têkoşînê gîhane daxwaza xwe û welatê xwe gîhandine xweserîyê. Her netewe, rojên ku bibin jêderên bûyerên weha gewre, wan rojan digêre rojên taybetî û bi merasimên mezin pîroz dike. Bi rastî, ji alîyê Kurdan ve jî ew roja rizgarîyê ya ku di salê da rastê roja 31’ê Tebaxê tê, li gora giringîya layiqê wê hatîye qebûlîkirin û her sal di sî û yekê Tebaxê da li Demawendê bi navê rizgarîya neteweyî cejn hatîye kirin.”(108)

Nivîskar daye zanîn ku navê wê merasimê jî ”Cejna Kurd” hatîye danîn û ew cejn tenê ji alîyê Kurdan ve tê pîrozîkirin. Ev jî tişteki gelek balkêş e; lewra li gora vê peyvê, navê wê cejnê ne ”Newroz” e, lê ”Cejna Kurd” e.

Eger em bala xwe bidinê, nivîskar di parçenivîsara jorîn da tarîxa Şorişa Kawe carek bi jimare ”31’ê Tebaxê” nivîsîye, carek jî bi tîpan ”sî û yekê Tebaxê” nivîsîye. Mirov dibêje qey ku cara diduyan xwestîye bide zanîn ku tarîxa cara pêşîn a bi jimare ne şaş e, îcar jî bi tîpan ”sî û yekê Tebaxê” nivîsîye; bi wî awayî, îhtîmala gumana şaşîya tarîxa pêşîn ji holê rakirîye.

Em eynê tarîxê di sernivîsara nivîsareka Memdûh Selîm da jî dibînin. Ew Sernivîsar, wek ku me li jor jî got, weha ye:

”Roja Kawe ya Taybetî- 31’ê Tebaxê” (Kawe Yevm-i Mahsus- 31 Ağustos).

Nivîskar di wê nivîsara xwe da weha gotîye:(109)

”Bizava Kawe li dijê Dehak, di dîroka Kurdan da xwedîyê mezinatîyeka wisa ye ku dev ji qeydkirina wê nayê berdan. Huquqê Bingehîn (Hukuk-ı Esasiye), heqê bizavê, heqê rabûna li dijê zulmê ji neteweyan ra tabîî dibîne. Çawa ku, kîteyên ku ji hebûna tişteki ku jê ra tê gotin ’Huquqê Bingehîn’ haydar jî nebûne, carna ew heqê xwe bi kar anîne. Kawe, li dijê Dehakê Zalim, ku yek ji giregirên zalimên cîhanê bûye, neteweyek rakirîye û bi wê rakirinê abîdeyeka mîrxasîya medenî çikandîye ku hemî nesil pê dipeşinin.”(110)

Nivîskar paşê daye zanîn ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti)**, bi bona ”Roja Kawe ya Neteweyî” musamereyek tertîb kirîye û gelek kes hatine temaşa wê musamereyê(111) Belam, mixabin ku nivîskar tarîxa musamereyê nenivîsîye. Li gora ku jimareya ”Jîn”ê ya ku nivîsara wî tê da derketîye bi tarîxa 2’yê Çirîya Paşîn e, pirr muhtemel e ku ew musamere jî di 31’ê Tebaxa wê salê da hatibe çêkirin.

(107) Li jêrenota 3’yan binêrin

(108) Jîn, jimare 1, r. 10

(109) Li jêrenota 3’yan binêrin

(110) Jîn, jimare 25, r. 3

(111) Jîn, eynê jimare, r. 4

Wek nivîsara Kurdîyê Bedlîsî ya ku me li jor qala wê kir, di nivîsara Memdûh Selîm da jî navê "Newroz"ê derbas nabe. Nivîskar ji roja 31'ê Tebaxê ra dibêje "Roja Kawe ya Taybetî" û "Roja Kawe ya Neteweyî".

NEWROZ Û SERSAL

Li vir pirsyareka giring derdikeve pêşberê me; ew jî ev e:

Eger tarîxa Şorişa Kawe bi rastî 31'ê Tebaxê be, navê wê jî "Roja Kawe ya Neteweyî" be û cejna neteweyî ya gelê Kurd jî ew be, îcar Newroza 21'ê Adarê çi ye?

Di kovara "Jîn" da welama vê pirsyarê jî heye. "Jîn"ê ji 21'ê Adarê ra, yanî ji Newrozê ra gotîye "Sersal", negotîye "Newroz". Li ser 21'ê Adarê di "Jîn"ê da du nivîsar derketine. Yek ji wan di heqê pîrozkirina sersalê da ye û bi îmza "Jîn"ê di jimareya 14'an da derketîye. Lê belê, mixabin ku tarîxa çapa wê jimareyê ne kifş e. Berhevoka yekane ya kovarê ku heye, dema ku hatîye cildkirin, qeraxên jimareyên wê hatine birrîn û tarîxa jimareya 14'an jî wê demê ketîye ber kêrê û çûye. Belam tarîxa jimareya berî wê 10'ê Adarê, tarîxa jimareya pey wê jî 30'yê Adarê ye; li gora wan tarîxan em dikarin texmîn bikin ku jimareya 14'an jî di 20'ê Adarê da, yanî di erefa Newrozê da derketîye.

Di wê nivîsara pîrozkirinê da em van rêzên jêrîn dixwînin:(112)

"Çend tewir rojên taybetî yên neteweyan hene: Neteweyî, dînî, civakî û wd. Ê Kurdan, rojên wan ên neteweyî, roja ku Kawe zulma Dehak şikandîye, rojên ku Selaheddînê Eyyûbî hatîye dinê û bûye sultan û wd. ne. Rojên me yên dînî jî kifş in. Yek jî 'Sersal'a Kurdan heye. Ev, roja 9'ê Adara Romî ye.(113) Kurd vê roja civakî ya taybetî cejn dizanin, despêka jîneka nû têw di-kin, diçin seredana hev, hev pîroz dikin, ji hev ra dîyarîyan dişînin".(114)

Wek ku ji vê nivîsarê jî tê zanîn, "Jîn"ê 21'ê Adarê "Sersal" û "roja civakî" qebûl kirîye, Şorişa Kawe jî cejna neteweyî qebûl kirîye. Tiştê balkêş ev e ku di vê nivîsarê da ji 21'ê Adarê ra nehatîye gotin "Newroz", lê hatîye gotin "Sersal".

Dîsa di jimareya 14'an da bi sernivîsara "Tebrîk" pîrozîyeka kurt derketîye; ew jî ev e:

"Bi munasebeta 'Sersal'ê cumle Kurdan tebrîk dikîn û roj û şev xêr û seadetê jibo wetenê xwe ji Yezdanê pak nîyaz dikîn". (115)

Di eynê jimareyê da du parçe jî di heqê Newroz û Sersalê da ji "Mem û Zîn" a Xanîyê nemir hatine guhastin û çapkirin. Helbesteka Evdirehîm Reh-mî jî bi sernivîsara "Sersal" di wê jimareyê da derketîye.

Nivîsara diduyan a ku di "Jîn"ê da li ser 21'ê Adarê derketîye, ew jî ya

(112) Li jêrenota 3'yan binêrin

(113) Ev tarîx, li gora teqwîma Mîladî roja 22'yê Adarê ye.

(114) Jîn, jimare 14, r. 1

(115) Jîn, eynê jimare, r. 21

Memdûh Selîm e. Nivîskar di wê nivîsarê da girgingîya rojên taybetî daye zanîn û weha gotîye:(116)

”Me got ku jîyandina rojên neteweyî heqê me ye û wezîf me ye. Ev heqê ku tarîxê bexşê me kirîye, jibo ku em jê mefadar bibin û vê wezîfê pêkbînin, pêwîst e ku rojên me yên taybetî yên cure-cure bînin tespîtîkin. Ev babetekî lêkolanê ye ku jibo dîrokzanan û ciwanan kêrhatî ye. Ji bil rojên dîni yên taybetî yên Kurdan, çi rojên wan ên neteweyî û civakî yên taybetî hene? Ew ji kîjan serçavîyên dîrokî derketine, di kîjan qanalên da herikîne û hatine? Mesela, tê famîkirin ku Newroza Îranîyan û Sersal muştêrek in. Ev çima wisa ye, yan jî gelo wisa ye?”(117)

Eger em bala xwe bidînin, Memdûh Selîm jî di nivîsara xwe da qala 21’ê Adarê bi navê ”Sersal”ê kirîye û gotîye ku ew sersal û Newroza Îranîyan di yekê demê da tên.

DÎVÊ KU LÊGERÎN BÊ KÎRÎN

Wek ku me li jor jî got, ev dîtî û tespîtî ”Jîn”ê gelek giring in; wisa giring in ku zanîna li ser Newrozê û Şorişa Kawe bi awayekî dijwar dihejin. Em nikarin bi carek wan dîtî û tespîtî red bikin, çarpiyek bikişînin ser wan û bêjin ku ew ne rast in. Her weha em nikarin wan dîtî û tespîtî bi çavgirtin qebûl jî bikin û bêjin ew rast in. Ew dîtî û tespît, divê ku bibin babetên lêgerîn û lêkolanan.

Eger dûwayîka lêgerîn û lêkolanan binumîne ku roja Şorişa Kawe bi rastî jî 31’ê Tebaxê ye, hingê pêwendîya wê şorişê, pêwendîya tarîxa wê û pêwendîya pîrozîkirina wê wek cejnê neteweyî, bi Newrozê û tarîxa Newrozê jî, bi pîrozîkirina Newrozê jî namîne. Hingê Newroz temamen dibe sersal û tê gotin ku, ji ber ku 21’ê Adarê despêka buharê ye, ev tarîx ji berê ve sersal hatîye qebûlîkirin û pîrozîkirina wê bûye tore. Eger ev dîtî û tespît, hingê mirov dikare bêje ku, ji ber ku Kurd jî bi eslê xwe û bi reha xwe Arî ne û ji şaxa Îranî ne, Kurdan û Farisan tev 21’ê Adarê cejn qebûl kirîye; navê wê cejnê li nik Farisan bûye ”Newroz”, li nik Kurdan jî bûye ”Sersal”. Bi wî awayî, pîrozîkirina wê rojê di nava wan her du gelên Îranî da jî bûye tore.

Xanîyê nemir jî di ”**Mem û Zîn**”ê da qala Newrozê kirîye û ew sersal nûmandîye. Xanî weha gotîye:

”Dewra felekê ji bextê fîrûz
dîsan ku numa ji nû ve Newrûz

mebnî li wî adetê mubarek
şehrî û sipahîyan bi carek

(116) Li jêrenota 3’yan binêrin

(117) Jîn, jimare 16, r. 7

bajêr û kelat û xanî berdan
Teşbîhê bi nijdîyan û cerdan

sef sef dimeşîne kûh û deştan
ref ref dixuşîne seyr û geştan”(118)

Xanî paşê jî weha gotîye:

”Sersalî û bakir û ruwalan
sedsalî-w ciwan û pîr û kalan

sersal-i li resam û rahê ma’hûd
gêrane diçû meqamê mehmûd.(119)

Bi dîtina me, divê ku torezan û dîrokzan û civakzanên Kurd, li ser vî babetê giring lêgerîn û lêkolan bikin û bixebitin ku wê şolê bigîhînin ronayîyê. Eger di dûwayîya wan lêgerîn û lêkolanan da dîtî û tespîtên ”Jîn”ê bên qebûlkirin, hingê divê ku dest bi pîrozkirina Şorişa Kawe di 31’ê Tebaxê da bê kirin û pîrozkirina wê şorişê hin bi hin di nava gelê Kurd da bibe toreya neteweyî; hingê, divê ku cejna Newrozê jî di 21’ê Adarê da bi navê ”Sersal”ê bê pîrozkirin.

Axir, divê ku em roja Şorişa Kawe tespît bikin, wê şorişê di cîyê wê da daynin û di cîyê wê da, di roja wê da pîroz bikin.

BERXWEDANA HÎZANÊ

Di dîroka berxwedanê gelê Kurd da berxwedanek heye ku jê ra ”Berxwedana Hîzanê” tê gotin. Di heqê wê berxwedanê da heta nuha qet haydarîyeka belgeyî tunebû. Tenê, li ser şehîdên Kurd ên ku piştê vemirîna berxwedanê hatine daleqandin straneka şînê ya gelî hebû. Di wê stranê da weha tê gotin:

”Çûme Bedlîsê, xopanê di kortê da
Hatim Bedlîsê, xopanê di kortê da
Daraxacî rast kiribûn tê da(120)
Kindirên zeytkirî berdabûn pê da
Şêx Şabedîn, Seyid Elî, Mehmed Şîrîn avêtibûn pê da
Kindir qetîyabû ji bal Xwedê da
Şêx Şabedîn ketibû erdê da
Dilê neyaran, kevir bû tê da
Dîsa Şêx avêtibûn kindirê sêpê da”.

(118) Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, r. 106

(119) Eynê eser, r. 108

(120) Daraxacî: Ev peyviyeka sazber e, ji ”dar”a Kurdî û ”axac”a Tirkî hatîye sazkirin; peyvik bi mana sêpiya idamê ye.

Ji bil vê strana ku ji alîyê gel ve hatîye afirandin û di nava gelê Kurd da pîrr belav bûye, li ser Berxwedana Hîzanê tiştek tunebû. Wê berxwedanê çawa dest pê kir, çawa dom kir, çawa hat vemirandin? Heta nuha di van babetan da tu belge û wesîqe di destê me da tunebûn. Lê bi saya kovara "Jîn" ew berxwedan jî gîhaye ronayîyê. Nivîskar û torezanê Kurd Law Reşîd, li ser wê berxwedanê nivîsareka dirêj nivîsîye û bi sernivîsara "Çîrokeka Dîrokê" (Bir Hikâye-i Tarih) di "Jîn"ê da derxistîye. Nivîsar du beş e; beşê pêşîn di jimareya 16'an da, beşê diduyan jî di jimareya 17'an da derketîye.

Nivîskar di beşê pêşîn ê nivîsara xwe da daye zanîn ku sala 1913'an li Hîzanê û dorhêlên Hîzanê di nava Kurdan da propagande hatîye kirin, çek hatîye belavkirin û vêkxistinek hatîye sazkirin. Pêşewa û kargêrê wê xebatê jî Mela Selîm bûye. Dema ku hukûmet ji wan bûyeran haydar bûye Mela Selîm hatîye girtin; belam wî bi alîkarîya gundîyan xwe xilas kirîye. Walîyê Bedlîsê, heyetek ji maqûlên bajêr şandîye Hîzanê. Mela Selîm ji wê heyetê ra gotîye ku: "Walî li Bedlîsê çi dike, bila Mûsa Beg bibe walîyê me". (121) Belam wê heyetê paşê Mela Selîm îqna kirîye û pêkve hatine Bedlîsê. Piştê ku Mela Selîm vege-rîyaye Hîzanê, ji walî ra nameyek bi Şêx Şabedîn daye nivîsîn û tê da gef li walî xwarîye. Li ser wê nameyê walî eskerê zêde xwestîye. Hukûmetê jî ew ji we-zîfa wî derxistîye û muteserrîfê Sêrtê şandîye şûna wî. (122)

Nivîskar di beşê diduyan ê nivîsara xwe da jî qala pêştaçûna berxwedanê û dûwayîya wê kirîye; daye zanîn ku wê demê tabûrek esker çûye ser Hîzanê, lê şikestîye û vege-rîyaye Bedlîsê. Hêzên Kurdan jî bi pey wê tabûrê ketine û heta Bedlîsê çûne, ketine bajêr û taxa Kanîziwa û taxa Hersan girtine binê qontrola xwe. Dortira rojê, hukûmetê bi topan û mîtraloyoan êrîşê ser hêzên Kurdan kirîye. Hêzên Kurdan hem bi jimareya xwe hindik bûne, hem jî çek û techîzatên wan gelek kêmtir bûne. Pîrrê şerkarên Kurdan bi çov û xinceran li dijê top û mîtraloyoan şer kirine. Paşê nekarîne zêde di ber xwe bidin, û ve-kişîyane. Piştê şikestina berxwedanê, eskerê giran çûye ser Hîzanê. Gelek Kurd hatine girtin. Lê Mela Selîm revîyaye û xwe avêtîye qonsolosxana Rûs-yayê û îltîca kirîye. Paşê dadgeha eskerîyê li Bedlîsê hatîye sazkirin; wê dadge-hê biryara idama 18 kesên daye. Her weha gelek Kurd jî ji Kurdistanê dûr xistine. Şêx Şabedîn, Seyid Elî, Şêx Mihemed Şîrîn, Feqî Xelîl, Feqî Cindî, Mela Mihyedîn jî di nava idamkirîyan da bûne. Mela Selîm heta despêka Şerê Cîhanî yê Pêşîn di qonsolosxana Rûsyayê da maye; dema ku Rûsyayê û dew-leta Osmanî sala 1914'an dest bi şer kirine qonsolosxane hatîye girtin, Mela Selîm jî hingê hatîye idamkirin. (123)

BABETÊN DÎ

Ji bil van babetên jorîn, di "Jîn"ê da li ser hin babetên dîrokî yên dî jî nivîsar-nê hêja derketine. Hin ji wan, nivîsarên Ezîz Yamulkî ne ku li ser dîroka

(121) Mûsa Beg: Serekê eşîra Motkan Hecî Mûsa Begê Xwêtî.

(122) Jîn, jimare 16, r. 10—12

(123) Jîn, jimare 17, r. 10—16

dewleta Baban a Kurd hatine nivîsîn. Nivîskarê hêja Ezîz Yamulkî, di wî babetê da pênc nivîsar nivîsîne; ew nivîsar di jimareyên 9, 11, 13, 15 û 18'an da derketine. Nivîskar di wan nivîsarên xwe da li ser rewşa navxwetî ya dewleta Baban, hêza wê ya eskerî, rewşa wê ya abûrî û civakî hin haydarîyên hêja dane. Her weha daye zanîn ku, çawa dewleta Osmanî û Îranê xwestine ku dewleta Baban têxin binê destê xwe, jibo gîhana wê amancê çawa carna dek û dolab gerandine, carna jî bi hêzên xwe yên eskerî êrîşe ser axa wê dewletê kirine.

Mîralay Emîn Feyzî jî li ser hêza eskerî ya dewleta Baban du nivîsar nivîsîne. Nivîsarên wî di jimareyên 23 û 25'an da derketine.

Kurdîyê Bedlîsî jî li ser Kurdîtiya bajarîyên Kurdistanê nivîsareka giring nivîsiye. Ew nivîsar di jimareya 6'an da derketiye. Nivîskar di wê nivîsarê da bersîva hin rojname û kovarên Tirkî daye. Wan îddîa kirîye ku bajarîyên Kurdistanê bi eslê xwe ne Kurd in, Tirk in. Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe da ragîhandîye ku ew îddîa temamen pûç e, kifş kirîye ku bajarîyên Kurdistanê jî wek gundîyên Kurdistanê Kurd in; her weha di eynê nivîsarê da li ser Bedlîsê jî hin haydarîyên giring dane.

Di jimareya 25'an da nivîsarek jî li ser serekê eşîra Rojkan Mihemed Axayê Kelhokî derketiye. Di dûwayîya nivîsarê da hatiye gotin ku "dûmayîk heye"; lê mixabin ku piştê wê jimareyê kovar hatiye girtin û dûmayîka wê nivîsarê derneketiye.

BÛYERÊN ROJÎN Û CÎVAKÎ

VÊKXISTÎN Û XEBATA VÊKXISTÎ

Eşkera ye ku di tevgerên azadîxwazî û rizgarîxwazîyê da tiştê giringtirîn, pêkanîna vêkxistinê û xebata vêkxistî ye; bi peyveka dî, civandin û yekkiri-na xebata neteweyî di nava çarçove û qalibê vêkxistinê da û pêkanîna hêzên neteweyî ji wan vêkxistinê, bingeh û hîmê tevgera azadîxwazî û rizgarîxwazîyê ye. Mexsed ji vêkxistinê ne tenê vêkxistina sîyasî ye. Elbet vêkxistina sîyasî ya neteweyî, mak û merkeza tevgerê ye. Lê li teniştê wê jî hin vêkxistinên alîgir pêwîst in; wek vêkxistinên meslekî, civakî, çandeyî û wd. Ger em vêkxistina sîyasî bişibînin dil, vêkxistinên alîgir jî ji wê vêkxistinê ra dibin wek damaran; tim û tim wê bi xebata xwe teqwiye dikin, pît dikin, xebat û têkoşîna wê têkûz dikin, daxwazên gel ên cure-cure digîhînin wê, bername û daxwazên wê jî digîhînin gel. Wezîfa damaran di navbera dil û lebatên laş ên dî da çî ye, wezîfa vêkxistinên alîgir jî di navbera vêkxistina sîyasî û gel da ew e.

*

Welatevîn û neteweevînên Kurd ên wê demê ev rastî dîtine û li gora wê xebitîne. Ji alîyek ve **Komela Pêşketina Kurdistanê** wek vêkxistineka sîyasî saz kirine; ji alîyê dî ve jî jibo xwendekaran, jibo pîrekan, jibo belavkirina pirtûkan jî komelên alîgir pêkanîne û kovarên wek **"Jîn"** û **"Kurdistan"**ê derxistine, bi alîkarîya wan dengê xwe birine gel û cîhanê.

Ji nivîsarnê **"Jîn"**ê tê zanîn ku wan çawa giringî daye şola vêkxistinê, zexmkirina vêkxistinê û xebata vêkxistî. Mesela, Memdûh Selîm, di nivîsara xwe **"Hewar"** da rewşa gelê Kurd girtiye destê xwe, bi taybetî li ser rewşa cîhilên Kurd sekinîye û di dûwayîya nivîsarê da weha gotîye: (124).

"Em li ser çare û havilan bifikirin. Ew dayika ku dê çareyên weha biwelidîne, vêkxistin e. Vêkxistineka wisa ku bi vîne, bi xebatê û bi sebatê bê terbiyekirin; bi peyveka dî, vêkxistineka komelî, ji yên ku di nava her neteweyekî medenî da hene. Vêkxistineka wisa ku hem di wextê şer da, hem jî di wextê aşîyê da wek rêzanek, wek rizgarkerek bikare xwe bigîhîne her goşeyê Kur-

(124) Li jêrenota 3'yan binêrin

distanê yê nepenî. Vêkxistineka wisa ku bikare di tarîtiyan da jîna ronayîyê, di tunebûnan da jî ronayîya jînê hilke; bikare li lebatên xwedîmejî û xwedîdil ferman bike".(125)

Kurdîyê Bedlîsî jî di nivîsara xwe "Li Ser Zimanê Kurdî" (Kürdçeye Dair) da, bi bona sazkirina **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan**, gotîye ku:(126)

"Min bi kêfxweşîyeka zêde xwend ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan** hatiye sazkirin û ketîye xebatê. Rastîyek heye ku, di sedsala XX. ya medenîyetê da her neteweyek, di kar û xebatên giştî û taybetî da bi hebûna wê rastîyê bawer kirîye û li pêşberê daxwazên wê serê xwe tewandîye. Ew rastî, îhtîyacê vêkxistinê ye. Ev îhtîyac ji alîyê vê komelê ve hatiye teqdîr-kirin. Dîtina vê yekê ez gelek kêfxweş kirim û gurûr da min. Dewra ku em tê da dijîn, dewra vêkxistinan û parkirina wezîfan e. Di vê sedsalê da xebatên yekani —bila dîtina min şaş neyê famkirin, ez nabêjim teşebbusên şexsî— hem min bêber dimînin û mehkûmên bêberîyê ne".(127)

YEKÎTÎ Û HEVGIRTÎN

Ji nivîsarên "Jîn"ê tê zanîn ku derdê bêtêfaqîyê wê demê jî di nava Kurdan da hebûye; tabîî ji wî derdî jî şola yekîtî û hevgerîtinê derketîye meydanê û ew şol wê demê jî şoleka rojîn bûye ku welatevînen Kurd li ser'ê fikirîne. Mesela, nivîskar û hozanê hêja Qazîzade Mistefa Şewqî, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Wezîyetî Ême Kurdan de Esrî Hazir" da, Kurd xundine yekîtîyê û hevgerîtinê; di dûwayîya nivîsara xwe da jî weha gotîye:

"Feqet lebo êwe heyf e degel ew şan û şuhretetan, wa be feqîrî rawestî û be tembelî mulkî azîztan le dest biden. Elbette êwe ke sahibşeref in, qisey min de goy degirin: Werin, ta zû we lebo xatîrî êskî bab û bapîrman îttîfaq bikeyn û wetenî xoşman qurbanî menfeetî rezîle-w kursîyî rîyaset nekeyn. Çünke weqit teng e û duşmin le xefletî me îstîfade deka. Hayye alêl-felâh! We îlla peşîman debînewe-w êdî demê hîç feyde nîye".(128)

Hozan û nivîskar Evdîrehîm Rehmî jî li ser şola yekîtî û hevgerîtinê nivîsar-na û helbestna nivîsîne. Di helbesta xwe "Destê Tenê Deng jê Nayê" da weha gotîye:

"Ey milletê sahibnîfaq
lazim jibo te îttîfaq
Te'sîs nekin em yek wîfaq
mehwîyyet e bîl-îttîfaq
Aqîlê xwe berhev kin hemî

(125) Jîn, jîmare 19, r. 4

(126) Li jêrenota 3'yan binêrin

(127) Jîn, jîmare 14, r. 11—12

(128) Jîn, jîmare 4, r. 16

Wext, zeman pirr nazik e
Bêttîfaqî tehlûke
Xelqan hemî digel me rik e
Mehwîyyeta me bê şik e
Aqilê xwe berhev kin hemî

Şexsîyetê bavêne der
Yek şexsî şol nayête ser
Yek bin, nemînit bêeser
şola umîda me li ser
Aqilê xwe berhev kin hemî

Dest dene yek şibê bira
Hilkin jibo xwe yek çira
Rîya ku tarî ye j' me ra
ronahî lazim vê sira
Aqilê xwe berhev kin hemî".(129)

Nivîskar û hozan Hîlmîyê Siwêrekî jî bi îmza "Kurdîyê Siwêrekî" û bi sernivîsara "Gazindek" nivîsarek li ser rewşa Kurdan nivîsîye; daye zanîn ku Kurd heta hingê di xeweka kûr û dirêj da mane, paşê peyv anîye ser yekîtî û tefaqê û weha nivîsîye:

"Gelî Kurmanca, ez gazî û hewar dikim û dibêjim kî, rîya kî em heya nuka lê çûn pêşîya wê zêrzmîn e. Me, we, gişan bi çavê xwe dît. Vegerin, vegerin, ji wê rîya xwar û çepîyê û mirinê şûnda vegerin. Ji me ra îttîfaq lazim e. Gelî biran, îbret bigirin".(130)

Hozan Dawer Ardelanî jî di helbesta xwe "Hemûman" da babetê bindestîya Kurdan girtîye destê xwe, di dûwayîya helbestê da jî giringîya şola yekîtî û hevgerîyê numandîye û gotîye ku:

"Jêrdesteyî lebo Kurd şeyn e, zîllet e
Bo çî le jêr emrî xelqî bimênîn, esîr bibîn

Eqwam be emrî hezretî Wîlson xelas buwe
Serbest e, hurr e; wê le le zincîrî asin în

Wextî qisey helît û pelît royî, birrayewe
Bes e, le kaselêşî hemûman ruha bibîn

Helsîn û milletî Kurd berz bikeynewe
Kurmanc û Kurd û Lur be yek û îttîfaq bikîn".(131)

(129) Jîn, jîmare 5, r. 14

(130) Jîn, jîmare 16, r. 14

(131) Jîn, jîmare 21, r. 16

Belam di babetê yekîti û hevîrtinê da gazîya tûtîrîn û xurtîrîn û manedartîrîn ji **Komela "Hêvî"** hatiye. Wê komelê di belavoka xwe da rewşa Kurdan û hin gelên bindest ên di daye ber hev, ragîhandîye ku gelê Kurd xwedîyê bêje û zimanekî kevnar e, xwedîyê erdekî fire û nufûseka pirr e; paşê hatiye ser şola yekîtiyê û weha gotîye:

"Ah, tişteki me tune ku vaya pirr mezin e, ji me ra pirr felaketek gir e; ew jî îttîhad û îttîfaq me ye. Vîya bîr mekin ku, eger em mehwîyyeta xwe na-xwazin, gelî biran berev bin ser hev. Şerê bêmane û bêsebeb berdîn, ji nîfaq û şîqaqa me xelkê cîranê me îstîfade dikin. Lazim jiboy me ku em hişyar bin. Necata me li îttîhad û îttîfaqê ye. Îşte meqseda **Civata Hêvî**, yek jî, vê îttîfaq û wehdetê temîn bike. Welhasil, vîya bizanin ku xewa em tê da sersem, bêhiş manin, eger em ji wê ranebin, çavê xwe venekînin, —Xwedê sitar bike— dawî mirina kûr e. Mezinê mena gotine: Ez bi te, tu bi min, em her du bi Xwedê".(132)

REWŞA CÎHİLÊN KURD

Yek ji bûyerên civakî yên ku wê demê gelek rojîn bûne û di kovara "**Jîn**" da pirr cî girtine jî, rewşa cîhilên Kurd bûye. Di rû da û bi çavdîtin, ji ber ku di Şerê Cîhanî yê Pêşîn da hêleka mezin ji Kurdistanê ketîye binê dagirkirina leşkerê Rûs, ew cîhil qewimîye û bi sedhezaran Kurd ji welatê xwe cîhil bûne. Lê belê, di eslê xwe da ew cîhilî, dûwayîka sîyaseta hukumeta **Partiya Yekîti û Pêşketinê (İttihad ve Terakkî Fırkası)** ya rehkar bûye. Wê hukumetê xwestîye ku gelê Kurd ji Kurdistanê derxe, welêt vala bike û Tirkan bîne şûna wan.

Em li ser wê sîyaseta nemirovkî û wê bûyera trajîk a ku ji ber wê sîyasetê hatiye serê gelê Kurd, guhdariya Zinnar Silopî bikin:(133)

"Hukumeta **Partiya Yekîti û Pêşketinê**, qanûna cîhilîyê derxistibû û di-xwest ku bi wê qanûnê, Kurdên ku ji mirinê filitîbûn wan jî biguhêze Anadolê û li wir li wîlayetan belav bike; û dixwest ku her bi çi awayî be Kurdistanê ji Kurdan vala bike, Tirkan bîne li şûna wan bihêwirîne da ku êdî neyê gotin ku 'doza Kurdan heye'. Hukumeta **Partiya Yekîti û Pêşketinê**, jibo ku wê îcraata xwe ya zalimkî pêkbîne, Kurd bi birçîtîyê û di rewşeka perîşan da li rîyan dikuştin. Jibo vê yekê jî, hukumetê, Kurdên ku di rewşeka belengaz da hatin cîhilkirin, tim dimeşandin û qet nedihîştin ku rawestin; hukumetê dixwest ku bi wî awayî daxwaza xwe pêkbîne. Wê hukumetê, sîyaseta tune kirinê li dijê Ermenîyan bi şûr û tîfingî pêkanîbû. Lê belê li dijê Kurdan, ew sîyaseta di binê perda 'Rûs dê bîn û we qetlîam bikin' da dipoşa; û di serma 15—20 derece li binê sifrê da, Kurd di birçîtîyê da, di rewşeka perîşan da cîhil kirin û ew sîyaseta xwe bi wî awayî pêkanî. Ma tê gumankirin ku ew hal, ji kuştina rasta-rast pirrtir bi êş û azar bû!"(134)

(132) **Jîn**, jîmare 21, r. 15

(133) Li jêrenota 3'yan binêrin

(134) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 41

Bi wê sîyaseta nemirovkî û bi wî awayê hovkî, bi sed hezaran Kurd digel jin û zarûk û extîyar û nexweşan ji welatê xwe hatine cîhilkirin û ber bi hêla Tirkîyê hatine sewqkirin. Gelek ji wan li rîyan mirine; yên mayî jî li Anadolê li bajarên Tirkîyan hatine belavkirin û li gora sîyaseta hukumetê temamen bêkes û bêkû hatine hîştin, piraniya wan ji birçînan muhtacê parsê bûne.

Qetlîam û cîhilkirina Ermenîyan li dinyayê dengan daye. Lê belê qetlîam û cîhilkirina Kurdan wê demê jî, paşê jî li derê Kurdistanê tu danganek nedaye; dewletên bîyanî, komele û hêzên sîyasî û civakî yên cîhanê, gişt li hevberê wan bûyerên hovkî guhê kerr li xwe danîne û tu deng ji xwe nanîne. Ermenîyan dikarî dengê xwe derxin û dengana trajedîya xwe li cîhanê belav bikin; lewra kes û xwedîyên wan, dost û dilxwazên wan hebûn. Belam Kurd, çawa ku îro bêkes û bêxwedî ne, bêdost û bédilxwaz in, wê demê jî wisa bêkes û bêxwedî, bêdost û bédilxwaz bûn. Loma Kurdan nekarî dengê xwe bibin cîhanê û dengana trajedîya xwe li cîhanê belav bikin. Di hundir da kovara **"Jîn"** dixebitî ku trajedîya cîhilên Kurd bîne ber çavê gel jî û kargêrên Osmanîyan jî. Belam kargêrên Osmanîyan jî, dewletên cîhanê jî deng ji xwe nanîne. Evdirehîm Rehmî, bi nivîsara xwe **"Cîhilên Kurd di çi halî da ne?"** (Kürd Mühacirleri ne Halde?), ev rewş bi awayekî zelal anîye ber çavan. Nivîskar, di serê nivîsara xwe da parçek ji nameyek guhastîye. Name ji xizmekî wî jê ra hatibûye. Di namê da hatibûye gotin ku **"ji gundê me tenê 10 kes ji mirinê filitîne"**. Nivîskar li ser wê trajedîyê weha gotîye: (135)

"Di felaketên neteweyên dî da, kîjan netewe dibe bila bibê, gelo îmkan heye ku mirov bixwîne ku ji gundekî ku sed û deh mal bûye, tenê deh kes mane? Çi bû bi wan kesan? Kî dê hesabê vana bide? Berprisyarê wan kî ye? Jibo cîhilên Ermenîyan û Roman ji Emrîkayê bi lûlan alêkarî diherike! Gelo kî dê li vana binêre, kî dê alîkarîya wan bike? Ma ev ne mirov in! Heywax, gelo yên mayî jî dê bi wî awayî tune bibin û biçin?" (136)

Hozan Mehmûd Nejadê Silêmanî jî di vî babetî da bi navê **"Pêjnên Mindalekî Kurd"** (Bir Kürd Çocuğunun İhtisasatı) helbestek nivîstîye, helbesta xwe bi peyva **"Ji Kurdistanê min a xweşdivî ra"** (Sevgili Kürdistan'ıma) ji Kurdistanê ra pêşkêş kirîye. Hozan helbesta xwe ji devê mindalekî Kurd ê cîhil nivîstîye. Mindalê Kurd di despêkê da weha dibêje: (137)

**"Ax ey welêt, ey meydana xeman, welatê pirrxwîn
Ey dayika ku mindalên xwe winda kirine, dayika xemgîn"**

Paşê peyva xwe weha didomîne:

**"Tim hatina cem te, beza ber bi te ye xiyala min
Belam zivistanê ez girtime, nuha tune mecala min"**

(135) Li jêrenota 3'yan binêrin

(136) Jîn, jîmare 8, r. 6

(137) Li jêrenota 3'yan binêrin

**Ku ez negîjim te û bimirim, bila cesedê min li çîyan bimîne
Her sibe û êvar bila xatîre û bêhna welêt bistîne”**

Mindalê Kurd dixwaze ku Kurd ji wê trajediya wî, ji tengayî û bextreşîya wî îbret bigirin û xwe bikin yek; bi wê daxwazê jî di dûwayîyê da ji dayika Kurdistan ra weha dibêje:

**”Ax dayê, dayika xweşik, divê ku tu ji wan zarûkan ra bêjî
Ma ev dubendî dê wisa dom bike li meydanê hê jî!”(138)**

Evdirehîm Rehmî jî helbestek bi navê ”Nalîna Sêwîkî” nivîsîye û tê da ji devê sêwîyekî Kurd ê cîhil weha gotîye:

**”Ez mame sêwî, bêda û bab im
Xanîyê min sotin, ez malxirab im**

**Babê min kuştin bêdîn kufaran
Muhtac im îro destê neyaran**

**Gurgêt dupê hatin, ketine kerîyan
Muhacir im ez, wê ketime derîyan**

**Nanek dixwazim jiboyê jînê
Rehmê bi mi nakin ji xeyrê kînê”(139)**

Şehîdê Kurd Kemal Fewzî jî di wî babetî da çend nivîsarên hêja nivîsîne. Nivîsara wî ya pêşîn bi sernivîsara ”Ji Hukumeta Nuhayîn ra Nameya Vekîrî”(Hükümet-i Hazıraya Açık Mektub) derketîye. Nivîskar di wê nivîsara xwe da dewleta Osmanî û kargêrên wê dewletê dane ber rexneyên diwar, paşê ji hukumetê ra gotîye ku:(140)

”Kurdistana bêçare, ku ji çar sedsalan vir da jibo selteneta Osmanî pişteke-ka zexm bû, û îro jî bi hin navên xerîb ên wek ’Hêlên Rojhilat’, ’Anadola Rojhilat’, ’Serhed’, tewr ’Ermenistan’ qala wê tê kirin û navê wê yê rastîn bûye guneh, ew derd û zîyanên ku ji wan ewladên wê yên bêpar ra rewa hatin dîtîn, qena tamîra ji hezarî yekê wan derd û zîyanan dê di xiyala we ra derbas nebe gelo?”

Nivîskar paşê li dijê fikra pişaftina Kurdan weha nivîsîye:

”Di van demên paşîn da, çare û havila îflahbûna wî gelî, bi hêzdaneka pirr xerîb, qaşo bi pişaftina wî gelî hat fikirkirin. Ev fikir bi mexsednê wisa zalimkî hat ajotin ku, memûrên ku di hewara Kurdan da çûn, bûn wek kefenşê-

(138) Jîn, jîmare 8, r. 11

(139) Jîn, jîmare 11, r. 11—12

(140) Li jêrenota 3’yan binêrin

lînên ku goran vedikin û wek keftarên ku êrîşê kezebên mirîyan dikin. Ji bil wan jî tişteke nebûn”.(141)

Kemal Fewzî di nivîsara xwe ”Ma Çav Kor, Guh jî Kerr in!”(Gözler Kör, Kulaklar Sağır mıdır!) da dîsa ew şol girtîye destê xwe û gotîye ku:(142)

”Trajedîyên Ermenîyan, di eslê xwe da bi qasê ku dihat gotin giring nebûn; belam dîsa jî cîhan dan welwelê û li ser zimanan bûn destan. Lê ew felaketên ku bi awayên cure-cure hatin serê vî neteweyê bextreş, —welew gavek be jî— kî dê wan bi bîr bîne! Ma sûra Îsrafil dê jibo wan bigirî! Ez ji te dipirsim ey medenîyeta rûbiriqandî, kesên ku desdirêjîya heqê xelkê nekirine kengê dê heqê wan bê naskirin! Heta kengê dê neheqî bi navê heqîyê bê naskirin û teq-dîrkin! Heta ku tu neheqîyê heq binumînî, kî dê heqîyê bîne cî, û kengê!”

Nivîskar paşê, felaketa ku hatîye serê cîhilên Kurdan weha salix daye:

”Dema ku keçên meygêr li koşkên qeraxê Bosforê(143) qedeh pêşkêş dikiirin, li lehfên Qafqasyayê yên berfgirtî û cemedgirtî, ew dayikên ku mindalên wan dihonijîn û ew mindalên ku di hembêzên dayikan da dimijîyan, ji birçînan berê xwe didan tuneîyê; ew zarûkên sêwî û bêkes ên ku di paşîla bagêr û bapûkan da vezelîyabûn, bê ku bibînin ku zîyaretkarek li ber serê wan digirî, bi awirên sar şûş dibûn û diçûn wê dinê; pîrên ku ji ber betilîne û xizanîyê hestî û postên wan tenê mabûn, hilma xwe ya paşîn jî ji jînê diqedandin û ji ber tunebûna parîyek nan, umrê xwe yê dirêj bi der didan; ew birrên mirovan ku li rîyan wek qefleyên qurbanan ber bi mirinê dihatin ajotin, bi kovan xwezîya xwe bi mirinê danîyan û ganên xwe teslîmê wan gorên sar dikiirin ku ew gor di nava berfê da dihatin kolan. Tu çavan ew nedîtî, tu guhan jî ew girîn û hewarên wan ên ku ber bi Xwedê bilind dibûn nebihîstin. Nexu çav hemî kor bûn, guh jî hemî kerr bûn”.(144)

Kemal Fewzî li ser dagirkirina Bedlîsê ji alîyê Rûsan ve jî, bi navê ”Bajarê Kavil”(Viran Belde) helbesteka rûmetgiran nivîsîye û tê da weha gotîye:(145)

**”Deng birîyaye, sî ketîye ser bajêr ji asû
Di paşilên xanîyên xirabe û tarî da veşirîne parsû**

**Li rîyên wê karwan naçin nuha, bêdeng û tenha ne
Li ser kavilan kund diqîrin, keke ketine, sernixûn mane**

**Ew şeva ku li ser bajêr şîn raçand, ew şeva tarî
Li gelîyê bêkes û bêdeng nuha nepenî digirî(146)**

(141) Jîn, jîmare 13, r. 2—3

(142) Li jêrenota 3’yan binêrin

(143) Bosfor: Ew tengava ku di nava bajarê Stanbolê ra derbas dibe û Deryaya Reş bi deryaya Marmara ve girêdide.

(144) Jîn, jîmare 14, r. 3—5

(145) Li jêrenota 3’yan binêrin

(146) Gelî: Gelîyê Bedlîsê

Şikîyaye mêlede, vemirîye fanosa mabedê
Pîrhevok civîyane, dest dane hev, rabûne govendê
Li binê qendîlên zingarî dirêj bûye mirîyek
Çav qewartî, mil îskelet, avêtine ser'ê strîyek
Xew diherike, ji qozîyên vala gumanên bêdûwayî tîne
Li cîyên nas gumanên razên nenas veşîrîne
Ji tu kulekek ranabe dû, bêdeng in hêlînên wêran
Banên xanîyan cûm bûne, ji kavilan nemaye ferqa wan
Xezalên nazdar digerîyan wextek li wan çîyan
Gul çilmisî, bilbil melûl in nuha, xwîn av dide gulistan".(147)

Kovara "Jîn", di heqê rewşa cîhilên Kurd da bi belavkirina nivîsar û helbestan nesekiniye; li ser jimareya wan îstatîstîkek jî belav kirîye. Di wê îstatîstîkê da hatiye kifşkirin ku ji her sê wîlayetên dagirkirî Erzirom, Wan û Bedlîsê çiqas kes cîhil bûne û çiqas ji wan cîhilan li kêderê hatine belavkirin. Li gora wê îstatîstîkê ji Erziromê 187.474 kes, ji Wanê 102.808 kes, ji Bedlîsê jî 128.222 kes cîhil bûne; temamê cîhilên ji her sê wîlayetan 418.504 kes bûne.(148)

REWŞA KARKERÊN KURD

Di wê demê da gelek karkerên Kurd jî li Stanbolê hebûne. Pîranîya wan karkeran piştîvan bûne. Hin kesên kedxur ên çavvekirî xebitîne ku wan karkerên Kurd bixapînin û keda destê wan bixun. "Jîn" di her du jimareyên xwe yê paşîn da li ser rewşa wan karkeran jî sekiniye û di wî babetî da du nivîsar belav kirine. Di nivîsara pêşîn da weha hatiye gotin:(149)

"Li Stanbolê ji çend sal berê ve qolonîyeka Kurd pêkhatiye, ev qolonî îro jî heye.(150) Ên ku ev qolonî pêkanîne karkerên Kurd in; ew karkerên Kurd ku hin kesên di navê wan 'piştîvan' danîne. Ev ciwamêrên ha, ji hêlên Kurdistanê yê cure-cure hatine vir da ku rizqê xwe û malbatên xwe qazanc bikin. Rebenan, li vir bi awayekî tewr namûskarkî dixebitin, ji sibê heta êvarê bi xweydana enîya xwe dixebitin, kefte-left dikin û dihingivin".

Di nivîsarê da paşê hatiye ragîhandin ku hin kesên wek sernivîskarê rojname "Alemdar" Refî Cewad û serkarê wê rojnamê Ehmed Qedrî, xwestine ku wan karkerên Kurd bixapînin û bi sendîqa xwe ve girêdin.(151)

(147) Jîn, jimare 15, r. 6

(148) Jîn, jimare 11, r. 7—8

(149) Li jêrenota 3'yan binêrin

(150) Peyvika "qolonî" di eslê nivîsarê da hatiye bi karanîn. Ev peyvik bi mana "birrek mirovên ku ji welatê xwe derketine û çûne li welatêkî di hêwirîne" hatiye nivîsîn.

(151) Jîn, jimare 24, r. 5—6

Nivîsara diduyan bi îmza "M.S." (Memdûh Selîm) û bi sernivîsara "Qalên Neteweyî-Civakî: Karkerên Kurd li Stanbolê (Millî-Îctimaî Mebahis: Îstanbul'da Kürd Amelesi) derketîye. Em di despêka wê nivîsarê da van rêzên jêrîn dixwînin:(152)

"Ev netewe çî qas bêkes e ku stûyê xwe daye destê kesên wek Refî Cewad û Ehmed Qedrî; ew mirov jî çî qas çavvekirî ne ku karîne misaletê 5—10 hezar kesî bibin; ew 5—10 hezar kes ku unsurekî xebatkar ê neteweyê Kurdê gewre ne. Divê ku mirov li ser alîyê civakî yê vê şolê bifikire. Ew propagandeyên xêrnexwazkî yên ku Refî Cewad Begê di **Komela Piştîvanan** da kiribûn, me di jimareya xwe ya berê da tehlîl kiribûn. Ev mirovên namûskar ên ku li welatekî dî qolonîyeka karkerên neteweyê Kurd pêkanîne, heta nuha ji bil Kurdan û ji bil ciwanên Kurd her kes bi wan ra meşxûl bûye. Cîyên ku ew lê dijîn jî, serên wan jî, heta nuha kî dizane ku çî qas ji propagandeyên liştan ra bûne meydan".

Nivîsar paşê weha dom dike:

"Kesên wek Refî Cewad Begê û pehlewana Qedrî Efendî, divê ku fam bikin ku, ew ne di mewqîyekî wisa da ne ku têkilê ked û qazanc û heq û wezîfa Kurdekî bibin. Divê ku her karkerekî Kurd jî biryar bide ku êdî ew ne mecûr e qumarleyzan û şantajkaran xwedî bike; û divê ku baş bizane ku xeyn ji wî, heqê kesek tune ku ji berê keda wî îstîfade bike. Rewşa Kurdan heta nuha wek rewşa zevîyek bû ku ava wê, axa wê û darên wê ji her kesî ra helal bûn. Belam divê ku Kurd êdî xwe ji vê rewşê derxin".

Nivîskar ji tevgera karkeran jî gazin kirîye ku çima di heqê karkerên Kurd da bédeng maye; paşê peyv anîye ser bédengîya Kurdan bi xwe, ji wan jî weha gazin kirîye:

"Heta nuha, kesên ku serê xwe û zimanê xwe kêmtirîn bi van karkeran ra betilandine em bûne, Kurd bi xwe bûne, ciwanên Kurd bûne. Ji ber ku em bédeng mane, kesên dî gotine qey ku em reben in; loma jî cesaret girtine, tim li nava serê me xistine û nanê me ji destê me standine. Bi kurtî, em dixwazin bêjin ku, divê ku em bi karkerên Kurd ra meşxûl bibin da ku bîyanî tilîyên xwe nexin nava wan". (153)

Belam mixabin ku "Jîn" piştê wê jimareyê êdî derneketîye, qadroya wê jî mecal û fersend û zeman nedîtîye ku bi rewşa karkerên Kurd ra meşxûl bibe.

XEBATA XWENDEKARAN

Wê demê xwendekarên Kurd, digel îmkânên pirr kêmtir û mercên pirr dijwar jî, jibo doza neteweyî ji dil û can xebitîne, her tewir zorayî û talûke dane ber çavên xwe, adeta kefenên xwe kirine devên xwe û hêz dane xwe da ku bigîjin amancê.

Wek ku me li jor jî got, xwendekarên Kurd, jibo yekkirin û xurtkirina xebata xwe, jibo berhevkirin û gurrkirina hêza xwe, **Komela Xwendekarên**

(152) Li jêrenota 3'yan binêrin

(153) Jîn, jimare 25, r. 1—3

Kurd Hêvî (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) saz kirine. Ew komele sala 1912'an hatîye sazkirin, paşê ji rûyê Şerê Cîhanî yê Pêşîn xebata wê şehetîye, adeta felc bûye. Sala 1919'an bi destê qadroyeka nû hatîye vejandin û dîsa bi navê xwe yê berîn ketîye xebatê; vejîna xwe û xebata xwe bi belavokeka dirêj ragîhandîye û bi gel daye zanîn. Ew belavok bi zimanê Tirkî hatîye nivîsîn û di du jimareyên "**Jîn**"ê da hatîye weşandin. "**Hêvî**"yê bi Kurdî jî belavokeka kurt belav kirîye; ew belavok jî di "**Jîn**"ê da derketîye.

Di despêka belavoka Tirkî da, ciwanên Kurd ên ku sala 1912'an "**Hêvî**" saz kirine, bi teqdîr û rêzdariyeka mezin qala wan hatîye kirin; li ser bawerî û wêrîn û fîdakariya wan weha hatîye gotin:(154)

"Ew mistek ciwan bûn ku, wek ewladên neteweyekî ji jînê bêpar, di goşên Stanbolê yên çepel da civîyabûn. Rîya ku dabûn ser'ê, tarî û zor û talûke bû. Wek ku ji navê komelê jî tê famkirin, wan, li ser wê mêledeya lertzok a ku di destê wan da bû, navê '**Hêvî**' nivîsîbû. Rêbirê daxwaza wan ciwanan hêvî bû; parola wan sebr û sebat bû; di vê dinê da xelata wan a yekane jî mirin bû. Bi rastî, ew di nava tunebûneka bêbinî da diperpitîn. Wan, li ser lêvên gelek kesan kena kêmdîtînê, li ser sînceyên gelek kesan xuyaneka diltengîyê, di awirên gelek kesan da maneya hêrsê û qehrê dîtibûn. Di oxira hêvî û daxwaza xwe da ketibûn girtîxanan, ketibûn binê taqîbatan, ketibûn dadgehan. Digel hemî tunebûn û ritman, jîyana wê sazgeha xwe ji xwe ra kiribûn namûsa neteweyî; ewle bûn ku serpêhatîyên wê sazgehê, dê jibo hêgînîya Kurd bibe numûneyeka biçûk; loma jî, bê ku bikerixin û bibetilin, xebitîn û ji tunebûnê hebûn çêkirin".

Di belavokê da li ser xebata wan a berçav jî weha hatîye gotin:

"Ew ciwanên ku jimareya wan bi sedan bû, li dora vê daxwaza qudsî civîyabûn: Amadekirina dermanê jîyanê jibo neteweyek ku dîroka mirovîyê bi rêzdarî û şeref qala wî dike. Bi wê daxwazê, ganê fîdakariyê û gurûra neteweyî ketibû huwîyeta wan a manewî. Ji her derê Kurdistanê, ji mejîyên ciwan, dengê erêyîn bilind dibû. Rojname û kovarên wan her hefte derdiketin; dema ku dihatin girtin jî, yên nû dihatin weşandin. Ew ciwan, bi wan rojname û kovarên xwe ji daxwazên neteweyî ra dibûn tercuman; rojname û kovarên xwe digîhandin Kurdistanê û li ber çavên wan kesan belav dikirin ku, dema ku navê Kurd dihat gotin ji çavên wan awirên tinazan dirijîyan".(155)

Di belavoka "**Hêvî**"yê ya Kurdî da jî li ser amanca komelê weha hatîye gotin:

"Şixula **Hêvî** bi civatê dina tune. Sîyaset ji wê dûr e. Mezin û maqûlê mena bira bi wê şixulê sîyaset da bixebitin. Meqseda me, milleta Kurdan, wetena Kurdan, îlm û îrfana Kurdan bilind bikîn".(156)

Di beşê diduyan ê belavoka Tirkî ya "**Hêvî**"yê da jî di heqê amanca komelê da weha hatîye gotin:(157)

(154) Li jêrenota 3'yan binêrin

(155) **Jîn**, jimare 21, r. 12

(156) **Jîn**, jimare 21, r. 14

(157) Li jêrenota 3'yan binêrin

"**Komela Xwendekarên Kurd Hêvîyê**, zerûreta pêştacûna neteweyê Kurd di rîya zanînê da, jibo xwe şopa sereke qebûl kiriye. **Hêvî**, jibo gîhana vê mexsedê, dê li her derê Kurdistanê, şax veke; her weha, jibo hînbûna medenî-yeta nuhayîn jî dê endamên xwe bişîne Ewropayê".

Di beşê diduyan ê belavoka Tirkî da, kar û barên çandeyî û bêjeyî yên ku "**Hêvî**"yê dane ber xwe hatine rêzkirin. Di nava wan kar û baran da berhev-kirin û amadekirina "**Dîroka Neteweyî**", amadekirina "**Ferhenga Neteweyî**" û çapkirina eserên Kurdî yên bêjeyî jî cî girtine.(158)

Bi bona salvegera 8'an a "**Hêvî**"yê, roja 27'ê Temûza 1919'an li Stanbolê merasimeka bîranînê hatiye pêkanîn. Di wê merasimê da Tewfîq Hemîdê Amedî bi navê xwendekarên Kurd peyivîye; berê qala xebata sazkerên kome-lê kirîye, paşê hatiye ser xebata piştê şer û gotîye ku:(159)

"Piştê şerê ku çar sal ajot, **Hêvîyê** dîsa dest bi xebatê kir. Ciwanên ku îro derketine pêşberê wê, bi vîn û wêrîna **Hêvîya** berîn mucehhez in; ew **Hêvîya** ku di nava gelek tunebûnan da xebitîbû".

Tewfîq Hemîd daye zanîn ku pêşketin û serfirazîya Kurd û Kurdistanê, an-cax bi hevkarî û tevkarîya ciwanan û mezinan li gora amancên hevdem û di rîya zanînê da mimkun dibe. Paşê jî mezin û zana û dewlemendên Kurd û ji hemî Kurdan xwestîye ku, bi hemî wasîteyên maddî û manewî jî xebata ciwa-nan ra bibin alîkar.

Tewfîq Hemîd weha dûwayî li gotara xwe anîye:

"Em dixwazin ku, Kurdistanê ku bi hewrên nezanî û sîtemê yên gurr û tarî hatiye nuxaftin, bi ronayîya zanînê û exlaq a zelal ronî bikin. Xebat jî me, lêkanîn û rastanîn jî Xwedê ye".(160)

XEBATA PÎREKÊN KURD

Çawa ku li jor jî hat gotin, xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya Kurd wê demê li dora **Komela Pêşketina Kurdistanê** civîyabû; bi peyveka dî, **Komela Pêşketina Kurdistanê** makekomele bû û li dora wê hin komelên alîgir ên civakî û çandeyî hatibûn sazkirin. Yek jî wan komelan jî "**Komela Pêşketina Pîre-kên Kurd**" (**Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**) bû. Bi wî awayî, pîrekên Kurd jî bi komela xwe ketine nava rêzên xebatkaran û cîyê xwe di xebata azadîxwa-zîyê da girtine.

Belam, gelek mixabin ku tarîxa sazkirina wê komelê ne kifş e. Xebera saz-kirina komelê, cara pêşîn, di kovara "**Jîn**" da di jimareya 20'î ya bi tarîxa 4/6/1919'an da, bi nivîsara Memdûh Selîm derketîye. Ew nivîsar bi sernivî-sara "**Du Eserên Xêrdar**" (**İki Eser-i Mebrur**) hatiye weşandin. Nivîskar di nivîsara xwe da qala sazkirina **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** û qala **Ko-mela Xwendekarên Kurd Hêvî** kirîye. Lê mixabin ku tarîxa sazkirina

(158) **Jîn**, jimare 22, r. 11—12

(159) Li jêrenota 3'yan binêrin

(160) **Jîn**, jimare 24, r. 10

Komela pêşketina Pîrekên Kurd nenivîsiye. Belam, wek ku ji tarîxa wê jîmareya kovarê jî tê zanîn, **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** berî 4'ê Hezîranê, bi îhtîmaleka mezin di meha Gulana 1919'an da hatîye sazîkirin.

Memdûh Selîm di wê nivîsara xwe da jî bernama komelê parçenivîsarek jî guhastîye. Li gora wê parçenivîsarê, amanca komelê weha hatîye kifşîkirin:(161)

"Pêkanîna pêşketin û pêştaçûna pîrekên Kurd li gora zîhnîyeta hevdem; sererastkirina reformên civakî yên bingehîn di jîyana malbatî da; ew sêwî û jinebîyên Kurd ên ku ji rûyê cîhilîyê û kuştinê ketine halekî sefîl, xilaskirina wan jî sefaletê bi awayê peydaîkirina kar û alîkarîya diravî ji wan ra".(162)

Wek ku me got, gerçî îhtîmala mezin ew e ku **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** di Gulana 1919'an da hatîye sazîkirin, lê em roja sazîkirina wê nizanin. Belam em bi saya "**Jîn**"ê dizanin ku komelê di eynê salê da roja 20'ê meha Hezîranê dest bi xebata xwe kirîye. Komelê wê rojê, wek despêka xebata xwe mewlûd daye xwendin. Piştê xwendina mewlûdê, Encum Yamulkî Xanim rabûye bi navê pîrekên Kurd peyivîye û li ser xebata komelê gotarek daye. Wê xanimê di despêka gotara xwe da gotîye ku:(163)

"Gelî xanimefendîyên berrêz! **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** a ku bi amanceka gelek rûmetbilind hatîye sazîkirin, wek despêka xebata xwe ev mewlûda qudsî da xwendin. Em berê jî Xwedê nîyaz bikin ku ev xebat bi xêrdarî û bi serketinên mezin dom bike. Paşê, xanimên ku kerem kirine hatine vê civînê, ez bi navê neteweyê Kurd ji wan ra sipas dikim; û ez tika dikim ku hun jî kerema xwe destûr bidin ku ez çend peyv jî bêjim".

Encum Yamulkî Xanimê paşê peyv anîye ser doza Kurdan û daye zanîn ku Kurd ne li dijê Tirkan in, tewr dost û alîkarên wan in; jixwe nabe ku gelên Musulman li dijê hev bin; lê digel vê yekê jî Kurd dixwazin ku wek hemî gelên di heqê xwe bistînin. Wê, ragîhandîye ku pîrekên Kurd ên ku hatine merasima vekirina komelê, soz dane ku jibo pêşketina Kurdîtiyê çî pêwîst be dê bikin û dê di wê xebatê da dudilî nekin. Paşê li ser amanca komelê weha gotîye:

"Amanca komela me ev e ku, çî qas pîrek û zarûkên Kurd ên muhtacê alîkarîyê hene ji wan ra kar peyda ke, îdarexane veke, xwendegeh veke, pîrekên me yên ku dikarin ders bidin ew jî bê ucret mamostayî bikin. Ez dixwazim bêjim ku komele, qasê ku îmkan hebe dê alîkarîya diravî û bedenî bike".

Encum Xanimê paşê ragîhandîye ku komele dê civîn û konferans û musamerena sererast bike, di dûwayîya gotara xwe da jî ji Kurdan weha alîkarî xwestîye:

"Komele, jibo pêçana birînên netewê, muhtacê fîdakariya we ye. Eger hemî Kurd jibo alîkarîya me destê xwe dirêj bikin û her fîdakariyek bikin, em'ê bi-

(161) Li jêrenota 3'yan binêrin

(162) **Jîn**, jîmare 20, r. 4

(163) Li jêrenota 3'yan binêrin

bînin ku daxwazên me yên neteweyî jî rastî ne. Xwedê neteweyê me her dem bextyar bike”.(164)

Gelo Encum Yamulkî Xanim kî bûye? Mixabin ku em di heqê huwîyeta wê da tiştek nizanin. Yek ji giregirên Kurdan Mistefa Paşayê Yamulkî bûye, yek ji nivîskarên ”Jîn”ê jî Ezîz Yamulkî bûye. Heye-tune ew xanim xizmeka wan bûye, belkî jî xêzana Mistefa Paşa bûye.

Her weha, di heqê wezîfa Encum Xanimê di nava komelê da jî em tiştek nizanin. Belam, li gora ku ew bi navê pîrekên Kurd peyivîye û li gora ku bi navê neteweyê Kurd ji pîrekên beşdarê civînê ra sipas kirîye, tê zanîn ku ew yan sereka komelê, yan jî yek ji kargêrên wê bûye. Belam kargêrên dî kî bûne, çend endamên komelê hebûne û ew endam kî bûne? Mixabin ku di destê me da tu belge û wesîqe tunin ku bersîva van pirsyaran ronî bikin.

Lê belê, dîsa bi saya ”Jîn”ê em dizanin ku **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** di demeka kurt da xîretek mezin nîşan daye, xebateka gurr kirîye û bi wê xebata xwe dengê xwe derxistîye, navê xwe jî belav kirîye. Ezîz Yamulkî, di nivîsareka xwe da daye zanîn ku komelê, sala 1919’an di meha Tebaxê da, yanî du-sê meh piştê sazûna xwe, bi bona cejna qurbanê, li Stanbolê li Nexweşxana Zarûkan a Şîşlîyê gelek zarûkên xizanan dane sinetkirin û musamereyek daye. Di nivîsarê da babetê musamerê nehatîye nivîsîn; lê nivîskar daye zanîn ku pîrekên Kurd bi wê musamera xwe nîşan dane ku, di hişyarbûna neteweyê Kurd da gavên ku tên avêtin ew jî di wan da xwedîyê pareka mezin in. Her weha nivîskar daye zanîn ku ew musamere, delîleka wisa bûye ku îspat kirîye ku pîrekên Kurd, bi awayekî pît di rîya bernama xwe da dimeşin û xwedîyê cesareta medenî ne. Nivîskar Ezîz Yamulkî, di dûwayîya nivîsara xwe da ew pîroz kirine û ji wan ra serketin daxwaz kirîye.(165)

Ji bil nivîsara Ezîz Yamulkî, di ”Jîn”ê da helbesteka Evdirehîm Rehmî jî li ser **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** derketîye. Navê helbestê ”Jibo Civate Dayikan” e. Hozan di despêka helbestê da li ser pîrekan weha gotîye:

”Pîrsî ji esrê dewran: ’Fenn û tereqqîya te
dewlet serê çî ye?’ Got: ’Dewlet serê jinan e’

Lewra qe nahewin ew, şev û roj ewan xebat e
ca zaryek mezin kin, jîna welat bi wan e

Însan bi eslê fitret ne qenc e, ne xirab e
Qencî û xirabîya me bi rakirina diyan e”.

Hozan di dûwayîya helbestê da jî li ser **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** weha nivîsîye:

(164) Jîn, jimare 22, r. 4—6

(165) Jîn, jimare 25, r. 14—15

"Gotin vekirine dayikan civatekê bilindî
Ya Reb tu pêkvebînî, tewfîqekê de wane

Rehmî nedît ku laiq teqdîm biket hedîyye
Hedîyye ger qebûl bit, wî daye cîsm û cane".(166)

MEFA Û GIRÎNGÎYA ZANÎNÊ

Ji kovara "Jîn" tê zanîn ku welatevîn û neteweevînên Kurd, wê demê giringî-
yeka mezin dane zanînê jî. Di kovarê da li ser mefa û giringîya zanînê gelek
nivîsar û helbest hatine nivîsin. Nivîskar û hozanên Kurd dane zanîn ku ne-
zanîyê çi qas texrîbat di komela Kurd da anîye meydana û çawa bûye sebebê
paştamana gel; her weha kifş kirine ku gelê Kurd mecbûr e ku vê rewşê bigu-
hêre û xwe bi zanînê mucêhhez bike, mesafa navbera xwe û gelên pêşketî da-
gire. Mesela, Şefîq Erwasî di nivîsara xwe "Zanîn di Pêşîya Hemî Tîştan e"
da ji Kurdan ra weha gotîye:

"Ey birayê me, hun dizanin ku îro îlm û mearif di nêv her milletekî da be-
lav bûye; ji biçûk heta mezinê wan hemî ji ehwalê dîn û dinya xwe agahdar
in; ji xeyrê milletê me, ku em tenê ji vê nîmeta mezin mayîne bêbehr. Ji ber
wî qasî ye ew fezailê ku fitreten di milletê me da hene hemî bêfaîde diçî, bîle-
kis dibîne sebebê mezêllet û mezemmeta me. Mesela, xayet em dîndar in; la-
kîn ehkam û kemalatê ku dîne me emir dike em nizanîn, heta ku pê amel bi-
kîn. Û bi xayet şecî in; lakîn şecaeta xwe di kuştin û xirabîya hev da serf dikîn.
Û em zehf sexî ne; lê jibo mitriban di dawetan da û jibo rişwetan di da'wan
da û jibo koçekan di tiyatrowan da û jibo hedîyê axa û beg û şêxan di îdan da;
ne ku jibo menfeetekê umumî û ya emrekî dînî. Sebebê van jî hemî neza-
nîn e. Wekî te ev zanî, îro da ji me ra jî ji hemî tiştêkî lazimtir îlm e. Riya wî
jî xwendin û nivîsîn e. Ew jî ancax bi luxetê me bit. Lewra luxetê başqe, um-
rek lazim e heta ku mirov wî luxetî bizanît, ji ew paş ku bi wî luxetî îlmekî
bizanît. Ew jî ji her kesekî ra mimkun nabit".(167)

Kurdzade Kemal jî di nivîsara xwe "Ji Kurdan ra: Wezîfa me ya îroyîn"
(Kürdlere: Bugünkü Vazifemiz) da weha gotîye:(168)

"Yek ji wezîfên me yê giringtirîn û pêwîsttirîn ev e ku em pêkanîna he-
bûn û parastina bextyarî û huqûqên Kurdîtiyê û neslên hatî, teslîmê piştgirî-
ya zanînê bikin. Daxwaz û amanc û arzû ev e ku em ciwanên Kurdan bicivî-
nin bal hev û felaketa nezanîyê ji Kurdistanê biqewitînin. Lewra dewra me
dewra pêşketinê ye; kesên ku nexebitin, leyîya pêşketinê wan kaş dike û bi
xwe ra dibe".(169)

(166) Jîn, jîmare 22, r. 16

(167) Jîn, jîmare 2, r. 15

(168) Li jêrenota 3'yan binêrin

(169) Jîn, jîmare 6, r. 11

Kurdîzade E. Sabit jî di helbesta xwe "Kurmanca ra" da, li ser giringîya xwendinê weha nivîsiye:

"Gelî Kurda, şorek dikim
Hemû Kurmanc destek bibin

Paşê em'ê rahet bikin
Lawê xwena xwendîş bidin

Bona me mekteb lazim i
Bona me sin'et lazim i

Bona me îman lazim i
Bona me nimêj lazim i

Her gundî da mekteb vekin
Paşê qedrê wê fêm dikin".(170)

Hozan Evdirehîm Rehmî jî di helbesta xwe "Nezanîn" da weha êrîşê nezanîyê kirîye:

"Ey cehl û nezanîn, tu yî dujmin, tu yî xain
Zulma te ye hêlan hemî bêsîn'et û bêdîn

Qehra te ye wêrane kirî ah, wetenê min
Kîna te ye bêlane kirî cîsm û tenê min

Serwet te ji me istandîye, bêmal û dirav in
Em mayine belengaz û feqîr, xanebelav in".(171)

(170) Jîn, jîmare 12, r. 16

(171) Jîn, jîmare 17, r. 17

XEBATA ÇANDEYÎ Û BÊJEYÎ

KOMELA KURD

JÎBO BELAVKÎRÎNA ZANÎNÊ Û WEŞANAN

Kovara "Jîn", ji alîyê çandeyî û bêjeyî ve jî gelek xizmetên hêja û rûmetgiran kirine. Her weha kovarê, xebera xizmet û xebata zana û xwendayên Kurd ên wê demê di meydana çande û bêjeyê da jî gîhandîye dema me. Em bi saya "Jîn"ê haydar dibin ku welatevîn û neteweevînên Kurdan, wê demê çawa û çi qas giringî dane bêje û çandeya Kurd, jibo pêxistina wan çawa xwestine bi-xebitin.

Her wek ku me berê jî got, welatevîn û neteweevînên Kurd, ji alîyek ve di nava Komela Pêşketina Kurdistanê da xebata siyasî kirine; ji alîyek ve jî di nava komelên alîgir da xebata civakî û çandeyî û bêjeyî vêxistine. Di meydana çandeyê û bêjeyê da komela alîgir, "Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan" (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti) bûye. Ew komele di despêka sala 1919'an da, bi îhtîmaleka mezin di dûwayîya meha Kanûna Paşîn da hatiye sazkirin. Komelê, di jimareya "Jîn"ê ya bi tarîxa 2/2/1919'an da bernama xwe bi belavokeka dirêj belav kirîye û dest bi xebata xwe kirîye. Di despêka belavokê da li ser amanca komelê weha hatiye gotin:(172)

"Amanc ji sazkirina komela me ev e ku em neteweyê xwe jibo pêşedemê, temamen li gora bingehên zanistî, bi hêginîyên hevdem techîz bikin. Tenê bi xebata siyasî, bêmîkûn e ku neteweyê me hebûna xwe bidomîne. Bi rastî jî ji vî alî ve, neteweyê Kurd ê bextreş, di sedsala bîstî da di rewşeka wisa da ye ku, divê ku mirov ji vê rewşê ra bigirî û şîn bike. Di meydana têkoşîn û hevbezîya sibeyîn da, neteweyê Kurd, li dijê wan êrîşên tunekeke ên ku dê li ser heqê wî û jîyana wî bîn kirin, ji çekê berxwedanê bi temamî bêpar e".(173)

Bernama komelê ji 20 maddan pêkhatîye. Di bernamê da, ji amadekirina ferhengê Kurdî heta vekirina xwendegihên bingehî û çapkirina pirtûkên dersan, ji sazkirina xwendegihên pişe heta weşandina pirtûkên Kurdî yên bêjeyî yên klasîkî, ji sazkirina xwendegheka mamostan heta sazkirina muze-yeka Kurdî û heta pêkanîna qooperatîfek jibo karkerên Kurd, gelek xebatên hêja ci girtine.

(172) Li jêrenota 3'yan binêrin

(173) Jîn, jimare 10, r. 10

Wisa tê zanîn ku komelê, jibo pêkanîna bernama xwe qet wext winda neki-
rîye û hema piştê sazûna xwe dest bi xebatê kirîye. Memdûh Selîm li ser xe-
bata komelê weha nivîsîye: (174)

”Ez bi çavekî sipaskar dibînim ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan**, bê ku piştgirîya ku dê bibîne têxe hesabê xwe û bê ku guh bide alûziyên ku dê pêşkarê wê bibin, li ser amanca kifşkirî bê westan dixebite. Wezîfên ku wê dane ser milê xwe gelek pirr in û giring in. Yek ji wan wezîfan jî şola ziman û bêjeyê ye, ku ev şol bi serê xwe karekî giring e. Ez ewle me ku giranîya van şolan dê hewesa komelê neşikîne, lê belê dê vîna wê zêdetir bike”. (175)

Lê belê, mixabin ku komelê jibo pêkanîna bernama xwe têr mecal û fer-
send nedîtîye. Piştê girtina ”Jîn”ê, êdî dengê komelê derneketîye. Gelo ew jî
digel ”Jîn”ê hatîye girtin? Ev ihtîmal ne dûrê aqil e. Lewra komelê, piştê saz-
ûna xwe kargêrîya ”Jîn”ê girtîye destê xwe. Dibe ku ji ber wê yekê, komele
ji alîyê hukûmetê ve hatibe girtin. Lê belê di heqê girtina wê da, û eger hatibe
girtin di heqê tarîxa girtina wê da, di destê me da tu belge û wesîqe tunin. Her
weha, em nizanin ku komelê di rîya pêkanîna bernama xwe da çi qas mesafe
standîye. Tenê, em dizanin ku komelê di despêka xebata xwe da ”**Mem û Zîn**”a
Xanîyê nemir çap kirîye. Belkî jî xebata wê ya pêşîn û paşîn ev bûye.

Ew komele jî wek komelên Kurd ên dî yên wê demê, bi navê xwe yê bişeref,
bi bernama xwe ya neteweyî û bi xebata xwe ya welatevînkî, di dîroka Kurd
da rûpeleka paqij vekirîye û çûye.

WEŞANDÎNA ”MEM û ZÎN”Ê

Çapkirina ”**Mem û Zîn**”a Xanîyê nemir, bi serê xwe xizmeteka mezin bûye
ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan**, ji çande û bêjeya
Kurdî ra kirîye. ”**Mem û Zîn**” sala 1919’an li Stanbolê hatîye çapkirin. Kova-
ra ”**Jîn**”, mizgîna amadekirina çapa wê bi ragîhanek daye û heta ku çapa pir-
tûkê temam bûye ew ragîhan bi Kurdî û Tirkî di rûpelên kovarê da derketîye.
Ragîhana Kurdî bi sernivîsara ”**Mizgîn**” derketîye û tê da weha hatîye gotin:

”Kitêba **Mem û Zînê**, em wê tebi’ dîkin; mizgînî li hemî Kurdan bit. Û ba-
betê mezinahîya kitêbê û sûreteke pirr nefîs dê derkevit. Me guhdarî giranîya
kaxidî û giranîya heqê murettiban nekir û bi fîdakarîyek mezin em
derêtxin” (176)

Ev ragîhan cara pêşîn di jimareya ”**Jîn**”ê ya 11’an da di tarîxa 15/2/1919’an
da derketîye û heta temambûna çapê, di rûpelên kovarê da cî girtîye. Dema
ku çapa pirtûkê temam bûye, îcar di ”**Jîn**”ê da ragîhana temambûna wê der-
ketîye; ew ragîhan jî hem bi Kurdî, hem bi Tirkî hatîye çapkirin. Ragîhana
Kurdî ya bi sernivîsara ”**Teb’a Mem û Zînê Temam Bû**”, weha ye:

(174) Li jêrenota 3’yan binêrin

(175) **Jîn**, jimare 16, r. 8—9

(176) **Jîn**, jimare 11, r. 17

"Mem û Zîna Mela Ehmedê Xanî, di sûreteke nefîs da hatîye tebi'kirin. Her kesê arzûya xwendin û kirîna wê biket, ji îro paşê di îdarexana me da 50, jibo xaricê ji Îstanbûl digel mesarîfa postê 60 qurîş e".(177)

Ev ragîhan jî cara pêşîn di jimareya **"Jîn"**ê ya 17'an da û di tarîxa 26/4/1919'an da derketîye, heta ku kovar hatîye girtin jî di rûpelên wê da cî girtîye.

*

"Mem û Zîn" bi pêşepeyva Hemzeyê Muksî derkewtîye. Hemze, di despêka wê pêşepeyva xwe da, ku bi sernivîsara **"Dîbace"** hatîye çapkirin, weha gotîye:(178)

"Jibo her gelek û neteweyek, bêje û eserên bêjeyî wek hîmên zexm in jibo koşkên bilind. Neteweyê xwedîbêje çi qas kêmbikeve û koşka karîna wî ya maddî biherive jî, dîsa bi hîmmetek tê tamîrkin".

Nivîskar paşê neteweyên Yunan, Faris û Erebi wek numûne numandine û qal kirîye ku ew çawa berê bûne dîl, lê bi saya bêjeyên xwe û eserên xwe yên bêjeyî çawa dengê xwe li cîhanê belav kirine û çawa paşê jî xwe rizgar kirine. Hemze, paşê weha gotîye:

"Li gora vê rastîyê, hemî gel û neteweyên ku daxwaza hebûn û karîna xwe ya neteweyî bikin, divê ku ji despêkê ve giringîyeka xurt bidin bêjeyên xwe û eserên xwe yên bêjeyî. Hezretî Ehmedê Xanî, berî çar sedsalan ev rastî dîtîye û jibo wê xebitîye. Ew dibêje ku min zimanê Kurdî anîye nîzam û întizamê:

Da xelq nebêjitin ku Ekrad bême'rifet in, bêesl û binyad

Xasma di vê sedsalê da, di cîhana medenîyetê da delîl û berata neteweyan ziman û bêjeya wan e. Neteweyê ku bêdelîl û bêberat be doza wî nayê bihîstin, kes guhê xwe nade wî".(179)

Nivîskar paşê qala Xanî û mezinatîya wî û xebata wî ya li ser doza azadî-xwazîya gelê Kurd kirîye; daye zanîn ku ew jî wek hozanê Îranî Fîrdewsî jibo neteweyê xwe û jibo doza azadîxwazîya neteweyê xwe xebitîye. Hemze, di pêşepeyvê da cî daye çend parçên **"Mem û Zîn"**ê, di dûwayîya pêşepeyvê da jî ji Xwedê nîyaz kirîye ku xortên Kurdan biparêze û wan serketî bike.

Tarîxa pêşepeyva Hemze 3/5/1335(1919) e. Ew pêşepeyv hem di serê

(177) **Jîn**, jimare 17, rupela qab a diduyan

(178) Hemzeyê Muksî ew pêşepeyv bi awayekî giran nivîsîye, tê da gelek peyvikên Erebi û Farisî bi kar anîne. Jibo ku têgîhana wê hêsan bibe, me ev parçeyên jêrîn wergerandin Kurdîyeka xwerû.

(179) **Mem û Zîn**, Dîbace, r. 1—2, Stanbol-1335(1919)

"Mem û Zîn"ê da hatîye çapkirin,(180) hem jî di jimareyeka "Jîn"ê da derketîye.(181)

PÎYESA "MEMÊ ALAN"

Xizmetên kovara "Jîn" ên bêjeyî di meydana cure-cure da hatine pêkanîn. Yek ji wan xizmetên giring jî pîyesa "Memê Aalan" e ku di du jimareyên kovarê da hatîye weşandin. Bi qasê ku em dizanin, ew pîyesa Kurdî ya pêşîn bûye. Nivîskarê pîyesê, hozan û nivîskarê welatevîn Evdirehîm Rehmî ye.

Nivîskar navên kesên pîyesê hemî bi Kurdî danîne. Nav weha ne: Memê Alan, dîya wî Çavreş, xêzana wî ya bûkîn Xezal û hevalê Memo Lewend.

Di pîyesê da zimanekî pirr sade û xwerû hatîye bi karanîn. Mirov dikare bi hêsanî bêje ku pîyes tam li gora ku gundîyên Kurdistanê li hêla Hekarîyê dipeyivin wisa hatîye nivîsîn. Pîyes bi serê xwe, jixwe esereka bêjeyî ya hêja ye; lê rûmeta wê, bi hin stranên ku tê da cî girtine zêdetir dibe. Mesela, Xezal, dema ku dibihîze ku şûyê wê Memo dê here şer, digirî û weha distire:

"Memo îro bû eskere
Evînîya me bû kesere
Tu min bibe digel xwe, here
Yan bikuje, yan bikuj paşê here".

Şûyê wê Memo jî weha bersîva wê dide:

"Tu bes ruhnikan bibarîne
Îro dujmin li me kîn e
Westana min lai q nîne
Xezala min, delala min bes bigirî".(182)

Bi vî awayî, mirov dikare bêje ku ev eser nivîpîyes û nivoperet e.

Pîyes ji du perdan pêkhatîye. Her perdeka wê di jimareyeka kovarê da derketîye. Di perda pêşîn da hazirîya çûyina Memo bo şer, hevpeyivîna wî digel dîya wî û xêzana wî cî girtîye. Di perda diduyan da jî vegera wî ji şer hatîye nivîsîn. Xezal hingê li malê tenê ye, dîya Memo ne li malê ye. Memo û Xezal radikevin. Dema ku Çavreş tê malê û wan di paşila hev da dibîne, kurê xwe nanase, dibêje qey ku zilamekî bîyanî ye di paşila bûka wê da nivistîye; hêrs dibe û bi wê hêrsê rimê li sînga kurê xwe dixê û wî dikuje. Paşê ew û Xezal bi hev ra li ser Memo digirîn û distirin, weha dibêjin:

(180) Dema ku min "Mem û Zîn" ji tîpên Erebi wergerand tîpên Latîni û sala 1968'an li Stanbolê çap kir, ji ber ku pêşpeyva Hemze li gora qanûna Tirkîyê gelek dijwar dihat, ne mimkun bû ku min ew jî digel pirtûkê çap bikira. Ez hêvîdar im ku ez mecal bibînim û li ser "Mem û Zîn"ê careka dî jî bixebitim û wê li Ewropayê ji nû ve çap bikim. Hingê ez dê pêşpeyva Hemze jî digel wê çap bikim.

(181) Jîn, jimare 19, r. 12—14

(182) Jîn, jimare 15, r. 24

**"Herê Memo, Memê Ebasî Ebasî
Birîndaro Memo, dayê kor bit nenasî".(183)**

Ev pîyes piştê ku di "Jîn"ê da derketîye, pirtûkkî jî hatîye weşandin. Di hin jimareyên "Jîn"ê da ragîhana derketina wê jî digel pirtûkên nivîskar ên di derketîye. Yek ji wan eserên wî "Eqîda Kurdan" bûye. Esereka wî ya di jî bi navê "Gazîya Welat" derketîye.

SÊ ÇÎROK

Di "Jîn"ê da ne tenê nivîsarên sîyasî û civakî, yan jî ne tenê pîyes û helbest derketine; lê her weha çîrok jî hatine çapkirin. Di kovarê da sê çîrok derketine. Didu ji wan kurteçîrokên civakî ne, yek jî çîrokeka mîtolojîk e.

*

Çîroka pêşîn, a Evdirehîm Rehmî ye. Ew kurteçîrokek e û bi navê "Mijûlî-ya Beyanî ya Dilbireka Kurd" (Bir Kürd Mahbubesinin Sabah Meşguliyeti) derketîye. Kurteçîrok bi Tirkî hatîye nivîsîn, lê tê da dîlokeka Kurdî jî ci gir-tîye. Nivîskar, ew dîlok adeta kirîye wek gerdenîyek û çîroka xwe pê xemi-landîye. Di çîrokê da li dora babetê evîna xortek û keçek, rewşa zozanên Kur-distanê û jîyana koçeran a li zozanan hatîye salixdan. Nivîskar, bi teswîreka dîlkêş û bi awayekî tabîî, salixê tebîetê zozanên Kurdistanê daye. Em dikarin wek numûneyek van rêzên jêrîn ji çîrokê binumînin:(184)

"Mêrgên zozanan, bi wan lale û zergulên ku bi destê tebîet li ser wan hati-bûn nexşîkirin, dişibîyan eywaneka wisa ku dilbireka Kurd ji şerefa evîndarê xwe ra ew bi xalîyan raxistîye. Ew zîpikên avîyê yên elmasreng ên ku pelikên gîya ji xwe ra kiribûn mêhvanxane, hilatina Rojê dipan, û bi wergirtina tîrê-jên wê yên zêrîn ji xatîrxwestinê ra amade bûn. Bayê seba jî, mizgîna nêzikîya hilatina Rojê dida".

Di çîrokê da paşê qala kilana dew li zozanan hatîye kirin. Yek ji dewkîlan jî keça malê ye. Dilê keçikê û xortek ji hev ra heye. Ew xort jî hingê li konê malbata keçikê mêhvan e û keçik bi wê yekê gelek dilşa ye û bikêf e. Keçik, bi wê dilşayîyê ji alîyek ve dew dikile, ji alîyek ve jî deng li meşka dewê xwe dike û li ser evîndarê xwe weha distire:

**"Zozan e xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê
Law ji malêd mîran e, meşka min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê
Îro li me mêhvan e, meşka min**

(183) Jîn, jimare 16, r. 16—17

(184) Li jêrenota 3'yan binêrin

Evîn e xweş evîn e, kil meşkê
 Lawê min hêj kurîn e, meşka min
 Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
 Ji dûr me yekdû dîne, meşka min
 Day-baban hay jê nîne, kil meşkê".(185)

*

Çîroka diduyan a ku di "jîn"ê da derketîye, ew jî ya Huznîyê Dêrsimî ye. Ew jî kurteçîrok e û bi sernivîsara "Kurteçîrokek" (Bir Hikâye) derketîye. Ew jî bi Tirkî hatîye nivîsîn, belam li ser rewşa gelê Kurd e. Babetê wê, xizaniya malbateka Kurd û nexweşîya zarûkên wê malbatê ye. Nivîskar, bi teswîreka dişikîn, salixê rewşa xizanî û bêçaretîya wê malbatê û nexweşîya her du kurên wan daye. Mesela, li ser salixdana xanîyê wan em van rêzên jêrîn di çîrokê da dixwînin:(186)

"Holikek. . Ne mal e, lê gorreka dinyayê ye. . Wêraneka wisa ye ku dişibe hêlîna hehecikê; mirov dibêje qey ku hehecikê, bi wê xebata xwe ya ku mirov heyran dihêle, ew ava kirîye. . Çend kevîrên ku qaşo dirûbê hîm bi wan dikeve. . Çend dar jî li ser wan kevîran hatine danîn. . Ew dar jî bi çîtên herîkirî hatine nuxaftin. . Qatî ji gulîyên daran pêkhatîye. . Ew gulîyên daran jî di binê giraniya berfê da duqat bûne. . Û du kunên ku navê wan pencere hatîye danîn. . Ew kun jî, ji ber dijarîya zivistanê bi yek-du kevîran hatine ritimandin. . Telîsek, ku jibo hêsayî û xewê, li binê wê gîya hatîye raxistin. . Li ser wê telîsê jî du zarûk, du bira vezelîyane û ji jarîyê, ji dehşet û azara tayê dinalin. "

Di çîrokê da paşê tê qalkirin ku dê û bavê her du kurikên tawî wisa xizan in ku, parîyek nan jî tune ku bidin her du kurên xwe yên tawî. Paşê bavê wan ji neçarî derdikeve parsê û ji wan ra nan pars dike. Belam heta ku vedigere malê her du kurik jî dimirin.(187)

*

Çîroka sisîyan jî ya Kemal Fewzî ye û çîrokeka mîtolojîk e. Navê çîrokê "Lawikê Perçemzêrîn" (Altın Kâküllü Çocuk) e. Nivîskar ragîhandîye ku wî ew çîrok li gundên Kurdistanê, li ser tendûran ji pîrejinên Kurd guhdarî kirîye, jiber kirîye û paşê jî wergerandîye Tirkî. Daxwaza wî ew bûye ku îspat bike ku tore û bêje û folklor û mîtolojîya neteweyê Kurd jî heye, gelê Kurd di wan babetan da ji gelên di ne kêmtir e, ne jî paştatir e. Bi wê amancê jî, berî ku dest bi çîrokê bike, li ser efsane û xurafeyên neteweyê Kurd sê rûpel lêkolan û axiftin nivîsiye. Nivîskar di wê axiftinê da tarîx û mîtolojî dane ber hev,

(185) Jîn, jîmare 4, r. 9—12

(186) Li jêrenota 3'yan binêrîn

(187) Jîn, jîmare 11, r. 8—11

qiyas kirine û daye zanîn ku di navbera efsane û çîrokên neteweyên cure-cure, xasma yên neteweyên Rojhilat da dayin-standin bûne. Wî ragîhandîye ku di navbera efsaneyên Yunan û Kurd da jî nêzîkayî heye û gotîye ku, di xurafeyên Yunan da "Tîtan" çi ne, di xurafeyên Kurd da jî "Dêwên Heftserî" ew in. Kemal Fewzî, dûwayîya axiftina xwe weha girêdaye: (188)

"Bi qasê ku ez bizanîm û bikarîm, ez dê efsaneyên Kurdan di rûpelên 'Jîn'ê da li ber çavên însaf û lêkolana efsanezanan daynim. Belkî di van nivîsaran da, bêînsafîya wî nankorê Dîyarbekrî jî derkeve meydanê; ew nankorê ku efsaneyên Dîyarbekir ên xweş guhartine û xistine şiklê çîrokên Dede Korkud". (189)

Ew "nankorê Dîyarbekrî" jî, bê guman Zîya Gökalp bûye.

Kemal Fewzî, piştê wê lêkolan û axiftina xwe ya hêja, çîroka "Lawikê Perçemzêrîn" danîye. Çîrok di sê jimareyên "Jîn"ê da, di jimareyên 22, 23 û 24'an da derketîye.

PEYVÊN PÊŞÎYAN

Yek ji babetên çandeyî û bêjeyî yên ku di kovara "Jîn" da ci girtine, peyvên pêşîyan in. Nivîskarên ku di wî babetî da xebat kirine û nivîsîne, Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêrekî bûne. Tiştê ku babet dewlemend kirîye û rengê zaniştî day'ê ev e ku wan nivîskaran, tenê bi rêzkirina peyvên pêşîyan qîma xwe nanîye; lê her weha li ser wan axiftin jî nivîsîne û semedên derketina wan û belavbûna wan jî kifş kirine. Lê belê, axiftinên ku li ser peyvên pêşîyan nivîsîne, gişt bi Tirkî bûne. Dil dixwest, û heq jî wisa bû ku ew axiftin jî bi Kurdî hatibûna nivîsîn.

Ew peyvên pêşîyan ên ku Law Reşîd berhev kirine û nivîsîne, di pênc jimareyên "Jîn"ê da, di jimareyên 3, 4, 5, 7 û 8'an da derketine. Yên ku Hîlmîyê Siwêrekî berhev kirine, ew jî di sê jimareyan da, di jimareyên 14, 19 û 24'an da hatine weşandin.

Law Reşîd, di despêkê da dema ku xebata xwe li ser peyvên pêşîyan pêşkêş kirîye, axiftineka kurt jî nivîsiye. Di wê axiftinê da daye zanîn ku peyvên pêşîyan, ji alîyek ve tenga wî zimanê ku pê hatine gotin dinumînin; ji alîyek ve jî li gora mane û têdayîyên xwe, rewşa wî gelê ku ew gotine tînin ber çavan. Wî ragîhandîye ku ji ber vê yekê, peyvên pêşîyan gelek giring in; xasma yên neteweyekî wek neteweyê Kurd ku hêj bi temamî nehatiye naskirin. Nivîskar di dûwayîya axiftina xwe da daye zanîn ku wî, peyvên ku berhev kirine, li gora babetên wan kirine çend beş; wek beşê civakî, beşê mîrxasî, beşê bêjeyî, beşê dîrokî û wd. (190)

Hîlmîyê Siwêrekî jî di despêka nivîsîna peyvên pêşîyan da axiftineka kurt nivîsiye, rûmet û giringîya peyvên pêşîyan daye zanîn. Wî di axiftina xwe da,

(188) Li jêrenota 3'yan binêrin

(189) Jîn, jimare 22, r. 6—9

(190) Jîn, jimare 3, r. 6—7

li ser peyvên pêşîyan ên ku ji alîyê Law Reşîd ve hatine nivîsîn, weha gotîye:(191)

”Ew peyvên pêşîyan ên Kurdî yên şîrîn ên ku rûpelên **Jîn’a** xweşdivî yên bêjeyî xemilandine, bê guman bala her Kurdî û her heweskarî kişandine. Li ser kîjan ji wan bi heqî lêkolana bê kirin û bê fikirandin, tê dîtîn ku di binê wê da gelek maneyên neyekser û gelek şîretên rastîn veşarî ne. Tiştê balkêş ew e ku her peyvek, jibo bûyerek xatireyeka nemir û dîrokeka jîndar e; her pevekeka wê qanûneka tabîî ye ku li ser tecruban hatîye sazîkirin”.

Nivîskar paşê gazinc kirîye ku peyvên pêşîyan ên Kurdî bi temamî nehati-ne berhevîkirin, û daye zanîn ku ew wezîfe wezîfa xortan e.(192)

XE BATA LI SER ZIMÊN

Zimanê Kurdî û xebata li ser wî, wê demê jî di bernama welatevîn û neteweevînên Kurd da maddeka giring pêkanîye. Ev yek, ji hin nivîsarên kovara **”jîn”** bi awayekî eşkera û berçav kifş dibe. Giringîya zimên û giringîya xebata li ser zimên, di belavoka **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti)** da weha hatîye numandin:(193)

”Dibêjin ku berata heq û îstîhqaqa neteweyan, hebûna tarîxê ye û hebûna zimanekî wisa ye ku beranberê cereyana demê be; yanî hebûna sazgehên neteweyî ye. Tenê ev in ku ji mirov ra dibin kaxidê huwîyetê û nîşana destûra ku mirov dikare bi wê têkeve wî xanîyê heq û emanê yê ku edaletê belav dike. Bê ku em îddîayên cahilkî û dersînor bikin, divê ku em li xwe bîn mikurê ku ji vî alî ve kêmayîya Kurdîtiyê mezin e û dilêşin e”.

Di belavokê da paşê hatîye ragîhandin ku temamîkirina vê kêmayîyê û dagirtina vê valayîyê ne tiştêkî bêmîkûn e; bi xîret û xebatê, di demeka ne dirêj da mimkun e ku ev kêmayî bê temamîkirin û ev valayî bê dagirtin. Paşê weha gazinc hatîye kirin:

”Di van deman da ku neteweyên dî dûwayî li xebata xwe ya li ser vê axa pîr anîne û dest bi xebata li ser asîmanan kirine, tiştêkî dilêşin e ku mirov hêj bi ziman û sererastîkirina ziman û wekhevîkirina ziman xerîk be; lewra ziman, di hîmê medenîyeta mirovîyê da kevirê pêşîn e”.(194)

Çawa ku me li jor jî gotibû, xebata li ser zimanê Kurdî û amadekirina ferhengeka neteweyî, yek ji maddên bernama komelê bûye.

Kurdîyê Bedlîsî jî şola zimanê Kurdî û xebata li ser wî girtîye destê xwe, di wî babetî da du nivîsarên hêja nivîsîne; di wan nivîsaran da jibo xebata li ser zimanê Kurdî bernameyek û metodekî zanistî danîye. Wî, di nivîsara xwe ya

(191) Li jêrenota 3’yan binêrin

(192) **Jîn**, Jimare 14, r. 15

(193) Li jêrenota 3’yan binêrin

(194) **Jîn**, jimare 10, r. 10—11

pêşîn da şola hebûna zarên Kurdî yê cure-cure girtîye destê xwe û di wî babetê da weha nivîsiye:(195)

"Gelo mimkun e ku zimanekî yekbûyî bê qebûlkin? Digel ku ev şol xebateka timî û demeka dirêj dixwaze jî, welama vê pirsê bi kurtî 'belê' ye. Ma-dem ku wisa ye, îcar em Kurd bi çi awayî dikarin bibin xwedîyê zimanekî yekbûyî? Ez kesna dinasim ku hebûna zarên cure-cure di Kurdî da, jibo gîhahana vê amancê wek ritmek qebûl dikin. Lê ew dixapin û pirr di rû da difikirin. Zarên cure-cure ne ku dibin ritim; lê jibo zimanê me kaneka peyvikan a bêdûwayî ne û nîmetek in. Pisporekî ku rîya îstîfadê bibîne, dikare ji zaran mefayên bêdûwayî bi dest xe. Yek jî, ev bûyer ne ku tenê di nava me Kurdan da heye; ew neteweyên ku xwedîyên zimanên têkûztirîn û dewlementirîn in, digel ku bi sedsalan demên wan ên bêjeyî jî hebûne, di nava wan da hêj jî zarên(patois) wisa hene ku wek berê dijîn û tên peyivîn. Di nava wan da zarin hene ku ji alîyê piraniya peyvikan ve jorda li zimanê giştî û bêjeyî dinêrin; zarin jî hene ku ji alîyê xwedîyên zarên di ve qet nayên famkirin. Lê cudayîya zarên me, hema-hema ji guhartina tîpan û denga îbaret e. Li gora vê yekê, zar dikarin li nava kitleyên xwe heqê jîyana xwe biparêzin; lê digel vê parastinê jî, ez wisa bawer dikim ku mirov dikare zimanekî yekbûyî û bêjeyî pêkbîne ku ew bibe malê giştî".(196)

Nivîskar di nivîsara xwe ya diduyan da jî daye zanîn ku xebata li ser zimanê Kurdî divê ku bi awayekî ciddî û bi berpirsyarî bê meşandin; jibo ku ew xebat berdar bibe, divê ku berê hazirî bê kirin û bernameka zanistî bê amadekirin. Paşê li ser kan û serçavîya zimên weha gotîye:(197)

"Bingehokek heye ku bi awayekî giştî hatîye qebûlkin. Ew jî ev e: Zimanê rastîn û safî ew ziman e ku kitleya nexwendî ya wî neteweyî, xasma pîreji-nên wî pê dipeyivin. Li gora vê bingehokê, ez jî dixwazim ku, awa û peyvikên ku kitleya nexwendî ew bijartine, di têkûzkirina zimên da ew bingeh bèn girtin. Ew, serçavî û xizneka rastîn in. Eger em bikarin têdayîyên wê serçavî-ya bibereket bi destê xwe xin û materyalê ku bi destê me dikeve em bikarin li gora bingehokên zanistî yê dîwayîn wan rêz û saz bikin, ez dikarim bê dudilî îddîa bikim ku, em'ê di demeka kurt da bibin xwedîyê zimanekî nivî-sînê û peyivînê ku dê ji pirrê zimanên Rojhilat ên îroyîn dewlementir be".

Nivîskar paşê, li ser rê û awayên xebata li ser zimên û awayên îstîfadekirina ji wan kan û serçavîyan dîtînen xwe nivîsiye; di wî babetê da bernemeyek pêş-kêş kirîye. Yek ji maddên wê barnamê jî ew bûye ku, di bunya **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanîne û Weşanan** da, qomîteka timî bi navê "**Qomîta Zimên**" (**Dil Encümeni**) bê sazkirin û ew qomîte sirf li ser zimanê Kurdî bixebite. Wî, awa û şîweyê xebata wê qomîte jî di bernama xwe da kifş kirîye. Ew bername ji neh maddên sereke û deh maddên şaxîn pêkhatîye.(198)

(195) Li jêrenota 3'yan binêrin

(196) Jîn, jimare 14, r. 13—14

(197) Li jêrenota 3'yan binêrin

(198) Jîn, jimare 15, r. 11—18

Lê belê, gelek mixabin ku ew bername jî wek hemî xebatên di yê wê demê li ser kaxid maye; welatevînên Kurd jibo pêkanina wê jî mecal û fersend nedîtine.

Bi rastî ew bername wisa ye ku, îro jî mirov dikare bi hin guhartinên biçûk, wê jibo xebata li ser zimanê Kurdî wek bernameka hevdem û zanistî qebûl bike û xebata li ser zimên li gora wê sererast bike.

Wê demê rêzimaneka Kurdî jî derketîye. Navê wê **"Muqeddîmet'ul-Îrfan"** bûye. Lê nivîskarê wê ne kifş e. Di çend jimareyên **"Jîn"**ê da derketina wê hatiye ragîhandin û ji xwendevanan ra tewsiye hatiye kirin; belam navê nivîskarê wê nehatiye nivîsîn. Ji alîyekê di ve, di **"Jîn"**ê da alfaba Kurdî jî bi tîpên Erebî hatiye nivîsîn. Di wê alfabê da dengên ku di zimanê Kurdî da he ne yeka-yek bi tîpên Erebî hatine numandin û jibo her yekê ji wan jî peyvîkek wek numûne hatiye nîşandan. Ew alfabe jî di çend jimareyên kovarê da derketîye.

RÛPELÊN HELBESTAN

Her tişt li alîyek, ew helbestên rûmetbilind ên ku rûpelên kovara **"Jîn"** xemilandine, bi serê xwe xizneka bêjeyî jibo bêjeya Kurdî pêktînin. Ji vî alî ve mirov dikare bêje ku **"Jîn"**ê, baqek gul ji helbestên Kurdî berhev kirîye û ji me ra anîye; yan jî kaneka cewheran ji helbestên Kurdî girtîye û gîhandîye dema me.

Di rûpelên kovarê da ne tenê helbestên hozanên wê demê derketine; lê her weha yê hozanên gewre yê mêjîn ên wek Xanî, Melayê Cizîrî, Sîyahpoş, Nalî, Hacî Qadirê Koyî û wd. jî cî girtine. Hin ji wan helbestan, ji bil kovara **"Jîn"** di cîyekê di da derneketine; tewr berê nehatine zanîn û haya kesê jî ji wan tunebûye. Yek ji wan helbestên weha, helbesteka Xanî ye. Ew helbesteka felsefî ye û tenê di **"Jîn"**ê da derketîye. Wek gelek helbestên klasîkî, navê wê helbestê jî tune. Xanî, di her du qit'eyên pêşîn ên helbestê da weha dibêje:

**"Zahidê xelwetnuşîn pabendê kirdarê xwe ye
Tacirê rîhletguzîn dilnarê dînarê xwe ye
Aşiqê dîlberhebîn dildarê dîdarê xwe ye
Da bizanî her kesek bê şubhe xemxwarê xwe ye**

**Bê amel tu j'kes meke hêvî eta û hîmmetê
Bê xerez nakêşitin qet kes jibo kes zehmetê
Kes nehin hilgiritin barê te ew bê ucretê
Gerçi Îsa bit ewî vêk rakerê barê xwe ye":(199)**

Ji bil vê helbestê, di kovarê da çend parçe ji **"Mem û Zîn"**ê jî derketine.

(199) Jîn, jîmare 12, r. 14

Yek ji helbestên ku tenê di "Jîn"ê da derketine jî, helbesteka hozanê Kurd ê gewre Sîyahpoş e. Navê wê helbestê jî tune. Çend malikên helbestê ev in:

"Ey hebîbê qelb û rûhî, ey qerarê canê min
Dê çi bîtin carekê ger tu bibî mîhmanê min

Bêy li ser çavê mi rûnî, nezera qelbê mi bî
Ez xulamê kemterîn im, her tu yî sultanê min

Qelb û dil mecrûhê eynê eswed û birhê te ne
Nîne bê cama meyê qet merhem û dermanê min

Sed wekî Îsa û Eflatûn, Calînûsê hekîm
Çareyê derdê mi nakî bê te, ey Luqmanê min".(200)

Yek ji hozanên Kurd ên ku bi helbestên wan rûpelên kovara "jîn" hatine xemilandin jî Mîhrî bûye. Wî di helbesteka xwe da ji azar û sîtemên yara xwe gazinc kirîye; paşê daye zanîn ku, ji ber ku ew Kurd e weha di binê zulm û zordestiyê da ye, lewra neteweyê Kurd neteweyekî beşxwarî û serşikestî ye. Çend malikên helbesta wî ev in:

"Be te'zîbî emîn meqsûdî dîlber têgeyandin bû
ke min Kurd im, beşî min daîma her xwarî ye, pestî

Heqîqet heykelî em millete bêçare bîmar e
Birawe lêw û ezmanî şikawe pê-w ser û dest'î

Le kin her kes eyan e halî ême, tûlî pê nawê
Nîfaq û buxzî xoman kafî ye bo ye's û bo sistî" (201)

Em dikarin ji hozan Meşwî jî van malikên jêrîn binumînin:

"Be nûrî bade keşfî zulmetî teqwa nekem, çi b'kem!
Be şem'êkî weha çarey şewêkî wa nekem, çi b'kem!

Legel destî min'a rêknakewê zinnarî zulfî yar
Wekû Şêx îxtîyarî mezhebî Tersa nekem, çi b'kem!

Le rêy ew şoxe da xom kird be xak, pêy piya nenam carêk
Desa xakî hemû alem be ser xom da nekem, çi b'kem!"(202)

(200) Jên, jîmare 12, r. 15

(201) Jîn, jîmare 7, r. 10

(202) Jîn, jîmare 9, r. 15

Ji hozanên wê demê jî em dikarin çend malik ji helbesteka Qazîzade Mîstefa Şewqî nîşan bidin. Navê wê helbestê "Tehessurî Ciwanî-w Teraney Westen" e. Hozan, di dûwayîya helbestê da di heqê axa Kurdistanê da weha şîret li Kurdan kirîye:

"Ke xakî pakî wî lank e lebo êsqanî bapîr man
Le ser qebrî ciwanan dîdeyî şillêre gîryan e

Temaşay her qedîdarê meke ewro be gîyansexî
Ke ew şînaye yadgarî qedîmî daykî Kurdan e

Le dê ewro be bê to derdedar e daykî serşînit
Be bê to dezgîranî qatî çawciwan dîdegîryan e

Ewê mulkî qedîm û mewtinî ecdadî pêşû te
Be merdî meyruxêne, çun herîmî mulkî Baban e

Be îlm û me'rîfet têraw bike fikrî ciwanî, ta
Degel Şewqî bi cûte muttefiq bin merd û merdane".(203)

Qazî Letîf jî di helbesta xwe ya bi navê "Xezel" da, ji hozanên Kurd xwestîye ku li ser bejn û balayên keçan nenivîsin, lê li ser rewşa gelê Kurd binivîsin. Hozan, navên hin eşîr û pêşewa û xwendayên Kurd ên wê demê rêz kirine, paşê, ji wan xwestîye ku jibo azadîya Kurdistanê meclîsek bicivînin; di wî babetî da di dûwayîya helbesta xwe da weha gotîye:

"Çak e ew zatane ewro firset e, hîmmet biken
Meclîsêkî mun'eqid ken, ta nebî Kurd tar û mar

Her kesê tabî' nebê b'ew meclîse, min zamin im
Paş uqûbatêkî zor dênim û deydem le dar

Xo eger bêt û emin rahî biken, bo mulki xom
Kurdî Êranîş hemû sef-sef dekem her wek qîtar

Her çilonê re'yî meclîs bê, wehayan pê delêm
Sed hezaran bayî' îin bo emrî ew pîr û hejar".(204)

Hozan Fikrî Necdetê Dîyarbekrî, di helbesta xwe "Gazî" da, ji qelsî û îh-malkarîya hin Kurdan gazî kirîye û weha nivîsîye:

(203) Jîn, jimare 4, r. 14

(204) Jîn, jimare 7, r. 16

"Çavê xwe vekin, li dora xwe binêrin
Çer qîrîn e, hewarê wan binêrin

Îro heq e, heqkî li me li pêş e
Ji ezmana nayê xwarê bi kîse

Çîya bilind, deşta fire bêzilam
Newala mezin, hemî tê da bêziman

Serek dibin, axa dibin bêmerî
Roj heq e, dîsa dikevin bêserî

Giş ketine bin lihêfê nerm û germ
Kes nabêje çi bû ewil ezm û rezm".(205)

Hozan Zaxoyî jî berê xwe daye bajarîyên Kurdistanê û ew dane ber rexne-
yên biteqil. Zaxoyî, di helbesta xwe "Ji Bajarîya ra" da, rewşa bajarîyan û ni-
hêrtina wan a li jînê, ji devê wan weha salix daye:

"Bajarîno, fînosorno(206)
Hun mezin in, hun maqûl in

Jibo wê ye xwe tev nadin
Jixwe şerm e xwe rehtkirin

Millet çi ye, çi teba ye!
Wan çepela, guh wan medin!

Em eşraf in, em e'yan in(207)
Hun rincber in, cewêlek in

Bixebitin me têr bikin
Pîrekê me bazinzêr kin

Hul û mircan li gerden kin
Livînên germ gelek xweş in

Me tev medin, me reht mekin
Fille tê, çi ji me ye!

(205) Jîn, jîmare 18, r. 15

(206) Fîno: Fes, terbûş

(207) E'yan: Malmezin, maqûl, esilzade

Me bihêlin li kêfê xwe
Li halê xwe, li zewqê xwe

Çawa dibe bira bibe
Bira welat xira bibe

Şûşa ereq li pêş me be
Pîrek û keç li reqsê be

Paşila me tijî zêr be
Bira şewqe li serê me be

Çawa dibe wisa bibe
Bira dinya xira bibe”.(208)

Hozan Silêman Bohtî jî di helbesta xwe ya bi navê ”Strana Kurdan” da gotîye ku:

”Tava xweşîyê li ser me derket
Ferz e ji me ra tefaq û hîmmet
Tava xweşîyê li ser me derket

Bextê me jî wê vebit wekî gul
Namîne wisa wekî dilê kul
Tava xweşîyê li ser me derket

Mêr û jin û keç hemî nezan in
Holê ne xerîb û bêmekan in
Tava xweşîyê li ser me derket

Sê dewletê zalim, weqas har
Talan krine serîr û dîyar
Tava xweşîyê li ser me derket

Ye’sê ji dilê xwe her derînin
Taca zaferê em’ê bibînin
Tava xweşîyê li ser me derket

Rûhanîya enbîyan heval e
Bêxîretî paş nuha webal e
Tava xweşîyê li ser me derket”.(209)

(208) Jîn, jimare 19, r. 15

(209) Jîn, jimare 20, r. 16

Hîlmîyê Siwêrekî jî jibo zarûkên Kurdan helbestek bi navê "Yekdeng" nivîsiye. Helbest weha ye:

"Em ne beg in, ne paşa nin
Em gişk kek in, gişk bira nin
Ji dostan ra canfîda nin
Em belayê duşminan in

Bavê me ye her heft ezman
Dîya me ye xweş Kurdistan
Em ewladê hemû Kurdan
Em dixwazin îlm û îrfan

Ders û rastî me heval e
Şûr û qelem me hemhal e
Derbaz nabî meh û sale
Her cî dibî gul û lale".(210)

(210) Jîn, jimare 25, r. 23—24

ÇÎROKA VEJANDÎNA KOVARA "JÎN"

YEK BERHEVOKEK ÇAWA FİLÎTÎYE?

Wek ku me li jor, di beşê pêşîn da jî got, ji kovara "Jîn" tenê yek berhevokek ji şewatê û ji tunebûnê filîtîye û gîhaye dewra me. Ev berhevok cildkirî bû û li Tirkîyê li cîyek bû. Ev berhevok çawa ji şewatê û ji tunebûnê filîtîye?

Em nizanin. Di heqê ronîkirina bersîva vê pirsyarê da di destê me da tu belge û wesîqeyek tune. Tiştê ku em dizanin ev e ku, hin jîmareyên kovarê yên ku di vê berhevokê da ne, ji hin taxên Stanbolê hatine postekirin. Ew jîmare, tarîx û cîyên postekirina wan weha ne:

Li ser jîmareya 2'yan ji vê berhevokê, damxa postexana "İstanbul" heye. Gerçi damxe nîvçe derketîye û tenê tîpên "İst" jê tên xwendin, lê mirov dizane ku ew damxe damxa postexana Stanbolê ye. Di wê damxê da jîmareyên "34-11-18" tên xwendin. Tê famkirin ku jîmareya "34" bi teqwîma Romî sala 1334'an dinumîne; jîmareya "11" jî meha 11'an, yanî Çirîya Paşîn nîşan dide; jîmareya "18" jî bi teqwîma Mîladî sala 1918'an dinumîne. Roja postekirinê di damxê da nayê xwendin.

Li ser jîmareya 17'an jî ji berhevokê, damxa postexana "Kızıltoprak" heye. Kızıltoprak bi xwe taxeka Stanbolê ye. Li ser wê damxê jîmareyên "35-4-19" tên xwendin. Jîmareya "35" bi teqwîma Romî sala 1335'an, jîmareya "4" jî meha 4'an, yanî meha Nîsanê, jîmareya "19" jî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an dinumîne. Di wê damxê da jî roja postekirinê nayê xwendin.

Li ser jîmareya 19'an jî dîsa damxa "Kızıltoprak", digel jîmareyên "21-35-5" derketîye. Wisa tê famkirin ku jîmareya "21" roja postekirinê nîşan dide; jîmareya "35" sala 1335'an, yanî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an dinumîne; jîmareya 5'an jî meha 5'an, yanî meha Gulanê dinumîne. Li gora vî hesabî, em dikarin bêjin ku ew jîmareya kovarê, di tarîxa 21/5/1919'an da ji postexana taxa Kızıltoprak hatîye postekirin.

Li ser jîmareya 20'î jî damxa "Kızıltoprak" heye, belam tarîxa wê derneketîye.

Li ser jîmareya 22'an jî damxa "Uskudar" heye. Uskudar jî taxeka Stanbolê ye. Ew damxe jî nîvçe derketîye û ji wê, tenê tîpên "Usk" tên xwendin; belam mirov dizane ku ew damxe damxa Uskudarê ye. Li ser wê damxê jîmareyên "11-335-7-9" tên xwendin. Wisa tê zanîn ku jîmareya "11" roja poste-

kirinê, jîmareya "335" bi teqwîma Romî sala 1335'an, jîmareya "7" meha 7'an, yanî meha Temûzê, jîmareya "9" jî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an nîşan dide. Li gora vî hesabî, em dikarin bêjin ku ev jîmare jî di tarîxa 11/7/1919'an da ji Uskudarê hatiye postekirin.

Li ser jîmareya 24'an jî dîsa damxa "Kızıltoprak" digel jîmareyên "10-9-35-9" tên xwendin. Wisa tê famkirin ku ev jîmare jî di tarîxa 10/9/1919'an da ji taxa Kızıltoprak hatiye postekirin.

Gelo ev jîmare ji kêderê ra û ji kî ra hatine şandin?

Em vê yekê nizanin. Li ser wan jîmareyan ji bil damxan tu nav û navnîşan tunin, derneketine.

Wisa tê zanîn ku ev berhevok, a xwendevanekî "Jîn"ê bûye. Wî xwendevanî hemî jîmareyên kovarê berhev kirine, bi dîqqet û îhtîmam ew wek pirtûkek cild kirine. Paşê, dema ku zimanê Kurdî ji aliyê rejîma Tirkîyê ve hatiye qedexekirin û dest bi şewitandina pirtûk û rojname û kovarên Kurdî hatiye kirin, wî xwendevanî ew berhevoka "Jîn"ê birîye danîye cîyekî ewle û jibo ku nekeve destê polês û eskeran, ew li wir veşartîye. Ew berhevok êdî li wir maye û maye. Bi wî awayî û bi saya wî xwendevanê nenas, ew berhevok ji şewatê û ji tunebûnê xilas bûye, gîhaye dewra me. Eger wî xwendevanî ew berhevok veneşartibûya, "Jîn" dê bibûya wek "Teyrê Enqa"; dê navê wê hebûya, lê ew bi xwe tunebûya.

"DÎVÊ KU EM 'JÎN'Ê VEJÎNÎN"

Sala 1968'an ez rastê wê berhevoka "Jîn"ê hatim. Min berê bihîstibû ku kovarek bi navê "Jîn" wextek derketîye; belam min ew nedîtibû û min nedizani ku berhevokek jî jê maye. Dema ku ez li wê berhevokê rast hatim, mîna zarûkekî ku ji nîşka ve rastê leystoka xwe ya winda bê, ez wisa kêfxweş û dîlşa bûm. Hema di wê demê da min biryar da ku ez hemî jîmareyên "Jîn"ê ji tîpên Erebi wergerînim tîpên Latînî û ji nû ve çap bikim.

Baş tê bîra min ku min wê demê di dilê xwe da weha got:

"Em çi dikin bikin, divê ku em 'Jîn'ê vejînin. Navê vê kovarê çawa di dilê welatevîn û neteweevînên Kurd da dijî, divê ku em wisa bikin ku ew bi xwe jî vejî û di destê welatevîn û neteweevînên Kurd da jî bijî".

Lê belê, ez'ê çawa û li kêderê li ser "Jîn"ê bixebitîma? Ev xebat ne şola rojek û heftek û mehek û salek bû. Jibo ku min bikarîya temamê jîmareyên kovarê wergerandina tîpên Latînî, divîya ku ez bi salan bi wê xebatê xerîk bûma. Ev kar jî li mala min nedibû; tewr li tu dereka Kurdistanê û Tirkîyê jî nedibû. Lewra ez di binê qontrola polêsê Tirkîyê, xasma di binê qontrola beşê îstîxbarata Tirkîyê da bûm. Eger wan tespît bikira ku ez li ser wê kovarê dixebitim û wê ji tîpên Erebi werdigerînim tîpên Latînî, ji sedî sed dê bavêtina ser mala min, yan jî ser cîyê xebata min û dê dest bidana ser wê berhevoka kovarê, wek jîmareyên wê yên berê dê ew berhevok jî bişewitandina. Ji ber wê îhtîmalê, min nedikarî ez li Tirkîyê, yan jî li Kurdistanê li ser kovarê bixebitîma.

Piştê ku ez hatim Swêd, min bi alîkarîya sê dostên xwe yên hêja ew berhevoka "Jîn"ê ji Tirkîyê da anîn. Wan dostên min ew gîhandin Swêd û bi silametî ew gîhandin destê min. Tabî ez nikarim navê wan her sê dostên hêja li vir binivîsim. Lê ez jî bi wan dizanim, ew jî bi xwe dizanin. Ez ji ber wê hîmmeta wan a rûmetbilind û ji ber wê xizmeta wan a hêja û ji ber wê xîreta wan a welatevînkî, ji her sîyan ra jî gelek sipasên xwe pêşkêş dikim û di rîya azadî û rizgarîya gelê me yê beşxwarî da ji wan ra xebateka serketî daxwaz dikim.

Ew berhevoka "Jîn"ê di havîna sala 1979'an da gîha destê min. Hingê jî, bi qasê dema ku ez sala 1968'an li wê rast hatibûm, belkî jî ji wê demê zêdetir ez kêfxweş û dilşa bûm. Êdî min dizanî ku ez'ê li Swêd bê talûke bikarim li ser'ê bixebitim û wê ji tîpên Erebi wergerînim tîpên Latîni û bidim çapkirin.

Bi wê kêfxweşiyê, min di havîna sala 1979'an da dest bi xebata li ser "Jîn"ê kir. Xebata min li ser wê çar sal ajot û di havîna sala 1983'yan da tevav bû.

NE TENÊ WERGERANDINA TÎPAN

Wek ku min berê jî dabû zanîn, kovara "Jîn" bi Kurdî û Tirkî, lê bi tîpên Erebi hatiye çapkirin. Jibo ku neslên îroyîn û sibeyîn bikarin wê bixwînin, hemî nivîsar û helbest û çîrok û peyvên pêşîyan, heta bigîje ragîhanan, me ew gişt, Kurdîyên wan bi Kurdî û Tirkîyên wan bi Tirkî, ji tîpên Erebi wergerandin tîpên Latîni.

Lê belê, tenê wergerandina nivîsar û helbest û wd. ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni ne bes bû. Lewra nivîsar û helbest û wd. yên ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketibûn, gişt bi Tirkîya kevn hatibûn nivîsîn, yanî bi wî zimanê ku jê ra dihat gotin "Osmanî". Zimanê Osmanî jî di eslê xwe da zimanekî têkilhev bû û ji Erebi, Farisî, Kurdî û Tirkî pêkhatibû. Xwendin û têngîhana nivîsarek yan helbestek bi wî zimanî, jibo neslên îroyîn û sibeyîn bêmîkûn e.

Aha ji ber vê yekê, û jibo ku neslên îroyîn û sibeyîn jî bikarin wan nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi zimanê Osmanî bixwînin û têngîjin, piştê wergerandina wan ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni, me ew nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi zimanê Osmanî ji wî zimanî wergerandin Tirkîya nû jî. Yanî, xebata li ser wan bû du xebat. Bi vî awayî, îmkana xwendin û têngîhana wan jibo neslên nû çêbû.

Lê belê herçî nivîsar û helbest û wd. yên ku bi zimanê Kurdî di kovara "Jîn" da derketine, piranîya wan bi Kurdîyeka xwerû, bi şîwe û awayekî sade hatine nivîsîn. Ji ber wê yekê, tenê wergerandina wan ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni bes bû; wergerandina zimanê wan qet ne pêwîst bû. Belam, digel ku piranîya wan wisa bû jî, di nava wan da çend nivîsar hebûn ku bi şîweyekî giran, yan jî bi awayekî xelet û hişk hatibûn nivîsîn; hin ji wan, di wan da gelek peyvikên Erebi û Farisî hatibûn bi karanîn. Me nivîsarên wisa jî carek ji tîpên Erebi wergerandin tîpên Latîni, cara diduyan jî me ew wergerandin Kurdîyeka xwerû û sade.

Her weha, em hemî jîmareyên kovara "Jîn" ên orîjînal ên bi tîpên Erebi jî digel wergeranên wan ên bi tîpên Latîni çap dikin, orîjînalên û wergeranan bi hev ra, li rexê hev diweşînin. Kesên ku bi tîpên Erebi dizanin, dikarin rasta-rast wan jîmareyên orîjînal jî bixwînin. Kesên ku bixwazin li ser kovarê û têdayîyên wê lêgerîn û lêkolan bikin, ew jî dikarin rasta-rast li ser orîjînalên jîmareyan bixebitin.

Bi vî awayî û bi xebateka weha dûr û dirêj, kovara "Jîn", bi hemî jîmareyên xwe hat hal û timtêleka wisa ku her kes dikare bi hêsanî wê bixwîne, têbigîje, li ser'ê lêgerîn û lêkolan bike. Her weha bi vî awayî, kovara "Jîn", digel nivîskar û hozan û çîroknivîsên xwe yê welatevîn û netewevîn û xebatkar, vedijî û ji nû ve dikeve nava me, di xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd da cîyê xwe yê bişeref digire.

*

Ew nivîsar û helbestên ku bi zarê Soranî yanî bi Kurdîya Jêrîn di kovara "Jîn" da derketine, di wergerandina wan da ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni, nivîskar û hozanê Kurd Ferhad Şakelî alîkarîya min kir. Ez jibo vê alîkarîya hêja û rûmetbilind, ji Kak Ferhad Şakelî ra gelek sipasên xwe yê Kurdîtîyê pêşkêş dikim û di rîya azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd da jê ra xebateka serketî daxwaz dikim.

BEŞ VIII

NASANDÎNA ÇAPA NÛ

RÊZKÎRÎNA JIMAREYAN

Ji ber ku hecma her 25 jimarêyên kovara "Jîn" digel wergeranan û orîjînalên pêkve gelek stûr bû, çapkirina wan hemîyan di yek cildê da bêmikûn bû. Ji ber vê yekê, me biryar da ku em kovarê di pênc cildan da biweşînin. Di her cildê da pênc jimarê dê cî bigirin. Di rêzkirina jimarêyên orîjînal û wergeranên wan da me ev awa taqîb kir:

Di her cildê da, wergeranên jimarêyên wî cildî yên bi tîpên Latînî, li gora rêza jimarê û tarîxên xwe hatin rêzkirin. Di paşîya her jimarêyê da jî wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û peyvên pêşîyan û ragîhanên wê jimarêyê yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû hatin danîn. Bi vî awayî, xwendevan, eger bixwaze dikare wergeranên jimarêyan ên bi tîpên Latînî bixwîne, eger bixwaze dikare rasta-rast wergeranên jimarêyan ên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bixwîne; her weha, eger xwendevan bixwaze dikare wergeranên orîjînalên ên bi tîpên Latînî û wergeranên wan ên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bide ber hev û li hev qiyas bike.

Piştê rêzkirina wergeranên bi tîpên Latînî û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkî yan jî yên bi kurdîya xwerû, me jimarêyên "Jîn"ê yên orîjînalên bi tîpên Erebi bicî kirin. Lê belê, ji ber ku tîpên Erebi ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê tên xwendin, me jimarêyên orîjînal jî li gora jimarê û tarîxên wan ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê li pey hev rêz kirin.

Bi vî awayî, rewşa cildan û jimarêyên di wan da û awayê bi karanîna wan, li gora cildê pêşîn weha ye:

Eger mirov vî cildî ji alîyê çepê ve veke, mirov dê di serî da wergerana jimarêya kovarê ya pêşîn a bi tîpên Latînî, li pey wê jî wergerana nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên ku di wê jimarêyê da hene, bi Tirkîya nû bibîne; wergeranên jimarêyên 2'yan, 3'yan, 4'an û 5'an jî dîsa bi wî awayî yek li pey yekê tên. Lê eger mirov cildê pêşîn ji alîyê rastê ve veke, hingê mirov dê di serî da jimarêya kovarê ya pêşîn a bi tîpên Erebi bibîne; li pey wê jimarêyê jî jimarêyên 2'yan, 3'yan, 4'an û 5'an ên orîjînalên bi tîpên Erebi, ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê yek li pey yekê tên.

Di cildên dî da jî rêzkirina wergeran û orîjînalên jimarêyan her bi vî awayî ye: Li alîyê çepê her cildî, wergeranên jimarêyên wî cildî ji alîyê çepê ber bi alîyê rastê yek li pey yekê tên; li alîyê rastê her cildî jî, orîjînalên jimarêyên wî cildî yên bi tîpên Erebi ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê yek li pey yekê tên.

Jibo ku taqîbkirina wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû ji xwendevanan ra hêsan bibe, me li ber sernivîsarên her nivîsar û helbest û wd. yên wergerandî, wek nîşanê, stêrek danî; weha: (*)

Dema ku xwendevan di wergeranên bi tîpên Latînî da, li ber sernivîsarek wê nîşanê bibîne, dê bizane ku mana wê nîşanê ev e ku di paşîya wê jimareya kovarê da wergerana wê nivîsarê, helbestê û wd. bi Tirkîya nû yan jî bi Kurdîya xwerû heye. Xwendevan êdî dikare li gora wê nîşanê li wergerana wê nivîsarê, helbestê û wd. bigere, wê bibîne û bixwîne.

Nivîsar û helbest û wd. yên ku di kovarê da bê sernivîsar derketine, me nîşana stêrê li ber rêza wan a pêşîn danî.

Ji alîyekî dî ve, hin belavok û nivîsarên giring jî hene ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketine. Xwendevanên Tirkîzan dikarin wergeranên wan ên ji Osmanî bo Tirkîya nû bixwînin û ji wan mefadar bibin. Belam Kurdên ku bi Tirkî nizanin, nikarin wan belavok û nivîsaran bixwînin û ji wan mefadar bibin. Jibo ku xwendina wan û mefadarîya ji wan jibo Kurdên Tirkînezan jî mimkun bibe, me ew belavok û nivîsar wergerandin zimanê Kurdî jî. Di rêz-kirinê da me wergeranên wan nivîsaran ên bi Kurdî li pey hemî wergeranên Tirkî yên wê jimareya kovarê bicî kirin. Jibo ku em xwendevan haydar bikin ku wergeranên wan belavok û nivîsaran hem bi Tirkîya nû, hem jî bi Kurdî hene, me li ber sernivîsarên orîjînalên wan ên Osmanî du stêr danîn; yanî weha: (*) (*)

Dema ku xwendevan li ber sernivîsareka orîjînal du stêr bibînin, dê bizane ku ew belavok yan jî ew nivîsar hem hatîye wergerandin bo Tirkîya nû, hem jî hatîye wergerandin bo Kurdî, û wergerana wê ya Kurdî di dûwayîya hemî wergeranên Tirkî yên wê jimareya kovarê da cî girtîye.

NIVÎSÎNA JIMAREYÊN RÛPELAN

Wek ku ji paragrafên jorîn jî tê famkirin, di her cildekî kovarê da sê tewir xebat cî digirin. Ew her sê tewir ev in:

1— Wergeranên orîjînalên jimareyan ên bi tîpên Latînî.

2— Wergeranên nivîsar û helbest û wd. yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû.

3— Orîjînalên jimareyan ên bi tîpên Erebî.

Di nivîsîna jimareyên rûpelan da jî me ev rewş da ber çavê xwe. Jibo ku rûpelên wergeranên orîjînalên ên bi tîpên Latînî û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bi hêsanî ji hev bîr cudakirin, me di nivîsîna jimareyên rûpelan da ev awayê jêrîn bi kar anî:

Me jimareyên her rûpeleka wergeranên orîjînalên ên bi tîpên Latînî, li jêrê rûpelan di nivî da, bi jimareyên adetî nivîsîn; wek "1, 2, 3, 4, 5. . ." Belam herçî jimareyên rûpelên wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû, me ew jî dîsa li jêrê rûpelan û di nivî da, lê bi jimareyên Romî nivîsîn; wek "I II, III, IV, V. . ."

Ji bil van jimareyan jî, jibo hemî rûpelên wergeranên orîjînalên ên bi tîpên Latîni û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû, me li goşeyên rûpelan ên jêrîn jimareyên zincîrkirî nivîsîn.

Bi vî awayî, rewş û timtêla jimareyên rûpelan weha bû:

Jimareyên ku di nivê rûpelan da hatine nivîsîn, di paşîya her wergeraneka jimareyên "Jîn"ê da tevav dibin û di jimareya pey wê da dîsa ji jimareya "I"ê dest pê dikin; jimareyên wergeranên nivîsar û helbest û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû jî, dîsa di paşîya wergeranên her jimareyek da tevav dibin û di despêka wergeranên jimareya pey wê da dîsa ji jimareya "I"ê dest pê dikin. Belam jimareyên goşeyên rûpelan zincîrkirî ne, bi hev ve girêdayî ne û heta paşîya cildê paşîn hev taqîb dikin û dom dikin; ev jimare, jimareyên hemî rûpelên her pênc cildên kovarê dinumînin.

Ji bil van jimareyan jî, me xwest ku em taqîbkirina despêkên rûpelên orîjînal, di wergeranên bi tîpên Latîni da ji xwendevanan ra hêsan bikin. Bi vî amancê jî, me di metnên wergeranan da, jimareya her rûpeleka orîjînal li alîyê çepê peyvika serê wê rûpelê di nava du çengalan da nivîsî; weha: [] Mesela, dema ku xwendevan di metnê wergeranek da di nava du çengalan da, em bêjin ku jimareya [4] bibîne, ew dê bizane ku peyvika pey wê jimareyê despêka rûpela 4'an a orîjînala wê jimareya kovarê ye.

Lê herçî rûpelên jimareyên "Jîn"ê yên orîjînalên bi tîpên Erebi, jimareyên wan ên orîjînal bi xwe hene û ew jimare bi jimareyên Erebi ne. Ji ber vî yekê, me dest neda jimareyên wan rûpelên orîjînal û me li ser wan rûpelan tu jimareyên dî nenivîsîn; yanî me ew rûpelên orîjînal digel jimareyên wan ên orîjînal li ser halê wan hîştin.

NIVÎSÎNA JÊRENOTAN Û TARÎXAN

Di gelek rûpelên kovara "Jîn" da, jibo îzahkirina şolek, babetek, peyvîkek, tarîxek, yan jî mesela jibo rastkirina şaşî û xeletîyek, pêwîst bû ku em jêrenotna binivîsin. Me jêrenotên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên Kurdî bi Kurdî nivîsîn; jêrenotên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên Tirkî jî bi Tirkî nivîsîn.

Di metnê kovarê yê orîjînal da hin şaşî û xeletîyên rêzkirinê, yan jî yên çapê derketine. Me di wergeranan da ew bi awayekî rast nivîsîn û me bi jêrenotan kifş kir ku ew çawa di eslê kovarê da şaş hatine çapkirin. Carne jî me ew li gora halê wan nivîsîn û me bi jêrenotan awayê wan ê rast kifş kir. Ji ber ku jimareyên kovarê yên orîjînalên bi tîpên Erebi jî digel wergeranên wan tên çapkirin, taqîbkirina wan şaşî û xeletîyan û berhevdana wan digel awayên wan ên rast ên ku me nivîsîne, jibo xwendevanan jî mimkun û hêsan dibe.

Ji alîyekî dî ve, di eslê kovarê da jî jibo îzahkirina hin babetan jêrenotin hatine nivîsîn. Tabîî me ew jî digel orîjînalên metnan hem ji tîpên Erebi wergerandin tîpên Latîni, hem jî me yên Tirkî wergerandin Tirkîya nû. Me ew jêrenot, digel jimare û nîşanên wan ên orîjînal li jêrê rûpelan nivîsîn.

Jibo ku jêrenotên me û jêrenotên orîjînal ji hev bîr cudakirin, me li serê jêrenotên xwe jimareyên zincîrkirî nivîsîn; ev jimareyên zincîrkirî, ji despêka jimareya pêşîn a "Jîn"ê, heta dûwayîya jimareya paşîn hev taqîb dikin û dom dikin.

Dema ku xwendevan di rûpelek da mesela jêrenotek bi jimareya "356" bibîne, hema li pey wê jî jêrenoteka di em bêjin ku bi jimareya "1" yan jî bi nîşaneke stêrê bibîne, dê bizane ku jêrenota bi jimareya "356" a me ye; jêrenota bi jimareya "1" yan jî ya bi nîşana stêrê jêrenota orîjînal e û ew jêrenot di eslê kovarê da jî bi wê jimareyê yan jî bi wê nîşanê derketiye.

*

Şoleka di jî nivîsîna tarîxan e.

Dema ku kovara "Jîn" derketiye, tarîxa Romî hatiye bi karanîn. Ew tarîx di despêka derketina kovarê da 1334 bûye, ku bi teqwîma Mîladî dike 1918; çendek paşê ew sal qedîyaye û sala 1335'an hatiye, ku ew jî bi teqwîma Mîladî 1919 ye. Me di jimareya kovarê ya pêşîn da bi jêrenotek da zanîn ku tarîxa 1334'an bi teqwîma Mîladî dike 1918; jimareya ku piştê despêka 1335'an derketiye, me di wê da jî dîsa bi jêrenotek kifş kir ku ew tarîx li gora teqwîma Mîladî 1919 ye. Xwendevan dê êdî bizane ku jimareyên kovarê yên berî wê jêrenota despêka 1335'an gişt di sala 1918'an da, yên piştê wê jêrenotê jî gişt di sala 1919'an da derketine.

Di hin rûpelan da di nava metnan da jî tarîxin hatine nivîsîn. Me bi jêrenotan da zanîn ku ew tarîx li gora teqwîma Mîladî çend in.

Her weha, di dûwayîya gelek nivîsar û helbest û wd. da jî, tarîxên nivîsîna wan li gora teqwîma Romî hatine nivîsîn. Jibo ku rûpel hemî bi jêrenotan neyên dagirtin, me tarîxên Mîladî yên beranberê wan tarîxên Romî li rexê wan di nava du kevanokan da nivîsîn; yanî weha: ()

Di eslê kovarê da, peyvîk û tarîx û navên ku xwestine giringîya wan kifş bikin, yan jî bala xwendevanan bikêşin ser wan, li gora awayê berê ew di nava du kevanokan da nivîsîne. Belam ew awa li rênivîsa îroyîn nayê. "Ji ber vê yekê, me peyvîk û tarîx û navên wisa gişt, di şûna du kevanokan da, di nava didanokan da nivîsîn; yanî weha:" "

*

Em hêvîdar in ku ev xebata me ya li ser kovara "Jîn" û çapa kovarê ya nû, bi awayekî giştî ji neteweyê Kurd ra, bi taybetî jî ji xebata welatevî û netewevînen Kurd ra û Kurdnasên cîhanê ra mefadar bibe û valayîyek dagire.

Û "Jîn" li neteweyê Kurd pêroz be.

11/9/1983

M. Emîn Bozarslan

TÊDAYÎYA PÊŞKÊŞÎYÊ

BEŞ I

HAYDARÎYÊN GIŞTÎ DÎ HEQÊ KOVARA "JÎN" DA

RÛPEL(211)

Zana û xwendayên Kurd di despêka sedsala XX. da	7
Piştê Şerê Cîhanî yê Pêşîn	8
Dîroka kovara "Jîn"	9
Zimanê kovara "Jîn"	9
Tîpên Erebi	10
Serkar û berpirsyarên "Jîn"ê	10
Nivîskar û hozanên "Jîn"ê	11
"Jîn" çima û çawa hatiye girtin?	13
Yek berhevok li hemî cîhanê	14

BEŞ II

ÎDEOLOJÎYA KOVARA "JÎN"

Mîrasa Xanî	16
Kurdîtî	18
Ne li dijê gelên dî	19
Dîn û welatevînî	20
Ji fikrên navberneteweyî dûr	22

(211) Jimareyên rûpelên "Têdayî" yê li gora jimareyên rûpelan ên zincîrkirî yên li goşeyên rûpelan hatin nivîsîn, ne ku li gora jimareyên li nivê rûpelan.

BEŞ III

BERGEHÊ "JÎN"Ê YÊ SÎYASÎ

Komelên Kurd di despêka sedsala XX. da	24
Komela Pêşketina Kurdistanê	26
Sîyaseta Komela Pêşketina Kurdistanê	28
Pesnê Prensîpên Wîlson	29
Hêvî û tewqe ji Înglistanê	30
Daxwaza Ermenîyan li ser Kurdistanê	31
Konferansa Parîsê û Şerîf Paşa	33
Peymana Sevriê	34
Kargêriya tevgera rizgarîyê ji derê Kurdistanê	35
Komela Kurdistanê bêbingeh, Kurdistan jî bêserî dimîne	38
"Mirov ji hespê xelkê zû peya dibe"	39
Dubendî û poşmanîya paşîn	41
Divê ku em kêmayîyên xwe bibînin	43

BEŞ IV

RONÎKIRÎNA BÛYERÊN MÊJÎN

Şorişa Kawe	44
Tarîxa Şorişa Kawe 31'ê Tebaxê ye?	45
Newroz û Sersal	47
Divê ku lêgerîn bê kirin	48
Berxwedana Hîzanê	49
Babetên dî	50

BEŞ V

BÛYERÊN ROJÎN Î CÎVAKÎ

Vêkxistin û xebata vêkxistî	52
Yekîti û hevgirtin	53
Rewşa cîhilên Kurd	55

Rewşa karkerên Kurd	59
Xebata xwendekaran	60
Xebata pîrekên Kurd	62
Mefa û giringîya zanînê	65

BEŞ VI

XEBATA ÇANDEYÎ Û BÊJEYÎ

Komela Kurd jîbo Belavkirina Zanînê û Weşanan	67
Weşandina "Mem û Zîn"ê	68
Pîyesa "Memê Alan"	70
Sê çîrok	71
Peyvên pêşîyan	73
Xebata li ser zimên	74
Rûpelên helbestan	76

BEŞ VII

ÇÎROKA VEJANDÎNA KOVARA "JÎN"

Yek berhevokê çawa filitîye?	82
"Divê ku em 'Jîn'ê vejînin"	83
Ne tenê wergerandina tîpan	84

BEŞ VIII

NASANDÎNA ÇAPA NÛ

Rêzkirina jimareyan	86
Nivîsîna jimareyên rûpelan	87
Nivîsîna jêrenotan û tarîxan	88

M. EMİN BOZARSLAN

S U N U Ş

Kürdçeden Türkçeye çeviren:

M. EMİN BOZARSLAN

"JİN" DERGİSİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KÜRD AYDINLARI

XX. yüzyılın başlarında, Osmanlı devletinin başkenti İstanbul, siyaset ve kültür yönünden çok önemli bir merkezdi. Osmanlıların boyunduruğu altındaki öbür halkları gibi birçok Kürd aydını ve öğrencisi de o kentte toplanmışlardı. O Kürd aydınları ve öğrencileri, Kürd halkı arasında yurtseverlik düşüncesinin tohumlarını, Kürdlük fikrinin tohumlarını ekmeye, daha sonra da bir ulusal hareketin yolunu açmaya ve ulusal hareketi kurup düzenlemeye çalışıyorlardı. Onlar ayrıca, o ulusal hareketin öncülüğünü yapmak ve o hareketle Kürdistan'ı Osmanlı devletinin boyunduruğundan kurtarmak istiyorlardı. Bu amaca ulaşmak için de, tüm fırsatlardan yararlanmak için çalışıyorlardı.

İstanbul'daki ilk Kürd derneği, 1900 yılında kurulmuştur. O derneğin adı **"Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti"**(1) idi. Derneğin kurucusu, Amed(Di-yarbakir)li Fikri Efendi idi. Derneğin üyelerinden, yalnızca Liceli Kürdîzade Ahmed Ramiz'in adını biliyoruz.(2) Ne var ki bu dernek, Sultan Hamid'in rejimi altında uzun ömürlü olamamıştır.

Kürd aydınlarının ve öğrencilerinin eline bir daha, Osmanlı devletinde Meşrutiyetin kurulmasından sonra fırsat geçmiştir. Meşrutiyet, 1908 yılında **"Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti"**nin öncülüğünde kurulmuştu. Rejimin başlangıcında, Osmanlı devletine hemen hemen sınırsız bir özgürlük gelmişti. Zaten yeni rejimin ilke ve sloganları da **"özgürlük, kardeşlik, eşitlik"**(hürriyet, uhuvvet, müsâvat) idi. Bu üç sözcük, imparatorluğun her tarafına yayılmış ve herkesin ağzına sakız gibi düşen bir slogan durumuna gelmişti.

Kürd yurtseverleri de bu yeni durumdan yararlanmak ve ulusal bir çalışma düzenlemek için çaba sarfettiler. Bu çabalarının ürünü, önceleri, **"Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti"**nin(3) kurulması, **"Kürdistan"** gazetesinin çık-

(1) **"Kürdistan Güçlü İrade Derneği"** demektir.

(2) Zınnar Silopî, **Doza Kurdistan**, s. 25—26, Stewr Matbaası, Beyrut-1969.

(3) **"Kürd Dayanışma ve Gelişme Derneği"** demektir.

rılması ve Kürdçe bir okulun açılması, daha sonra da **"Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti"**(4) ile **"Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti"**nin(5) kurulması ve **"Rojî Kurd"**(6) ile **"Hetawî Kurd"**(7) dergilerinin yayınlanması oldu.(8)

Ne var ki, I. Dünya Savaşının çıkmasından sonra, **"Hêvî"** derneğinin yöneticileri ile birçok üyesi, İttihad ve Terakkî hükümeti tarafından alınıp savaş cephesine gönderildiler. Böylece, **"Hêvî"**nin tutuşturmuş olduğu meşale söndü ve 1918 yılına kadar öyle sönük kaldı.

I. DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA

I. Dünya Savaşının bitmesinden sonra, Kürd yurtseverlerinin eline yine bir fırsat, hatta 1908 fırsatından daha iyi bir fırsat geçti. Osmanlı devleti bu savaşta yenilmişti ve tüm Arap ülkeleri ile Güney Kürdistan'ı ve Kuzey Kürdistan'ın da bir bölümünü yitirmişti. Gerçi Kuzey Kürdistan'ın büyük bölümü hâlâ Osmanlıların işgali altında bulunuyordu ama, savaşta yemiş oldukları ağır darbeler yüzünden Kuzey Kürdistan'da da durumları iyice sarsılıp çözülmüştü.

Öte yandan, Amerikan Cumhurbaşkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından ilân edilen ve savaşa katılmış tüm devletlerce de kabul edilen ve **"Wilson Prensipleri"** adıyla bilinen 14 ilkeye göre, savaştan önce Osmanlıların egemenliği altında bulunan ve Türk olmayan halkların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri ve eğer isterlerse kendi bağımsız devletlerini de kurabilmeleri gerekirdi.

Kürd aydınları ve öğrencileri de, bu çözülmüş karmaşık durumu, bir ulusal eylemin düzenlenmesi ve Kürdistan'ın kurtuluşu için elverişli bir fırsat olarak gördüler ve bu fırsattan yararlanmak istediler.

Açıktır ki bir ulusal hareketin hazırlanması ve pratiğe geçirilmesi tohumu, halkın arasında ulusal düşünce ve fikirlerin yaygınlaştırılması ile ekilebilir. Bu da, öncü kadronun çalışmaları ile mümkün olabilir. Yukarıda da dediğimiz gibi İstanbul'da böyle bir kadro vardı. O kadro, bu ağır yükü kaldırabilmek için, savaşın bitmesinden hemen sonra çalışmalarına başladı. O çalışmaların ürünü de, **"Kürdistan Tealî Cemiyeti"**nin(9) kurulması ve **"Jîn"**(10) ile **"Kürdistan"** dergilerinin çıkarılmasıydı.

(4) **"Kürd Bilgileri Yaygınlaştırma Derneği"** demektir.

(5) **"Kürd Öğrencileri Ümid Derneği"** demektir.

(6) **"Kürd Günü"** ya da **"Kürd Güneşi"** demektir.

(7) **"Kürd Güneşi"** demektir.

(8) Zınnar Sılopî, *Doza Kurdistan*, s. 23, 34, 35, 37 ve *Jîn*, sayı 21, s. 1.

(9) **"Kürdistan Gelişme Derneği"** demektir.

(10) **"Hayat, yaşam"** demektir.

"JİN" DERGİSİNİN TARİHÇESİ

"Jîn" dergisi, 1918 yılının sonbaharında İstanbul kentinde yayınlanmaya başlamıştır. Derginin "**Kürdistan Tealî Cemiyeti**"nin resmî olmayan yayın organı olduğu anlaşılmaktadır. "Jîn", tam 25 sayı çıkmıştır. İlk sayısının tarihi 7/11/1918'dir. Bu sayıda, derginin yayınlanmasının nedeni ve amacı, "Maksadımız" başlıklı kısa bir yazıda şöyle açıklanmıştır:

"Jîn, kişisel bir çıkar sağlanması için çıkmıyor. O'nun amacı, uzun yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürd'ün tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktır. Kanımıza göre Kürd ulusuna, uluslar topluluğu alanında layık olduğu yeri hazırlamayı başarabilmek, çağın anlayışına uygun bir çalışma biçimini ele almakla mümkündür. Girişimimizin pek çetin bir çalışmayı gerektirdiğinin bilincindeyiz. Fakat biz bu ağır görevi üstlenirken, yurt ve halkı için daima en büyük fedakârlıkları seçmekle belirlenen Kürd ulusunun maddî, manevî yardımlarına ve kolaylaştırıcı desteğine güvenebileceğimizi hakkıyla ümit ettik. Başarı Allah'tandır".(11)

"Jîn", bu inançla ve bu kararlar yaşamını bir yıla yakın sürdürmüştür. Sonuncu sayısı, yani 25'inci sayısı 2/10/1919 tarihinde çıkmıştır. Dergi bu sayıdan sonra kapatılmış ve böylece Kürd ulusunun tarihine gömülmüştür.

"Jîn" in 25 sayısından 22'si 16'şar sayfa çıkmıştır. Tüm sayıları karton kapakla kaplanmışlardır. Kapakların oluşturduğu dört sayfa da sayılırsa, bu 22 sayının sayfa adedi 20 olur. Ne var ki derginin orijinalinde bu dört kapak sayfalarına numara yazılmamıştır ve yalnızca derginin metin sayfalarına numara yazılmıştır. 15'inci, 16'ncı ve 24'üncü sayılar ise 24'er sayfa çıkmışlardır. O üç sayı da kapaklıydı ve kapak sayfaları ile birlikte 28 sayfa idiler. Onlarda da sadece derginin metin sayfalarına numara yazılmıştır.

"JİN" DERGİSİNİN DİLİ

"Jîn" dergisi Kürdçe ve Türkçe olarak yayınlanmıştır. 1918 yılına kadar Batı Kürdistan, yani Osmanlı devletinin işgali altındaki Kürdistan, bütündü ve parçalanmamıştı; yani bugün "Türkiye Kürdistanı", "Irak Kürdistanı" ve "Suriye Kürdistanı" diye adlandırılan parçaların hepsi bir bütündü ve Osmanlıların egemenliği altındaydı. Ülkenin resmî adı da "Kürdistan"dı. O duruma göre Kürd aydınları ve öğrencileri de birlik içindeydi ve birlikte çalışıyorlardı. Örneğin, "Jîn" in kadrosu içinde Kerkük ve Süleymaniye Kürdleri de, Amed(Diyarbakir) ve Bitlis Kürdleri de vardı. Hatta aralarında Doğu Kürdistan'dan da birkaç Kürd vardı. Onların hepsi Kürd yurtseverleri ve ulusalcıları idiler; büyük bir ahenk içinde, gönül birliği ve el birliğiyle Kürd halkının özgürlüğü ve Kürdistan'ın kurtuluşu için çalışıyorlardı.

(11) Jîn, sayı 1, kapağın ikinci sayfası.

Bu nedenle dergide Kürdçenin başlıca iki lehçesi olan Kurmancî de, Soranî de kullanılmıştır; her iki lehçe ile de dergide yazılar ve şiirler yayınlanmıştır.

"Jîn" in Kürdçesi sade, açık ve bir ölçüde arı bir Kürdçe idi. Bununla birlikte, kimi yazı ve şiirlerde birçok Arapça ve Farsça sözcük de kullanılmıştır.

Dergide çıkmış olan Türkçe yazı ve şiirlere gelince, bunların hepsi Osmanlıcadır. Herkesin bildiği gibi Osmanlıca, Türkçeden, Kürdçeden, Arapça ve Farsçadan oluşmuştu; bu nedenle de adı "Türkçe" değil, "Osmanlıca" idi.

ARAP HARFLERİ

Bilindiği gibi o dönemde Kürdçe de, Türkçe de Arap harfleri ile yazılırdı. Bu nedenle "Jîn" de Arap harfleriyle basılmıştır. Öyle anlaşıyor ki "Jîn" in yazar ve yönetmenleri, Arap harflerini kullanmaktan hoşnut değillerdi. Çünkü Arap harfleri, aslında Arap diline özgüdür ve Kürd diline uymazlar. 20'inci, 21'inci, 22'nci, 23'üncü ve 24'üncü sayılarda, Arap harflerini kullanmanın zorlukları konusunda bir ilân çıkmıştır. O ilânda, derginin bazı okuyucularının "Jîn" sözcüğünün anlamını anlayamadıkları ve o sözcüğü "jın" biçiminde okudukları belirtilmiştir.(12) ilânda bu yanlışlıktan yakınılmış ve şöyle denilmiştir:

"Ne yapalım, Arî bir dil Samî alfabesi kılığında ancak bu kadar yararlı olabilir. İbret alın".

Kürdçe bir Hind-Avrupa dili olduğu için bu paragrafta ona "Arî", Arapça ise Samî bir dil olduğu için Arap alfabesine de "Samî" denilmiştir.

Ne var ki, Arap harflerinden hoşnut olmamalarına rağmen, o harfleri Latin harfleriyle değiştirememişler. Böylece "Jîn", sonuna kadar Arap harfleriyle basılmıştır.

"JİN"İN YÖNETMEN VE SORUMLULARI

Yukarıda denildiği gibi "Jîn", Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin resmî olmayan yayın organı idi. Ancak, dergide bu konuda bir şey yazılmamıştır. Belki de, derginin içeriği konusunda hükümetin eline, cemiyete karşı bir bahane geçmemesi için bu yola başvurulmuştur.

1919 yılı başlarında bir de kültür derneği kurulmuştur. Bu dernek de Kürdistan Tealî Cemiyeti'ne bağlıydı ve adı "Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti" idi.(13) Adından da anlaşılacağı gibi bu dernek, bir kültür ve yayın derneğiydi. O derneğin programı, 2/2/1919 tarihinde uzun bir bildiriyle birlikte "Jîn" de yayınlanıp duyurulmuştur. Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti, kuruluş tarihinden itibaren "Jîn" in yönetimini eline

(12) "Jîn" sözcüğü Kürdçede "kadın" demektir.

(13) "Kürd Bilimleri ve Yayınları Yayınlaştırma Derneği" demektir.

almış olduğunu da o bildirisinde ilân etmiştir. Derneğin "Jîn" in yönetimi konusundaki sözleri şöyledir:

"Dernek, bir süreden beri yayınlanmakta bulunan ve Tanrı dileyinceye kadar yayınlanacak olan 'Jîn' dergisini yönetimi altına alarak, O'nun aracılığıyla bütün millettaşlarını çaba ve kararlılık sınavına ve bağış ve cömertlik meydanına davet ediyor. Başarı Allah'tandır".(14)

Öyle anlaşıyor ki bu dernek, bir kültür derneği olduğu için. "Jîn" i yönetmekte bir sakınca görmemiştir. Ancak, rahatlıkla diyebiliriz ki ana dernek, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** idi ve gerçek yönetim de aslında o derneğin elinde bulunuyordu.

*

Derginin yönetmeni ve sorumlusu, önceleri Hamza idi. Hamza, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin kurucularından biriydi ve "Müklü Hamza" adıyla tanınmıştı. İnanç dolu ve içtenlikli bir Kürd yurtseveri ve ulusalcısı olan Hamza, aynı zamanda güçlü bir yazardı da. Kalemnin gücü, "Mem û Zîn" için yazmış olduğu önsözden belli oluyor. Bu önsöz, hem "Mem û Zîn" in 1919 baskısında, hem de "Jîn" in 19'uncu sayısında çıkmıştır.

Hamza'nın sorumluluğu, ilk sayıdan 20'inci sayıya kadar sürmüştür. 21'inci sayıdan 25'inci sayıya kadar, yani son sayıya kadar da Memduh Selim derginin sorumlusu olmuştur.

Bu değişiklik neden meydana gelmiştir? Acaba, o sıralarda Hamza bir başka görev mi almış ve Memduh Selim bu nedenle mi "Jîn" in sorumlusu olmuştur? Yoksa, bu değişikliğin başka bir nedeni mi vardı?

Bu konuda bir şey bilmiyoruz ve elimizde hiç bir bilgi yoktur.

"JÎN"İN YAZAR VE ŞAİRLERİ

Birçok yüce yazar ve büyük bilim adamı, "Jîn" de değerli yazılar yazmışlardır. O yazıların bir bölümü Kürdçe, bazıları da Türkçedir. Aynı zamanda birçok yurtsever şair de "Jîn" in sayfalarını değerli şiirleriyle süslemişlerdir.

Derginin daimî yazar ve şairlerinden biri, büyük şair ve yazar Pîremerd idi. "Newroz" marşının şairi olan Pîremerd, "Jîn" de kendi gerçek adı olan "Süleymaniyeli Tevfik" adıyla yazmıştır. Dergide birkaç Türkçe yazıları ile bazı Türkçe şiirleri yayınlanmıştır.

"Jîn" in daimî yazarlarından biri de Halil Hayalî (Xelîl Xiyalî) idi. Büyük yazar ve bilgin Halil Hayalî, yazılarını "Kurdîyê Bitlîsî" adıyla yazmıştır; o yazılarında tarih, mitoloji, sosyoloji, dilbilgisi ve felsefe konularına ilişkin birçok sorunu ele almış ve onları bilimsel bir yöntemle tahlil etmiştir. Yazılarının hepsi Türkçedir.

(14) Jîn, sayı 10, s. 14.

Kürd şehidi Kemal Fevzi de "Jîn" in yazar ve şairlerinden biriydi. Yazı ve şiirleri, O'nun yüreğinin Kürd ve Kürdistan'ın sevgisiyle dolup taşıdığını ve o sevgiyle yandığını kanıtlıyorlar. Kemal Fevzi'nin ateşli yazı ve şiirleri Türkçe olarak çıkmıştır.

Hakkârî Abdurrahim Rahmi de, derginin daimî yazar ve şairlerindendi. Yazı ve şiirlerinin çoğu Kürdçedir, Kürd ve Kürdistan sevgisi kokmaktadır. "Memê Alan" adlı Kürdçe piyesi de "Jîn" de yayınlanmıştır. Bilindiği kadarıyla bu, ilk Kürdçe piyestir.

"Jîn" in ikinci yönetmen ve sorumlusu Memduh Selim de daimî yazarlardan biriydi. O, siyasal ve sosyal konulara ilişkin yazılarını "Memduh Selimbegî" adıyla yazmıştır. Bütün yazıları Türkçe yayınlanmıştır.

Aziz Yamûlkî de "Jîn" de birçok değerli yazı yazmıştır. O'nun yazılarından çoğu Baban Kürd devleti tarihi üzerinedir. Yamûlkî, o yazılarında, Baban devletini tüm yönleriyle tanıtmış, o devletin birçok köşesini aydınlatmış, ayrıca Osmanlılarla İran'ın Kürdistan üzerindeki kavgalarını da gözler önüne sermiştir. Yamûlkî'nin yazıları Türkçe olarak çıkmıştır.

Lav Reşid (Law Reşîd) ile Siverekli Hilmi de, "Jîn" in sayfalarını Kürd atasözleriyle süslemişler ve o atasözleri üzerine birçok değerli açıklama ve yorumlar yazmışlar, onların çıkışlarını ve çıkış nedenlerini anlatmışlardır. Atasözlerinden başka dergide birkaç yazıları ve şiirleri çıkmıştır.

Ağrı ihtilâlinin lideri İhsan Nuri, Kürd bilgini Kâmran Âli Bedirhan, Kadızade Mustafa Şevki, Dersimli Hüznî, Cizreli Mirza, Kadızade Latif, Zahoyî (Zaxoyî) ve daha başka birçok yazar dergide yazmışlardır.

Bu yazar ve şairlerin yazı ve şiirlerinden başka, Ahmed-i Hanî (Ehmedê Xanî), Mela-yî Cizîrî (Melayê Cizîrî), Siyahpoş, Nalî, Hacı Kadir-i Koyî gibi eski Kürd şairlerinin bazı şiirleri de dergide basılmıştır. Denilebilir ki bu ölümsüz Kürd şairleri de "Jîn" de şeref şairi olmuşlar, derginin sayfalarına ve okuyucularına ışık vermişlerdir.

"Jîn" bu güçlü kadrosu ile bir yıla yakın yaşamıştır. O, yalnız siyasal yönden değil, fakat aynı zamanda sosyal, kültürel ve edebî açılardan da çok önemli bir dergiydi ve Kürd ulusuna, Kürdlük düşüncesine, Kürd yurtseverliği ve ulusseverliği fikrine büyük bir hizmet yapmıştır. Her Kürd, O'nun ve kadrosunun anısı önünde saygıyla başını eğmelidir.

"JİN" NİÇİN VE NASIL KAPATILMIŞ?

Yukarıda da bildirdiğimiz gibi, "Jîn" in son sayısı 2/10/1919 tarihinde çıkmış ve o tarihten sonra dergi kapatılmıştır. Ancak, kapatılış nedeni hakkında belgesel bir bilgi yoktur. Acaba dergi hükümet tarafından mı kapatılmıştır, yoksa kadrosu içinde, veya Kürdistan Tealî Cemiyeti içinde bir ikilik çıkmış da dergi bu nedenden ötürü mü kapatılmıştır?

Derginin havasından ve özellikle son sayısından öyle anlaşılıyor ki, kadrosu, derginin yayını sürdürme konusunda kararlıydı. Hatta o kadro, çalış-

ma sınırlarını daha da genişletmek istemiştir. Örneğin 23'üncü sayıda bir ilân görüyoruz. O ilânda, "Jîn" in siyasal bir dergi durumuna getirilmesinin kararlaştırıldığı, ancak resmî işlemlerin henüz tamamlanmamış olduğu, o yüzden de 23'üncü sayının geç çıktığı ve okuyucuları sabırsızlıktan kurtarmak için bu kez de yine eski durumu ile çıkarıldığı duyurulmuştur.(15)

Gerçekten de 23'üncü sayı çok geç çıkmıştır. 22'nci sayının tarihi 2/7/1919'dur; 23'üncü sayı ise 28/8/1919 tarihini taşıyor. Ancak, bu gecikmeye rağmen o ilân, yönetmenlerin niyetinin derginin yayınını sürdürmek olduğunu gösteriyor. İlginç olan şudur ki, derginin ilândan sonraki iki sayısı da eski durumu ile çıkmıştır.

Son sayıda da ilginç bir ilân yayınlanmıştır. O ilânda, İstanbul'da Kürdlerin işlerini takibetmek üzere "Jîn" in bünyesinde bir "İş Takibi Komitesi" kurulmuş olduğu, bu komitenin Kürdlerin İstanbul'daki idarî, askerî ve adlî işlerini ücretsiz olarak takibedeceği duyurulmuştur.(16)

Böylesine geniş bir çalışmaya yönelen bir kadronun, ansızın ve nedensiz olarak dergisini kapatıp her şeyden elini çekmeyeceği açıktır.

Acaba "Jîn" hükümet tarafından mı kapatılmış, ya da hükümetin baskısıyla kadrosu mu O'nu kapatmak zorunda kalmıştır? Bu ihtimal akla yakındır. Ancak bu konuda elimizde hiç bir belge yoktur.

Kürd mücadele adamı ve yazarı Zınnar Silopî(Kadri Cemilpaşa) "Doza Kürdistan"(17) adlı kitabında, Türk gazetelerinin o sıralarda Kürdistan Tealî Cemiyeti Başkanı Syiid Abdulkadir'e karşı bir kampanya açtıklarını belirtiyor ve şöyle yazdıklarını kaydediyor:

"Seyyid Abdulkadir hem Danıştay Başkanı, hem de Kürdistan Tealî Cemiyeti Başkanıdır. Oysa bu dernek Kürdistan için bağımsızlık istiyor. Seyyid Abdulkadir'in ya Danıştay başkanlığından ya da Kürdistan Tealî Cemiyeti başkanlığından çekilmesi gerekir".

Bu kampanya üzerine Syiid Abdulkadir de gazetelere bir demec vererek Kürdistan'ın bağımsızlık değil, özerklik istediğini söylemiştir. Bu demec, Kürdistan Tealî Cemiyeti içinde ikilik çıkmasına neden olmuş ve bu ikilik sonunda şu kişiler dernekten ayrılmışlardır:

Emin Âli Bedirhan(Botan), Ferid Bey, Şükrü Baban(Süleymaniye), Fuad Baban(Süleymaniye), Hikmet Baban(Süleymaniye), Dr. Abdullah Cevdet(Arapkir), Dr. Şükrü Mehmed(Bakırmaden), Kemal Fevzi(Bitlis), Ekrem Cemilpaşa(Amed), Necmeddin Hüseyin(Kerkük), Memduh Selim(Van) ve Mevlânzade Rifat.

Bunlar dernekten ayrıldıktan sonra "Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti"(18) adında yeni bir örgüt kurmuşlar; "Jîn" dergisi de günlük gazeteye dönüşmüş ve bu yeni derneğin yayın organı olmuştur.(19)

(15) Jîn, sayı 23, s. 1.

(16) Jîn, sayı 25, kapağın ikinci sayfası.

(17) "Kürdistan Davası" demektir.

(18) "Sosyal Örgüt Derneği" demektir.

(19) Zınnar Silopî, Doza Kurdistan, s. 59—60.

Zinnar Silopî, bu olay konusunda ve bu ikilikle bölünme konusunda bir tarih yazmamıştır; "Jîn" in ne zamandan beri günlük gazeteye dönüştüğünü de bildirmemiştir. Ancak, eğer "Jîn" gerçekten günlük gazete olmuş ve günlük gazete olarak çıkmışsa, O'nun günlük gazete biçimindeki sayılarını da aramak ve bulmaya çalışmak gerekir. Ayrıca, o gazetenin ne kadar yaşamış, ne zaman ve nasıl kapatılmış olduğunu saptamaya da çalışmak gerekir.

"Jîn" dergisinin son sayısının, yani 25'inci sayısının 2/10/1919 tarihinde çıkmış olduğunu yine hatırlatalım.

TÜM DÜNYADA BİR TEK KOLEKSİYON

Kemal Paşa,(20) Kürd halkının da desteğiyle hareketinde başarıya ulaştıktan sonra, Kürd halkının verliğini inkâr etmiş ve Kürdleri Türklerin arasında eritmeyi kararlaştırmıştır. Bu amacına ulaşabilmek için de Kürd dilini, edebiyat ve kültürünü tümünden yasaklamış; ayrıca Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin basılıp yayınlanmalarının yolunu da tümüyle kapatmıştır.

Bu ırkçı ve katı karara uygun olarak Türk asker ve polisleri, Kürdçe eski kitap, dergi ve gazeteleri toplayıp yakmaya başlamışlardır. Kürd diline, edebiyat ve kültürüne karşı yürütülen bu barbarlık ve düşmanlık, Şeyh Said ihtilâli sırasında ve ihtilalin başarısızlığa uğramasından sonra doruğuna ermiştir. Türk devletinin ordusu Kürdistan'a girip, bir yandan on binlerce Kürd kadın, erkek ve çocuğunu kurşunlayarak, süngüleyrek öldürmüş, binlerce Kürd köyünü yakmış, yüz binlerce Kürdü yerlerinden kaldırarak Anadolu'ya sürmüştür; bir yandan da eline geçen Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin tüm eski sayılarını yakıp yok emiştir.

O katliamın ve o kanlı terörün korkusu altında birçok Kürd de kendi ellerindeki kitap, dergi ve gazeteleri korkularından yakmışlardır.

O kanlı terörde yakılan Kürdçe eserlerden biri de "Jîn" dergisiydi. "Jîn" in çok sayıları Türk asker ve polisleri tarafından, bazı sayıları da kendi okuyucuları tarafından yakılmıştır.

-
- (20) Kendisi Kürd halkı arasında "Kemal Paşa" adıyla tanındığı ve kendisinden hep bu adla sözedildiği için, biz burada adını böyle yazdık. Belki de o ad Osmanlı militarizminin ve Türk militarizmi ile Türk ırkçılığının simgesi haline geldiği için Kürd halkı kendisini "paşalığı"yle tanımıştır ve hep o adla kendisinden söz etmektedir. Onun "Mustafa Kemal", "Gazî" ve "Kemal Atatürk" gibi diğer adları ile unvan ve soyadları Kürd halkı arasında yer tutmamışlardır. Çünkü o öyle bir askerdir ki, Osmanlı döneminin sonlarında artık köhnemiş olan Türk militarizmini modernleştirmiş, Türk ırkçılığını kendi siyasetinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli yapmış, askerî güçle ve barbarca katliamlarla Kürd halkının direnişlerini kırmıştır; Kürd halkı ile olan ilişkileri ve işlemleri hep süngüyle olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Kürd halkı hep "paşalık"la ondan söz etmiş ve ona hep "Kemal Paşa" demiştir.

Böylece Kürdistan katliamı iki yönlü olarak yürütülmüştür: Kürd halkının katliamı ve Kürd halkının dilinin, edebiyatının ve kültürünün katliamı.(21)

Bildiğimiz kadarıyla, o vahşice terör ve barbarca katliamdan "Jîn" dergisinin yalnız bir koleksiyonu yakılmaktan kurtulmuştur. O da, benim üzerinde çalıştığım ve Arap harflerinden Latin harflerine çevirdiğim koleksiyondur.(22)

Bu sunuş yazısının 7'nci bölümünde bu konu üzerine daha uzun yazacağız.

(21) Kürdçe eserlere karşı Türk devletinin bu düşmanlığı ve barbarlığı, hâlâ aynı katılık ve aynı vahşetle sürüyor. 1968 yılında ölümsüz Hanî'nin "Mem û Zîn"ini Latin harflerine çevirip yayınladığım zaman, bu düşmanlık yine kendini gösterdi. Ben "Mem û Zîn"i altı bin nüsha basmıştım. İstanbul'da okuyan yurtsever Kürd gençleri, ciltlenmiş üç bin nüshayı mücellithaneden çıkardılar ve götürüp dağıttılar. Ciltlenmemiş üç bin nüsha ise ciltlenmeyi bekliyordu. O sırada polis "Mem û Zîn"i'nin yayınlanmasından haberdar oldu. Bir polis ekibi hızlı bir şekilde, hisim ve öfkeyle mücellithaneyi basıp, kalan üç bin nüshanın hepsini aldılar ve bir kamyonu yükleyip göturdüler, sonra da yaktılar. Bu olaydan başka, bu son yıllarda binlerce Kürdçe kitap ve dergi Türkiye askerleri ve polisleri tarafından yakılmıştır.

(22) "Jîn"i'nin sayıları, belki de birkaç koleksiyonu mutlaka Türkiye'nin resmî arşivlerinde, özellikle de askerî arşivlerinde vardır. Ancak o sayılar ve koleksiyonlar gizlidir ve onlara kimsenin eli yetişmiyor. Tabii Türk yöneticileri de hiç bir zaman onları açıklamak ya da ortaya koymak istemezler. İngiltere gibi klasik sömürgeci devletler, resmî belgelerini bile üzerinden 30 yıl geçince basıp yayınlamaktadırlar. Fakat Türkiye gibi sömürgeci devletler, aynı zamanda ırkçı da oldukları için ve sömürgecilikleri ırkçılıkla yoğrulmuş olduğu için, onlar, ezilen halkları svunan eski kitap, dergi ve gazetelerin açıklanmasını ve yayınlanmasını istemezler. Bu nedenle, onların kendi uzmanları için ellerinde tuttukları "Jîn"i'nin ve öbür Kürdçe dergilerin sayı ve koleksiyonları, ellerinde hep gizli kalacaktır. Türk profesörü Tarık Zafer Tunaya da, "Türkiye'de Siyasî Partiler" adlı kitabında "Jîn"i'nin bazı sayılarından bazı alıntılar yapmıştır. Ancak, derginin o sayılarının kendi elinde mi bulunduğunu ya da onları devlet arşivlerinde mi bulup okuduğunu bildirmemiştir.

BÖLÜM II

"JÎN"IN İDEOLOJİSİ

HANÎ'NİN MİRASI

XX. yüzyılın başlarında ulusalcılık ve yurtseverlik düşüncesi, başka bir deyişle Kürdlük fikri, Kürd aydınları ve öğrencileri için ne yabancıydı, ne de bilinmez bir düşünceydi. O düşünce ve o fikir, ölümsüz Kürd bilgini, düşünürü ve şairi Ahmed-i Hanî'den Kürd ulusuna ve özellikle Kürd aydınlarına, Kürd okumuşlarına ve öğrencilerine miras kalmıştı.

Değeri ölçülüp tartılamayan bu mirastan ötürü, Kürdler her zaman Hanî ile övünüp gurur duysalar, değerlidir; bu, yalnızca, Hanî "Mem û Zîn" gibi bir eseri yaratıp Kürd ulusuna armağan etmiş olduğu için değil, ve fakat aynı zamanda O, XVII. yüzyılda Kürd yurtseverlik ve ulusalcılığı fikrini ortaya koyduğu ve Kürdlük düşüncesini yaydığı içindir de. O, Kürd halkını tutsaklığa layık görmemiş ve şöyle haykırmıştır:

"Ben Allah'ın hikmetinde şaşakaldım
Kürdler şu dünya devletinde,

aceb neden kalmışlar boynubükük
hepsi birden niçin olmuş mahkûm!" (23)

Hanî, Kürd halkının içinde bulunduğu derdin kaynağını tutsaklıkta, o dertlerden kurtulmanın çaresini de kurtuluş ve bağımsızlıkta görmüştür:

"Olsaydı eğer bir padişahımız
Allah layık göreydi ona bir tac

belirlenseydi onun için bir taht
açılırdı açıkça bizim de talihimiz

Elde edilseydi onun için bir tac
Elbet olurdu bizim de itibarımız

(23) Ahmed-i Hanî, Mem û Zîn, s. 57, Arap harflerinden Latin harflerine ve ayrıca Kürdçeden Türkçeye çeviri: M. Emin Bozarslan, İstanbul-1968, ikinci baskı: İstanbul-1975

Acırdı o, biz öksüzlere
ve kurtarırdı aşığılıkların elinden bizi

Galip gelmezdi bize şu Rumlar
Viraneye dönmezdi baykuşların elinde”.(24)

O dönemde dünyanın her yerinde ülkelerin ve halkların yönetimi şahların, padişah ve beylerin elinde olduğu, cumhuriyet ve demokrasi rejimleri henüz kurulmamış oldukları için, Hanî de o dönemin durumuna göre Kürdler için bir padişah istemiş ve Kürd halkının bağımsızlığını bir padişahın iktidarı altında düşünmüştür. O düşünce, o zamana göre doğaldı. O düşünce, o ölümsüz bilgin ve düşünür için bir eksiklik sayılamaz.

Hanî, bağımsızlık fikrini yazıp yaymakla da yetinmemiş; Kürdistan’ın kurtuluş yolunu da göstermiş, başka bir deyişle, kurtuluşun biçim ve yöntemi de görüp göstermiştir:

”Her kim himmet elini kılıca götürdüyse
zaptetti kendisi için devleti erkekçe”.(25)

Ne var ki eli kılıca götürmek için de birlik gerekir; Kürd halkının topluca ve birlik içinde elini kılıca götürmesi gerekir. Hanî bu sorun üzerinde de durmuştur:

”Olsaydı eğer bir ittifakımız bizim
hep birlikte boyun eğseydik birbirimize,

Rumlar, Araplar ve Acemler tümüyle
hepsi uşaklık ederdi bize

O zaman dini de, devleti de tamamlardık
Ve elde ederdik bilimi de, hikmeti de”.(26)

Yurtseverlik ve ulusalcılık fikrinin Fransız devrimiyle dünyaya geldiği ve Fransız devriminin de 1789 yılında, yani ”Mem û Zîn”in yazılmasından yaklaşık 100 yıl sonra patladığı hatırlanacak olursa, Hanî’nin yüceliği daha berrak bir biçimde meydana çıkacaktır.

Rahatlıkla diyebiliriz ki Kürd ulusalcılık fikrinin babası Hanî’dir.

Biz, O’nun yüce anısının önünde ve O’nun ulu adının önünde sınırsız bir saygı ile baş eğiyoruz.

(24) Aynı eser, s. 55

(25) Aynı eser, aynı sayfa

(26) Aynı eser, s. 59

KÜRD LÜK

Kürd aydınları, Kürd okumuşları ve öğrencileri böylesine bir mirasa sahip oldukları için, yurtseverlik ve ulusalcılık fikri, yani Kürdlük düşüncesi, **Kürdsitan Tealî Cemiyeti**'ne ve tabîi **"Jîn"** dergisine de egemendi. Dergide çıkmış olan tüm yazılardan ve şiirlerden bu fikir açık ve belirgin bir biçimde görünüyor; görünüyor değil, kaynayıp taşıyor.

Amaç, Kürd halkının özgürlüğü ve Kürdistan'ın kurtuluşu idi. Bu amaca ulaşmak için de, Kürdlük davasının önemi derginin tüm sayılarında açıklanıp duyurulmuş, bu yolda çalışmalar yapılmış ve yapılması da istenmiştir. Bu konuda bazı yazı, mektup ve şiirlerden bazı parçaları burada örnek olarak gösterebiliriz:

Kürd şehidi Dr. Fuad Berho (Berxo) 29/11/1334(1918) tarihli mektubunda şöyle demiştir:

"Gelecek ne kadar karanlık ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran masum bir gençliğin huzurunda kutsal bir duyguya dalarak ve ezelî bir inançla eğiliyorum".(27)

Yazar ve şair Siverekli Hilmi, 19/11/1334(1918) tarihli ve "Kürd Gençleri-ne" başlıklı yazısında Kürd gençlerine diyor ki:

"Başkalarının metahına ilgi gösterme zamanı geçti. Bazılarınızın fikirlerini işgal eden boş hayallerden arınınız. Yalnız kendi milletiniz için çalışınız. Unutmayınız ki bizim de bugüne kadar ihmal edilmiş geniş bir dilimiz, zengin bir tarihimiz vardır. İşte size bir kurtuluş formülü: Eylem ve girişim!".(28)

Yurtseverlik ve ulusalcılık fikri, yazar ve şair Abdurrahim Rahmi'de gerçek bir tutkuya dönüşmüş; o sevgi ve tutku, O'nun 26/11/1335(1919) tarihli ve "Welat"(Vatan) başlıklı yazısında şöyle yansımıştır:(29)

"Bugün hepimizin yüreğinde bir sevgi, bir ateş var ki sürekli o sevgiyle, o aşkla yaşıyoruz, kavruluyoruz. O ateş yüzünden biz ne mal sahibiyiz, ne çocuk sahibiyiz, ne de yaşam sahibiyiz. Kısacası, her şeyimizi o yolda vermeye hazırız. O ne sevgisi, ne aşkıdır? Tabîi ki o vatan sevgisidir".(30)

Kürdlük fikri Kürd yurtseverleri arasında öylesine yüce bir yer tutmuştur ki, âdeti kutsal bir davaya dönüşmüştür. Bu durum, Kürd şehidi Bitlisli Yusuf Ziya'nın bir mektup olarak **"Jîn"**e göndermiş olduğu şu şiirden açıkça görünüyor:(31)

**"Şimdilerde Kilis ilçesinde bulunan
ve para tahsiliyle uğraşıp duran**

(27) Jîn, sayı 5, s. 11

(28) Jîn, sayı 8, s. 8

(29) Aslı Kürdçe olan aşağıdaki parça, tarafımızdan Türkçeye çevrildi.

(30) Jîn, sayı 9, s. 15—16

(31) 29 numaralı dipnota bakınız

şu dertli, fakir Bitlisli Yusuf
Tanrım, Kürd topluluğundan yaz onu”(32)

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin ve "Jîn" dergisinin amacı Kürdlük davası olduğu için, sosyal konulu yazılarda da bu davaya ağırlık verilmiştir. Memduh Selim'in "Kürd Hanımı" başlıklı yazısını buna örnek gösterebiliriz. Yazar, yazısının bir yerinde diyor ki:

"Kürd kadını esasen özgürdür, evinin hakimidir; örtünmenin Müslümanlığın belirleyici gelenekleri dışındaki gereksiz bağlarından özgürdür; erkeklerin de içinde bulunduğu sosyal yaşama, saygın bir yere sahip olarak karışmıştır. Biraz daha yukarı tabakaya bakarsak, bir kadınlar saltanatı da görürüz. Zaten çağımız, kadınların da saltanat hakkını onaylamaya yanaşmadı mı! Kürd kadını, erkeklerle olan sosyal ilişkilerinde kocasının, yani erkeğinin görevini de görür; örneğin misafir kabul eder, erkek gibi bizzat ağırlar. Kürd hanımının üstün ve seçkin bir özel karakteri de vardır".(33)

Kürdlük bayrağının yükseltilmesi, yurtseverlik ve ulusseverlik davasının her şeyin önüne alınması fikrini, Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti'nin bildirisinde de görüyoruz. O bildirinin ikinci bölümünde şöyle denilmiştir:

"Kürd gençliği, Kürd milletinin kendi seçkin nitelik ve özelliklerine uygun bir şerefli mevkiye ulaşması için, her şeyden önce Kürd inancının, namus ve idealinin ölmez bir inançla korunması gerektiği kanısındadır".(34)

Böyle örnekleri daha fazla da yazıp art arda sıralayabiliriz. Ama gerekli değildir; bu kadarı yeter. Zaten okuyucular her şeyi derginin sayılarında görüp okuyacaklardır.

BAŞKA HALKLARA KARŞI DEĞİL

"Jîn" in yönetmenleri, sorumlu ve yazarları ve genel olarak Kürd yurtsever aydın ve öğrencileri, yurtseverlik ve ulusalcılık ideolojisini, Kürdlük fikrini ırkçılık ve şövenizm esası üzerine kabul etmemişlerdi. Onların fikir ve ideolojisinin temeli, Kürd halkının hak ve yararlarının savunulması ve Kürdistan'ın kurtuluşu idi. Bu nedenle onlar, hiç bir zaman başka halklara karşı düşmanlık gütmemişlerdir. Onlar, halklar arasında dostluk ve arkadaşlığın ancak özgürlük ve eşitlik esası üzerine kurulabileceğine inanmışlardı. Halklardan biri başka bir halka baskı yapıp hak ve yararlarını elinden alırsa, bu durum hem büyük bir haksızlık, hem de halklar arasında düşmanlık kaynağı olacaktı.

Onların bu görüşünden iki örnek gösterebiliriz. O örneklerden biri, Kürd şehidi Bitlisli Yusuf Ziya'nın mektubundan bir parçadır. O, bu mektubu 21/3/1335(1919) tarihinde yazmış ve bir yerinde şöyle demiştir:

(32) Jîn, sayı 23, kapağın ikinci sayfası

(33) Jîn, sayı 14, s. 8

(34) Jîn, sayı 22, s. 11

”Kürdlüğün ulusal hareketinin ve varlığının bilincine varmasının hiç bir milleti inciteceğine ihtimal vermiyorum. Ve ümid ederim ki Kürdlerdeki inanç, varlıklarının bilincine varmakla daha çok bağlılık duygusu, kardeşlik duygusu doğuracaktır. Kuşkusuz ki bilerek sevgi ve itaat, kargaşalı bağlılıktan daha iyidir. Şiddet birlik sağlamaz, daha çok soğukluk getirir”.(35)

İkinci örnek ise bir Kürd hanımının konuşmasındandır. O hanımın adı Encum Yamülkî idi. O, bu konuşmayı **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**’nde yapmış ve konuşması **”Jîn”**’de de yayınlanmıştır. Kürd hanımı konuşmasında şöyle demiştir:

”Bugün bütün milletlerin mukadderatının başka şekiller aldığı ve herkese bir hak verildiği bir zamanda, bizler de kendi hakkımızı istiyoruz. Çünkü ortada milyonlarla Kürd var ve büyük bir Kürdistan var”.

Kürd hanımı Encum Yamülkî, daha sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür:

”Bizim maksadımız Türklüğe karşı durmak değil, tersine ona destek olmak ve kendimizi tanıtmaktır. Nitekim Paris’te tüm Kürd haklarını savunmakla görevlendirilmiş olan Şerif Paşa da verdiği muhtıradan bu amaçtan ayrılmamıştır”.(36)

DİN İLE YURTSEVERLİK

İlginç olan bir şey de, **”Jîn”**’de kimi zaman Kürdlük düşüncesinin din açısından alınmış ve özgürlük davasının dinsel düşünce ile takviye edilmiş olmasıdır. Örneğin, şair ve yazar Abdurrahim Rahmi, Kürdlük davasının önemini belirtmek ve özgürlük kavgasında birliğin önemini göstermek için, **”İttifak”** başlıklı yazısında şöyle demiştir:(37)

”Tüm uluslar önce birlik olurlar, sonra da sorunlarda başarıya ulaşırlar. Bütün uluslardan geri kalmış olan bizlerin de amacı odur ki iplik ve iplerden, sicim ve halatlardan akıl alıp birleşelim ve birlik olalım. Yoksa, Fatiha ve Yasin’e başlayın ve Allah’ın huzurunda nasıl cevap vereceğinize hazırlanın. Çünkü Allah, böylesine zavallı bir ulusun kanının hesabını bizden soracaktır. Benden söylemesi, sizden birlik”.(38)

Bu yazı parçasından da anlaşılacağı gibi amaç, ulusun özgürlüğü ve ulusun kanının korunmasıydı; bu amaca ulaşmak için de birlik gerekmiştir. Bu konu da dinsel düşünce açısından anlatılmıştır.

”Jîn”’de başka birkaç yazı ve şiir de çıkmıştır ki onlarda da ulusal sorun dinsel düşünce açısından alınmış ve onlarda da aşağı-yukarı böyle şeyler yazılmıştır. Bu nedenle, örnekleri çoğaltmamıza gerek yoktur.

Bizim görüşümüze göre, onların bazen ulusal sorunu dinsel fikir açısından ele almaları ve o açıdan üzerinde konuşmaları doğaldı. Çünkü Kürd halkı

(35) **Jîn**, sayı 22, s. 3

(36) **Jîn**, sayı 22, s. 5

(37) 29 numaralı dipnota bakınız

(38) **Jîn**, sayı 3, s. 14

Müslümandır ve dinine bağlıdır. O dönemde din ve dindarlık Kürdler arasında bugünkünden daha da güçlüydü. Kürdistan'ın çevresindeki devlet ve hareketlerin hepsi de din adına konuşuyorlardı. Örneğin, Kürdistan'ı ve birçok ülkeyi yüzlerce yıl kendi boyunduruğu altında tutmuş olan Osmanlı devleti de, dindarlık bayrağını omuzlamıştı ve tüm haksızlıklarını, yolsuzluk ve cinayetlerini din perdesi altında örtüyordu. Osmanlı padişahı tüm Müslümanların halifesi olduğunu iddia ediyor ve öylece saltanatına dinsel bir renk veriyordu. Ayrıca, 1919 yılında hareketine başlamış olan Kemal Paşa da başlangıçta din adına işe koyulmuştu ve "İslâm dinini, İslâm halifesini kurtarma" bayrağını omuzlamıştı. O, din adına, daha başka da birçok oyunla, birçok çeşitli ikiyüzlülükle Kürd halkını da kandırdı, Kürdlerin yardımını kazandı, en sonunda da Kürd halkına karşı döneklik ederek Kürdlere görülmemiş katliamlar uyguladı.

Herkesin din ipinde canbazca oynadığı öylesine bir durumda, Kürd yurtsever ve ulusseverlerinin de özgürlük davasını dinsel açıdan almaları ve Kürdlük fikrini dinsel inançla pekiştirmeleri doğaldı. Onların amacı, Osmanlılar gibi ya da Kemal Paşa gibi dini kendi saltanatları ve kendi zorbalıkları için alet etmek değildi; amaçları, ulusalcılık davasının dine ters düşmediğini ve dine uygun olduğunu halka anlatmaktı.

Onlar ayrıca, dini kendi maddî ya da siyasal çıkarları için alet eden ve din adına halkı kandırarak peşlerinden sürüklemek isteyenlere de karşı çıkmışlardır. Örneğin, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**, halka haksızlık eden, halkı kandıran, kendi çıkar ve egemenliklerini halkın haklarının üstünde tutan bazı Kürd beyleri ve din adamları üzerine, bildirisinde şöyle demiştir:

"Kişisel çıkarlarını milletin kayıtsız boyun eğmesinde ve buna bağlı olarak da derin biçimde bilgisiz kalmasında arayıp bulan bu iki zümre, tüm aktif güçleri ile, millet kitlesi arasında mevcut olan nifakın nedenlerini sürdürerek ve yenilerini icadedip ayakta tutarak nifak sayılarını sürekli olarak çoğalttılar. Her nerede bir parça ışık, ufak bir kurtuluş belirtisi gördülerse oraya saldırdılar; ellerinde tuttukları ve yalnız tahrip ve yoketme yolunda kullandıkları kör ve kara kuvvetle her girişimi yok ettiler ve her parıltıyı söndürdüler".(39)

ENTERNASYONAL FİKİRLERDEN UZAK

Başka ilginç bir şey de, "Jîn"de enternasyonal fikirler üzerine bir şey yazılmamış olmasıdır. O dönemde Sovyet İhtilâli daha yeniydi; o ihtilâlin etkisiyle, dünya işçilerinin birliği gibi enternasyonal fikirler çok yaygınlaşmıştı ve dünya işçileri ile tutsak halkların işbirliği fikri de ortaya çıkmıştı. Ne var ki "Jîn"de ne o fikirlerin lehine bir şey yazılmıştır, ne de onlara karşı. Dergi bu sorunlar konusunda tümüyle sessiz ve suskun kalmıştır. Acaba neden?

(39) Jîn, sayı 10, s. 11

Bu sorunun yanıtı konusunda, başka bir deyişle derginin sessizliği ve suskunluğu konusunda elimizde hiç bir belge yoktur. Akla birkaç ihtimal gelmektedir:

İhtimal ki "Jîn"ın kadrosu ve genel olarak Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri, enternasyonal fikri Kürd halkının özgürlük ve kurtuluş davasına aykırı görmüşlerdir. Belki de Kürd halkını o fikri kabul etmekten uzak bulmuşlar; belki de özgürlük ve kurtuluş için ulusalcılık fikrini daha önemli kabul etmişler ve enternasyonal fikirleri kurtuluştan sonraya ait bir aşama olarak görmüşlerdir.

Başka bir ihtimal de şudur: O dönemde Ortadoğu İngiltere ile Fransa'nın işgali altına girmişti. Bir yandan da Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson, Osmanlıların egemenliği altındaki Türk olmayan halklar için "Wilson Prensipleri" adıyla bilinen ilkelerini ilân etmişti. "Jîn"ın kadrosu da, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** de, genel olarak tüm Kürd yurtseverleri de, ümitlerini o prensiplere ve Avrupa ülkelerine bağlamışlardı. Ola ki onlar, dergilerinde enternasyonal fikirlerden söz etmekle Avrupa ülkelerini ürkütmek istemişlerdir. Onlar, Amerika'nın ve Avrupa ülkelerinin gerçekten Kürd halkına yardım edeceklerini ve Wilson Prensipleri gereğince Kürd halkına kendi geleceğini belirleme hakkını vereceklerini sanıyorlardı. O devletlerin hiç bir prensipe bakmadıklarını, yalnız ve yalnız kendi ekonomik çıkarlarının ve siyasal hesaplarının peşinde koştuklarını bilmiyorlardı.

Öte yandan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, enternasyonal fikirlere karşı da bir şey yazmamışlardır. Mümkündür ki onlar Sovyetler Birliği'ni, Sovyet ihtilâlini ve o ihtilâlin sempatizanlarını gücendirmek ve Kürdistan kurtuluş hareketine düşman yapmak istememişlerdir. Bu nedenle de "Jîn"da o fikirlere karşı da bir şey yazılmamıştır.

Ne var ki, enternasyonal fikirlerden uzak durmalarına rağmen, sömürücülüğe karşı idiler ve bu konuda yazmışlardır. Bu konuda Memduh Selim'in "Kürdlerde Terakkî Cereyanları" adlı yazısından bir örnek verebiliriz. Yazar o yazısında, Kürd halkının çağdaş uygarlığa uygun olarak kendini yenilemesi, modern fikir ve düşünceleri kabul etmesi gerektiğini, aslında Kürd halkının modern fikirlere açık olduğunu, dinin de uygarlığa ve gelişmeye engel olmadığını, din adına uygarlığın ve gelişmenin yolunu tıkamak isteyenlerin sömürücü olduklarını ve dini kendilerine araç yaptıklarını belirtiyor ve şöyle diyor:

"Dinden sözedenler içinde, kravat ve yaka takanları ve bıyıklarını kesenleri gâvur kabul edenler de gördüm, oysa böyleleri 24 saat meyhaneden çıkmazlar ve, yüzlerce insanın kendi emekleriyle, alın terleriyle kazandıkları, tüyü bitmemiş zavallı çocukların rızıklarına ayırdıkları çalışma ürünlerini içten bir huzur ve memnunlukla keselerine indirirler. Aynı şekilde, yaşamının 15 yılını din okulunda geçirenler ve tarikat postuna aday olanlar görüm ki, rüşveti helâl kabul ederler ve bilimden edindikleri payı, suçsuz-günahsız milletin keselerini boşaltmanın aracı olarak anırlar. Gelişmeden sözedenler gördüm ki 'halk böcekler gibidir' diyerek, bir hammal ile görüşmeyi ve bir

köylünün derdini dinlemeyi tenezzül meselesi, tüm ulusal gelenekleri inkâr etmeyi ya da her soydaşını küçümsemeyi de gelişmenin gereği sayarlar”.

Yazar daha sonra Kürdistan’daki gezisini ve köylülerle yapmış olduğu söyleşileri anlatmış; halkın gelişmesinin yolunu tıkamak isteyenlerin çıkarıcı ve sömürücü kimseler olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, bir Kürd köylüsünün, oğlunu okutmak üzere bir kentin okuluna göndermiş olduğunu, ancak köy ağasının çocuğun okumasını istemediğini ve sonunda çocuğun ağanın emriyle okumayı bırakarak köye döndüğünü de bildirmiştir.(40)

.(40) Jîn, sayı 17, s. 3—6

”JİN”İN SİYASAL YÖNÜ

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KÜRD DERNEKLERİ

”Jîn” dergisinin siyasal yönünü iyice görüp doğru ve objektif bir biçimde değerlendirebilmek için önce **Kürdistan Tealî Cemiyeti**’nin siyasetine bakmak, O’nun siyasetini tahlil edip değerlendirmek gerekir. Çünkü ”Jîn”, aslında o derneğin yönetimi altındaydı ve O’nun resmî olmayan organı olarak çıkıyordu.

Kürdistan Tealî Cemiyeti’nin siyasetine bakmadan önce de, O’ndan önce kurulmuş olan birkaç derneğe kısaca bakmamız gerekir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, XX. yüzyılın başlarında kurulmuş olan ilk Kürd derneği, ”**Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti**” idi. Bu dernek 1900 yılında İstanbul’da kurulmuştur; kurucusu Amedli Fikri Efendi, bildiğimiz tek üyesi ise Liceli Kürdîzade Ahmed Ramiz idi. Dernek kaç yıl yaşamış, ne zaman ve niçin kapatılmıştır? Bu konuda bir şey bilmiyoruz. Yalnız şunu biliyoruz ki Ahmed Ramiz, 1904 yılında Mısır’a kaçarak iltica etmiştir. Öyle anlaşıyor ki dernek de o yıl Sultan Hamid rejimi tarafından kapatılmıştır.(41)

İkinci dernek de ”**Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti**” idi. Bu dernek, Meşrutiyetin kurulmasından sonra 19/9/1908 tarihinde kurulmuştur.(42) Önde gelen kurucularından biri, Kürd yazarı, sosyoloğu ve tarih bilgini Halil Hayalî idi. Kendisi, Kürdîzade Ahmed Ramiz ve Amedli M. Cemil, derneğin bünyesinde bir matbaa ve Kürd çocukları için de bir okul açmışlardır; ayrıca ”**Kürdistan**” adında bir dergi ve ”**Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi**” adlı haftalık bir gazete çıkarmışlardır. Ne var ki bu dernek de çok yaşayamamıştır. Zınnar Sılopî’nin yazdığına göre, Kürd soyluları arasında ve özellikle Seyyid Abdülkadir ile Bedirhanlılar arasında ikilik çıkmış; o dönemde iktidarda olan **İttihad ve Terakkî Partisi** de o ikilikten yararlanarak hem derneği, hem de Kürd okulunu ve dergi ile gazeteyi kapatmıştır.(43) Fakat, ne yazık ki bu derneğin kapatılış tarihini bilmiyoruz.

(41) Zınnar Sılopî, *Doza Kurdistan*, s. 25—26

(42) Prof. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasî Partiler*, s. 430, İstanbul-1952

(43) Zınnar Sılopî, *Doza Kurdistan*, s. 23

Üçüncü dernek ise **"Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti"** idi. Bu dernek 27/7/1912 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur.(44) Kurucuları Kadri Cemilpaşa (Amed), Ömer Cemilpaşa (Amed), Fuad Temo (Van), Cerrahzade Zeki (Amed) idi; Dr. Şükrü Mehmed (Bakırmaden) de onlara yardımcı olmuştur.(45) En tanınmış üyeleri şunlardı:

Kemal Fevzi (Bitlis), Dr. Fuad Berho (Amed), Memduh Selim (Van), Ekrem Cemilpaşa (Amed), Ziya Vehbi, Necmeddin Hüseyin (Kerkük), Aziz Baban (Süleymaniye), Şefik Ervasî (Van), Mükslü Hamza (Van), Tayıb Ali (Harpüt), Abdülkerim (Süleymaniye), Salih (Amed), Abdülkadir (Amed), Asaf Bedirhan (Botan), Mustafa Reşad (Amed), Dr. Mustafa Şevki (Mehabad), Mihri (Sine), Abdurrahim Rahmi (Hakkâri).

"Hêvî"nin Genel Sekreteri başlangıçta Ömer Cemilpaşa idi. Daha sonra Memduh Selim bu göreve seçilmiştir.

"Hêvî" derneği, siyasal ve sosyal çalışmalarının yanı sıra, basın ve kültür alanında da güçlü ve yararlı bazı adımlar atmıştır. **"Hêvî"**, 1913 yılında **"Roî Kurd"** dergisini çıkarmıştır. Sonra bu dergi hükümet tarafından kapatılmış; fakat dernek gerilememiş, bu kez de **"Hetawî Kurd"** dergisini çıkarmıştır.

"Hêvî" derneği, iki yıl boyunca bir ümid meşalesi gibi parlamış; I. Dünya Savaşı başlarında yöneticileri, **"Hetawî Kurd"** dergisinin yönetmen ve sorumluları ile birlikte tutulup savaş cephesine gönderilmişlerdir. Böylece dernek fiilen felç olmuş ve hareketsiz kalmıştır.(46)

Savaşın bitmesinden sonra, 1919 yılında **"Hêvî"** bu kez **Kürdistan Tealî Cemiyeti'**nin denetimi altında ve fakat yeni bir kadro tarafından diriltilmiş ve uzun bir bildiri ile programını duyurmuştur. Bu bildiri **"Jîn"**'de yayınlanmıştır.(47)

Yukarıdaki bu üç dernekten başka, Meşrutiyetten sonraki yıllarda bir de **"Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti"** adlı bir kültür derneği kurulmuştur. O derneğin kurucularından biri Halil Hayalî idi.(48) Ne var ki derneğin kuruluş tarihi, çalışmaları ve kapatılış konusunda bir şey bilmiyoruz.

Yukarıda anlatılan derneklerin hepsi de yurtsever ve ulusalcı idiler; hepsi de Kürdlük fikri ve inancının temeli üzerinde kurulmuşlardı. Onların amacı Kürd'ün ve Kürdistan'ın özgürlüğü idi. Böylece diyebiliriz ki, XX. yüzyılda Kürd'ün ve Kürdistan'ın özgürlüğü ve kurtuluşu çalışmalarının tohumları, o derneklerin çalışmaları ile ekilmiştir. Ayrıca diyebiliriz ki onların çalışma ve mücadeleleri, **Kürdistan Tealî Cemiyeti'**nin kuruluşu, çalışmaları ve mücadelesi için bir temel oluşturmuştur.

(44) Jîn, sayı 24, s. 7

(45) Zınnar Silopî, **Doza Kurdistan**, s. 28

(46) Aynı eser, s. 30, 34, 35, 37

(47) Jîn, sayı 21, s. 12—13, 14—15; sayı 22, s. 11—13

(48) Zınnar Silopî, **Doza Kurdistan**, s. 24

KÜRDİSTAN TEALÎ CEMİYETİ

Şimdi artık **Kürdistan Tealî Cemiyeti** konusuna geçebiliriz ve O'nun siyasetine, siyasal yönüne ve o çerçeve içinde de **"Jîn"** dergisinin siyasal yönüne bakabiliriz. Bu bölümde, derneğin hem doğru yönlerini ve başarılarını, hem de yanlışlıklarını, eksiklik ve basiret eksikliklerini gözler önüne sermeye çalışacağız. İnanıyoruz ki, o doğru yönlerden ve başarılardan da, o yanlışlardan ve eksikliklerden de çıkarılacak birçok ders vardır.

*

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin kuruluş tarihi ne yazık ki belli değildir. Türk Profesörü Tarık Zafer Tunaya, bu derneğin 1919 yılında Mayıs ayı dolaylarında kurulmuş olduğunu söylüyor.(49) Ancak bu tarih doğru değildir; dernek Mayıs ayından birkaç ay önce kurulu idi ve çalışma içindeydi. Bu gerçek, **"Jîn"**'de yayınlanmış olan bir ilândan da anlaşılmaktadır. Bu, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin ilânıdır ve 2/1/1919 tarihinde **"Jîn"** dergisinde çıkmıştır. İlânda şöyle denilmiştir:

"Kürd dili, tarihi ve coğrafyası ile ekonomi ve sosyolojisine ilişkin incelemelerde ve yayında bulunmak ve Kürdler arasında çağdaş bilimleri yaygınlaştırmak üzere, **"Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti"** adıyla bir bilim derneğinin kurulması hakkındaki hazırlıklar son bulmuştur. Onaylanma işleminin yüce hükümete sunulabilmesi için yönetim kurulunu seçmek üzere ilgililerin Ocak'ın 10'uncu cuma günü öğleden sonra saat 2'de, Danıştay'ın arka sokağında bulunan Behcet Paşa Konağı'ndaki **Kürdistan Cemiyeti** binasına onur vermeleri dileğimizeyiz".(50)

Bu ilândan da anlaşıldığı gibi **Kürdistan Tealî Cemiyeti** 1919 yılının Ocak ayı başında kurulu ve belli idi, tanınırdı, çalışma yeri de vardı ve belirliydi.

Zınnar Sılopî de **"Doza Kurdistan"** adlı kitabında, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin, Osmanlı devleti ile İtilâf devletleri arasında ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra kurulmuş olduğunu açıklamıştır.(51)

Öte yandan Kürd savaşçısı ve yazarı Dr. Nuri Dersimî **"Kürdistan Tarihinde Dersim"** adlı kitabında, ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra kendisinin İstanbul'a gidip **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ne üye olduğunu ve ulusal dava uğrunda çalışmaya başladığını yazmıştır.(52)

Ne var ki Zınnar Sılopî de, Dr. Dersimî de derneğin kuruluş tarihini ay ve günüyle belirtmemişlerdir.

Osmanlı devleti ile İtilâf devletleri arasında ateşkes antlaşmasının 30/10/1918 tarihinde imzalanmış olduğunu biliyoruz. Dernek bu tarihten

(49) Prof. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 429

(50) **Jîn**, sayı 7, s. 16

(51) Zınnar Sılopî, *Doza Kurdistan*, s. 52

(52) Dr. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 120, Anı Matbaası, Halep-1952

sonra kurulmuş olduğuna ve yukarıdaki ilânın tarihinden önce de kurulu bulunduğuna göre, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin 1918 yılının sonlarında kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Derneğin kurucuları Halil Hayalî, "Jîn" dergisi sorumlusu Mükslü Hamza ve Bediüzzaman Melâ Seid-i Kürdî idiler. Sonra İstanbul'daki Kürd aydınlarının ve okumuşlarının çoğu derneğe üye olmuşlar; böylece dernek kısa bir sürede güçlenmiştir. Kongrede **Dernek Yönetim Kurulu** şöyle oluşmuştur:(53)

Başkan	: Seyyid Abdülkadir (Şemdinan)
Başkan Birinci Yardımcısı	: Emin Âli Bedirhan (Botan)
Başkan İkinci Yardımcısı	: Fuad Paşa (Süleymaniye)
Genel Sekreter	: Hamdi Paşa
Muhasebeci	: Seyyid Abdullah (S. Abdülkadir'in oğlu)
Üye	: Miralay Halil Bey (Dersim)
Üye	: Miralay M. Ali Bedirhan (Botan)
Üye	: M. Emin Bey (Süleymaniye)
Üye	: Hoca Ali Efendi
Üye	: Şefik Ervasî (Van)
Üye	: Prof. Şükrü Baban (Süleymaniye)
Üye	: Fuad Baban (Süleymaniye)
Üye	: Fethullah Efendi
Üye	: Dr. Şükrü Mehmed (Bakırmaden)

Ayrıca, birçok ünlü ve tanınmış Kürd de derneğe üye idiler ve aktif bir biçimde çalışıyorlardı. En tanınmış ve en çalışkan üyeleri şunlardı:(54)

Dr. Fuad Berho (Amed), Kemal Fevzi (Bitlis), Necmeddin Hüseyin (Kerkük), Kâmrân Âli Bedirhan (Botan), Kürd işçileri Başkanı Reşid Ağa, Kadı-zade Mustafa Şevki (Mehabad), Mehmed Mihrî (Sine), Emin Feyzi (Süleymaniye), Memduh Selim (Van), Abdülvahid Berzencî (Süleymaniye), Dr. Hamid Şakir, Lav Reşid, Yamülkîzade Abdülaziz (Süleymaniye), Abdurrahim Rahmi (Hakkârî).

Derneğin merkezi İstanbul'daydı. Amed, Bitlis, Harput ve Dersim'de de şubeleri açılmıştı.

KÜRDİSTAN TEALÎ CEMİYETİ'NİN SİYASETİ

Yukarıda da dediğimiz gibi, o dönemde Kürd aydınlarının ve öğrencilerinin ideolojisi ulusalcılık ve yurtseverlik temeli üzerinde, başka bir deyişle Kürd-lük temeli üzerinde inşa edilmişti. **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyaseti de bu çerçeve içinde biçimlenmiş ve yönünü belirlemişti. O siyasetin amacı Kürd ulusunun özgürlüğü ve Kürdistan topraklarının kurtuluşu idi.

(53) Zınnar Sılopî, *Doza Kurdistan*, s. 52—54

(54) Prof. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 430

Çok yazık ki derneğin program ve tüzüğü günümüze ulaşamamış, o dönemdeki Kürdseverlik çalışmalarının birçok belgeleri gibi onlar da yok edilmiş, bazıları da Türk devletinin arşivlerinde gizli kalmıştır. Ne var ki **"Jîn"** dergisinde, Zınnar Sılopî'nin **"Doza Kurdistan"** kitabında ve Dr. Nuri Dersimî'nin **"Kürdistan Tarihinde Dersim"** adlı kitabında derneğin siyaseti konusunda önemli bilgiler vardır. Bu bilgileri bir araya getirip onlardan bazı sonuçlar çıkarmak ve o sonuçlara göre derneğin siyaseti ve siyasal yönü üzerine yorumlar yapmak mümkündür.

*

Genel olarak Kürd aydınları ile öğrencilerinin, özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti'**nin siyaseti, Avrupa ülkeleri ile dostluk ve onlardan destek umma doğrultusunda yürütülmüştür. Kürdistan'ın özgürlük ve kurtuluşu konusunda Wilson Prensiplerine ve Paris Konferansına bel bağlamışlar; o prensipler ile o konferans, hareketleri için âdeti siyasal bir taban ve çıkış noktası olmuştur. O prensipleri Kürdistan'da da uygulatabilmek için bir yandan Avrupa devletlerinden, özellikle de İngiltere'den yardım ummuşlar; bir yandan da çalışmalarının hemen hemen tümünü siyasal ve diplomatik alanlarda yoğunlaştırmışlardır. Fakat örgütün Kürd halkı içinde güçlendirilmesini ve Kürdistan'da bir siyasal ve askerî güç oluşturulmasını hepten ihmal etmişlerdir.

Ulusunun ve yurdunun kurtuluşu için çalışan bir örgüt için siyasal ve diplomatik çalışmalar, kuşkusuz ki gereklidir. Ne var ki siyasal ve diplomatik çalışmadan daha gerekli ve önemlisi, o yurdun toprakları üzerinde ve o ulusun kitleleri arasında askerî bir güç oluşturmaktır. Ülkelerin ve ulusların özgürlük ve kurtuluşunda bu güç, bir temel olur; siyasal ve diplomatik çalışmalar da bu temelin dış yüzünü oluşturur. Böyle bir temel kurulmadığı takdirde, siyasal ve diplomatik çalışmalar ne kadar doğru ve güzel yürütülürse yürütülsün, koşulların ve durumların değişmesiyle başarısızlığa uğrayabilir ve son amacına ulaşamayabilir. Siyasal çalışmanın da o halkın kitleleri içinde yapılması gerekir. O ülkenin toprakları üzerinde askerî çalışma yapılması ve askerî bir gücün oluşturulması ihmal edilir de, yalnızca siyasal ve diplomatik çalışmalar o da ülkenin dışında yürütülürse, o zaman başarısızlık şansı başarı şansından çok daha fazla olur.

Çok yazık ki **Kürdistan Tealî Cemiyeti'**nin siyasal ve diplomatik çalışmaları, askerî bir tabana dayalı olmadığı için ve Kürd halkının silâhlı güçleri ile kollanıp korunmadığı için, kısa bir süre içinde çöküp yıkılmış ve amacına ulaşamamıştır.

Olaylara ve olayların gidişine bakalım:

WILSON PRENSİPLERİNE ÖVGÜ

"Jîn" in birçok yazısında Wilson Prensipleri ve o prensiplerin sahibi olan Amerikan Cumhurbaşkanı Thomas Woodrow Wilson üzerine övgüler yazılmıştır. O övgülerden burada birkaç örnek gösterebiliriz:

İlk sayıda, "Bir Kürd" imzalı ve "Kürdler Uykuda Değil" başlıklı bir yazı çıkmıştır. O Yazıda Wilson Prensipleri üzerine şöyle denilmiştir:

"Amerika'nın derin ve yüksek görüşlü şair ve düşünürü Emerson, bundan 10—15 yıl önce savaş hakkında yazdığı bir yazıya şu sözlerle son veriyordu: 'Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada savaş mı, yoksa barış mı egemen olacak? Bunun kararını verecek sen, ancak sensin'. Bu ilâhî Amerika'nın içten gelen bu ilâhî isteğini belirtme ve tatmin etme işini, zaman, Amerikalı Wilson'a yükümlendi. Washington'ın özgür ve yüce ruhu, Long Fellon'ın merhametli ve hassas yüreği, Wilson'ın bilgi ve uygulamasında taze ve ateşli bir hayat yaşıyor".(55)

Kâmrân Âli Bedirhan, "Kürdistan için" başlıklı yazısında şöyle demiştir:

"Wilson'ın 14 şartında, her milletin kendi kendini yönetmesi esasının artık dünyada karar kılacağı açıklanıyor. İnsanlığın siyasal amaçlara artık oyuncak olmayacağı belirtiliyor. İşte, insanlık ve fazilet misyonerliğine yakışan samimi öneri!".(56)

Abdurrahim Rahmi'nin "Şimdiki Durumumuz" (Halê me yê hazir) başlıklı yazısında da aşağıdaki satırları okuyoruz:(57)

"Evet, biz Kürdler şimdiye kadar Türk hükümetinin yönetiminden, yani Osmanlı topluluğundan çıkmak gereğini duymadık. Şimdi bakıyoruz ki Wilson, 'Türk olmayanları Osmanlılara vermeyeceğiz' diyor. Oysa bizim yerimize Kürdistan derler; orada, memurluk için gelip yerleşmiş olan 2—3 memurdan başka hiç Türk yoktur. Türkler bulunmadığına göre ya Ermeniler, başkaları? Ermeniler ise, yüzde beşimiz kadar da yokturlar. Başkaları da yüzde ikiyi ancak oluştururlar. Öyleyse Kürdlerden başka hiç bir millet yoktur. Öyle olunca da Kürdistan Kürdlerin hakkıdır, Kürdlerden başka kimsenin hakkı değildir".(58)

Yine Kâmrân Âli Bedirhan, "Kürdistan ve Kürdler" başlıklı yazısında şöyle yazmıştır:

"Şimdiki siyasal akımlar ne olursa olsun, nasıl bir yön izlerse izlesin; hak ve adalet ana kurallarının, bütün Avrupa devletlerince kabul edilen ve örneğin yüksek üniversite kürsüsünden başkanlık sandalyesine geçen, insanlık sevgilisi, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti yüksek Başkanı Wilson'ın hayrete değer düşüncesinde bulunan adaletli ve yüksek gerçeğin bütün hak-sız kaygılara ve eğilimlere üstün geleceği kuşkusuzdur".(59)

(55) Jîn, sayı 1, s. 6

(56) Jîn, sayı 3, s. 5

(57) 29 numaralı dipnota bakınız

(58) Jîn, sayı 6, s. 14—15

(59) Jîn, sayı 9, s. 6

Daha sonraları Ağrı ihtilâlinin lideri olacak olan İhsan Nuri de "Wilson Prensipleri ve Kürdler" başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

"İnsanlığı vicdan mahkemesinin adalet ve hak dağıtan huzuruna çağıran Amerikan Cumhurbaşkanı sayın Wilson'ın insanseverce konuşması, yıllardan beri zorbalık elinin zalim darbeleri altında inleyen mazlum ve haksızlığa uğramış ulusların ve halkların her an kaynayan ve sızlayan yaralarına, onulmanın başlangıcı sayılan pansuman etkisi yapmıştır".(60)

Bu yazılardan başka, 11 Ağustos 1919 günü **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nden bir heyet, "Kürd Demokratları" adına, İstanbul'daki Amerikan Araştırma Komisyonuna giderek Kürdistan davasını anlatmıştır. Heyet komisyona demiştir ki:

"Kürdlerin çoğunlukta oldukları yerlerde ancak Kürdlerin ulusal hakkı söz konusu olabilir. Oralarda Kürdlerin çoğunluğu devam ediyor. Kürdlerin istediği haklar, yalnız onların isteğine uygun değil, aynı zamanda Wilson Prensiplerine de uygundur".(61)

İNGİLTERE'DEN ÜMİD VE BEKLENTİ

Kürdistan Tealî Cemiyeti bir yandan böylesine Wilson Prensiplerine bel bağlamış, öte yandan da o prensiplerin uygulanması için İngiltere'den ümid ve beklentide bulunmuştur. İngiltere o dönemde güçlü bir devlet olduğu ve savaşta Osmanlı devletini yendiği, ayrıca Kürdistan'ın bir parçasını da Irak'la birlikte işgal etmiş olduğu için, Kürd yurtseverleri o devletten yardım ummuşlar ve onun yardımı ile Kürdistan'ı kurtarma hayalini gönüllerine yerleştirmişlerdir. O hayal ile o ümid, derneğin düzenlediği bir sohbette açıklanıp istek haline getirilmiştir. O sohbet ile o istek "Jîn" dergisinde de yayınlanmıştır. Memduh Selim, "Kürd Kulübünde Bir Musahabe" başlıklı yazısında o sohbeti anlatmıştır. Onun bildirdiğine göre 1919'un Haziranında **Kürd Tealî Cemiyeti** binasında büyük bir toplantı yapılmış, birçok Kürd aydını ile öğrencileri o toplantıya katılmışlar, derneğin bir sorumlusu da toplantıda derneğin çalışmaları ve istekleri konusunda konuşarak, o zamana kadar siyasal, sosyal ve diplomatik alanlarda yapılmış olan işleri anlatmıştır.

Sorumlunun vermiş olduğu bilgilere göre **Kürdistan Tealî Cemiyeti**, Kürdlerin ulusal haklarını Wilson Prensiplerine göre elde etmeyi programına koymuş ve Kürd halkının istekleri konusunda gerekli bilgileri Kürdistan haritası ile birlikte İstanbul'daki dört büyük devletin temsilcilerine vermiştir. O dört büyük devlet Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya idi.

Memduh Selim, derneğin sorumlusu tarafından yapılan konuşmayı ve verilen bilgileri uzun uzun anlattıktan sonra yazının sonunda şöyle demiştir:

"Bizce en önemli ve düşünülmeye değer yön, Kürdlerin İstanbul'daki en düşünür ve en aydınlarından ve gençlerinden oluşan bu toplantıda, İslâm

(60) Jîn, say 15, s. 3—4

(61) Jîn, sayı 23, s. 1—2

topluluğuna güçlü bağlılığı ve İngiltere'ye karşı derin ve içten güveni gösteren psikolojik durum idi. Amaç ve amacın izlenmesi yöntemi, toplananların tümü tarafından kabul edilmiş ve tüm Kürdlerin arzu ve ihtiyaçlarını dile getiren bu yolda devam edilerek, Kürdistan'ın kurulmasında ve gelişmesine ilişkin amaca ulaşılmasında İngiltere büyük devletinin desteğinin kazanılmasının mutlaka başarılması oybirliğiyle istenmiş ve bir dilek olarak belirtilmiştir. Toplantıdan çıkanlar genellikle şuna inanmışlardı ki, Kürd'ün ruhandan doğmayan hiç bir yönetim Kürdistan'da kalıcı olamayacak, Kürd'ün kaderine ancak Kürd'ün arzuları egemen olacak, Kürd yaşayacak ve yükselcektir".(62)

KÜRDİSTAN ÜZERİNDEKİ ERMENİ İSTEKLERİ

O dönemde Kürdistan toprakları üzerinde bir Ermeni devletinin kurulması fikri çok yaygınlaştırılmış ve güncel bir sorun olmuştur. Ermenilerin bu isteği Amerika'ya ve Avrupa devletlerine de ulaşmıştı. Onlar da bu isteği destekliyorlardı. Tabii Kürd yurtseverleri, bu isteğe şiddetle karşı koymuşlardır.

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, Seyyid Abdülkadir, Emin Âli Bedirhan, Bediüzzaman Said-i Kürdî ve Dr. Şükrü Mehmed'den kurulu bir Kürd heyeti, Amerika'nın İstanbula'daki komiserine giderek, Kürdistan'ın kurtuluşu davasını konuşmuş ve harita üzerinde Kürdistan'ın sınırlarını göstermiştir. Komiser onlara demiştir ki: "Bu bölgenin çoğunluğu üzerinde Ermenistan devleti kurulmasına karar verilmiştir". Bu söz üzerine Bediüzzaman Said-i Kürdî şöyle karşılık vermiştir:

"Kürdistan eğer deniz sahilinde olsaydı dritnautlarınız(63) ile belki bu kararı uygulayabilirdiniz. Fakat Kürdistan dağlarına dritnautlarınız çıkamaz. Bu kararınız da uygulanamaz".(64)

"Jîn"de de Kürdistan topraklarında Ermeni devletinin kurulması sorunu üzerine çok yazılmış ve o isteğe karşı şiddetle durulmuştur. Örenğin Kürd bilgini Kâmrân Âli Bedirhan, "Kürdistan ve Kürdler" adlı yazısında bu konuda şöyle demiştir:

"Ermeniler, kurmak istedikleri hükümetin egemenliğini ve Kürdlerin bu hükümete itaat etmesini sağlayabilecek güçlerden de tümüyle yoksun buluyorlar. Kürdler her yerde kesin bir çoğunluk oluşturuyorlar. Bunu yalnız Türk istatistikleri değil, tüm Avrupa seyyahları, coğrafya seyyahları ve ekonomik sorunlarla ilgili olan yabancı konsoloslarda da itiraf ediyorlar".(65)

İhsan Nuri de "Wilson Prensipleri ve Kürdler" adlı yazısında bu sorun üzerinde önemle durmuş, Avrupa devletleri Ermenilerin isteğini destekledikleri için Paris Konferansı'nı "sıkıyönetim askerî mahkemesi"ne benzetmiş ve şunları söylemiştir:

(62) Jîn, sayı 21, s. 7

(63) "Dritnaut": I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında kullanılan, o dönemlerin çok ünlü bir savaş gemisi tipi.

(64) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdistan**, s. 54

(65) Jîn, sayı 9, s. 7

”Fransa’da toplanan İtilâf devletleri Sıkıyönetim Askerî Mahkemesinin yenilgiye uğramış milletler ve dolayısıyla Osmanlılar hakkında vermekte olduğu kararlar arasında, her avuç toprağı ataların kanı ile yoğrulmuş bulunan, Kürd’ün irsî ve meşru mülkü olan, nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu sevgili Kürdistan’ımızın da, Kürdlerin Müslüman olması suçlamasıyla olsa gerek, Ermenilerin emri ve egemenliği altına verilceğinin olası bulunduğu, birbirini izleyen yayınlarla duyurulmaktadır”.

İhsan Nuri, Kürd halkının bu haksızlığı kabul etmeyeceğini, ölümü bu haksızlığı kabul etmeye yeğlediğini belirtmiş ve Ermenilere sert bir uyarıda bulunarak şöyle demiştir:

”Bu nedenle, Kürd’ün kahramanca ve mertçe tavırlarına yakından tanık olan Ermeni vatandaşlarımızın da, böyle tehlikeli bir oyunda fazla açgözlülük göstermemelerini, komşu olan her iki ulusun gelecekteki çıkarları adına gerekli sayarım”.(66)

”Jîn” böyle yazılar yayınlamakla yetinmemiş; Kürdistan’da Kürd nüfusunun Ermeni nüfusundan daha fazla olduğunu kanıtlamak için istatistikler de yayınlamıştır. O istatistiklerde Van ili örnek olarak alınmış, Kürd ve Ermeni nüfusu aile sayıları ile birlikte yazılmış ve aradaki fark ortaya çıkarılmıştır. O istatistiklerde ayrıca Van ilinde yaşayan Kürd aşiretlerinin nüfusu ile barındıkları yerler de bir listede yazılmıştır.(67)

PARİS KONFERANSI VE ŞERİF PAŞA

Kürdistan Tealî Cemiyeti’nin ümid bağladığı noktalardan biri de Paris Konferansı idi. O konferans, I. Dünya Savaşından sonra, yenik Osmanlı devleti ile galip İtilâf devletleri arasında barış yapmak amacıyla düzenlenmişti.

Kürdistan Tealî Cemiyeti, Kürd halkının hakkını o konferansa katılan tüm devletlere kabul ettirmek için siyasal ve diplomatik alanlarda yoğun bir çalışma yapmıştır.

Dernek, Kürd halkının isteği ile Kürdistan’ın coğrafya, etnografya, tarih ve ekonomisi hakkında İstanbul’daki dört büyük devlet temsilcilerine uzun bir muhtıra vermiştir; bu dört devlet Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya idi. O devletlerin temsilcileri muhtırayı sempati ile karşılamışlardır.

Dernek aynı zamanda Şerif Paşa’yı bir Kürdistan temsilcisi olarak tayin etmiş ve kendisini Paris Konferansı nezdinde Kürdleri temsil etmekle görevlendirmiştir. Şerif Paşa da bu görevi kabul etmiş ve yerine getirmiştir. Şerif Paşa’nın Kürd halkını temsil etmek için tayin edilmesi önemli bir olay olarak görülmüş, ”Jîn”ın 25’inci sayısının kapağına fotoğrafı basılmıştır. Ayrıca şair ve yazar Abdürrahim Rahmi, ”Şerif Paşa için” adlı bir şiir yazmıştır. O şiir şudur:(68)

(66) Jîn, sayı 15, s. 5

(67) Jîn, sayı 15, s. 8—10

(68) 29 numaralı dipnota bakınız

”Yine senin yiğitliğinden ey han
açıldı bir kapı biz Kürdler için

Yeter artık bu eziyet, bu hor görülüş
Yeter bilimsiz, erdemsiz kaldığı ulusun

Kalkınmak ister bu çağda ulus
ta ki yaşam nedir tanısın diye

Seninle övünürüz biz, Kürdsün sen
Gerçekten yiğitsin ve de merdsin sen

Arkadadır senin tüm Kürdler, Kurmanclar
Gerçekleştirdin çünkü amacımızı bizim

Kürdler bilirler gerçekleri
Çünkü feda olurlar o yolda”.(69)

O dönemde Kürdlerin Mısır’da da bir derneği vardı. O derneğin adı ”**Kürdistan Bağımsızlık Derneği**” idi, kurucusu da Süreya Bedirhan’dı.(70) O dernek de Arif Paşa’nın başkanlığı altında Paris’e bir heyet göndermişti. **Kürdistan Tealî Cemiyeti**, Mısır Kürdlerinin derneği ile ilişki kurmuş ve bunun sonucunda o heyet de Arif Paşa ile birlikte Şerif Paşa’nın başkanlığı altına girmiştir. Ayrıca Güney Kürdistan’da Şeyh Mahmud’un liderliği altında kurulmuş olan Kürd hükümeti de Paris’e bir heyet göndermişti. O heyet de Şerif Paşa ile birlikte çalışmış ve dernek bu konuda haberdar edilmiştir. Dernek, muhtıradan sonra da Avrupa devletlerinin temsilcileriyle ilişkilerini sürdürmüştür.(71)

İnsafla konuşmak gerekirse, derneğin atmış olduğu bu adımlar, güçlü ve önemli adımlardı. Bu adımlar, Paris Konferansının ”Sevr Antlaşması” adıyla bilinen kararı ile ürününü de vermiştir.

SEVR ANTLAŞMASI

Şerif Paşa, Paris Konferansı süresince bir yandan Avrupa devletlerinin temsilcileriyle konuşmuş ve Kürd halkının davasını onlara anlatmıştır; bir yandan da Ermenilerin temsilcisi Nobar Paşa ile görüşüp bağımsız bir Kürd devletinin kurulmasını ona da kabul ettirmiştir. Her ikisi, bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulması konusunda ortak bir bildirge imzalayıp konferansa vermişlerdir. Öylece Şerif Paşa’nın bu diplomatik çalışması da yararlı olmuştur.

(69) Jîn, sayı 21, s. 15—16

(70) S. A. Şivan, Kürdistan davası üzerine yazılıp teksir edilmiş metin, s. 44, Güney Kürdistan-1970

(71) Jîn, sayı 21, s. 2—3

Konferansın sonunda, 10/8/1920 tarihinde, Paris'in dışında bulunan Sèvres Sarayında "Sevr Antlaşması" imzalanmıştır. O antlaşma gereğince, Fırat ırmağından Ermenistan ve İran sınırlarına kadarki bölge Kürdistan olarak tanınmış ve Kürd halkı için kendi geleceğini Kendisinin belirlemesi hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca, eğer Kürd halkı isterse kendi toprakları üzerinde kendi bağımsız devletini kurabileceği de kabul edilmiştir.(72)

Bu antlaşma ile, Kürd halkının hakkı, Kürdistan tarihinde ilk kez uluslararası alanda tanınmış ve hem Osmanlı devleti, hem de Avrupa devletleri, Kürd halkının hakkının tanınması için imza vermişlerdir. Bu nedenle Sevr Antlaşması, Kürd ulusunun tarihinde çok önemli bir belgedir; o belge imzacı devletlerin arşivlerinde kalmış ve uygulanmamış olsa bile.

Hiç kuşku yok ki Sevr Antlaşması, Kürdistan'da Kürd halk kitleleri arasında sınırsız bir sevinç yaratmıştır. Dr. Nuri Dersimî bu konuda şunları yazmıştır:(73)

"Bağımsız bir Kürdistan yaratmak konusunda itilâf devletlerinin Sevr'de hazırladıkları proje, Kürd geniş halk tabakaları içerisinde derin bir sevinç ve heyecan yaratmış ve yüzyıllardan beri yabancı boyunduruğu altında inleyen bu milleti ayaklandırmış iken, itilâf devletleri bu ayaklanmalara kayıtsız kalmış ve hiç bir yardımda bulunmamıştı".(74)

KURTULUŞ HAREKETİNİN KÜRDİSTAN'IN DIŞINDAN YÖNETİLMESİ

Büyük Kürd şairi, bilgini ve düşünürü Mela-yi Cizîrî, ünlü bir şiirinde şöyle demiştir:(75)

"Geline talih ve fırsat, ihmal haramdır onda
Gel sakî, çabuk ol, Nuh ömrü yok ki bende".(76)

Evet, insana talih ve fırsat pek seyrek elverir. Elverdiği zaman da insan gözaçık davranıp ondan yararlanmalıdır. Yoksa, o fırsat insanın elinden kuş gibi uçar gider. Özellikle ulusal sorunlarda, ulusal kurtuluş hareketlerinde o fırsat bir kılıç gibidir; o kılıç insanın eline geçtiği zaman eğer insan onu kullanmazsa ya da kullanmasını bilemezse, o zaman kılıç insanın elinden kayar gider ve düşmanın eline geçer; bu kez de düşman onu insana karşı kullanır.

(72) Zınnar Silopî, *Doza Kurdistan*, s. 56—58

(73) Gerek aşağıdaki paragrafta ve gerekse bundan sonra Dr. Nuri Dersimî'nin "*Kürdistan Tarihinde Dersim*" adlı kitabından ve Zınnar Silopî'nin "*Doza Kurdistan*" adlı kitabından yapacağımız alıntılarda yer alan bazı Arapça ve Farsça sözcükler tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.

(74) Dr. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 170—171

(75) 29 numaralı dipnota bakınız

(76) Mela-yi Cizîrî, *Dîwan*, s. 32, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul-1338(1922)

Ne var ki, o fırsattan yararlanılabilmesi için, başka bir deyişle o kılıcın kullanılabilmesi için, kurtuluş hareketinin başındaki kadronun o fırsatın değerini ölçebilmesi, önünü görebilmesi ve o fırsatın gerektirdiği gibi davranması, tedbir alması gerekir. Yoksa o fırsat kaybolur, onun kaybolması da ulusal hareketin başarısızlığa uğramasına neden olur.

*

Kürdistan Tealî Cemiyeti hareketinde görüyoruz ki, Osmanlı devletinin savaşta yenilmesiyle ele geçen fırsattan yararlanılmamış; o altın fırsat Kürd halkının elinden uçmuş ve gidip Kürd halkının düşmanının eline geçmiştir. Düşman da zeki ve bilgiliydi; o fırsattan iyi yararlanmış ve onu Kürd halkına karşı sonuna kadar kullanmıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, genel olarak Kürd ulusalcıları, özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin yönetici ve üyeleri, ölümsüz Hanî'nin mirasına sahiptiler; o miras da yurtseverlik ve ulusseverlik fikri, Kürdlük düşüncesi idi. Ne var ki Hanî, yalnız yurtseverlik fikrini ortaya koymuş değildi, aynı zamanda kurtuluşun biçim ve yöntemini de göstererek şöyle demişti:

**"Savaşsız, kavgasız ve şahlanışsız
bu işi asla düşünmeyiniz siz**

**Bu savaş olmaz divan ile
Kalmışız başbaşa yarınki meydan ile".(77)**

Ne var ki Kürd yurtseverleri, Hanî'nin mirasından yalnızca yurtseverlik ve ulusseverlik bölümünü almışlar; yol ve yöntem bölümünü, yani kavga ve savaş bölümünü almamışlar, ya da o bölümü ihmal edip kulakarkası etmişler; çalışma ve kavgalarında ağırlığı divanlara vermişler ve meydanlarda yürütülecek eylemleri göz önüne almamışlar; siyasal ve diplomatik konularda yoğun ve iyi bir çalışma yapmışlar, fakat Kürdistan toprakları üzerinde ve Kürd halk kitleleri arasında askerî bir güç, silâhlı bir güç oluşturmamışlar ki o güç siyasal çalışmaları ve o çalışmaların ürünlerini kendi silâhları ile, Kürd halkının silâhları ile kollayıp korumuş olsun.

Bu nedenledir ki onların, ölümsüz Hanî'nin mirasını eksik almış olduklarını söylüyoruz.

Onların Kürd ve Kürdistan davası için yaptıkları çalışmaları saygı ile takdir etmeliyiz; ayrıca insafla kabul etmeliyiz ki onlar, siyasal ve diplomatik çalışma yolunda güçlü, değerli ve yararlı bazı adımlar atmışlar, o çalışmalarının ürününü de Sevr Antlaşması ile elde etmişlerdir. Ne var ki, şu gerçeği de kabul etmeliyiz ki onlar saf, temiz yürekli ve eksik basiretli idiler; uzak görüşlü değil, kısa görüşlü idiler; dünyada, Ortadoğu'da ve özellikle Kürdistan'da ne gibi olayların meydana gelmek üzere olduğunu, meydanlarda ne

(77) Ahmed-i Hanî, **Mem û Zîn**, s. 355

gibi oyun ve dolapların hazırlanmakta olduğunu, Kürd halkının yolu üzerinde ne gibi tuzakların kurulmakta olduğunu görememişlerdir. Bu gerçeği kabul edip yazmamız ve bu gerçeğe göre onları eleştirmemiz, başka bir deyişle, onların çalışmalarını tüm yönleriyle değerlendirmemiz, onlara ve onların yüksek değerli çalışmalarına haksızlık olmaz. Hayır, bu onlara haksızlık değildir; bu, hakkı yenilmiş olan halkımızın çalışma ve kavgası için gereklidir. Biz bu gerçeği söylemezsek, üzerinde yazıp konuşmazsak, Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri bu gerçeği göremeyebilirler ve ondan gerekli ders ve tecrübeleri çıkaramayabilirler.

Onlar öyle inanmışlardı ki, I. Dünya Savaşının bitmesiyle ve Kürd halkının hakkının Paris Konferansında kabul edilmesiyle, dünyaya gerçekten hak ve adalet egemen olacak ve Kürd halkı, yağdan kıl çeker gibi hakkını düşmanın pençesinden çekip alacaktır. Bu konuda "Jîn"den iki örnek gösterebiliriz. Örneklerden biri, Abdurrahim Rahmi'nin "Top Savaşı Bitti, Bugün Kalem Savaşıdır" (Şerê Topan Xilas Bû, Îro Şerê Qeleman e" başlıklı yazısıdır. O, yazısında şöyle demiştir:(78)

"Herkes kendi hakkını korumak zorundadır. Korumazsa, ona yaşam hakkı yoktur, haktan yoksun kalır. Hak ise iki biçimde korunur. Ya elgücü ile, yani tüfek, top, bomba ve tabancalarla olur; ya da hukuk bilimi ve tarih ile olur".

Yazar daha sonra, top ve tüfeklerle hak alınamayacağının herkesçe anlaşılmış olduğunu, hakkın kalem aracılığı ile alınacağının da yine herkes tarafından bilinmeye başlandığını söylemiş ve şunları yazmıştır:

"Top, tüfek, tabanca, bomba davası bitti. Şimdi kalem davasıdır. Bilim ve bilginin gücü her şeye egemendir".(79)

Yazar böyle yazmıştır. Acaba Hanî ne demiştir? Bakalım:

**"Her kim himmet elini kılıca götürdüyse
zaptetti kendisi için devleti erkekçe".(80)**

Daha sonra meydana gelen olaylar Hanî'nin görüşünü haklı çıkardı ve kanıtladı ki kalem ve bilgi henüz dünyaya egemen olamamışlar, kılıcın hükmü sürüp gitmektedir. Ne var ki Kürd yurtseverleri bu gerçeği görememişlerdi. Bu husus, "Hêvî" derneğinin bildirisinden de açıkça görülüyor:(81)

"Biz, her kent ve kasabada şube açılın istiyoruz. Herkes biliyor ki şimdiki durumumuzun nedeni bilgisizliğimizdir. Kılıcın devri geçti, şimdi kalem ve bilgi çağıdır".(82)

Evet, kalem ve bilgi elbette önemli ve gereklidi; bugün de önemli ve gereklidir. Ne var ki o kalem ve bilgi kılıcın gücüyle, yani silâh gücüyle korun-

(78) 29 numaralı dipnota bakınız

(79) Jîn, sayı 7, s. 13—14

(80) Ahmed-i Hanî, Mem û Zîn, s. 55

(81) 29 numaralı dipnota bakınız

(82) Jîn, sayı 21, s. 14

mazsa, amaçlarına nasıl ulaşacaklardır! "Hêvî" demiştir ki "kılıcın devri geçti". Ama Kemal Paşa hiç de öyle düşünmemiştir ve öyle dememiştir. "Hêvî"nin bu bildirisi yayınlandığı sıralarda Kemal Paşa kılıcını bileyip keskinleştiriyordu. O, kılıcını yalnız, Türkiye'nin batı bölgesini işgal etmiş olan Yunan ordusuna karşı değil, fakat aynı zamanda Kürd halkına ve Kürdistan'ın özgürlük isteğine karşı da bileyip keskinleştiriyordu. Nitekim daha sonra o kılıçla hem on binlerce Kürd öldürdü, hem de Kürdistan kurtuluş hareketini katletti.

Onlar Kürdistan'ı "kalemle ve hukuk bilimi ile" kurtarmak istiyorlardı. Kürdçede böyle şeylere, "kimsenin yapmamış olduğu iş" anlamına gelen "karê kesnekirî" denir. Bundan daha garibi, onların, Kürdistan kurtuluş hareketini Kürdistan'ın dışından, İstanbul'dan yönetmek istemeleriydi. Oysa çalışma ve kavganın merkezi ve alanı Kürdistan topraklarının kendisiydi. Onlar bu gerçeği görüp çalışmalarını Kürdistan'a götürmeliydiler ve **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin merkezini Kürdistan'ın bir kentine, ya da Kürdistan dağlarından birinin başına taşımalıydılar.

Ama öyle yapmamışlar; hatta bu konuda yapılmış olan önerileri de reddetmişlerdir. Zınnar Sılöpî bu konuda şöyle yazıyor:

"Bazı cemiyet üyelerinin, Seyyid Abdülkadir Efdendi'nin ve Yönetim Kurulu üyelerinin Kürdistan'a giderek orada çalışmaları önerisini Merkez Kurulu uygun bulmadı".(83)

Bu konuda Dr. Nuri Dersimî'yi de dinleyelim:

"Yapılan genel bir toplantıda gençler, Kürdistan'ın bağımsızlığının ilânına karar verilmesini ve Kürdistan'da bundan sonra bir tek yabancı gücün kalmamasını istediler. Meclis Başkanı Seyyid Abdülkadir bu isteğe karşı çıkıyor ve Türklerin şu düşkün zamanında onlara darbe indirmemizin Kürdlüğün şanına yakışmadığını ileri sürüyor, şimdilik Türklere yardım etmemizin gerekli olduğunda ısrar ediyordu".(84)

KÜRDİSTAN DERNEĞİ TABANDAN YOKSUN KÜRDİSTAN İSE BAŞSIZ KALİYOR

Kürdlerin en seçkin önderleri **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ile birlikte İstanbul'da oturup ümidlerini Paris Konferansına bağlarlarken, Kemal Paşa da Kürdistan'da çalışmıştır; önce Erzurum'da, sonra da Sivas'ta kongreler düzenleyip siyasal ve askerî açılardan kendini güçlendirmiştir. Böylece **Kürdistan Tealî Cemiyeti**, kendi topraklarını ve kendi çalışma alanını Kemal Paşa'ya, yani kendi halkının düşmanına terketmiş ve Kürdistan'ın dışında, İstanbul'da kaygısızca oturmuştur.

(83) Zınnar Sılöpî, *Doza Kürdistan*, s. 59

(84) Dr. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 120

Böylece **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Kürdistan'dan tecrit edilmiş; başka bir deyişle, **Kürdistan Derneği** Kürdistan'sız kalmıştır. Zınnar Silopî bu acı gerçeği şöyle bildiriyor:

"Mustafa Kemal Paşa hükümetinin ortaya çıkmasından sonra Kürdistan'la ilişkisi kesilmiş olan derneğin bütün çalışmaları, İstanbul'daki sınırlı siyasal faaliyetle sınırlanmış olarak kalmıştı".(85)

Bir yandan dernek İstanbul'da Kürdistan'dan kopmuş, tecrit edilmiş ve tabandan yoksun olarak kalmış; bir yandan da genel olarak Kürdistan ve özellikle de yurtsever ve ulussever Kürd mücadele adamları ve savaşçıları da Kürdistan'da başsız kalmışlardır. Dr. Nuri Dersimî bu konuda şöyle diyor:

"Durumların şu karışıklığı nedeniyle, artık İstanbul'daki **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Genel Merkeziyle haberleşmemiz kesilmişti".(86)

Dr. Dersimî, 1920 yılında patlamış olan Koçgiri ihtilâlinin başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri olarak da **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin başarısızlığını gösteriyor ve Koçgiri hareketiyle ilgili şunları yazıyor:

"Harekât başlarken **Kürdistan Tealî Cemiyeti** çözülmüş ve üyelerinden bazılarının ihmal ve kayıtsızlığı, bazılarının da İstanbul'dan dışarıya kaçarak harekâta katılma olanaklarından yoksun olması nedeniyle, harekâtı bir uyum ve plan içerisinde merkezileştirip yönetmek olanaksız olmuştu".(87)

Bir Kürd atasözü vardır, şöyle diyor: "Dereden geldi, evin sahibi kesildi". Bu atasözü, tam **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ile Kemal Paşa'nın durumuna uyuyor. Şöyle ki:

Kürdistan Tealî Cemiyeti, Kürdistan toprakları üzerinde bir kurtuluş hareketi örgütlediği ve İstanbul'da oturup Kürdistan topraklarını Kemal Paşa'ya terkettiği için, o da orada gittikçe başına buyruk bir hakim durumuna gelmiştir. Ayaklarının yerini sağlamlaştırdıktan sonra, artık derneğin Kürdistan'daki şubelerini kapatmaya ve ortadan kaldırıp dağıtmaya başlamıştır. Zınnar Silopî'nin bildirdiğine göre, en güçlü ve çalışkan şube, Amed (Diyarbakır) şubesiydi. Ancak Kemal Paşa, artık o şubeyi de kapatma cesaretini kendinde görmüştür. Onun askerleri bir gece o derneği basıp bazı üyelerini tutuklamışlar, eşyasına el koymuşlar ve derneği de kapatmışlardır. Bazı üyeler de kaçmışlardır.(88)

Ne var ki eğer dernek önünü görüp de merkezini Kürdistan'a taşımış olsaydı ve orada Kürd halkını örgütleyip halkın içinden bir silâhlı güç hazırlamış olsaydı, o zaman Kemala Paşa Kürdistan topraklarında böylesine at koşturamayacaktı. Amed'de, Bitlis'te ve Harput'ta derneğin şubeleri zaten vardı. 1919 yılında Kürd yurtsever ve ulussever kahramanı şehid Alişîr (Elîşêr) de Dersim'de derneğin şubesini açmıştı. Dr. Nuri Dersimî'nin bildirdiğine göre, Alişîr 1919 yılında **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ne bir mazbata gönderip Koçgiri ve Dersim Kürdlerinin derneğe bağlı olduklarını bildirmiş ve

(85) Zınnar Silopî, *Doza Kurdistan*, s. 59

(86) Dr. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 124

(87) Aynı eser, s. 170

(88) Zınnar Silopî, *Doza Kurdistan*, s. 52

aynı zamanda da Dersim'in her tarafında derneğin şubelerini kurmuştur.(89)

Kürdistan'ın öylesine önemli dört bölgesinde ve özellikle Dersim gibi stratejik ve aşılması güç bir bölgede örgütleri bulunan, halkının arasında kurtuluş davasına yönelik sınırsız bir potansiyel bulunan bir dernek, eğer Kürdistan toprakları üzerinde ulusal bir çalışma ve mücadeleye girişseydi yurdu kurtarabilir ve Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlayabilirdi. Öte yandan derneğin yönetici ve üyeleri de tanınmış kimselerdi, Kürd halkının onlara saygısı ve inancı vardı. Zınnar Silopî bu konuda şöyle diyor:

"Yönetim Kurulunun büyük bir bölümü, Kürdistan'ca tanınmış hanedan mensupları ve nüfuz sahibi kimselerdi. Eğer bu zatlar, bulundukları koşullar içinde fiilen İstanbul'dan Kürdistan'la bağlantı sağlanmasının güçlüklerini göz önüne getirerek derneğin merkezî çalışmalarını Kürdistan'a taşımış olsalardı, Diyarbekir'de kurulu bulunan **Kürd Tealî Cemiyeti** ile de işbirliği yaparak Kürdistan'ın değişik yerlerinde nüfuz sahibi kimselerin çalışmaları, büyük olasılıkla daha verimli olur ve istenilen sonuç alınırdı".(90)

"BAŞKASININ ATINDAN ÇABUK İNİLİR"

Yukarıda da söylendiği gibi, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**, baştan beri Wilson Prensiplerine, Avrupa devletlerine ve özellikle İngiltere'ye bel bağlamış ve o prensiplere uygun olarak ve o devletlerin yardımı ile İstanbul'dan Kürdistan'ı kurtarmak istemiştir. Bu konunun üzerinde de biraz durmalıyız.

Önce şunu söyleyelim ki, insanın, siyasal ve kurtuluşçu hareketlerin düşünce ve görüşlerini onların durum ve koşulları içinde görüp değerlendirmesi gerekir; kendi durum ve koşullarına göre değil, kendi siyasal görüşüne göre de değil. Bu kurala göre, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasetini ve Avrupa devletlerine bel bağlayışını, o dönemin durum ve koşullarına göre değerlendirmeliyiz.

*

Herkesin bildiği gibi Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere ve Fransa o dönemde çok güçlüydüler ve dünyada çok nüfuz sahibiydiler. O iki devlet, I. Dünya Savaşında "Hasta Adam" Osmanlı devletini yenilgiye uğratmış ve tüm Ortadoğu'yu işgal etmişlerdi. Her iki devlet de Wilson Prensiplerini kabul etmişlerdi ve Osmanlıların egemenliği altındaki Türk olmayan halkları o prensiplere göre kendi geleceklerini belirleme hakkına kavuşturacaklarına söz vermişlerdi. Öte yandan Arap ülkeleri de, kendilerini Osmanlıların boyunduruğundan kurtarabilmek için o iki devletle işbirliği yapmışlardı.

(89) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim**, s. 280

(90) Zınnar Silopî, **Doza Kurdistan**, s. 59

Osmanlı başkentinde de, savaşın kaybedilmesinden ve **İttihad ve Terakkî Partisi**'nin düşmesinden sonra **Hürriyet ve İtilâf Partisi** işbaşına gelmişti ve o parti de, yeni Osmanlı hükümeti de İngiltere'yi destekliyordu.

Sözün kısası, o dönemde Araplardan Türklere kadar herkes, İngiltere ve Fransa'yı desteklemekte, onlarla işbirliği yapıp yandaş olmakta birbiriyle yarış ediyordu.

Böyle bir durumda Kürd önderlerinin o devletlere bel bağlamaları garip bir şey değildi; herkesin o devletlerden bir şey umduğu o dönemde **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin de onlardan Kürdistan'ın kurtuluşu konusunda ümit ve beklentide bulunması normaldi. Bu ümit onlar için bir kusur sayılmaz ve bu yüzden onlar suçlanamaz ya da haksız kabul edilemez. Bugün görüyoruz ki tüm dünya devletleri, Arapların dostluğunu ve yandaşlığını kazanmak için birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Kimse, Arapların o dönemde her iki emperyalist devlet İngiltere ile Fransa'nın yandaşları olduklarını, onlarla omuz omuza vererek ülkelerini Osmanlılardan, daha doğru bir deyişle Türklerden kurtarmış olduklarını hatırına bile getirmiyor. Evet, Araplar öyle yaptı. Ancak bir gün geldi ki onlar İngiltere ve Fransa'ya karşı da ayaklandılar ve onları da ülkelerinden çıkardılar; o iki devlet de, çaresiz, sopalarını omuzlarına alıp gittiler. Böylece İngiltere ve Fransa ile yapılan işbirliği ve yandaşlık, Arap ülkelerinin özgürlüğü için bir aşama, bir önadım oldu.

Eğer Kürd önderleri de o iki devletin ya da onlardan birinin yardımıyla ülkelerini Osmanlıların pençesinden, daha doğru bir deyişle Türklerin pençesinden kurtarabilselerdi, bir gün gelecekti ki Arap ülkeleri gibi Kürdistan da onlardan kurtarılacaktı. Evet, İngiltere ile Fransa iki emperyalist ve sömürgeci devletti; bu doğrudur. Ne var ki, o devletler, dünyanın her tarafından çıktıkları ve en sonunda kendi kabuklarının içine çekilmek zorunda kaldıkları gibi, günün birinde Kürdistan'dan da çekileceklerdi. Bu kaçınılmazdı. Onların ülkeleri Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi Kürdistan'la sınırdas olmadığı için onlar Türkler, Araplar ve Farslar gibi Kürdistan'ı kendi topraklarına katıp ilhak da edemeyeceklerdi. Kısacası, Kürdistan'ın nihaî kurtuluşu için onların yandaşlığı ve onlarla yapılacak işbirliği, bir aşama ve önadım olacaktı.

Burada ister-istemez akla şöyle bir soru gelir:

Neden Araplar İngiltere ve Fransa'nın işbirliği ve yardımı ile kendilerini kurtarabildiler de, Kürdler bunu yapamadılar?

Kürd önderleri ile Arap önderlerinin tavırları arasındaki fark şu idi ki, Arap önderleri yalnızca Wilson Prensiplerine ve İngiltere ile Fransa'ya bel bağlayıp oturmadılar; onlar kendi silâhlı güçlerini oluşturup o iki devletle omuz omuza verdiler ve onlarla birlikte Osmanlılara karşı savaştılar, ta ki Osmanlıları topraklarından dışarı atıncaya dek. Kürd önderleri ise yalnızca Wilson Prensiplerine ve her iki galip devlet İngiltere ile Fransa'ya bel bağlayıp İstanbul'da oturdular; Kürdistan toprakları üzerinde bir silâhlı güç oluşturmadılar ve Kürdistan'ı "kalem ve hukuk bilimi ile" kurtarma hayalini gönüllerine yerleştirdiler.

Şöyle bir Kürd atasözü vardır:

"Başkasının atından çabuk inilir".(91)

Bu atasözü Kürd önderlerinin durumuna tam uygun düşüyor. Çünkü onlar, savaş alanında elin atına, İngiltere ile Fransa'nın atına binmişlerdi ve onların atı ile amaca ulaşmak istiyorlardı. Fakat kısa bir süre sonra o atın sahipleri onları atlarından indirip yaya bıraktılar, bu kez de Kürd halkının düşmanını Kemal Paşa'yı atlarına bindirdiler.

Bu konuyu Zınnar Silopî'nin satırlarından okuyalım:

"İngilizler, Osmanlı devletinin çözülmesi karşısında, Ortadoğu'nun belkemiği durumunda olan ve özellikle çok zengin petrol kaynaklarına sahip bulunan Kürdistan bölgesinde kendi nüfuzları altında bir Kürdistan hükümeti kurmayı tasarladıklarından, işgalleri altında bulunan Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud'un krallığı altında bir Kürd hükümetinin kurulmasına engel olmamışlardı. Kuzey Kürdistan'da Sivas il merkezine yakın bir yere kadar bir Kürd özerk hükümeti kurulmasına da Sevr Antlaşmasında karar verilmişti. Türk ulusal güçleri örgütü önemli bir varlık gösterince, çıkarlarını bu hareketi güçlendirmekte gören İngilizler Kürdistan'ı kurmaktan vazgeçtiler ve Mustafa Kemal Paşa'nın başarıya ulaşmasına yardımcı oldular".(92)

Evet, İngiltere de tüm devletler gibi çıkarıcı idi ve kendi çıkarının, yararının peşinde koşuyordu. Ne var ki eğer Kürd önderleri başlangıçta bu gerçeği görmüş olsalardı, Kürd halkının kurtuluşunun ancak Kürd halkının gücüyle mümkün olabileceğini bilmiş olsalardı ve başlangıçta Kürdistan toprakları üzerinde askerî bir güç oluşturmuş olsalardı ve Dersim, Hakkâri, Bitlis, Motkan, Botan gibi stratejik ve sarp yerleri kendi denetimleri altına almış olsalardı, o zaman İngiltere'ye de, Kemal Paşa'ya da minnet etmek zorunda kalmayacaklardı; hatta İngiltere de Kürdistan'ı kendine düşman yapmaya cesaret edemeyecek ve Kürd halkına karşı Kemal Paşa'yı desteklemeyi göze alamayacaktı.

İKİLİK VE SON PİŞMANLIK

Kürdçede şöyle bir atasözü vardır:

"Su gölde ne kadar kalırsa o kadar kokuşur".

Bu atasözünü siyasal hareketlere ve özellikle de özgürlük ve kurtuluş hareketlerine uyarlamak mümkündür. Halklarının özgürlük ve kurtuluşlarını kendilerine amaç edinen örgütler de su gibi hareket ve kıpırdanma isterler. Kıpırdanıp hareket etmedikleri ve sadece yerlerinde durağan bir biçimde kaldıkları takdirde, onlar da göl suları gibi kokuşurlar. Onların kokuşması

(91) Bu atasözü Kürdistan'ın bazı bölgelerinde de "arkadaşların atından çabuk inilir" biçiminde söylenir.

(92) Zınnar Silopî, *Doza Kurdistan*, s. 60—61

ise, üyelerinin ümit ve morallarının kırılması, sempatizanları arasındaki potansiyelin düşmesi, safları arasında ikiliğin baş göstermesi, parçalanıp dağılmalarıdır.

*

Biz bu gerçeği, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** hareketinde açık ve somut bir biçimde görüyoruz.

Dernek, çalışmasını, hareket ve kavgasını Kürdistan toprakları üzerine aktarmadığı, orada bir ulusal ihtilâl hazırlamadığı ve kısa olmayan bir süre İstanbul'da eli kolu bağlı oturduğu için, bir gün gelmiş ki üyeleri ve yöneticileri arasında ikilik baş göstermiş ve o ikilik yüzünden de dernek parçalanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Zınnar Silopî'nin yazdığına göre, İstanbul'daki Türk gazeteleri Dernek Başkanı Syiid Abdülkadir'e karşı kampanya açarak, kendisinin ya Danıştay başkanlığı görevinden ya da **Kürdistan Tealî Cemiyeti** başkanlığından istifa etmesini istemişlerdir. Kendisi de, "Kürdistan bağımsızlık değil, özerklik istiyor" demiştir. Onun bu sözü üzerine derneğin üye ve yöneticilerinden bir grup dernekten ayrılmışlar ve "**Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**" adlı yeni bir örgüt kurmuşlardır.

Öyle anlaşıyor ki bu parçalanmadan sonra İstanbul'daki Kürd önderleri, hiç değilse yeni derneğin yöneticileri, hatalarını anlamışlar ve Kürdistan'a gitmeyi gerekli görmüşlerdir. Ne var ki bu pişmanlık geç kalmış ve artık işe yaramamıştır. Çünkü Kemal Paşa o zamana kadar Kürdistan'ın yolunu onların yüzüne kapatmıştır. Bu nedenle **Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**, bir heyeti Güney Kürdistan üzerinden Kuzey Kürdistan'a göndermeye karar vermiştir. Bu karar gereğince Kemal Fevzi, Halil Ramî Bedirhan, Mustafa Paşa Yamüklî ve Mevlânzade Rifat, 1921 yılında yola çıkıp gitmişlerdir. Ne var ki bu kez de İngiliz işgalcileri Irak sınırı üzerinde onları durdurmuşlar, Güney Kürdistan'a girmelerine izin vermemişler ve onları geri çevirmişlerdir. Yalnız Mustafa Paşa Yamüklî Süleymaniyeli olduğu için kendisinin tek başına Güney Kürdistan'a girmesine izin vermişlerdir.(93)

Böylece Kuzey Kürdistan'da Kemal Paşa dereden gelmiş, evin sahibi kesilmiş; Güney Kürdistan'da da İngiltere dereden gelmiş, evin sahibi kesilmiştir.

Evin sahibi kendi evine sahip çıkmazsa, elin oğlu böylesine dereden gelip evin sahibi kesilir ve evin asıl sahibinin eve girmesini de engeller.

Daha sonra Kürd önderleri arasında bir bölünme daha olmuş; bu kez de Kemal Fevzi, Necmeddin Hüseyin, Memduh Selim ve Aziz Baban "**Kürd Millet Partisi**" adıyla bir parti kurmuşlardır.(94)

Ne var ki artık çok geç kalmışlardır. **Kürdistan Tealî Cemiyeti** de, her iki yeni örgüt de bir şey yapamamışlar ve "karton örgüt" olarak kalmışlar, daha sonra da yok olup gitmişlerdir.

(93) Zınnar Silopî, *Doza Kurdistan*, s. 60

(94) Aynı eser, aynı sayfa

EKSİKLİKLERİMİZİ GÖRMELİYİZ

Bir kez daha söyleyelim ki, Kürd önderlerinin siyasetine ve özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasetine yönelttiğimiz yukarıdaki eleştirilerden amacımız, onların çalışmalarını kötü göstermek ya da onların anısına leke getirmek ya da onların değerlerini ve itibarlarını küçük düşürüp anılarını Kürd halkının gözünde karalamak değildir.

Hayır, amaç ve maksadımız asla bu değildir.

Onlar Kürdistan'ın büyük dava ve mücadele adamlarıydı; kendi çalışmaları ile Kürd halkının XX. yüzyıldaki özgürlük ve kurtuluş davasının çığırını açmışlar, Kürd halkının davasını uluslararası toplantı ve konferanslara götürmüşler ve dünyaya duyurmuşlardır. Daha sonra onlardan birkaç kişi Kürd halkının özgürlüğü uğrunda yaşamlarını da feda ederek ırkçı ve barbar kolonyalistlerin ilmiğinde can vermişler ve böylece aziz şehitlerimiz olmuşlardır. İlmikten kurtulmuş olanlar da yurt dışında derbeder olmuşlar, zor ve ağır durumlarda gurbette yaşamlarını sürdürmüşler, son nefeslerine kadar Kürdistan sevgisini gönüllerinde taşımışlardır. Onların hepsinin anıları bizce aziz ve yücedir. Onların anısı önünde saygı ile eğiliriz.

Yukarıdaki eleştirileri yazmaktan maksadımız, tutsak bir ulus gibi geçmiş eksikliklerimizi Kürd halkının, özellikle de bugünkü ve yarınki Kürd aydınlarının gözleri önüne getirmektir.

Eski mücadele adamlarına saygı duymak ve onları yüceltmek bir şeydir, onların eksikliklerini görüp yazmak ve değerlendirmek, hatalarını eleştirmek de başka bir şeydir. O eksiklikler aslında biz Kürdlerin eksiklikleridir. Açık bir yürekle ve sükûnetle eksikliklerimizi görmeli, kabul etmeli, onlar üzerine yazmalı, konuşup yorum yapmalıyız. Tutsak bir ulus, yalnız şehitleri övmek ve onlarla övünmekle kurtulamaz; yalnız düşmanı suçlamakla, düşmanın zorbalıklarını ve barbarlıklarını anlatmakla da kurtulamaz. Şehitlerin çaba ve çalışmalarından, eksiklik ve kusurlarından ders ve tecrübe alınmalıdır; gelecekte öylesine kusur ve eksikliklere bir daha meydan verilmemelidir.

*

Bu bölümde "Jîn" dergisinin ve **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasal yönünü az-çok belirtebildiğimize inanıyoruz. Aslında o dönemin çalışmaları ve o dönemden sonraki Kürdistan ihtilâlleri, özel ve geniş bir araştırma ve inceleme gerektirir. Bir sunuş yazısının sayfalarında ancak bu kadar mümkün olabilir.

TARİHSEL OLAYLARIN AYDINLATILMASI

KAWE İHTİLÂLİ

"Jîn" dergisinde yer almış olan tarihsel olaylardan biri Kawe ihtilâlidir. Bu konuda ustalıkla yazmış olan, büyük bilgin ve yazar Kurdîyê Bitlîsî(Halil Hayalî) olmuştur. O, derginin daha başlangıcında ve ilk sayısında bu konuyu ele almıştır. Yazılarından anlaşıldığına göre o sıralarda Göçmenler Dairesi (Mühacirîn Müdürlüğü) tarafından "Kürdler" adlı bir kitap yayınlanmış ve o kitapta Kürdlerin varlığı inkâr edilmiştir. Yine Kurdîyê Bitlîsî'nin yazılarından anlaşılıyor ki, Zekeriya Bey adlı bir Türk yazarı, resmî nitelikteki "İctimaiyât" dergisinde bir yazı yazmış ve o da yazısında Kürdleri inkâr etmiştir.

İşte o kitap ve o yazı üzerine, Kurdîyê Bitlîsî "Jîn"de üç yazı yazmıştır. İlk yazı, "Dehak Efsanesi" başlığı altında ilk sayıda çıkmıştır; diğer iki yazı da "Kürdler Münasebetiyle" başlığı altında ikinci ve üçüncü sayılarda yayınlanmıştır.

Yazar, yazısının başlangıcında, özel maksatlarla yazılan o tip kitaplar üzerinde durmuş ve o kitapları kötülük yapma amacına yönelik olmakla suçlamış, bilimsel yönden o kitapların çok düşük düzeyde olduklarını belirtmiştir. Daha sonra, halkların kökenlerinin saptanmasında efsanelerin ve tarihsel olayların büyük rol oynadıklarını vurgulamıştır. Bu nedenle kendisi, yazılarında, Kürd tarihinin en büyük olayı olan ve Dehak'e karşı gerçekleştirilen Kawe İhtilâli üzerinde durmuştur.

Kurdîyê Bitlîsî'nin yazdığına göre Dehak bir Arap hükümdarı imiş ve gelip İran'ı işgal etmiş, Kürd halkı da İranlı olduğu için Kürdlerin yaşadığı bölge de Dehak'ın işgaline girmiş. Dehak, iki omuzu üzerindeki iki yılanı doyurmak için onlara günde dört kişinin beynini yedirmiş, daha sonra Kürd halkı 31 Ağustos günü demirci Kawe'nin(95) önderliği altında Dehak'e karşı ayaklanarak ihtilâli başlatmış. Bu ihtilâlde Dehak öldürülmüş, ülke Arap işgalinden kurtarılmış ve Fereydun şah olmuş.

(95) Kawe'nin adı "Jîn" dergisinde "Kawa" değil, "Kawe" olarak yazılmıştır.

Yazar, 31 Ağustos gününün o zamandan bu yana Kürd halkı için ulusal bayram olduğunu ve her yıl Demavend'de "Ulusal Kurtuluş Bayramı" adıyla kutlandığını, bu geleneğin hâlâ sürdüğünü belirtmiştir.(96)

Kurdîyê Bitlîsî, ikinci yazısında da kültürel, sosyal, geleneksel vb. konulara ilişkin araştırmaların önemi üzerinde durmuş; Kürdistan'da böyle araştırma ve incelemelerin yapılmamış olduğunu, o nedenle Kürdistan'ın bu yönlerden bir bilinmezlik perdesi altında kaldığını belirtmiş ve yazısının sonunda şöyle demiştir:

"Şuna emin olalım ki, Kürd ve Kürdistan'ın üzerindeki bu bilinmezlik perdesini kaldıracak el, hiç bir zaman bir yabancı'nın eli olmayacaktır. Kader bu şerefi, geleceğin çağdaş bilimleriyle donatılacak olan Kürd oğullarına saklamıştır. Bu görev onlarındır".(97)

Kurdîyê Bitlîsî üçüncü yazısında ise, Ruslar tarafından Kürdistan üzerine yapılmış olan araştırma ve incelemeleri ele almış; bu araştırma ve incelemelerin de yüzeysel olduklarını, bunların bazı kentlerde yapılmış olduğunu ve o "bilinmezlik perdesi"nin öte tarafına geçemediklerini belirtmiş ve bu nedenle o araştırma ve incelemelerin de bilimsel bir tespite esas olamayacaklarını vurgulamıştır. Osmanlı devletini de Kürdler üzerine bilimsel araştırma ve incelemeler yaptırmadığı için suçlayan yazar, sonra yine efsane ve boş inanların üzerinde durarak şöyle demiştir:

"Millî efsanelerin incelenmesi, bizi, 'Kürdlerin kökeni İranlıdır' gerçeğine ulaştırıyor".(98)

Kurdîyê Bitlîsî'den başka Memduh Selim de Dehak ve Kawe İhtilâli üzerine değerli bir yazı yazmıştır. O yazı da "Kawe Özel Günü- 31 Ağustos" başlığı altında 25'inci sayıda yayınlanmıştır.

Aynı sayıda "Kawe Hakkındaki Tarihsel Fıkra" başlıklı bir yazı daha çıkmıştır. Fakat bu yazı imzasızdır.(99)

KAWE İHTİLÂLINİN TARİHİ 31 AĞUSTOS MU?

Belki de en ilginç husus, "Jîn"de Kawe İhtilâlinin tarihinin 31 Ağustos olarak gösterilmiş olmasıdır. Bu tarih öyle ilginçtir ki, Kawe İhtilâli hakkında bugüne kadar Kürdistan'da bilinegelen tarih ve adlar sarsılıp yıkılabilirler.

Herkesin bildiği gibi Kawe İhtilâlinin tarihi şimdiye kadar 21 Mart olarak kabul edilmiş ve "Newroz" adıyla kutlanmıştır. Bu gelenek şimdi de Kürdistan'ın her tarafında ve yurt dışındaki Kürdler arasında sürmektedir. Ne var ki "Jîn" başka bir şey getiriyor ve Kawe İhtilâlinin tarihinin 31 Ağustos olduğunu söylüyor. Bu tarih hem Kurdîyê Bitlîsî'nin bir yazısında, hem de Memduh Selim'in bir yazısında yazılmıştır.

(96) Jîn, sayı 1, s. 7—11

(97) Jîn, sayı 2, s. 6

(98) Jîn, sayı 3, s. 4

(99) Jîn, sayı 25, s. 3, 8

Kurdîyê Bitlîsî, "Dehak Efsanesi" başlıklı yazısında, bazı Kürdlerin Dehak'ın zulmünden kaçarak dağlara çekilmiş olduklarını, bazılarının ise yerlerinde kalıp daha sonra demirci Kawe'nin liderliği altında Dehak'e karşı ihtilâl yaptıklarını, Dehak'i öldürüp yurtlarını işgalden kurtardıklarını belirtmiştir. Yazar bunlar hakkında şöyle demiştir:

"İşgalcileri ülkeden kovup çıkarmaya çalışmakla vatanın kurtuluşunu göç tercih eden diğer kısımlar, gerçekten ulusal galeyane bayraktar olan demirci Kawe'nin yönettiği savaş hareketleri ile umduklarına kavuşmuşlar ve yurtlarını bağımsızlığa kavuşturmuşlardır. Her millet, tarihinde bu gibi büyük olaylara kaynaklık eden günleri özel gün kabul eder ve tantanalı törenlerle kutlar. Gerçekten, Kürdlerce de yılın 31 Ağustosuna rastlayan Kurtuluş Günü, layık olduğu önemle kabul edilmiş ve her yıl Ağustosun otuz birinde Demavend'de Ulusal Kurtuluş adına bayram yapılmakta bulunmuştur".(100)

Yazar, yapılan o törenin adının da "Kürd Bayramı" olduğunu ve bu bayramın da yalnız Kürdlerce kutlandığını belirtmiştir. Bu da çok ilginçtir; çünkü bu sözlere göre o bayramın adı "Newroz" değil de "Kürd Bayramı"dır.

Dikkat edersek, yazar yukarıdaki paragrafta Kawe İhtilâlinin tarihini bir kez sayı ile "31 Ağustos" şeklinde, ikincisinde ise yazı ile "Ağustosun otuz birinde" diye yazmıştır. Sanki ikincisinde, rakamla yazdığı önceki tarihin yanlış olmadığını belirtmek istemiş de bu kez de yazı ile "Ağustosun otuz birinde" şeklinde yazmıştır; böylece önceki tarihin yanlış olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Aynı tarihi Memduh Selim'in bir yazısının başlığında da görüyoruz. O başlık şöyledir: "Kawe Özel Günü- 31 Ağustos".

Yazar o yazısında şöyle demiştir:

"Kawe'nin Dehak'e karşı ayaklanması, Kürd tarihinde kaydedilmesinden vazgeçilemeyecek bir büyük mevkiye sahiptir. Anayasa Hurkuku (Hukuk-ı Esasiye), milletlere bir ihtilâl hakkı, zulme karşı ayaklanma hakkını doğal görüyor. Nitekim, Anayasa Hukuku denilen şeyin varlığından dahi haberdar olmayan kitleler, zaman zaman bu hakkı kullanmışlardır. Kawe, dünyadaki zalimlerin önde gelenlerinden olan Dehak-i Zalim'e karşı bir milleti ayaklandırmakla, kuşakların övüneceği bir medenî yiğitlik anıtı dikmiştir".(101)

Yazar daha sonra, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından "Kawe Ulusal Günü" dolayısıyla bir müsameri düzenlenmiş olduğunu ve çok kimsenin o müsameriye seyretmeye geldiğini bildirmiş; ancak çok yazık ki müsamerenin tarihini yazmamıştır.(102) Ne var ki, yazısının çıktığı "Jîn" in sayısı 2 Ekim tarihini taşıdığına göre, o müsamerenin de o yılın 31 Ağustosunda yapılmış olması çok muhtemeldir.

(100) Jîn, sayı 1, s. 10

(101) Jîn, sayı 25, s. 3

(102) Jîn, aynı sayı, s. 4

Kurdîyê Bitlîsî'nin yukarıda anlattığımız yazısı gibi, Memduh Selim'in yazısında da "Newroz" adı geçmiyor. Yazar, 31 Ağustos gününe "Kawe Özel Günü" ve "Kawe Ulusal Günü" diyor.

NEWROZ VE YILBAŞI

Burada karşımıza bir soru çıkıyor; o da şudur:

Kawe İhtilâlinin tarihi gerçekten 31 Ağustos, adı da "Kawe Ulusal Günü" ise ve Kürd halkının ulusal bayramı da o ise, o halde 21 Marttaki Newroz nedir?

"Jîn"de bu sorunun yanıtı da vardır. "Jîn", 21 Mart için "Newroz" dememiş, "Yılbaşı" demiştir. 21 Mart hakkında "Jîn"de iki yazı çıkmıştır. Biri yılbaşının kutlanması üzerinedir ve "Jîn" adına 14'üncü sayıda yayınlanmıştır. Fakat yazık ki o sayının tarihi belli değildir. Derginin mevcut tek koleksiyonu ciltlendiği zaman sayılarının kenarları kesilmiş ve 14'üncü sayının tarihi de o sırada bıçağa rastlayıp kesilmiştir. Ne var ki ondan önceki sayının tarihi 10 Mart, ondan sonraki sayının tarihi de 30 Mart olduğuna göre, 14'üncü sayının tarihinin de 20 Mart, yani Newroz arefesi olduğunu tahmin edebiliriz. Bu sayıdaki kutlama yazısında şu satırları okuyoruz:

"Ulusların ulusal, dinsel, sosyal gibi birkaç türlü özel günleri vardır. Kürdlerin ulusal günleri de, Kawe'nin Dehak'ın zulmünü kıldığı gün, Salahaddin-i Eyyubî'nin doğduğu ve sultan olduğu gün ve bunlara benzer günlerdir. Dinsel günlerimiz ise bilinmektedir. Kürdistan'ın bir de 'Sersal'ı(103) vardır. Bu, Rumî Martın 9'uncu günüdür.(104) Bütün Kürdler bu özel sosyal günü 'bayram' bilirler ve yeni bir yaşama başlangıç sayarlar; birbirlerini ziyaret etmeye koşarlar, kutlaşırlar ve birbirlerine armağanlar gönderirler".(105)

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi "Jîn" 21 Martı "yılbaşı" ve "sosyal gün" olarak, Kawe İhtilâlini de ulusal bayram olarak kabul etmiştir. İlginçtir ki bu yazıda 21 Marta "Newroz" denilmemiş, "yılbaşı" denilmiştir.

Yine 14'üncü sayıda "Tebrik" başlıklı bir kısa kutlama da çıkmıştır; o da şudur:(106)

"Yılbaşı dolayısıyla tüm Kürdleri kutlar, yüce Tanrı'dan vatanımız için gece-gündüz iyilik ve mutluluk dileriz".(107)

Aynı sayıda ölümsüz Hanî'nin "Mem û Zîn"inden de Newroz ve yılbaşı konusunda iki parça çıkmıştır. Abdurrahim Rahmî'nin de "Yılbaşı"(Sersal) başlıklı bir şiiri yine aynı sayıda yayınlanmıştır.

21 Mart üzerine "Jîn"de çıkmış olan ikinci yazı ise Memduh Selim'indir. Yazar, o yazısında özel günlerin önemini belirtmiş ve şöyle demiştir:

(103) "Yılbaşı" demektir.

(104) Bu tarih Milâdî takvime göre 22 Mart günüdür.

(105) Jîn, sayı 14, s. 1

(106) 29 numaralı dipnota bakınız

(107) Jîn, sayı 14, s. 21

”Ulusal günleri yaşatmak hakkımız ve ödevimizdir dedik. Tarihin bize başışladığı bu haktan yararlanmak ve bu ödevi yerine getirmek için, değişik biçimlerdeki özel günlerimizi saptamak gerekir. İşte, tarihçilere ve gençlere elverişli bir inceleme konusu. Kürdlerin, bilinen dinsel özel günlerinden başka ulusal ve toplumsal ne gibi özel günleri vardır? Bunlar hangi tarihsel kaynaklardan çıkmış, hangi kanallardan akıp gelmişler? Örneğin yılbaşının İranlıların Newroz'u ile ortak olduğu anlaşılıyor; bu nedendir, ya da öyle midir?”.(108)

Dikkat edersek Memduh Selim de bu yazısında 21 Marttan ”yılbaşı” diye söz etmiş ve bunun İranlıların Newroz'u ile aynı zamana rastladığını söylemiştir.

ARAŞTIRMA YAPILMALI

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ”Jîn”in bu görüş ve tespitleri çok önemlidir; öylesine önemlidir ki Newroz ve Kawe İhtilâli konusunda bilinenleri güçlü bir biçimde sarsıyor. Bu görüş ve tespitleri bir çırpıda reddedip, ”bunlar doğru değildir” diyerek üzerlerine bir çarpı işareti çekemeyiz. Ayrıca bu tespitleri gözü kapalı bir biçimde ”doğrudur” diyerek kabul de edemeyiz. Bu görüş ve tespitlerin araştırma ve inceleme konusu olmaları gerekir.

Kawe İhtilâlinin günü gerçekten 31 Ağustos ise, o zaman o ihtilâlin de, bir ulusal bayram olarak onun tarihinin ve kutlanmasının da Newroz’la ve Newroz’un tarihi ve kutlanması ile bir ilişkisi kalmayacaktır. O zaman Newroz tamamen yılbaşı olur ve denilir ki, 21 Mart baharın başlangıcı olduğu için, bu tarih çok eskiden yılbaşı olarak kabul edilmiş ve kutlanması gelenek olmuştur. Bu görüş kabul edilirse, o zaman denilebilir ki Kürdler de aslen Arîlerin İran dalından geldikleri için Kürdler ve Farslar 21 Martı birlikte bayram kabul etmişler; o bayramın adı Farslarda ”Yeni Gün” demek olan ”Newroz”, Kürdlerde de ”Yılbaşı” anlamına gelen ”Sersal” olmuştur; böylece o günün kutlanması İranlı olan her iki halk arasında gelenekleşmiştir.

Büyük Hanî de ”Mem û Zîn”de Newroz’dan söz etmiş ve onu yılbaşı olarak göstermiştir. Hanî şöyle demiştir:

”Feleğin dönüşü mavi talihten
gösterince Newroz’u yeniden,

o kutlu geleneğe göre
tüm kentliler, varıncaya dek askerlere,

terketti kenti, kaleleri, evleri
andırarak avcıları ve talancıları

(108) Jîn, sayı 16, s. 7

Saf saf tepelere ve ovalara yürüdüler,
öbek öbek gezmeye, seyretmeye döküldüler".(109)

Hanî, daha sonra da şöyle demiştir:

"Yılbaşına katılan bakireler, delikanlılar,
gençler, yüzüne varmış erkek ve kocakarılar

geleneksel yol ve yöntemle yılbaşını
kutladılar, göklere dek yükselterek seslerini".(110)

Bizim görüşümüze göre Kürd halkbilimcileri, tarihçi ve sosyologları bu önemli konu üzerinde araştırma ve incelemeler yapmalı ve bu sorunu aydınlığa kavuşturmaya çalışmalıdırlar. O araştırma ve incelemeler sonucunda "Jîn" in görüş ve tespitleri kabul edildiği takdirde, o zaman Kawe İhtilâlinin 31 Ağustosta kutlanmasına başlanmalı ve o ihtilâlin kutlanması giderek Kürd halkı arasında bir ulusal gelenek durumuna gelmelidir; ayrıca Newroz bayramı da 21 Martta "Yılbaşı" adıyla kutlanmalıdır.

Kısacası, Kawe İhtilâlinin gününü saptamalı ve o ihtilâli kendi yerine koymalı, kendi yerinde ve kendi gününde kutlamalıyız.

HİZAN DİRENİŞİ

Kürd halkının direnişleri tarihinde "Hizan Direnişi" denilen bir direniş vardır ki, onunla ilgili şimdiye kadar belgesel bir bilgi bulunmuyordu. Yalnızca, direnişin bastırılmasından sonra asılmış olan Kürd şehitleri üzerine yakılmış bir ağıt vardı. O ağıtta şöyle denilmektedir:(111)

"Bitli'se gittim, viran olası çukurda
Bitlis'e geldim, viran olası çukurda
Darağacını dikmişlerdi onda
Yağlı ipleri sarkıtmışlardı ondan
Şeyh Şehabeddin, Seyyid Ali, Mehmed Şirin'i asmışlardı ona
İp kopmuştu Tanrı'nın emriyle
Şeyh Şehabeddin düşmüştü yere
Taştandı düşmanların yüreği
Yine asmışlardı Şeyhi sehpadaki ipe".

Halk tarafından söylenmiş ve Kürd halkı arasında çok yaygınlaşmış olan bu ağıttan başka Hizan Direnişi üzerine bir şey yoktu. O direniş nasıl başla-

(109) Ahmed-i Hanî, Mem û Zîn, s. 107

(110) Aynı eser, s. 109

(111) 29 numaralı dipnota bakınız

dı, nasıl sürdü, nasıl söndü? Şimdiye kadar bu konularda elimizde hiç bir belge yoktu. Fakat "Jîn" dergisi sayesinde bu direniş de aydınlığa kavuşmuştur.

Kürd yazarı ve halkbilimcisi Lav Reşid, o direniş üzerine uzun bir yazı yazmış ve "Bir Tarih Olayı" başlığı altında "Jîn"de yayınlamıştır. Yazı iki bölümdür; ilk bölümü 16'ncı sayıda, ikinci bölümü de 17'nci sayıda çıkmıştır.

Yazar, yazısının ilk bölümünde, 1913 yılında Hizan ve dolaylarında Kürdler arasında örgüt kurulup propaganda yapıldığını ve silâh dağıtıldığını belirtmiştir. Bu işin önderi ve yöneticisi de Mela Selim'di. Hükümet bu olaylardan haberdar olunca Mela Selim tutuklanmışsa da, köylülerin yardımıyla kurtarılmıştır. Bitlis valisi, kentin ileri gelenlerinden bir heyeti Hizan'a göndermiştir. Mela Selim bu heyete, "Vali Bitlis'te ne duruyor? İşte Musa Bey(112) bize vali" demiştir. Ancak heyet daha sonra Mela Selim'i ikna etmiş ve hep birlikte Bitlis'e gelmişlerdir. Mela Selim Hizan'a döndükten sonra bu kez Şeyh Şehabeddin'e bir mektup yazdırarak valiye göndermiş ve kendisini tehdit etmiştir. Bu mektup üzerine vali askerî takviye istemiştir. Hükümet ise valiyi görevden alarak yerine Siirt Mutasarrıfını atamıştır.(113)

Yazar, yazısının ikinci bölümünde de direnişin gelişme ve sonucunu anlatmış ve o sırada Hizan üzerine gönderilen bir tabur askerin yenilip Bitlis'e çekilmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Kürd güçleri de o taburu kovalayarak Bitlis'e kadar gelmişler ve kente girerek Kanîzıwa ve Hersan mahallelerini kendi denetimleri altına almışlardır. Ancak Kürd güçleri hem sayı, hem de silâh ve teçhizat bakımından eksiktiler; birçok Kürd savaşçı sopa ve hançerlerle top ve mitralyözlere karşı savaşmışlardır. Ama fazla direnememişler ve çekilmişlerdir. Direnişin kırılmasından sonra büyük miktarda askerî birlikler Hizan'ın üzerine gönderilmiş ve birçok Kürd tutuklanmıştır. Mela Selim ise kaçıp Rus Konsoloslughuna sığınmıştır. Daha sonra Bitlis'te askerî mahkeme kurulmuş ve 18 kişinin idamına, birçok Kürdün de Kürdistan'dan çıkarılmasına karar vermiştir. Şeyh Şehabeddin, Seyyid Ali, Şeyh Mehmed Şirin, Fakî Halil (Feqî Xelîl), Mela Muhiddin de idam edilenler arasındaydı. Mela Selim ise I. Dünya Savaşı başlayıncaya dek Rus Konsoloslughunda kalmış; 1914 yılında Osmanlı-Rus savaşı başlayınca konsolosluk kapatılmış, Mela Selim de o zaman idam edilmiştir.(114)

DİĞER KONULAR

Yukarıdaki konulardan başka "Jîn"de diğer bazı tarihsel olaylar üzerine de bazı değerli yazılar çıkmıştır. Onlardan bazıları, Aziz Yamûlkî'nin Baban Kürd devleti üzerine yazdığı yazılardır. Değerli yazar Aziz Yamûlkî bu konuda beş yazı yazmıştır. O yazılar 9, 11, 13, 15 ve 18'inci sayılarda çıkmıştır. Yazar, o yazılarında Baban devletinin iç durumu, askerî gücü, ekonomik ve

(112) Motkan aşireti lideri Hacı Musa Bey.

(113) Jîn, sayı 16, s. 10—12

(114) Jîn, sayı 17, s. 10—16

şosyal durumları ile ilgili çok değerli bilgiler vermiştir. Ayrıca Osmanlı ve İran devletlerinin Baban devletini kendi egemenlikleri altına almak için nasıl çalıştıklarını, bu amaca ulaşmak için kimi zaman nasıl oyun ve dolaplar çevirdiklerini, kimi zaman da askerî güçleriyle o devletin topraklarına nasıl saldırdıklarını anlatmıştır.

Albay Emin Feyzi de Baban devletinin askerî gücü üzerine iki yazı yazmıştır. O yazılar da 23 ve 25'inci sayılarda çıkmıştır.

Kurdîyê Bitlîsî de Kürdistan şehirlilerinin Kürdlüğü üzerine önemli bir yazı yazmış, bu yazı da 6'ncı sayıda çıkmıştır. Yazar o yazısında, Kürdistan şehirlilerinin aslında Kürd değil de Türk olduklarını iddia eden bazı Türk gazete ve dergilerine yanıt vermiş ve bu iddiaların tümüyle çürük olduğunu, Kürdistan şehirlilerinin de Kürdistan köylüleri gibi Kürd olduklarını belirtmiştir. Aynı yazıda Bitlis üzerine de önemli bilgiler vermiştir.

25'inci sayıda bir de Rojkan aşiretinin lideri Mehmed Ağa-yî Kelhokî(Mehmed Axayê Kelhokî) üzerine bir yazı çıkmıştır. Yazının sonunda "devamı var" denilmiştir; fakat yazık ki o sayıdan sonra dergi kapatılmış ve yazının devamı çıkmamıştır.

GÜNCEL VE SOSYAL OLAYLAR

ÖRGÜT VE ÖRGÜTSEL ÇALIŞMA

Açıktır ki özgürlük ve kurtuluş hareketlerinde en önemli husus, örgüt kurma ve örgütsel çalışmadır; başka bir deyişle, ulusal mücadelenin birleştirilip örgüt çerçevesi ve kalıbı içinde toplanması ve o örgütlerden ulusal güç oluşturulması, özgürlük ve kurtuluş hareketinin temelidir. Örgütten maksad yalnız siyasal örgüt değildir. Doğal olarak, ulusal siyasal örgüt, hareketin ana merkezidir. Ancak onun yanında bir de yan örgütler gereklidir; meslekî ve sosyal örgütler gibi. Siyasal örgütü yüreğe benzetirsek, yan örgütler de o örgüt için birer damar niteliğinde olurlar; kendi çalışmaları ile o örgütü sürekli takviye edip güçlendirirler, onun çalışma ve mücadelelerini tamamlarlar, halkın değişik isteklerini ona ulaştırıp onun da program ve isteklerini halka aktarırlar. Damarların yürek ile vücudun diğer organları arasındaki görevi ne ise, yan örgütlerin de siyasal örgüt ile halk arasındaki görevi odur.

*

Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri de o dönemde bu gerçeği görmüş ve ona göre çalışmışlardır. Bir yandan siyasal bir örgüt olarak **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ni kurmuşlar; öte yandan da öğrenciler, kadınlar için ve kitap yayını için de yan örgütler kurmuşlar; "**Jîn**" ve "**Kurdistan**" dergilerini çıkararak onların aracılığı ile seslerini halka duyurmuşlardır.

Örgüt sorununa, örgütlerin sağlamlaştırılmasına ve kollektif çalışmaya nasıl önem verdikleri "**Jîn**"'in bazı yazılarından anlaşılmaktadır. Örneğin Memduh Selim, "**İmdad**" başlıklı yazısında Kürd halkının durumunu ele almış, özellikle Kürd göçmenlerinin durumu üzerinde durarak yazısının sonunda şöyle demiştir:

"Çare düşünelim. Bu çareleri doğuracak 'ana', kararlılık, eylem ve direncin terbiye ettiği 'örgüt' denilen şeydir; başka bir deyişle, her uygar ulustaki 'toplumsal örgüt'tür; savaş ve barış Kürdistan'ının her gizli köşesine dek bi-

rer yol gösterici, birer kurtarıcı gibi sokulacak, karanlıklarda ışık yaşamını, yokluklarda da yaşam ışığını tutuşturacak beyinli ve yürekli organlara komuta eden 'toplumsal örgüt'tür'.(115)

Kurdîyê Bitlîsî de "Kürdçe Üzerine" başlıklı yazısında, Kürd **Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin kuruluşu konusunu da ele almış ve şöyle demiştir:

"Kurulup faaliyete başladığını büyük bir sevinçle okuduğum **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nce, uygarlık çağı olan XX. yüzyılda, genel ya da özel çalışma alanlarında varlığına kesinlikle inanılan ve gereklerine tüm ulusların baş eğdiği bir gerçeğin, örgütlenme ihtiyacının tamamen takdir edildiğini görmek de ayrıca göğsümü karbarttı. Yaşadığımız dönem, örgütlenme ve işbölümü yapma dönemidir. Bu çağda bireyci faaliyetler, —fikrim yanlış anlaşılmasın, 'kişisel girişimler' demiyorum— kesinlikle sonuçsuz kalmaya mahkûmdür".(116)

BİRLİK VE BERABERLİK

"**Jîn**"ın yazılarından anlaşıldığına göre Kürdler arasında o zaman da dağınıklık ve ikilik derdi vardı. Bu dersten de doğal olarak birlik ve beraberlik sorunu ortaya çıkmıştır; bu, o dönemde de Kürd yurtseverlerinin üzerinde düşündükleri güncel bir sorundu. Örneğin değerli yazar ve şair Kadızade Mustafa Şevki, "Çağımızda Biz Kürdlerin Durumu" (Wezîyetî Ême Kurdan de Esrî Hazir) başlıklı yazısında Kürdleri birleşmeye çağırarak, yazısının sonunda şöyle demiştir:(117)

"Fakat bu şan ve şöretinize rağmen böylesine yoksul olarak dürmanız ve tembellikle aziz yurdunuzu elden bırakmanız yazıktır. Onur sahibi olan sizler, elbette ki sözüme kulak verirsiniz: Gelin bir an önce ve babalarımızın, atalarımızın hatırı için birlik olalım ve güzel yurdumuzu rezil çıkarlara ve liderlik koltuğuna kurban etmeyelim. Çünkü vakit dardır ve düşman da gafletimizden yararlanmaktadır. Kurtuluşa ve iflâh olmaya koşun. Yoksa pişman olacağız, ne var ki o zaman da pişmanlığın bir yararı olmayacaktır".(118)

Şair ve yazar Abdurrahim Rahmi de birlik ve beraberlik sorunu üzerinde bazı yazılar ve şiirler yazmıştır. "Tek Elden Ses Gelmez"(Destê Tenê Deng jê Nayêt) adlı şiirinde şöyle demiştir:(119)

(115) **Jîn**, sayı 19, s. 4

(116) **Jîn**, sayı 14, s. 11—12

(117) 29 numaralı dipnota bakınız

(118) **Jîn**, sayı 4, s. 16

(119) 29 numaralı dipnota bakınız

”Ey nifak içindeki millet
Sana beraberlik gerek
Kurmazsak eğer bir dayanışma
Yok oluruz topyekün
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

Vakit, zaman çok naziktir
Tehlikelidir ikilik, dağınıklık
Tüm halklar kinlidir bize karşı
Yok olmamız kuşkusuzdur
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

Kişiselliği atıverin dışarı
Tek kişiyle çözülmez sorun
Birlik olun ki izi silinmesin
ümit bağladığımız sorun
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

El-ele verin kardeş gibi
Tutuşturun kendiniz için bir meşale
Karanlık olan bu yolda bize
ışık gerek şu sırada
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte”.(120)

Yazar ve şair Siverekli Hilmi de ”Kurdîyê Siwêrekî” imzasıyla ve ”Bir Yakınma” (Gazindek) başlığı altında, Kürdlerin durumu üzerine bir yazı yazmış ve Kürdlerin o zamana kadar uzun ve derin bir uykuda olduklarını belirttikçe sözü birlik ve beraberlik sorununa getirmiş ve bu konuda şöyle demiştir:(121)

”Kürdler, haykırıp feryat ediyor ve diyorum ki: Şimdiye kadar yürüdüğümüz yolun önünde derin ve karanlık bir çukur vardır. Biz, siz, herkes bunu gözümüzle gördük. Dönün, dönün, o eğri, sapa ve ölümlü yoldan geriye dönün. Bize birlik gerekir. Kardeşler, ibret alın”.(122)

Şair Dawer Ardelanî de ”Hepimiz”(Hemûman) adlı şiirinde Kürdlerin tutsaklığı konusunu ele almış, şiirinin sonunda da birlik ve beraberlik sorununun önemini göstererek demiştir ki:(123)

”Tutsaklık ayıptır, alçalmadır Kürd için
Neden başkasının emrinde kalalım tutsak olarak!

(120) Jîn, sayı 5, s. 14

(121) 29 numaralı dipnota bakınız

(122) Jîn, sayı 16, s. 14

(123) 29 numaralı dipnota bakınız

Wilson cenaplarının emriyle kurtulmuş halklar
özgürdür onlar, biz niçin kalalım demir zincirlerde!

Boş lâfların zamanı geçti ve kesildi o lâflar
Kurtulalım artık hepimiz çanak yalamaktan

Şahlanıp yüceltelim Kürd ulusunu
Kurmanç'ı Kürd'ü ve Lur'u birleştirelim".(124)

Birlik ve beraberlik konusunda en güçlü, en keskin ve anlamlı çağrı "Hê-vî" derneğinden gelmiştir. Bu dernek, bildirisinde Kürdlerle diğer bazı tut-sak halkların durumunu karşılaştırarak, Kürd halkının eski ve köklü bir dil ve edebiyata sahip olduğunu, geniş bir toprağa ve nüfusa da sahip olduğunu belirtmiştir; daha sonra birlik ve beraberlik sorununa değinerek şöyle demiştir:(125)

"Ah, eksik olan bir şeyimiz var ki bu çok büyüktür ve bizim için büyük bir felâkettir; o da birlik ve beraberliğimizdir. Şunu unutmayın ki kardeşler, eğer yok olmak istemiyorsak bir araya gelin; anlamsız ve nedensiz kavgaları bırakın. Bizim nifak ve bölünmemizden komşumuz olan halklar yararlanırlar. Bizim uyanık olmamız gerekir. Kurtuluşumuz birlik ve beraberliktedir. İşte 'Hêvî' derneğinin amaçlarından biri de bu birlik ve beraberliği sağlamaktır. Kısacası şunu bilin ki, bizi kendimizden geçirip sersemleştiren uykudan kalkıp gözümüzü açmazsak, —Allah korusun— sonumuz derin ölüm olur. Büyüklerimiz demiş ki: Ben seninle, sen benimle, ikimiz Allah ile".(126)

KÜRD GÖÇMENLERİNİN DURUMU

O dönemde çok güncel olan ve "Jîn"de de çok yer alan sosyal olaylardan biri de Kürd göçmenlerinin durumu idi. Görünüşte, I. Dünya Savaşı sırasında Kürdistan'ın büyük bir bölgesi Rus ordusunun işgali altına girdiği için bu göç olayı meydana gelmiş ve yüz binlerce Kürd yurdunu terketmiştir. Fakat aslında bu göç, **İttihad ve Terakkî Partisi** hükümetinin ırkçı siyasetinin bir sonucuydu. O hükümet, Kürd halkını Kürdistan'dan çıkarmak ve yurdu boşaltıp onların yerine Türkleri getirip yerleştirmek istemişti.

Bu siyaset ve insanlık dışı olan bu siyasetin sonucunda Kürd halkının başına gelmiş olan o trajik olay hakkında Zınnar Silopî'yi dinleyelim:

"İttihad ve Terakkî hükümeti yaptığı göç kanunu ile, ölümden kurtulan Kürdleri Anadolu'ya, batıya aktarıp orada illere dağıtarak, Kürdistan'ı her ne şekilde olursa olsun Kürdlerden boşaltmak ve yerlerine Türkleri getirip

(124) Jîn, sayı 21, s. 16

(125) 29 numaralı dipnota bakınız

(126) Jîn, sayı 21, s. 15

yerleştirmek istiyordu; ki artık bir daha 'Kürd davası vardır' denilemez hale gelsin. **İttihad ve Terakkî** hükümeti bu zalim icraatını ısrarla uygulamak istediğinden, Kürdleri aç ve perişan bir durumda yollarda öldürmekte idi. Bunun için, sefalet içinde göç ettirilen Kürdleri durdurmadan yollarda yürüterek amaçlarını yerine getirmek istemekte idiler. Bu yok etme siyasetini, Ermenilere uygulanan biçimiyle değil, top ve kılıç kullanmadan, 'Ruslar sizi katliam eder' perdesi arkasına gizlenerek, aç ve perişan bir durumda, eksi 15—20 derecede bir hava soğukluğu içinde kendilerini göç ettirmekle uyguluyordu. Bu durumun doğrudan öldürmekten daha çok ıstıraplı ve acı verici olduğu kuşkusuz değil midir?"(127)

İnsanlık dışı olan bu siyasetle ve o barbarca yöntemlerle yüz binlerce Kürd kadın, erkek, çocuk, yaşlı ve hasta topluca yurtlarından göç ettirilip Türkiye bölgesine doğru sevk edilmişlerdir. Onlardan birçoğu yolları ölmüş; kalanlar da Türkiye bölgesinde Anadolu kentlerine dağıtılmışlar ve hükümetin siyasetine uygun olarak tümüyle kimsesiz bırakılmışlar, çoğu da açlıktan dilenciliğe muhtaç duruma gelmişlerdir.

Ermeni katliamı dünyada yankı yapmıştır. Fakat Kürdlere uygulanan katliam ve göç o zaman da, sonra da Kürdistan'ın dışında hiç bir yankı yapmamıştır; tüm yabancı devletler, dünyanın siyasal ve sosyal örgüt ve güçleri, bu vahşî olaylar karşısında kulaklarını tıkamışlar ve ses çıkarmamışlardır. Ermeniler seslerini duyurup trajedilerinin yankılarını dünyaya yayabilmişlerdir; çünkü yakınları, dost ve sempatizanları vardı. Kürdler ise, bugün kimsesiz, sempatizansız ve dostsuz oldukları gibi, o dönemde de öyle idiler; bu yüzden ki Kürdler seslerini dünyaya duyuramadılar ve trajedilerinin yankılarını dünyaya yayamadılar. Fakat içerde "**Jîn**" dergisi, Kürd göçmenlerinin trajedisini halkın da, Osmanlı yöneticilerinin de gözleri önüne getirmeye çalışıyordu. Ne var ki Osmanlı yöneticileri de, dünya devletleri de seslerini çıkarmamışlardır. Abdurrahim Rahmi, "Kürd Göçmenleri ne Durumda?" (Kürd Mühacirleri ne Halde?) adlı yazısında bu durumu berrak bir biçimde gözler önüne getirmiştir. Yazar yazısının başında bir okuyucunun mektubundan bir parça aktarmıştır. Mektup, onun bir yakınından gelmiştir. Mektupta, "köyümüzden yalnız 10 kişi ölümden kurtulmuş" denilmiştir. Yazar bu trajedi üzerine şöyle demiştir:

"Acaba, hangi millettense olursa olsun, 120 haneli bir köyden 10 kişinin kaldığını başka bir milletin felâketli serüvenlerinde okumak mümkün müdür? Bunlar ne oldu, niçin yok oldular? Bunların hesabını kimler verecek, sorumluları kimdir? Ermeni ve Rum göçmenlerine Amerika'dan oluklarla yardım akıyor! Bunlara kim bakacak, kimler yardım edecek? Yoksa bunlar insan değil mi? Eyvah, kalanlar da bu şekilde mi yok olup gidecek?"(128)

Şair Süleymaniyeli Mahmud Nejad da bu konuda "Bir Kürd Çocuğunun Duyguları" (Bir Kürd Çocuğunun İhtisasatı) adlı bir şiir yazmıştır. Şair, "Sevgili Kürdistan'ıma" sözleriyle Kürdistan'a sunduğu şiirini göçmen bir

(127) Zinnar Sılöpî, *Doza Kurdistan*, s. 41

(128) *Jîn*, sayı 8, s. 6

Kürd çocuğunun ağzından yazmıştır. Kürd çocuğu şiirin başında şöyle diyor:

"Ah, ey yurt, ey gam meydanı ülke ki bulanmış kana
Ey yavrusunu kaybeden üzüntülü ana".

Sonra şöyle diyor:

"Ah, hep sana gelmek, sana koşmaktı hayalim
Lâkin beni kış bağladı, yok şimdi mecalım

Kavuşmadan ölsem, cesedim dağlara kalsın
Her akşam ve seher yel ile vatan kokusunu alsın".

Kürd çocuğu, Kürdlerin, onun trajedisinden, sıkıntı ve talihsizliğinden ibret alıp birlik olmalarını istiyor ve bu istekle sonunda şöyle diyor:

"Ah anne, güzel anne, şu çocuklara söyle:
Hâlâ sürececek mi şu nifak ortada böyle!"(129)

Abdurrahim Rahmi, "Bir Öksüzün İniltisi" (Nalîna Sêwîkî) adlı bir şiir yazmış ve şiirinde bir Kürd öksüzün ağzından şöyle demiştir:(130)

"Öksüz kaldım ben, anasız babasız
Evimi yaktılar, kaldım ben evsiz

Dinsiz gâvurlar öldürdüler babamı
Düşmanlara muhtaç oldum bugün, açtım elimi

İki ayaklı kurtlar gelip düştü sürülere
Göçmenim ben, işte düştüm kapılara

Yaşamak için istiyorum bir ekmek
Kinden gayrı vermezler, etmezler merhamet".(131)

Kürd şehidi Kemal Fevzi de bu konuda birkaç değerli yazı yazmıştır. O'nun ilk yazısı "Şimdiki Hükümete Açık Mektup" (Hükümet-i Hazıraya Açık Mektub) başlığı altında çıkmıştır. Yazar o yazısında Osmanlı devletine ve o devletin yöneticilerine sert eleştiriler yöneltmiş ve hükümete daha sonra şöyle demiştir:

"Dört yüzyıldan beri Osmanlı devletinin sağlam bir dayanağı olan ve hâlâ

(129) Jîn, aynı sayı, s. 11

(130) 29 numaralı dipnota bakınız

(131) Jîn, sayı 11, s. 11—12

'Doğu illeri', 'Doğu dolayları', 'Doğu Anadolu', 'Sınırboyları' ve hatta 'Ermenistan' gibi türlü türlü garip adlarla anılıp da gerçek adının söylenmesi âdeta günah olan çaresiz Kürdistan'ın nasipsiz evlâdlarına reva görülen bunca unutulmaz acı ve yoksunlukları, velev binde bir oranında olsun tamir etmek, acaba hayalinizden geçecek midir?"

Yazar, daha sonra Kürdleri assimile etme görüşüne karşı da şunları yazmıştır:

"O halkın esenliğe kavuşmasının çareleri, son zamanlarda pek garip bir girişimle, gûya assimile edilmesine çalışmakla düşünüldü. Bu, o kadar zalimce yürütüldü ki, imdada koşan göçmen memurları, kefen soyan birer mezar soyguncusundan, ölü ciğerine saldıran birer sırtlandan başka bir şey değillerdi".(132)

Kemal Fevzi, "Gözler Kör, Kulaklar Sağır mıdır?" başlıklı yazısında yine bu sorunu ele almış ve şöyle demiştir:

"Ermeni faciaları, aslında söylendiği kadar bir önem taşııyordu; ama dünyayı velleveye verdi, dillere destan oldu. Ya şu sahipsiz, şu talihsiz ulusun başına gelen türlü türlü felâketleri, bir anlık olsun, kim hatırlayacaktır? Yoksa buna İsrail'in sûru mu ağlayacaktır? Sana soruyorum, hey yaldızlı uygarlık: Başkasının hakkını çiğnemeyenlerin hakkı ne zaman tanınacaktır? Haksızlıklar ne zamana kadar 'hak' diye takdir edilecektir? Sen haksızlığı 'hak' diye gösterdikçe, kim ne zaman hakkı yerine getirecektir?"

Yazar, daha sonra Kürd göçmenlerinin başına gelen faciaları şöyle anlatmıştır:

"Bosfor'un(133) beyaz yalılarında içki dağıtan kızlar kadeh sunarlarken, Kafkasların karlı ve buzlu eteklerinde memeleri üstünde yavrusu uyuklayan anneler, anne kucağında meme emen yavrular açlıktan yokluğa yuvarlanıyorlardı; tipiler, fırtınalar koynunda serilen sahipsiz, öksüz çocuklar, başları ucunda ağlayacak bir ziyaretçi dahi bulamadan, solgun bakışlarla öbür dünyaya süzülüp gidiyorlardı; yorgunluktan, yoksulluktan birer iskelete dönmüş dinç yaşlılar, yaşamın son soluğunu tüketiyor ve uzun süren ömürlerini bir lokma uğruna yok ediyorlardı; karlı yollarda birer kurban sürüsü gibi ölüme sürüklenen insan kümeleri ölümü hasretle arıyor, karlarda açılan soğuk mezarlara canlarını teslim ediyorlardı. Bunları hiç bir göz görmedi; Tanrı'ya yükselen ağlayışları, çığlıkları hiç bir kulak duymadı. Demek gözler kör ve kulaklar sağırdı".(134)

Kemal Fevzi, Bitlis'in Ruslarca işgali üzerine de "Viran Belde" adlı değerli bir şiir yazmış ve o şiirde demiştir ki:

**"Ses kesilmiş, gölgeler sinmiş ufuktan beldeye
Boş, karanlık evlerin koynunda gizlenmiş eye(135)**

(132) Jîn, sayı 13, s. 2—3

(133) Bosfor: İstanbul Boğazı

(134) Jîn, sayı 14, s. 3—5

(135) Eye: Kaburga kemiği

Yollarından şimdi kervan geçmiyor; تنها, sükûn
Bum öter viranelerden, kaleler hep sernügûn(136)

Beldenin üstünde matemler ören muzlım gece, (137)
kimsesiz, ıssız kalan vadide ağlar gizlice

Mâbedin fanûsu sönmüş, kırılmış meşale(138)
Toplanıp oynar hayaletler, tutuşmuş el-ele

Pas tutan kandillerin altında yatmış bir ölü;
göz oyuk, kollar kadîd olmuş, dikenle örtülü(139)

Boş kovuklardan sızan vehmin tükenmez uykusu(140)
Aşına yerlerde gizlenmiş serair korkusu(141)

Bir ocak tütmez, seda çıkmaz yıkık her lâned
Sakfı çökmüş evlerin bir farkı yok viraneden(142)

Dağlarında nazlı ceylânlar koşarken bir zaman
Gül soluk, bülbül melûl, gülzarı besler şimdi kan”(143)

”Jîn” dergisi, Kürd göçmenlerinin durumu konusunda yazı ve şiirler yayınlamakla yetinmemiş, onların sayısı hakkında bir de istatistik yayınlamıştır. O istatistikte, işgal edilmiş olan Erzurum, Van ve Bitlis illerinden kaç kişinin göç ettiği ve o göçmenlerden kaçar kişinin hangi yerlere dağıtıldığı da açıklanmıştır. O istatistiğe göre Erzurum’dan 187.474 kişi, Van’dan 102.808 kişi, Bitlis’ten de 128.222 kişi göç etmiş; her üç ilden göç edenlerin toplamı ise 418.504 olarak saptanmıştır.(144)

Tüm ülkelerin de, Kürdistan’ın da nüfusunun o zaman bugünküne oranla çok daha az olduğu hatırlanacak olursa, Kürd göçmenlerinin sayısının gerçekten çok yüksek bir sayı olduğu anlaşılacaktır. Yollarda ölmüş olan Kürdler tabii ki o istatistiğe alınmamışlardır; onların sayısını da kimse bilememiştir.

(136) Bum: Baykuş
Sernügûn: Başaşağı, yıkılıp devrilmiş olarak

(137) Muzlım: Karanlık

(138) Mâbedin fanûsu: Tapınağın feneri

(139) Kadîd: İskelet

(140) Vehm: Kuruntu, korku

(141) Serair: Gizli şeyler, gizli varlıklar

(142) Lâne: Yuva, konut, barınak

Sakf: Dam, tavan, çatı

(143) Jîn, sayı 15, s. 6

(144) Jîn, sayı 11, s. 7—8

KÜRD İŞÇİLERİNİN DURUMU

O dönemde İstanbul'da birçok Kürd işçisi de vardı; çoğu hammal olarak çalışırdı. Bazı açıkgoz sömürücüler, o Kürd işçilerini kandırıp sömürmek ve el emeklerini yemek istemişlerdir. "Jîn" son iki sayısında o işçilerin durumu üzerinde de durmuş ve o konuda iki yazı yayınlamıştır. İlk yazıda şöyle denilmiştir:

"İstanbul'da yıllardan beri kurulmuş ve bugün var olan bir Kürd kolonisi vardır.(145) Bu koloniyi, başkalarının 'hammal' adını verdikleri pek büyük miktarda Kürd işçi oluşturuyor. Bu adamcağızlar Kürdistan'ın çeşitli yerlerinden, hem kendilerinin ve hem de ailelerinin geçimlerini kazanmaya gelmiş, burada en namuslu bir biçimde, gerçekten alinteriyle sabahtan akşama kadar yorulan, didinen, yıpranan zavallılardır".

Yazıda daha sonra, "Alemdar" gazetesi başyazarı Refî Cevad ve aynı gazetenin yönetmeni Ahmed Kadri gibi bazı kişilerin, o Kürd işçilerini kandırıp kendi sendikalarına bağlamak istedikleri bildirilmiştir.(146)

İkinci yazı ise "M.S." (Memduh Selim) imzası ile ve "Ulusal-Sosyal Konular: İstanbul'da Kürd İşçileri" (Millî-İctimaî Mebahis: İstanbul'da Kürd Amelesi) başlığı altında çıkmıştır. Yazının başlangıcında şu satırları okuyoruz:

"Bu millet ne kadar kimsesizdir ki Refî Cevad ve Ahmed Kadri gibilerine boyun vermiş, ve bu adamlar da ne kadar açıkgoz ki koca Kürd milletinin fal bir unsuru olan beş-on bin kişinin başına belâ olabilmişlerdir. Bu sorunun sosyal yönü düşünölmeye değer. Geçen sayımızda, Refî Cevad Bey'in bir hammal derneğinde yapmış olduğu ve iyiliksever olmayan propagandayı incelemiştik. Kürd milletinin başka bir ölkede bir işçi kolonisini oluşturan bu namuslu adamlarla şimdiye kadar Kürdlerden ve Kürd gençlerinden başka herkes ilgilendi. O adamların yaşadığı yerler ve onların kafaları, ne kadar çıkar propagandalarına sahne olmuştur!"

Yazı daha sonra şöyle sürüyor:

"Yazar Refî Cevad Bey, pehlivan Kadri Efendi gibileri, bir Kürdün emeğine, kazancına, en doğal hakkına ve görevine karışacak bir mevkide olmadıklarını anlamalıdır. Her Kürd işçi de, artık kumarbazları, şantajcılarını beslemek zorunda olmadığına karar vermeli, emeğinin ürününden kendisinden başkasının yararlanmaya hakkı olmadığını iyice bilmelidir. Kürd artık, suyu ve toprağı ile ağacı mubah olan bir tarla durumundan çıkmalıdır".

İşçi hareketinin Kürd işçileri konusunda sessiz kaldığından da yakının yazı, daha sonra Kürdlerin kendilerinin de sessiz kalışlarına sözü getirmiş ve onlardan da şöyle yakınmıştır:

"Şimdiye kadar bu işçilerle kafasını ve dilini en az yoran, bizler, Kürdlerin kendileri, Kürd gençleri olduk. Suskunluđumuz miskinlik biçiminde anla-

(145) Buradaki "koloni" sözcüğü yazının aslında çıkmış ve, "kendi ölkelerinden çıkıp başka bir ölkeye gitmiş ve oraya yerleşmiş olan bir insan topluluğu" anlamında kullanılmıştır.

(146) "Jîn" sayı 24, s. 5—6

şıldığındandır ki başımıza vurup ekmeğimizi elimizden almak, sürüp giden bir saldırganlık durumuna geldi. Kısacası demek isteriz ki, Kürd işçileriyle bizler uğraşalım ki yabancılar parmak karıştırmasin".(147)

Ama ne yazık ki "Jîn" bu sayıdan sonra artık çıkmamış, kadrosu da işçilerin durumu ile ilgilenilebilmek için fırsat ve zaman bulamamıştır.

ÖĞRENCİLERİN ÇALIŞMASI

O dönemde Kürd öğrencileri, çok eksik olanaklara ve çok ağır şartlara rağmen, ulusal dava için canla başla çalışmışlar, her çeşit zorluk ve tehlikeyi göze almışlar ve amaca ulaşmak için âdeta kelleyi koltuğa alarak didinmişlerdir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Kürd öğrencileri, çalışmalarını birleştirip güçlendirmek, güçlerini toplayıp yoğunlaştırmak için **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti'**ni kurmuşlardır. Bu dernek 1912 yılında kurulmuş, sonra I. Dünya Savaşı yüzünden çalışmaları aksayıp âdeta felç olmuştur. 1919 yılında yeni bir kadro tarafından diriltiilip yine eski adıyla faaliyete başlamış, dirilişini ve çalışmasını uzun bir bildiri ile halka duyurmuştur. Bu bildiri Türkçe olarak yazılıp "Jîn" in iki sayısında yayınlanmıştır. "Hêvî" ayrıca Kürdçe olarak bir kısa bildiri yayınlamış ve o da "Jîn" de çıkmıştır.

Türkçe bildirinin başlangıcında, 1912 yılında "Hêvî" yi kurmuş olan Kürd gençleri büyük bir takdir ve saygı ile anılmışlar ve inançları, cesaretleri, fedakârlıkları konusunda şöyle denilmiştir:

"İstanbul'un izbe köşelerinde, yaşamdan yoksun bir ulusun çocukları olarak toplanmış olan bir avuç genç, yürüdükleri karanlık, çetin ve tehlikeli yolda, ellerindeki titrek meşale üzerine, derneğin adından da anlaşılacağı üzere 'Ümit' yazmışlardı. Ümit ve dilek bu gençlerin isteklerinde kılavuzları, sabır ve direnç parolaları, ölüm ise bu dünyada tek ödülleri idi. Gerçekten de derin bir yokluk içinde çırpınıyorlardı. Çok dudaklarda hafife alma gülümseyişleri, çok yüzlerde soğuk davranma görünümleri, çok bakışlarda kızgınlık ve kahretme anlamları görmüşlerdi. Ümit ve istekleri uğrunda hapse girmiş, kovuşturulmuş, mahkemelere yollanmışlardı. Kurdukları kuruluşun bütün yoksunluklara ve engellere rağmen yaşamasını bir 'millî namus' sorunu bildiklerinden ve bu kuruluşun geçireceği serüvenlerin Kürd'ün yeteneklerine bir küçük örnek oluşturacağına emin olduklarından, bıkip usanmadan çalıştılar ve yokluk içinde varlıklar çıkardılar".

Bildiride onların somut çalışmaları üzerine de şöyle denilmiştir:

"İnsanlık tarihinin saygı ve onurla andığı düşkün bir millete yaşam ilâcı hazırlamak gibi kutsal bir kaygı çevresinde toplanan yüzlerce gencin manevî kimliğine fedakârlık ruhu ve ulusal gurur aşılarmıştı. Kürdistan'ın her tarafından genç beyinlerden onların çağrısına uyma sesleri yükseldi. Her hafta çıkan ve kapandıkça yenisi çıkarılan gazete ve broşürleriyle ulusal istekleri

dile getirdiler; onları Kürdistan'ın her köşesine ve Kürd denince alaycı bakışları beliren gözlerin önüne kadar götürüp dağıttılar".(148)

"**Hêvî**"nin Kürdçe bildirisinde de derneğin amacı konusunda şöyle denilmiştir:(149)

"**Hêvî**"nin diğer derneklerle bir işi yoktur. Siyaset O'ndan uzaktır. Siyaset işiyle büyüklerimiz ve ileri gelenlerimiz uğraşsınlar. Bizim amacımız Kürd milletini, Kürd vatanını, Kürd bilgi ve kültürünü geliştirip yükseltmektir".(150)

"**Hêvî**"nin Türkçe bildirisinin ikinci bölümünde ise derneğin amacı üzerine şöyle yazılmıştır:

"Kürd ulusunun bilim ve kültür yolunda bir an önce ilerlemesi zorunluluğunu **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti** esas tutum olarak kabul etmiştir. Ve bu amaç çevresinde bu kez tüzüğünü değiştirip genişletmiştir. Bu amaca ulaşmak için Kürdistan'ın her tarafında şubeler açacağı gibi, üyelerini de, çağdaş uygarlığın temel kuralları ile alışkanlık edinmek için Avrupa'ya gönderecektir".

Türkçe bildirinin ikinci bölümünde, "**Hêvî**"nin öngördüğü edebî ve kültürel çalışmalar da sıralanmıştır. O çalışmalar arasında "**Ulusal Tarih**"in derlenip yazılması, "**Ulusal Sözlük**"ün hazırlanması ve Kürdçe edebî eserlerin basılması da vardı.(151)

"**Hêvî**"nin 8'inci yıldönümü dolayısıyla 27 Temmuz 1919'da İstanbul'da bir anma töreni düzenlenmiştir. O törende Kürd öğrencileri adına bir konuşma yapan Amedli Tevfik Hamid, önce derneğin kurucuları tarafından yapılmış olan çalışmaları anlatmış, sonra da sözü savaştan sonraki çalışmaya getirerek demiştir ki:

"Dört savaş yılından sonra **Hêvî** yine işe başladı. Bugün karşınıza çıkan gençler, büyük yoksunluklara katlanan **Hêvî**'nin eski azim ve cesaretiyle donanmışlardır".

Tevfik Hamid, Kürd'ün ve Kürdistan'ın ilerleme ve yücelmesinin, ancak gençlerle yetişkinlerin çağdaş amaçlar doğrultusunda ve bilim yolunda birlikte çalışmaları ile mümkün olabileceğini belirtmiş; büyüklerden, aydınlardan, zenginlerden ve tüm Kürdlerden, tüm maddî ve manevî olanaklarla gençlerin çalışmalarına yardımcı olmalarını istemiş; konuşmasının sonunda da şunları söylemiştir:

"Biz, bilgisizliğin ve zulmün yoğun karanlık bulutları ile örtülen Kürdistan'ı bilimin, kültürün, ahlakın sürekli parlayan ışıklarıyla aydınlatmak isteriz. Çalışma bizden, başarı Allah'tandır".(152)

(148) **Jîn**, sayı 21, s. 12

(149) 29 numaralı dipnota bakınız

(150) **Jîn**, sayı 21, s. 14

(151) **Jîn**, sayı 22, s. 11—12

(152) **Jîn**, sayı 24, s. 10

KÜRD KADINLARININ ÇALIŞMALARI

Yukarıda da belirtildiği gibi Kürd özgürlük ve kurtuluş hareketi çalışmaları, o dönemde **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin çevresinde toplanmıştı; başka bir deyişle, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ana örgüttü ve O'nun çevresinde sosyal ve kültürel çalışmalar yapan bazı yan örgütler kurulmuştu. O derneklerden biri de "**Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**" idi. Böylece Kürd kadınları da özgürlük hareketinde yerlerini almaya çalışmışlardır.

Fakat çok yazık ki o derneğin kuruluş tarihi belli değildir. Derneğin kuruluş haberi ilk kez "**Jîn**"ın 4/6/1919 tarihli 20'nci sayısında Memduh Selim'in "**İki Hayırlı Eser**" (İki Eser-i Mebrur) başlıklı yazısı ile çıkmıştır. Yazar, o yazısında **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** ile **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**'nden söz etmiş; ama ne yazık ki **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**'nin kuruluş tarihini yazmamıştır. Ne var ki, derginin o sayısının tarihinden de anlaşılacağı gibi, **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** 1919 yılının 4 Haziranından önce, büyük bir olasılıkla o yılın Mayıs ayında kurulmuştur.

Memduh Selim o yazısında derneğin programından bir paragraf da almıştır. O paragrafta derneğin amacı şöyle belirtilmiştir:

"Kürd kadınlığının çağdaş anlayışla yükseltip geliştirilmesini sağlamak, aile yaşamında köklü sosyal reformlar gerçekleştirmek, göç ettirme ve kitle halinde öldürmeler dolayısıyla sefalet içine düşen Kürd öksüz ve dullarına iş bulmak ve nakdî yardımda bulunmak".(153)

Dediğimiz gibi, gerçi büyük ihtimalle **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** 1919 yılının Mayıs ayında kurulmuştur; ancak kuruluş gününü bilmiyoruz. Ne var ki "**Jîn**" sayesinde öğreniyoruz ki dernek, aynı yılın 20 Haziranında çalışmalarına başlamıştır. Dernek o gün, çalışmalarının başlangıcı olarak mevlüd okutmuştur. Bundan sonra Encum Yamülkî Hanım Kürd kadınları adına bir konuşma yapmıştır. Derneğin çalışmaları üzerine konuşan Encum Yamülkî Hanım, konuşmasının başında şöyle demiştir:

"Saygıdeğer hanımefendiler! Pek yüce amaçlarla kurulan **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**, çalışmalarının başlangıcı olarak bu kutsal mevlüdü okuttu. Önce Cenab-ı Hak'tan hayırlı olmasını ve büyük başarılarla devamını dileyelim, sonra da bu toplantıya lütfedip katılan hanımlara Kürd ulusu adına teşekkürler sunar ve birkaç söz söylememe müsaade buyurmanızı rica ederim".

Encum Yamülkî Hanım daha sonra sözü Kürd sorununa getirerek, Kürdlerin Türklere karşı olmadıklarını, hatta onların dostu ve destekçisi olduklarını, zaten Müslüman halkların birbirlerine karşı olmalarının söz konusu olamayacağını, ancak bununla birlikte Kürdlerin de öbür halklar gibi kendi haklarını elde etmek istediklerini açıklamış; derneğin açılış törenine gelmiş olan Kürd kadınlarının, Kürdlüğün gelişmesi için ne gerekirse yapacaklarına ve çalışmakta tereddüt etmeyeceklerine söz verdiklerini bildirmiş ve derneğin amacı konusunda da şöyle demiştir:

(153) **Jîn**, sayı 20, s. 4

"Hanımefendiler! Derneğin amacı, ülkemizde yardıma muhtaç ne kadar Kürd kadın ve çocukları varsa onlara iş bulmak, yönetim merkezleri açmak, okullar açarak öksüz yavrularını bilgilenmeye çağırmak ve öğretmenlik yapabilenlerimizin de gönüllü öğretmenlik yapmalarınıdır. Demek istiyorum ki dernek, mümkün olduğu kadar nakdî ve bedenî yardımda bulunacaktır".

Encum Yamülkî Hanım daha sonra, derneğin birtakım toplantı, konferans ve müsamereler düzenleyeceğini bildirmiş ve konuşmasının sonunda Kürdlerden şöyle yardım istemiştir:

"Dernek, ulusun yaralarını sarmak için sizlerin fedakârlığına muhtaçtır. Her Kürd, yardım için bize elini uzatır ve her fedakârlığı başarı ile yaparsa, ulusal isteklerimizin de gerçekleşeceğini göreceksiniz. Cenab-ı Hak, ulusumuzu her zaman mutlu kılsın".(154)

Acaba Encum Yamülkî Hanım kimdi? Ne yazık ki O'nun kimliği hakkında bir şey bilmiyoruz. Kürd ilerigelenlerinden biri Mustafa Paşa Yamülkî, "Jîn" in yazarlarından biri de Aziz Yamülkî idi. Encum Yamülkî de büyük bir ihtimalle onların bir yakınıydı, belki de Mustafa Paşa'nın eşiydi.

Ayrıca, Encum Hanım'ın dernek içindeki görevi hakkında da bir şey bilmiyoruz. Ancak kendisi Kürd kadınları adına konuştuğuna ve toplantıya katılmış kadınlara Kürd ulusu adına teşekkür ettiğine göre, anlaşılıyor ki kendisi derneğin başkanı ya da yöneticilerinden biri idi. Ama öbür yöneticiler kimlerdi, derneğin kaç üyesi vardı ve bunlar kimlerdi? Ne yazık ki elimizde, bu soruların yanıtını aydınlatacak bir belge yoktur.

Yine "Jîn" in sayesinde öğreniyoruz ki **Kürt Kadınları Tealî Cemiyeti**, kısa bir süre içinde büyük bir gayret göstererek yoğun bir çalışma yapmış ve bu çalışması ile sesini duyurup adından söz ettirebilmiştir. Aziz Yamülkî'nin yazdığına göre dernek 1919 yılının Ağustos ayında, yani kuruluşundan 2—3 ay sonra kurban bayramı dolayısıyla Şişli Çocuk Hastanesinde birçok yoksul çocuğu sünnet ettirmiş ve bir de müsamere vermiştir. Müsamerenin konusu yazıda belirtilmemiştir; ancak yazar, Kürd kadınlarının o müsamereleri ile, Kürd ulusunun uyanışında atılan adımlarda kendilerinin de büyük katkıda bulunduklarını kanıtladıklarını belirtmiştir. Yazar ayrıca, o müsamerenin, Kürd kadınlarının medenî cesaret sahibi olduklarını ve sağlam adımlarla programları doğrultusunda yürüdüklerini kanıtladığını da bildirmiştir. Aziz Yamülkî yazısının sonunda onları kutlamış ve başarılı olmalarını dilemiştir.(155)

"Jîn" de Abdürrahim Rahmî'nin de **Kürt Kadınları Tealî Cemiyeti** üzerine bir şiiri çıkmıştır. Şair, "Analar Derneği İçin"(Jibo Civata Dayikan) adındaki bu şiirinin başında kadınlar üzerine şöyle demiştir:(156)

**"Sordum dönen devrana: 'Şu tekniğin, gelişmen
neyin sayesinde?', Dedi ki: 'Kadınların sayesinde'.**

(154) Jîn, sayı 22, s. 4—6

(155) Jîn, sayı 25, s. 14—15

(156) 29 numaralı dipnota bakınız

Çünkü hiç dinmez onlar, gece gündüz çabadalar
bir çocuk yetiştirmek için, yurdun yaşamı onlarıdır

İnsan yaradılıştan ne iyidir, ne kötü
İyilik ve kötülüğümüz anaların yetiştirmesine bağlı”.

Şair Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti üzerine de şöyle demiştir:

”Dediler ki analar açmış bir yükselme derneği
Tanrım sen rast getir, başarı ver onlara

Rahmi, sunmak için bulamadı layık bir armağan
Kabul edilirse eğer, O beden ve canını eder armağan”(157)

BİLGİNİN YARAR VE ÖNEMİ

”Jîn”den anlaşılıyor ki Kürd yurtsever ve ulusalcıları, o dönemde bilgiye de büyük bir önem vermişlerdir. Dergide bilginin yarar ve önemi üzerine birçok yazı ve şiir çıkmıştır. Kürd yazar ve şairleri, bilgisizliğin Kürd toplumunda ne kadar tahribat yaptığını ve nasıl halkın geri kalmışlığına neden olduğunu belirtmişler; ayrıca, Kürd halkının bu durumu değiştirmek, kendini bilgiyle donatmak ve kendisi ile gelişmiş halklar arasındaki mesafeyi kapatmak zorunda olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Şefik Ervasî, ”Bilgi Her Şeyden Önce Gelir” (Zanîn dî Pêşîya Hemî Tîştan e) başlıklı yazısında Kürdlere şöyle demiştir:(158)

”Kardeşlerimiz, görüyorsunuz ki bugün her ulusun içinde bilgi ve kültür yaygınlaşmıştır; onların küçüğünden büyüğüne kadar harkes din ve dünyalarının durumundan haberdardır. Yalnız bizim ulusumuz, bizler bu büyük nimetten yoksun kalmışız. Bu nedenledir ki bizim ulusumuzdaki o doğal üstünlükler hep boşa gidiyor; tersine, daha da alçalmamıza ve başkalarınca kötülenmemize neden oluyor. Örneğin biz son derece dindarız; ancak dinimizin emrettiği hüküm ve erdemleri bilmiyoruz ki onlara göre davranalım. Biz son derece yiğidiz; fakat yiğitliğimizi birbirimizi öldürmekte, birbirimize kötülük etmekte harcıyoruz. Ve biz son derece cömerdiz; ancak bu cömertliğimiz genel bir yarar ya da dinsel bir emir için değil de düğünlerde çingeneler için, davalarda rüşvet için, tiyatrolarda oyuncular için ve bayramlarda ağalara, beylere, şeyhlere alınan hediyeler içindir. Bütün bunların nedeni de bilgisizliktir. Bunu bildikten sonra, bugünden itibaren bizim için de her şeyden daha önemlisi bilimdir; onun yolu da okuma-yazmadan geçer. O da ancak kendi dilimizle olur. Çünkü başka bir dili öğrenmek için bir ömür gere-

(157) Jîn, sayı 22, s. 16

(158) 29 numaralı dipnota bakınız

kir; ondan sonra ancak o dille bilim öğrenilebilir. O da herkes için mümkün olmuyor”.(159)

Kürdzade Kemal de ”Kürdlere: Bugünkü Görevimiz” başlıklı yazısında şöyle demiştir:

”Kürdlüğün, gelecek kuşakların varlığını garanti altına almayı, mutluluk ve haklarını korumayı bilimin desteğine bırakmak ve emanet etmek, en önemli ve en gerekli görevlerimizdendir. Umut, amaç, arzu Kürd gençliğini bir araya toplamak, cahillik belâsını Kürdistan’dan def’etmektir. Çünkü dönemimiz gelişme ve ilerleme dönemidir. Çalışmayı, gelişme ve ilerleme seli sürükler”.(160)

Kürdîzade A. Sabit de ”Kürdlere”(Kurmanca ra) adlı şiirinde okumanın önemi üzerine şöyle demiştir:(161)

**”Kürdler, bir söz söyleyeceğim:
Tüm Kürdler el-ele verin**

**Sonra rahat ederiz biz
Çocuklarınızı okutun**

**Okul gerekli bizlere
Sanat gerekli bizlere**

**İnanç gerekli bizlere
Namaz gerekli bizlere**

**Her köyde bir okul açın
Sonra anlarsınız değerini”.(162)**

Şair Abdurrahim Rahmi de ”Bilgisizlik”(Nezanîn) adlı şiirinde bilgisizliğe şöyle saldırmıştır:(163)

**”Hey bilgisizlik, sensin düşman, sensin hain
Senin zulmündür bırakan hepimizi sanatsız, dinsiz**

**Senin eziciliğindir ah yurdumu bırakan viran
Senin kinindir bedenimi yuvasız bırakan**

**Varlığı almışsın bizden, malsız ve parasızız biz
Çaresiz, yoksul, evsiz barksız kalmışız biz”.(164)**

(159) Jîn, sayı 2, s. 15

(160) Jîn, sayı 6, s. 11

(161) 29 numaralı dipnota bakınız

(162) Jîn, sayı 12, s. 16

(163) 29 numaralı dipnota bakınız

(164) Jîn, sayı 17, s. 17

EDEBİYAT VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

KÜRD TAMİM-İ MAARİF VE NEŞRİYAT CEMİYETİ

"Jîn" dergisi, edebiyat ve kültür açısından da çok değerli hizmetlerde bulunmuştur. Dergi ayrıca, o zamanın Kürd aydın ve okumuşlarının edebiyat ve kültür alanında yaptıkları çalışmaların haberini de günümüze iletmiştir. Kürd yurtsever ve ulusalcılarının o dönemde Kürd edebiyat ve kültürüne ne kadar önem verdiklerini ve onları geliştirmek için nasıl çalışmak istediklerini "Jîn" in sayesinde öğreniyoruz.

Daha önce de söylediğimiz gibi, Kürd yurtseverleri ve ulusalcıları, bir yandan **Kürdistan Tealî Cemiyeti** içinde siyasal çalışmalar yapmışlar; bir yandan da birtakım yan örgütler içinde sosyal, edebî ve kültürel çalışmalar yapmışlardır. Kültür ve edebiyat alanında kurulan yan örgüt "**Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**" idi. Bu dernek 1919 yılı başlarında, büyük bir ihtimalle Ocak ayı sonlarında kurulmuştur. Dernek, "Jîn" in 2/2/1919 tarihli sayısında uzun bir bildiri ile programını yayınlamış ve çalışmalarına başlamıştır. Bildirinin başında derneğin amacı konusunda şöyle denilmiştir:

"Derneğimizin kuruluşundan amaç, siyasal çalışmalarla varlığını sürdürmesine imkân düşünilemeyen milletimizi geleceğe dönük ve tümüyle bilimsel bir temel üzerine çağdaş yeteneklerle donatmaktır. Gerçekte bu yönden, talihsiz Kürd halkı, gelişme çağı olan XX. yüzyılda ağılanacak, matem tutulacak bir duruma sahiptir. Yarınki mücadele ve rekabet alanında hak ve yaşamına yöneltilecek yok edici saldırılara karşı savunma silâhından tümüyle yoksundur".(165)

Derneğin programı 20 maddeden oluşmuştur. Programda, bir Kürdçe sözlüğün hazırlanmasından ilkokulların açılmasına ve ders kitaplarının basılmasına, sanat okullarının açılmasından Kürd klasik edebiyatına ait olan kitapların yayınlanmasına, bir öğretmen okulunun açılmasından bir Kürd müzesinin kurulmasına ve Kürd işçileri için bir kooperatifin kurulmasına kadar, birçok değerli çalışma yer almıştır.

Öyle anlaşıyor ki dernek, programını uygulamak için hiç zaman yitir-

(165) Jîn, sayı 10, s. 10

memiş ve kurulduktan hemen sonra çalışmaya başlamıştır. Memduh Selim, derneğin çalışmaları üzerine şöyle yazmıştır:

"Minnettarlıkla görüyorum ki **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**, göreceği ilgiyi hiç hesaba katmadan ve karşılaşıacağı güçlükleri önemsemeden, belirlenmiş amaç üzerinde durmadan çalışıyor. Üzerine aldığı görevler pek çok ve önemlidir. Bunlardan biri olan dil ve edebiyat sorunu, başlıbaşına bir ağır iştir. Ben eminim ki bu işlerin ağırlığı derneğin şevkini kırarak değil, azmini artıracaktır".(166)

Ne var ki dernek, programını uygulamak için yazık ki yeterli zaman ve fırsat bulamamıştır. "**Jîn**"ın kapatılmasından sonra derneğin sesi bir daha çıkmamıştır. Acaba o da "**Jîn**" ile birlikte kapatılmış mıdır? Akla bu ihtimal gelmektedir. Çünkü dernek, kurulduktan sonra "**Jîn**"ın yönetimini eline almıştır. O yüzden dernek hükümet tarafından kapatılmış olabilir. Ancak kapatılmasına ve eğer kapatılmışsa kapatılış tarihine ilişkin elimizde herhangi bir belge yoktur. Ayrıca, derneğin, programını uygulama yolunda ne kadar mesafe aldığını da bilmiyoruz. Yalnız, derneğin, çalışmalarının başlangıcında ölümsüz Hanî'nin "**Mem û Zîn**"ini basmış olduğunu biliyoruz. Belki de derneğin yaptığı ilk ve son çalışma bu idi.

Bu dernek de o dönemin diğer Kürd dernekleri gibi şerefli adı ile, ulusal programı ile ve yurtseverce çalışmaları ile Kürd tarihinde temiz bir sayfa açmış ve gitmiştir.

"MEM û ZÎN"İN YAYINLANMASI

Ölümsüz Hanî'nin "**Mem û Zîn**"inin basılıp yayınlanması, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından Kürd edebiyat ve kültürüne yapılan büyük bir hizmet olmuştur. "**Mem û Zîn**" 1919 yılında İstanbul'da basılmıştır. "**Jîn**" dergisi, O'nun basılması için hazırlıklar yapıldığını bir ilânla müjdelemiş ve kitabın basımı tamamlanıncaya kadar bu ilân Kürdçe ve Türkçe olarak derginin sayfalarında çıkmıştır. "Müjde" başlığı altında çıkmış olan Türkçe ilân şöyledir:

"Kürd edebiyatında ölümsüz bir yer tutan Mela Ahmed-i Hanî hazretlerinin eserleri olup, Kürd dilinin salt bir fasahat ve belâgat dili olduğunu uygarlık dünyasına duyuran şaheserleri '**Mem û Zîn**' adındaki manzum romanlarının yayınlanması için Tanrı'nın yardımı ile girişimde bulunulmuştur. Kâğıt ve dizgi-baskı masraflarının gittikçe yükselmesi gibi maddî engellere karşı, en büyük fedakârlığa karar verilmiş olup, edebî değerine yaraşır bir biçimde yayınlanacaktır. Saygıdeğer okuyuculara müjdeleriz".(167)

Bu ilân ilk kez "**Jîn**"ın 15/2/1919 tarihli 11'inci sayısında çıkmış ve kitabın basımı tamamlanıncaya kadar derginin sayfalarında yer almıştır. Kitabın basımı tamamlanınca da bu kez "**Jîn**"de basımın tamamlandığı ilânı çıkmıştır;

(166) **Jîn**, sayı 16, s. 8—9

(167) **Jîn**, sayı 11, s. 17

o ilân da hem Kürdçe ve hem de Türkçe basılmıştır. ”**Mem û Zîn**’in Basımı Tamamlandı” başlığı altında çıkmış olan Türkçe ilânda şöyle denilmiştir:

”Mela Ahmed-i Hanî hazretlerinin **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından öteden beri basılmakta bulunan **’Mem û Zîn**’ adındaki kitabı, yakında yayın alanına çıkacaktır. **’Mem û Zîn**’ derneğin yayınlayacağı külliyyatın birinci kitabıdır. İstanbul’da kâğıt fiyatının ve dizgi giderlerinin pek yüksek olmasına rağmen **’Mem û Zîn**’ var olan kâğıtların en iyisine ve pek göзалıcı bir biçimde basılmıştır. Dernek hiç bir maddê çıkar gözetmeyecek, yalnız Kürd edebiyatına ve kültürüne hizmet etmek istediğinden, bu kadar büyük masraflarla meydana gelen bu kitaba, idarehaneden alınmak şartıyla 50, ve taşraya taahhütlü olarak posta ile gönderilmek üzere 60 kuruş fiyat konulmuştur”.(168)

*

”**Mem û Zîn**” Mükslü Hamza’nın önsözü ile çıkmıştır. Hamza, ”Dibace” başlığı altındaki bu önsözünün başında demiştir ki:(169)

”Yüksek saraylar için sağlam temeller ne ise, her ulus ve her halk için edebiyat ve edebî eserler de öyledir. Edebiyat sahibi bir ulus, ne kadar düşse ve maddê iktidarının sarayı yıkılsa da, yine bir himmetle tamir edilebilir”.

Yazar daha sonra Yunan, Fars ve Arap uluslarını birer örnek olarak göstermiş ve onların nasıl bir zamanlar tutsak düşüklerini, ancak edebiyatları ve edebî eserleri sayesinde nasıl dünyaya seslerini duyurduklarını, sonunda da nasıl kendilerini kurtardıklarını anlatmış; sonra da şöyle demiştir:

”Bu gerçeğe göre, var olmak ve ulusal egemenliğini elde etmek isteyen her ulus ve halkın, ilk iş olarak edebiyatına ve edebî eserlerine büyük önem vermeleri gereklidir. Ahmed-i Hanî hazretleri bu gerçeği dört yüzyıl önce anlamış ve onun doğrultusunda mücadele etmiştir. O, Kürd dilini düzene koyduğunu söyleyip şöyle diyor:

**Ki el demesin Kürdler
irfansız, asılsız, temelsizdirler**

Özellikle bu çağda uygarlık dünyasında, ulusların kanıt ve beratları, onların dil ve edebiyatlarıdır. Kanıtsız ve beratsız olan ulusun davası dinlenilmez, ona kimse kulak vermez”.(170)

Yazar daha sonra Hanî’yi ve O’nun büyüklüğünü, Kürd halkının özgürlüğü için yaptığı mücadeleyi anlatmış; O’nun da Fars şairi Firdevsî gibi kendi ulusu için ve ulusunun özgürlüğü için çalışmış olduğunu belirtmiştir. Hamza önsözünde ”**Mem û Zîn**”’in bazı dizelerine de yer vermiş; sonunda da Tanrı’dan Kürd gençlerini korumasını ve başarılı kılmasını dilemiştir.

(168) Jîn, sayı 17, kapağın ikinci sayfası

(169) 29 numaralı dipnota bakınız

(170) **Mem û Zîn**, Dibace, s. 1—2, İstanbul-1335(1919)

Hamza'nın önsözünün tarihi 3/5/1335(1919)tir. O önsöz hem **"Mem û Zîn"**in başında basılmış,(171) hem de **"Jîn"**in bir sayısında çıkmıştır.(172)

"MEMÊ ALAN" PİYESİ

"Jîn"in edebî hizmetleri çeşitli alanlarda yürütülmüştür. O önemli hizmetlerden biri de derginin iki sayısında yayınlanmış olan **"Memê Alan"** piyesidir. Bildiğimiz kadarıyla bu, ilk Kürdçe piyestir. Piyesin yazarı, yurtsever yazar ve şair Abdurrahim Rahmi'dir.

Yazar, piyesteki kişilerin hepsinin adını Kürdçe koymuştur. Bu adlar şöyledir: Memê Alan, anası Çavreş, karısı Hazal(Xezal), arkadaşı Levend (Lewend).

Piyeste çok sade bir dil kullanılmıştır. Rahatlıkla denilebilir ki piyes, Hak-kârî bölgesindeki Kürdistan köylülerinin konuştukları ağızla yazılmıştır. Piyes tek başına zaten önemli ve değerli bir edebî eserdir; fakat içinde yer almış olan bazı ezgilerle değeri daha da büyümektedir. Örneğin Hazal, Memo'nun savaşa gideceğini duyduğunda ağlayıp şöyle ezgi yakıyor:(173)

**"Memo gidiyor bugün askere
Aşkımız dönüştü kedere**

**Beni de götür yanında öyle git
Ya da öldür, öldür de öyle git".**

Memo da karısına şöyle karşılık veriyor:

**"Yeter döktüğün bunca gözyaşı
Düşman kinlidir bugün bize karşı**

**Yakışık almaz evde oturmam benim
Yeter ağladığın Hazal'ım, güzelim benim".(174)**

Böylece denilebilir ki bu eser yarı piyes, yarı operettir.

Piyes iki perdeliktir. Her bir perdesi derginin bir sayısında çıkmıştır. İlk perdede Memo'nun savaşa gitmeye hazırlanışı, anası ve karısı ile yaptığı söyleşi yer almıştır. İkinci perdede de Memo'nun savaştan dönüşü yazılmış-

(171) Biz **"Mem û Zîn"**i Arap harflerinden Latin harflerine çevirip 1968 yılında İstanbul'da yayınladığımız zaman, Hamza'nın önsözü Türkiye kanunlarına göre çok sert geleceği için onu da kitapla birlikte basmamız mümkün değildi. Umarız ki Avrupa'da **"Mem û Zîn"**i yeniden basmaya olanak buluruz. O zaman Hamza'nın önsözünü de kitapla birlikte basarız.

(172) **Jîn**, sayı 19, s. 12—14

(173) 29 numaralı dipnota bakınız

(174) **Jîn**, sayı 15, s. 24

tır. O sırada anası evde değil, Hazal evde yalnızdır. Memo ile Hazal yatıyorlar. Çavreş eve döndüğünde onların aynı yatakta yattığını görünce öfkelenir; oğlunu o anda tanımadığı için yabancı bir erkeğin gelininin koynuna girdiğini sanır ve o öfkeyle mızrağı oğlunun göğsüne saplayarak onu öldürür. Sonra işin aslı anlaşıncı gelini ile birlikte Memo'nun üzerine ağıt yakarak ağlarlar ve şöyle derler:(175)

**"Hey Memo, Abasanlı Memo, Abasanlı Memo
Kör olası ana, tanıyamadı seni yaralı Memo".(176)**

Bu piyes **"Jîn"**de yayınlandıktan sonra kitap olarak da çıkmıştır. **"Jîn"**de yazarının diğer kitapları ile birlikte onun da ilânı yayınlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazarın eserlerinden biri **"Eqîda Kurdan"**(Kürdlerin Din Kitabı) idi. Başka bir kitabı da **"Gazîya Welat"**(Vatan Çağrısı) adlı şiir kitabı idi.

ÜÇ HİKÂYE

"Jîn"de yalnız siyasal ve sosyal yazılar, ya da yalnız piyes ve şiirler çıkmamış, aynı zamanda hikâyeler de yayınlanmıştır. Dergide üç hikâye çıkmıştır; onlardan iki tanesi sosyal konulu kısa hikâyelerdir, biri de mitolojik bir masaldır.

*

İlk hikâye Abdurrahim Rahmi'nindir. Bu hikâyenin adı **"Bir Kürd Dilberinin Sabah Uğraşı"**(Bir Kürd Mahbubesinin Sabah Meşguliyeti)dir. Hikâye Türkçe yazılmıştır, ancak içinde iki Kürdçe ezgi de vardır. Şair o ezgileri âdetta birer gerdanlık yaparak onlarla hikâyesini süslemiştir. Hikâyede bir delikanlı ile bir genç kızın aşkı konu alınarak bu aşkın çevresinde Kürdistan yaylalarının durumu ve göçebelerin yayla yaşamı anlatılmıştır. Yazar, çekici bir tasvir ve doğal bir anlatım ile Kürdistan yaylalarını anlatmıştır. Örnek için şu satırları gösterebiliriz:

"Çimenler, üzerlerine yaradılış eliyle nakşedilen lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin büyük özenle sevgilisinin onuruna yaptığı halılarla döşenmiş bir salonu andırıyordu. Bitkilerin yapraklarını misafirhane edinmiş elmas renkli çiğ damlaları, güneşin doğuşunu bekliyor ve ilk ışınların altın sarısı dokunuşu ile elveda demeye hazır bulunuyorlardı. Saba rüzgârı, güneşin doğmak üzere olduğunu müjdeliyordu".

Hikâyede daha sonra yaylada yayık yayılması anlatılmıştır. Yayık yayanlardan biri de evin kızıdır. Kız ile bir delikanlı birbirlerini seviyorlar. O delikanlı da o sırada onlara misafir gelmiştir. Kız bu nedenle çok sevinçlidir; bu

(175) 29 numaralı dipnota bakınız

(176) **Jîn**, sayı 16, s. 16—17

sevinçle bir yandan yayığını yayar, bir yandan da yayığına seslenerek sevgilisi üzerine şöyle ezgi yakar:(177)

”Yayladır hoş yayladır, hey benim yayığım
Yayıl, koyun yoğurduyle dolu yayığım
Oğlan beylerdendir, hey benim yayığım
Aşkımız Memo-Zîn’inki gibidir, yayıl yayığım
Bugün bize misafirdir, hey benim yayığım

Aşıktır bu hoş aşkıdır, yayıl yayığım
Sevgilim delikanlıdır, hey benim yayığım
Kılıcının kabzası altındır, yayıl yayığım
Uzaktan gördük birbirimizi, hey benim yayığım
Ana-babaların haberi yoktur, yayıl yayığım”.(178)

*

İkinci hikâye ise Dersimli Hüznî’nindir ve ”Bir Hikâye” başlığı altında çıkmıştır. Bu hikâye de Türkçedir, ancak Kürd halkının durumu üzerine yazılmıştır. Hikâye, Dersim’de bir Kürd ailesinin yoksulluğunu ve ailenin iki çocuğunun hastalığını konu almıştır. Yazar, ailenin içinde bulunduğu yoksulluk ve çaresizliği, ailenin iki erkek çocuğunun hastalığını çekici bir üslupla tasvir etmiştir. Örneğin ailenin evinin tasviri konusunda şu satırları okuyoruz:

”Bir kulübe. . Ev değil, bir dünya mezarı. . Kırlangıcın, tüm şaşkınlıklara yolaçan çabasıyle yaptığı yuvaya benzer bir virane. . Temeli andırır birkaç taşın üzerine kurulmuş ağaçlar ve bunları örten çamurlu çitler. . Dökülen karların oluşturduğu ağır yükü iki kat olmuş ağaç dallarından bir tavan ve kışın dehşetinden bir-iki taşla kapatılmış pencere adıyla iki delik. . Dinlenme ve uykuyu sağlayan, altı otlı dolu bir seyrek dokulu bezin üzerine uzanmış cılız ve sıtmanın verdiği dehşet ve ıstırapla inleyen iki çocuk, iki kardeş. .”

Hikâyede daha sonra, çocukların ana ve babalarının sıtmalı çocuklarına bir lokma ekmek bile veremeyecek kadar yoksul oldukları anlatılıyor. Derken, babaları çaresizlikten dilenmeye çıkar ve çocuklarına ekmek dilenir. Ancak kendisi eve dönünceye kadar her iki çocuk da ölürlür.(179)

*

Üçüncü hikâye de Kemal Fevzi’nindir. Mitolojik bir masal olan bu hikâyenin adı ”Altın Kâköüllü Çocuk”tur. Yazar, o masalı Kürdistan köylerinde tandır başlarında Kürd yaşlı kadınlarından dinlediğini ve sonra da Türkçeye

(177) 29 numaralı dipnota bakınız

(178) Jîn, sayı 4, s. 9—12

(179) Jîn, sayı 11, s. 8—11

çevirdiğini belirtmiştir. O'nun amacı, Kürd ulusunun da gelenekleri, edebiyatı, folkloru ve mitolojisi bulunduğunu, Kürd halkının bu alanlarda öbür halklardan geri olmadığını kanıtlamaktır. O, bu amaçla, hikâyeye başlamadan önce, Kürd ulusunun efsane ve boşınanları üzerine üç sayfalık bir araştırma ve yorum yazmıştır. Yazar o yorumunda tarih ile mitolojiyi karşılaştırmış ve çeşitli ulusların, özellikle Doğulu ulusların mitolojileri ve masalları arasında alış-veriş bulunmuş olduğunu belirtmiştir; ayrıca Kürd ve Yunan efsaneleri arasında yakınlık bulunduğunu kaydetmiş ve "Yunan boşınanlarında Titanlar ne ise, Kürd boşınanlarında da Yedibaşlı Devler odur" demiştir. Kemal Fevzi, yorumunun sonunu şöyle bağlamıştır:

"Kürd boşınanlarını bildiğim, toplayabildiğim kadar Jîn'in saygıdeğer sayfalarına ve mitoloji bilginlerinin gözleri önüne serip insaf ve incelemelerine sunacağım. İhtimal bu yazılarda, Diyarbekir'in güzel Kürd efsanelerini 'De-de Korkut' masallarına uydurarak değiştiren nankör bir Diyarbekirlinin de insafsızlığı meydana çıkacaktır".(180)

O "nankör Diyarbekirli" de, kuşku yok ki Ziya Gökalp'tı.

Kemal Fevzi, bu değerli araştırma ve yorumundan sonra "Altın Kâküllü Çocuk" masalını koymuştur. Masal "Jîn" in 22, 23 ve 24'üncü sayılarında çıkmıştır.

ATASÖZLERİ

"Jîn" de yer alan kültürel ve edebî konulardan biri de Kürd atasözleridir. Bu konu üzerinde çalışıp yazan yazarlar, Lav Reşid ile Siverekli Hilmi idi. Konuyu zenginleştirip bilimsel bir nitelik kazanmasını sağlayan husus, o yazarların sadece atasözlerini sıralamakla yetinmeyip, o atasözleri üzerine yorumlar da yazmış ve çıkış nedenlerini de belirtmiş olmalarıdır. Ancak, atasözleri üzerine yazmış oldukları yorumların hepsi Türkçedir. Gönül isterdi ki o yorumlar da Kürdçe yazılmış olsun; doğrusu da oydu.

Lav Reşid'in toplayıp yazmış olduğu atasözleri "Jîn" in beş sayılarında; 3, 4, 5, 7 ve 8'inci sayılarında çıkmıştır. Siverekli Hilmi'nin derleyip yazdığı atasözleri ise üç sayıda; 14, 19 ve 24'üncü sayılarda yayınlanmıştır.

Lav Reşid, başlangıçta, atasözleri üzerine yaptığı çalışmaları sunarken kısa bir yorum da yazmıştır. O yorumda, atasözlerinin bir yandan ait oldukları dilin gelişmişlik düzeyini gösterdiklerini, bir yandan da anlam ve içeriklerine göre, onları söylemiş olan halkın durumunu gözler önüne getirdiklerini belirten yazar, bu nedenle atasözlerinin çok önemli olduklarını, özellikle henüz tam tanınmamış olan Kürd ulusu gibi bir ulusun atasözlerinin daha da önemli olduklarını söylemiştir.

Yazar, yorumunun sonunda, derlemiş olduğu atasözlerini sosyal, hamasî,

(180) Jîn, sayı 22, s. 6—9

edebî, tarihsel gibi konulara göre sınıflandırıp öyle yazdığını belirtmiştir.(181)

Siverekli Hilmi de atasözlerinden önce kısa bir yorum yazarak atasözlerinin önem ve değerini belirtmiştir. Yorumunda Lav Reşid'in derleyip yazdığı atasözlerine de değinen Siverekli Hilmi, onlar hakkında şöyle demiştir:

"Sevgili 'Jîn'in edebiyat sayfalarını süsleyen o tatlı Kürd atasözleri, kuşku yoktur ki her Kürdün ve her merak sahibinin dikkatini ve sevgisini kazanmıştır. Herhangi birisi hakkıyla incelenip üzerinde düşünülürse, altında birçok dolaylı anlamların ve gerçek öğütlerin saklandığı görülür. Dikkate değer ki her bir söz bir olayın ölmez bir anısı, canlı bir tarihidir".

Yazar daha sonra, Kürd atasözlerinin tümüyle toplanmamış olmasından yakınmış ve bu işin gençlerin bir ulusal görevi olduğunu belirtmiştir.(182)

DİL ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kürd dili ve onun üzerine çalışmalar yapılması, o dönemde de Kürd yurtseverlerinin ve ulusseverlerinin programında önemli bir madde oluşturmuştur. Bu husus, "Jîn'in bazı yazılarından açık ve somut bir biçimde belli oluyor. Dilin ve dil üzerine çalışmalar yapılmasının önemi **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin bildirisinde şöyle gösterilmiştir:

"Diyorlar ki: 'Milletlerin hak ve istihkak sahibi olmalarının belgesi, çağın akışına uygun bir dil ve tarihe, bugünkü anlamıyla ulusal kuruluşlara sahip olmaktır'. Adaleti dağıtan hak ve güvenlik binasına girişi sağlayabilen ruhsat belirtisi, kimlik kâğıdı yalnız bunlardır. Bilgisizce ve aşırı iddialardan vazgeçerek itiraf edelim ki, Kürdlüğün bu yöndeki eksikliği büyük ve acıdır".

Bildiride daha sonra, bu eksikliğin tamamlanmasının ve bu boşluğun doldurulmasının olanaksız olmadığı, gayret ve çalışma ile, uzun olmayan bir süre içinde bu eksikliğin tamamlanabileceği ve bu boşluğun doldurulabileceği belirtilmiş; sonra da şöyle yakınılmıştır:

"Milletlerin şu yaşlı toprağa ilişkin çalışmalara son vererek göklerle uğraşmaya başladıkları şu çağlarda, insan uygarlığının ilk temeltaşı olan dil ile, onun düzenlenmesi ve uyumlandırılması ile uğraşmak fecidir".(183)

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Kürd dili üzerine çalışmalar yapılması ve bir ulusal sözlüğün hazırlanması, derneğin programının maddelerinden biriydi.

Kurdîyê Bitlîsî de dil sorununu ve dil üzerine çalışmalar yapılması konusunu ele almış ve bu konuda iki yazı yazmış, o değerli yazılarda Kürd dili üzerine çalışmalar yapılması için bilimsel bir program ve yöntem getirmiştir. İlk yazısında Kürdçenin lehçeleri konusunu eline almış ve şöyle demiştir:

"Ortak dil edinmek mümkün müdür? sorusuna verilecek yanıt, sürekli

(181) Jîn, sayı 3, s. 6—7

(182) Jîn, sayı 14, s. 15

(183) Jîn, sayı 10, s. 10—11

çabaya bağlı, uzun zamanlara muhtaç olmakla birlikte, kısaca 'evet'ten ibarettir. Bu takdirde biz Kürdler, ortak bir dile nasıl sahip olabiliriz? Bazı kimseler biliyorum ki, Kürdçenin birçok lehçelere sahip bulunmasını, böyle bir amacın gerçekleştirilmesine engel sanıyorlar. Bunlar aldanıyor, pek yüzeysel düşünüyorlar. Lehçeler bir engel olmaktan çok, dilimiz için tükenmez birer sözcük hazinesi ve dolayısıyla bir nimettir. Yararlanma yolunu bulan bir incelemeci, onlardan sonsuz yararlar sağlar. Hem bu, yalnız bizde, Kürdlerde var olan bir olay değildir; dünyanın en düzgün ve zengin dillerine sahip uluslarda dahi, yüzyıllarla sayılan edebiyat dönemlerine rağmen, hâlâ eski canlılığıyla yaşayan ve konuşulan lehçeler(patois) vardır. Onlar arasında, ortak ve edebî dile sözcükler bakımından pek yan bakanları ve hatta öbürleri tarafından asla anlaşılamayanları bulunduğu halde, bizim lehçelerin en büyük ayrılıkları, hemen hemen harflerin değişik olması ile sınırlı gibidir. Bu nedenle lehçeler, konuşuldukları kitle arasındaki yaşam haklarını korumakla birlikte, kamunun olabilecek bir ortak edebî dil edinilebilir ve genelleştirilebilir kanısındayım".(184)

Yazısının ikinci bölümünde de Kürd dili üzerine yapılacak çalışmaların ciddî ve sorumluluk duygusu içinde yürütülmesi gerektiğini belirten yazar, o çalışmaların yararlı olabilmesi için önce hazırlık yapılması ve bilimsel bir programın hazırlanması gerektiğini vurgulamış; sonra da dilin kaynağı üzerine şöyle yazmıştır:

"Günümüzde genellikle kabul edilmiş bir kural vardır; o da, 'ulusun öz dili, o ulusun aydın olmayan kitlesinin ve özellikle yaşlı kadınlarının konuştuğu dildir' kuralıdır. Bu nedenle ben de, dilin toplanıp yazılmasında halkın alt tabakasından gelen kitlenin kabul ettiği usullerin ve sözcüklerin esas alınmasını istiyorum. Bu, gerçek bir hazinedir. O bereketli kaynağın içeriğini ele geçirmeyi başarısak ve ele geçirdiğimiz malzemeyi en son bilimsel kurallara uygun bir biçimde düzenleyip kaleme almayı da başarısak, hiç tereddüd etmeden iddia edebilirim ki, bugün Doğu'da piyasada olan dillerin çoğundan daha zengin bir yazı ve konuşma diline az zamanda sahip oluruz".

Yazar daha sonra, dil üzerine yapılacak çalışmaların yol ve yöntemleri ve dilin kaynaklarından nasıl yararlanılabileceği konularında görüşlerini yazmış ve konuyla ilgili bir de program sunmuştur. O programın maddelerinden biri de, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** bünyesinde "**Dil Encümeni**" adıyla bir dil komisyonu oluşturulması idi. Komisyonun sadece Kürd dili üzerine çalışmalar yapmasını öngören yazar, programında bu komisyonun çalışma yöntemlerini de belirlemiştir.

Program 9 ana madde ile 10 tâli maddeden oluşmuştur.(185)

Fakat çok yazık ki o program da o dönemin tüm diğer çalışmaları gibi kâğıt üzerinde kalmıştır; Kürd yurtseverleri onu uygulamak için fırsat ve zaman bulamamışlardır.

(184) **Jîn**, sayı 14, s. 13—14

(185) **Jîn**, sayı 15, s. 11—18

Gerçekte o program öyle bir düzeydedir ki, bugün de bazı ufak tefek değişikliklerle onu Kürd dili üzerine yapılacak çalışmalar için çağdaş ve bilimsel bir program olarak kabul etmek ve dil çalışmalarını ona göre yürütmek mümkündür.

O dönemde bir Kürd dilbilgisi kitabı da çıkmıştır. **"Mukaddimet'ül-İrfan"** adındaki bu kitabın yazarı belli değildir. **"Jîn"** dergisinin birkaç sayısında, yayımlandığı ilân edilmiş ve okuyuculara tavsiye edilmiştir; ancak yazarının adı yazılmamıştır.

Öte yandan **"Jîn"**'de Arap harfleriyle Kürdçe alfabe de yazılmıştır. O alfabede, Kürd dilinde bulunan sesler Arap harfleriyle birer birer belirtilmişler ve her biri için de örnek olarak bir sözcük gösterilmiştir. O alfabe de derginin birkaç sayısında çıkmıştır.

ŞİİR SAYFALARI

Her şey bir yana, **"Jîn"**'in sayfalarını süsleyen o değerli şiirler, başlıbaşına Kürd edebiyatının bir hazinesini oluştururlar. Bu yönden denilebilir ki **"Jîn"**, Kürd şiirlerinden derlenmiş bir gül destesini bize getirmiş; ya da Kürd şiirlerinden bir cevher kaynağını alıp günümüze ulaştırmıştır.

Derginin sayfalarında yalnız o dönemin şairlerinin şiirleri değil, aynı zamanda Hanî, Mela-yî Cizîrî, Siyahpoş, Nalî, Hacı Kadir-i Koyî vb. gibi büyük klasik şairlerin şiirleri de yer almıştır. O şiirlerden bazıları **"Jîn"**'den başka bir yerde çıkmamıştır, hatta daha önce bilinmemiştir ve onlardan kimse haberdar olmamıştır. Bu şiirlerden biri Hanî'nin bir şiiridir. Bu, Felsefî bir şiirdir ve sadece **"Jîn"**'de çıkmıştır. Birçok klasik şiirler gibi onun da adı yoktur. Hanî şiirin ilk iki kıtasında şöyle diyor:(186)

**"Halvetteki zahit tutsaktır kendi işine
Gezgin tacir kendi altınlarının tutkusundadır
Dilber seven âşığın gönlü kendi yarını görmededir
Bilesin ki herkes kuşkusuz kendi derdindedir**

**Çalışmadan umma kimseden verim ve himmet
Maksatsız kimse çekmez hiç kimse için zahmet
Kimse taşımaz yükünü senin almadan ücret
İsa dahi olsa, herkes kendi yükünün taşıyıcısıdır".(187)**

Bu şiirden başka **"Mem û Zîn"**'in bazı parçaları da dergide yayınlanmıştır.

(186) 29 numaralı dipnota bakınız

(187) **Jîn**, sayı 12, s. 14

Yalnız "Jîn"de yayınlanan şiirlerden biri de büyük Kürd şairi Siyahpoş'un şiiridir. Bu şiirin de adı yoktur. Birkaç dizesi şöyledir:(188)

"Ey gönlümün, ruhumun sevgilisi, canımın sükûnû
Ne olur olsan bir kez benim misafirim
Gelip de otursan gözümün üstüne ve gönlüm baksa sana
Senin değersiz kulunum ben, sensin benim sultanım

Senin o kara gözlerin, kara kaşların yaraladı gönlümü
Mey kadehinden gayrı yok merhemim ve de ilâcım
İsa, Eflatun, Calinus gibi yüzlerce hekim
bulamaz derdime çare sensiz, ey benim Lokman'ım"(189)

Şiirleriyle "Jîn"ın sayfalarının süslendiği eski şairlerden biri de Mihrî idi. Bir şiirinde sevgilisinin zulmünden yakınan şair, daha sonra, Kürd olduğu için zulme uğradığını, çünkü Kürd ulusunun da hakkı yenmiş ve kafası kırılmış bir ulus olduğunu belirtmiştir. Şiirin birkaç dizesi şöyledir:(190)

"Dilberin amacı şunu anlatmaktı bana eziyet vermekten:
Hakkım hep horlanma, aşağılanmadır; çünkü Kürdüm ben

Gerçekten hastalıklıdır bu çaresiz milletin gövdesi
Kesilmiş dudakları ve dili, kırılmış ayağı, eli ve de kafası

Uzun uzun anlatmak gerekmez, herkesçe bilinir halimiz
Ümitsizlik ve gevşeme için yeter kendi nifak ve kinimiz".(191)

Şair Meşwî'den de şu dizeleri gösterebiliriz:(192)

"Tanrı korkusunun karanlığını şarabın ışığıyla aydınlatmayıp da
ne'yleyim!
Öyle bir gecede çareyi böyle bir mumda bulmayıp da ne'yleyim!

Yarin zülfünden oluşan zünnar elime geçmeyince benim
Şeyh gibi Tersa mezhebini seçmeyip de ne'yleyim!

O yarin yolunda toprak oldumsa da hiç basmadı ayağıyla
İmdi dünyanın tüm toprağını başıma dökmeyip de
ne'yleyim".(193)

(188) 29 numaralı dipnota bakınız

(189) Jîn, sayı 12, s. 15

(190) 29 numaralı dipnota bakınız

(191) Jîn, sayı 7, s. 10

(192) 29 numaralı dipnota bakınız

(193) Jîn, sayı 9, s. 15

O dönemin şairlerine gelince; Kadızade Mustafa Şevki'nin bir şiirinden birkaç dize gösterebiliriz. Şair, "Gençlik Özlemi ve Vatan Ezgisi" (Tehessurî Ciwanî-w Teraney Weten) adlı bu şiirinin sonunda Kürdistan toprakları konusunda Kürdlere şu öğütleri vermiştir:(194)

**"O'nun temiz toprakları beşiğidir atalarımızın
Taçların gözü ağlıyor mezarı başında gençlerimizin**

**Bugün her ağaca öyle katı yürekle bakma
Bir anıdır o yeşillik, Kürdlerin anasından kalma**

**O yeşil başlı anan köyde dertlidir bugün sensiz
Güzel gözlü nişanlın ağlamaklıdır sensiz**

**O'dur eski mülkü ve yurdu senin atalarının
Cömertçe yıkma onu, ocağıdır o Baban hükümdarlarının**

**O güzel fikirlerini sulayıp besle irfan ve bilgiyle
ta ki mertçe ve erkekçe birlik olasın Şevki'yle".(195)**

Kadı Latif de "Gazel" (Xezel) adlı şiirinde, Kürd şairlerinden, kızların boyu-posu üzerine değil, Kürd halkının durumu üzerine yazmalarını istemiştir. Şair, o dönemin bazı Kürd aydınlarının, önder ve aşiret liderlerinin adlarını sıralayarak onların Kürdistan'ın özgürlüğü için bir meclis toplanmalarını istemiş ve şiirinin sonunda bu konuda şöyle demiştir:(196)

**"Fırsattır bugün, bu zatlar himmet etmeli
Kürdler darmadağın olmasın diye bir meclis toplamalı**

**Kim uymazsa o meclise, söz veririm ben
ağır bir cezadan sonra getirir asarım ben**

**Benden de görev isterlerse, tabiidir ki
İran Kürdlerini saf saf yaparım kervan gibi**

**Her ne olursa olsun kararı o meclisin
Şunu derim ki yüzbinlerce emrindeyiz o büyüklerin".(197)**

(194) 29 numaralı dipnota bakınız

(195) Jîn, sayı 4, s. 14

(196) 29 numaralı dipnota bakınız

(197) Jîn, sayı 7, s. 16

Diyarbakirli Fikri Necdet de, "Yakınma"(Gazin) adlı şiirinde bazı Kürdlerin ihmalkârlığından yakınarak şöyle demiştir:(198)

"Açın gözünüzü, çevrenize bakın
nasıl ağlayışlar var, feryatlara bakın

Bugün bir hak, bir hak var önümüzde
Gökten inmez ama kese içinde

Dağlar yüksek, ovalar geniş, erkeksiz ama
Vadiler engin, oradakiler hep dilsiz ama

Önderler, ağalar kalır adamsız
Güneş nasıl gerçekse, kalırsız yine başsız

Sıcak ve yumuşak yorganların altına girmiş herkes
'Neydi o eski azim, yiğitlik' diye kimseden çıkmaz ses".(199)

Şair Zahoyî de Kürdistan kentlilerine yönelmiş ve "Kentlilere" (Ji Bajarî-ya ra) adlı şiirinde kentlilere ağır eleştirilerde bulunmuştur. Zahoyî, bu şiirinde kentlilerin durumunu ve yaşama bakışlarını kendi ağızlarından şöyle dile getirmiştir:(200)

"Hey kentliler, kırmızı fesliler
Sizsiniz büyük, sizsiniz ileri gelenler

Ondandır hiç kıpırdamamanız
Zaten ayıp olur kendinizi yormanız

Millet neymiş, ne menem şey onlar!
Boş verin, kim oluyor o pasaklılar!

Bizler eşrafız diyorsunuz, soyluyuz bizler
Sizlerse çiftçisiniz, rençbersiniz sizler

Sizler çalışıp doyurmalısınız bizleri
Ve altın bileziklerle süslemelisiniz karılarımızı

Gerdanlarına da takın inciler, mercanlar
Ne de hoştur şu sıcacık yataklar

(198) 29 numaralı dipnota bakınız

(199) Jîn, sayı 18, s. 15

(200) 29 numaralı dipnota bakınız

Kıpırdatmayın sakın, yormayın bizi
Hıristiyanlar geliyormuş, ırgalamaz bizi

Bırakın bizi keyfimizle başbaşa
Halimizle, zevkimizle başbaşa

Ne olacaksa varsın olsun
İster vatan harab olsun

Yeter ki rakı şişesi önümüzde dursun
Ve kızlar, kadınlar raksededursun

Kucağımız altınlarla dolu olsun
Varsın şapka da başımızda olsun

Ne olacaksa öyle olsun
İster dünya harab olsun”.(201)

Şair Süleyman Bohtî de ”Kürdlerin Türküsü”(Strana Kurdan) adlı şiirin-
de şöyle demiştir:(202)

”Açık güneş doğdu üzerimize
Birlik ve himmet farz oldu bize
Açık güneş doğdu üzerimize

Bizim de talihimiz açacak bir gül gibi
Kalmaz böyle yaralı bir gönül gibi
Açık güneş doğdu üzerimize

Bilgisiz kalmış erkekler, kızlar, kadınlar
Ama yabancı ve yurtsuz değildir onlar
Açık güneş doğdu üzerimize

Üç zalim devlet, üçü de kudurgan
Ocağımızı yurdumuzu ettiler talan
Açık güneş doğdu üzerimize

Atın içinizden ümitsizliği siz
Göreceğiz zafer tacını biz
Açık güneş doğdu üzerimize

(201) Jîn, sayı 19, s. 15

(202) 29 numaralı dipnota bakınız

Peygamberlerin ruhaniyeti arkadaştır bizle
Gayretsizlik vebal olur bundan böyle
Açık güneş doğdu üzerimize”.(203)

Siverekli Hilmi de Kürd çocukları için ”Tek Sesli”(Yekdeng) adlı bir şiir yazmıştır. Şiir şudur:(204)

”Biz ne beyiz, ne paşayız
Hep kardeşiz, hep ağayız(205)
Dostlar için canfedayız
Düşman başına belâyız

Yedi kat göktür babamız
Sevgili Kürdistan anamız
Kürd çocukları hepimiz
Bilgi, kültürdür davamız

Arkadaştır gerçek, dersler
yoldaştır kılıç, kalemler
Ceçmeden aylar, seneler
Gül ve lâle olur her yer”.(206)

(203) Jîn, sayı 20, s. 16

(204) 29 numaralı dipnota bakınız

(205) Buradaki ”Ağa” sözcüğü ”ağabey, büyük kardeş” anlamında kullanılmıştır.

(206) Jîn, sayı 25, s. 23—24

”JİN” DERGİSİNİ DİRİLTMENİN ÖYKÜSÜ

BİR TEK KOLEKSİYON NASIL KURTULMUŞ?

Yukarıda, birinci bölümde de dediğimiz gibi ”JİN” dergisinden yalnız bir koleksiyon yakılıp yok olmaktan kurtulmuş ve günümüze ulaşmıştır. Bu koleksiyon ciltliydi ve Türkiye’de bir yerde birçok eski kitapların arasındaydı.

Bu koleksiyon yakılıp yok olmaktan nasıl kurtulmuş? Bilmiyoruz. Bu sorunun yanıtını aydınlatacak herhangi bir belge elimizde yoktur. Bildiğimiz tek şey, derginin bu koleksiyondaki bazı sayılarının İstanbul’un bazı semtlerinden postalanmış olduğudur. Bu sayılar ve postalandıkları yer ve tarihler şöyledir:

Koleksiyondaki ikinci sayının üzerinde İstanbul Postanesinin damgası vardır. Gerçi damga yarım çıkmış ve sadece ”İst” harfleri okunabiliyor ama, bu damganın İstanbul Postanesine ait olduğu bellidir. O damgada ”34-11-18” sayıları da okunuyor; anlaşıldığına göre bunlardan ”34” sayısı Rumî takvime göre 1334 yılını, ”11” sayısı yılın 11’inci ayını, yani Kasım ayını, ”18” sayısı da Miladî takvime göre 1918 yılını gösteriyor. Postalanış günü ise damgada okunamıyor.

Koleksiyondaki 17’nci sayının üzerinde de İstanbul’un bir semti olan Kızıltoprak Postanesinin damgası vardır. O damgada ”35-4-19” sayıları, okunuyor. Bunlardan ”35” sayısı Rumî takvîme göre 1335 yılını, ”4” sayısı da yılın 4’üncü ayı olan Nisan ayını, ”19” sayısı da Miladî takvime göre 1919 yılını gösteriyor. O damgada da postalanış günü okunamıyor.

19’uncu sayıda da yine Kızıltoprak Postanesinin damgası, ”21-35-5” çıkmıştır. Anlaşıldığına göre ”21” sayısı postalanış gününü, ”35” sayısı 1335 yılını, yani Miladî takvime göre 1919 yılını, ”5” sayısı da yılın 5’inci ayı olan Mayıs ayını gösteriyor. Bu hesaba göre diyebiliriz ki derginin o sayısı 21/5/1919 tarihinde Kızıltoprak semtinden postalanmıştır.

20’nci sayının üzerinde de Kızıltoprak Postanesinin damgası var, fakat o damganın tarihi çıkmamıştır.

22'nci sayının üzerinde ise yine İstanbul'un bir semti olan Üsküdar Postanesinin damgası vardır. Bu damga da yarım çıkmış ve yalnızca "Üsk" harfleri okunabiliyor ama, bunun Üsküdar Postanesine ait bir damga olduğu bellidir. O damgada "11-335-7-9" sayıları okunuyor. Anlaşıldığına göre bunlardan "11" sayısı postalanış gününü, "335" sayısı Rumî takvime göre 1335 yılını, "7" sayısı da yılın 7'inci ayı olan Temmuz ayını, "9" sayısı ise Miladî takvime göre 1919 yılını gösteriyor. Bu hesaba göre bu sayının 11/7/1919 tarihinde Üsküdar'dan postalandığını söyleyebiliriz.

24'üncü sayıda yine Kızıltoprak Postanesinin damgası ile "10-9-35-9" okunuyor. Anlaşıldığına göre bu sayı da 10/9/1919 tarihinde Kızıltoprak'tan postalanmıştır.

Acaba bu sayılar nereye ve kime gönderilmiştir? Bunu da bilmiyoruz. O sayıların üzerinde damgalardan başka herhangi bir ad ve adres yoktur, çıkmamıştır.

Öyle anlaşıyor ki bu sayıları içeren koleksiyon "Jîn" in bir okuyucusuna aitti. O okuyucu derginin tüm sayılarını toplamış ve büyük bir dikkat ve özenle onları bir kitap gibi ciltlemiştir. Daha sonra Kürd dili Türkiye rejimi tarafından yasaklanıp Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin yakılmasına başlanınca, okuyucu da "Jîn" in o koleksiyonunu emin bir yerde birçok eski kitabın arasına koymuş ve orada saklamıştır. O koleksiyon artık orada kalakalmıştır. Böylece ve bilinmeyen o okuyucunun sayesinde o koleksiyon yakılıp yok olmaktan kurtulmuş ve günümüze ulaşmıştır. Eğer o okuyucu o koleksiyonu saklamamış olsaydı, "Jîn", adı olan ve fakat kendisi olmayan "Anka Kuşu"na dönmüş olurdu.

"JİN'İ DİRİLTMEİYİZ"

Ben 1968 yılında "Jîn" in o koleksiyonunu buldum. Daha önce, bir zamanlar "Jîn" adında bir derginin yayınlanmış olduğunu duymuştum; fakat dergiyi görmemiştim ve bir koleksiyonunun kalmış olduğunu da bilmiyordum. O koleksiyona rastladığımda, kaybolmuş bir oyuncağını bulan bir çocuk gibi sevindim. Hemen o anda, "Jîn" in tüm sayılarını Arap harflerinden Latin harflerine çevirip yeniden yayınlamaya karar verdim. Çok iyi hatırlıyorum, o zaman kendi kendime şöyle demiştim:

"Ne yapıp edip 'Jîn' i diriltmeliyiz. Bu derginin adı nasıl ki Kürd yurtseverlerinin ve ulusseverlerinin gönlünde yaşıyorsa, O'nun kendisinin de dirilmesini ve Kürd yurtseverleri ile ulusseverlerinin elinde yaşamasını sağlamalıyız".

Ancak nasıl ve nerede "Jîn" le ilgili çalışmalarımı yapacaktım? Bu çalışmalar bir günün, bir haftanın, bir ayın, bir yılın işi değildi. Derginin tüm sayılarını Latin harflerine çevirebilmek için yıllarca çalışıp uğraşmam gerekecekti. Bu iş de benim kendi evimde olmazdı; hatta Türkiye'nin ve Kürdistan'ın hiç bir yerinde de olmazdı. Çünkü ben Türk polisinin ve özellikle de Türk istih-

barat polisinin gözetlemesi altında bulunuyordum. Onlar, benim o dergi üzerinde çalıştığımı ve onu Arap harflerinden Latin harflerine çevirmekle uğraştığımı tespit etselerdi, yüzde yüz evimi ya da çalıştığım yeri basıp derginin tüm sayılarına el koyacaklardı ve o sayıları da eski sayılar gibi yakıp imha edeceklerdi. Bu ihtimal yüzünden Türkiye’de ya da Kürdistan’da ”Jîn”in üzerinde çalışmam olanaksızdı.

İsveç’e geldikten sonra, değerli üç dostumun yardımı ile ”Jîn”in o koleksiyonunu Türkiye’den getirttim. O dostlarım koleksiyonu kazasız-belâsız İsveç’e ulaştırıp bana teslim ettiler. Tabii ki o değerli dostlarımla adlarını burada yazamıyorum. Fakat ben de onları biliyorum, onlar da kendilerini biliyorlar. O değeri yüksek hizmetlerinden dolayı, o değerli himmetlerinden dolayı ve o yurtseverce gayretlerinden dolayı her üçüne de çok çok teşekkürler sunar, hakkı yenilmiş olan halkımızın özgürlüğü ve kurtuluşu yolunda onlara başarılı çalışmalar dilerim.

”Jîn”in o koleksiyonu 1979’un yaz aylarında elime ulaştı. O zaman da, derginin koleksiyonuna rastladığım 1968 yılındaki kadar, belki de daha fazla sevindim. Artık biliyordum ki İsveç’te tehlikeden uzak olarak derginin üzerinde çalışabileceğim.

O sevinçle 1979’un yazında ”Jîn” dergisi üzerinde çalışmaya başladım. Bu çalışmalarım dört yıl sürdü ve 1983 yılı yazında tamamlandı.

YALNIZ HARFLERİN ÇEVİRİLMESİ DEĞİL

Daha önce de belirttiğimiz gibi ”Jîn” dergisi Kürdçe ve Türkçe olarak, fakat Arap harfleriyle basılmıştır. Bugünkü ve yarınki kuşakların okuyabilmelerini sağlamak için, dergideki tüm yazıları, şiirleri, hikâye ve atasözlerini, ilânlara varıncaya dek dergideki her şeyi, Kürdçelerini Kürdçe olarak, Türkçelerini de Türkçe olarak Arap harflerinden Latin harflerine çevirdik.

Ne var ki yazıları, şiirleri vb. sadece Arap harflerinden Latin harflerine çevirmekle iş bitmiyordu. Çünkü dergide yayınlanmış olan Türkçe yazılar, şiirler vb. hep eski Türkçe ile, yani ”Osmanlıca” denilen dille çıkmıştır. Osmanlıca ise karmaşık bir dildi ve Arapça, Farsça, Kürdçe ve Türkçeden oluşmuştu. O dille yazılmış bir yazıyı ya da şiiri okuyup anlamak, bugünkü ve yarınki kuşaklar için olanaksızdır.

İşte bu nedenle, ve bugünkü ve yarınki kuşakların da dergide çıkmış olan Osmanlıca yazıları, şiirleri, hikâyeleri vb. okuyabilmeleri için, biz onları Arap harflerinden Latin harflerine çevirdikten sonra, ayrıca hepsini Osmanlıcadan bugünkü Türkçeye de çevirdik; yani onlar üzerindeki çalışma, iki çalışma oldu, başka bir deyişle çifte çalışma oldu. Böylece onları okuyup anlamak yeni kuşaklar için de mümkün oldu.

Dergide çıkmış Kürdçe yazılara, şiirlere vb. gelince; onların çoğu duru bir Kürdçe ile ve sade bir üslûpla yazılmıştır. Böylece onların sadece Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmesi yeterdi ve ayrıca dillerini de çevirmeye hiç

gerek yoktu. Ancak, çoğu öyle olmakla birlikte, onlar arasında birkaç yazı ve şiir vardı ki ağır bir üslûpla ya da yanlış ve güç anlaşılabilir bir biçimde yazılmıştı. Bazılarında da çok Arapça ve Farsça sözcükler kullanılmıştı. Biz o tip yazıları, şiirleri vb. bir kez Arap harflerinden Latin harflerine, sonra da sade ve duru bir Kürdçeye çevirdik.

Ayrıca biz, "Jîn" in Arap harfleriyle olan tüm sayılarını da Latin harfleriyle olan çevirilerinin yanı sıra yayınlıyoruz. Böylece, Arap harflerini bilenler doğrudan doğruya orijinal sayıları da okuyabilirler. Dergi üzerine ve derginin içeriği üzerine araştırma ve inceleme yapmak isteyenler de doğrudan doğruya orijinal sayılar üzerine çalışabilirler.

Böylece ve böylesine uzun bir çalışma ile, "Jîn" dergisi, tüm sayıları ile, herkesin kolaylıkla okuyabileceği, anlayabileceği, inceleme ve araştırma yapabileceği bir duruma geldi. Ve böylece "Jîn" dergisi, yurtsever ve ulussever yazarları, şairleri ve hikâyecileri ile birlikte dirilip yeniden aramıza katılıyor; Kürd halkının özgürlük ve kurtuluş mücadelesinde şerefli yerini alıyor.

*

"Jîn" dergisinde Kürdçenin Soranî lehçesiyle, yanî Güney Kürdçesiyle yayınlanmış olan yazıların ve şiirlerin Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmesinde, Kürd yazarı ve şairi Ferhad Şakelî bana yardım etti. Bu değerli yardımı için Sayın Ferhad Şakelî'ye Kürdlük teşekkürlerimi sunar, Kürd halkının özgürlük ve kurtuluşu yolunda kendisine başarılı çalışmalar dilerim.

YENİ BASIMIN TANITILMASI

SAYILARIN SIRALANMASI

"Jîn"ın her 25 sayısı, orijinal ve çevirileriyle birlikte çok hecimli olacağı için, hepsini bir tek ciltte yayınlamak olanaksızdı. Bu nedenle biz dergiyi beş cilde ayırdık. Her bir ciltte beş sayı yer alacaktır. Orijinal ve çevirilerin sıralanmasında şu yöntemi izledik:

Her bir ciltte, o ciltteki sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri tarih sırasına göre sıralandılar. Her sayının sonuna da o sayıdaki yazıların, şiirlerin, hikâyelerin, atasözlerinin ve ilânların yeni Türkçe ile olan çevirileri ya da duru Kürdçe ile olan çevirileri konuldu. Böylece okuyucu, isterse sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerini, isterse sayıların yeni Türkçe ile ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerini okuyabilecek; isterse de sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri ile onların yeni Türkçe ya da duru Kürdçe çevirilerini karşılaştırabilecektir.

Latin harfleriyle olan çevirilerin ve yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile çevirilerinin sıralanmasından sonra, "Jîn"ın Arap harfleriyle olan orijinal sayılarını yerleştirdik. Ancak, Arap harfleri sağdan sola doğru okundukları için, orijinal sayıları da tarih ve sayılarına göre sağdan sola doğru art arda sıraladık.

Bu durumda, ciltlerin ve ciltlerdeki sayıların durumu ile onların kullanım biçimi, birinci cilde göre şöyle oldu:

Bu cilt sol taraftan açıldığı takdirde, başta derginin ilk sayısının Latin harfleriyle olan çevirisi, ondan sonra da o sayıdaki yazıların, şiirlerin vb. Türkçe çevirisi bulunacaktır; 2'nci, 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci sayıların çevirileri de aynı şekilde art arda sıralanmıştır. Buna karşılık, birinci cilt sağ taraftan açıldığı takdirde, başta derginin Arap harfleriyle olan orijinalinin ilk sayısı bulunacaktır; ondan sonra da Arap harfleriyle olan orijinalin 2'inci, 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci sayıları sağdan sola doğru art arda sıralanmıştır.

Öbür ciltlerde de sayıların orijinal ve çevirileri hep aynı biçimdedir: Her cildin sol tarafında, o cildin sayılarının çevirileri soldan sağa doğru art arda sıralanmıştır; her cildin sağ tarafında da o cildin orijinal sayıları, yani Arap harfleriyle olan sayıları sağdan sola doğru art arda gelmektedirler.

Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin

izlenmesini kolaylaştırmak için, çevirisi yapılmış olan her yazının, şiirin vb. başlığının yanına belirti olarak bir yıldız işareti koyduk. Şöyle: (*)

Böylece okuyucu, Latin harfleriyle olan çevirilerde bir başlığın yanında bu işareti görürse, derginin o sayısının sonunda, o yazının, şiirin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe çevirisinin bulunduğunu anlayacaktır. Okuyucu artık o işarete göre sözkonusu çeviriyi arayıp bulabilecektir.

Dergide başlıksız olarak çıkmış olan yazılara, şiirlere vb. gelince; bunların çevirilerinin bulunduğunu belirlemek için yıldız işaretini ilk satırlarının önüne koyduk.

Öte yandan, bazı önemli bildiri ve yazılar da vardır ki dergide Türkçe olarak çıkmışkardır. Türkçe bilen okuyucular, onların Osmanlıcadan yeni Türkçeye olan çevirilerini okuyup onlardan yararlanabilirler. Ne var ki Türkçe bilmeyen Kürdler, o bildiri ve yazıları okuyamazlar ve onlardan yararlanamazlar. O bildiri ve yazıları okumanın ve onlardan yararlanmanın Türkçe bilmeyen Kürdler için de mümkün olması için, biz o bildiri ve yazıları Kürdçeye de çevirdik. Sıralamada da o yazıların Kürdçe çevirilerini, derginin o sayısındaki tüm Türkçe çevirilerin sonuna yerleştirdik. O bildiri ve yazıların hem yeni Türkçe çevirilerinin ve hem de Kürdçe çevirilerinin var olduğundan okuyucuyu haberdar etmek için, onların Osmanlıca orijinallerinin başlıklarının yanına iki yıldız koyduk. Yani şöyle: (*) (*)

Okuyucu, orijinal bir başlığın yanında iki yıldız gördüğü zaman, o bildirinin ya da o yazının hem yeni Türkçeye ve hem de Kürdçeye çevrilmiş olduğunu anlayacaktır; ve bilecektir ki onun Kürdçe çevirisi, derginin o sayısındaki Türkçe çevirilerin hepsinin sonunda yer almıştır.

SAYFA NUMARALARININ YAZILIŞI

Yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı gibi, derginin her cildinde üç tür çalışma ürünü yer almaktadır. O türler şunlardır:

- 1- Sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri.
- 2- Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile yapılmış çevirileri.
- 3- Sayıların Arap harfleriyle olan orijinalleri.

Sayfa numaralarının yazılışında da bu durumu göz önüne aldık ve orijinal sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerine ait sayfalarla, yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin birbirlerinden ayırt edilebilmesini sağlamak için, sayfa numaralarının yazılışında şu yöntemi kullandık:

Orijinal sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerinin sayfa numaralarını sayfaların alt taraflarında, ortada ve normal rakamlarla yazdık; meselâ şöyle: "1, 2, 3, 4, 5. . ." Buna karşılık yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin sayfa numaralarını da yine sayfaların alt taraflarında, ortada ve fakat Roma rakamları ile yazdık; "I, II, III, IV, V. . ." gibi.

Bunlardan başka, orijinal sayıların tüm çevirileri ve yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ile ya da duru Kürdçe ile olan tüm çevirileri için de sayfaların alt köşelerine, sürüp giden zincirleme sayfa numaraları yazdık.

Böylece sayfa numaralarının durumu şöyle oldu:

Sayfaların alt taraflarında ortada yazılmış olan sayfa numaraları, derginin her sayısına ait çevirinin sonunda bitmekte ve bir sonraki sayıda yine "I" sayısı ile başlamaktadır. Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin sayfa numaraları da yine her sayının sonunda bitmekte ve bir sonraki sayının başında yine "I" ile başlamaktadır. Sayfaların köşelerinde yer alan numaralar ise birbirlerini izleyen zincirleme numaralardır; derginin her beş cildinin tüm sayfa numaralarını belirleyen bu numaralar derginin son cildinin sonuna kadar sürüp gidecektir.

Ayrıca, Latin harfleriyle olan çevirilerde orijinal sayfaların başlangıçlarını izlemeyi de okuyuculara kolaylaştırmak istedik. Bu amaçla, her orijinal sayfanın numarasını, o sayfanın çeviride yer alan ilk sözcüğünün sol tarafına iki çengel içinde yazdık. Yani şöyle: [] Örneğin, okuyucu bir çevirinin metni içinde iki çengel içinde diyelim ki [4] rakamını görürse, anlayacaktır ki o rakamdan sonra gelen sözcük, derginin o sayısındaki dördüncü orijinal sayfanın başlangıcıdır.

"Jîn" in orijinal sayılarının sayfalarına gelince; Arap harfleriyle olan bu orijinal sayıların kendi orijinal sayfa numaraları vardır ve onlar da Arap rakamlarıyla yazılıp basılmıştır. Bu nedenle biz orijinal sayfaların numaralarına dokunmadık ve o sayfalara ayrıca numara yazmadık; yani o orijinal sayfaları kendi orijinal sayfa numaraları ile kendi hallerine bıraktık.

DİPNOTLARIN VE TARİHLERİN YAZILIŞI

"Jîn" in birçok sayfalarında bir sorunu, bir konuyu, bir sözcüğü açıklamak ya da örneğin bir yanlışlığı düzeltmek için bazı dipnotlar yazmamız gerekiyordu. Kürdçe olan yazıların, şiirlerin vb. dipnotlarını da Kürdçe, Türkçe olanların dipnotlarını da Türkçe yazdık.

Derginin orijinal metninde birtakım dizgi ya da baskı yanlışları da çıkmıştır. Çevirilerde o yanlışları düzelterek ve doğru olarak yazdık; ayrıca birer dipnotla da, onların orijinal metinde nasıl yanlış çıktıklarını da izah ettik. Bazen de onları olduğu gibi yazdık ve doğru biçimlerini dipnotlarla belirttik. Derginin Arap harfleriyle olan orijinal sayıları da çevirilerle birlikte basıldığı için, o yanlışları izleyip orijinal biçimleriyle çevirilerde yazdığımız doğru biçimlerini karşılaştırmak okuyucular için de olanaklı ve kolay olur.

Öte yandan derginin orijinal metninde de bazı konuların açıklanması için birtakım dipnotlar yazılmıştır. Tabii biz onları da orijinal metinlerle birlikte hem Arap harflerinden Latin harflerine, hem de Osmanlıcadan yeni Türkçeye çevirdik. O orijinal dipnotları kendi orijinal numaraları ve işaretleri ile birlikte sayfaların alt taraflarına yazdık.

Kendi dipnotlarımızla orijinal dipnotların birbirlerinden ayırt edilebilmesi için, kendi dipnotlarımızın başlarına, birbirlerini izleyen zincirleme numaralar koyduk; bu zincirleme numaralar "Jîn" in ilk sayısına ait çeviriden başlayarak derginin son sayısına kadar sürüp gidecektir.

Okuyucu, bir sayfada örneğin "356" numaralı bir dipnot görürse, ondan hemen sonra da örneğin yıldız işareti ile, ya da "1" rakamı ile bir başka dipnot görürse, "356" sayılı dipnotun bizim keni dipnotumuz olduğunu, "1" sayılı ya da yıldız işaretli dipnotun da orijinal dipnot olduğunu ve derginin aslında da o sayı ile, ya da o işaretle çıktığını anlayacaktır.

*

Başka bir konu da tarihlerin yazılışıdır.

"Jîn" yayınlandığı sırada Rumî takvim kullanılırdı. O takvime göre tarih, derginin yayınlanmaya başlaması sırasında 1334 idi; bu da, Miladî takvime göre 1918 eder. İki ay sonra o yıl bitmiş ve 1335 yılına girilmiştir; bu da Miladî takvime göre 1919'dur. Biz derginin ilk sayısında, 1334 tarihinin Miladî takvime göre 1918 olduğunu bir dipnotla belirttik; 1335 yılına girildikten sonra çıkan sayıda da 1335 tarihinin Miladî takvime göre 1919 olduğunu yine bir dipnotla açıkladık. Böylece okuyucu, 1335 yılına ait dipnottan önceki tüm sayıların 1918 yılında, o dipnottan sonraki tüm sayıların da 1919 yılında yayınlanmış olduğunu anlayacaktır.

Bazı sayfalarda metinlerin içinde de tarihler yazılmıştır. Biz onların da Miladî takvime göre karşılıklarını dipnotlarla belirttik.

Ayrıca birçok yazının, şiirin vb. sonlarına da Rumî takvime göre tarih yazılmıştır. Tüm sayfaların dipnotlarla doldurulmaması için biz o Rumî tarihlerin karşılıklarını Miladî tarihle hemen yanlarında parantez içinde yazdık; şöyle: ()

Dergideki bazı sözcüklerin, tarih ve adların önemini belirtmek ya da okuyucuların dikkatlerini onların üzerine çekmek için, bunlar orijinal metinlerde eski kurala göre parantez içinde yazılmıştır. Ancak bu, bugünkü yazı kurallarına uymamaktadır. Bu nedenle biz, o tür sözcük, tarih ve adların hepsini bugünkü imlâ kurallarına göre tırnak işareti içinde yazdık; yani şöyle: "

*

"Jîn" dergisi üzerine yaptığımız bu çalışmaların ve derginin yeni basımının, genel olarak Kürd halkına, özellikle de Kürd yurtsever ve ulusseverlerinin çalışmalarına ve dünya Kürdologlarının araştırmalarına yararlı olmasını ve bir boşluğu doldurmasını dileriz.

Ve, "Jîn" Kürd ulusuna kutlu olsun.

11/9/1983

M. Emîn Bozarslan

SUNUŞ'UN İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

"JİN" DERGİSİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

SAYFA(207)

XX. yüzyılın başlarında Kürd aydınları	95
I. Dünya Savaşından sonra	96
"Jîn" dergisinin tarihçesi	97
"Jîn" dergisinin dili	97
Arap harfleri	98
"Jîn" in yönetmen ve sorumluları	98
"Jîn" in yazar ve şairleri	99
"Jîn" niçin ve nasıl kapatılmış?	100
Tüm dünyada bir tek koleksiyon	102

BÖLÜM II

"JİN"İN İDEOLOJİSİ

Hanî'nin mirası	104
Kürdlük	106
Başka halklara karşı değil	107
Din ile yurtseverlik	108
Enternasyonal fikirlerden uzak	109

(207) Buradaki sayfa numaraları, sayfaların ortalarındaki numaralara göre değil, sayfaların köşelerindeki zincirleme numaralara göre konulmuştur.

BÖLÜM III

"JİN"İN SİYASAL YÖNÜ

XX. yüzyılın başlarında Kürd dernekleri	112
Kürdistan Tealî Cemiyeti	114
Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin siyaseti	115
Wilson Prensiplerine övgü	117
İngiltere'den ümit ve beklenti	118
Kürdistan üzerindeki Ermeni istekleri	119
Paris Konferansı ve Şerif Paşa	120
Sevr Antlaşması	121
Kurtuluş hareketinin Kürdistan'ın dışından yönetilmesi	122
Kürdistan derneği tabandan yoksun, Kürdistan ise başsız kalıyor	125
"Başkasının atından çabuk inilir"	127
İkilik ve son pişmanlık	129
Eksikliklerimizi görmeliyiz	131

BÖLÜM IV

TARİHSEL OLAYLARIN AYDINLATILMASI

Kawe İhtilâli	132
Kawe İhtilâlinin tarihi 31 Ağustos mu?	133
Newroz ve yılbaşı	135
Araştırma yapılmalı	136
Hizan direnişi	137
Diğer konular	138

BÖLÜM V

GÜNCEL VE SOSYAL OLAYLAR

Örgüt ve örgütsel çalışma	140
Birlik ve beraberlik	141
Kürd göçmenlerinin durumu	143

Kürd işçilerinin durumu	148
Öğrencilerin çalışması	149
Kürd kadınlarının çalışmaları	151
Bilginin yarar ve önemi	153

BÖLÜM VI

EDEBİYAT VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti	155
”Mem û Zîn”in yayınlanması	156
”Memê Alan” piyesi	158
Üç hikâye	159
Atasözleri	161
Dil üzerine yapılan çalışmalar	162
Şiir sayfaları	164

BÖLÜM VII

”JÎN” DERGİSİNİ DİRİLTMENİN ÖYKÜSÜ

Bir tek koleksiyon nasıl kurtulmuş?	170
”Jîn”i diriltmeliyiz”	171
Yalnız harflerin çevrilmesi değil	172

BÖLÜM VIII

YENİ BASIMIN TANITILMASI

Sayıların sıralanması	174
Sayfa numaralarının yazılışı	175
Dipnotların ve tarihlerin yazılışı	176

J Î N

KOVARA KURDÎ—TÎRKÎ * KÛRDÇE—TÛRKÇE DERGÎ
1918—1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebî
bo tîpên Latînî:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Bir hasbıhal	Haydarîzade İbrahim
Kürdler uykuda değil	Bir Kürd
Dehak efsanesi	Kurdîyê Bitlîsî
Bang	E. Rehmî
Xewa me	E. Rehmî
Hawarê	Mistefa Şewqî

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

MAKSADIMIZ (❖)

”Jîn” şahsî bir menfaat için çıkmıyor. O’nun hedefi, uzun asırlardan beri ihmal edilen Kürd hayat-ı tarihiyesine, hukuk-ı milliyesine, edebiyat ve ictimaiyatına dair neşriyatta bulunmaktır. Kanaatimize göre Kürd milletine cemiyetgâh-ı milelde layık olduğu mevkie ihzare zaferyab olabilmek, asrın telâkkîlerine muvafık bir tarz-ı mesaî ittihazıyla kabildir. Teşebbüsümüzün pek çetin mesaîyi icab ettiğini müdrikiz. Fakat biz bu ağır vazifeyi deruhde ederken, vatan ve milletleri için daima âzamî fedakârlıkları ihtiyar etmekle temayüz eden Kürd milletinin maddî, mânevî muavenât ve teshilâtına istinad edebileceğimizi bihakkın ümid ettik. Tevfik Allah’tandır.

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

BİR HASBİHAL (*)

A'sâr-ı medîdeden beru tevalî eden hadisât-ı tarihiyesinin kendisine tahmil etmiş olduğu vazaif-i şakkanın bar-ı giranı altında ezilmiş olduğu halde vazife-i mübeccele-i diniyesini bir sükût ve vekar-ı dindarane ve gayet merdane ve seçâne bir tavır ile ifa etmiş olan Kürd millet-i necîbesi, mukadderâtını tâkib etmek için "Jîn" namıyla ve bir hayat-ı nevîn ile bugün saha-i matbuâtta bir mecmua isbat-ı vücud ediyor.(2) Tûlen Kars ve Erzurum'dan başlayarak İran'ın Şiraz ve Isfahan'ına kadar imtidad eden cibâl ve arazi dahiline ve arzen Tebriz'den Haleb cihetlerine kadar yayılıp, laakal beş milyon nüfus teşkil eden ve Hilâfet-i muazzame-i İslâmiye ile devlet-i ebedmüddet-i Osmaniyyeye sadakat ve ubûdiyetini kılıcıyla, kanıyla isbat etmiş olan bu kavmi şecî, mâruz kalmış olduğu mevki-i müşkili enzar-ı nısfet ve mürüvvete arz etmek için, şimdiye kadar kullanmadığı bir vasıtaya, kelk-i beyane müracaat mecburiyetinde bulunuyor.

(2) Bu cümlede, dizgi hatası sonucu olduğu anlaşılan bir düşüklük vardır. Kanımızca cümlelenin sonu, "bir dergi ile varlığını kanıtıyor" demek olan "bir mecmua ile isbat-ı vücud ediyor" olmalıdır.

- "Zeban der dehan ey hîred-mend-ı çîst?
Kilid-i der-i genc-i sahîb-hüner
[4] Çu der beste başed ki daned kesi
ki gevher-furoşest-i ya pîlever".(3)

Kürd'ün mâşuka-i vicdanı din ve imanından ibaret bulunduğu cihetle, her ne zaman iktiza etmiş ise, ilâ-i kelimetullah için makam-ı muallâ-i Hilâfetten yükselen sada-i dâvete derhal "lebbeyk" ile mukabele ederek, hemen silâhını alıp meydan-ı kâr-zare koşmuş ve bu suretle Hilâfet-i Emeviye ve Abbasiye ve Osmaniye tarihlerinde mühim bir mevki işgal eylemiştir.

Selim-i Evvel'in Kürdistan, Hüsrev Paşa'nın Hemedan, Murad-ı Rabî'in Bağdad seferleri, Topal Osman Paşa ile Nadir Şah vakası, Rus muharebat-ı müteselsilesi, Kürdlerin hademât-ı diniyelerinin safahât-ı ahîresini teşkil eden vakayi cümlesindendir.

Mesmuâta ve Rus gazetelerinin beyanâtına nazaran, Kürdlerin yalnız bu Harb-i Umumîde vaki olan zayiâtları sekizyüz bin nüfusa karîb bir mikdardır.(4) Kürdler, akvam-ı İslâmiye arasında dindar ve kanaatkâr olmakla mütemeyyiz bir kavim olduklarından, ayş-ü işret ve menahiye râğbet, iltizam-ı sefahet gibi rezail-i ahlakiyeden şimdiye kadar masun ve mahfuz kalmışlardır.

Kürdler, medeniyet-i Garbiyeden hakkıyla istifade etmiş milletler miyanında addolunmasa bile, medeniyet-i hakikiyenin mabihilkıvamı olan maarif-i diniyeyi cami' olmakla beraber, Şark'a mahsus olan fazailin iktisabı noktasından, emsalleri bulunan akvamdan dahi geri kalmamışlardır.

"Ger beşeref nistem lâle-i bağ-ı Irak
Lîk-i der iklim-i Rum kem niyem ez hindiba".(5)

Kürdler, terakkiyât-ı medeniyede geri kalmışlarsa, bu kusur kendilerinde değildir.

- (3) Farsça olan bu dörtlüğün Türkçe anlamı şöyledir:

"Ağzın içindeki dil nedir, ey akıllı kişi?
Hüner sahibinin hazinesinin kapısındaki anahtardır o
Kapalı olunca kapı, kim bilir ki
ceyher satıcısı ya da çerçi olduğunu?"

- (4) Harb-i Umumî: O dönemde I. Dünya Savaşına verilen ve "Genel Savaş" anlamına gelen ad.
(5) Farsça olan bu beytin ikinci dizesindeki "niyem" sözcüğü Kürdçedir; bunun bir dizgi hatası sonucu olarak böyle çıktığı, doğrusunun Farsça olarak aynı anlamı veren "nistem" olduğu anlaşılmaktadır. Beytin Türkçe anlamı şudur:

"Gerçi Irak bağında şeref bakımından lâle değilsem de
Rum ülkesinde de geri kalmam hindibadan".

"Nist-i ber levh-i dilem cuz elif-i kamet-i dost
Çi kunem, harf-i diğ er yad-ı nedad üstadem"(6)

Kürdlerin nokta-i nazar ve gaye-i emelleri, metbû-ı müfahhamlerinin hüsn-i rızasını [5] istihsale mâtuf ve münhasır bulunduğ undan naşı, daima mahviyeti iltizam edip izhar-ı tefahürden çekinmişlerdir. Ve çok kereler, kılınçlarının kuvvetiyle kazanmış oldukları muzafferiyeti ahar milletlerin namına kaydetmişlerdir.

Kürdler son derece izzet-i nefse malik olduklarından, vekar-ı şahsî ve şeref-i zatîlerini tehdid ve ihlâl edecek her bir hadiseye karşı feda-i can etmekten katiyen çekinmezler. Hilâfete, dine, devlete hâdim ve mahkûm olmakla müftehir iseler de, ahar bir milletin evza-i amiranesine katiyen tahammül edemezler. Velhasıl, şair-i İranînin

"Me ra merg-i bihter ez in zendegî
ki sâlar-ı başem, kunem bendegî"(7)

beytinde tasvir ettiğ i gibi, Kürdler, şeref ve haysiyetinin muhafazası uğrunda nârı ihtiyar ederler, fakat ârı ihtiyar etmezler.

Haydarîzade
İbrahim

KÜRDLER UYKUDA DEĞ İL (✱)

İnsaniyet, en muhteşem ve dûra-dûr neticeler, tanînler itibariyle pek zengin günlerini yaşıyor. Çölde, ıssız, hayattan, candan eser bulunmayan bir çölde bir hayat, bir bahar fışkırır gibi bir harika ve barîkanın şahidiyiz.

(6) Farsça olan bu beytin Türkçesi şöyledir:

"Gönül levhamda yarin boyunu simgeleyen elif harfinden başka
bir şey yok

Neyleyim, başka harf öğretmedi hocam".

(7) Farsça olan bu beytin Türkçe anlamı şudur:

"Bana ölüm yeğdir şöyle bir yaşamdan ki
kumandan olup da uşaklık edeyim".

Eski akîdeler, eski siyasî, ictimai akîdeler çöküyor; başka prensipler, başka muktedarlar yükseliyor; akıl tehevvue hakim, zulmet nura mahkûm oluyor. Şark'ın büyük mütefekkir ve şairi,

**"Bımerdi ki, mülk-i seraser zemin
neyirzed ki hûn-i çeked ber zemin" (8)**

[6] diyebilmiş olan hassas, derin, sübhanî şair, Şark ve Garb'ın ruhuna fermanfermadır.

Artık behimî satvet, fikrî ve zekâî şevkete hükmedemeyecek, zekâ barbarlığın hizmetkârı olmayacaktır.

Amerika'nın derin ve yüksek nazarlı şair ve mütefekkiri Emerson, bundan on-onbeş sene evvel harb hakkında yazdığı bir makaleye şu sözlerle hitam veriyordu:

"Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada harb mı, yoksa sulh mü hükümrân olacak; bunun kararını verecek sen, ancak sensin".

Bu ilâhî Amerika'nın samedanî iştiyakını ifade ve tatmin etmek işini, zaman Amerikalı Wilson'a tavzîf etti. Washington'ın hür ve ulvî ruhu, Long Fellon'ın rahîm ve hassas yüreği, Wilson'ın ilim ve amelinde taze ve ateşin bir hayat yaşıyor. "Jubiter"e karşı "Promete"nin diline koyduğumuz

**"Yakacak nurum asimanlarını
Her yanımdan hayat fışkıracak"**

nârası, bugün Wilson'ın lisan-ı halinden kayserlerin cah ve celâli üzerine saçılıyor.

Kürdler, böyle bir asrın böyle bir kıyametinde uyumak mümkün müdür? Ey Kürd, uyan! diye bağırmaya ben lüzum görmem. Zira eğer Kürdler uykuda, hâlâ uykuda iseler, çoktan, pek çoktan ölmüşler demektir.

Kürd uyanıktır ve kendisini asırlardan beri uykuya dâvet etmiş ve uykuya dalmış olan hüdavendleri de uyandıracaklardır.

O, kendisine suikast etmiş olanlara hüsnikast ile mukabele edecektir. Biz "bir asırda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir millet için ölmektir".

23 Teşrin-i Evvel 1918(23Ekim 1918)
Bir Kürd

(8) Farsça olan bu beytin Türkçe anlamı şudur:

**"Sen ölürsen eğer, tüm yeryüzü varlığı
değmez yere dökülen kana".**

DEHAK EFSANESİ (✱)

Gerek Şark ve gerekse Garb akvamı tarafından en az tedkik ve tettebbu edilebilmiş muhît ve milletlerden biri de Kürdistan ve Kürdlerdir.

Filhakika, bugüne kadar meydana getirilen müellefât-ı tedkikiye miyanında Kürdistan ve Kürdlere aid olanlar en ibtidaî, en çok mahrum-ı vusuk ve en büyük garazkârlıklarla dolu bir mevcudiyet-i sefîleye maliktir.

Bunun zikr-ü tâdadı pek uzun sürecektir sebepleri miyanında iki tanesi vardır ki doğrudan doğruya Kürdlere taalluk eder. O da, Kürdistan kıtasının vaziyet-i coğrafiyesi, ahval ve icabât-ı muhtâtıyeden fazla bir hisse-i teessür alan Kürd bünye-i ictimâsidir.

Kürd vatanı Kürdistan, beşerin hurdebîn-i avâlim ve mahlûkatına isal-ı nazara muvaffak olduğu bugün de, en revnaklı bir devr-i medeniyet ve irfanda bile, hiç bir tarafına alelâde olsun infaz-ı nazar edilememiş bir kıtadır; haricî bir mütarassıda karşı hayalî bir âlemdir.

Kürd, vatanını, kendisine perestişkârı bulunduğu hürriyet-i mutlakayı temin eden dağlarını büyük bir şiddetle kıskanmış; onun kapılarını bilâ kayd-ü şart her ecnebiye kapalı bulundurmıştır. İşte bu kıskanma, bu adem-i ihtilât sebebiyledir ki Kürd milliyeti, tarihi, lisanı hakkındaki tedkikat daima gayri hakikî şerait ve muhît dahilinde icra edilmek mecburiyetiyle karşılaşmıştır.

Ekseriya milel-i muhtelifenin ihtilâtgâhı olan şehir ve kasabalardaki, Türkleşmiş, Arablaşmış, birtakım Kürdlük sermayesi az kimselerden, ne dereceye kadar [8] bîtaraf olabilecekleri muhtac-ı izah bulunmayan Ermenilerden toplanmış alelâde notlara istinaden tanzim ve neşrolunan tettebbunameler, asgarî bir derece-i itimada mazhar olabilmek meziyetinden daima mahrum kalacaktır. Şu nokta bilhassa kayde şayandır ki, Kürdistan'da bu gibi tedkikata teşebbüs eden zevat miyanında Kürdçe bilenlere tesadüf olunmamıştır.

Osmanlılara gelince; dört yüz seneden beri hakimiyet-i Osmaniye sehpasının en kuvvetli, en itaatkâr ve en hasbî ve fedâî bir mesnedini teşkil eden, millet-i Osmaniye'nin han-ı zafer ve idaresine hissedar edilmediği halde ona teveccüh eden idbar ve felâketlere samimî gözyaşlarını, daimî matemlerini ibzal etmekten bir an halî kalmayan Kürd kavmini öğrenmek lüzumünü hiç bir zaman düşünmemiş ve son hadisât esnasında ise, bu kadar mesaî-yi fedakâranesine rağmen Kürd'ün mevcudiyet ve tarihini inkâr etmek, O'nu içinde kıvrandığı en müdhiş ıztırabât-ı hayatiye ile mücadelede yapayalnız, istinadsız bırakmakla, dört asırlık vazife-i tahattur ve refakatı ifa etmiştir. İşte, dermiyan olunan sebepler dolayısıyla, Kürd tarih, lisan ve ictimaiyatında medar-ı istinad ve ihticac vesâike malik bulunmadığımızı iddia, hiç de haksız bir dâva değildir zannındayım.

Bundan dolayı, bizatihi bir kıymete malik olmayan Rus ve İngiliz tedkiklerine istinaden Almanların meydana getirdiği mücelledât için sarf edilen himmetlere ve hele onların tercümeten neşrinde istihdaf olunan gülünç ve sefîl makasîd ve mesâîfe acıdığımı beyandan vazgeçemiyorum. İlde icab ederse tekrar bu mevzu avdet etmek üzere, ben bu satırlarla, her millete ibzal edildiği halde Kürdler mevzu-i bahs olunca büyük hatalara düşülen tarihî hakları, son zamanlarda resmî bir mahiyeti haiz "İctimaiyat" mecmuasında M. Zekerîya Bey tarafından neşredilen hulâsa ve bilahare sername ittihaz ettiğimiz kitabda serd-ü müdafaa olunan dâvaları kudretim yettiği kadar. . . (9) çalışacağım. Bu maksadla yazılan ilk makale, Kürdlerin menşe' ve tarih-i kadîmiyle alâkadar olan "Dehak efsanesi"ne [9] aid bulunacaktır. Bütün tarih kitaplarının hemen hemen aynı tarz ve şekilde yazdığı bu efsanenin Kürd tarih ve milliyetiyle alâkası var mıdır? İşte, tahkik olunacak mesele!

Bu babda serd-i mütalâadan evvel, bir kere efsaneyi hulâsa edelim:

"Dehak" adlı bir Arab fatihi var. İran'ı istilâ eden bu zalim, her gün, iki omuzundaki yılanları tağdiye için dört kişinin beynini çıkartıyor. Bu işin memuru, milletdaşlarının zayırlığını bir derece azaltmak için, yevmiye iki kişinin beyni yerine iki koyun beyni koyuyor ve tahlis ettiği iki bîçareyi civar dağlara kaçırıyor. Dağlara iltica eden bu adamlar çoğalıyorlar. İşte bunlardan Kürd milleti meydana geliyor. Efsanenin bâkîsine gelince; bir gün demirci Kawe'nin iki çocuğunu birden kaldırıyorlar. Bunu haber alan baba, meşin önlüğünü bir bayrak yapıyor; bağıra-çağıra sokakları dolaşıyor. Nihayet tuğyan eden millî kin ve nefret önünde zulüm ve istibdad ceza-i sezasını buluyor; Dehak öldürülüyor, Fereydün tahta iclâs ediliyor ve millet kurtuluyor.

Bir Kürd tarafından yazılan ve zamanına göre iyi bir Kürd tarihi olan "Şerefname", Kürdlerin menşe-i milliyeti bahsinde zikrettiği rivayetler miyanında bu efsaneyi ehemmiyetle kaydeder. Kürdlerin ovadan, cenubdan gelecek dağlara. bildiren rivayet de mühimdir. Müellifleri en çok işgal eden bu rivayetlerin ikisi de tarih ve hadisâta mutabıktır.

. Dehak nden şu hakikatler. olur:

EVVELEN:

Kürd milleti kaçırılan, kendisine. vazifesi gören dağların içinden bulunduğu ilk sekene-i asliyesiyle alâkadardır. bazı milletlerde olduğu gibi milletimiz de fevkalbeşer kuvvetlerle, ... doğup efsanenin Kürdler

- (9) Bu sözcük ve derginin bundan sonraki 9. sayfasındaki bazı sözcükler baskı sırasında çıkmadıkları ya da aradan geçen bunca uzun sürenin etkisiyle silik duruma geldikleri için okunamadılar. Biz, okunamayan bu sözcüklerin yerine sıranoktalar koyduk.

[10] âliyesinin, yani milliyete menşe gösterilen çocukların, Dehak zamanında İsfahan ve civarında yaşayan kavmin evlâdından bulundukları ve bundan da Kürdlerin hakikî bir İranlı millet oldukları taayyün eder. Bu netice bize, Kürd milliyetini tâyin yolunda, bazı müddeilerin düştükleri hataların, bâhusus "Hard"dan, "İranlı olan bu milliyet ne için Acem değildir de Kürdür?" yolunda acaib nakillerde bulunanların, hislerinden başka bir saike tebaiyet etmediklerini pek râna irae eder.

SANIYEN:

Dehak efsanesini tevlid eden vakayi, zulüm ve istibdada tahammül edemeyen Kürdlerin bir kısmının, ezelf âşıkı oldukları hürriyet ve hakimiyete kavuşmak üzere etrafa dağılmaya, ebedî bir melce-i hürriyet telâkkî ettikleri dağlara çekilmeye başladıklarını irae eder.

Mühaceretin kavanîn-i mahsusası vardır. Mühacirîn akvamın takib ettikleri yolların mütalâası, bize, istikamet-i hareketin ekseriyetle şarktan garbe, yüksekliklerden aşağılara müteveccih olduğunu gösterir. Binaenaleyh, ilk an-ı mühacerette bir kısım Kürdlerin de garbe, Mezopotamya'ya doğru geldikleri kaviyyen maznundur. Bu zan, Kürdlerin şimdiki vatanlarına ovoidan geldikleri hakkındaki rivayeti müeyyiddir.

SALİSEN:

Müstevlileri memlekettan tard ve ihrace çalışmakla istihlas-ı vatanı mühacerete tercih eden mütebakî aksam, filhakika feveran-ı millîye alemdar olan demirci Kawe'nin idare ettiği mücahedât ile nail-i emel olmuşlar ve yurtlarını mazhar-ı istiklâl eylemişlerdir. Her millet, tarihinde bu gibi vakayi-i azîmeye masdar olan günleri yevm-i mahsus ittihaz eder ve merasim-i mutantana ile tes'id eyler. Filhakika, Kürdlerce de senenin 31 Ağustosuna tesadüf eden yevm-i halas, layık olduğu ehemmiyetle telâkkî olunmuş ve her sene Ağustosun otuzbirinde "Demawend"de halas-i millî namına bayram yapılmakta bulunmuştur. Bu merasime Kürd Bayramı namı verilmesi ve münhasıran Kürdler tarafından tebcil ve teşrif edilmesi, Dehak'ın ref'i [11] mezalimi için ilân-ı mücahede eden milletin Kürdlerden ibaret olduğunu ve binaberîn vakayı müteakib İsfahan'da tekrar tesis-i hakimiyet eden millet tarihinin Kürd tarih-i kadîminden ibaret olması lâzım geldiğini katiyetle tesbit eder. Çünkü her millet, ancak kendisine aid ve kendisinin âmil ve müessiri bulunduğu vakayii, eyyamı hakkıyla benimser ve takdîs eder. Aynı zamanda yevm-i mezkûrın akvam-ı hazıradan başka biri tarafından tes'id edildiğine dair de mâlumâta malik bulunmuyoruz. Bu da Demawend bayramının Kürdlere ihtisasını isbat eder.

Şimdi, efsaneden istihrac edebildiğim netayıcı hulasa edeyim:

1- Kürd, menşe itibariyle katiyen İranlıdır ve bunda akvam-ı İraniyenin cümlesinden kıdemlidir.

2- Bir kısım Kürdler Dehak zamanında garbe doğru yayılmışlarsa da, tekrar şimale teveccüh ederek vatan-ı aslîleri aksam-ı siyasiyesinden olan şimdi-ki Kürdistan dağlarına yetişmişlerdir.

3- Dehak istilâsına nihayet veren millet, Kürd aile-i kadîmesinden başka bir millet değildir.

25 Teşrin-i Evvel 334(25 Ekim 1918)

Kurdîyê Bitlîsî

[12] BANG

Hişyar bûm ez, dinya hemî kerr
Bi dengê melayî "Ellahu ekber"

"Ellahu ekber" dengê minarê
"Rabin" dibêjit, her wek hewarê

"Rabin" dibêjit, weqtê sibê ye
Sahib xebatan, şeytan li pê ye

Mexlûb nebin hun j' destê leînî
Bona Xwedê ye, rabin bi çînî

Paqij bikin xwe j' kêmê-w qirêjê
Hazir bibin hem bona niwêjê

Hazir bibin û efwa qusûran
Ku xaliqê we, we dixwazit dîwan

Wext teng e, lez kin, bigîhne mizgewt
Li pey melayî, hêj roj nederkewt

Emrê Xwedê xwe em pêkve bînin
Ca xelq nebêjit "bêhiss û dîn in".

24 Çirîya Ewil 1414(10)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(10) Tarîxa nivîsîna vê helbestê di eslê kovarê da weha hatiye çapkirin. Belam eşkera ye ku ev xelet e û ew xeletî jî xeletîya rêzkirinê ye. Li gora bawerîya me rastê vê tarîxê, wek tarîxên gelek nivîsar û helbestên dî "1334"ê Romî ye; ew jî li gora tarîxa Mîladî 1918 ye.

Îro, ku hemî millet ji xewa sibê rabûne, jibo jîna xwe dixebitin, melayêt her milletekî li ser minarêt xwe bangê sibê didin, hewayê sibê yê saf li ser hemî mexlûqat elamete jînê belav dike, em hêj di xew da nin!(11)

Belê, her kesekî barê xwe bar kirin, bi rê ketin; em hêlane cihê waran, li cihê warêt ku ji xêrê me kes nemaye. Warê me kevn bûne, mal û dewarêt me ji ber bêgîyahî dê hemî telef bibin. Paş hingê em dê çavê xwe vekin. .

Hey ho! Gelo me çi kir! Êvar e, em nagîhîne çu waran; pezê me dê gur bixut. Em kengê bigîhîne warekî, sêla xwe daynin, li ser nanê xwe bipêjin? Zaryê me birçî ne. Eve çi bû me li serê xwe anî. . Poşmanîya paşî faîde naket.

Em hêj di xew da nin! Hem di xewekê wişa da nin, hetta melayêt me wextê bangî berze kirine. Kelebabêt me lal bûne, ew jî bang nadin.(12) Kerîyêt pezî li ser şivanan çûne, ew hêj di xew da nin. Mastêt me li ber dêrhetavê di mence-lan da kirkişîne.(13) Dewarêt me benêt xwe bizdandine, bi çolê ketine. Em hêj di xew da nin. Êdî bes e. Qet çu nebî, niwêja sibê, keya hetavê li me çû, hêj êvar nebûye em hişyar bibin, niwêja nîvro ya weqtê bêrîyê li me neçit. Eger weqit li me biçit pezê me dê bihevişit, em dê ji şîr û mastan bibin; vê carê dê halê me bibîte çi? Em dê hingê bigirîn. Emma bi girînê çu çênabit. Xebera bab û bapîran e: "Wekî girîn faîde bikira, babê min dê ji gorê rabûya".

Min got "xew". Aqilê te neçîte xewa şevê li bin nivînan; belkî xewa şev û rojan li bin nezanîne û cehaletê. Eger em di xewekê weha neba, me dê temaşe bikira însanîyetê, di dinyayê çawa xebitin; li bin erdê, li ser erdê, li esmanî, her rojê tiştekî derêtxit. Telefon, telgraf, şemendufêr, wapor, telgrafa bêtêl, elektrîk, teyare, balon. . Ew hemî ji esmanî nebarîne, ji erdê şîn nebûne; belkî ji destê însanan çêbûne.

- [14] — Ew ji destê kîşkan çêbûye?
 — Ewê hişyar, ewê hişyar.
 — Ma em hişyar nînin?
 — Wekî em hişyar ban, tiştê jibo me lazim me dê dîtiba.
 — Çi jibo me lazim e, me nedîtî?
 — Zanîn. . Zanîn. . Zanîn. .

24 Çirîya Ewîl 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
 E. Rehmî

(11) Hozan û nivîskar Evdirehîm Remî, di hemî helbest û nivîsarên xwe da, edatê piranîyê di halê temamkirinê da, yanî di halê îzafê da bi awayê "êt" nivîsiye. Mesela di şûna "melayên" da "melayêt"; di şûna "minarên" da "minarêt" û wd. nivîsiye. Ev edat di eslê xwe da "ên" e; lê li hin hêlên Kurdistanê bi awayê "êd", li hêlêna jî bi awayê "êt" tê gotin.

(12) Kelebab: Dîk.

(13) Dêrhetav: Xêza tavê, tîretav, tîrêj, tîroj.

Kirkişîn: Ku hem li ser dirêjîyê û hem li ser berayîyê gelek terk û derz li tiştê kevin û wî tiştî bi çend cîyan biterikînin, biderizînin.

HAWARÎ DAYÎKÊ

Sibeynêkê zû, hewa saw û Roj taze serî hênabû derî. Gundêkî rûxaw le dû-re we; sahrayêkî wasî, de nêwî da şeqamerrêyek bo lay rojawaye deroy. Le qeraxî rêgayêkî çomêkî be xur dehat. Rûyî sahrayî, be gîyayî şîn kirasêkî mexmerî le ber kirdibû. Le wê Kurdêkî ciwanheykel, be xewalûyî rakîşabû. Le ser serî be sîmayêkî matemdârî-w be cebînî eslî derdedar, jinêkî Kurdî pîr, be ew meqamane xerîk bû ke le xewî helistênê:

Le te'sîrî fisûnî rojî taban alemî şorî!
Meger to, çawekanim, mêrî(1) Kurdan hêsta mexmûr î!

Le nazî balinc xo satê, helêne ser, temaşa ke!
Le mêrgulan dexwênin bilbilî şeyda be rencûr

Behar hatû we neş'ey bayî wade ye, umrim temaşa ke
Le ber malî wesî mulkî babit dengî semtûr

Seday hat û nehat, û dengî zengol, qorî karwan e
Ke barit koçî kird û destê dawên hêste mehcûr î:

[15] Çilon cerrî dekey?. . Kiryarî to bidzin le malî to
Le nêw bêganekan teşhîr biken nîw bendî ber mûrî!

Egerçî sebrî, sîs, wek Biryamokî(1) reben mabûy
Kerêwey befrî zistanî tewaw umrî be ser bûrî

Wekî bapîre gewrit hifzî namûsit le ser şert e
Ke daykit pîr û xuşkit mird û malit çû le xapûrî

Be miskînî melê "destim be zincîr sext bestraweta"
Ke ew zincîre wehm e-w deypisênî, çunke pirrzor î

Belê zincîrî destit cehl, û xeflet bû reqîbî to
Be efsûn bestî qolît, çunke zanî mest û meshûr î

Ewêsta ta le yêxey "Rojhelatî" taw helat, rabel
Be azayî necat de destî bestrawit, ke mexdûr î

(1) Lehcey terefî Wanê ye, yanî "mêrd", be Bilbasî pîyaw.

(1) Îşaret e bo bendî Biryamokî ke de jêr befrî da mabû.

Selahî karî to se'y e-w emel ba bê nîgehbanit
Be rûnakî çiray ezmit, biro bo şarî şapûrî

De "Jîn"ê heqqî xot sabit bike bo yar û exyaran
Be destir(2) bistire fêrmêskî(3) Şewqî-w çawî bînûr'î

Be bê to Kelhur û Soran û mukrî-w Mulkî Baban, zar
Ke kîjî(4) bextîyarî, çünke mest î ew ro lêt torî.(5)

Heyderpaşa(14)

Qazîzade
Mistefa Şewqî

(2) Yaxud destmal, eynî mendîl e.

(3) Yaxud asrîn.

(4) Ew luxetî Bilbasyan e. Eslî luxet kiç.

(5) Mesderî "lê torîn" e, yanî "darılmak". Weku ew mesderî de zibanî Kurdî da zor mesder hene, ke tesrîfyan be wasîtey îlawey zemaîrî şexsî ye le mabeynî wî û ew edatane mumkin e. Meselen mesderî "lêdan": Lêm da, lêy da, lêt da, lêman da, lêtan da, lêyan da wesaîre.

(14) Heyderpaşa: Taxêk e le şarî Estembûl.

ADRES:

Babıâî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
”Jîn” İdarehanesi

WERGERANÊN JÎMAREYA 1Ê

1'ÎNCÎ SAYININ ÇEVİRÎLERÎ

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N°

Yıllığı 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Tutumumuza uygun yazılara
sevinçle yer verilir

Yer verilmeyen yazılar
geri çevrilmez

Din, edebiyat, toplumbilim ve ekonomiden sözeder
Türkçe-Kürdçe dergidir

İÇİNDEKİLER

Bir söyleşi	Haydarîzade İbrahim
Kürdler uykuda değil	Bir Kürd
Dehak efsanesi	Kurdîyê Bitlîsî
Bang	E. Rehmî
Xewa me	E. Rehmî
Hawarê	Mistefa Şewqî

Sayısı 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

-
- (15) Derginin başlığındaki tanıtımlar Osmanlıca olduğu için, biz ilk sayının başlığındaki bu sözleri bugünkü Türkçeye çevirdik ve bir örnek olsun diye sadece ilk sayının başlığındakileri bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik. İlk sayının başlığındaki bu sözler, derginin son sayısına kadar hep böyle çıkmıştır. Yalnız "Jîn" adının altındaki "Haftalık Gazete" sözcükleri, derginin beşinci sayısında yerini "Hayat" sözcüğüne bırakmış ve son sayıya kadar öyle sürmüştür.

AMACIMIZ

”Jîn”, kişisel bir çıkar sağlanması için çıkmıyor. O’nun amacı, uzun yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürd’ün tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktır. Kanımıza göre Kürd ulusuna uluslar topluluğu alanında layık olduğu yeri hazırlamayı başarabilmek, çağın anlayışına uygun bir çalışma biçimini ele almakla mümkündür. Girişimimizin pek çetin bir çalışmayı gerektirdiğinin bilincindeyiz. Fakat biz bu ağır görevi üstlenirken, yurdu ve halkı için daima en büyük fedakârlıkları seçmekle belirlenen Kürd ulusunun maddî ve manevî yardımına ve kolaylaştırıcı desteğine güvenebileceğimizi hakkıyla ümit ettik. Başarı Allah’tandır.

BİR SÖYLEŞİ

Uzun yüzyıllardan beri birbirini izleyen tarihsel olayların kendisine yüklemiş olduğu çetin görevlerin ağır yükü altında ezilmiş olduğu halde, yüce dinsel görevini dindarca bir sessizlik ve ağırbaşlılık ve son derece mertçe ve yiğitçe bir tavır ile yerine getirmiş olan soylu Kürd ulusu, mukadderatını izlemek için bugün basın alanında "Jîn" adlı bir dergiyle ve yeni bir canlılıkla varlığını kanıtlıyor. Uzunlamasına Kars ve Erzurum'dan başlayarak İran'ın Şiraz ve İsfahan'ına kadar uzanan dağlara ve araziye, genişlemesine de Tebriz'den Halep taraflarına kadar yayılıp, en az beş milyon nüfus oluşturan ve ulu İslâm Halifeliği ile ebedî Osmanlı devletine bağlılık ve kulluğu kılıcıyla ve kanıyla kanıtlamış olan bu yiğit halk, uğramış olduğu güç durumu insaf ve insanlığın gözleri önüne sermek için, şimdiye kadar kullanmadığı bir araç, meram açıklayan kaleme başvurmak zorunda bulunuyor.

**"Ağzın içindeki dil nedir, ey akıllı kişi?
Hüner sahibinin hazinesinin kapısındaki anahtardır o
Kapalı olunca kapı, kim bilir ki
cevher satıcısı ya da çerçi olduğunu?"**

Kürd'ün vicdanındaki sevgili, din ve imanından ibaret olduğuna göre, her ne zaman gerekmiş ise, Allah'ın sözünü yüceltmek için yüce Halifelik makamından yükselen çağrı sesine derhal "lebbeyk"(16) ile karşılık vererek, hemen silâhını alıp savaş alanına koşmuş ve böylece Emevî, Abbasî ve Osmanlı halifeliği tarihlerinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Birinci Selim'in Kürdistan, Hüsrev Paşa'nın Hemedan, Dördüncü Murad'ın Bağdat seferleri, Topal Osman Paşa ile Nadir Şah olayı, birbirini izleyen Rus savaşları, Kürdlerin dinsel hizmetlerinin son safhalarını oluşturan olaylar topluluğundandır.

Duyulanlara ve Rus gazetelerinin açıklamalarına göre, Kürdlerin yalnız bu Büyük Savaşta vermiş oldukları kayıplar 800 bin kişiye yakındır.(17) Kürdler, Müslüman milletler arasında dindar ve kanaatkâr olmakla tanınmış bir millet olduklarından, zevk ve sefa ve haram işlere ilgi, sefahete dalma gibi ahlak düşüklüklerinden şimdiye kadar kendilerini koruyup sakınmışlardır.

Kürdler, Batı uygarlığından hakkıyla yararlanmış uluslar arasında sayılmasa bile, gerçek uygarlığın temel unsuru olan dinsel kültür ve bilimlerini içinde toplamış olmak ve Doğu'ya özgü olan erdemleri elde etmek açısından, emsalleri bulunan milletlerden de geri kalmamışlardır.

(16) Arapça olan bu sözcüğün tam karşılığı Türkçede yoktur. Tanrı'nın ya da çok saygıdeğer bir kişi ya da makamın emir ve çağrılarına karşılık olarak kullanılan sözcük, "buyur efendim, emredersin efendim" anlamına gelir.

(17) "Büyük Savaş" adını, Osmanlıcada "Genel Savaş" anlamına gelen ve I. Dünya Savaşı için kullanılan "Harb-i Umumi" adının karşılığı olarak kullandık.

**”Gerçi Irak bağında şeref bakımından lâle değilsem de
Rum ülkesinde de geri kalmam hindibadan”.**

Kürdler medenî gelişmelerde geri kalmışlarsa bu kusur kendilerinde değildir.

**”Gönül levhamda yarin boyunu simgeleyen elif harfinden başka
bir şey yok
Neyleyim, başka harf öğretmedi hocam”.**

Kürdlerin görüş açıları ve arzularının gayesi, hükümdarlarının iyi rızasını kazanmaya yönelik ve bununla sınırlanmış bulunduğundan dolayı, daima alçakgönüllülüğü benimseyip böbürlenme gösterilerinden çekinmişler ve çok kereler kılıçlarının gücüyle kazanmış oldukları zaferi başka milletlerin adına kaydetmişlerdir.

Kürdler son derece gururlu olduklarından, kişisel ağırbaşlılıklarını ve kişisel onurlarını tehdit edip çiğneyecek her bir olaya karşı canlarını feda etmekten kesinlikle çekinmezler. Halifeliğe, dine, devlete hizmetçi ve mahkûm olmakla kıvançlı iseler de, başka bir milletin emredici tavırlarına kesinlikle tahammül edemezler. Sözün kısası, İranlı şairin,

**”Bana ölüm yeğdir şöyle bir yaşamdan ki
kumandan olup da uşaklık edeyim”**

beytinde tasvir ettiği gibi, Kürdler, şeref ve haysiyetlerini korumak uğrunda ateşi tercih ederler, fakat utancı seçmezler.

Haydarîzade
İbrahim

KÜRDLER UYKUDA DEĞİL

İnsanlık en görkemli ve uzun uzadıya sonuçlar, yankılar itibariyle pek zengin günlerini yaşıyor. Çölde, ıssız, yaşamdan ve candan eser bulunmayan bir çölde bir hayat, bir bahar fışkırır gibi bir harika ve şimşek parıltısına tanık oluyoruz.

Eski ideolojiler, eski siyasal ve sosyal ideolojiler çöküyor; başka ilkeler, başka önderler yükseliyor; akıl öfkeye egemen, karanlık aydınlığa mahkûm oluyor.

Doğu'nun büyük düşünür ve şairi,

**"Sen ölürsen eğer, tüm yeryüzü varlığı
değmez yere dökülen kana"**

diyebilmiş olan hassas, derin, ilâhî şair, Doğu'nun ve Batı'nın ruhuna emrediyor.

Artık hayvanca zorbalık, fikir ve zekânın yüceliklerine hükmedemeyecek, zekâ barbarlığın hizmetçisi olmayacaktır.

Amerika'nın derin ve yüksek görüşlü şair ve düşünürü Emerson, bundan 10-15 yıl önce savaş hakkında yazdığı bir yazıya şu sözlerle son veriyordu:

"Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada savaş mı, yoksa barış mı egemen olacak? Bunun kararını verecek olan sen, ancak sensin".

Bu ilâhî Amerika'nın içten gelen bu ilâhî isteğini belirtme ve tatmin etme işini, zaman, Amerikalı Wilson'a yükümlendi. Washington'ın özgür ve yüce ruhu, Long Fellon'ın merhametli ve duyarlı yüreği, Wilson'ın bilgi ve uygulamasında taze ve ateşli bir hayat yaşıyor. Jupiter'e karşı Promete'nin diline koyduğumuz

**"Yakacak ışığım, senin göklerini
Her yanımdan hayat fışkıracak"**

haykırışı, bugün Wilson'ın dilinden, imparatorların makamları ve göz kamaştırıcı büyüklükleri üzerine saçılıyor.(18)

Kürdler! Böyle bir çağın böyle bir kıyametinde uyumak mümkün müdür? "Ey Kürd, uyan" diye bağırmaya ben gerek görmem. Çünkü eğer Kürdler uykuda, hâlâ uykuda iseler, çoktan, pek çoktan ölmüşler demektir.

Kürd uyanıktır ve kendisini yüzyıllardan beri uykuya çağırmış ve kendileri de uykuya dalmış olan efendileri de uyandıracaktır.

O, kendisine suikast etmiş olanlara iyi niyetle karşılık verecektir. Biz öyle bir çağda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir ulus için ölmektir.

23 Ekim 1918

Bir Kürd

(18) "İmparator" sözcüğü "kayser" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

DEHAK EFSANESİ

Gerek Doğu ve gerekse Batı uluslarınca en az incelenip araştırılabilmiş olan çevre ve uluslardan biri de Kürdistan ve Kürdlerdir.

Gerçekten, bugüne kadar ortaya konulan inceleme eserler arasında Kürdistan ve Kürdlere ilişkin olanlar, en ilkel, güvenilir olmaktan en çok yoksun ve en büyük garazkârlıklarla dolu, aşağılık bir varlığa sahiptir.

Bunun, anlatılması ve sayılması pek uzun sürecek nedenleri arasında iki tanesi vardır ki, doğrudan doğruya Kürdlerle ilgilidir. O nedenler de, Kürdistan kara parçasının coğrafî durumu, bir de çevrenin durum ve koşullarından fazla bir etkilenme payı alan Kürd sosyal yapısıdır.(19)

Kürd vatanı Kürdistan, insanlığın evrendeki en ufak varlık ve yaratıkları bile keşfetmeyi başardığı bugün de, yani en parlak uygarlık ve kültür döneminde bile, hiç bir tarafı olağan bir biçimde olsun ciddî olarak gözlemlenememiş bir kara parçasıdır, bir dış gözlemciye karşı bir hayal dünyasıdır.

Kürd, vatanını ve taparcasına bağlı bulunduğu sınırsız özgürlüğü kendisine garanti eden dağlarını büyük bir şiddetle kıskanmış, vatanının kapılarını kayıtsız-şartsız her yabancıya kapalı bulundurmıştır. İşte bu kıskanma ve bu ilişkisizlik nedeniyledir ki Kürd'ün milliyeti, tarihi ve dili hakkındaki incelemeler, daima, gerçek olmayan koşullar ve gerçek olmayan bir çevre içinde yürütülmek zorunluluğuyla karşılaşmıştır.

Çoğunlukla değişik milletlerin birbirlerine karıştıkları yerler olan kent ve kasabalardaki Türkleşmiş ve Araplaşmış, Kürdlük sermayesi az birtakım kimselerden ve ne dereceye kadar tarafsız olabilecekleri açıklama bile gerektirmeyen Ermenilerden toplanmış olan sıradan notlara dayanılarak düzenlenip yayınlanan araştırma kitapları, asgarî bir güven düzeyine ulaşabilme niteliğinden her zaman yoksun kalacaklardır. Şu nokta özellikle kayde değer ki, Kürdistan'da bu gibi incelemelere girişen zatlar arasında Kürdçe bilenlere rastlanamamıştır.

Osmanlılara gelince; 400 yıldan beri Osmanlı egemenliği üçayaklısının en güçlü, en uysal, en gönüllü ve fedaî bir dayanağını oluşturan ve Osmanlı milletinin(20) zafer ve yönetim sofrasına ortak edilmediği halde Osmanlıların uğradığı düşkünlüklere ve felâketlere bol bol ve içtenlikle gözyaşları döküp matemler tutmaktan bir an bile geri kalmamış olan Kürd halkını öğrenmek gereğini hiç bir zaman düşünmemiş; son olaylar sırasında ise, bu kadar feda-

(19) Bu cümledeki "kara parçası" sözcükleri, yazının aslındaki "kita" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

(20) Buradaki "millet" sözcüğü, "ulus" anlamında değil de, "aynı dine bağlı olan insan toplulukları" anlamındadır. Bu anlamda eskiden "Osmanlı milleti" denildiği gibi, "İslâm milleti" de denilmiştir.

kârca çalışmalarına rağmen Kürd'ün varlığını ve tarihini inkâr etmekle, O'nu, içinde kıvrandığı en müthiş hayatî acılarla mücadelede yapayalnız ve dayanaksız bırakmakla, dört yüzyıllık hatırlama ve arkadaşlık görevini yerine getirmiştir!

İşte, belirtilen nedenler dolayısıyla, Kürd tarihi, Kürd dili ve sosyal durumu konularında, kaynak ve kanıtlamaya temel olabilecek belgelere sahip bulunmadığımızı iddia etmek hiç de haksız bir iddia değildir sanırım.

Bundan dolayı, Almanların, aslında bir değer taşımayan Rus ve İngiliz incelemelerine dayanarak ortaya koydukları ciltlerce kitaplar için sarf edilen himmetlere ve hele onların çevrilerek yayınlanmasında öngörülen gülünç ve aşağılık amaçlara ve bu konuda harcanan çabalara acıdığımı açıklamaktan vazgeçemiyorum.

İlerde gerekirse yine bu konuya dönmek üzere, ben bu satırlarla, her ulus için bolca savunulduğu halde Kürdler söz konusu olunca büyük hatalara düşülen tarihsel hakları, son zamanlarda resmî bir nitelik taşıyan **"İctimaiyat"** dergisinde M. Zekeriya Bey tarafından özet olarak yayınlanan ve daha sonra da adını bu yazıya başlık yaptığımız kitapta(21) ileri sürülüp savunulan iddiaları gücüm yettiği kadar. (22) çalışacağım. Bu amaçla yazılan ilk yazı, Kürdlerin kökeni ve eski tarihiyle ilgili olan **"Dehak efsanesi"** ne ilişkin olacaktır. Bütün tarih kitaplarının hemen hemen aynı tarz ve biçimde yazdığı bu efsanenin Kürd tarihi ve milliyetiyle ilgisi var mıdır? İşte, incelenecek olan sorun!

Bu konuda görüş belirtmeden önce, bir kez efsaneyi özetleyelim:

Dehak adlı bir Arap fatihi var. İran'ı istilâ eden bu zalim, iki omuzundaki yılanları beslemek için her gün dört kişinin beynini çıkartıyor. Bu işin görevlisi, millettaşlarının verdikleri kayıpları bir ölçüde azaltmak için, günde iki kişinin beyni yerine iki koyunun beynini koyuyor ve kurtardığı iki çaresizi çevredeki dağlara kaçırıyor. Dağlara sığınan bu adamlar çoğalıyorlar. İşte bunlardan Kürd ulusu meydana geliyor.

Efsanenin geriye kalan bölümüne gelince; bir gün demirci Kawe'nin iki çocuğunu birden kaldırıyorlar. Bunu haber alan baba, meşin önlüğünü bir bayrak yapıyor, bağıra çağıra sokakları dolaşiyor. Sonunda taşan ulusal kin ve nefretin karşısında zulüm ve keyfî yönetim layık olduğu cezayı buluyor; Dehak öldürülüyor, Fereydun tahta çıkarılıyor ve ulus kurtuluyor.

Bir Kürd tarafından yazılan ve zamanına göre iyi bir Kürd tarihi olan **"Şerefname"**, Kürdlerin milliyet kökeni konusunda anlattığı söylentiler arasında bu efsaneyi önemle kaydediyor. Kürdlerin oviden, güneyden gelerek dağlara bildiren söylenti de önemlidir. Yazarları en çok uğraştıran bu söylentilerin ikisi de tarihe ve olaylara uygundur.

. Dehak nden şu gerçekler olur:

(21) Yazının başlığında adı geçen "Kürdler" adlı kitabı kastediyor.

(22) 9 numaralı dipnota bakınız.

İLK OLARAK

Kürd ulusu kaçırlan, kendisine vazifesi gören dağların içinden bulunduğu ilk aslî sakinleriyle ilgili- dir bazı uluslarda olduğu gibi, ulusumuz da insanüstü güçlerle, ... doğup efsanenin Kürdlerin yüce, ... yani milliyete köken gösterilen çocukların, Dehak zamanında İsfahan ve do- laylarında yaşayan kavmin çocukları oldukları ve bundan da Kürdlerin ger- çek bir İranlı millet oldukları belirlenir. Bu sonuç bize, Kürd'ün milliyetini belirleme yolunda bazı iddia sahiplerinin düştükleri hataların, özellikle Hard'dan, "İranlı olan bu milliyet niçin Acem değildir de Kürddür?" yolun- da acaip alıntılar yapanların, duygularından başka bir itici güce uymadıkla- rını pek parlak ve güzel bir şekilde gösterir.

İKİNCİ OLARAK

Dehak efsanesini doğuran olaylar, zulüm ve istibdade tahammül edeme- yen Kürdlerden bir kısmının, ezeli tutkunu oldukları özgürlük ve egemenli- ğe kavuşmak üzere çevreye dağılmaya ve ebedî bir özgürlük sığınağı olarak kabul ettikleri dağlara çekilmeye başladıklarını gösterir.

Göçün kendine özgü kanunları(23) vardır. Göç eden kavimlerin izledikle- ri yolların incelenmesi, bize, hareket istikametlerinin çoğunlukla doğudan batıya, yükseklerden enginlere yönelik olduğunu gösterir. Buna göre, göçün ilk anında bir kısım Kürdlerin de batıya, Mezopotamya'ya doğru geldikleri güçlü bir şekilde sanılmaktadır. Bu sanı, Kürdlerin şimdiki vatanlarına ova- dan geldikleri hakkındaki söylentiye güçlendirir.

ÜÇÜNCÜ OLARAK

İşgalcileri ülkeden kovup çıkarmaya çalışmakla vatanın kurtuluşunu göçe tercih eden diğer kısımlar, gerçekten ulusal galeyana bayraktar olan demirci Kawe'nin yönettiği savaş hareketleri ile umduklarına kavuşmuşlar ve yurtla- rını bağımsızlığa kavuşturmuşlardır. Her millet, tarihinde bu gibi büyük olaylara kaynaklık eden günleri özel gün kabul eder ve tantanalı törenlerle kutlar. Gerçekten, Kürdlerce de, yılın 31 Ağustosuna rastlayan Kurtuluş Gü- nü, layık olduğu önemle kabul edilmiş ve her yıl Ağustosun otuz birinde Demawend'de Ulusal Kurtuluş adına bayram yapılmıştır. Bu törenlere Kürd

(23) Buradaki "kanun" sözcüğü, "doğa koşullarının zorunlu kıldığı düzen, gelişme, hare- ket" anlamındadır.

Bayramı adı verilmesi ve sadece Kürdler tarafından yüceltilip kutlanması, Dehak'ın zulmünü ortadan kaldırmak için cihad ilân eden milletin Kürdlerden ibaret olduğunu ve buna göre, olaydan sonra İsfahan'da tekrar egemenlik kuran milletin tarihinin Kürd eski tarihinden ibaret olması gerektiğini kesinlikle tespit eder. Çünkü, her millet, ancak kendisine ait olan ve kendisinin yaratıcısı ve etkileyicisi olduğu olayları, günleri hakkıyla benîsmer ve kut-sallaştırır. Aynı zamanda, adı geçen günün, mevcut milletlerden başka biri tarafından kutlandığına ilişkin bir bilgiye de sahip değiliz. Bu da, Demawend bayramının Kürdlere özgü olduğunu kanıtlamaktadır.

Şimdi efsaneden çıkarabildiğim sonuçları özetleyeyim:

1- Kürd, köken bakımından kesinlikle İranlıdır ve bu konuda İranlı halkların hepsinden kıdemlidir.

2- Bir kısım Kürdler, Dehak zamanında batıya doğru yayılmışlarsa da, tekrar kuzeye yönelerek asıl vatanlarının siyasal bölgelerinden olan şimdiki Kürdistan dağlarına yetişmişlerdir.

3- Dehak'ın istilâsına son veren millet, Kürd eski ailesinden(24) başka bir millet değildir.

25 Ekim 334(1918)

Kurdîyê Bitlîsî

(24) Buradaki "aile" sözcüğü, "aynı soydan gelen ve aynı topraklarda yaşayıp aynı dili konuşan insan topluluğu" anlamında kullanılmıştır.

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Dehak efsanesi Kurdîyê Bitlîsî
Beka milletindir Hizanîzade Kemal Fevzi
Edebiyat-ı Kürdiyeden bazı numuneler ... M. M.
Zanîn di pêşîya hemî tiştan e Mihemed Şefîq
Qewî bi xwarina zeîfan E. Rehmî
Âsâr-ı eslâfdan Rehmetî Hacı
Ebduhqadirî Koyî

Nüşhası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

(*) Mecmuamızın Heyet-i Tahririye-i muhteremesinden ve Kürdistan'ı ilm-ü irfanıyla tezyîn eden ve alelumum muhît-i Osmanîde hanedan-ı marîfet olarak tanılan Haydarî aile-i necîbesi ahfadından üstad-ı muhterem Haydarîzade İbrahim Efendi hazretlerinin meşîhat-ı İslâmiyeye tayin olduğu maalmesarr görüldü. Fâzıl-ı muhteremi değil, millet-i necîbe-i Osmaniye'yi böyle bir şeyhülislâma nail olduğundan tebrik ve Fâzıl-ı muhteremin muvaffakiyetlerini bütün kalbimizle temenni ederiz.

* *
*

"KÜRDLER" MÜNASEBETİYLE (*)

Bizi inkâr edenler, dâvalarında başlıca şu noktaya istinad ediyorlar, diyorlar ki: Kürdlerin menşei mechuldür! Bu neticeyi elde etmek için milletimizi

hissî bir tedkike bile tabi tutmakta kusur etmiyorlar. Hissî diyorum. Çünkü erbab-ı ilim indinde bir milletin tayin-i hüviyeti babında mevzu ve fakat hiç biri diğerinin aynı olmayan düsturlardan bir-ikisini, o da muzmar fikirlerini isbata yarayacak bir tarz ve şekilde mevki-i tedkik ve münakaşadaki mesele-ye tatbik ediyor, ölçüyor, biçiyorlar. Senedlerine büsbütün veya kısmen mâ-kûs [2] usulleri ihtiva eden kanunları hatta mâlumat kabilinden olsun zikretmiyorlar. Bütün mesaili daima bir taraflı muhakeme eyliyorlar. Hadisâtı bir Avrupalı muharririn gözlüğüyle gören bu efendiler, unutuyorlar ki terakkî-i beşer katarı, asla tevakkuf etmeden ileriliyor. Düşünmüyorlar ki milletlerin hüviyetini tahkikte en birinci âmil kabul edilen ictimaiyat ilmi, henüz emeklemeye başlayan bir nevezdirdir. Hatırlamıyorlar ki etnografya ve emsali ilimlerin desatîr-i mücerredesi, hiç bir zaman bir mütearife, bir düstûr-i ri-yazî kudretini haiz olamamıştır. Ve nihayet tarih, her zaman doğru söyler şayan-ı itimad bir şahid mevkiine malik olmaktan maatteessüf hâlâ pek uzaktır. Bu ilim veya fenlerin erbabı, her günkü keşfiyat ve ihtiraat önünde yeni yeni usuller, kaideler ve yarın muhakkak yerini bir diğerine terkedecek düsturlar vaz' ve ikame etmekten bir an halî kalmıyorlar. Beşer, hakikate doğru her adım attıkça yeni bir âlem-i gaybe dahil olduğunu görüyor; hazane-i ulûm, her müteebbiin esrar-ı hilkattan bir zerre-i hakikat iktıtafı yolunda sarfettiği tahammülfersa ikdamâtın ganimet-i zaferi olan ve dünkü basite bugün mürekkeb, bir gün evvelki bâtila bir gün sonra hak dediren keşfiyat-ı cedide ile doluyor; desatîr-i ulûm değişiyor, değiştiriyor.

Bu mukaddimeyi dermiyandan sonra, ağza alınmaktan tehâşî edilen milli-yetimizi inkâr sadedinde söylenen sözlere karşı birkaç kelime söylemek istiyorum. Lâkin bahse girmeden evvel, en kuvvetli vesikası mazînin birkaç bin senelik tozları altından çıkarılan taş ve tuğla parçalarına mahkûk ve hadisât-ı hakikiyeye ne dereceye kadar mutabık bulunduğu muhtac-ı teemmül birkaç satırdan ibaret bulunan tarihî iddiaları bir müddet için bir tarafa bırakarak, hâle atf-ı nazar-ı tedkik edilmesini tavsiyeye mübrem bir lüzum hissettiğimi arzedeceğim.

Filhakika beşerin aksa-i temeddüne vâsıl olmak üzere bulunduğu, hak ve hakikatın izhar ve ilânı namına şayan-ı şükran tezahürât-ı âlimane saha-i fiile girdiği, zabt-ü tedvîn-i vakayide bâtarafane idare-i kalem ve mütalâaya çalışıldığı iddia [3] edilen asr-ı hazırda gözümüzle gördüğümüz, hatta tamamıyla eşhas-ı vakasından bulunduğumuz şuûnun tarih sahifelerine, abidât sutuhuna hîn-i intikalinde aldığı eşkâl-ı mütezaddeye bir parça dikkat edenler, bir şahsın, —beşeriyetin şu kadar bin senelik tekâmülüne medyun bulunduğu-muz akaidine bîğâne, kendi imalkerdesi eşya ve asnama tapacak derecede aşâğı bir seviye-i fikriyeye malik, en ufak vakayii bin misli büyötmeye me'lûf bulunduğu edvarde— bir taş veya tuğla parçasına tevdi eylediği rivayâtın ne dereceye kadar şayeste-i itimad olduğunu takdirde müşkülâta düşmezler zannederim.

Bu mütalâaya mebnidir ki milel-i hazırayı mevzu-i bahs ederken, mazîden

ziyade hâlin gösterdiği vaziyat ve eşkâlin tahkik edilmesini daha çok vazih ve muvafık-ı insaf görmektir.

İşte size bir kıta-i arazi ki onun tarih ve kablettarihi lâyuadd rivayât ve hurafâta boğulmuş; otuz-kırk asırlık bir cereyan-ı tarih zarfında onbeş-yirmi ve hatta daha fazla istilâ ve mühacerât inkılabâtına mâruz kalmış; sonra gelen, sekene-i evveliyeyi ne tamamen imha ve ne de külliye ihraç edememiş; ırk, din, hurafe, lisan, âdât, anane biri birine karışmış; ve nihayet bugün bu kıtada kendine mahsus bazı evsaf irae eden, bir dil konuşan, komşularından ayrı bir mevcudiyete malik olan bir unsura tesadüf ediliyor.(25) Bu kimdir?

Bu suale, zannetmem ki kestirme bir cevap verilebilsin. O halde bugünün hadiselerini tedkik, şuûn-ı haziranın önümüze yığıldığı mu'dal mesail-i milliyeyi münakaşa ederken, hatta dünkü değil, ancak bugünkü heyetiyle muvacehe-i tedkikimizde arz-ı endam eden kitleyi nazar-ı muayene ve teftiş almak daha doğru bir mezheb olmaz mı, verilecek hükümleri buna göre tertib etmek icab etmez mi?

Aksî takdirde bugün hakikî hiç bir şey ifade etmeyen birkaç bin senelik iddialara istinad ettirilecek suret-i haller, (26) hiç bir kabiliyet-i tatbikiyeye [4] malik olamayacaklar ve bu neviden mukarrerât, beşeriyeti daimî tehditleri altında yaşatacak adavet misketlerini demirden sînesinde saklayan, müheyya-i infilak bir bomba mahiyetini haiz bulunacaktır ki er-geç iştili muhakkaktır. Çünkü hâl tağyir edilemez ve çünkü bugünden sonra bir millet ne temsîl, ne de imha edilebilir.(27)

Ben bu mütalâamı bugün ekseriyetle ve pek yanlış olarak mesail-i milliyenin hallinde kabul ve tatbik edilen esaslara itiraz maksadıyla dermiyan ettim. Yoksa mukadderât-i milliyemizin tâkibi için halen vücuduna ihtiyac gösterilen hukuk-ı tarihiyece noksanımızı örtmek fikrinde asla bulunmadım. Peşinen arzedeyim ki biz ona da herkesinki kadar ve belki birçoğunun malik olmadığımız miktarda sahib ve metamız keyfiyet ve hatta kemiyet itibariyle başkalarınınkinden kıymetlidir.

Şimdi esas mevzuumuza dahil olabiliriz. Mâlumdür ki bir milletin menşegini tayinde nazar-ı tedkike alınacak nikat hakkında ulema itilâf etmemişlerdir. Birtakımı, ananât, tarihî rivayât, lehce karabetini esas telâkkî etmişler; fizyonomi müşâbehetleri ile seciye mümaseletlerine yerine göre bir ehemmiyet-i muavine vermişlerdir.

Bir kısmı, pek haklı olarak, akvam-ı cihanın yek diğeri üzerindeki tesirât-ı salifesini, milletlerin geçirdiği muhakkak tesâlüpleri nazar-ı itinaya alınacak birer mevzu-i mühim addederek, akvamın menşelerini tayinde en çok canlı müesseselere, yani bugünkü kabile ve aile hayatlarına, edebiyat, ahlak, iktisadiyat telâkkîlerine istinad edilmesini muvafık bulmuşlardır. Daha birtakım-

(25) Bu cümlelerin bu son sözcüğü derginin aslında "ediyor" şeklinde çıkmıştı. Ancak bunun yanlış olduğu açıktır ve bu yanlışlığın bir dizgi hatası sonucu meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz sözcüğü doğru şekliyle, yani "ediliyor" olarak yazdık.

(26) Suret-i haller: Hall şekilleri, çözüm yolları, sorunları çözmede kullanılan yöntemler.

(27) Buradaki "temsîl" sözcüğü, "bir milleti diğer bir milletin içinde eritme, diğeri ve kültürünü yoketme" anlamındadır.

ları, millet isimleriyle dağ, tepe, dere, şehir, köy gibi mevaki isimlerini, bir mahalde sakin ahalinin irae ettiği zahirî kesafet-i nüfusu, hatta lisanlarda müşterek bir-iki kelimeyi mihver-i tedkik addedebilmişlerdir.

Bana göre bunlar bir dereceye kadar iltifata şayan mikyaslardır. Muhakeme ve tenkidi terketmemek şartıyla, mevzuun bu nıkat-ı nazardan herhangi biriyle muayene [5] ve tedkiki faideli neticeler verebilir. Tekrar edeyim: Bean şart ki esatize-i ulûmün pek büyük mesaî neticesinde destres olabildiği bu esasâta iktida ederken, bunların muhtelif milletlere tatbikinden meydana gelen netayici de yine o zatın ağzından çıktığı şekilde aynen kabul etmeyelim. Yani, "filân millet hakkında filân profesör böyle demiştir, binaenaleyh bu böyledir" demeyerek, o milleti bir defa da kendi gözlüğümüzle görmek ihtiyacını unutmayalım.

İmdi, bu esaslar dahilinde Kürd milliyetini biraz mütalâa edebiliriz.

Evvelâ, bugünkü nazariyat-ı tarihiyece en çok muvafık görülen millî hurafeleri ele alalım:

Bütün akvam-ı İslâmiyenin olduğu gibi Kürdlerin de millî hurafeleri mevzu-i bahs olurken bunu ikiye ayırmak mecburiyeti vardır: Kabel-İslâm, bâdel-İslâm.

Bâdel-İslâm hurafeler, gerek mürur eden zamanın azlığı ve gerekse din-i İslâmın nâşir-i evveli bulunan Arabların Şark Müslüman akvamına icra ettikleri kuvvetli tesirât-ı diniye dolayısıyla ihticaca salih değildirler.

Binaberîn, burada onlardan behsetmeyeceğim. Demek oluyor ki elimizde yalnız kabel-İslâm hurafeler kalıyor.

Şimdi mühim bir bahse intikal etmiş oluyoruz. İşte bir sual ki hakikaten mu'daldır.

Kürdler arasında münteşir bu kabîl hurafeler toplanılabilmiş midir?

Bir millet arasında münteşir hurafât ve ananâta —eğer mevcut ve müdevven değilse— tahsil-i vukuf, birçok şeraitin ictimâına mütevakkıftır. O milletin sakin bulunduğu manatıkı usulü dairesinde senelerce gezip dolaşmak, aralarında uzun müddet ikamet etmek, harîm-i ailelerine duhulü temin edecek bir derecede celb-i muhabbetlerine muvaffak olmak, her türlü tetebbuatın müstenedünaleyhi olan lisanlarına tamamen vâkıf olmak, esaslı bir tedkin infisal kabul etmez şartlarıdır.

[6] Adedi pek küçük bir yekün irae eden Kürdler hakkındaki tedkikata bu şerait adesesinden atf-ı nazar edersek ne görürüz? Hiç!

Filhakika ağyare, bâhusus ecanibe karşı fevkalade bir ihtiyat ve merdüm-girizî gösteren ve alelumum hatta kendi milletdaşlarına bile tevdi-i hissiyatta pek büyük bir hisset irae eden Kürdlerin ahval-ı ictimaiyesini tamamıyla mechul addetmek doğru bir hakikattir. Kürd ve Kürdistan bugüne kadar nisbeten mechul kalmıştır. Kürd'ün tab'ı, Kürdistan'ın vaziyet-i tabiiyesi, vesait-i ittisaliyenin nedretle ifade edilebilen hali, hakikî Kürdlüğün hükümler olduğu manatıkı nüfuz edilmemesini intac etmiştir.

Şuna emin olalım ki Kürd ve Kürdistan üzerindeki bu mechuliyet perdesi-
ni ref'edecek el, hiç bir zaman bir dest-i ecnebî olmayacaktır. Kader, bu şerefi,
istikbalin ulûm-ı asriye ile mücehhez Kürd oğullarına saklamıştır. Bu vazife
onlarındır.

Kurdîyê Bitlîsî

—Mâbâdı var— (28)

BEKA MİLLETİNDİR (✱)

Şuûn ve hadisâtın daima duçar-ı tahavvül olageldiği bu âlem-i bîkarar
içinde fâniliğin maddî zevk ve ihtişamını gaye-i ümid ve hayal addeden-
ler, hayat-ı mâneviyenin derinliğine infaz-ı nazar edemezler. Zira onların
mevcudiyetleri, zincir-i ihtiras ile bağlanmıştır. Filhakika ihtirasât-ı beşeri-
yenin izalesi kabil olsaydı, saadet denilen o serab-ı muğfil âfak-ı insaniyetten
arz-ı didar edebilecekti. Halbuki hilkatın an-ı tekevvinünden beri kuva-i ta-
biatın mütehalif ve mütebariz eşkâl-ı adîdesi tevalî edip gelmektedir. Her
şeyde biri aksî, diğeri aynî veya [7] biri müsbet, diğeri menfi olmak üzere iki
halin mütasavver ve mevcud olması, kavanîn-i tabiatın ilcaât ve icabâtın-
dır.(29) Kavînin mevcudiyeti zayıfın vücuduyla kabildir. Bîşübhe, zayıf ol-
masaydı kavî de mevcud olamazdı. Kavîye vücud veren zayıf olduğu gibi,
zayıfın vücudunu istilzam eden de kavîdir. Hayat-ı umumiye-i beşeriyede
yalnız iyilik, güzellik veya yalnız fenalık ve çirkinlik tasavvur etmek doğru
değildir. Bunlar, yek diğerinin çehreleri mâkûs üvey kardeşleridir. Tolstoy,
hakikî insanlığı iyiliğin daimî ve ebedî tezahürâtında ve bugünkü ictimai
şûriş ve intizamsızlığın izalesini "vicdan-ı aklî" esaslarında görüyordu. Her
şeyi iyilik gözlüğüyle gören ve tedkik eden bu feylesûf gibi herkesin düşün-
mesi kabil olaydı, "insanı melek, cihanı cennet" görecektik. Fünûn-ı müs-
bete erbabını bile techil eden Tolstoy, Buda'nın bu şagird-i hassülhassı,
hayat-ı beşeriyenin gaye-i tekâmülünü ancak iyilikte buluyordu. Hakikat-ı
halde her şey güzel olsaydı, güzellik nasıl tefrik edilebilirdi.

"Her gece Kadir olsa, Kadr'in kadri olmazdı, Şeh'a
Her hacir bir gevher olsa, gevher etmezdi baha"

(28) Mâbâd: Arka, son, devam.

(29) Bu sözcük dergide böyle basılmıştır. Ancak kanımızca bu yanlışdır ve bir dizgi yanlışlı-
ğı yüzünden böyle çıkmıştır; doğrusu "icabâtındandır" olmalıdır.

diyen şairin bu sözünü yabana atmak mümkün mü! Tabiat bile bize eşkâl-ı mütehalife arzetmiyor mu! Münasebât-ı umumiyede bir intizam ve vahdetin temini kabil olsa bile, devamına imkân tasavvur etmek muhaldır. Bu mesrûdâtımızdan, Epikürist bir kanaate tabi olduğumuz anlaşılmasın.

”İç bade, güzel sev, var ise akl-ü şuurun
Dünya var imiş ya ki yoğ imiş, ne umurun!”

felsefesini güdenlerdir ki beşeriyetin her gün açılan yeni bir cerîhasına bir avuç zehir katarlar. Bir âlem-i diğerin vücuduna kail olmayıp da maddî hayatın mücadelâtında zayıf düşen bîçarelerin bedbinîden başka nasibleri ve binnetice intihardan başka çareleri yoktur. Zira o gibiler hiç bir mefkûrenin hizmetkârı değildirler. Zevki âlem-i haricîde gören veya arayanlar, nail-i emel olamadıkları zaman bedbin bir felsefenin mahkûmü olurlar. İhtiras, onların benliğinde azab ile yaşayan [8] düşman bir dost gibidir. Halbuki enfûsî ictihad ile meydan-ı mübarezeye atılanlar ve bu uğurda ölümü hiçe sayanlar, zevki vicdanda bulduklarından, hayatın nikât-ı esrarını daha iyi görür ve daha iyi anlarlar. Fakat er-geç her mevcud-ı fâinin zılal-ı ebediyete karışması muhakkak olduğundan, beşikten mezara kadar uzayan yol üzerinde her mücadeleye biraz sükûn ve emniyet, biraz da refah ve saadet tekabül etmelidir. Ferdî olsun, ictimaî olsun bu husus temin edilmedikçe ferdlerde bedbinî ve bundan mütevellid âfât, heyet-i ictimaiyede izmihlâl ve teşevvüş devam edecektir. Her asır, asr-ı validinden feyzini alarak kendine mahsus bir felsefe ve bir fikir ve ictihad ile ondan ayrıldığı halde, teselsül eden bu nâmütenahiyet-i edvar içinde cemiyetlerin intizamsızlığı, bir şekl-i muayyende tesbit edilememiştir.

Tarih, hiç bir zaman, mesudiyet-i beşeriyeyi temin eden bir tekâfül-i umûmînin şahidi olamamış ve bu yüzden esaret-i millîye asr-ı hazıra kadar devam edegelmiştir.

Onsekizinci asır felâsifesinin efkâr ve ictihadları miyanında Ruso’nun vaz’ettiği hakimiyet-i millîye esasları, yalnız Fransa inkılâbını ihzar etmekle kalmadı; bugünkü sosyalizm köklerinin ta onsekizinci asra kadar uzadığını teslim etmek zarurîdir. Yirminci asır, bir taraftan kan ve ateşle huzur-ı tarihe çıkarken, diğer taraftan milletlerin serbestî-i inkişafı gibi hürriyet-i beşeriyeyi temin eden esasât-ı hukukiye ile mücehhez bulunuyor. Ferdî hayatın devam ve imtidadı, birtakım şerait-i lâzimenin intizam ve ahengine ve bu ahvalın her an ve mekânda bir vahdet irae eylemesine vabeste olduğu gibi, millî hayatın da suver-i inkişafı, her türlü şerait-i ictimaiyesinin daima bir vahdet ve insicam göstermesine manûttur. Müsterek ananâtın, itikadâtın, itiyadâtın, secayânın tecelligâhı olan bir heyet-i ictimaiye, tabîîdir ki ahval-ı umumiyesinde, dinî, bedîî, hukukî. . . ilh. bir vahdet ibraz eder. Bu cihet ilmî bir surette tedkik edilirse en tabîî addolunabilir. Seciyeleri mütebariz iki ferd arasında daimîyülhusûl bir tenakürün vucud bulacağı, azade-i iştibahtır. Efradı arasında tearûf bulunmayan bir heyet-i [9] ictimaiye ise, gayri tabîî olduğun-

dan, o cemiyetin devam ve bekasına hüküm vermek caiz değildir. Ferdî hayatımızın mahdud ve hayat devam ettikçe ölümün de mevcut olduğunu inkâr edemeyiz. Halbuki aynı dil, aynı din, aynı bir seciye taşıyan milletlerin birçok istilâ sellerinden bile kurtularak yaşadıklarını ve esasât-ı milliyelerine zerre kadar bir hâlel târî olmadığını görüyoruz. Ferd, bir cismin atomlarıdır ki zail oldukça yerlerine diğerlerinin avdetiyle cism-i mezkûrün hayatını idame ettirirler. Hodkâmlık, gözlerin ebediyet kapısına açılmasına kadar devam eder. Halbuki hayat-ı ebediye cemiyete has olduğundan, bir sevda-i millî ile onun tekâmülünü mefkûre edinenler, saadet-i hakikiye(30) mazhar olmuşlar demektir. Zira beka milletindir.

Hizanîzade
Kemal Fevzi

EDEBİYAT-I KÜRDİYEDEN BAZI NUMUNELER (✱) I (31)

Bâlâdaki unvan, birçok kimselerin nazarında taaccübengiz ve birtakım di-
mağlarda hayretetfa bir cümledir. Zira mîlel ve tavaif-i İslâmiye arasında
mevcud olan gaflet ve iğfal ve mefkud olan gamharî ve endişe-i istikbal saye-
sinde, bir unsurun yalnız edebiyat ve lisanı değil, belki bütün mevcudiyeti
dahi nisyan perdeleri altında bırakılmıştır. Âlem-i İslâmın her tarafında
bîser-ü sâ mân olan tavaif ve anâsırın ahval ve vaziyet-i dilsûzanleri, işbu müd-
deanın isbatı için mukni' bir delil olduğu gibi, merkez-i Hilâfet ve bütün
âlem-i İslâmın menba-i ilm-ü irfanı olan İstanbul şehrinde fâzıl, âlim ve se-
lerce Kürdistan'da hademât-ı umumiyeyi ifa ve binlerce nüfusu idare eden
birçok zevâtta "yahu edebiyat-i Kürdiye var mıdır? Lisan-ı Kürdî edebiyata
elverişli mi?" gibi ham ve hayretbahş istifhamları işitmek, maruzât-ı sabıka-
nın sıhhatine dall bir burhan-ı katı'dır.

İşte dâîleri de,(32) bu istifhamlara cevaben Kürd, Goran ve Kurmanc şive-
leri [10] üzerine havassın edebiyat ve avamın şarkılarından birkaç gazel, be-

(30) Bu sözcük dergide böyle çıkmıştır. Ancak bunun bir dizgi hatası olarak böyle çıktığı
anlaşılmaktadır. Çünkü Arapça bir sözcük olan "saadet" Arapça dilbilgisi kurallarına
göre "dişil" olduğundan, onun sıfatı olan "hakiki" sözcüğünün de dişil olarak "haki-
kiye" biçiminde olması ve ismin "e" halinde ikisinin "saadet-i hakikiyeye" şeklinde
yazılması gerekir.

(31) Burada birinci bölümü yayınlanan bu yazının devamı, derginin 7'nci sayısındadır.

(32) Dâîleri: Duacıları. Yazar bu sözle kendi şahsını kast ediyor.

yit, ıstran, goranî, lawje, hayran, lawık ve bêrîtelere tahrir ve tercüme ve "Jîn" mecmuası sahaifinde kariîn-i kirama takdim edeceğim.

İHTAR

1- Şu risalenin esna-i tahririnde üdeba-i Ekrad'ın(33) divan, külliyat ve mecmualarından yanımda hiç bir şey mevcut değildi. Ancak merhum Mela Ehmedê Cızîrî'nin **Dîwan**'ını emanet tarîkiyle buldum ve Kürd asilzadelerinden birisi tarafından hediye olarak Mela Xıdırê Nalî'nin eş'arından on sahi-felik bir deftere nail oldum. Kürd milletinin dühât-ı üdebası olan Mela Ebdurrehîmê Ma'dûmî ve Mela Ebdurrehîmê Wefayî ve Şêx Rızayê Kerkûkî ve Mîstefa Begê Kurdî ve Hacı Mela Qadîrê Koyî ve Mela Ehmedê Xanî ve emsallerinin âsârına destres olamadım ve ekseriya yazılan eş'ar, hazanetülhaya-lde nâkis ve nâtamam bir surette kalmış alelade şiirlerdir. Yoksa, edebiyat-ı Kürdiyenin âlî kısmından değildir.

2- Eski şairler ve bütün Şark üdebası nazarında şiir, yalnız dakik, taravet-dar, lâtif, bedî' ve nazik bir mânadan ibaret değildir. Belki böyle bir mânayı müfîd, münsecim, sanat-ı bedî'iyyeyi hâvî, abdar, tabdar, hafif ve zarîf birta-kım elfaz ve bu elfazı tanzim, tevzin ve tâbiye edecek aruzî, musikî ve dil-firîb bir vezin ve bu vezni temdid ve tesbit eyleyecek bir kafiye'nin vücudü dahi lâzım ve şiirin unsur-ı aslîsidir. Halbuki tercümede lafız, vezin ve kafi-yenin ufûl ve gıyabları bedihî olduğu gibi, ekseriya lügatın tebayün, şivelerin tahaluf ve ifadâtın tenevvuuna binaen, mânada dahi büyük bir istihale ve rekaketin husulü melhuzdür. Binaenaleyh, Kürdçeye pek vâkıf olmayan ve ya-zılan eş'arın mezayasını kâffeten idrak edemeyenler, elbette şu hakikatı nazar-ı itibare alacaklardır.

[11] NALÎ (*)

1-Saqî, be meyî kone le ser adetî new be
Bişkêne be yek nobe du sed matemî tewbe

2-Saqî, qedeh'î gerdişî Gerdûn deşikênî
Barî ke debê, mu'teqidî gerdişî ew be

3-Ey sirf-i riya, çend-i giran barî tekalîf
Bo xelkê dekêşî ke her wa rêş û cidew be

(33) Üdeba-i Ekrad: Kürd edebiyatçıları.

(*) Nalî'nin eş'arı Kürd Bîlbas ve Kurmanc şivelerinden mürekkep bir şive-i mahsus ve za-rîf bir lehcedir ve bu keyfiyete nazaran Nalî, millî bir şairdir; bir kabile veyahud yalnız Süleymaniye şairi değildir. "Tabakat-ı Üdeba-i Ekrad"da şair-i merhum ve muhtere-min tercüme-i hali arz edilecektir.

4-Buxzit le zeîfan çi ye? Axir weku qessaw
L'ew xezz û beze hîze bixo, hîze qelew be

5-Hespî nefesit dêt û deçê, germî lexaw e
Ey mestî riyazet, hele hoşyarî cilew be

6-Wek mang û hetawit ke hebê şewqî helatin
Serkirdeyî rê-w rêrewî şew, rêgirî xew be

7-Nalî, mebe aciz, ke eme dewr e, ne cewr e
Saqî, keremî yek be yek e, newbe be newbe

TERCÜME

1- Ey sakî, eski bir kadeh meyle aşk ve muhabbet âleminde yeni bir âdet ve ayını icra ve bir işretin tareb ve sururüyle tevbe ve tezehhüdden hâsıl olan ikiyüz matemi tar-ü mar et!

2- Ey huzzar-ı meclis, sakînin kadeh-i cangüzarı boş bir şişe değil, belki gökleri parçalayacak ve göklerin dönüş ve gerdişlerini tatil eyleyecek bir has-sa ve kuvveye maliktir. Binaberîn, feleğin deveran ve tesirâtına katiyen inanıp itimad etmeyiniz. Lâkin behemehal bir tesirin vücuduna eğer itimad lâ-zım ise, kadehin deveran ve tesirâtına mu'takid olunuz. Zira âlem-i aşk ve muhabbette kadehin tesiri felekten kat kat fazladır.

3- Mey, sakî ve kadehin zikri kuru sofuların fikrine muhalif ve itirazâtına bâis olduğu için, itirazât-ı mukaddereye cevaben der ki: Ey müccerred riya ve sum'aden mürekkeb olan heykel, tekâliften müteşekkil ağır yükleri ne vakte kadar başkası için taşıyıp çekeceksin! Haydi, riya ve cehalet [12] mih-netlerinde arkan ve omuzların yara ve bere olsun!

4- Sofuların mesleklerini tenkid ettikten sonra hunhar ve gaddar zalimlere hücum ediyor: Ey vahşi zalim, zayıf ve fukaralara karşı beslediğin buğz ve ha-sedin sebebi nedir? Neden hiç doymuyorsun? İşte kasab gibi, fakirleri kes ve et ve yağlarından tulum gibi şişmanlayıncaya kadar ye.

5- Ey açlık ve riyazet sevdasında bulunan ve tehzîb-i ahlak yerine mest ve şaşkın olmuş olan müteşeyyih, nefsin Kürdistan asîl atları gibi lezaiz ve müş-tehiyat maydanlarında gelip gitmekte olup, hırs ve tamah iktizasından, ge-minde müdhiş bir hararet vardır. Sakın kemal-i dikkatle dizginine bak.

6- Nalî, muhîtinde mevcut mesalik ve bu mesalik erbabını kâffeten tenkid ettikten sonra, meslek-i mahsusunu irşad tarîkiyle beyan ediyor: Eğer Güneş veyahud Ay gibi parlak bir surette tulû ve benînevine hizmet etmek ister isen sadakat, hamiyet ve fütuvvetmend bir fırkanın reisi ol ve istihsal-ı makasid için en yegâne düşman olan gaflet üzerine gecelerde bile hücum et, uyku ve istirahatın katıuttarîki ol.

7- Ey Nalî, eğer şu meslek zımnında fevren netice hâsıl olmazsa kederlen-
me. Zira bu cevır değıl, bilakis devr-i zamanın icabâtındandır ve huzzar-ı
meclisin nazarında hüveydadır ki sakînin kerem ve merhameti müctemian
ve beraber değıl, bilakis münferiden ve birer birerdir. Binaenaleyh, biz de şu
devirde bir kereme behemehal nail olacağız!

KURMANC ŞİVESİ ÜZERİNE AVAMA MAHSUS ISTRAN(ŞARKI)

Birrê zerîyê gundê me meşane geştê û seyranê.
Tilî-w pêçî di mûmî ne.
Dev û diran şekirî ne.
Birû reş in, hakimî ne.
Navteng zirav, Kurmancî ne.
Solê lingan Mosilî ne.
Berî wê sibê, wê kubarê bi tilî-w pêçîyê wek mûmêd xwe gulan
diçinin tev rîhanê

- [13] Kawa minê, mîna karek ji karêd xezalan.(34)
Xwe bavêjî çîyayê Herranê.
Li ber tovê "hewşanê".(35)
Bayê qiblê lê rabî.
Tovê hewşanê lê li ba bî.
Çingînê çeleng siwaran ser da bî.
Berî wê sibê, wê kubarê xwe bavêjî kavila Bilêcanê.

TERCÜME

Köyümüzde mevcut olan mahbubelerin bir kısmı teneffüs ve temaşaya gi-
diyorlardı. Şu dilberlerin parmak ve pençeleri balmumu gibi lâtif ve yumu-
şak, diş ve dudakları şeker gibi tatlı ve beyaz, kaşları Kürdistan hükümrânza-
delerinin kaşları gibi siyah ve mukavves, belleri Kurmanc taifesine mahsus
ince ve nazık, ayaklarındaki yemeniler Musul vilâyetinde yapılan yemeniler-
dir. Sabah erken ve ezan zamanında, şu seyran esnasında nazık, lâtif ve bal-
mumu gibi yumuşak pençe ve parmaklarıyla reyhan, gül ve çiçekleri devşiri-
yorlardı.

(Mâbâdı var)

M.M.(36)

-
- (34) Kaw: Kew.
(35) Peyvika "tov" di eslê kovarê da "tom" bû. Bi gumana me ev ji şaşîya rêzkirinê wisa
derketîye û rastê wê "tov" e. Ji ber vî semedî me awayê wê yê rast nivîsî.
Hewşan: Gîyayek e, xezal wî dievînin.
(36) Ev navê Mihemed Mîhrî ye, ku yek ji endamên Komela Pêşketina Kurdistanê bûye
(Bu, Kürdistan Tealî Cemiyeti üyelerinden biri olan Mehmed Mîhrî'nin adıdır).

ZANÎN DÎ PÊŞÎYA HEMÎ TÎŞTAN E

Ey biraderê me, di berîya hemî tişteki da zanîn lazim e. Lewra çi dîn, çi dinya, hemî miteweqqîfê li ser zanînê ne. (37) Heta mirov dînê xwe nezanî, tê çawan pê amel biket û heta mirov sin'etê nezanit, tê çawan tiştan çêbiket û heta mirov cohtkirinê nezanit, tê çawan çandinahî biket û heta mirov kirîn û firohtinê nezanit tê çawan tîcaretê biket? (38) Xulase, tu sişt bê zanîn nabit û serê her tişteki zanîn e. Ji ber vî qasî ye ku heqas şerîeta Îslamê medhê îlmê û terxîba wî diket. (39) Hatîye rîwayetkirin ji Pêxemberê me (aleyhî-ssalatu we-ssalam), "hun îlmê, zanînê teleb bikin ji zarûkî heta mirinê". (40) Di hedîsekê dî da jî heye, "teleba îlmê, zanînê li ser her mu'minekî ferz e". (41) Hem di hedîsekê mayî da jî heye ku "îlim, windabûyê mu'minî ye, li ku rast bikevî tê hilîni". Yanî heta ku bibînit, çawan tişteki mirov bêbuha winda bibit dilê mirov dimînite pê ve, weqtê ku mirov dît hema pê ra dê hilînit, îlim jî jibo Misilmanan lazim e mîna wê tiştê windabûyî bit, daîma lê bigerit heta ku bibîni" (42)

-
- (37) Miteweqqîfê li ser zanînê: Girêdayîyê bi zanînê ve, rawestayîyê li ser zanînê. Yanî pêkhatina wan bi zanînê mimkun dibe.
- (38) Peyvika "tê" guhartîyê ji "dê" ye û edatê dema hatî ye. Ev edat li hêlnê Kurdistanê, wek hêla Hekarîyê weha tê gotin. Mesela, "heta mirov kirîn û firohtinê nezanit tê çawan tîcaretê biket", yanî "heta ku mirov kirîn û firohtinê nezane dê çawa tîcaret bike".
- (39) Heqas: Hew qas, ew qas.
Medh: Pesin.
Terxîb: Hewisandina kesek jibo tişteki, çêkirina hewesê jibo tişteki.
- (40) Teleb: Daxwaz, xwestin, gera li tişteki.
- (41) Hedîs: Peyva Pêxember.
- (42) Di kovarê da helbesta Evdirehîm Rehmî ya bi navê "Qewî bi Xwarina Zêfan Dijîn", di navbera du beşên vê nivîsarê da hatîye çapkirin. Ji ber ku me nexwest em rêza kovarê biguhêrin û me guhartina rêza wê rast nedêra, me jî ew helbest di cîyê wê da, yanî di navbera her du beşên nivîsarê da nivîsî û bi cî kir. Dûmayika vê nivîsarê li pey wê helbestê tê.

[14] QEWÎ
BÎ XWARÎNA ZEÎFAN
DÎJÎN

Sibê wekî çûme xebat
Qijikek mi dît, çolê dihat
Kurmek di nav devkî veşart
Lez bû, bi hêlînê ve hat
Şahyane bû kefte welat

Zaryê ewan têk qijqijî
Kurmik ku ker kir wî qijî
Teqsîmê zaryan kir ve jî
Xwarin ewan, bûn têr tijî
Çûçik bi wê "nêçîr" dijî
Kuştin neba, nêçîr ned'hat

Jîna qijik b'mirina wî ye
Kurmik nebit, qij birçî ye
Birçî, heyat roja sî ye
J'xêrê sîyan mimkun nîye
Jîna ewan b'nêçîrî ye
Lewra ku kurmik kuşt, hilat

Kîjka qewî, nêçîrevan
Kîjka zeîf e, bêeman
Kuştin jibo bêqudretan
xelq kirye Xaliq, qenc bizan
Ger jî dixwazî vî zeman(43)
quwwet te ra jîn û xebat

Çirîya Ewil 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(43) Jî: Jîn, heyat.

[15] Xulase, di heqê îlmê da zehf ehadîsê şerîfe hene ku îlim ji her tiştekî qencîr û jortir e, kemala însanî ancax bi zanîne ye.(44) Yekê dî jî, em bi çavê xwe dibînin, milletê ku nav da zanîn tunebit daîma zelîlê milletekî dî ye.(45)

Zanîn jî eqsamê wê hene.(46) Fedla hemî qisman mîna hev nehê.(47) Mesela zanîna bi Xwedê weya ehkamê şerîeta wî, li ser hemî îlman da ne.(48) Îlmê dinyewî jî fedla her qismekî bi îtîbar menfeeta wî ye.(49)

Ey birayê me, hun dibînin ku îro îlm û mearîf di nêv her milletekî da belav bûye; ji biçûk heta mezinê wan, hemî ji ehwalê dîn û dinya xwe agahdar in. Ji xêr milletê me, ku em tenê ji vê nî' meta mezin mayîne bêbehr.(50) Ji ber wî qasî ye, ew fezaîlê ku fitreten di milletê me da hene, hemî bê faîde diçî; belkî bîlekis dibine sebebê mezellet û mezemmeta me.(51)

Mesela, xayet em dîndan in. Lakîn ehkam û kemalatê ku dîne me emir dike em nizanîn heta ku pê amel bikîn. Û bi xayet şecî' in, lakîn şecaeta xwe di kuştin û xirabîya hev da serf dikîn.(52) Û em zehf sexî ne,(53) lê jibo mitirban di dawetan da û jibo rişwetan di da'wan da û jibo koçekan di tîyatrowan da û jibo hedîyê axa û beg û şêxan di îdan da; ne ku jibo menfeetekê umûmî weya emrekî dînin. Sebebê van jî hemî nezanîn e.

Wekî te ev zanî, îro da ji me ra jî ji her tiştekî lazimtir îlm e; rîya wî jî xwendin û nivîsîn e. Ew jî ancax tê bi luxetê me bit.(54) Lewra luxetê başqê, umrek lazim e heta ku mirov wî luxetî bizanît, ji ew paş ku bi wî luxetî îlmekî bizanît. Ew jî ji her kesekî ra mimkun nabit.

Arwasîzade
Mihemed Şefîq

-
- (44) Ehadîs: Piranîya "hedîs" e.
Kemal: Rûmet, bilindayî, serfirazî.
- (45) Zelîl: Bindestê berrûmet, stûxwar.
- (46) Eqsam: Piranîya "qism" e.
- (47) Fedl: Rûmet, bilindayî.
Qism: Beş, pişk.
Nehê: Nîne, nîye.
- (48) Ehkam: Piranîya "hukum" e.
- (49) Dinyewî: Dinyayî, yê ku têkilîya wî bi karên dinyayê heye.
Bi îtîbar: Li gora.
- (50) Ji xêr: Ji bil, xeyn ji.
Bêbehr: Bêpar.
- (51) Fezaîl: Piranîya "fezl" e, ew jî bi mana rûmet e.
Fitreten: Ji alîyê xwî û sirîşt û tebîet ve.
Mezellet: Bindestî, kêmketin, nizmâyî.
Mezemmet: Berzemî, qalkirina bi xirabîyê, nav û dengê xirab.
- (52) Şecî': Wêrek, mêrxas, dilêr, cesûr.
Şecaet: Wêrîn, mêrxasî, dilêrî, cesaret.
- (53) Sexî: Merd, çavtêr, ciwamêr.
- (54) Luxet: Zimanê neteweyek, zimanê malbatî, zimanê makî. Li vir mexsed jê zimanê Kurdî ye.

ÂSÂR-I ESLÂFDAN (55)

Le Roma kewte ber çawim kesêkî haîm û heyran(56)
Be hey'et têgeyîm Kerd e, be şêwey ehlî Kurdistan

Ke çûme xizmetî pirsîm: "Birader, xelkî kam cêgey?
Le kam la hatuwî?"; girya, gutî "Baban", gutî "Baban"

Dilim dawê, gutim "bawke, hemûman bêkes in l'êre
Çi qewmawê? Gelê heyf e, megirye her wekû baran"(57)

Gutî: "Bo xurbet û rûtî nîye efxan û hawarim
[16] Le daxî hakimî xo me, le şan û şewketî Türkan(58)

Gelêkim bîstuwe pest û bilindî dewletan, emma
Cîhan neydîtuwe pestî mîsalî hakimî Kurdan

Dirêxa, em hemû cah û celal û heşmetey bûyan(59)

Le wextî xoy hemû şa bûn, serapa bêxem û şa bûn
Le cû da Hatemî Taî, le şer da Rustemî dastan

Le kû ma na'retey teqle-w cilît û zirg û rimbazî!
Le kû ma dengî zirna û dehol û şayî û meydan!

Le Harey şeşper û nerrey siwar û berqî şeşxane
Le teqqey nal û şeqqey sim, le reqqey topiz û qelxan

Dehate cunbiş û lertzîn, le mahî bigre ta mahî
Le sehra çende wehşî bû, le tirsan çûne ser kêwan

Be xeyrî wan beşîrî xoy kesêkîtir nebû hergîz
Beşîrî dewletî îman, nezîrî milletî Êran

(55) Âsâr-ı eslâfdan: Ji eserên kesên berîn (eskilerin eserlerinden).

(56) Mebest l'em "Roma"yey Hacî basî dekat şarî Estembûl e, nek "Roma"y paytextî Îtalya.

(57) Gelê: Gelek, zor, pîrr.

(58) Ke em helbeste yekem car le "Jîn" da bilaw kirawetewe wişey "Türkan" be kar hênrawe, belam le çapekey Gîwî Mukrîyanî da be "Kurdan" (Dîwanî Hacî Qadirî Koyî, gird û ko-w pexîşker: Gîwî Mukrîyanî, çapî sêyemîn, Hewlêr-1969).

(59) Be xwêndinewey helbesteke da derdewê ke nîwey yekemî em beyte natewaw e. Lewe ye eme be hoy heley çapewe rûy dabê.

Sera-w eywaniyan êsta kelawey kundebû-w mişk e
Eger meydanî dîwan e, serapa bûyte cê-xerman

Le lanî şêr û sertatî piling û xarî ejderha
Emêstê mar û mêrû, gurg û rêwî lê dekin seyran”

Le paş em matem û giryan û şîn û zaye le pê m gut:
”Ezîzim, xem mexo hênde, le sayey Qadirî Subhan

Emîrêk mawe, paşa ye”; gutî ”kê ye?”, gutim ”Şêr e”
Gutî ”l’êre?”, gutim ”l’êre-w le Taran û le Hindistan

. . . . îsm e, wekû nawî le şer da duşmin-endaz e
Temayan her be ew mawe cemîî xakî Kurdistan

Zêr debexşî, dey deda, çakî deka, dil xoş deka
Hasilî êsta ke xemxwar her ew e bo Kurdekan”

Rehmetî Hacî Ebdulqadirî Koyî

ADRES:

Babîâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
”Jîn” İdarehanesi

(*) Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet’ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı’nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD (✱)

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka (60) tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 128 ve 129’uncu numroları çıkmıştır. Kari’lerimize tavsiye ederiz. Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur.

Adres: İstanbul’da Cağaloğlu’nda İctihadevi’dir. Telefon numrosu 865’tir.

(60) ”Eski hükümet” anlamına gelen ”hükümet-i sabıka”dan maksat, I. Dünya Savaşı sırasında iktidarda bulunan İttihad ve Terakkî hükümetidir. Aynı deyim bazen de ”sabık hükümet” biçiminde kullanılır; o da yine ”eski hükümet” demektir.

WERGERANÊN JÎMAREYA 2'YAN

2'NCÎ SAYININ ÇEVİRÎLERÎ

Dergimizin saygıdeğer Yazı Kurulundan ve Kürdistan'ı bilim ve bilgileriyle süsleyen ve genel olarak Osmanlı çevresinde bilgi ve kültür hanedanı olarak tanınan soylu Haydarî ailesi torunlarından saygıdeğer Üstad Haydarîzade İbrahim Efendi hazretlerinin şeyhülislâmlığa atandığı sevinçle görüldü. O erdemli saygıdeğer zatı değil, soylu Osmanlı milletini(61) böyle bir şeyhülislâma kavuştuğundan kutlar ve o erdemli saygıdeğer zatın başarılı olmasını bütün kalbimizle dileriz.

* *
*

”KÜRDLER” DOLAYISIYLA

Bizi inkâr edenler, dâvalarında başlıca şu noktaya dayanıyorlar. Diyorlar ki: ”Kürdlerin kökeni bilinmemektedir”! Bu sonucu elde etmek için milletimizi duygusal bir incelemeye bile tabi tutmakta kusur etmiyorlar. Duygusal diyorum; çünkü bilim adamları nezdinde bir milletin kimliğini belirleme konusunda ortaya konulmuş ve fakat hiç biri diğerinin aynı olmayan formüllerden bir-ikisini, o da art düşüncelerini kanıtlamaya yarayacak bir tarz ve biçimde, inceleme ve tartışma konusu olan soruna uyguluyor, ölçüyor, biçiyorlar. Dayanaklarına büsbütün ya da kısmen ters usulleri içeren kuralları hatta bilgi için olsun belirtmiyorlar. Bütün sorunları daima bir yanlı yargılıyorlar. Olayları bir Avrupalı yazarın gözlüğüyle gören bu efendiler, unutuyorlar ki, insanlığın gelişme kervanı asla durmadan ilerliyor. Düşünmüyorlar ki, ulusların kimliğini incelemede en birinci etken kabul edilen sosyoloji, henüz emeklemeye başlayan bir yavrudur. Hatırlamıyorlar ki, etnografya ve benzeri bilimlerin soyut formülleri, hiç bir zaman, herkesçe kabul edilen bir ölçü, bir matematik formülü gücüne sahip olamamıştır. Ve nihayet tarih, her zaman doğru söyleyen, güvenilir bir tanık mevkiine sahip olmaktan, üzülerek belirtiyim ki hâlâ pek uzaktır. Bu bilim ya da tekniklerin uzmanları, her günkü keşifler ve icatlar önünde yeni yeni usuller, kurallar ve yarın yerini kesinlikle bir başkasına bırakacak olan kurallar koymaktan bir an bile boş kalmıyorlar. İnsanlık gerçeğe doğru her adım attıkça yeni bir bilinmez dünyaya giriyor; bilimler hazinesi, her araştırmacının yaradılışın sırlarından bir gerçek zerresi ele geçirme yolunda harcadığı tahammül dışı girişimlerin zafer ganimeti olan ve dünkü basite bugün bileşik, bir gün önceki çürüğe bir gün sonra gerçek dedirten yeni keşiflerle doluyor; bilim formülleri değişiyor, değiştiriyor.

(61) 20 numaralı dipnota bakınız.

Bu giriş bölümünü ortaya koyduktan sonra, ağza alınmaktan kaçınılan ulusumuzu inkâr konusunda söylenen sözlere karşı birkaç söz söylemek istiyorum. Fakat konuya girmeden önce, en güçlü belgesi geçmişin birkaç bin yıllık tozları altından çıkarılan taş ve tuğla parçalarına kazıtılmış ve gerçek olaylara ne dereceye kadar uygun bulunduğu düşünmeye muhtaç birkaç satırdan ibaret bulunan tarihsel iddiaları bir süre için bir yana bırakarak, bugünkü duruma inceleme gözüyle bakılmasını salıkvermeyi zorunlu gördüğümü arzedeceğim.

Gerçekte insanlığın medenî gelişmenin en ucuna ulaşmak üzere bulunduğu, hak ve gerçeğin ortaya çıkarılıp açıklanması adına şükran değer bilgince gösterilerin uygulama alanına girdiği, olayların tutanaklaştırılıp düzenli biçimde yazılmasında tarafsızca kalem oynatmaya ve düşünce belirtmeye çalışıldığı iddia edilen şimdiki çağda gözümüzle gördüğümüz, hatta tamamıyla içinde yaşayıp tanık olduğumuz olayların tarih sayfalarına, anıtların yüzeyine geçtiği anda aldığı çelişkili biçimlere bir parça dikkat edenler, bir kişinin, insanlığın şu kadar bin yıllık evrimine borçlu olduğumuz insanlık ideolojisine ilgisiz, kendisince yapılmış olan eşya ve putlara tapacak derecede aşağı bir fikir seviyesine sahip, en ufak olayları bin kat büyütme alışmış olduğu dönemlerde bir taş ya da tuğla parçasına geçirip bıraktığı söylentilerin ne ölçüde güvenilmeye değer olduğunu takdir etmekte güçlük çekmezler sanırım.

Bundan dolayıdır ki, bugünkü ulusları söz konusu ederken, geçmişten çok, mevcut durumun gösterdiği konum ve şekillerin araştırılmasını daha açık ve insafa uygun görmekteyim.

İşte size bir toprak parçası ki, onun tarihi ve tarihöncesi dönemleri sayısız söylenti ve efsanelere boğulmuş; 30-40 yüzyıllık bir tarih akışı içinde 15-20 ve hatta daha fazla istilâ ve göç dönüşümlerine uğramış; sonradan gelen, ilk sakinlerini ne tamamen imha edebilmiş ve ne de tümüyle çıkarabilmiş; ırk, din, efsane, dil, gelenekler, töreler birbirine karışmış; nihayet bugün bu parçada kendine özgü bazı nitelikler gösteren, bir dil konuşan, komşularından ayrı bir varlığa sahip olan bir unsura rastlanılmaktadır. Bu kimdir?

Bu soruya sanmam ki kestirme bir cevap verilebilsin. O halde bugünün olaylarını incelerken ve mevcut durumun önümüze yığıldığı çetin ulusal sorunları tartışırken, dünkü değil de ancak bugünkü durumuyla incelememizin karşısında boy gösteren kitleyi ele alıp araştırma konusu yapmak daha doğru bir gidiş olmaz mı, verilecek hükümleri buna göre düzenlemek gerekmez mi!

Aksî takdirde, bugün gerçek hiç bir şey ifade etmeyen birkaç bin yıllık iddialara dayandırılacak çözüm biçimleri, hiç bir uygulama yeteneğine sahip olamayacaktır. Ve bu türden kararlar, insanlığı sürekli tehditleri altında yaşatacak düşmanlık misketlerini demirden sinesinde saklayan, patlamaya hazır bir bomba niteliğine sahip olacaktır ki, er-geç tutuşması muhakkaktır. Çünkü mevcut durum değiştirilemez ve çünkü bugünden sonra bir ulus ne eritilebilir, ne de imha edilebilir.

Ben bu düşüncemi, bugün çoğunlukla ve pek yanlış olarak ulusal sorunların çözümünde kabul edilip uygulanan esaslara itiraz amacıyla ortaya koydum. Yoksa ulusal mukadderatımızın izlenmesi için halen varlığına ihtiyaç gösterilen tarihsel hukuk bakımından eksikliğimizi örtmek fikrinde asla bulunmadım. Peşinen arz edeyim ki, biz ona da herkesinki kadar ve belki birçoğunun sahip olamadığı miktarda sahip bulunuyoruz. Ve malzememiz, nitelik ve hatta nicelik bakımından başkalarınınkinden değerlidir de.

Şimdi esas konumuza girebiliriz:

Bilindiği gibi bir ulusun kökenini belirlemede incelemecilerce göz önüne alınacak noktalar hakkında bilim adamları görüş birliğine varamamışlardır. Birtakımı gelenekleri, tarihsel söylentileri, lehce yakınlıklarını esas kabul etmişler; fizyonomi benzerlikleri ile karakter benzerliklerine yerine göre bir yardımcı etken önemi vermişlerdir.

Bir bölümü, pek haklı olarak dünya milletlerinin birbirleri üzerindeki eski etkilerini, milletlerin geçirdiği muhakkak karışmışlığı dikkate alınacak önemli birer konu sayarak, milletlerin kökenlerini belirlemede en çok canlı kurumlara, yani bugünkü kabile ve aile hayatlarına, edebiyat, ahlak, ekonomi anlayışlarına dayanılmasını uygun bulmuşlardır. Daha birtakımları, millet adları ile dağ, tepe, dere, kent, köy gibi yer adlarını, bir yerde sakin halkın gösterdiği açık nüfus yoğunluğunu, hatta dillerde ortak bir-iki kelimeyi incelemenin ekseni sayabilmişlerdir.

Bana göre bunlar, bir dereceye kadar dikkate değer ölçülerdir. Değerlendirme ve eleştiriyi terketmemek şartıyla, konunun bu görüş açılarından herhangi biriyle araştırılıp incelenmesi yararlı sonuçlar verebilir. Tekrar edeyim: Şu şartla ki, bilim üstadlarının pek büyük çalışma sonucunda elde edebildikleri bu esaslara uyarken, bu esasların çeşitli milletlere uygulanmasından meydana gelen sonuçları da yine o zatların ağızından çıktığı şekilde aynen kabul etmeyelim. Yani, "filân millet hakkında filân profesör böyle demiştir, o halde bu böyledir" demeyerek, o milleti bir kez de kendi gözlüğü-müzle görmek gereğini unutmayalım.

İmdi, bu esaslar içinde Kürd milliyetini biraz inceleyebiliriz:

Önce, bugünkü tarihsel teorilerce en çok uygun görülen millî efsaneleri ele alalım:

Bütün İslâm milletlerinin olduğu gibi, Kürdlerin de millî efsaneleri söz konusu olurken, bunu ikiye ayırmak zorunluluğu vardır: Müslümanlıktan önce, Müslümanlıktan sonra.

Müslümanlıktan sonraki efsaneler, gerek geçen zamanın azlığı ve gerekse İslâm dininin ilk yayımlayıcısı bulunan Arapların Doğulu Müslüman halklara din yolu ile yaptıkları güçlü etkiler dolayısıyla kanıt olarak öne sürmeye elverişli değildir.

Bu nedenle burada onlardan söz etmeyeceğim. Demek oluyor ki, elimizde yalnız Müslümanlıktan önceki efsaneler kalıyor.

Şimdi önemli bir konuya geçmiş bulunuyoruz. İşte bir soru ki, gerçekten çetindir:

Kürdler arasında yaygın bulunan bu tür efsaneler toplanılabilmiş midir?

Bir millet arasında yaygın bulunan efsaneler ve gelenekleri —eğer mevcut ve toplanıp yazılmış değilse— bilebilmek, birçok koşulların bir arada toplanmasına bağlıdır. O milletin sakin bulunduğu bölgeleri usulü dairesinde yıllarca gezip dolaşmak, aralarında uzun süre kalmak, aile çevrelerine girmeyi sağlayacak ölçüde sevgilerini kazanmayı başarmak, her türlü araştırmaların dayanağı olan dillerine tamamen vâkıf olmak, esaslı bir araştırmanın ayrıl-mak kabul etmez koşullarıdır.

Sayısı pek küçük bir yekün gösteren Kürdler hakkındaki incelemelere bu koşullar merceğinden göz atarsak ne görürüz? Hiç!

Gerçekten başkalarına, özellikle yabancılara karşı olağanüstü ihtiyat ve çekingenlik gösteren ve genel olarak hatta kendi millettaşlarına bile duygularını açmakta pek büyük bir cimrilik gösteren Kürdlerin sosyal durumlarını tümüyle bilinmez saymak doğru bir gerçektir. Kürd ve Kürdistan bugüne kadar nisbeten maçhul kalmıştır. Kürd'ün karakteri, Kürdistan'ın doğal durumu, iletişim araçlarının pek az ve yetersiz durumda oluşu, gerçek Kürdlüğün egemen olduğu bölgelere nüfuz edilememesi sonucunu doğurmuştur.

Şuna emin olalım ki, Kürd ve Kürdistan üzerindeki bu bilinmezlik perdesini kaldıracak olan el, hiç bir zaman yabancı bir el olmayacaktır. Kader, bu şerefi, geleceğin çağdaş bilimleriyle donatılacak olan Kürd oğullarına saklamıştır. Bu görev, onlarındır.

(Devamı var)

Kurdîyê Bitlîsî

BEKA MİLLETİNDİR(62)

Durumlar ve olayların sürekli olarak dönüşüme uğrayageldiği bu kararsız evren içinde fâniliğin maddî zevk ve görkemliliğini bir ümit gayesi ve hayal sayanlar, manevî hayatın derinliğini göremezler. Zira onların varlıkları ihtiras zinciri ile bağlanmıştır. Gerçekte, insanlığın ihtiraslarının giderilmesi mümkün olsaydı, mutluluk denilen o aldatıcı serap, insanlığın ufuklarından yüzünü gösterebilecekti. Oysa yaradılışın var olduğu andan beri, doğa güçlerinin birbirlerinden değişik ve belirgin bir biçimde birbirlerine karşı birçok şekilleri, birbirlerini izleyegelmişlerdir. Her şeyde biri karşıt, diğeri aslî ya da biri olumlu, diğeri olumsuz olmak üzere iki durumun tasarlanıp var ol-

(62) Beka: Kalıcılık, kalıcı olma durumu, sonsuz yaşam. Arapça olan bu sözcük, Türkçede tam karşılığı bulunmadığı için çeviride tarafımızdan aynen kullanıldı.

ması, doğa kanunlarının zorunlu gereklerindendir. Güçlünün var olması güçsüzün var olmasıyla kabildir. Kuşkusuz, güçsüz olmasaydı güçlü de var olamazdı. Güçlüye varlık veren güçsüz olduğu gibi, güçsüzün varlığını gerektiren de güçlüdür. Genel insanlık yaşamında yalnız iyiliği ve güzelliği ya da yalnız fenalığı ve çirkinliği düşünmek doğru değildir. Bunlar birbirlerinin, yüzleri ters üvey kardeşleridir. Tolstoy, gerçek insanlığı iyiliğin sürekli ve sonsuz görünümünde, bugünkü sosyal kargaşalık ve düzensizliğin giderilmesini de "akılcı vicdan" esaslarında görüyordu. Her şeyi iyilik gözlüğüyle gören ve inceleyen bu düşünür gibi herkesin düşünmesi mümkün olsaydı "insanı melek, dünyayı cennet" görecektik. Müspet bilimlerin uzmanlarını bile bilgisizlikle suçlayan Tolstoy, Buda'nın bu özbeöz çömezi, insanlık yaşamının evrimleşmesi amacını iyilikte buluyordu. Oysa, gerçekte her şey güzel olsaydı güzellik nasıl ayırt edilebilirdi!

**"Her gece Kadir olsa Şahım, Kadr'e olmazdı değer
Ve her taş bir cevher olsa, değer bulmazdı cevher"**

diyen şairin bu sözlerini yabana atmak mümkün mü! Doğa bile bize değişik şekiller sergilemiyor mu! Genel ilişkilerde bir düzen ve birliğin sağlanması mümkün olsa bile, devamına olanak düşünmek olanaksızdır. Sergilediğimiz bu görüşlerimizden, Epikürist bir kanıya bağlı olduğumuz anlaşılmasın.

**"İç bade, güzel sev, varsa aklın ve bilincin
Dünya varmış ya da yokmuş, ne umurunda senin!"**

felsefesini güdenlerdir ki insanlığın her gün açılan yeni bir yarasına bir avuç zehir katarlar. Bir başka dünyanın varlığını kabul etmeyip de maddî yaşamın mücadelelerinde zayıf düşen çaresizlerin karamsarlıktan başka nasipleri ve sonuç olarak intihardan başka çareleri yoktur. Zira o gibiler, hiç bir idealin hizmetçileri değildirler. Zevki dış dünyada gören ya da arayanlar, umduklarını bulamadıkları zaman karamsar bir felsefenin mahkûmü olurlar. İhtiras, onların benliğinde azap ile yaşayan düşman bir dost gibidir. Oysa sübjektif bir gayretle kavga alanına atılanlar ve bu uğurda ölümü hiçe sayanlar, zevki vicdanlarında bulduklarından, hayatın gizli sırlarını daha iyi görür ve daha iyi anlarlar. Fakat fânî olan her varlığın er-geç sonsuzluk gölgesine karışması muhakkak olduğundan, beşikten mezara kadar uzayan yol üzerinde her mücadelenin karşılığı biraz huzur ve güvenlik, biraz da refah ve mutluluk olmalıdır. Bireysel olsun toplumsal olsun, bu husus sağlanmadıkça, bireylerde karamsarlık ve bundan doğan felâketler, sosyal yapıda da karışıklık ve yok olma sürecektir. Her çağ, kendisinden önceki çağdan feyzini alarak, kendine özgü bir felsefe ve bir fikir ve düşünce ile ondan ayrıldığı halde, zincirleme sürüp giden bu devirlerin sonsuzluğu içinde toplumların düzensizliği belli bir biçimde tespit edilememiştir.

Tarih hiç bir zaman insanlığın mutluluğunu güvence altına alan genel bir dayanısmaya tanık olamamış ve bu yüzden ulusal esirlik bugünkü çağa kadar devam edegelmiştir.

XVIII. yüzyıl düşünürlerinin görüş ve düşünceleri arasında Rousseau'nun ortaya koyduğu ulusal egemenlik esasları, yalnız Fransız devrimini hazırlamakla kalmadı. Bugünkü sosyalizmin köklerinin ta XVIII. yüzyıla kadar uzadığını kabul etmek zorunludur. XX. yüzyıl, bir yandan kan ve ateşle tarihin huzuruna çıkarken, öte yandan da ulusların gelişme özgürlüğü gibi insanlığın özgürlüğünü güvence altına alan hukukî temeller ile donatılmış bulunuyor. Bireysel yaşamın devam etmesi ve uzayıp gitmesi, birtakım gerekli koşulların düzenli ve uyumlu olmasına ve bu durumların her an ve her yerde bir birlik göstermesine bağlı olduğu gibi; ulusal yaşamın gelişme biçimleri de, o yaşamın her türlü sosyal koşullarının daima bir birlik ve uyum göstermesine bağlıdır. Ortak geleneklerin, ortak inançların, ortak alışkanlıkların ve ortak karakterlerin yansıyıp belirlendiği bir sosyal yaşam, doğaldır ki genel durumlarında dinsel, sanatsal, hukuksal vb. bir birlik ortaya koyar. Bu konu, bilimsel bir biçimde incelenirse en doğal sayılabilir. Karakterleri belirgin bir biçimde birbirinden ayrı olan iki birey arasında süreklilik kazanan bir yabancılaşmanın var olacağı kuşku götürmez. Bireyleri arasında tanışma bulunmayan bir sosyal topluluk ise, doğal olmadığından, o toplumun sürekli ve kalıcı olacağı yargısına varmak doğru değildir. Bireysel yaşamımızın sınırlı olduğunu ve yaşam sürdükçe ölümün de var olduğunu inkâr edemeyiz. Oysa aynı dili, aynı dini ve aynı karakteri taşıyan milletlerin, birçok istilâ sellerinden bile kurtularak yaşadıklarını ve ulusal temellerine zerre kadar bir bozukluk gelmediğini görüyoruz. Bireyler bir cismin atomlarıdır ki, ortadan kalktıkça yerlerine yenilerinin gelmesiyle o cismin yaşamını sürekli kılarlar. Bencillik, gözlerin sonsuzluk kapısına açılmasına kadar sürer. Oysa sonsuz yaşam topluma özgü olduğundan, millî bir tutku ile onun tekâmülünü ideal edinenler, gerçek mutluluğa ulaşmışlar demektir. Zira beka, millettir.

Hizanîzade
Kemal Fevzi

KÜRD EDEBİYATINDAN BAZI ÖRNEKLER

I (63)

Yukarıdaki başlık, birçok kimselerin gözünde hayrete yolaçan ve birtakım beyinlerde fazla bir şaşkınlık yaratan bir cümledir. Çünkü Müslüman milletler ve topluluklar arasında var olan gaflet ve yanıltma ve geleceğe ilişkin üzüntü ve kaygının bulunmayışı yüzünden, bir ırkın yalnız edebiyatı ile dili değil ve fakat aynı zamanda bütün varlığı dahi unutulmuşluk perdesi altında bırakılmıştır. İslâm dünyasının her tarafında perişan olan toplulukların ve ırkların yürek yakıcı hal ve durumları, bu iddianın ispatı için inandırıcı bir kanıt olduğu gibi, Halifelîğin merkezi ve bütün İslâm dünyasının bilim ve kültür kaynağı olan İstanbul kentinde erdemli, bilgili ve Kürdistan'da yıllarca genel hizmetler yerine getiren ve binlerce nüfusu yöneten birçok zatlardan "yahu, Kürd edebiyatı var mı, Kürd dili edebiyata elverişli mi?" gibi ham ve şaşkınlık veren soruları işitmek, yukarıda belirtilenlerin doğruluğunu kanıtlayan kesin bir kanıttır.

İşte duacıları da,(64) bu sorulara karşılık Kürd, Goran ve Kurmanc şiveleri üzerine saygıdeğer kimselerin edebiyatından ve halkın şarkılarından birkaç gazel, beyit, stran, goranî, lawje, hayran, lawik ve bîrîteleri yazıp çevireceğim ve "Jîn" dergisi sayfalarında sayın okuyuculara sunacağım.

HATIRLATMA

1- Bu yazının yazılması sırasında Kürd edebiyatçılarının divan, külliyât ve derlemelerinden yanımda hiç bir şey mevcut değildi. Ancak merhum Mela Ehmedê Cızîrî'nin "Dîwan"ını emanet yoluyla buldum ve Kürd soylularından birisi tarafından hediye olarak Mela Xıdırê Nalî'nin şiirlerinden 10 sayfalık bir defter elde ettim. Kürd milletinin dâhi edebiyatçıları olan Mela Ebdurrahîmê Ma'dûmî, Mela Ebdurrahîmê Wefayî, Şêx Rızayê Kerkûkî, Mîstefa Begê Kurdî, Hacî Mela Qadirê Koyî, Mela Ehmedê Xanî ve benzerlerinin eserlerini ele geçiremedim. Ve çoğunlukla yazılan şiirler, eksik ve tamam olmayan bir şekilde hatırımda kalmış sıradan şiirlerdir. Yoksa Kürd edebiyatının üst düzeydeki bölümünden değildir.

2- Eski şairler ve bütün Doğu edebiyatçıları gözünde şiir, yalnız ince, taze, yumuşak, güzel ve nazik bir anlamdan ibaret değildir. Ayrıca, böyle bir anlamı belirten tutarlı, güzel bir sanatı içeren, şirin, parlak, hafif ve zarif birtakım sözler ve bu sözleri düzenleyecek, vezinleştirecek ve bir araya getirecek aruzî, musikî ve gönül alıcı bir vezin ve bu vezni uzatıp tespit edecek bir ka-

(63) 31 numaralı dipnota bakınız.

(64) 32 numaralı dipnota bakınız.

fiyenin varlığı dahi gerekli ve şiirin asıl unsurudur. Oysa çeviride söz, vezin ve kafiyenin ortadan kaybolacağı açıktır. Bundan başka, çoğunlukla dillerin birbirlerinden ayrı, şivelerin değişik ve ifadelerin çeşitli şekillerde olmasından dolayı, anlamda dahi büyük bir başkalaşım ve tutarsızlığın meydana geldiği görülmektedir. Bu nedenle, Kürdçeyi pek iyi bilmeyen ve yazılan şiirlerin üstün niteliklerini tümüyle kavrayamayanlar, elbette bu gerçeği nazar-ı itibare alacaklardır.

NALÎ(*)

*

ÇEVİRİ(65)

1- Ey saki, eski bir kadeh bade ile aşk ve muhabbet âleminde yeni bir âdet ve ayin gerçekleştir ve bir eğlencenin coşku ve sevinci ile, tövbe ve ibadete dalmaktan oluşmuş olan iki yüz matemî darmadağın et.

2- Ey şu mecliste hazır bulunanlar, sakinin canlara dokunan kadehi boş bir şişe değildir. O, gökleri parçalayacak ve göklerin dönüş ve yuvarlanışlarını durduracak bir özellik ve güce sahiptir. Bu nedenle, feleğin dönüş ve etkilerine kesinlikle inanıp güvenmeyiniz. Fakat eğer mutlaka bir etkinin varlığına güvenmek gerekirse, kadehin dönüş ve etkilerine inanınız. Zira aşk ve muhabbet âleminde kadehin etkisi feleğinkinden kat kat fazladır.

3- Mey, saki ve kadehin zikri kuru sofuların fikrine muhalif ve itirazlarına yolaçtığı için, gelecek itirazlara karşılık der ki: Ey, sadece riya ve gösterişten oluşan heykel, yükümlülüklerden oluşan ağır yükleri ne zamana kadar başkası için taşıyacaksın. Madem öyle, riya ve cehalet zorluklarından, varsın arkan ve omuzların yara-bere içinde olsun.

4- Sofuların gidişlerini eleştirdikten sonra hunhar ve acımasız zalimlere saldırıyor: Ey vahşi zalim, güçsüz ve yoksullara karşı beslediğin çekememe ve kıskançlığın sebebi nedir? Neden hiç doymuyorsun? İşte, yoksulları kasap gibi kes ve tulum gibi şişmanlayıncaya kadar et ve yağlarını ye.

5- Ey açlık ve riyazet(66) sevdasında bulunan ve ahlak temizliği yerine mest ve şaşkın olmuş olan şeyh taslağı! Nefsin, Kürdistan'ın soylu atları gibi zevk ve iştihâ meydanlarında gelip gitmekte olup, hırs ve açgözlülük gereği olarak, geminde müthiş bir ısınma vardır. Sakın büyük bir dikkatle dizgini- ne bak.

(*) Nalî'nin şiirleri, Kürd Bîlbâs ve Kurmanc şivelerinden oluşan özel bir şive ve ince bir lehçe ile yazılmışlardır. Ve bu duruma göre Nalî, ulusal bir şairdir; bir kabile şairi ya da yalnız Süleymaniye şairi değildir. "Kürd Edebiyatçılarının Biyografileri" demek olan "Tabakat-ı Üdeba-i Ekrad" da bu rahmetli ve saygıdeğer şairin yaşam öyküsü sunulacaktır.

(65) Şiirin Kürdçesi yazının aslında yer aldığı için burada onu yeniden yazmaya gerek görmedik ve yalnız, yazar tarafından yapılmış olan Osmanlıca çevirilerini bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik.

(66) Riyazet: Tasavvufta, "az yeme, az uyuma, perhiz yapma" anlamlarında kullanılan bir deyim.

6- Nalî, çevresinde var olan gidişleri ve bu gidişlerin sahiplerini tümüyle eleştirdikten sonra, kendi özel tutumunu uyarma yoluyla belirtiyor: Eğer Güneş ya da Ay gibi parlak bir şekilde doğmak ve soydaşlarına hizmet etmek istersen doğruluk, ulusal onur ve mertlik sahibi bir topluluğun başı ol ve amaçlarını gerçekleştirmek için tek düşman olan gafletin üzerine geceleri bile saldır, uyku ve dinlenmenin yolkesicisi ol.

7- Ey Nalî, eğer bu tutum içinde hemen sonuç elde edilmezse kederlenme. Çünkü bu zulüm değil, tam tersine zamanın dönüşünün gereklerindendir ve mecliste hazır bulunanların gözünde açıktır ki sakinin iyilik ve merhame-ti toplu ve birlikte değil, tersine tek tek ve birer birerdir. Bu nedenle, biz de bu dönüş sırasında bir iyiliğe mutlaka kavuşacağız.

KURMANC ŞİVESİ ÜZERİNE HALKA ÖZGÜ STRAN(ŞARKI)

*

ÇEVİRİ(67)

Köyümüzde bulunan güzellerin bir kısmı hava alma ve geziye gidiyorlardı. Bu dilberlerin elleri ve parmakları balmumu gibi lâtif ve yumuşak, diş ve dudakları şeker gibi tatlı ve beyaz, kaşları Kürdistan prenslerinin kaşları gibi siyah ve yay biçiminde, belleri Kurmanc topluluğuna özgü ince ve nazik, ayaklarındaki yemeniler Musul vilâyetinde yapılan yemenilerdir. Sabah erken ve ezan zamanında bu gezi sırasında nazik, lâtif ve balmumu gibi yumuşak el ve parmakları ile reyhan, gül ve çiçekleri devşiriyorlardı.

(Devamı var)

M.M.(68)

(67) Bu şarkının da Kürdçe aslı asıl yazıda yer aldığı için, burada onu yeniden yazmaya gerek görmedik ve yazar tarafından yapılmış olan Osmanlıca çevirisini bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik.

(68) Li jêrenota 36'an binêrin (36 numaralı dipnota bakınız).

Kürd dilinin gramer kuralları konusunda ”Mukaddimet’ül-İrfan” adlı bir küçük kitap yayınlanmıştır. Dergimizin yönetim yerinde ve Şehzadebaşı’nda Kooperatif Şirketi civarında Kitapçı Hamdi Efendi’nin dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Dokor Abdullah Cevdet Bey kardeşimizin yönetimi altında onbeş yıldan beri yayımlanan ve cihad ve savaş ilânından sonra eski hükümet(69) tarafından kapatılan bu dergi, bu kez yine haftalık olarak yayınlanmaya başlamış ve 128 ve 129’uncu sayıları çıkmıştır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz. Yıllık abone karşılığı 250, sayısı ise 5 kuruştur.

Adres: İstanbul’da Cağaloğlu’nda İctihadevi’dir. Telefon numarası 865’tir.

(69) 60 numaralı dipnota bakınız.

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Kürdler münasebetiyle	Kurdîyê Bitlîsî
Kürdistan için	Kâmran Âlî Bedirhan
Kürdlerde durûb-ı emsal	Law Reşîd
Necmeddin Bey'e cevabımız	Heyet-i Tahririye
Feryad	Qazîzade M. Şewqî
Îttîfaq	E. Rehmî
Eşqa Welat	E. Rehmî

Nüşhası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

”KÜRDLER” MÜNASEBETİYLE(*)

İkinci nüshadaki makalemizde serd olunan mülâhazât, Kürdler arasında münteşir hurafelerden bahsolunurken ecnebî âsâra müracaatla — Kütüb-hane-i Millî’de mevcut olmayan— yeni vesikalara malik olunamayacağını irae eder. Avrupalıların ve onlardan iktibasen şimdiki Şarklıların Kürd hurafelerine dair edindikleri mâlumâtın temeli, —aldanmıyorsam— münhasıran Rus tedkikatıdır. Kürdleri, Kürdistan’ı tedkik eden akvam miyanında en çok çalışan ve hasbelmevki nisbî bazı muvaffakiyat istihsal eden Ruslardır. Diğer müdekkiklerin ve hele Almanların mihver-i tettebbuu, Petersburg Fen Akademisi’nin neşrettiği birkaç eserden ibarettir.

Binaberîn, Rus tedkikatının şerait-i sıhhat ve husulünü, yani esası mütalâa etmekle, o esas üzerine bina edilen tettebbuâtın haiz oldukları kıymet ve itibar kendiliğinden taayyün eder.

Maatteessüf arzedeyim ki, mukadderâtına dört yüz seneden beri bilihtiyar marbut olduğumuz hükümet-i Osmaniyenin bu babda göstermekten hâlî kalmadığı [2] lâkaydî-i elîme mukabil, tasavvurât-ı müstakbele-i siyasiyeleri

Kürdler ve Kürdistan'la pek sıkı alâkalar peyda eden Ruslar, bu milleti öğrenmek için çok çalıştılar, hayli fedakârlıklar ettiler. Fakat onlar da, yukarıda zikr-ü tâdad olunan perdenin maverasına nüfuz edemediler. Bizimle temasları, hele müteaddid istilâlar dolayısıyla, nisbeten fazla oldu. Lâkin Kürd bu sebeble daha fazla ketûm, müctenib, ihtiyatkâr olmuştu. Binaberîn, saha-i tedkik, evvel ve âhir, şehirlerin hudud-ı medeniyeti, bazı beylerin mihmannüvazlık haddini aşamayan daire-i ülfetleriyle mahdud kaldı. Görülüyor ki milliyetin tedkiki için en müsaid vasat kabul edilen tam ve keşf bir Kürd tabakasıyla meskûn, hemcivar akvam ve medeniyetlerin tesirlerinden uzak havâliye hülûl edemeyen Ruslar, diğerlerine nazaran şayan-ı şükran ve istifade netayic istihsal etmekle beraber, millî ananât ve hurafât yekûnüne, mevcud ve mâruf olanlardan maada bir şey ilâve edemediler.

Binaenaleyh, bu babda müracaat olunacak menba, **Şerefname**'den ibaret kalıyor. Menba-i millîmizin Kürdlerin menşesine dair tâdad ettiği hurafelerden birkaçı en kuvvetli vesikalardır. Millet arasında şayi olmak itibariyle de onları ehemmiyetle yad etmemek mümkün değildir. Şeref Han, iddia olunduğu gibi İran tesirlerine mağlub değil, o zamana kadar nisyan edilmiş bir hakikatı, Kürdlüğün İran milliyetine mensubiyetini ilk evvel idrak eden bir bahtiyardır. Milleti arasında tedavül eden rivayâtı bir müverrih sıfatıyla aynen kayd-ü zabt etmekten başka bir şey düşünmemiştir. Kendisinden üç buçuk asır sonra gelen muarızları alenen tağşî-i hakâyika sevkeden avamil, şövenlik, Şeref Han'ca mechuldü. Eserinde nakl-i vakayi ve rivayât hususunda iltizam ettiği safvet ve sadegi buna delildir.

Şimdi, nazariyât-ı tarihiyece en çok muvafık görülen millî hurafeleri tedkik suretiyle tayin-i menşe maddesine dönelim. Buraya kadar sebkedenden mütalâalardan, bu işte yalnız **Şerefname** menkulâtına istinad edileceği anlaşılmıştır. Oradaki rivayâtтан, bâhusus mecmuamızın birinci nüshasındaki makalede [3] mufassalen izah edilen Dehak efsanesinden istidlâl edileceği vechile, Kürdlerin menşei İranîdir. Bunu tekrar münakaşaya lüzum yoktur zannediyorum. Fakat bu iddiadan hiç bir zaman, "Kürdler muhtelif zamanlarda, muhtelif aşiretler halinde Kürdistan dahiline sevk edilmişlerdir ve asıl Kürdistanlılar bunlar değildir; Kürdler buraya müteferrik bir halde gelmişler ve daima da müteferrik bir halde yaşamışlardır; bunu Şeref Han da kabul etmektedir"(1) neticesi çıkmaz. Zulümdîde bir kısım Kürdlerin, ihtimal ki yine kendi hudud-ı hakimiyetleri dahilindeki dağlara, müstevlilerce zabt-ü işgali müstehîl istihkâmât-ı tabiiyeye dahaletleri hiç de müsteb'ad bir hadise değildir. Kürdlerin bugünkü Kürdistanlılar olmadığı iddiasına karşı da, Kürdlerin Kürdistan'a gelmesini intac eden vakayîin an-ı hudusü ile yaşadığımız asır arasında —rivayât-ı tarihiyeye nazaran— 4900 sene gibi uzun bir fasıla-i zaman mürur ettiğini söylemek kâfidir. Bir kere, Kürd hayat-ı tarihiyesine aid şu 49 asır, bir de bugünkü akvamın iddia-i hakimiyetle benimzedikleri veya benimsemek istedikleri manatik-ı arze mebde-i intikallerinin saydığı seneler adedinin küçüklüğü insafla mukayese edilirse, milletimizin

(1) **İctimaiyat** mecmuası, sayı 5, sahife 228, satır 10.

Kürdistan'a, —oraları bizden evvel başka bir kavimle meşgul olsa bile— vürüdü tarihinin azamet-i kıdemi önünde hicabla serfûrû olunmak lâzım gelir. Sonra, hangi bir millet vardır ki, adese-i tarih önüne geldiği günden asr-ı hazıra kadar geçen zaman zarfında yekpare bir mevcudiyet-i hayatiye ve siyasiye irae etmiştir! Binaenaleyh Kürdler de, zeval-ı azamet ve hakimiyetlerini müteakib, izmihlalzede her milletin yaptığı gibi mazî-i ihtişamlarına vusul için her fırsattan istifade ettiler; şurada burada, müteferrik ve fakat hükümet-i Cengiziye ve Timuriyeden daha uzun ömürlü devletler tesis eylediler ki, bu hükümetler, telâkkiyât-ı medeniyece muasırlarının çok fevkına yükselmişlerdi. Millet mefhumu asr-ı hazırdaki [4] şumul ve mânasını iktisab etmediği edvarde teferruk pek tabîî idi. Hem bu hal yalnız bize mi aiddi! Cihan-ı ırfana gıtabahş ehemmi-i ihtiraât-ı medeniye hediye eden bugünkü büyük, pek büyük milletlerin nısf asır evvelki hayat-ı tarihiyesine bir atf-ı nazar, "Kürdler müteferrik bir halde yaşamışlardır" ifadesindeki insafsızlığı, garazkârlığı isbata kâfi bir hüccet teşkil eder. Aşk ve iman-ı millî ile dolu kalbi şehname-ler yaratan, vakayi-i âliye müteveccih her âşık-ı milliyet Kürd gibi Şeref Han da, mazînin şanlı günleriyle halin şerefsiz eyyamını tezekkür ve milleti kemiren kuvvet-i nifak ve muhasedededen şikâyet ediyor. Lâkin hâşa summe hâşa, "Kürd milleti daima müteferrik bir halde yaşadı" safatasını hiç bir satır ve kelimesinde kabul değil, zıkr bile etmiyor. Şerefname meydandadır. Biz O'nda böyle bir şey görmedik. Münkirlerin kuvve-i icad ve nazar-ı tağlîti böyle bir keşfe mazhar olmuşsa lütfen ilân buyursunlar; biz de tashîh-i kanaat edelim.

Görülüyor ki bu efendiler, sahifeler dolu safsatlarla bir şey söylemek istiyorlar. Ben, günü gelince, onların aldandığını yüksek sesle bağıracağım. Şimdilik şuna iman edelim:

Millî hurafâtın tedkiki, bizi, Kürdlerin menşei İranîdir hakikatına îsal eder.

Kurdîye Bitlîsî

KÜRDİSTAN İÇİN (*)

Beşeriyeti, idraki yakan facialara mâruz bıraktıktan sonra harb mündefi oluyor.

Harb-i Umumîden mütevellid umumî, hususî, millî, ictimaî masaib nâmahduddur.(70) Dört seneyi mâsum beşeriyet için faziletsiz bir mukatele ile dolduran [5] bu meş'um mücadelenin insaniyete biraz teselli bahşeden noktası, fimâbâd hayat-ı beşeriyenin, çehre-i insanîyi kirleten kanlı, sefîl maske-

(70) 4 numaralı dipnota bakınız.

den müberra olarak yeni ve bütün mânasıyle insanî bir devre dahil olmakta bulunmasıdır.

Wilson'ın ondört şartında, her milletin kendisi tarafından idare edilmesi esasının artık dünyada kesb-i istikrar edileceği ilân olunuyor.(71)

Beşeriyetin siyasî makasıda artık bazıce olmayacağı beyan ediliyor.

İşte, insaniyet ve fazilet mübeşşirliğine yakışan samimî teklif. . .

Tarih-i âlemin bu en mühim devrinde, yeni bir vaziyetin medhal-ı istikrarında biz şimdi, maddî ve mânevî yüksek ehliyetlerle zindedar bir milletin ferdi sıfatıyla ve alnımız gibi açık bir lisanla serd-i ictihad etmek istiyoruz. Memleketimizi idare eden ve ilmin kabul ettiği esaslara hiç bir suretle istinad etmeyen sabık hükümet, nihayet programıyla birlikte sukut etti.(72)

Milletleri beş-on maddelik nizamname ile gayri tabîî usul ve kavanîn dahilinde idare etmek kanaati de, —hüsrangiz âkıbetler tevliid etmekle beraber— nihayet yıkıldı.

Tabîî hududu dahilinde millî inkişafını, tarih ve ananesinden alacağı kökler, cihan medeniyetinden ahz edeceği nur ile tağdiye edecek hür milletlerin hür istikbali nihayet küşad ediliyor. Şimdi kendisinden uzak, hukuku mağsub milletlere en hararetli bir samimiyetle müzaheret vâdeden, Kırım, Gürcistan, Ermenistan iklimlerine, bu iklimlerin müştak-ı istiklâl insanlarına zahîr olan Türk hükümetine hitabediyorum: Vilâyât-ı Şarkîye ve daha sair bazı cihâtta, İran'da toplu bir surette ananâtını, millî secayâsını, bütün maddî-mânevî kıymetlerini muhafaza ederek sert kayalıklı dağlarda hür sesinin aks-i sedasını dinleyen ve din-ü fazilet uğrunda, millî izzetinefsi yolunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen Kürd'ü ve Kürdistan'ı bu pek mühim dakikada derhatır ediniz. . .

[6] Albert Male'in, Oskar Man'ın ve bütün tarih-i felsefenin, esaslarını kurûn-ı ûlâdan inşiaab ettirdiği Kürd milleti, her şeyden sarfınazar, beşeriyete Salahaddin-i Eyyubî'yi vermiş olmak meziyetiyle haiz-i miknet ve kıymettir.

Yavuz Sultan Selim'e bilâ harb, dinî bir akîde, millî bir hayranîyetle arz-ı ittifak ve tabîiyet eden Kurdistan, bugün Türk milletinden de müzaheret göreceğinden ümidvardır.

Kabine'nin Meclis-i Millî'de kıraat ettiği beyanname de bu ümniyeti teyid ve tevsik ediyor.

Arabistan'ı hususî muhtar bir idareye mazhar etmesi de, hükümetin artık memleketi ârizî, gayri tabîî esaslarla değil, mâkul, ilmî kaideler dahilinde idare etmeye karar verdiğinin ayrı bir delilidir.

İnsanî, medenî prensipler, azîm menfaat endişeleri muvacehesinde, ilk serd edildikleri zamandaki safvet ve samimiyeti zayı ederler.

Kürd milleti, bu âkıbete mâruz kalmaktan, bu muzlim vaziyete düşmekten kendisini men'edecek kuvvet ve kabiliyeti kendisinde görüyor.

(71) Bu cümledeki "edileceği" sözcüğü dergide böyle çıkmışsa da bunun yanlış olduğu ve bu yanlışlığın bir dizgi hatası sonucu meydana geldiği anlaşılıyor. Doğrusu, "istikrar kazanacağı" anlamına gelen "kesb-i istikrar edeceği" olmalıdır.

(72) 60 numaralı dipnota bakınız.

Müzakerât ve mukarrerâtı henüz mechul bulunan Sulh Konferansına Kürdistan, bütün kuva-i milliyesini tealî ve tekâmülüne tahsis edebilecek bir şekilde çıkacaktır.(73)

Ancak bu irfan ve iman, milletleri beşeriyetin mefkûresi olan fazilet iklimine götürürken, daima irfan ve imanımız samimî olmalı ve millî şekîmine azim, itikad üzerine müesses bulunduğu unutulmamalıdır.

Kâmran Âlî Bedirhan

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL(74) (❖)

13 Teşrin-i Sanî 334(1918); Haydarpaşa

Durûb-ı emsalin gerek intisaclarındaki munakkahiyet ve mükemmeliyetten aid oldukları [7] lisanın derece-i kemalini göstermeleri, gerekse delâlet ettikleri meanî cihetiyle darbeden cemiyetlerin hususiyet-i ahvalına tercüman olmaları itibariyle, ehemmiyetleri muhtac-ı izah değildir. Hususen, Kürdler gibi hakkıyla tanınmamış bir millete aid olursa.

Mamafih durûb-ı emsalin umumiyet itibariyle mükemmel ve mânadar olması şart değildir. Basit ve ehemmiyetsiz olmakla beraber, bir zümre-i ictimaiyenin ufak bir meramını, mahsus bir temayülünü ifade ederse yine bir mahiyeti haiz demektir.

Şu nokta-i nazardan, aşağıda tâdad edilen yüz bu kadar darbimesel, iddia edilemez ki nadîde ve naşinîdedirler. Böyle olmakla beraber, cem' -ü telfiklerinden maksad, erbab-ı ilme nâcizane bir hizmetle, avamıl-ı ictimaiyeden mâdud olan bu kabîl sözlerin hafıza-i milletten silinmemesine gayrettir.

Şurası da şayan-ı kayd-ü dikkattir ki, Kürdçe durûb-ı emsal ekseriyetle müsecca' olmakla beraber, söz arasında çokça sarf ve istimal olunagelmektedirler.

Tedkikte sühuleti bâis olmak için ictimai, hamasî, edebî, hükmî, hadisevî, ailevî, ziraî-rasadî, tarihî, efsanevî, mizahî, inşai diye tasnifâta şürû' olunur.

(73) "Barış Konferansı" anlamına gelen "Sulh Konferansı"ndan maksat, I. Dünya Savaşından sonra, yenik Osmanlı devleti ile galip müttefik devletler arasında barış yapılması amacıyla toplanan Paris Konferansıdır. Bu konferansta Kürdistan'ı Şerif Paşa temsil etmiştir. Konferansın sonunda, Kürd ulusunun kendi toprakları üzerinde kendi geleceğini kararlaştırması ve isterse kendi bağımsız devletini de kurabilmesi hakkını öngören Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın tarihi 10 Ağustos 1920'dir.

(74) Durûb-ı emsal: Özdeyişler, atasözleri.

İCTİMAÎ

"Ne malê pirr, ne gerdena istûr".

Gerek servet-ü sâ mân, gerek sıhhat-ı can bu âlemde âkıbet mahkûm-ı fenadır.(75)

"Ewê ku dest kirîye, dê û bab nekirîye".(76)

Bizzat elin yaptığını ana ve baba yapmamıştır.

"Mirovê sebrê, melîkê Misrê".(77)

Sabreden, Mısır'a sultan olur.

"Çawan saq e, gore liyaq e".(78)

[8] Tozluğuna göre çorap uymuştur.

"Dilê şivan hebî, ji nêrî golemast çêdike".(79)

Çobanın meramı olursa tekeden golemast, süt ile yoğurdun mahlûtü, çıkarır.(80)

"Şam şekir e, wetan şîrîntir e".(81)

Şam şeker gibi ise de vatan daha tatlıdır.

"Rê dibî bost, neyar nabî dost".

Yol kısılır, düşman dost olmaz.(82)

"Lema dinya ava ye, her kes bi aqilê xwe şa ye".(83)

Alemin nizam ve mâmuriyeti, herkesin kendi aklını beğendiğindendir.

"Aqil taca zêrîn e, li serê her kesî nîne".

Akl bir altın tacdır ki herkesin başında değildir.

-
- (75) Bazı yörelerde "ne bi malê pirr, ne bi gerdena stûr" şeklinde söylenen bu atasözünün asıl anlamı şöyledir: "İnsanın ne fazla mal ve serveti olsun, ne de kalın ensesi olsun". Kalın ense, zulüm ve zorbalığı simgeliyor.
- (76) Ev peyv li gelek hêlan waha tê gotin: "A ku destan kirîye dê û bavan nekirîye".
- (77) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "Xwedîyê sebrê, milûkê Misrê".
- (78) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "Çawa çaq e, gore liyaq e"; li hêlna jî "çawa çaq e, saq liyaq e".
- (79) Ev peyv li hin hêlan waha tê gotin: "Ku dilê şivan bixwaze, dikare golemast ji nêrî çêke".
- (80) Doğrusu, "çobanın canı isterse tekeden bile bir yoğurt gölü meydana getirir" anlamıdır.
- (81) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "Şam şekir e, wetan şîrîntir e".
- (82) Doğru çeviri, "yol bir karış olur, düşman dost olmaz" biçimindedir.
- (83) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "Dema dinê ava bû, her kes bi aqilê xwe şa bû".

"Nan bide nanpêjan, bila nanek zêde bî".(84)

Ekmeği ekmek pişiriciye ver, bir ekmek de fazla ver.(85)

"Înkar kela mêran e".

Înkâr yiğidin kalesidir.

"Jin kele ye, mêr fele ye".(86)

Kadın müstahkem bir kale, erkek mühacim gibidir.(87)

HAMASÎ

"Bexê nêr ji kêrê ra ye".(§)(88)

[9] Erkek kuzu bıçak içindir.

"Av ku da ser serî, çi bostek kêr, çi zêde".

Su, başı aştıktan sonra bir karış artık, bir karış eksik olması haiz-i ehemmiyet değildir.

"Mêrê çê simbêl li dev da".(89)

Kahraman erkeğin bıyıkları ağzındadır.

"Ewîl dibêjin şêrejin, paşê dibêjin şêremêr".

Evvelâ dişi arslan, sonra erkek arslandan bahsedilir.

"Derba mêran yek e".

Yiğidin hamlesi birdir.

(84) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "Nanê xwe bide nanpêjan, bila naneka te zêde here".

(85) Doğrusu, "varsın bir ekmeğin de fazla gitsin" şeklindedir. Buradaki fazlalık, fazla ve rilen ücret demektir.

(86) Ev peyv li gelek hêlan waha tê gotin: "Jin kele ye, mêr mifte ye".

(87) Mühacim: Saldırıya geçen, saldırgan. Bu atasözünün birçok bölgelerdeki öbür söyleniş biçimi ise, "kadın kaledir, erkek anahtardır" anlamındadır.

(§) Rusların Erzurum konsoloslarından İskender Jaba nam müellif-i muhterem, bu mese- lin Kürdçe-Fransızca olarak topladığı hikâyât miyanında, Bayezid havalîsi ekâbir-i ka- dîmesinden İbrahim Paşa'nın vekilharcı, aleyhinde tertib edilen fesaddan ve bu yüz- den mahkûm-i idam olduktan sonra hükm-i idamı, kemal-i metanetle ipi kendi eliyle çekmek suretiyle icra ettiği esnada darbettiğini ve Büyük Napoléon'un bu hikâyeyi telmihan, top üzerinden askerlerine irad-ı nutuk ederken, "c'est la même idée que le kurde exprimait en mourant" söylediğini kayd eyler.

(88) Ev peyv li hêlna waha ye: "Bexê nêr, jibo kêr".

(89) Awayê rast, "di dev da" ye.

”Rê bî bila dûr bî, bûr bî bila kûr bî”.(90)

Yol olsun, varsın uzak olsun, geçid olsun, varsın derin olsun.

”Bêhna Şahbaz kete kepû”.

Şahbaz’ın kokusu geldi.(1)

(Mâbâdı var)

Law Reşîd

NECMEDDİN BEY’E CEVABIMIZ (*)

Hacmimizin adem-i müsaadesi mani olmasaydı, itab ve iltifat karışık makalenize uzunca bir cevap verecektik. Biz, bugünkü şekliyle mülk-ü millete [10] ika-i mazarrattan başka hiç bir faide temin etmeyen ve bir türlü şahsî dedi-kodu mahiyetinden yukarı yükselmediği neşriyât-ı ahîre ile bir kat daha kuvvetle taayyün eden mücadelât-ı siyasiyeye karışmayı pek akîm bir alış-veriş telâkkî ettiğimizden, neşriyât-ı ilmiye gibi hakikaten güç bir vazifeyi tekabbül etmeye cesaretyâb olmuştuk. İşe başlarken de söylediğimiz vechile bunu iktidarımızın fevkinda ve pek ağır telâkkî ettiğimiz halde, milletimizin efrad-ı münevveresinin mazhar-ı muaveneti olabilmek ümidi bizi teşcî’ etmişti. Evvelâ şunu arz edelim ki biz, İslâmların taksim-i a’mal kabiliyetinden mahrumiyeti hakkındaki iddianızı kabul edemiyoruz ve bunu üç yüz milyonluk bir kitle-i beşeriyete tevcih edilmiş pek asabî ve haksız bir hücum telâkkî etmekte mustar bulunuyoruz.(91)

Vakit ve nakit izaasından başka bir faidesi olmayan münakaşalardan ictinaba muvaffak olur ve filhakika maksad ve programımız dahilinde sarf-ı mesâ’î etmekliğimize fırsat verilirse, pek az bir zaman müruru ile bu kabîl iddiaları fiilen cerh eylemek azmindeyiz ve bu meramımızı alenen ilânda da bir beis görmüyoruz.

Bir de azizim, bilirsiniz ki mukayese aynı cins şeyler arasında tesis olunabilir.

(90) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: ”Bîla rê be bîla dûr be, bîla bûr be bîla kûr be”.

(1) Şahbaz, meşhur ”Alıkan” aşireti reislerinden İsmail Ağa’nın beynel-aşair şecaatiyle mâruf yeğeni imiş. Yeğenin bir aralık gaybubetinden isitifade ile civar aşiret beyleri, İsmail Ağa’yı dâvet ve sıkıştırmaya kalkıştılar. Meseleyi haber alan Şahbaz, amcasının yardımına koşar ve çadırın arkasından tüfeğinin ucuyla amcasını vücudundan haberdar eyleyler. Bunun üzerine İsmail Ağa yüksek perdeden atıp tutmaya ve düşmanları susmaya başlar. Çadırın köşesinde ayran çalkalamakla meşgul seksenlik kadın, keyfiyete hayret ile meseli darbeder.

(91) ”Üç yüz milyonluk kitle”den maksat, Müslümanlardır.

O halde, bizi Avrupa erbab-ı irfanıyla mukayesede bir parça insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Bâhusus bizim neşriyât-ı ilmiye namını verdiğimiz şeyler Kürd tarih, edebiyat ve ahval-ı ictimaiyesine dair destres olabileceğimiz malumâtı ilân, şimdiye kadar bu bahislere mütaallik söylenmiş, yazılmış şeyleri muhakk zannettiğimiz nokta-i nazar-ı millîmize göre bir parça tenkid etmekten ibarettir ve tasdik edersiniz ki bunlar da mebahis-i ilmiye zümresine dahildir. Biz, Kürdlere hizmet edebilmeyi, bu vadide icra edilecek tedkikat ve neşriyâtın vüs'at ve kesretine manût görüyoruz. İtiraf ederiz ki, her başlangıç gibi bizimki de ibtidaîdir. Fakat üzerinde sebatla çalışılırsa, beğenmediğiniz esas, her türlü tasavvurât-ı siyasiyeye bir mebna-i rasîn olabilir. Şunu da unutmayalım ki, cemiyetgâh-ı [11] milele bir elde tarih, diğerinde kamus-ı millî bulunduğu halde girilebilir. Oraya duhulün varaka-i hüviyeti yalnız bunlardır. Evet, hal müşküldür, serî' icraata ihtiyac gösteriyor. Bizim tarz-ı mesaînin inkişafı ise vakte, pek uzun zamanlara muhtacdır. Lâkin milletlerin hayatı mevzu-i bahs olurken mikyas-ı zaman sene değil, asır veya asırlardır. "Jîn"i çıkarmakla biz, şimdiye kadar milletimizce iltifat edilmeyen bir çığır açıyor, bir esas koyuyoruz. İlim ve iktidarımızla mütenasib, vazî' bir programımız vardır. Bunun fevkındaki işleri daha yüksek düşünüp yapanlara terketmeyi muvafık buluyoruz. Mukadderât-ı milel hakkındaki nazariyâtın derece-i samimiyetine gelince; İstanbul evrak-ı havadisıyla halic-i Dersaadet'e ufak bir atf-ı nazar, bu babda vâzih bir fikir verir zannederiz.(92) Hürriyet-i milel gününü idrak edecek bahtiyaran-ı beşerin, asrımızdan birçok yüz senelik uzak bir âtiye aid olduklarına kani bulunuyoruz.

Temenni edelim ki istikbal-i karîb, bu "prensip"lerin vâzî' ve dilbestelerini tekzib etmesin.

21 Teşrin-i Sanî 334(1918)

Heyet-i Tahririye

(92) Halic: Körfez.

Dersaadet: Osmanlılar döneminde İstanbul için kullanılan ve "mutluluk yeri" anlamına gelen özel ad.

Yazıda bu iki sözcük, mecazî olarak, "İstanbul'un köşesi-kıyısı" anlamında kullanılmıştır.

FERYAD

Cebînî mebnayî zîw kird huma xalî muşqî Tatarî
Şede(1) şil, çaw bekil, rû sûregul, terrar û eyyar î!

- [12] Be bala serwî bustan, letafet mu'cîzussexâ
Ke zarit huqqey bilûr û didanî durrî şawarî

Be lence-w lareket wa dîyar e neş'etû le Kurdan e
We îlla çon debêtin pêkwe zulm û wefadarî?!

Ke awî cogeley Sablaxî neş'ey çawî mexmûrit
Le mêngul e, Sehend (2) û kêwî Lacanî(3) befir alemê barî

Temaşay çawî badamît û sebrim mani'ul-cem'eyn:
Şerabî nalî eşq û emir fermûnit be huşyarî

Cefayî nûrî dîdey min, le ser dil gewrekêwêk e
Xuday şefqet, were qurban desa carê be xemxwarî!

Were, ta şerhî ehwalî dilî xomet le bo bêjim
Were, ta min be fermês kim, bişom bot perdeyî tarî

Elîmullah le paş teşrîf û çûnî to le "Sablaxê"
Weten wêran û mal sûta-w dekêj bêla û xwên barî

De nêw mêngulekan da sûsî zend û helaley sûr
Le bax û baxçekan da bulbulî şeyda û pasarî

Be zulm û cewrî duşmin bû beharyan zerdepayîzêk
Le bêrehmî û dilsextî be baryan bar le lêw barî

Le axayan û eşraf û melayan, kes nema ewro
Le ser enqazî malyan xo dexwênê kund(4) be bêarî

Le wey pêş min ke demgot ey birakan xeflet û bes bê!
Cefat fermû we te'net da ke Şewqî bo çî bazar î?

-
- (1) Le Mukrîyan adet e, ciwananî kîjan le batî wistire, şede le ser debestin. Le awrîşmî ye.
(2) Kêwêkî xoş e û fênîk e le hewaley Sablaxê.
(3) Nahîyeyêk e le nêzîkî Sablaxê. Cêgay eşîretî Mameş e.
(4) Be Farisî bûm, bayqûs.

[13] Ewî weqtî eto mest û xurûr û husn û anit bûy
Eto şa-w min ciwanêkî feqîr bûm rûbeşer şarî

Le tîjî agirî eşqî to zêhnim hinde mudrik bû!
Kê ew ehwalekanim yek be yek dîbû be bêdarî

Mosil, 1332 (1916)

Qazîzade
M. Şewqî

ÎTTÎFAQ

Ez temaşe dikim; heçî tiştê dibêjin'ê qewet, ew bi danayeka kerîyê bêhem-mîyet çêbûne.(93) Mesela, ehemmiyeta mûyekê çunîne. Wekî berhev dikin, dirêsin, dibîte ben. Ewan benan têkda radiçînin, dibîte werîs, qeweta werîs di-bînî. Sê û çar mêr neşên bizdînin.(94)

Her wisan temaşe dikim, togilê kirkirikan pûsekeke bêhemmiyet e. Wekî dirêsin dibîte kab. Wan kaban têkda radiçînin, dibîte "xalat", ku waporêd hinde mezin û hinde biqewet her wekî kelekekê dikêşite îskelê. Dîsa tê difiki-rim; çîyayêd hinde mezin diqewirînin,(95) rîyan çêdikin, hinde qeder palan, hinde qeder hostan didine şolê. Mesrefa wan hesaba milyonan e. Eceba ew pa-re ji kîsikê mirovekî derdikevin?

— Nexêr.

— Bi çawan berhev dikin?

— Mesela her kesek mehê deh qurişan didin. Serê mirovê deh quriş, ya he-zar mirovan diket deh hezar quriş. Di deh mehan da sed hezar diket. Karê wî jî hinde pare dibin deynê banqek.(96) Bi wê banqê çîyan werdigerînin, şe-menduferan çêdikin, dinyayê nêzîkê yek(97) dikin, behran têkilê yek dikin, çeman werdigerînin, şolan dikin, kiryanan rast dikin.(98)

[14] Welhasil, tiştê bêhemmiyet em ku lê difikirin, dewlet li serê tefaq û yekbûnê, dibîte tişteki mezin. Ji wê hindê ye hemî millet berê tefaqê çêdiket, paşê di şolan da muweffeq dibit. Meqseda me ew e, ku em ji hemî milletan

(93) Danayek: Berhevkirin, yekkirin, civandin.

(94) Bizdînin: Bibizdînin, biqetînin.

(95) Diqewirînin: Diqewêrin, nava wan dikolin.

(96) Ev cumle di kovarê da waha hatîye çapkirin. Bi gumana me şaşîyeka çapkirinê tê da he-ye û rastê wî waha ye: "Bi qasê wî jî pare ji banqak tên deynkirin".

(97) Nêzîkê yek: Nêzîkê hev.

(98) Kiryar: Kirîn-firotin.

paşvemaŷî ne, aqil ji ben û rêsan û kab, xalatan bigirin, berhev bibin, bibine yek. Eger ne, dest bi Fathe û Yasîne bikin, ku li pêş huzûra Xwedê dê çawan cewaba xwe bidin. Çunkî xwîna milletekî weha reben Xwedê dê ji me bixwazit. Ji min gotin, ji we îttîfaq, ji mezinan hîmmet, ji biçûkan xîret, ji rûhanîyeta Pêxember aleyhîssalat-u wesselâm îmdad, ji Xwedê mu-weffeqîyet.

15 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

EŞQA WELAT

Buhar hat, şîn bûn gîya
Cil ber kirin, xemilîn çîya
Geştan bikin ser kanîya
J'xêzê diçit şibhê zîya
Berraq û pak û safîya
Eşqa welat, eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat(99)

[15] Carek dî min dîba xwezî
Konêd-i reş, kerîyêt pezî
Tomast li ser avêt tezî
Zerîyêt wekî sirmekezî
L'bêrîyê li pey bizinan dibezi
Eşqa welat eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat

Bo çi ji te em bûn cuda(100)
Me terk kirin lezzet, sefa
Şahan kuçe dane geda
Hatin li bin xanîyê me da
Terka te kir bona Xweda
Eşqa welat, eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat

(99) Pat: Peht, Pijand.

(100) Peyvika "cuda" di eslê kovare da bi awayê "xuda" derketibû. Lê eşkera ye ku ew bi şaşî wisa hatiye çapkirin. Ji ber vê yekê, me ew bi awayê rast, "cuda" nivîsî.

Kanê welatê serhedan
 Sotin ewan atesgedan(101)
 Lewra ku gur bûne şivan
 Dengê bilûlan, nalîyan
 Dengê hewaran, gazîyan
 Eşqa welat, eşqa welat
 Te cerg û mêlakê me pat

Dengek tune, şolek ecîb
 Em mane sergerdan, xerîb
 Dûr bûn j'welatê dîlfirîb(102)
 Carek dî dê bibite nesîb
 çûna li wê? Rebbê mucîb(103)
 Eşqa welat, eşqa welat
 Te cerg û mêlakê me pat

[16] Dibêjin welat bo dijmin e
 Ez sax bibim qet mimkun e!
 Xîret, hemîyyet zamin e(104)
 Eşqa wî mêhvanê min e
 Qurban ji wî ra, mergê min e(105)
 Eşqa welat, eşqa welat
 Te cerg û mêlakê me pat

17 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
 E. Rehmî

(101) Atesgede: Perestgeha Zerdeştîyan. Li vir mexsed jê eserên Kurdistanê yên dêrîn in.

(102) Dîlfirîb: Dilkêş.

(103) Rebbê mucîb: Xwedayê ku duayên mirov qebûl dike.

(104) Hemîyyet: Xîreta welatevînîyê.

Zamin: Pêkanînox, ew kes yan jî ew tiştê ku şolek pêktîne û garantî dike.

(105) Merg: Mirin. Wisa tê zanîn ku hozan dixwaze bide famkirin ku ew amade ye ku xwe di rîya welêt da bike gorîn û bimire. Dibe ku peyvika "merg" di eslê xwe da "mêrg" be û di kovarê da bi şaşî bi awayê "merg" hatibe çapkirin.

* *
*

TEŞEKKÜR (❖)

Gazetemizin intişarını tebrik ve muvaffakiyet temenni eden **Hadisât, Tercüman-ı Hakikat, Yeni Gün, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Yeni İstanbul, İnkılab** gazeteleri ile **İctihad** ve **Haftalık Gazete** mecmualarına beyan-ı minnetdarî eyleriz.

KÜRD MÜNEVVERANINDAN BİR RİCA (❖)

Mecmuamızın hedef ittihaz ettiği maksadlardan biri de, eski Kürd ulema, üdeba ve şuarasının elde edilecek divan ve eş'ar-ı sairesini, Kürd lisan ve tarihine dair yazılmış yazılarını bir sıra dahilinde neşretmektir.

Bundan dolayı, nezdlerinde bu gibi âsâr-ı milliye bulunan zevâtın muavenetlerine arz-ı ihtiyac ediyoruz. Mecmuamız, gösterilecek şerait dahilinde ve teminât-ı lâzime vermek üzere, bu kabîl âsârın idarehanemize iare edilmesini muhterem milletdaşlardan rica ediyor ve ayrıca lisan, tarih ve ictimaiyat-ı milliyemize dair tedkikat ve neşriyata bu sırada ehemmiyet-i mahsusa verilmesini şayan-ı istirham buluyor.

"Jîn", sahaifini bu mebahise mütaallik makalâta maaşşükran küşade bulunduracaktır.

ADRES:

Babıâî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZİ MAHALLİ:(106)

Babıâî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 130 ve 131'inci numroları çıkmıştır. Kari'lerimize tavsiye ederiz. Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

(106) Tevzi mahalli: Dağıtım yeri.

WERGERANÊN JÎMAREYA 3'YAN

3'ÜNCÜ SAYININ ÇEVİRİLERİ

”KÜRDLER” DOLAYISIYLA

İkinci sayıdaki yazımızda açıklanan düşünceler, Kürdler arasında yaygın bulunan efsanelerden sözedilirken yabancı eserlere başvurmakla, Millî Kütüphane’de bulunmayan yeni belgelere sahip olunamayacağını gösterir. Avrupalıların ve onlardan alıntı yapan şimdiki Doğuluların Kürd efsaneleri hakkında edindikleri bilgilerin temeli, aldanmıyorsam sadece Rus incelemeleridir. Kürdleri ve Kürdistan’ı inceleyen milletler arasında en çok çalışan ve konumları gereği nisbî bazı başarılar elde eden, Ruslardır. Öbür araştırmacıların ve hele Almanların araştırma odakları, Petersburg Bilim Akademisi’nin yayınladığı birkaç eserden ibarettir.

Bu nedenle Rus incelemelerinin sağlık ve elde ediliş koşullarını, yani esas gözden geçirmekle, o esas üzerine kurulan araştırmaların içerdikleri değer ve itibar kendiliğinden belirlenir.

Üzülerek belirteyim ki, 400 yıldan beri isteyerek kaderine bağlı olduğumuz Osmanlı hükümetinin bu alanda göstermekten boş kalmadığı acı kayıtsızlığa karşılık, geleceğe ilişkin siyasal tasarıları nedeniyle Kürdler ve Kürdistan’la pek sıkı ilişkiler kuran Ruslar, bu milleti öğrenmek için çok çalıştılar, hayli fedakârlık ettiler. Fakat onlar da, yukarıda anlatılıp sayılan perdenin gerisine nüfuz edemediler. Bizimle temasları, hele birçok işgaller dolayısıyla, nisbeten fazla oldu. Ne var ki Kürd, bu nedenle daha fazla suskun, çekingen ve ihtiyatlı olmuştur. Bu nedenden ötürü, inceleme alanı, önünde sonunda kentlerin uygarlık sınırlarını, bazı beylerin konukseverlik sınırlarını aşamayan dostluk çerçevesiyle sınırlı kaldı. Görülüyor ki milliyetin incelenmesi için en elverişli ortam kabul edilen tam ve yoğun bir Kürd tabakasıyla meskûn olan ve komşu milletlerin ve medeniyetlerin etkilerinden uzak bulunan yörelere giremeyen Ruslar, diğerlerine göre şayan-ı şükran ve yararlanılabilecek sonuçlar elde etmekle birlikte, ulusal töreler ve efsanelerin tümüne, var olan ve bilinenlerden başka bir şey ekleyemediler.

Bu nedenden ötürü, bu alanda başvurulacak kaynak, ”Şerefname”den ibaret kalıyor. Bu millî kaynağımızın Kürdlerin kökenine ilişkin saydığı birkaç efsane, en büyük güçlü belgelerdir. Millet arasında yaygın olmaları dolayısıyla de onları önemle anmamak olanaksızdır. Şeref Han, iddia edildiği gibi İran etkilerine yenik düşmüş değil, o zamana kadar unutulmuş bir gerçeği, Kürdlüğün İran milliyetinden geldiğini ilk önce kavrayan bir mutlu insandır. O, milleti arasında yaygın bulunan söylentileri bir tarihçi sıfatıyla aynen yazıp kaydetmekten başka bir şey düşünmemiştir. Kendisinden üç buçuk yüzyıl sonra gelen muhalifleri gerçekleri açıkça çarpıtmaya iten etkenler ve şöenlik, Şeref Han’ca bilinmemekteydi. Eserinde olayları ve söylentileri aktarmak konusunda gösterdiği duruluk ve sadelik buna kanıttır.

Şimdi, ”tarih teorilerince en çok uygun görülen millî hurafe”leri inceleyerek, köken belirleme konusuna dönelim.

Buraya kadar geçen düşüncelerden, bu işte yalnız ”Şerefname”nin aktardıklarına dayanılacağı anlaşılmıştır. Oradaki söylentilerden, özellikle dergimizin birinci sayısındaki yazıda ayrıntılı biçimde açıklanan Dehak efsanesiyle kanıtlanacağı gibi, Kürdlerin kökeni İranlıdır. Bunu yeniden tartışmaya gerek yoktur sanıyorum. Fakat bu iddiadan, hiç bir zaman, ”Kürdler çeşitli zamanlarda, çeşitli aşiretler halinde Kürdistan içlerine sevk edilmişlerdir ve asıl Kürdistanlılar bunlar değildir; Kürdler buraya dağınık bir halde gelmişler ve daima da dağınık bir halde yaşamışlardır; bunu Şeref Han da kabul etmektedir”(1) sonucu çıkmaz. Zulüm gören bir kısım Kürdlerin, ihtimal ki yine kendi egemenliklerinin sınırları içindeki dağlara, istilâcılarca zapt ve işgali olanaksız olan doğal müstahkem mevkilere sığınmış olmaları hiç de uzaksanacak bir olay değildir.

Kürdlerin Kürdistan’a gelmeleri sonucunu doğuran olayların meydana geldiği an ile yaşadığımız yüzyıl arasında tarihsel rivayetlere göre 4900 yıl gibi uzun bir zaman parçasının geçtiğini söylemek yeterlidir. Bir kez, Kürd tarihsel yaşamına ait şu 49 yüzyıl, bir de bugünkü milletlerin egemenlik iddiasıyla benimsedikleri, ya da benimsemek istedikleri, Yeryüzü bölgelerine geçişlerinin başlangıcının gösterdiği yılların sayısının küçüklüğü insafla karşılaştırılırsa, milletimizin Kürdistan’a girişi —oraları bizden önce başka bir halkın işgali altında olsa bile— tarihinin kıdemliliğinin büyüklüğü önünde mahcup olarak baş eğmek gerekir. Sonra, hangi bir millet vardır ki, tarih merceğinin önüne geldiği günden bugünkü çağa kadar geçen zaman içinde tekdüzen bir yaşamsal ve siyasal varlık göstermiştir! Bu nedenle Kürdler de, büyüklük ve egemenliklerinin ortadan kalkmasından sonra, gücünü yitiren her milletin yaptığı gibi, görkemli geçmişlerine kavuşmak için her fırsattan yararlandılar; şurada burada, dağınık ve fakat Cengiz ve Timur hükümetlerinden daha uzun ömürlü devletler kurdular ki, bu hükümetler uygarlık ölçüleri bakımından çağdaşlarının çok üstüne yükselmişlerdi. Millet kavramının çağımızdaki kapsam ve anlamını kazanmadığı dönemlerde dağınıklık pek doğaldı. Hem bu durum yalnız bize mi özgüydü! Bilim ve kültür dünyasına imrenilecek önemde medenî icatlar armağan eden bugünkü büyük, pek büyük milletlerin yarım yüzyıl önceki tarihsel yaşamlarına bir göz atmak, ”Kürdler dağınık bir durumda yaşamışlardır” sözlerindeki insafsızlığı, garazkârlığı kanıtlamaya yeterli bir kanıt oluşturur. Millî inanç ve tutku ile dolu kalbi şehnâmeler yaratan, yüce olaylara yönelik milliyet tutkunu her Kürd gibi Şeref Han da, geçmişin şanlı günleriyle şimdiki durumun şerefsiz günlerini düşünüyor ve milleti kemiren nifak ve kıskançlık etkeninden yakınıyor. Fakat asla ve asla, ”Kürd milleti daima dağınık bir durumda yaşadı” saçmalığını hiç bir satır ve kelimesinde, değil kabul, bunun sözünü bile etmiyor. ”Şerefname” meydandadır. Biz O’nda böyle bir şey görmedik. İnkârcıların icat güçleri ve aldatmaca görüşleri böyle bir keşifte bulunmuşsa, lütfen buyurup açıklasınlar, biz de kanımızı değiştirelim.

(1) ”İctimaiyat” dergisi, sayı 5, sayfa 228, satır 10

Görülüyor ki bu efendiler, sayfalar dolusu saçmalıklarla bir şey söylemek istiyorlar. Ben, günü gelince onların aldandığını yüksek sesle haykıracağım. Şimdilik şuna inanalım:

Millî efsanelerin incelenmesi, bizi, "Kürdlerin kökeni İranlıdır" gerçeğine ulaştırıyor.

Kurdîyê Bitlîsî

KÜRDİSTAN İÇİN

Savaş, insanlığı, kavrayış yeteneğini bile yakan facialara uğrattıktan sonra defolup gidiyor.

Büyük Savaştan doğan genel, özel, ulusal, sosyal felâketler sınırsızdır.(107) Suçsuz ve günahsız insanlık için hiç de erdemli olmayan bir boğuşma ile dört yılı dolduran bu uğursuz kavganın insanlığı biraz avutan noktası, bundan böyle, insanlık yaşamının, insanlığın yüzünü kirleten kanlı ve aşağılık maskelerden arınmış olarak yeni ve tüm anlamıyla insancıl bir döneme girmekte bulunması ümididir.

Wilson'ın 14 ilkesinde, her milletin kendi kendini yönetmesi esasının artık dünyada karar kılacağı açıklanıyor ve insanlığın siyasal amaçlara artık oynayacak olmayacağı belirtiliyor.

İşte insanlık ve erdem misyonerliğine yakışan samimî öneri! . .

Dünya tarihinin bu en önemli döneminde, yeni bir durumun istikrarı başlangıcında, biz şimdi, maddî ve manevî olarak canlı bir milletin ferdi sıfatıyla ve alnımız gibi açık bir dille görüşlerimizi ortaya sermek istiyoruz. Ülkeyi yöneten ve bilimin kabul ettiği esaslara hiç bir şekilde dayanmayan eski hükümet, nihayet programıyla birlikte düştü.(108)

Milletleri 5-10 maddelik yönetmeliklerle ve doğal olmayan yöntem ve kurallar içinde yönetme kanısı da, hüsrân getiren sonuçlar doğurmakla birlikte nihayet yıkıldı.

Doğal sınırları içinde ulusal gelişmelerini, tarihten ve geleneklerinden alacakları köklerle ve dünya uygarlığından elde edecekleri ışıqla besleyecek olan özgür ulusların özgür geleceği, sonunda açılıyor. Şimdi, kendisinden uzak, hakları gasp edilmiş milletlere en ateşli bir samimiyetle destek vâdeden ve Kırım, Gürcistan, Ermenistan bölgelerine, bu bölgelerin bağımsızlık tutkunu insanlarına arka çıkan Türk hükümetine sesleniyorum: Doğu illeri ve daha başka bazı yörelerde ve İran'da, toplu bir şekilde geleneklerini, millî niteliklerini, bütün maddî ve manevî değerlerini koruyarak sert kayalıklı dağlarda özgür sesinin yankısını dinleyen ve din ve erdem uğrunda, ulusal onuru

(107) 17 numaralı dipnota bakınız.

(108) 60 numaralı dipnota bakınız.

yolunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen Kürd'ü ve Kürdistan'ı bu pek önemli dakikalarda hatırlayınız.

Albert Male'in, Oskar Man'ın ve bütün felsefe tarihinin köklerinin ilk çağlardan beri gelişip boy attığını kabul ettikleri Kürd ulusu, her şey bir yana, insanlığa Salahaddîn-i Eyyubî'yi vermiş olmak meziyetiyle kudret ve değere sahiptir.

Dinsel bir ideoloji ve ulusal bir hayranlıkla ve savaşız olarak Yavuz Sultan Selim'e ittifak ve bağlılık arzeden Kürdistan, bugün Türk milletinden de destek göreceğinden ümitlidir.

Kabine'nin Millet Meclisi'nde okuduğu bildirge de bu özlemi pekiştirip güçlendiriyor.

Arabistan'ı özel ve özerk bir yönetime kavuşturması da, hükümetin, artık ülkeyi, geçici olan ve doğal olmayan esaslarla değil, makul ve bilimsel kurallar içinde yönetmeye karar verdiğinin ayrı bir kanıtıdır.

İnsancıl ve uygarca ilkeler, ilk ortaya konuldukları zamanki duruluk ve içtenliklerini, büyük çıkar kaygıları karşısında yitirirler.

Kürd ulusu bu akıbete uğramaktan, bu karanlık duruma düşmekten kendisini alıkoyacak güç ve yeteneği kendisinde görüyor.

Görüşmeleri ve kararları henüz belirsiz olan Barış Konferansına Kürdistan, bütün ulusal güçlerini gelişme ve yükselmesine tahsis edebilecek şekilde katılacaktır. (109)

Ancak bu irfan ve inanç, milletleri insanlığın ideali olan erdem ortamına götürürken, irfan ve inancımız daima samimî olmalı ve ulusal direncin inanç ve kararlılık temeli üzerinde kurulu bulunduğu unutulmamalıdır.

Kâmran Âlî Bedirhan

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ

13 Kasım 334(1918); Haydarpaşa

Atasözlerinin gerek dokularındaki seçkin ifade biçimi ve mükemmellik bakımından ait oldukları dilin olgunluk derecesini göstermeleri, gerekse gösterdikleri anlamlar yönünden onları söyleyen toplumların durumlarını dile getirmeleri bakımından, önemlerini izah etmeye gerek yoktur. Özellikle bu atasözleri, hakkıyla tanınmamış Kürdler gibi bir millete ait olurlarsa.

Bununla birlikte, atasözlerinin genel olarak mükemmel ve anlamlı olması şart değildir. Basit ve önemsiz olmakla birlikte sosyal bir topluluğun ufak bir meramını, duygusal bir eğilimini ifade ederse yine bir niteliğe sahip demektir.

(109) 73 numaralı dipnota bakınız.

Bu görüş açısından, aşağıda sayılan yüz bu kadar atasözü, iddia edilmez ki hiç görülmemiş ve duyulmamış sözlerdir. Böyle olmakla birlikte, toplanıp bir araya getirilmesinden maksat, bilim adamlarına ufak bir hizmette bulunmak ve toplumsal etmenlerden sayılan bu gibi sözlerin milletin hafızasından silinmemesine gayret etmektir.

Şurası da kayde ve dikkate değer ki Kürdçe atasözleri, çoğunlukla kafiyeli olmalarının yanı sıra, söz sırasında çokça kullanılmaktadırlar.

İncelemede kolaylığı sağlamak için atasözlerini sosyal, kahramanlık, edebî, yargısal, olaylarla ilgili, aile işlerine ilişkin, tarımsal konular üzerine, hava durumu ile ilgili, tarihsel konulara ilişkin, efsaneler üzerine, güldürü, kompozisyon diye sınıflandırdık. İşte bu sınıflandırmaya göre atasözlerini sıralamaya başlıyoruz:(110)

* *

*

"Berxê nêr ji kêrê ra ye".

Erkek kuzu bıçak içindir.(§)

* *

*

"Bêhna Şahbaz kete kepû".

Şahbaz'ın kokusu geldi.(1)

(Devamı var)

Law Reşîd

- (110) Bu yazıdaki Kürd atasözlerinin Kürdçe orijinalleri ve Türkçe çevirileri yazının aslında yer aldığı için, biz onları burada ayrıca çevirmedik; sadece, yazının aslında geçen önemli açıklamaları ve dipnotları çevirmekle yetindik.
- (§) Rusların Erzurum'daki konsoloslarından Aleksander Jaba adlı saygıdeğer yazar, derleyip Kürdçe-Fransızca olarak yayınladığı hikâyeler arasında bu atasözüne de yer vermiştir. Yazarın belirttiğine göre bu atasözü, Beyazıt yöresi eski soylularından İbrahim Paşa'nın vekilharcı tarafından söylenmiştir. Kendisine karşı düzenlenen komplo yüzünden idam cezasına çarptırılan vekilharç, büyük bir soğukkanlılıkla ipi kendi eliyle boynuna geçirirken bu sözü söylemiş ve böylece bu söz bir atasözü olmuştur. Yazar, Büyük Napoléon'un top üzerinden askerlerine hitaben konuşurken, bu atasözüne işaret ederek "c'est la même idée que le kurde exprimait en mourant" dediğini belirtmiştir.(111)
- (111) Napoléon'un bu sözlerinin Türkçe çevirisi şöyledir: "Bu, ölmek üzere olduğu sırada söylediği söz atasözü haline gelmiş olan Kürdün idealinin aynısıdır".
- (1) Şahbaz, ünlü Alıkan aşireti liderlerinden İsmail Ağa'nın aşiretler arasında yiğitliğiyle tanınmış olan yeğeni imiş. Yeğenin bir ara ortalıkta görünmemesinden yararlanan komşu aşiret beyleri, İsmail Ağa'yı çağırarak sıkıştırmaya kalkışmışlar. Durumu öğrenen Şahbaz, amcasının yardımına koşmuş ve çadırın arkasından tüfeğinin ucu ile amcasını varlığından haberdar kılmış. Bunun üzerine İsmail Ağa yüksek perdeden atıp tutmaya başlamış, hasımları da susmuş. Çadırın köşesinde ayrıncı çalkalamakla uğraşmakta bulunan seksenlik bir kadın, bu duruma şaşmış ve bu sözü söylemiş, söz böylece atasözü olmuştur.

NECMEDDİN BEY'E CEVABIMIZ

Hacmimizin elverişsizliği engel olmasaydı, sitem ve iltifat karışımı yazınıza uzunca bir cevap verecektik. Biz, bugünkü şekliyle ülke ve millete zarar vermekten başka hiç bir yarar sağlamayan ve bir çeşit kişisel dedikodu niteliğinden yukarı çıkamadığı son yayınlarla bir kez daha güçlü bir biçimde ortaya çıkan siyasal çekişmelere karışmayı pek kısır bir alış-veriş kabul ettiğimizden, bilimsel yayında bulunmak gibi gerçekten güç bir görevi kabullenme cesaretini kendimizde bulmuştuk. İşe başlarken de söylediğimiz gibi, bunu gücümüzün üstünde ve pek ağır bir görev kabul ettiğimiz halde, milletimizin aydın bireylerinin desteğini kazanabilme ümidi bizi yüreklendirmişti. Önce şunu arz edelim ki biz, Müslümanların görev bölümü yapma yeteneğinden yoksunluğu hakkındaki iddianızı kabul edemeyiz ve bunu 300 milyonluk bir insan kitlesine yöneltilmiş pek sinirli ve haksız bir saldırı olarak kabul etmek zorundayız.(112)

Zaman ve maddî değerlerin kaybından başka bir yararı olmayan tartışmalardan sakınmayı başarırırsak ve doğrusu amaç ve programımız içinde çaba harcamamıza fırsat verilirse, pek az bir zaman geçmesiyle bu tür iddiaları fiilen çürütmek azmindeyiz ve bu amacımızı açıkça ilân etmekte de bir sakınca görmüyoruz.

Bir de, azizim, bilirsiniz ki karşılaştırma, aynı cins şeyler arasında yapılabilir.

O halde bizi Avrupa'nın irfan sahipleriyle karşılaştırmakta bir parça insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Özellikle bizim bilimsel yayınlar adını verdiğimiz şeyler, Kürd tarihine, edebiyatına ve sosyal durumlarına ilişkin elde edileceğimiz bilgileri açıklamak ve şimdiye kadar bu konulara ait söylenmiş, yazılmış şeyleri haklı sandığımız ulusal görüşümüz açısından bir parça eleştirmekten ibarettir; ve onaylarsınız ki bunlar da bilimsel konular topluluğuna girer. Biz, Kürdlere hizmet edebilmeyi bu alanda yapılacak inceleme ve yayınların genişlik ve çokluğuna bağlı görüyoruz. İtiraf ederiz ki her başlangıç gibi bizimki de ilkindir. Fakat üzerinde sebatla çalışılırsa beğenmediğiniz bu esas, her türlü siyasal düşüncelere sağlam bir temel oluşturabilir. Şunu da unutmayalım ki uluslar topluluğu arasına, bir elde tarih, diğerinde ulusal sözlük bulunduğu halde girilebilir. Oraya giriş için gerekli olan kimlik belgesi yalnız bunlardır. Evet, durum güçtür, hızlı girişimlere ihtiyaç gösteriyor. Fakat ulusların yaşamı söz konusu olunca, zaman ölçüsü yıl değil, yüzyıl ya da yüzyıllardır. "Jîn"i çıkarmakla biz, şimdiye kadar ulusumuzca iltifat edilmeyen bir çığır açıyor, bir temel koyuyoruz. Bilgi ve gücümüz oranında, mütevazı bir programımız vardır. Bunun ötesindeki işleri, daha yüksek düşünüp yapabilenlere terk etmeyi uygun buluyoruz.

Ulusların kaderleri hakkındaki görüşlerin samimiyet derecesine gelince;

(112) 91 numaralı dipnota bakınız.

İstanbul gazeteleri ile Dersaadet halicine şöyle bir göz atmak, bu konuda açık bir fikir verir sanırız.(113) Ulusların özgürlük gününü görecektir olan talihli insanların, yüzyılımızdan birçok yüzyıl uzak bir geleceğin insanları olacaklarına inanıyoruz.

Dileyelim ki yakın gelecek, bu ilkelerin koyucularını ve onlara gönül bağlayanları yalanlamasın.

21 Kasım 334(1918)

Yazı Kurulu

* *
*

TEŞEKKÜR

Gazetemizin yayınlanmasını kutlayıp başarı dileyen Hadisât, Tercüman-ı Hakikat, Yeni Gün, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Yeni İstanbul, İnkılab gazetele-ri ile İctihad ve Haftalık Gazete dergilerine minnettarlığımızı bildiririz.

* *
*

KÜRD AYDINLARINDAN BİR RİCA

Dergimizin amaç edindiği maksatlardan biri de, eski Kürd bilginlerinin, edebiyatçıların ve şairlerinin elde edilecek divan, şiir ve diğer eserlerini, Kürd diline ve tarihine ilişkin yazılmış yazılarını bir sıra içinde yayınlamaktır.

Bundan dolayı, yarılarında bu gibi ulusal eserler bulunan zatların yardımlarına iltiyacımız olduğunu arz ediyoruz. Dergimiz, gösterilecek koşullar içinde ve gerekli güvenceleri vermek üzere, bu tür eserlerin yönetim yerimize emanet olarak verilmesini saygıdeğer millettaşlardan rica ediyor ve ayrıca dil, tarih ve ulusal sosyolojimize ilişkin incelemelere ve yayınlara bu sırada özel bir önem verilmesini rica etmeye değer buluyor.

"Jîn", sayfalarını bu konulara ait yazılara şükranlarıyla açık bulunduracaktır.

(113) 92 numaralı dipnota bakınız.

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Kürdlere dair	Süleymaniyeli Tefvîk
Kürdlerde durûb-ı emsal	Law Reşîd
Bir Kürd mahbubesinin sabah meşguliyeti	Abdurrahim Rahmi
Tehessurî ciwanî-w teraney weten	M. Şewqî
Wezîyetî ême Kurdan de esrî hazır	Qazîzade M. Şewqî

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

”JÎN” MECMUASI VASITASIYLA KURDÎYÊ BİTLÎSÎ KARDEŞİME (*)

Azizim,

Silsile-i makalâtınızda Kürdlüğe bir târiz cevabları var; fakat kim itiraz ediyor ve ne diyor, bilmiyorum. Bunun için, mahiyet-i meseleyi anlatıncaya kadar meseleyi size bırakıyorum. Yalnız fikrinizi tenvir için şu birkaç satır yazıyı size ithaf ediyorum.

Birtakım delâil-i fenniye müstesna olmak üzere, edvar-ı güzesteği bize bildiren tarih mebdei, benim itikadımca ilkin, komşu insanların birbirleriyle görüşüp tanışmak ve bir yeni komşu daha ötedeki komşuya mevcudâtı anlatmak suretiyle başlıyor. Serair-i mesture-i mazîyi ve mükevvenât-ı kadîmeyi kimse kehanet veya ilm-i gayb ile keşfedememiştir. Ağızdan ağza dolaşan bu hikâyât-ı kadîme, tevarihe birçok efsane ve hurafât karıştırmış ve tekâmül-i tarihiye, ancak kataât-ı Arz'da seyr-ü seferin tedricen husulüyle yoluna girmiştir. Kürdler ise, bugünkü enkaz-ı tar-ü marlarının ve lisan ve mevcudiyet-

lerinin delâlet edeceği üzre, Karadeniz'den Ağırî (Ararat) silsile-i cibalinın cenube doğru tâkib [2] ettiği Hakkârî, Botan, Barzan, Kandil, Kû, Şahevvalhu, nihayet Bîstûn'a kadar yüksek dağların vadilerine kısmen meskûn, kısmen seyyar oldukları için daima tarih nokta-i nazarından kaçmışlar ve bunlarla kurûn-ı ûlâda temas eden İranîlerle kurûn-ı vustada diyanet ve medeniyete alıştıran Arabların medeniyet ve tarihleri söndüğü ve Avrupa'nın hâlâ da fukdan-ı vesait ve adem-i emniyet maniasıyla Kürdlerle teması müyesser olmadığı cihetle mensî kalmışlar. Bazen cilve-i talî' onları hamaset ve celâdet-i cihangiraneleriyle tanıtmak istemiş ise de, tecellileri ya Salahaddin-i Eyyubî gibi Arabistan'da, yahut Nadir ve Kerim Han gibi İran'da mün'akis olmuştur. Tarih ise vakayii şahıs ve nesle değil, zaman ve mekâna izafe ederek başkaya mal ediyor. Bununla beraber bu zulüm ve zühule rağmen Kürdlerin menşe' ve mevcudiyeti, ezmine-i kablettarihiyeye de karışmış ve kurûn-ı vustadaki ananâtları Şark ve Garb'ın tevarih-i umumiyesini işgal etmiştir. Şimdi biz Kürd ve Kürdistan'ı iki suretle rakiblerimize tanıtacağız. Bir faslını onların ileriye sürdükleri delâil-i tarihiyeye istinad ederek (114) vukufsuzluklarını (Arabçası "cehl"dir) isbat ve suret-i aharını, mevcudiyet-i haliye ve bugünkü günde malik oldukları arazi ve istiklâliyet-i asliyeleri, —madem ki gözle görmüyorlar— ellerinden tutup harita üzerinde dolaştırmak suretiyle gözlerine batıracağız. Birinci faslın tafsilatını daha münevver, daha mütetebbi gençlerimize bırakarak, vukufumun müsaadesi nisbetinde muhtasar bir mâlumât vereceğim. Bugün etnoloji bize gösteriyor ki Kürd, Ermeni, Fürs, Nasturî bir ırktandır. Yalnız tahaluf-ı mezhebiye onların arasında, gavr-ı siyahında yalnız cehl-i körinan derin bir uçurum kazmış ise de, bunun akıl ile imlâsı zamanı çoktan hulûl etmiştir. Binaenaleyh, nâkabil-i infikâk bir iştirak ile bu akvam ve unsur (115) birdir. Mamafih, Avrupalılar Asya-i Vusta'yı tanımazdan evvel Arablar fütuhât ve seyahatle bu hıttaya girmiş ve onları rahîl-i seyahatname "**Takvim'ül-Büldan**" coğrafya kitaplarına geçirmiştir. İşte müvverrih Vakıdî'den bed' ve Tulaytula (116) Kadısı Sâid'in beşinci asr-ı Hicrîde (117) telif ettiği "**Tabakat'ül-Ümem**" ve Makdisî'nin [3] "**Ahsen'ut-Takavim fi Ma'rifet'il-Ekalim**" ve hassatan müellif-i meşhur Hasan bin Abdullah'ın "**Âsâr'ül-Üvel fi Tertib'id-Düvel**" ve İbni Hallikan'ın kitaplarında, Fürs'ün ikinci makalede zikrolunacak müdevvenât-ı tarihiyelerinde hep

- (114) "İstinad ederek" sözcükleri dergide böyle basılmıştır. Ancak Arapça bir sözcük olan ve "dayanma" anlamına gelen "istinad" geçişsiz olduğu ve burada cümlelin öznesi yazarın kendisi bulunduğu için, bu sözcüğün yardımcı fiille geçişli duruma getirilmesi ve "dayandırarak" demek olan "istinad ettirerek" olması gerekir. Bu yanlışlığın bir dizgi yanlışlığı olduğu muhakkaktır.
- (115) "Unsur" sözcüğü derginin aslında böyle çıkmıştır. Ancak, ondan önceki "akvam" sözcüğü "kavim" sözcüğünün çoğulu olduğu için "unsur" sözcüğünün de çoğul olarak "anâsır" şeklinde olması gerekir.
- (116) Tulaytula: Bugünkü İspanya'da bulunan ve Endülüs Emevî devleti döneminde önemli bir merkez olan bir kent. İspanyolca adı "Toledo"dur. "Tulaytula" sözcüğü dergide dizgi hatası sonucu olarak "Tulayla" biçiminde çıkmıştır.
- (117) Milâdî takvime göre XI. yüzyıl.

Kürdlüğe dair mâlumât bulursunuz. Bunlardan ziyade Fransızca ve Almanca eserler, arkadaşlarım tarafından istihsad olunmak üzere, tercümelerine vâkıf olduğum İngiliz müverrihlerinden Tabanın'ın "**Meskûne-i Cihan**" (World'sinbaitasby, G.T. 1892) ve "**Diyanet-i Akvam**" (World'ssq Religiionsby 1890), Monqrif'in "**Bugünkü Kâinat**" namıyla yazdığı altı cild, Tyler'ın "**Şuubât-ı Alem**" ve Amerikalı Doktor Kin'in "**İlm-i İnsan**" kitaplarıyla ve hepsinden ziyade tafsilâtı hâvî olan Mösyö Ritche'in eserlerinde Kürdler, Luristan, Feylistan, Bextyarî, Zend, Lek, Kelhur diyarlarından Belh(118) dağlarına kadar bir Kürdistan haber veriliyor.

İkinci fasıl; mevcudiyet-i şahsiyeye geliyoruz. Bugün Kürdler pek çok yerlerde istiklâle malik ve mukadderâtlarına hakim bulunuyorlar. Yalnız memalik-i Osmaniyedeki Kürdler, bütün mevcudiyetleriyle makam-ı Hilâfet'e arz-ı teslimiyet etmişlerse de, şimdiye kadar nüfus defterlerine geçmedikleri gibi, ekseriya senede yalnız maktu bir vergi ile bağlanmış ve hürriyet-i asliyelerine hâlel gelmemiştir. Hele Muhammer'den (119) şimale doğru uzanıp, tevarih-i umumiyenin tarifine göre Gence'ye(120) ve oradan Van üzerinden Karadeniz'e muntehâ havzayı Feylî, Lur, Kelhur, Goran, Bacılan, Zend, Bextyarî, Beni Erdelan, Caf, Mingur, Mameş, Kurk, Pîran, Nureddî-nî, Soran, Herkî, Surcî, Dawde, Şêxbizinî, Hemwend, İsmâîl Xerîrî, Kurdê Milî, Ertûş, Zirkî, Keyhan, Mamxuran, Kovan, Kirawî, Zerarî, Şerefan, Şehîdan, Zirkan, Hamyan, Merzîkan, Şikak, Mukrîyan, Taguran, Şemsikan, Şahwîyan, Haydaran, Celalî, Milan, Harumetan, Zîlan, Hasanana namlarıyla meşhur büyük aşiretler işgal ve bunlar hâlâ da aşiret şeklini muhafaza ederek, hiç bir kayıt altında bulunmayıp serbest bir hayat imrar ediyorlar. Bazı yerlerde meskûn kısmı hükümetin nüfus defterine geçmiş ve intihab münasebetiyle mikdar-ı nüfusları da taayyün etmiştir. Avrupa'nın küçük devletlerinden iki üç derece vasi' araziye malik ve nüfusça da bakıyyetüssüyuf itibarıyla yine o dereceyi haiz bir kavmin mevcudiyetini inkâr etmektense o kıta ile kendileri arasında bir sed çekmek ve hacaletten ictinaben onları görmemek daha evlâdır. Azizim Bitlîsî, üst tarafını siz anlatınız.

Süleymaniyeli
Tevfik

-
- (118) Belh: Bugünkü Afganistan'da yer alan ve orta çağlarda önemli bir kültür merkezi olan bir kent.
- (119) Basra körfezinin kıyısında yer alan ve günümüzde İran'ın yönetiminde bulunan Muhammer kentinin bugünkü adı "Hurremşehir"dir.
- (120) Gence: Kuzey Azerbeycan'da bulunan ve Küçük Kafkas dağlarının kuzeyde ova ile birleştiği yerde, Bakû-Batum demiryolu üzerinde yer alan bir kent.

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL (*)

EDEBÎ

"Ker ku dê tesewir ke sira ku di dûrbînê da!"(121)

Eşek dürbünden ne anlar!(122)

(Meşhur "Mem û Zîn" mubdii Ehmedê Xanî hazretlerinin bir mısralarıdır. Mütebahhirîn-i ulema-i Ekraddan Bitlisli mağfur Şeyh Emin Efendi hazretleri, İstanbul'da bir gün bir mahfel-i ekâbirde —hazırûndan bir zatın Kürdçede edebî parçalar bulunmasına hayret etmesi üzerine— tarafından irad ve mesel suretiyle darb buyurulmuştur).

"Kuro, bibêhn e?"

"Devîya ku parr min jê kir bibêhn bû".

— Oğlum, kokulu mudur?

— Geçen sene aynı gülistandan kopardığım kokuluydu.(123)

(Alâ rivayetin, merhum Bedirhan Paşa ile, kendisine bir deste gül takdim eden Bohtan-Botanlı bir köylü arasında cereyan eden muhaveredir ki "gülün bikri"ni ima etmek suretiyle darbedilmiştir).

HÜKMÎ

"Kevir li cihê xwe giran e".

Taş yerinde ağırdır.

[5] "Kesadî dike fesadî".(124)

Mahrumiyet menba-i fesaddır.(125)

"Heqê bizina kol namîne li ser bizina istrûdar".

Boynuzsuz keçinin hakkı boynuzlu keçiye kalmaz.

"Qedre zêr, zêrker dizane".

Altunun kadir ve kıymetini kuyumcu bilir.

(121) Peyvika "ku" li vir bi mana "ji ku, çawa" ye.

(122) Doğru çeviri, "eşek dürbündeki sırrı nereden anlar" şeklindedir.

(123) Doğru çeviri, "geçen sene aynı ağaççıktan kopardığım kokuluydu" şeklindedir.

(124) Ev peyv li hêlna weha tê gotin: "Kesadî çêdike fesadî".

(125) "Yoksunluk bozgunculuğun kaynağıdır" demektir.

"Her teyr bi refa xwe ra".(126)

Her kuş kafilesiyledir.(127)

"Xiyalê birçî her nan e".(128)

Acın hülyası daima ekmektir.

"Nefs-babet e, cil nobet e".

Nefis herkeste müsavidir, elbise mevkiye göredir.

"Bi xwekirin derman tune".(129)

İnsanın kendi yaptığına çare yoktur.(130)

(Diyarbakirli merhum Said Paşa'nın bu mealde, "öldüren den bilme cürmü, suç ölümlendir bütün" mısra parçası vardır).

"Navê gur bi' gazî derketîye".

Kurdun adı yaman çıkmıştır.

"Piranî birîye mêranî".(131)

Çokluk kahramanlığı yenmiştir.

"Teyrê ku goşt dixwe nikula wî gêr e".(132)

Et yiyen kuşun gagası eğridir.(133)

(Filhakika bu mesel, zahiren, tarih-i tabiiyece mâlum bir hakikatı ifade ediyorsa da, zımnen, "et yiyebilmek için gaganın eğri olması lüzumu"nu kastediyor).

"Daîyeî goştur, dûndekî xwar e".(134)

[6] Böylece aynı mealde Mukrî lehcesinde de darbimesel vardır.

"Dinya li dor e; geh li jêr e, geh li jor e".(135)

Vakayı sıra ile teakub eyler; kâh âlâ olur, kâh edna!

(126) Ev peyv li hin hêlan weha tê gotin: "Her teyrek bi refa xwe ra".

(127) Doğru çeviri, "her kuş kendi kafilesiyledir" dir. "kafile" sözcüğü "sürü" demektir.

(128) Awayê rast, "xiyala birçîyan" e. Ev pey li hêlna jî weha tê gotin: "Derdê birçîyan nan e".

(129) Ev peyv li hêlna "bi xwekirî derman nîne" ye.

(130) Doğrusu "insanın kendi kendine yaptığına" dır.

(131) Ev peyv li hêlna jî "piranî mêranîyê betal dike" ye.

(132) Ev peyv li hêlna jî weha ye: "Teyrê goştur nikula wî xwar e".

(133) Et yiyen kuştan maksat, etçil kuşlardır.

(134) Daîye: Sîsalek, bi Tirkî "kartal".

(135) Awayê rast, "dinya bi dor e" ye.

"Fira mirîşkê heta ser sergoyê".

Tavuğun pervazı çöplüğe kadardır.

"Serbîrrîn nayê kırîn".

Kesilen baş satın alınmaz.

"Serê bêecel naçe gorre".

Ecelsiz baş kabre girmez.

"Heta mirinê çav li kirinê".

İnsanın gözü, ölünceye kadar endişe-i hayatla meşguldür.(136)

"Gerîyaye, dirîyaye".

Gezen açılır.

"Lewra şikestîye ku xwar bicebire".

Kırıldığı için eğri kapanacaktır.

(Bu mesel, tesirât-ı cerhiye neticesi kırılıp da bilahare münkesir olarak iltisak eden kemikler hakkında darbedilmişse de, aynı netayic husule getirmesi makamında irad edilir).

"Kund û bazî birayê hev in".

Baykuş ve doğan birbirinin eşidir.(137)

"Kew li ber kewê dixwîne".

Keklik kekliğin karşısında öter.

"Tevdan ji helîsê ra baş e".(1)

[7] Karıştırmak yalnız keşkek içindir.

"Xeynê serşikestinê tev ji hev digire".

Baş kırığından gayri hastalıklar, bütün sârîdirler.(138)

(Tibbî bir mahiyeti haiz olan meselin, tababetin halihazırdaki terakkî-yâtıyla derece-i samimiyeti kestirilemezse de, "bakteriyoloji"nin keşfiyât-ı ahîre ve müsmiresi üzerine her halet-i maraz için bir müvellid-i maraz arayan, bu itibarla sirayet-i emraza bir mahiyet-i umumiye atf-ü isnad eden

(136) Doğru çeviri, "insanın gözü ölünceye kadar çalışmadadır" şeklindedir.

(137) Doğru çeviri, "baykuşla doğan kardeşdir" şeklindedir.

(1) Helîse, etle bulgurun baharatla birlikte hall-ü tabh edilip üzerine tereyağı ilâve olunan mâruf yemektir. Bayramlarda bera-i itizaz, ziyaretçilere ikram olunur. Ne kadar karıştırılırsa o nisbette nefaseti artar. Binaenaleyh "karıştırmak" keyfiyetini yalnız keşkeğe hasreden mesel, şübhesiz, yüksek bir vakar, derin bir temkin ifade ediyor.

(138) Sârî: Bulaşıcı.

erbab-ı ilmin müddeası, meselin kıymetini artırmaktadır. Bu vesile ile, Kürdler miyanında tarz-ı kadîm üzre hekimlik eden beynel-avam fevkalade şöhrat kazananlardan olup elyevm berhayat olmayan "Bohtan-Botan"ın Sînano nam köyüne mensub ve alâ rivayetin "cüzam"ı "key ve tîmar" ile tedavi eden Melek, keza "Hevêdan"(2) aşiretine mensub, cerrahlığıyla mâruf "Xışman" nam diplomasız hekimleri zikretmeyi münasib bulduk).

"Av diçe avayîyê".

Suyun gittiği yer mâmurdur.

(Bu mesel, iyi bir yemeği müteakib istekle içilen su için irad edilir. Aynı zamanda, suyun hayat ve kâinatta aşikâr olan azîm rolünü de ifade etmektedir).

MİZAHÎ:

"Biçizî neçizî, qincilîz î".

Ne kadar bağırırsan çağırırsan, qincilîzsın.

(Qincilîz, ta'mı lâtif, köklü bir ottur. Bir gün uzun müddet bu otu arayıp bulamayan köylünün biri, nihayet bir deliğe sinmiş olan sıçanı nebat zanıyla kuyruğundan tutması üzerine, sıçan her ne kadar kendisine [8] mahsus olan sesini çıkarırsa da, köylü meseli zikr-ü darbeyler).

"Eva aş, eva çirika aş!"

İşte değirmen, işte değirmenin oluğu!

(Bu mesel iki Şirvan(3)lı arasında cereyan etmiş bir hikâyeden müstahredir. Şöyle ki: Buğdayını değirmende öğütüp de avdet eden birisine tesadüf eden diğer hemşehrisi,

—Ben değirmende olsaydım senden evvel buğdayımı öğütürdüm, diye çıkışması üzerine öbürü de kendisini müdafaa ederek bunu yapamayacağını, "Haleb orada ise arşın burada" kabûlinden, karşısındakini tecrübeye dâvetle, elindeki değneği göstererek, "işte değirmen, işte değirmenin oluğu" der ve değneğini yere saplar saplamaz her ikisi de sırtlarındaki çuvalların muhteveyâtını ağaç parçasının üzerine dökerler!).

"Werîs bûya çi deng dida!"

İp olsaydı ne ses verirdi!

-
- (2) Bitlis kasabasının şimalinde kâin yaylaklara çıkan ve cenub havalisinde tavattun eden, kısım-ı küllîsi Bitlis hanedan-ı kadîmesinden merhum Hacı Necmeddin Efendi tarafından iskân olunan bir aşirettir. (139)
- (139) Hevêdan aşiretinin bir bölümü de Diyarbekir'e bağlı Kulp ilçesinin güney kesiminde yaşamaktadır.
- (3) Siird sancağına tabi, meyvesinin nefaset ve mebzuliyetiyle mâruf kazadır.

(Musa Bey'in(4) pederi Mirze Bey, "Mutki"(5) kazasına kaymakam tâyin edildiği vakit, musikiye aşına olmakla, kemanını da birlikte götürür; kendisini ziyarete gelen köylüler, uykuda bulunduğu esnada kabul odasına gidecek duvarda asılı olan kemani dikkatle temaşa ederlerken içlerinden birisi, kemanın teline dokunuvermekle telin hacmiyle mütenasib olmayan bir ses çıkarması üzerine hayret ile bu meseli darbeyler).

(Mâbâdı var)

Law Reşîd

[9] BİR KÜRD MAHBUBESİNİN SABAH MEŞGULİYETİ (*)

Beyaz karlarla örtülü müselsel şahikaları barigâh-ı kibriyaya uzanmış birer dest-i tazarruu andıran Kürdistan'ın mürtefi' dağları üzerinde, rengârenk zarif çiçeklerle bezenmiş ufacık bir düzlük ortasında, dar bir mecra dahilinde hazin şırıltılarla akan, bürüdetiyle müştehir bir su kenarına kurulmuş ve bütün azametiyle bir Kürd ailesini barındıran yirmi dört direkli çadırın harem cihetindeki çit(1) arkasından, ince bir seda ile ilâhını yâd eden bir ses geliyordu.

Zozan(2) tam mânasıyla sâkit ve sâmit bulunuyor, koyunları şevîn(3)e götüren çobanların kaval selseri işitilmiyor.

Kuzular karşı yamacın muattar, çiçekli otları arasından sabahlıklarını toplamaya sevk edilmiş; nighbanları bulunan Kasab, Gurzo(4)ların da sesleri kesilmişti.

Çimenler, üzerlerine dest-i fitratla nakşolunan lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin kemal-i itina ile mâşuku şerefine yaptığı halılarla ferş edilmiş bir salonu andırıyordu.

(4) Harb-i hâil ve zâilde Kürdlerin Ruslara karşı ellerine pek eski sistem esliha vermek, iaşe edilmemek, küheylân atları gasb edilerek kendilerine yol verilmek, millî teşkilâtları ilğa olunmak gibi sakim ve idraksiz harekât karşısında, yine Kürd tarih-i celâdet ve mefahirine yüksek menkıbeler ilâve eden "Hasanan" aşiret rüesasından Halid Yusuf, "Sibki" aşiret reisi Abdülmecid, "Memaş" aşireti reisi Qurebî Paşa ve sair ümera-i Ekrad miyanında temayüz eden meşhur Musa Bey'dir.

(5) Bitlis'e tabi, arazisi menî', fakat güzel vadileri hâvî bir kazadır.

(1) Çadırları localara taksim etmek için ince çubuklardan ipekle musanna', hasır biçiminde yapılan duvarcıklara derler.

(2) Zozan Kürdçe yayla demektir.

(3) Koyunların tulû-ı fecirden evvel otlamaya götürülmesine derler.

(4) Koyun muhafızları olan vefalı hayvanların ism-i haslarıdır.

Nebatâtın evrakını misafirhane ittihaz eden elmas renkli şebnemler, Güneş'in tulûuna muntazır ve ilk şua'ların temas-ı zerîniyle müheyya-i elveda bulunuyordu. Bâd-ı sabâ, Güneş'in karîbuttulû' olduğunu tebşir ediyordu.

Bu haşmetli çadırın otuz adım kadar uzağında kurulan diğer çadırlarda da yavaş yavaş bir hayat ve hareket hiss olunmaya başladı. Sanki kenar-ı [10] ufku yaldızlayan kırmızı levha, şu ailenin işaret-i bîdarisi imiş gibi her tarafta bir hareket hâsıl oldu. Kimi ibadetinde, kimi Kur'an okumakta, birtakımı da "way!.. nimêja min çû" (5) diye telâşta idi. Zozan bir ibadethaneye döndü.

O esnada idi ki, yarım saat evvel ince bir sesle Allah'ını yâd eden dilber, elindeki sürme çubuğuyla —âyîne karşısında durmuş— gözlerine sürme çekiyor, bir taraftan da hafif saba rüzgârlarının yelpazelediği zülûflerini düzeltmeye uğraşıyordu. Ve biraz evvel kemal-i tazarru ile Allah'ının ibadetine meşgul olan şu âbide dilber, şimdi de birkaç kalbi teshir etmek ve kendisine tapındırmak için hüsn-i meftûruna yed-i sanatla başka bir taravet bahşetmeye itina ediyor, süsleniyordu.

Güneş altun eşiasıyla zirve-i cibalı yaldızlattı, çiçekler tebessüme başladı. Kürd mahbubesi de Güneş'e rekabet edercesine burcundan tulû' etti. Çadırın divanhane(selâmlık) cihetinde bulunan misafirlere sabah sofrası hazırlanmak icab ediyordu. Matbah ittihaz olunan tarafa hıraman oldu. Hizmetçi kadınlar ocakları yakmış, üzerlerine vaz'edilen sacda "nanerûnik"(6) yapmakta idiler.

Matbahın her tarafında bir faaliyet müşahede olunmakta, yalnız yoğurt kazanları akşamki vaz'ı sakinlerini muhafaza etmekte idi; onların hiç bir tarafına dokunulmamıştı.

Dilber kız kazanlara yaklaştı, kapaklarının alınmasını emretti, kazanların sath-ı sefidini kaplayan iki santim kalınlığındaki kaymakları narın parmaklarıyla topladı, ihzar edilen tabaklara vaz'etti, diğer tabaklara da taze yoğurt doldurdu. Beri tarafta hizmetçi kızlar bal, peynir, tereyağlarıyla [11] sofrayı donatmakta, pêşekarlar(selâmlık hizmetçileri) ise semaver hazırlamakta idiler.

Sofra donandı. Misafirler sabah kahvaltısını yapmakta idiler. Hizmetçi kızlar, kalan yoğurtları "meşk" denilen yayıklara doldurup "sêpê" denilen sehpaye astılar ve beher sehpaye iki kız tefrik olundu. Hatt-ı müstakim üzerine dizilen sehpa başında musanna' bir küçük sehpaye muallak ufacak bir yayık hazırlanmıştı.

Kürd mahbubesi şu nazenin sehpaye yaklaştı. Eğlence olmak için bir taraftan bu hafif yayığı sallıyor, diğer taraftan aheng-i mahsusuyla şu:

(5) "Eyvah!.. Namazım geçti" demektir.

(6) Yayla âleminde Kürdler tereyağından ince yufka halinde şac etmekleri yapıyorlar. Şu lezzetli ekmeğe "nanerûnik" derler.

(1)

Zozan e, xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê!
Law ji malêd mîran e, meşk min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê!
Îro li me mêhvan e, meşka min

(2)

[12] Evîn e xweş evîn e, kil meşkê!
Lawê min hêj kurîn e, meşka min
Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
Ji dûr me yekdû dîne, meşka min(140)
Day-baban hay jê nîne, kil meşkê

şarkılarını gayet inceden terennüm ediyordu. Peri-i aşkın temasıyla ihtizaza gelen zerîn dudaklarından dökülen bu şelâle-i savt-ü aheng, yayıklarının çıkardığı muttarıd, yeknesak velvellerle boğuluyordu. Bu hazin nağmeler başkalarının nazar-ı ittılana yetişemiyor; yalnız ona, onun ruh-ı mecruhuna bir gıda-i mânevî bahşediyordu. Evet o, bu aşk ilâhisinin hem bestekârı ve hem samii idi. Evet şu pür-garam nağmeleri ondan başka kimse işitmiyordu.

25 Teşrin-i Sanî 334(1918)

Hakkârili
Abdurrahim Rahmi

MÂNASI:

- (1) Meskenimiz yayla, hem de gayet güzel ve sefalı bir yayladır. Ey benim enîs-i ruhum "yayığım!", sendeki yoğurt da necîb ve mübarek addettiğimiz koyun yoğurdudur (keçi, inek yoğurdu değildir). Benim sevdiğim de emîr ailesindendir. Ey benim enîs-i ruhum olan "yayık", kalbim gibi "kıl" diye seslenerek hurûşa gel! Çünkü bizim aşkımız âdî değildir; belki Kürdlerin meşhur aşk fedaileri olan "Mem û Zîn" aşkına benziyor ve kalbimi teshir eden de bugün misafirimizdir.
- (2) Evet, aramızdaki muhabbet gayet parlaktır ve benim sevgilim henüz gençtir ve kılıcının kabzası altındur. Fakat zinhar, bunu görmüş, bu nâmahremle konuşmuş değilim. Belki uzaktan birbirimizi görmüşüz. Muhabbetimiz bu suretle teessüs etmiştir. Peder ve validelerimizin bundan mâlumâtı yoktur.
- (140) Yekdû: Hev, hevdû, hevdi.

TEHESSURÎ CÎWANÎ-W TERANEY WETEN

Be bê to alemî dil xerqî deryay ye's û hîrman e
Temaşa ke şepol ewro çilon serrêjî çawan e

Eceb tofan der e hîssî şebabim, heldeçe daîm
Le qelbî pirrxuroş, esrînî çawim le'lî rumman e

De afaqî emel ewro serab e weslî to, dûr e
Le bo ye felsefey jînî, le bo min bûte efsane

Ciwanî-w neş'e û şewqî heyatim bê to berbad e
Behar raburd û hawîn hat û payîz, weqtî zistan e

[13] Xulasey meqsedî min zulfî kal bû, bo ye lêm gêj e
Serapa fikr û hîssim mîslî zulfî xawî canan e

Le şîryan û werîdî cîsmî fanî min weku xwên
Melalî çawî mexmûrit deka dewran û seyrane

Belê Hellac im û ewro esîrî rengî bêrengîm
Be sewdayî to mest im, çunke çawit dawye peymanê

Esîrî husnî to çun ma'kesî enwarî lahût e(141)
Le tarîkî wucûd kuncî nasût rojî taban e

Çiray fikrim le wê daîm dekatan îqtîbasî nûr
Mîsalî pîrî meyxwaran le camî le'lî meyxane

Le sahran mêrxuzarî alemî erwahî îllîyyîn
Şehînşeh bû, xeyalî fikrî serbazim, taqane

Muhît e min felek, bû ewcî qudsîyyet nîşanî dil
Munezzeh bûm le pabendî fisûnî cîsm û xumxane

Ke teqdîrî ezel wa hat esîrî çawî cadût bim
De sîcnî teb'î çîwaran rûhî pakim bendî zindan e

Çilon teb'î beşer mexlûtî xakî pakî tînet bû
Hubût kirdûwe fikrî rûhim hate hêlane

(141) Esîr: Şepolî hewa.

Le nêw dinyayî xalî helbijardî paşî tedqîq
Le cergey esyada me'men û me'wayî şahane

Çemen şîn û semen xoşbên, û daîm mestî ezhar e
Be sax û dax û çom û kanyekan sartaqî Êran e

Le wê daîm denoşî badeyî sewda, sibeynan zû
Be pyaley çawî nêrgis bilbilî aşifte çerran e

Le wê têraw debê xulyay ciwanî-w rûhî xemgînan
Ufûlî erxewanî rojûyî paş mangî taban e

[14] Ke xakî pakî wî lank e le bo êsqanî bapîr man
Le ser qebrî ciwanan dîdeyî şillêre giryan e

Temaşay her qedîdarê meke ewro be gîyansextî
Ke ew şînaye yadgarî qedîmî daykî Kurdan e

Le dê ewro be bê to derdedar e daykî serşînit
Be bê to dezgîranit qatî çawciwan dîdegîryan e

Ewê mulkî qedîm û mewtinî ecdadî pêşû te
Be merdî meyruxêne, çun herîmî mulkî Baban e

Be îlm û me'rîfet têraw bike fikrî ciwanit, ta
Degel Şewqî bi cûte muttefiq bin merd û merdan e

Qazîzade
M. Şewqî

WEZÎYETÎ ÊME KURDAN DE ESRÎ HAZÎR

Ewêsta ke de alem da esasî urf û adet kon e, be tereqqîyî zemanê û pêşkewtinî ulûm û funûnî taze, ke her yekêk le wan xarîqulade fikrî însanyan îşxal kirduwe, sebre-sebre tekamulî kird û le bo seadetî benîbeşer, aliman le hemû quwwet û tesîratî tebîîye, be new'êkî muhayyirul-uqûl rêgay îstîrahetî însanyan temîn kirduwe.

Belê, bes le bo îstîrahetî însanan bû ke rêy asin (şemendufêr) û keştîyî buxarî le paş ew hemû meşeqqet û derdeserîye îcad kira; be wasîtey wî rêgayî dûr

nêzîk bû, meşeqqetî seferî zemanî qedîm ke debwaye be piştî welaxî bikire, be tewawî le dinyaye —xeyrî memleketî bedbextî ême nebê— helgêra, û be wey mumkin bû ke xanewadey new'î adem asan be asanî legel yektirî têkelî peyda biken, û le cîranî xoyan şitî taze fêr bin û le şarî yektirî hat û çoye biken û be new'ey tîcaretî biken û malî xoyan adadan biken. Le layêkî dî her ew îlme-w fene bû ke le bo çarey ba'ze musîbetêkî ke de pêşû da be pençey xedarî xoyî zor memleketî xirab kirdibû; [15] çiray çend hezar malî kujandibû; der û rêgayêkî rastî dûziyewe-w le bo naxoşî-w derdewariyan, îlmî tebabet weku Pêxember fermûyetî: "Lî kullî daîn dewaun" (142) dermanêkî taze dîyewe-w le ser serî zeîfî însanî refî' kird. Însan detwanê bilê ke zor musîbet û derdî pêşû, ewro tewaw defî' kirawan.

Bes, malûm, bo zemanî wêsta xulasey se'y û xîret û keşfîyatî çend sed sale ye-w ew hemû tereqqîyane be roşînyêkî taze jîyanêkî dîkeyan peyda kirduwe-w hemû dinya le terzi ew jîyaney be qedrî ewey ke lazim e îstîfadayan kird; û ew bû ke ewroke medenîyetî hazire yaxud medenîyetî esrî bîstem hate wucûdê.

Ke wa bû, însan detwanê bilê esrê wêsta xulasey se'y û tereqqîyî ew hemû sale ye-w ewan kesaney ke ewêsta dejîn deyanewê ke asûde mes'ûd bin.

Degel ew hemû pêşrefîye, esrî hazir gelek şitan da le duwa ye-w îlm û fen neytwaniye le însanan da ba'zî sîfetêkî xirab helbigirê. Meselen hirs û teme'î ewêsta. Fikrî hemû kes ewe ye ke rizqî xeyrî xoyan birifênin, û delên:

—Emin dixum, to mexol! .

Le wî xusûse da zemanî pêşû degel ew hemû cehley, çatir bû. Çunke hirs ewende zor nebû; pîyawî feqîr û milletî bêdestelat daîma muhazeze dikiran. Bela ewêsta, wayn e meetteessuf weku delê: "Felekzede ve ez her teref sengî", (143) Ewane ke be zeîfî man le hemû terefêkî teerruzyan bo deken, be teme'î kerasî berî dekujrên. Le ber ewey, lazim e bêdestelatan le bo muhazezey heyatî xoyan zortir teqelay biken, ta weku nemirin. Lê le esrî hazir însan ya debê se'y bika bijî, yaxud ke tembel bû bimirê. Ca be ew mulaheze, emin pêmxoş e kemêk ehwalî xoman temaşa bikem û meelmemnûniye bibênim ke qewmî min, yanî Kurdan milletêk in, musteîdd û wetenperwer û daîma le binaxey tarîxyan heta wêsta ke çîwar hezar sal raburduwe-w degel ewey zor qewmî cîranyan weku Asûrî-w Babîlî-w saîre ke mehû bûn, û ewro kesyan lê nemawe; ewan be wasîtey ew hemîyet e ke heyana e, her man û hem weha man ke însan ewro detwanê bilê "Kurdistan heye".

[16] Ew Kurdistane ke xelkî wî hemû eşîret in, piyaw in, xîret in, Musulman in, sahibnamûs in, medrese-w feqîyan heye, esp û mayînî hudûd debexşê. . . Feqet çi fayde, ewro le dinyay dîr mawin û le fikrî xirabî xelkî ke le heqî wanyan heye temamen bêcuz in. Heta wêsta çûn le Rojava (Mexrib, Frengistan) be dîr bûn, agayan le hîç nebû, we wayan dezanî ke weku pêşû detwanin

(142) Manay em hedîse eme ye:

"Le bo her derdêkî dermanêkî heye".

(143) Manay em risteye b'em core debê:

"Lêdirawî destî gerdûn û le her layekewe berdê".

le malî babyan rahet bimênin. Bela ewro meetteessuf zemanê wa nemawe; cê-gaman xirab e; be çakey natwanin rawestin. . . Le bo def'î namûsman, wetenman mecbûr in ke êmeş weku xelkî be xîret bîn, be quwwet bîn, îlimman hebê, be cuz bîn. We îlla demrîn. .

Belê birayekanî min!. . Emin Kurd im û be wey fexir dekem. Bela çi bikem zemanê be topizî îqrarim pê deka ke bilêm: Evro qewmî reşî wehşîyî Efrîqayî germ, be wasitey îlm û huner le dinya da cêgayan heye, mektebyan heye, rêy asinyan heye, dewlemend in. Bela ême, degel ewey qedîm in, esil man necîb e, bedbext in û hêştale memleketî xoşî Kurdistanê, heçe-heçe. . . godirêjî dên û deroyîn. Le ber bêilmî, merdûman be bêniwêjî demrê. Le ber bêhekîmî, dayikman le ser mindalî wefat deka. Le ber bêsaye, çawman kwîr debê. Le ber bêsên'etî, çend pûlêkî ke be ezîyet we gîrman dekewê be xorayî deydeyn be xelkî.

We eger Xuda nexwaste wa dewam bika, serwetman zayî debê-w mulkman le dest derwa-w debîn be noker, û be zelîlî demrîn. . Jinman fesad dekra, weku ew carey fesad kira. . .

Feqet le bo êwe heyf e degel ew şan û şuhretetan wa be feqîrî rawestin û be tembelî mulkî eziztan le dest biden. Elbette êwe ke sahibşeref in, qisey min de goy degirin: Werin ta zû we, le bo xatirî êskî bab û bapîrman ittîfaq bikeyn û wetnî xoşman qurbanî menfeetî rezîle-w kursîyî rîyaset nekeyn. . Çünke weqît teng e-w duşmin le xefletî me îstîfade deka. Heyye alel-felah!. We îlla peşîman debinewe-w êdî demê hîç fayde nîye!

**Be'd'ez in ger bi ser qebrî men ayî tu, çunan mêmanned
Nûşî darû ke pes ez merg be suhrab dehend.(144)**

Qazîzade
M. Şewqî

(144) Manay em beytî Farisî eme ye:

"Le paş eme ger bête ser gorim, weku ewe ye:
Noşî derman le dûwayî mirdin be zorab biden".

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûlü:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Cıvarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZİ MAHALLİ:

Babıâlî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 130 ve 131'inci numroları çıkmıştır. Kari'lerimize tavsiye ederiz. Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur. Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

WERGERANÊN JÎMAREYA 4'AN

4'ÜNCÜ SAYININ ÇEVİRİLERİ

"JÎN" DERGİSİ ARACILIĞIYLA KURDÎYÊ BİTLÎSÎ KARDEŞİME

Azizim,

Yazı dizinizde Kürdlüğe saldırının cevapları var; fakat kim itiraz ediyor ve ne diyor; bilmiyorum. Bunun için sorunun içyüzünü anlatıncaya kadar sorunu size bırakıyorum. Yalnız fikrinizi aydınlatmak için şu birkaç satır yazıyı size sunuyorum:

Birtakım fennî deliller müstesna olmak üzere, geçmiş dönemleri bize bildiren tarihin başlangıcı, benim kanımca, ilkin komşu insanların birbirleriyle görüşüp tanışmaları ve bir yeni komşunun ötedeki komşuya varlıkları anlatması biçiminde başlamıştır. Geçmişin örtülü sırlarını ve eski gizli şeyleri kimse kehanet veya kayıptan haber veren bilim ile keşfedememiştir. Ağzından ağza dolaşan bu eski hikâyeler, tarihlere birçok efsane ve boş inanç karıştırmış ve tarihsel evrim, ancak Arz'ın kıtalarında ulaşımın giderek meydana gelmesiyle yoluna girmiştir.

Kürdler ise, bugünkü darmadağın enkazlarının, dil ve varlıklarının belirleyeceği üzere Karadeniz'den başlayarak Agırî (Ararat) sıradağlarının güneye doğru izlediği Hakkâri, Botan, Barzan, Kandil, Kû, Şahevvalhu ve nihayet Bîstûn'a kadar yüksek dağların vadilerine kısmen yerleşik, kısmen göçebe oldukları için, tarihin bakışı açısına odak noktası olmaktan daima kaçmışlardır. Onlarla ilk çağlarda ilişki kuran İranlıların ve orta çağlarda din ve uygarlığa alıştırılan Arapların uygarlık ve tarihleri söndüğü ve Avrupa'nın hâlâ da araç yokluğu ve güvenlik yokluğu nedeniyle onlarla ilişki kurması kolaylıkla gerçekleşemediği için, Kürdler unutulmuşlar; kimi zaman talihin cilvesi, onları, dünyaya egemen olmak istercesine gösterdikleri kahramanlık ve yiğitlikleriyle tanıtmak istemiş ise de, talihleri ya Salahaddin-i Eyyubî gibi Arabistan'da ya da Nadir ve Kerim Han gibi İran'da yansımıştır. Tarih ise olayları kişi ve kuşağa değil, zaman ve mekâna bağlayarak başkasına mal ediyor. Bununla birlikte, bu zulüm ve unutulmuşluğa rağmen Kürdlerin kökeni ve varlığı, tarihöncesi zamanlara da karışmış ve orta çağlardaki gelenekleri, Doğu ve Batı'nın genel tarihlerine konu olmuştur.

Şimdi biz Kürd ve Kürdistan'ı iki şekilde rakiplerimize tanıttacağız. Bir bölümünü onların ileri sürdükleri tarihsel kanıtlara dayandırarak bilgisizliklerini (Arapçası "cehl"dir) kanıtlayacağız ve öbür bölümde şimdiki varlıklarını ve bugünkü günde sahip oldukları topraklarını ve asıl bağımsızlıklarını —madem ki gözleri görmüyor— ellerinden tutup harita üzerinde dolaştırarak gözlerine sokacağız. Birinci bölümün ayrıntılarını daha aydın, daha araştırıcı gençlerimize bırakarak bilgimin elverdiği oranda az ve öz bir bilgi vereceğim:

Bugün etnoloji bize gösteriyor ki Kürd, Ermeni, Fars ve Nasturî hep bir ırktandır. Yalnız onların arasında mezhep ayrılığı, büyük çoğunluğunun derinliklerinde yalnız kör cahillik derin bir uçurum kazmış ise de, bunun akıl ile doldurulması zamanı çoktan gelmiştir. Öyleyse bu halklar ve unsurlar, birbirlerinden ayrılmaz bir ortaklıkla birdirler. Bir de şu var: Avrupalılar Orta Asya'yı tanımazdan önce Araplar, fetihler ve seyahatle bu bölgeye girmiş ve onları bir gezi kitabı olan **"Takvim'ül-Büldan"** adlı coğrafya kitabına geçirmişlerdir. İşte tarihçi Vakıdî'den başlayarak ve Tulaytula (145) Kadısı Sâid'in Hicrî V. yüzyılda (146) yazdığı **"Tabakat'ül-Ümem"** ve Makdisî'nin **"Ahsen'üt-Takavîm fi Ma'rifetil-Ekalîm"** ve özellikle ünlü tarihçi Hasan bin Abdullah'ın **"Âsâr'ül-Üvel fi Tertib'id-Düvel"** ve İbni Hallikan'ın kitaplarında ve ikinci yazıda belirtilecek olan Fars tarih kitaplarında hep Kürdlük konusunda bilgiler bulursunuz. Bunlardan fazla olarak, Fransızca ve Almanca eserler arkadaşlarımız tarafından kanıt olarak gösterilmek üzere, çevirilerini bildiğim İngiliz tarihçilerinden Tabanin'in **"Dünyanın Bayındır Yerleri"** (World'sinbaitasby G.T. 1892) ve **"Kavimlerin Dini"** (World'sqs Religionsby 1890), Monqrif'in **"Bugünkü Evren"** adıyla yazdığı altı cilt, Tyler'in **"Dünyanın Bölümleri"** ve Amerikalı Doktor Kin'in **"İnsan Bilimi"** kitaplarında ve hepsinden fazla ayrıntıları içeren Mösyö Ritche'in eserlerinde Kürdler, Luristan, Feylistan, Bextyarî, Zend, Lek ve Kelhur diyarlarından Belh dağlarına kadar bir Kürdistan haber veriliyor.

İkinci bölüm; kişiliğin varlığına geliyoruz. Bugün Kürdler pek çok yerlerde bağımsızlığa sahip ve mukadderatlarına egemen bulunuyorlar. Yalnız Osmanlı ülkesindeki Kürdler, bütün varlıklarıyla Halifelik makamına teslim olmayı arzetmişlerse de, şimdiye kadar nüfus defterlerine geçmedikleri gibi çoğunlukla yılda yalnız belirli bir vergiye bağlanmışlar ve asıl özgürlükleri zedelenmemiştir. Hele Muhammer'den (147) kuzeye doğru uzanıp genel tarihlerin tanımlamasına göre Gence'ye (148) ve oradan Van üzerinden Karadeniz'de son bulan bölgeyi Feylî, Lur, Kelhur, Goran, Bacilan, Zend, Bextyarî, Benî Erdelan, Caf, Mingur, Mameş, Kurk, Pîran, Nureddînî, Soran, Herkî, Surcî, Dawde, Şêxbizini, Hemwend, İsmâil Xerîrî, Kurdê Milî, Ertuş, Zirkî, Keyhan, Mamxuran, Kovan, Kirawî, Zerarî, Şerefan, Şehîdan, Zirkan, Hamyan, Merzîkan, Şikak, Mukrîyan, Taguran, Şemsikan, Şahwîyan, Haydaran, Celâlî, Milan, Harumetan, Zîlan, Hasan adlarıyla ünlü büyük aşiretler işgal etmişlerdir. Bunlar hâlâ da aşiret biçimini koruyarak hiç bir kayıt altında bulunmuyorlar ve özgür bir yaşam sürüyorlar. Bazı yerlerde yerleşik olan kısmı, hükümetin nüfus defterine geçmiş ve seçim dolayısıyla nüfuslarının miktarı da belirlenmiştir.

(145) 116 numaralı dipnota bakınız.

(146) 117 numaralı dipnota bakınız.

(147) 119 numaralı dipnota bakınız.

(148) 120 numaralı dipnota bakınız.

Avrupa'nın küçük devletlerinden 2-3 kat fazla geniş topraklara sahip ve nüfusça da, kılıçlardan artakalan miktar itibarıyla, yine o büyüklüğe sahip bir halkın varlığını inkâr etmektense o bölge ile kendi arasında bir set çekmek ve utançtan kaçınmak için onları görmemek daha yeğdir.
Azizim Bitlîsî, üst tarafını siz anlatınız.

Süleymaniyeli
Tevfik

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ(149)

"Ker ku dê tesewir ke sira ku di dûrbînê da!"
Eşek dürbünden ne anlar!

Bu, ünlü **"Mem û Zîn"**in yaratıcısı Ehmedê Xanî hazretlerinin bir dizesidir. İstanbul'da bir gün bir ilerigelenler meclisinde, hazır bulunanlardan bir kişinin Kürdçede edebî parçalar bulunmasına şaşması üzerine, bu dize, büyük Kürd bilginlerinden Bitlisli rahmetli Şeyh Emin Efendi hazretleri tarafından bir atasözü biçiminde söylenmiştir.

* *
*

"Kuro, bibêhne?"
"Devîya ku parr min jê kir bibêhn bû".
— Oğlum, kokulu mudur?
— Geçen sene aynı gülistandan kopardığım kokuluydu.

Bir rivayete göre bu atasözü, rahmetli Bedirhan Paşa ile, kendisine bir deste gül sunan Botanlı bir köylü arasında söylenmiş ve gülün bakırlığını belirtmek amacıyla söylenmiştir.

* *
*

"Teyrê ku goşt dixwe nikula wî gêr e".
Et yiyen kuşun gagası eğridir.

(149) 110 numaralı dipnota bakınız.

Gerçekte bu atasözü, görünüşte, doğa tarihince bilinen bir gerçeği dile getiriyorsa da, dolaylı olarak, "et yiyebilmek için gaganın eğri olması gerektiği"ni kastediyor.

* *
*

"Lewra şikestîye ku xwar bicebire"

Kırıldığı için eğri kapanacaktır.

Bu atasözü, yaralayıcı etkiler sonucunda kırılıp da sonradan kırık olarak yapışıp kaynaşan kemikler hakkında söylenmişse de, aynı sonuçları doğuracak olaylar için kullanılır.

* *
*

"Tevdan ji helîsê ra baş e".

Karıştırmak yalnız keşkek içindir.(1)

* *
*

"Xeynê serşikestinê tev ji hev digire".

Baş kırığından başka bütün hastalıklar bulaşıcıdır.

Tıbbî bir nitelik taşıyan bu atasözünün tıbbın bugünkü gelişmişliğiyle ne ölçüde bağdaştığı kestirilemezse de, bakteriyolojinin son verimli keşifleri üzerine, her hastalık durumu için hastalığı doğuran bir neden arayan ve bu nedenle de hastalıkların bulaşmasını genel bir niteliğe bağlayıp dayandıran bilim adamlarının öne sürdükleri tez, bu atasözünün değerini artırmaktadır. Bu vesile ile, Kürdler arasında eski yöntemlerle hekimlik eden ve halk arasında olağanüstü ün kazananlardan olup bugün hayatta olmayan ve bir rivayete göre cüzam hastalığını ısıtma ve masajla tedavi eden Botan'ın Sînano köyünden Melek ve Hevêdan(2) aşiretine bağlı, cerrahlığıyla tanınmış olan Xışman adlı diplomasız hekimleri anımsatmayı uygun bulduk.

- (1) "Helîse", etle bulgurun baharatla birlikte yoğrulup pişirilen ve üzerine tereyağı dökülen ünlü bir yemektir. Bayramlarda ziyaretçileri ağırlamak için onlara ikram edilir. Ne kadar karıştırılsa lezzeti o kadar artar. Bu bakımdan, "karıştırmak" işini yalnız keşkeğe özgü kabul eden bu atasözü, yüksek bir ağırbaşlılığı ve derin bir temkini belirtiyor.
 - (2) Bitlis kasabasının kuzeyinde bulunan yaylalara çıkan ve güney taraflarında barınan, büyük bölümü Bitlis'in eski hanedanlarından rahmetli Hacı Necmeddin Efendi tarafından yerleşik hayata geçirilen bir aşirettir.(150)
- (150) 139 numaralı dipnota bakınız.

* *
*

"Av diçe avayîyê".

Suyun gittiği yer bayındır.

Bu atasözü, iyi bir yemekten sonra istekle içilen su için söylenir. Aynı zamanda, suyun yaşamda ve evrende belirgin olan büyük rolünü de belirtmektedir.

* *
*

"Biçizî neçizî, qincilîz î".

Ne kadar bağırırsan çağırırsan da qincilîzsın.

Qincilîz, tadı güzel köklü bir ottur. Bir gün, uzun süre bu otu arayıp da bulamayan bir köylü, sonunda, bir deliğe sinmiş olan bir fareyi ot sanarak kuyruğundan tutar. Fare, kendine özgü sesiyle bağırırsa da, köylü aldırış etmez ve atasözü haline gelen bu sözü söyler.

* *
*

"Eva aş, eva çirika aş!"

İşte değirmen, işte değirmenin oluğu!

Bu atasözü, Şirvan(3)lî iki kişi arasında geçmiş olan bir öyküden doğmuştur. Şöyle ki: Buğdayını değirmende öğütüp dönen birisine rastlayan bir köylüsü şöyle çıkarır:

—Ben değirmende olsaydım senden önce buğdayımı öğütürdüm.

Bunun üzerine öbürü de kendini savunarak bunu yapamayacağını söyler ve "Halep orada ise arşın burada" gibisinden, karşısındakini deneme yapmaya çağırır ve elindeki değneği göstererek, "işte değirmen, işte değirmenin oluğu" der ve değneğini yere saplar saplamaz, her ikisi de sırtlarındaki çuval-ların içindekini değneğin üzerine dökerler.

* *
*

"Werîs bûya çi deng dida!"

İp olsaydı ne ses verirdi!

(3) Siirt sancağına bağlı, meyvelerinin lezzeti ve bolluğu ile tanınmış bir ilçedir.

Musa Bey'in(4) babası Mirze Bey Mutki ilçesine(5) kaymakam olarak atandığında, kendisi müzikten anladığı için kemanını da birlikte götürür. Kendisini ziyarete gelen köylüler, Mirze Bey uykuda iken kabul odasına girerler ve duvara asılı bulunan kemanı dikkatle seyrederek. O sırada içlerinden biri kemanın teline dokunur ve kemanın, hacmiyle bağdaşmayan bir ses çıkarması üzerine şaşırıp kalır ve atasözü durumuna gelen bu sözü söyler.

(Devamı var)

Law Reşîd

BİR KÜRD DİLBERİNİN SABAH UĞRAŞI

Beyaz karlarla örtülü dorukları Tanrı katına uzanmış birer yakarış elini andıran Kürdistan'ın yüce dağları üzerinde renk-renk zarif çiçeklerle bezenmiş ufacık bir düzlüğün ortasında dar bir akarsu yatağının içinden hazin şırıltılarla akan, soğukluğuyla ünlü bir suyun kenarına kurulmuş ve bütün görkemiyle bir Kürd ailesini barındıran 24 direkli çadırın harem tarafındaki çitin(1) arkasından, ince bir mırıltı ile Tanrı'sını anan bir ses geliyordu.

Zozan(2) tam anlamıyla sessiz ve suskun bulunuyor, koyunları "şevîn"(3) götüren çobanların kaval selseri bile işitilmiyordu. Kuzular, karşı yamacın güzel kokulu, çiçekli otları arasından sabah yiyeceklerini toplamaya gönderilmişlerdi. Onların nöbetçiliğini yapan "Kasab" ve "Gurzo"ların(4) da sesi kesilmişti.

Çimenler, üzerlerine yaradılış eliyle nakşedilen lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin sevgilisi için büyük bir özenle yaptığı halılarla döşenmiş bir salonu andırıyordu.

-
- (4) Son bulan korkunç savaşta, Ruslara karşı Kürdlerin eline pek eski model silâhlar verilmek, beslenmeleri sağlanmamak, küheylân atları gasp edilerek kendilerine yol verilmek, ulusal örgütleri ortadan kaldırılmak gibi, ağır, yanlış ve anlayışsız davranışlara rağmen, yine de yiğitlikler ve kıvanç verici olaylarla dolu olan Kürd tarihine yüce destanlar ekleyen Hasan an aşireti liderlerinden Halit Yusuf, Sibkan aşireti lideri Abdül-mecit, Memaş aşireti lideri Qurebî Paşa ve öteki Kürd beyleri arasında tanınıp üstünlük kazanan ünlü Musa Bey'dir.
- (5) Bitlis'e bağlı, arazisi sarp olan ve fakat güzel vadiler içeren bir ilçedir.
- (1) Çadırları localara ayırmak için ince çubuklardan yapılan ve ipekle işlenen hasır biçimindeki duvarcıklara derler.
- (2) Zozan, Kürdçede yayla demektir.
- (3) Koyunların şafak sökmeden önce otlamaya götürülmesine derler.
- (4) Koyun koruyucuları olan vefalı hayvanların özel adlarıdır.

Bitki yapraklarını konak edinmiş olan elmas renkli çiğ damlacıkları, Güneş'in doğuşunu bekleyerek, ilk ışınların altın sarısı dokunuşlarıyla elveda demeye hazır bulunuyorlardı. Saba yeli ise, Güneş'in doğmak üzere olduğunu müjdeliyordu.

Bu görkemli çadırın 30 adım kadar uzağında kurulmuş olan öteki çadırlar da yavaş yavaş bir hayat ve hareket duyulmaya başladı. Sanki ufkun kenarını yaldızlayan kırmızı tablo, bu ailenin uyanma işaretiymiş gibi her tarafta bir canlılık belirdi. Kimi ibadetinde, kimi Kur'an okumakta, birtakımı da "way, nimêja min çû"(5) diye telâhta idi. Yayla, bir ibadethaneye dönüşüvermişti.

O sıradaydı ki, yarım saat önce ince bir sesle Tanrı'sını anan dilber, elindeki sürme çubuğuyla aynanın karşısında oturmuş, gözlerine sürme çekiyordu. Bir yandan da, hafif saba yelinin yelpazelediği zülüflerini düzeltmeye uğraşıyordu. Ve biraz önce büyük bir yakarıyla Tanrı'sına ibadet etmekle uğraşan bu dindar dilber, şimdi de birkaç gönüle boyun eğdirmek ve onları kendisine tapındırmak için, yaradılıştan olan güzelliğine sanat eliyle başka bir tazelik vermeye özeniyor, süsleniyordu.

Derken, Güneş o altın ışınlarıyla dağ doruklarını yaldızladı. Çiçekler gülümsemeye başladı. Kürd dilberi de, Güneş'le rekabet edercesine burcundan doğuş yaptı. Çadırın selâmlık tarafında bulunan misafirlere sabah sofrası hazırlamak gerekiyordu. Naz ve eda ile salına salına, mutfak olarak kullanılan tarafa yöneldi. Hizmetçi kadınlar ocakları yakmış, üzerlerine konulan sacda "nanerûnik" (6) yapmaktaydılar.

Mutfağın her tarafında bir çaba göze çarpıyordu. Yoğurt kazanları, akşamki sessiz durumlarını koruyorlardı. Onların hiç bir tarafına dokunulmamıştı.

Dilber kız kazanlara yaklaştı, kapaklarının alınmasını emretti, kazanların beyaz yüzeylerini kaplayan iki santim kalınlığındaki kaymakları narin parmaklarıyla topladı ve hazırlanan tabaklara koydu. Öbür tabaklara da taze yoğurt doldurdu. Beri yanda hizmetçi kızlar da bal, peynir, tereyağı ile sofrayı donatıyorlardı. Selâmlık hizmetçileri ise semaveri hazırlıyorlardı.

Sofra donandı. Misafirler sabah kahvaltısını yapıyorlardı. Hizmetçi kızlar, kalan yoğurtları "meşk" denilen yayıklara doldurup "sêpê" denilen sehpa-lara astılar ve her sehpa ya iki kız ayrıldı.

Doğru bir çizgi üzerine dizilmiş olan sehpa ların başında, sanat eseri olan bir küçük sehpa ya asılmış ufacık bir yayık hazırlanmıştı.

Kürd dilberi bu narin sehpa ya yaklaştı. Eğlence olsun diye bir yandan bu hafif yayığı sallıyor, bir yandan da kendine özgü ahengiyle, şu şarkıları gayet inceden mırıldanıyordu:

(5) "Eyvah, namazım geçti" demektir.

(6) Yayla dünyasında Kürdler, tereyağıyla ince yufka halinde sac ekmekleri yaparlar ve bu lezzetli ekmeğe "nanerûnik" derler.

Zozan e xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê
Law ji malêd mîran e, meşka min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê
Îro li me mêhvan e, meşka min(1)

Evîn e xweş evîn e, kil meşkê
Lawê min hêj kurîn e, meşka min
Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
Ji dûr me yekdû dîne, meşka min
Day-baban hay jê nîne, kil meşkê(2)

Aşk perisinin değinmesiyle titreyen dudaklarından dökülen bu ses çağlayanı ve ahenk, yayıkların çıkardıkları düzenli ve tekdüzen gürültülerin içinde boğuluyordu. Bu hazin mırıltılar, başkasının dikkatini çekecek kadar kimseye yetiştiriyor, yalnız o genç kızın kendisine, onun yaralı ruhuna mânevî bir gıda veriyordu. Evet o, bu aşk ilâhisinin hem bestecisi ve hem de dinleyicisiydi. Evet, bu sevdâ dolu mırıltıları kendisinden başka kimse işitmiyordu.

25 Kasım 334(1918)

Hakkârîlî
Abdurrahim Rahmî

ANLAMI:

- (1) Barınağımız yayla, hem de gayet güzel ve göntüllere şenlik veren bir yayladır. Ey ruhumun can arkadaşı olan yayağım, sendeki yoğurt da, keçi ve inek yoğurdu değil de, soylu ve kutsal saydığımız koyunların yoğurdudur. Benim sevdiğim de bey ailesindendir. Ey ruhumun can arkadaşı olan yayık, kalbim gibi "kıl" diyerek koşup çağla. Çünkü bizim aşkımız öyle sıradan bir aşk değildir; tersine, Kürdlerin ünlü aşk fedaileri olan Mem ile Zî'nin aşkına benziyor. Ve gönlümü büyüleyen de, bugün misafirimizdir.
- (2) Evet, Aramızdaki sevgi gayet parlaktır ve benim sevgilim henüz gençtir, kılıcının kabzası da altındandır. Ama sakın ha, ben onu görmüş, benim yakın akrabam olmayan o gençle konuşmuş değilim. Sadece uzaktan birbirimizi görmüşüz. Sevgimiz de öylece meydana gelmiştir. Ana ve babalarımızın da bundan haberi yoktur.

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N H A Y A T

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 ”

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Kürdler ne idi, neler ister?	Yamülkîzade
Kürdlerde durûb-ı emsal	Law Reşîd
Kârvan-ı gam	Süleymaniyeli Tevfik
Bir mektub	Doktor F. Berxo
Âsâr-ı eslâfdan	Hacî Ebdulqadirî Koyî
Destê tenê deng jê nayêt	E. Rehmî
Biçûkê negirît memikê naxut	E. Rehmî

Nushası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 qurış e
Nîv sal 130 ”

H A Y A T

Mesleğimize muvafık makalât
maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler
iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

KÜRD NE İDİ, NELER İSTER? (✱)

Kürd'ün tarih-i kadîmi ve asırlardan beri bahsedilmeyen hayat-ı mazîsi te-tebbu edilirse ne harikulâde himmetler, ne azimler görülür! O himmetleri, o azimleri şimdi ile kıyasa kalkılırsa, medeniyetin ikdamâtını pek nâçiz bırakacak fevkalbeşer mesaîleri, fevkalâde adaletleri görülür.

Pehlivan medlûlüyle anılan bu kavim, milâddan asırlarca evvel Şark'ta, başlarında Faraonlar, Xera'zataralar, Keyhüsrevler gibi müessis-i devlet hükümdarları olduğu halde mekârim-i ahlakiye, kudret-i fikriye ve satvet-i maddiyeleri sayesinde tarîk-i insaniyette, şehrah-ı medeniyette yürüyorlardı. Asırlarca müddet bu yürüyüşlerine mani olacak ne dahilde, ne haricde hiç bir kuvvet yoktu ve olamazdı. Çünkü Kürd kavmi, dahilde terakkî ve tekâmülû betaet ve müşkülâta ve hatta mümteni'ülicra bir hale koyacak, hissiyat ve revabıt ve menafii yekdiğerleriyle itilâf ve ittihad edemeyecek surette daima ayrı bulunduracak gayri mütecanis bir kavimden müteşekkil değildi. Asıllarını teşkil eden Medyalılar ile bilahare hükümeti ele alarak hududu daha büyülden İranîlerden mürekkeb idi ki bunlar da aynı ırktan ve aynı kandan idi.

Haricde ise, fitrî şecaat ve kahramanlıklarına zekâ ve dirayetlerinin [2] teşrikiyle muktedir ellerde sevk ve idare ettikleri cesîm orduları sayesinde muzaferiyetten muzafferiyete koşuyorlardı.

Adl-ü hakkı bir düstur-ı hareket ittihaz eden büyük hükümdarlarının idaresinde kaleler fetheden bu ordu icraatıyla, medeniyete hizmetiyle, insaniyetiyle memalik-i meftuhadaki sekenenin vatan-ı aslî ile marbutiyet ve samimiyetleri pek çabuk temin ediliyordu.

İşte bundan binlerce sene evvel ve hatta daha evvellerini tarihin bile tamamıyla zabtedemediği zamanlarda mevcudiyeti aşikâr olan bu kavim, bilahare, Şark'taki nüfuz ve kudreti, umran ve medeniyeti sayesinde hududunu Belh'e, Sind nehrine, Kızılırmaklara kadar büyümüş ve daha sonraları Habeşistan hududunu, Tuna nehrini bile geçmişti.(152)

Bu kadar tealî ve terakkî ile âsâr-ı medeniyeleri zamanımıza kadar intikal eden bu millet, asırlardan sonra, tarihte görülen bazı akvamın inhitatı gibi o da inhitata yüz tutmuş, kudret ve kuvvette gittikçe zebuniyet kesbetmiştir.

Kürdlerin İran'ın garbında mütemekkin olmaları ve bütün muharebâtın dahi hemen batıda cereyan etmesi, bu zaaf ve inhitat edvarında en ziyade Kürdleri müteessir etmiştir. Zaafı tevalî eden(153) tabiiyülhusul muhtelif istilâlarda, taksimatlarda ise zavallı Kürdlerin çektikleri mezahımı, meşakkatı tarif, gayri kabil bir hale gelmiştir.

İslâmiyetin zuhuru ve ondan sonra Şiîlik ve Sünnîlik tefrikaları ve nihayet hükûmet-i İraniye ve Osmaniye idarelerinde olarak parçalanmaları, inkişaf-ı millîlerine, terakkî ve tealîlerine bakamamalarını ve bu sebeblerle de tekemmülât-ı medeniyede geri kalmalarını mucib olmuştur.

Her ne kadar Kürdlerin ve bütün ehl-i İslâmın benam serdarı olan Sultan Salahaddin-i Eyyubî zamanında oldukça nefes almış iseler de bu hal çok sürmemiştir.

[3] Kürdlerin uğradıkları bu birçok istilâlarda ise akıllarını atalete, fikirlerini akamete sevketmeyerek bütün azimleriyle, bütün kuvvetleriyle milliyetlerini, ananelerini, hissiyât-ı necîbelerini, kudret-i fikriyelerini, kuvve-i mümeyyizelerini muhafaza etmişlerdir.

(154)

Kürd gençlerinden
Yamülkîzade

(152) Med imparatorluğunu kasedtiği anlaşıyor.

(153) "Tevalî" sözcüğü derginin aslında böyle çıkmışsa da kanımızca bu yanlışır ve sözcük bir dizgi yanlışlığı sonucu böyle çıkmıştır. Çünkü "tevalî eden" in anlamı "birbirini izleyerek sürüp giden" demektir. Bu anlamın ise buraya uygun düşmediği açıktır. Kanımızca doğrusu, "doğuran" ve "meydana getiren" anlamındaki "tevlîd eden" olmalıdır.

(154) Derginin aslında, bu yazının bittiği yer ile sonraki yazının başladığı yer arasında yarım sayfalık kadar bir boşluk bulunmakta ve Yamülkîzade'nin yazısının burada kesilmiş olduğu, yazının sonuç bölümünün dergiden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Yazının sonuç bölümü sansür tarafından çıkarılmış olabilir.

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL (❖)

—Mâbâd—

TARİHÎ:

"Kuse-pis mala Rojkan xirab dike".

Fiskos "Rojkî"lilerin evini yıkar.

("Rojkî", mâruf tarihî aşirettir. Bitlis hükümet-i kebiresinin "daimî orduları" makamındadır. Kürd tarihinde, efradının şecaat ve celâdeti [4] ve ruesa-sının "Han" ailesine fart-ı sadakatlarıyla, idare-i umurdaki dirayet ve meharretleriyle nam bırakmışlardır. Bitlis kasabasıyla tevabiinden "Çukur" nahiyesi havalîsinde ruesa-i mezkûre namına makberler, medreseler, köprüler ve sair müessesât-ı milliye ve medeniyyeye tesadûf olunur ki, asırların darbe-i tahrib ve ihmaline rağmen muhafaza-i mevcudiyet etmektedirler. Mesel-i mezkûr, alelumum, gizli musahabât için istimal olunduğuna göre, "Rojkî"lilerin hayat-ı tarihiyelerinde mühim bir mevki tutması lâzım gelen hafî bir müşavere esnasında darbolunduğu ağleb-i ihtimalâtandır).

"Ferek cizmeya Rojkan, berdaye pênc hezar siwarên Silîvan".

"Rojkî"lilerin çizmesinin bir teki, Silvanlıların beş bin atlısına bedeldir.(155)

(Bu mesel, derebeylik hayatına aiddir. Buradaki "Silvan", elyevm Diyarbekir vilâyetine tabi ve merkezi "Meyyafarqîn" nam belde-i tarihiye olan kaza olmayıp, Kürd coğrafya-i kadîmince, Erzurum'un "Palandöken" silsilesinin şimal ve şark cihetlerine tesadûf eden havalîde sakin bulunan aşaire ıtlak olunmuş ki cenub tarafında da "Rojkî"liler hakim imişler).

EFSANEVÎ:

"Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yek e derî hezar".

Marangoz kalfası, her vakitki gibi yat,"Allah" birdir, fakat hacât kapısı bindir.

(Bu mesel, bir hükümdarın, marangoz kalfasının birisine, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir tazi imal etmesini ve bunun için yirmidört saat mühlet verdiğini, yapamadığı takdirde idam edileceğini emretmesi üzerine, müşkül mevkide kalan marangozun uzun müddet dü-

(155) Doğru çeviri, "Silvanlıların beş bin atlısını yenmiştir"dir.

şündükten ve nihayet meseli darb ile yatmaya karar verdikten sonra, ertesi gün hükümdarın vefat etmesiyle şayi olmuştur. Sanaatın terakkiyat-ı hazırasına göre teklif olunan iş, "çocuk oyunacağı" mesabesinde kalırsa da marangozun "mütevekkil alellah" olarak yatması gibi haiz-i kıymet ve ehemmiyettir).

[5] "Pira Batmanê, Medresa Gomeydanê, Mizgefta Hîzanê, xirab nabî heta axirzemanê".(156)

Batman Köprüsü, Gökmeşyan medresesi, Hizan Camii kıyamete kadar yıkılmaz.

(Filvaki, bunlardan Hîzan Camii harabolmuşsa da diğerleri elan mevcud ve metîndirler. Şöyle ki: Batman Köprüsü Dicle ayaklarından Batman çayı üzerinde vaki ve Acem orduları tarafından yapılmış cesîm bir köprüdür.

Gökmeşyan Medresesi ise, birçok vakayı-i tarihiyeye sahne olan Bitlis kasabasında küçük bir meydanlık olan "Gökmeşyan" nam mahalde kâin, mahallî tarz-ı mimarî üze Bitlis hanları tarafından inşa ettirilmiş, lâtif, cesîm bir medresedir.

Rivayet-i tarihiyedendir ki medreseye, inşaatı hitam bulur bulmaz, ehemmiyetiyle mütenasib bir müderris taharrîsine başlanılır. Nihayet Hizan kazasına tabi "Kawnas" nam karyede mukîm "Mela Ehmedê Kawnasî" nam fâzıl-ı mütebahhirin vücudu ihbar edilir. Bunun üzerine Bitlis Hanı, Hizan Beyinden, müşarünileyhin izamini talebederse de, böyle bir sahib-i ilim ve kemalâtın memleketinden çıkmasını istemeyen Hizan Beyi, cevab-ı red verir. Nihayet tarafeyn kuvvetleri, müşarün bilbenan mela'yı kazanabilmek için temas ederler. Meseleden haberdar olan Mela hazretleri, kan dökülmesine sebep olmamak için çubuğunu alarak gelir ve Han'ın askerleri ile müreffehen Bitlis'e isal edilir. Müddet-i medîde tettebbuât-ı ilmiye ile tevaggul ettiği için gözlerine amâ tari' olmuş ve amâ olarak hayli seneler tedrisâta devam eylemiştir ki keyfiyeti talebisine ihsas ettirmemeye muvaffak olmuştur.

Bitlis'in en asîl, en şerif bir ailesini teşkil eyleyen ahfadı, ta son zamanlara kadar, batnen bâde batn kadılık ve hakimlikte bulunmuşlardır. Yukarıda bahsi geçmiş olan merhum Hacı Necmeddin Efendi, Müşarünileyhin ahfadından olup, kendisini ziyaret eden müteaddid vülât-ı izam ve sair birçok Avrupalı seyyahların menkulât [6] ve muharrerâtının şahadet ettiği üze, hakikaten bir nadire-i fazl-ü zekâ idi.(157) Geçen harb-i han-ü man süzde yıkılan ve yapılması için hâlâ hiç bir niyaz-ı hak yükselmeyen han-ü manlardan birisi de, meşhur Melayê Kawnasî'nin ahfadının binlerce liralık emval ve emlâkidir. Medresenin yüzlerce talebesi, dairen madar medrese etrafında kol-kola

(156) Li hin deran ev peyv, ji devê avakiroxê Pira Batmanê weha tê gotin: "Pira Batman e, min çêkir bi şert û demane, ku Xwedê xirab neke xirab nabe heta axirê zemanê".

(157) Kürd atasözlerine ilişkin olan bu yazı dizisinin bundan önceki dördüncü sayıda yer alan ikinci bölümünün 2 numaralı dipnotuna bakınız.

tutunarak millî rakıslardan olan "bêrîte" oynarlarmış. Bitlis hanlarının mahv-ü indirasından sonra medrese askerî depo ittihaz edilmiştir. Bu yüzden, muharebe-i zaileden kısmen de duçar-ı harab olmuştur).

"Sibê rûvî, êvarê kûvî".

Sabahları tilki, akşamları yabanî hayvan.

(... görmek hayra alâmettir.)

AİLEVÎ:

"Xal xwarzan radike, mam birazan winda dike".(158)

Dayılar yeğenleri kaldırır, amca kardeş oğullarını kaybeder.

"Cewrê dêla tirek gurîx nabe".

Fena köpeğin yavrusu "kurt boğan" olmaz.

"Bila jina mêran bî, li ber stêrk û biyûran bî".(159)

Mert adamın karısı olsun da, varsın yıldız altında ve tipide olsun.

"Bila mêrê min law bî, bila kirasê min caw bî".(160)

Kocam yiğit olsun da, varsın elbisem adi bezden olsun.(161)

"Gotin birayê te bû axa, got jina wî bû xatûn".(162)

Biraderin ağa oldu dediler, karısı hanım oldu dedi.

(Görümce-kardeş karısı münaferetini ifade ediyor).(163)

"Kur bî, bila kurr bî".(164)

Erkek evlâd olsun da, varsın yaramaz olsun.

"Dê ku bû dêmarî, bab dibî kavari".(165)

Valide üvey olursa, baba "kavar"lı olur.

(158) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: "Xal xwarzan radikin, ap birazan dadikin".

(159) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: "Bila mirov jina mêran be, bila li ber şûr û rîman be".

(160) Ev peyv li derna weha tê gotin: "Bila mêrê mirov law be, bila kirasê mirov caw be".

(161) Doğru çevirisi, "kocam delikanlı olsun da, varsın entarim bezden olsun".

(162) Ev peyv li derna weha tê gotin: "Gotin birayê te bu axa; got ji min ra çi, jina wî bû xanim".

(163) Münaferet: Karşılıklı nefret, çekemezlik.

(164) Ev peyv li hêlna weha tê gotin: "Bila kur be, bila kurr be".

(165) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: "Ku dê bibe damarî, bav jî dibe bamarî".

[7] (Kavar, lugaten menî, taşlık arazi demektir ve bu isimde köyler de mevcuttur. Burada "kavar"dan maksad yabancı mahaldir).

"Yek ban e, du zozan e?"

Bir damda iki yaylağın havası mı var?

(Damda, açıkta oğlu ve gelini, kızı ve damadı ile birlikte yatan ihtiyar kadının, geceleyin bir aralık ortalığı yoklaması üzerine, oğluyle gelininin güzelce sarılıp örtündükleri, kızıyle damadının ise dargın gibi bir vaziyetle yatıp üzerleri açılmış bulundukları gözüne ilişir. Hemencecik, kızını damadının âğuşuna sıkı-fıkı sokar ve üzerlerini örter, gelinini ise oğlundan ayırmaya ve yorganlarını atmaya çalışırken gelin uyanır, hakikate kesb-i vukuf ile meseli darbeyler).

Law Reşîd

KÂRVAN-I GAM (✱)

Sirtında bir humûle-i takatşiken, giran
Göşünde bir cılız çocuk inlerdi, nâtuvan

Kaddı hamîde, saçları jülide, tar-ü mar
Şahane gözleri müteellim, ziya-nisar

Yorgun, yalın ayakları pek zor adım atar
Ruhu şebab-ı hâsırına giryeler saçar

"Awiskî" dağlarından inerken "Beşiri"ye
Bazen durup bakardı, melûlane geriye

Sanki veda ederdi diyar-ı harabına
Me'va-yi aslî, hatırgâh-ı şebabına

[8] "Bitlis"i son nazarla süzerken hazin hazin
Yırtar gibi boğazını bir cûşiş-i enîn

Yükü ağır ve yavrusu rahatsız, ağlıyor
Hunabe-i firak derûnunda çağlıyor

Artık mecalı kalmadı, yaslandı taşlara
Teskin-i hüzn için cereyan verdi yaşlara

Lâkin, ilerlemiş gidiyor kârvan-ı gam
Yoktu mecal-ı vakfesi, nâçar o pür-sitem

Hem ağlar, hem öper o küçük yâr-i canını
"Yallah" diye omuzladı bar-ı giranını

Kalbim bütün zebun-ı teessür, ilerledim
Bir ihtiyac-ı raz ile derdleşmek istedim

Merdim-girîz ve muhteriz, âvare bir nigâh
Zahir arardı ismet-i nisviyete penah

Sordum, "hanım nerelisiniz?", "Muşluyum" dedi
"Şimdi nereye?", sustu, garibane inledi:

"Kısmet nereye sevkedecekse orasına
Artık muhaciriz, sorulur mu neresine?"

Ben dinledikçe silsile-i hasbıhalini
Anlattı macera-i felâket-mealini

"Bilsen" dedi, "peder ne büyük şanlı zat idi
Nesli Hüseyinî, seyyid-i âlî-sıfat idi

Evvelki harbimizde ki küffar askeri
İstanbul'a yakın geliyorlardı ileri

Gitti babam, Çatalca'da çevirdi düşmanı(166)
Birçok cerîdeler babamın yazdı ismini

[9] Çok geçmemişti(167)
Oldu sülâlemiz o zamandan beri tebah

(168)

Kocam, biraderim de şehid oldular o gün
On bir kişilik ailemiz söndü büsbütün

(166) Çatalca: İstanbul'un bir ilçesi.

(167) Bu dize, derginin aslında böyle eksik çıkmıştır.

(168) Burada iki dizelik yer, derginin aslında boş çıkmıştır. Şiirin buraya giren iki dizesi sansür tarafından çıkarılmış olabilir.

Ümidimi taşır bu yegâne yetim çocuk
Ömrü vefa ederse ne mutlu bu yavrucuk

Ah, ben görür müyüm, bu yetişsin pür-ihтираs
Düşmandan eylesin bu aziz ülkeyi halas

Çalışsa da bu gayede yükseltse namını”
(169)

Baktım, hissî bir dişi arslana benziyor
Derdi-i vatanla kalb-i elemnâki sızlıyor

Ben karşısında kendimi buldum hakîr ve zar
Öyle kadınla eyleyecek millet ıftihar

Süleymaniyeli
Tevfik

* *
*

(*) İmanlı Kürd milliyetperverlerinden Doktor F. Berxo(170) kardeşimizin bize gönderdiği mektub, müdhiş bir maraz-ı millîyi tahatture vesile oldu. Filhakika, Kürdistanlı gençlerimizden pek çoğunun nisbet-i millîlerini inkârdaki gafletten, duçar edildikleri dalaletlere halen gösterdikleri inkıyad ve marbutiyetten bahsetmeye lüzum vardı. Muhterem kardeşimiz, aynen derc ettiğimiz mektublarıyla bu yaraya parmak bastılar. ”Jîn”, bazı hazırlıkların ikmalinden sonra bu mesele ile arîz ve amîk meşgul olacaktır. Şimdilik söylenecek şey, felâketli bir âtînin [10] asitan-ı mehlekinde titreşen millete bir meş’al-ı hidayet îkad edecek gençlerin, asrın telâkkîlerine tebaiyetle birlikte çalışmak ve teşkilât ihtiyacına serfûru etmek lüzumuna iman etmelerini ricadan ibarettir.

İşte mektub:

29-11-34(1918)

”Jîn”i okudum. Kıymetdar semere-i teşebbüsünüz, öksüz milletimizin elemelerini terennüm eden bu risalecik, bendenizi o kadar sevindirdi ki. . . Kaç senedir millî mefkûrelerimizi, derdlerimizi hasbıhal edememiş, elîm mahrumiyet ve intizarlarla ezilmiştik. Vaktiyle öz evlâdı, en temiz ve bakir

(169) Bu dizenin yeri de derginin aslında boş çıkmıştır.

(170) Şeyh Said hareketinden sonra idam edilen Diyarbekirli Dr. Fuad Berxo.

yavruları tarafından metruk ve menfur bırakılan mâsum milletimizi canlandırmak için, birçok fecayi' ve hunhar maniaların tehdidâtı altında kurduğumuz "Hêvî" ocağında toplanırken, sizler gibi mütefekkir ve azimkâr genc kardeşlere ne kadar muhtac ve müştak idik. . . Biz o zaman bugünkü iman ve itmi' nanımız kadar emin idik ki, lisanını bilmediği için kendisini senelerce, batınlarca uzak telâkkî eden, hedef-i ictimaîsini pek yabancı ve gayri tabîî ufuklarda arayan zavallı bir zümre-i şübban, herhalde uyanacak, silkinecek, pek tehâşî ettiği, kaçtığı milliyetine dönecektir. İşte, Kürdlük hakkında mübahaseden bile çekinen ve bütün ruhuyle, özüyle Kürd olduğu halde alaka-dar görünmeyen birçok zeki ve asîl arkadaşlarımın, bugün pek harr-ü metîn bir intibah-ı millî ile harekete geldiklerini —hususî muhaberâtımızla— öğreniyorum. Gazete sütunlarında yükselmeye başlayan bazı kısık(!) fakat pek necîb ve muhikk feryadları bendenize tebşir ediyorlar. Ohh!. . Biz o zaman ne kadar haklı, anâsır-ı İslâmiye arasına tefrika sokmak ithamlarından ne mertebe uzakmışız değil mi? Bugün, asırlardan beri bayrağı altında iftiharla, şeref ve hamasetle kanımızı akıttığımız Osmanlı hükümeti, sakîm milliyet prensiplerinin sevkiyle en zinde ve muhkem bir kolunu serbest hareket ettiremiyor; cehalet ve aclıkla felce mâruz bıraktığı bir uzvunu [11] en muhtac olduğu bir saatte istimal edemiyor; hak için yükseltecek çelik bir yumruktan mahrum bulunuyor. Çünkü anı daima ezdi, anın itilâsından her zaman korktu ve kıskandı. Nihayet vaziyet-i hazıraya, muhtelif millî cereyanlar muvacehesinde sendelemeye mâruz kaldı. Bu acı tecrübeler isbat etti ki:

Bütün menabi-i hayatiyesini İslâmiyet ve Osmanlılık uğrunda hebadan çekinmeyen asîl ve fedakâr milletimiz, yalnız bizim değil, İslâmlık, Osmanlılık namına çalışan her ferd tarafından takdîs edilmelidir. yarın için kat'î beyan-ı mütalâa edemeyeceğimiz bir buhran içindeyiz. Fakat, âtî ne kadar muzlim ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran mâsum bir gençlik huzurunda derin, lâhutî bir istığrak, ezeli bir imanla rukû ediyorum.

Henüz mütereddîd ve muhterizane olmakla beraber, mühim ve mes'ûd neticelerine mazhariyetimizi ümidettiğim bu hareket-i milliyeyi an samîmil-kalb tebrik ederim. Ufuklarında hasret ve hicran yaşları parlayan güzel ve sevimli Kürdistan'ımız bu himmetlere ne kadar müftakır ise, biz anın kudsî ışığında o kadar eli boş ve nâciz bulunuyoruz. Uyanmazsak, biz evlâdlarına bâdemâ af ve şefkat kapısını açmayacak olan bedbaht vatanımıza yabancı ve lâkayd kalmaya, kaybedecek her saniye-i azmin müebbed ve fecî' felâketler ihzar edeceğine artık hepimiz kani' ve mutmeiniz.

Bakî samimî ve gıyabî hürmetlerimi kabul buyurmanız ricasıyla, bütün heyet-i teşebbüsiyenizi selâmlarım efendim.

Doktor
F. Berxo

Ew roje be emrî Heyyî Mennan
Em aleme pakî bû be tofan

Deyyarî nema le cinsî zîrûh
Xeyrî emîj hate keştîyî Nûh

Ew rojey geyîşte weqtî ma'hûd
Westawe le ser çîyayekey Cûd

Hersê kur'î kirdyane mesken
Ew cê û mekane mîslî gulşen

Êstake Cezîrey bê muhaba
Ma'mûreyî ewwel e le dinya

Ewladî sehîhyan be burhan
Kurd in le mekanî ceddî xoyan

Sukkanî bîladî rub'î meskûn
Bîlcumle le'mane munşeb bûn

Bê tefrîqe bûn mutî' û hemdeng
Hemmesreb û hemlîbas û hemreng

Ayîn û mezahib û resayil
Wa kirdîye firqe û qebayil

Wek xelqî neçûne mulkî edna
Cê bawkî xoyan kride me'wa

Erê, be hedîs û nessî qur'an
Hubbî weten e delîlî îman

Hadis nîye, esl e guft û goyan
Mewrûs e le dewrî ceddî xoyan

[13]

Êstake eger cemaetî wan
Esl in, be neseb kerîm û şuc'an

Munqadî Ecem, mutî'î Rom in
Mehkûmî xerat û hîz û dom in,

Teqsîrî ewan nîye, emane
Hergîz be teeccub mezane

Resmêkî qedîm e: Dewrî gerdûn
Xesmî nuceba ye, hemdemî dûn

Hacî, emînîş mîsalî Kurdan
Kewtûme kemendî nefîs û şeytan

Le'm hebs û kemende fikrî derçûn
Mumkin nîye: Min yek im, ewan dun

Mewqûf e be Rustemî îneyet
Muhtac e be quwwet û hîdayet

Derçim le esîrî, mîslî Bêjen
Rahî bû be hîmmetî tehemten

Ey bêbedel û şerîkî تنها
Ma a'zame şe'nuke teala

Tayîn bike Rustemî hîdayet
Tewfîq bide Xusrewî îneyet

Ta Kurd û emin le destî dînan
Derçîn, her etoy Rehîm û Rehman

Hacî Ebdulqadir

DESTÊ TENÊ DENG JÊ NAYÊT

Ey milletê sahibnîfaq
Lazim jîbo te îttîfaq
Te'sîs nekin em yek wîfaq(171)
Mehwîyyet e bîl-îttîfaq(172)
Aqilê xwe berhev kin hemî

Wext, zeman pîrr nazik e
Bêîttîfaqî tehlûke
Xelqan hemî digel me rik e
Mehwîyyeta me bê şik e
Aqilê xwe berhev kin hemî

Şexsîyetê bavêne der
Yek şexsî şol nayête ser(173)
Yek bin, nemînit bêeser
şola umîda me li ser
Aqilê xwe berhev kin hemî

Dest dene yek şibê bira(174)
Hilkin jîbo xwe yek çira
Rîya ku tarî ye j' me ra
ronahî lazim vê sira
Aqilê xwe berhev kin hemî

12 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(171) Te'sîs: Sazkirin, damezirandin.

Wîfaq: Lêkhatin, hevgirtin, li hevkirin.

(172) Mehîyyet: Mehûbûn, tunebûn, windabûn, têkçûn, berzebûn.

Bîl-îttîfaq: Bi tevayî, têkda, pêkve.

(173) Yanî, bi yek şexsek şol naçe serî, bi yek kesek şol bi ser nakeve.

(174) Yanî, dest bidin yekdû wek biran, dest bidin hev wek biran.

BIÇÛKÊ NEGÎRÎT MEMÎKÊ NAXUT

Îroke em jî ji dinyayê xwedanbahr in.(175) Yanî, wekî Xwedê dinya afirandî, nîmetên xwe li ser hemî milletan belav kirî, em Kurd jê cuda nekirine.(176) Dêmek bahra me her wekî hemîyan di dinyayê heye.(177) Hal ew hal e hemî millet xwedanîyê di heqê xwe dikin, belê em carekê heqê xwe nas nakin heta xwedanîyê bikin. Wekî em heqê xwe nas nakin, milletê wekî cînarê me ye ew jî hes naket ku em heqê xwe bizanin.(178) Lewra nezanîna me kara wan e; bi wê dibine warisê me, heqê me jibo xwe distînin; em jî milletê bêhaq di nav wan da dimînin; ber destê wan, di bin zulma wan mehû dibin. Çunkî em heqê xwe nas nakin ku jibo bigirîn. Ji ber negirîna me, xelqê ku dinyayê bi tilîya xwe digirînin ew jî me nas nakin, dengê me nabihên, heqê me didine dijminan! Wekî we ye, aqilê xwe bînin serê xwe, dest bavêjine girî-nê, bila ah û fixanê me biçine felekê, welwelê bêxite di nav hemî alemê, ca xelq bizanît em jî hişyar in û jibo heqê xwe digirîn, me jî ji dinyayê her wekî alemê bahra xwe divêt. Belê, îroke me ji hemî milletan zehftir law dane kuştin û ji hemî kesî gelectir xwedanzirar bûne û ji hemî qewman perîşantir bûne. Bo çî em da'wa heqê xwe nakin ku heta çoxînane(kalemastê) li hemîyan belav dikin, em mayîne bêhaq, yexsîr, di bin destê neyaran!

Divêt em qenc bizanin, eger vê carê em li heqê xwe nebîne xwedan, heta hetayê em dê xwe berze bikin, Kurdîtî, Kurmancîtî namînite li dinyayê, biçûkê me dê ji dîn vegerin meazellah, dê qebir, gorrêt me bikolin, hêskîyêt me derêxin, bav û dê la'netê lê bikin. Ji ber vê mes'ûlîyeta mezin em dê çawa derkevine li pêş Xwedê û pêxemberan, ku em dê bibîne sebebê hinde Îslaman? Dema dî min got "bigirîn".

— Eceba em dê çawa bigirîn?

— Girîya bi çavan, werandina rohnikan çu faydê naket.(179) Divêt em bi xezetan bigirîn.

— Ma bi xezetan tête girîn?

[16] — Belê, dengê xezetan diçîte guhê hemî xelqî, heta Awrupayê û Asyayê

(175) Wxedan: Xwedî.

Bahr: Par.

Xwedanbahr: Xwedîpar, xwedîyê parê.

(176) Wekî: Dema ku, wextê ku.

(177) Dêmek: Nexu, madem ku wisa ye. Ev peyvikeka Tirkî ye.

(178) Wekî: 1- Wek ku, çawa ku. 2- Ku.

Hes naket: Hiz nake, navê, naxwaze.

Yanî, çawa ku em heqê xwe nas nakin, milletê ku cîranê me ye ew jî naxwaze ku em heqê xwe bizanin.

(179) Werandin: Werkirin, belavkirina bi rêhtinê ra.

Rohnik: Histirên çavan.

û Amerîqayê digirit, hemî îqlîmê cîhan xeberan, ah û fîxanan digirînit.(180)

— Baş e, xezete dê bi çi ezmanî derkevit?(181)

— Ew cewaba te mezin e. Ewil, divêt jibo hişyarkirina me û jibo danezanîna me ehwalê alemê, bi Kurmancî; paşê jibo dengê girîya me ku bigîhîne guhê Awrupayê, bi Frengî; ya dîtir, jibo arîkarîgirta alema Îslamê digel me, bi Tirkî; sê xezete jibo me lezim in.

— Xulasa fikra te jibo xilasbûna me çi ye?

— Girîn. . . Girîn. . . Girîn. . .

23 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan

E. Rehmî

* *

*

(*) Çirak Mektebleri makasîdîni neşr-ü tamim etmek, memleketin terakkiyât-ı iktisadîsine, genclerin terbiye-i meslekiye ve ictimaiyesine hizmet eylemek maksadıyla "**Çirak Mektebleri Mecmuası**" namı altında aylık bir mecmua-i nefîsenin intişare başladığını, lütfen idarehanemize gönderilen birinci numrosundan anladık. Son aylardaki mahsul-ı mesaîsi yalnız dedikodudan ibaret kalan matbuât âlemi, ciddî şeylere hakikaten pek muhtac bulunuyor. Bâhusus çiraklar meselesinin memleketimizdeki mevki-i hayatîsi derpiş edilince, gerek mekteblerin tesisi ve gerekse mecmuanın neşri bilhassa ehemmiyet kesbediyor. Refîkimizin devam-ı intişar ve muvaffakiyetine dua, âlem-i matbuâta kudûmünü tebrik ederiz.

(180) Îqlîm: Hêl, herêm.

(181) Ezman: Ziman.

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûlü:
Hamza

ADRES:

Babıâî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZÎ MAHALLÎ:

Babıâî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

(JÎN NEŞRİYATINDAN) (✽)

Heyet-i Tahririyemizden Hakkârîli Abdurrahim Rahmi Efendi tarafından nazmen kaleme alınan "**Eqîda Kurdan**" namındaki Kürdçe manzum ilmihal (182) mevki-i intişare vaz'edilmiştir. Bircümle Kürd kardeşlerimize birer danesinin edinmesini tavsiye eyleriz ve yine mumailerhin Trabzon'da neşrettiği "**Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler**" nam risalesiyle birlikte idaremizde bulunur.

(*) **Haftalık Gazete**'nin 24'üncü numrosu intişar etti. Pek mühim ve müfîd makalâtı hâvîdir.

(*) **Sebîlürreşad** cerîde-i islâmiyesinin 381'inci nüshası kıymetdar makalelerle intişar etti.

Muhterem Doktor Abdullah Cevdet Bey hemşehrimizin çıkardıkları **İctihad** mecmuasının 133'üncü nüshası çıktı. Nefîs makaleleri hâvîdir. Mütalâasını tavsiye ederiz.

Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

ABONELERİMİZE DAİR (✽)

İstanbul haricine gönderilenlerden sarfınazar, dahildeki abonelerimiz, gazetelerinin vâsıl olmadığından musırır şikâyet ediyorlar. Hiç değilse şehir dahilindeki irsalâtın temin-i îsalını şayan-ı temenni görür ve merciinin nazar-ı dikkatini celb eyleriz.

(182) Manzum ilmihal: Şiir biçiminde, vezinli ve kafiye olarak yazılmış din kitabı.

WERGERANÊN JÎMAREYA 5'AN

5'İNCİ SAYININ ÇEVİRİLERİ

KÜRD NE İDİ, NELER İSTER?

Kürd'ün eski tarihi, yüzyıllardan beri sözü edilmeyen o geçmiş yaşamı araştırılırsa ne olağanüstü gayretler, ne azimler görülür! O gayretler, o azimler şimdikilerle karşılaştırılmaya kalkılırsa, Kürdlerin, uygarlığın girişimlerini pek önemsiz bırakacak insanüstü çabaları, olağanüstü adaletleri görülür.

Kahraman niteliğiyle anılan bu halk, milâddan yüzyıllarca önce Doğu'da Faraonlar, Xera'zataralar, Keyhüsrevler gibi devlet kurucusu hükümdarları başlarında olduğu halde ahlâk iyilikleri, düşünce güçleri ve maddî üstünlükleri sayesinde insanlık yolunda, uygarlığın büyük yolunda yürüyorlardı. Yüzyıllarca süreyle, bu yürüyüşlerine engel olacak ne içerde, ne dışarda hiç bir güç yoktu ve olamazdı. Çünkü Kürd halkı, içerde yükselme ve gelişmeyi yavaşlatacak, güçleştirecek ve hatta uygulanması olanaksız bir hale hoyacak, duyguları ve bağlantıları ve çıkarları birbirleriyle bağdaşıp birleşemeyecek şekilde daima ayrı bulunacak uyumsuz bir halktan oluşmuş değildi. Onlar, asıllarını oluşturan Medyalılar ile, daha sonra hükümeti ele alarak sınırları daha da genişleten İranlılardan oluşmuşlardı ki bunlar da aynı ırktan ve aynı kandan idi.

Dışarda ise, yaradılıştan olan yiğitlik ve kahramanlıklarına zekâ ve kavrayışlarının katılmasıyla, kudretli ellerde sevk ve idare ettikleri büyük orduları sayesinde zaferden zafere koşuyorlardı.

Adalet ve hakkı hareket kuralı olarak benimseyen büyük hükümdarlarının yönetiminde kaleler fetheden bu ordunun uygulamaları, uygarlığa hizmeti ve insancılığı sayesinde, fethedilen ülkelerdeki sakinlerin anavatan ile bağlılık ve içtenlikleri pek çabuk sağlanıyordu.

İşte bundan binlerce yıl önce ve hatta daha öncelerini tarihin bile tümüyle zabtedemediği zamanlarda varlığı aşikâr olan bu halk, daha sonra Doğu'daki nüfuz ve kudreti, bayındırlık ve uygarlığı sayesinde sınırlarını Belh'e, Sind ırmağına, Kızılırmaklara kadar büyüttmüş ve daha sonraları Habeşistan sınırlarını ve Tuna ırmağını bile geçmiştir.(183)

Bu kadar yükselip gelişen ve uygarlık eserleri zamanımıza kadar gelen bu millet, yüzyıllardan sonra tarihte görülen bazı halkların düşüşü gibi o da düşmeye yüz tutmuş, kudret ve kuvvette gittikçe güçsüz duruma düşmüştür.

Kürdlerin İran'ın batısında ikamet etmeleri ve hemen hemen bütün savaşların da batıda cereyan etmesi, bu zaaf ve düşüş dönemlerinde en çok Kürdleri etkilemiştir. Doğal olarak zaaf doğuran çeşitli istilâlar ve bölünmelerde ise zavallı Kürdlerin çektikleri zahmet ve güçlükler, anlatılması bile olanaksız bir duruma gelmiştir.

(183) 152 numaralı dipnota bakınız.

İslâmiyetin doğuşu ve ondan sonra Şîilik ve Sünnîlik ayrılıkları ve nihayet İran ve Osmanlı yönetimleri altında parçalanmaları, ulusal gelişimlerine, yükselme ve ilerlemelerine bakamamalarına ve bu nedenlerle de uygarlık gelişimlerinde geri kalmalarına yolaçmıştır.

Her ne kadar Kürdlerin ve bütün Müslümanların ünlü lideri Sultan Salahaddin-i Eyyubî zamanında oldukça soluk almış iseler de, bu durum çok sürmemiştir.

Kürdler, uğradıkları bu birçok istilâlarda da akıllarını hareketsizliğe, düşüncelerini verimsizliğe sevketmeyerek bütün azimleriyle ve bütün güçleriyle milliyetlerini, geleneklerini, temiz duygularını, düşünce kudretlerini, doğru ile yanlış ayırt edici güçlerini korumuşlardır.

(184)

Kürd gençlerinden
Yamûlkîzade

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ(105)

—Devam—

”Kuse-pis mala Rojkan xirab dike”.

Fiskos Rojkanlıların evini yıkar.

Rojkan, tanınmış tarihî aşirettir. Bitlis büyük hükümetinin kalıcı orduları niteliğinde olan Rojkan aşireti, Kürd tarihinde, fertlerinin yiğitlik ve kahramanlığı ile, liderlerinin de ”Han” ailesine bağlılıkları, yöneticilikteki zekâ ve ustalıkları ile ün bırakmıştır.(186) Bitlis kasabasında ve ona bağlı yerlerden olan Çukur bucağı dolaylarında, adı geçen liderler adına yapılmış türbeler, medreselere, köprülere ve daha başka ulusal ve dinsel müesseselere rastlanılır. Bu eserler, yüzyılların tahrir ve ihmal darbelerine rağmen varlıklarını hâlâ korumaktadırlar. Adı geçen atasözü, genellikle gizli söyleşiler için kullanılır. Buna göre, bu atasözünün, ilk kez, Rojkanlıların tarihsel yaşamlarında önemli bir yer tutmuş olması gereken gizli bir danışma sırasında söylenmiş olduğu en büyük olasılıklardandır.

* *

*

(184) 154 numaralı dipnota bakınız.

(185) 110 numaralı dipnota bakınız.

(186) Han ailesi, Bitlis ve dolaylarında yüzyıllarca hüküm sürmüş olan ünlü Kürd hanedan ailesidir. Kürd Tarihi ”Şerefname”nin yazarı Şeref Han da bu ailedendir.

"Ferek cizmeya Rojkan, berdaye pênc hezar siwarên Silîvan".

Rojkanlıların çizmesinin bir teki, Silvanlıların beş bin atlısına bedeldir.

Bu atasözü derebeylik yaşamına aittir. Buradaki "Silvan", bugün Diyarbakır iline bağlı olan ve merkezi "Meyyafarqîn" adlı tarihsel kent olan ilçe değil, eski Kürd coğrafyasına göre Erzurum'un Palandöken sıradağlarının kuzey ve doğu taraflarına düşen yörelerde yaşayan aşiretlere verilmiş olan addır. Güney tarafında da Rojkanlılar egemen idiler.

* *
*

"Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar".

Marangoz kalfası, her zamanki gibi yat, Allah birdir ama ihtiyaçları gidermenin bin kapısı vardır.

Bu atasözü, bir kralın, bir marangoz kalfasına, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazı yapmasını emretmesi üzerine söylenmiştir. Kral marangoz kalfasına 24 saat süre tanımış ve bu süre içinde isteneni yapmadığı takdirde idam edileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine güç durumda kalan marangoz, uzun süre düşündükten sonra bu sözü söyleyip yatmaya karar vermiştir. Ertesi gün kralın ölmesiyle bu söz yayılmış ve atasözü durumuna gelmiştir. Sanatın günümüzdeki gelişmişliği karşısında, istenen iş bir çocuk oyuncağı niteliğinde ise de, bu atasözü, marangozun Tanrı'ya güvenerek yatması gibi bir değer ve önem taşımaktadır.

* *
*

"Pira Batmanê, Medresa Gomeydanê, Mizgefta Hîzanê, xirab nabî heta axirzemanê".

Batman Köprüsü, Gökmeydan Medresesi, Hizan Camii kıyamete kadar yıkılmaz.

Gerçekte, bunlardan Hizan Camii yıkılmışsa da, ötekiler halen sağlam olarak duruyorlar. Şöyle ki:

Batman Köprüsü, Dicle'nin ayaklarından biri olan Batman çayı üzerinde Acem orduları tarafından yapılmış büyük bir köprüdür.

Gökmeydan Medresesi ise, birçok tarihsel olaya sahne olan Bitlis kasabasında küçük bir meydanlık olan "Gökmeydan" adlı yerde bulunan, yöresel mimarlık tarzı üzerine Bitlis hanları tarafından kurulmuş, gözalıcı ve büyük bir medresedir.

Tarihsel bir rivayete göre, medresenin yapımı tamamlanır tamamlanmaz, önemine layık bir müderrisin aranmasına başlanmıştır. Sonunda, Hizan ilçesine bağlı Kawnas adlı köyde Mela Ehmedê Kawnasî adlı, derya gibi bilgisi olan erdemli bir zatın bulunduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Bitlis Hanı, Hizan Beyinden, adı anılan hocanın gönderilmesini istemişse de, böyle bir bilgin ve erdemli kişinin ülkesinden çıkmasını istemeyen Hizan Beyi, bu isteği reddetmiştir. Sonunda, parmakla gösterilen bu hocayı kazanabilmek için iki tarafın kuvvetleri karşı karşıya gelmişlerdir. Durumu öğrenen Mela Ehmed hazretleri, kan dökülmesine neden olmamak için çubuğunu alarak gelmiş ve Han'ın askerleriyle birlikte rahatlık içinde Bitlis'e ulaştırılmıştır. Hoca, uzun süre bilimsel araştırmalar yaptığı için gözlerinde ââmâlık meydana gelmiş ve ââmâ olarak uzun yıllar ders okutmaya devam etmiş ve durumunu öğrencilerine hissettirmemeyi başarmıştır.

Bitlis'in en soylu, en köklü bir ailesini oluşturan torunları, son zamanlara kadar kuşaktan kuşağa kadılık ve hakimlik yapmışlardır. Yukarıda sözü geçmiş olan rahmetli Hacı Necmeddin Efendi, adı geçen hocanın torunlarından olup, kendisini ziyaret eden birçok yöneticinin ve birçok Avrupalı gezginin anlattıklarının ve yazdıklarının tanıklık ettiği gibi, gerçekten erdemde ve zekâda benzeri az bulunan bir zattı.(187)

Ev-barkları yakıp yıkan geçen savaşta yıkılan ve yapılması için hâlâ hiç bir haklı istek belirmeyen eserlerden birisi de, ünlü Melayê Kawnasî'nin torunlarının binlerce lira değerindeki mal ve mülkleridir.

Medresenin yüzlerce öğrencisi, çepeçevre medresenin çevresinde kol kola tutunarak, millî rakıslardan olan "bêrîte" oynarlardı.

Bitlis hanlarının çökmelerinden ve ortadan kalkmalarından sonra, medrese askerî depo yapılmıştır. Bu yüzden, geçen savaşta bir bölümü yıkılmıştır.

* *
*

"Dê ku bû dêmarî, bab dibî kavarî".

Ana üvey olursa, baba da "kavar"lı olur.

"Kavar"ın sözlük anlamı, "sarp ve taşlık arazi" demektir ve bu adı taşıyan köyler de vardır. Burada "kavar"dan maksat yabancı bir yerdir.

* *
*

"Yek ban e, du zozan e?"

Bir damda iki yaylağın havası mı var?

(187) Kürd atasözlerine ilişkin olan bu yazı dizisinin bundan önceki dördüncü sayıda yer alan ikinci bölümünün 2 numaralı dipnotuna bakınız.

Damda, açıkta oğlu ve gelini, kızı ve damadı ile birlikte yatan yaşlı bir kadın, geceleyin bir ara ortalığı yoklayınca oğlu ile gelininin güzelce sarılıp örtündüklerini, kızı ile damadının ise dargın gibi bir durumda yattıklarını ve üzerlerinin de açılmış olduğunu görür. Hemen kalkıp kızını damadının koynuna sıkı-fıkı sokar ve üzerlerini örter, gelinini ise oğlundan ayırmaya ve yorganlarını atmaya çalışır. Bu sırada gelin uyanır ve durumu anlayınca, sonradan atasözü haline gelen bu sözü söyler.

Law Reşîd

GAM KERVANI

Sırtında, gücünü tüketen ağır bir yük
Göğsünde, güçsüzce inleyen cılız bir çocuk

Boyu iki büklüm, saçları dağınık, tar-ü mar
Şahane gözleri acı dolu, ışıklar saçır

Yorgun, yalın ayakları pek zor adım atar
Ruhu, ziyan olmuş gençliğine ağlayışlar saçır

Awiskî dağlarından inerken Beşiri'ye
Bazen durup bakardı melül melül geriye

Sanki veda ederdi yıkıntıya dönmüş ülkesine
Asıl barınağına, gençlik anılarının yerine

Üzgün üzgün süzerken son bir bakışla Bitlis'i
Boğazını yırtar gibi oldu bir inilti dalgası

Yükü ağır ve yavrusu rahatsız, ağlıyor
Ayrılığın kanlı gözyaşları derinliğine çağlıyor

Gücü kalmadı artık, yaslandı taşlara
Acısını dindirmekte başvurdu gözünden akan yaşlara

Ne var ki ilerlemiş gidiyordu gam kervanı
Durması imkânsızdı o mazlumun, yoktu zamanı

Hem ağlar, hem öperdi o can arkadaşı küçüğünü
Ve "yallah" deyip omuzladı ağır yükünü

Yüreğim üzüntüye hepten yenik düştü, ilerledim
Gizli bir ihtiyaçla dertleşmek istedim

Avare bakışı çekingen, insanlardan yapardı kaçamak
Belli ki arardı kadınlık onuruna bir dayanak

Sordum, "hanım nerelisiniz?", "Muşluyum" dedi
"Şimdi nereye?", sustu, garibanlar gibi inledi:

"Kismet nereye itecekse oraya
Artık göçmeniz, sorulur mu nereye diye?"

Ben dinledikçe söyleşi zincirini
Anlattı felâkete dönüşmüş serüvenini

"Bilsen" dedi, "peder ne büyük zat, ne şanlı idi
Soyu Hüseyinî, nitelikleri yüce bir soylu idi

Geçen savaşta, ki gâvur askerleri
İstanbul'a yakın geliyorlardı ileri

Gitti babam, Çatalca'da çevirdi düşmanı(188)
Birçok gazete yazdı babamın adını

Çok geçmemişti(189)
Oldu soyumuz o zamandan beri harab

(190)

Kocam, kardeşim şehid oldular o gün
On bir kişilik ailemiz söndü büsbütün

Ümidimi taşıyor bu tek öksüz çocuk
Ömrü vefa ederse ne mutlu bu yavrucuk

Ah, görür müyüm ben bunun ihtirasla yetişmesini
Ve düşmandan bu aziz ülkeyi kurtarmasını

(188) 166 numaralı dipnota bakınız.

(189) 167 numaralı dipnota bakınız.

(190) 168 numaralı dipnota bakınız.

Çalışsa da bu amaçta yükseltse adını”
(191)

Baktım ki duygusal bir dişi aslana benziyor
Acılı yüreği vatanın derdiyle sızlıyor

Karşısında buldum ben kendimi değersiz, cılız
Öyle kadınlarla gurur duyacak ulusumuz

Süleymaniyeli
Tevfik

* *
*

İnançlı Kürd milliyetçilerinden Doktor F. Berxo(192) kardeşimizin bize gönderdiği mektup, müthiş bir millî hastalığın hatırlanmasına neden oldu. Gerçekte, Kürdistanlı gençlerimizden pek çoğunun ulusal bağlılıklarını inkârdaki gafletten, uğratıldıkları sapmalara hâlâ gösterdikleri boyun eğişten ve bağlılıktan sözetmeye gerek vardı. Saygıdeğer kardeşimiz, aynen buraya aldığımız mektuplarıyla bu yaraya parmak bastılar. ”Jîn”, bazı hazırlıkların tamamlanmasından sonra bu mesele ile genişliğine ve derinliğine uğraşacaktır. Şimdilik söylenecek şey, felâketli bir geleceğin yokolma eşiğinde titreyen millete doğru yolu gösterecek bir meşale yakacak olan gençlerin, çağın anlayışlarına uymakla birlikte çalışmak ve örgüt ihtiyacına baş eğmek gereğine inanmalarını rica etmekten ibarettir.

İşte mektup:

29/11/34(1918)

”Jîn”i okudum. Girişiminizin değerli meyvesi, öksüz milletimizin acılarını şakiyarak dile getiren bu küçük dergi, bendenizi o kadar sevindirdi ki! . . . Kaç yıldır millî ideallerimizi, dertlerimizi hasbıhal edememiş, acı bir yoksunluk ve beklenti ile ezilmiştik. Bir zamanlar öz evlâdı, en temiz ve eldeğmemiş yavruları tarafından terkedilmiş olarak ve nefret edilir bir durumda bırakılan masum milletimizi canlandırmak için birçok facia ve kanlı engellerin tehditleri altında kurduğumuz ”Hêvî” ocağında toplanırken, sizler gibi düşünür ve kararlı genç kardeşlere ne kadar ihtiyaç ve özlem duyardık! Biz o zaman bugünkü inanç ve güvencimiz kadar emindik ki, dilini bilmediği için kendisini yıllarca, kuşaklar boyunca uzak kabul eden, sosyal amacını pek yabancı ve doğal olmayan ufuklarda arayan zavallı bir gençlik topluluğu, herhalde uyanacak, silkinecek, pek sakındığı, kaçtığı milliyetine dönecektir.

(191) 169 numaralı dipnota bakınız.

(192) 170 numaralı dipnota bakınız.

İşte, Kürdlük hakkında tartışmadan bile çekinen ve bütün ruhuyla, özüyle Kürd olduğu halde ilgili görünmeyen birçok zeki ve sağlam arkadaşımın, bugün pek ateşli ve sarsılmaz bir millî uyanış ile harekete geldiklerini özel haberleşmelerimizle öğreniyorum. Gazete sütunlarında yükselmeye başlayan bazı kısık ve fakat pek soylu ve haklı haykırıları bendenize müjdeliyorlar. Ohhh!. . Biz o zaman ne kadar haklı, Müslüman topluluklar arasına ayrılık sokmak suçlamalarından ne ölçüde uzakmışız, değil mi!. . Bugün, yüzyıllardan beri bayrağı altında kıvançla, onur ve cömertlikle kanımızı akıttığımız Osmanlı hükümeti, yanlış milliyet ilkelerinin iticiliğiyle en güçlü ve sağlam bir kolunu serbest hareket ettiremiyor; bilgisizlik ve açlıkla felce uğrattığı bir organını, en muhtaç olduğu bir saatte kullanamıyor; hak için yükseltecek çelik bir yumruktan yoksun bulunuyor.(193) Çünkü O'nu daima ezdi, O'nun yükselmesinden her zaman korktu ve kıskandı. Nihayet bugünkü duruma, değişik millî akımlar karşısında sendelemeye uğradı. Bu acı deneyler kanıtladı ki:

Tüm yaşamsal kaynaklarını Müslümanlık ve Osmanlılık uğrunda ziyan etmekten çekinmeyen soylu ve fedakâr milletimiz, yalnız bizim değil, İslâm-lık ve Osmanlılık adına çalışan her fert tarafından kutsanmalıdır. Yarın için kesin görüş belirtemeyeceğimiz bir bunalım içindeyiz. Fakat gelecek ne kadar karanlık ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran masum bir gençliğin huzurunda derin ve kutsal bir duygu ve ezelî bir inançla eğiliyorum.

Henüz tereddütlü ve çekingen olmakla birlikte, önemli ve mutlu sonuçlarına kavuşacağımızı ümit ettiğim bu millî hareketi kalbimin derinliğinden kutlarım. Ufuklarında özlem ve keder yaşları parlayan güzel ve sevimli Kürdistan'ımız bu gayretlere ne kadar muhtaç ise, biz O'nun kutsal ışığında o kadar eli boş ve değersiz bulunuyoruz. Uyanmazsak biz evlâtlarına bundan böyle af ve şefkat kapısını açmayacak olan talihsiz vatanımıza yabancı ve kayıtsız kalmanın ve yitirilecek her kararlılık saniyesinin sonsuz ve feci felâketler getireceğine artık hepimiz inanıyor ve emin bulunuyoruz.

Kalıcı, içtenlikli ve gıyabî saygılarımı kabul buyurmanız ricasıyla, girişiminizin tüm kurulunu selâmlarım efendim.

Doktor
F. Berxo

(193) Buradaki kol, organ ve yumruktan maksat Kürd ulusudur.

Çırak okullarının amaçlarını yayınlayıp yaygınlaştırmak ve ülkenin ekonomik gelişmesine, gençlerin meslekî ve sosyal eğitimine hizmet etmek amacıyla "Çırak Mektepleri Mecmuası"(194) adı altında aylık bir değerli derginin yayınlanmasına başlandığını, lütfen yönetim yerimize gönderilen birinci sayısından anladık. Son aylardaki çalışma ürünü yalnız dedikodudan ibaret kalan basın dünyası, ciddî şeylere gerçekten pek muhtaç bulunuyor. Özellikle çıraklık sorununun ülkemizdeki yaşamsal durumu göz önüne alınınca, gerek okulların kurulması ve gerekse derginin yayınlanması, özellikle önem kazanıyor. Arkadaşımızın yayın ve başarılarının sürmesi için dua eder, basın dünyasına gelişini kutlarız.

* *

*

"JÎN" YAYINLARINDAN

Yazı Kurulumuzdan Hakkârîli Abdurrahim Rahmi Efendi tarafından manzum olarak yazılan "Eqîda Kurdan" adındaki Kürdçe manzum ilmi-hal(195) yayınlanmıştır. Tüm Kürd kardeşlerimize birer tanesinin edinilmesini tavsiye ederiz. Bu eser, yine adı geçen yazarın Trabzon'da yayınladığı "Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler" adlı broşürü ile birlikte yönetim yerimizde bulunur.

* *

*

"Haftalık Gazete"nin 24'üncü sayısı yayınlandı. Pek önemli ve yararlı yazılar içermektedir.

* *

*

"Sebilürreşad" İslâm gazetesinin 381'inci sayısı, değerli yazılarla yayınlandı.

* *

*

ABONELERİMİZE İLİŞKİN

İstanbul'un dışına gönderilenler bir yana, içindeki abonelerimiz, gazetelerinin ellerine ulaşmadığından ısrarla şikâyet ediyorlar. Hiç değilse kent içine gönderilenlerin yerine ulaştırılmasının sağlanmasını diler, ilgili makamın dikkatini çekeriz.

(194) "Çırak Okulları Dergisi" demektir.

(195) 182 numaralı dipnota bakınız.

TÊDAYÎYA CÎLDÊ PÊŞÎN

*

BİRİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER

JİMARE 1 * SAYI 1

RÛPEL(196)

Maksadımız	184
Bir hasbıhal	185
Kürdler uykuda değil	187
Dehak efsanesi	189

*

Bang	193
Xewa me	194
Hawarî dayikê	195

WERGERAN*ÇEVİRİLER

Amacımız	202
Bir söyleşi	203
Kürdler uykuda değil	204
Dehak efsanesi	206

JİMARE 2 * SAYI 2

”Kürdler” münasebetiyle	213
Beka milletindir	217
Edebiyat-ı Kürdiyeden bazı numuneler	219

*

(196) Jimareyên rûpelan ên ”Têdayî”yê li gora jimareyên rûpelan ên zincîrkirî yên li goşeyên rûpelan hatin nivîsîn; ne ku li gora jimareyên li nivê rûpelan (İçindekiler’in sayfa numaraları, sayfaların ortalarındaki sayfa numaralarına göre değil, sayfaların köşelerindeki zincirleme numaralara göre konulmuştur).

Zanîn di pêşîya hemî tiştan e	223
Qewî bi xwarina zeîfan dijîn	224
Âsâr-ı eslâfdan	226

WERGERAN*ÇEVİRİLER

”Kürdler” dolayısıyla	230
Beka milletindir	233
Kürd edebiyatından bazı örnekler	236

JİMARE 3 * SAYI 3

”Kürdler” münasebetiyle	243
Kürdistan için	245
Kürdlerde durûb-ı emsal	247
Necmeddin Bey’e cevabımız	250

*

Feryad	252
Îttîfaq	253
Eşqa welat	254

*

Teşekkür	256
Kürd münevveranından bir rica	256

WERGERAN*ÇEVİRİLER

”Kürdler” dolayısıyla	260
Kürdistan için	262
Kürdlerde atasözleri	263
Necmeddin bey’e cevabımız	265
Teşekkür	266
Kürd aydınlarından bir rica	266

JİMARE 4 * SAYI 4

”Jîn” mecmuası vasıtasıyla Kurdîyê Bitlîsî kardeşime	269
Kürdlerde durûb-ı emsal	272
Bir Kürd mahbubesinin sabah meşguliyeti	276

*

Tehessurî ciwanî-w teraney weten	279
Wezîyetî ême Kurdan de esrî hazir	280

WERGERAN*ÇEVİRİLER

”Jîn” dergisi aracılığıyla Kurdîyê Bitlîsî kardeşime	286
Kürdlerde atasözleri	288
Bir Kürd dilberinin sabah uğraşı	291

JİMARE 5 * SAYI 5

Kürd ne idi, neler ister?	297
Kürdlerde durûb-ı emsal	299
Kârvan-ı gam	302
Bir mektub(Dr. Fuad’ın mektubu)	304

*

Âsar-ı eslâfdan	306
Destê tenê deng jê nayêt	308
Biçûkê negirît memikê naxut	309

WERGERAN*ÇEVİRİLER

Kürd ne idi, neler ister?	314
Kürdlerde atasözleri	315
Gam kervanı	318
Bir mektup(Dr. Fuad’ın mektubu)	320

— بل دنگی خزان دجیته کوهی همی خاکی حتی آورو پای، و آسیایی
و امریقای دکریت همی اقلیمیت جهان خبران، آم فغانان دکریت .

— باشه غزنه دی بیچی غرمان در کویت ؟

— اوجواباته مزنه اول دویت ژبو هشیار کرنامه و ژبو دانه زایننامه
الحوالی عالمی بکرمانجی باشی ژبو دنگی کر یامه کو بکه پخته کهمی اورویایی
بفرانکی، یادیت ژبو آریکاری کرتا طلا اسلامی دکل مه بترکی سی غزنه بوژمه
لازمه .

— خلاصا فکرانا ژبو خلاصونامه چیه ؟

— کرین ... کرین ... کرین ...

۲۳ — جیریلانی — ۳۳۴

ژمالا هکاریان

عبدالرحیم رحمی

جراق مکتبیری مقاصدینی نشر و تعمیم ایتمک، مملکتک ترقیات اقتصاد
دیه سنه، کنجلاک تریه مسلکيه و اجتماعیه سنه خدمت ایله مک مقصدیه
(جراق مکتبیری مجموعه سی) نامی آلتده آیلق بر مجموعه نفیسه نک انتشاره
باشلا دینی لطفاً اداره خاه مزه کونده ریلان برنجی نومرو سندن آکلادق .
صوک آیلرده کی محصول مساعیسی بالکیز دیدی قودیدن عبارت قالان مطبوعات
عالمی جدی شیلره حقیقه پک محتاج بولونویور . باخصوص جراقلر مسئله سنک
مملکت مزده کی موقع حیاتیسی دریش ایدیلانجه کرک مکتبیرک تاسیسی و کرکسه
مجموعه نک نشری بالخاصه اهمیت کسب اید یور . رفیق مزک دوام انتشار
و موقعیت ده عالم مطبوعات قدومنی تبریک ایدرز .

صاحب امتیاز و مدیر مسئولی : حمزه

نجم استقلال مطبعه سی

ایستاکه اکر جماعت وان
 اصلن به نسب کریم و شجمن
 منقاد عجم مطیع رومن
 محکوم خراط و حیزو دومن
 تقصیر اوان نیه امانه
 مرکز به تعجب مزانه ؛
 رسمیکی قدیمه دور کردون :
 خصم نجایه همدم دون
 حاجی امنیش مثال کرداف
 کوتومه کند نفس و شیطان
 لم حبس و کند فکر درجون
 ممکن نیه : من یکم اوان دون
 موقوفه به رسم غنایت
 محتاجه به قوت و هدایت
 درجه له اسیری مثل بیژن
 راهی بو بهمت تهمتن
 ای بی بدل و شریک تنها
 ما اعظم شأنک تعالی
 تعیین بکه رسم هدایت
 توفیق بده خسرو غنایت
 تا کردو امن له دست دونان
 درجین مراتوی رحیم و رحمان
 حاجی عبدالقادر

آمار اسلافدن

آبرور مامرحی متان
 ام عا یار بو بطوفان
 دیندی اله جنس ذی روح
 غبرامر بزمته کشتی نوح
 آبرووی گشته وقت معهود
 وست له سر جیا یکه جود
 همسگری کردیانه مسکن
 نوحی و یکانه مثل کاشن
 ایندکه جزیره بی محابا
 مسورن آوله له دنیا
 اولاد محیجین به برهان
 کورن له مکان جد خویان
 سکان بلادربع مسکون
 بالجله له مانه منشعب بون ؛
 بی تفرقه بون مطیع و همدنک
 هم مشرب و هم لباس و هم رنگ
 آیین و مذاکره و رسایل
 وا کردیه فرقه و قبایل
 وک خلق نه چونه ملک ادی
 چی باوک خویان کرده ماوی
 اره بحدیت و نص قرآن ؛
 حجب وطنه دلیل ایمان
 حادث نیه اصله ، گفتگویان
 موزونه له دور جد خویان

اك محتاج اوله ينى بر ساعتده استعمال ايده ميور . حق ايچين يوكسانه جلد
چليك بر يوروقدن عروم بولنيور . چونكه آني دانا آزدي ، آنك
اعتلاستدن هر زمان قورقدي و قيصقاندی . نهايت وضعيت حاضره يه ،
مختلف مل جريانلر مواجهه سنده سنده له مكه معروض قالدی . بو آجي
تجربه لر اثبات ايتدی كه :

بوتون منابع حياتيه سنی اسلاميت و عثمانيلىق اوغورنده هبادن چكنمه ين
أصيل و فداكار ملتيز ؛ يالكيز بزم دكل اسلاملق ، عثمانلىق نامنه چالیشان
هر فرد طرفندن ده تقدیس ايدمليدر . يارين ايچين قطعی بيان مطالعه ايده يه .
جكمز بر بحران ايچنده يز . فقط ؛ آني نه قدر مظلم و فورطنه لی اولورسه
اولسون بو كوف كوردك ايچين هايغيران معصوم بر كنجلك حضورنده
درين ، لاهوتي بر استهراق ، ازی بر ايمانله ركوع ايدبيورم .

هنوز مترده و محترزانه اولقله برابر مهم و مسمود نتیجه لرينه مظهر تميز
اميد ايتديكم بو حرکت مليه يی عن صميم القلب تبريك ايدرم . افق لرنده
حسرت و هجران باشلری بارلايان كوزل و سويلی كوردستانمز بو همتلره نه
قادار مفتقر ايسه بز آنك قدسی ايله يكنده او قادار الی بوش و ناجيز بولونيورز
اويانمز سهق بز اولاد لرينه بعدما عفو و شفقت قبوسنی آجي هجق اولان بدبخت
وطن مزه يابانچي و لاقيد قالمغه ، فائب ايديله جك هر ثانيه هنك مؤبد
و خبيع فلاكتلر احضار ايده چكنه آرتق هبمز قانع و مطمئن ..
باقی صميمي و غيايی حرمتلری قبول بيورما كز رجاسيله بوتون هيشتم
نشييه كزی سلاملارم افندم .

دوقتور

ف . برخو

آستان مهانکند نزمه شملته بر مشعل هدايت ابد ايدجك كنجلركه عصره
نيلرينه تبعيته برلكده جاليشمق وتشكيلات احتياجه سرفرو ايتك لزومه
انمان ايتلرينى رجادن عبارتدر .

پشته مكتوب :

۲۹ - ۱۱ - ۳۴

«ژين» ى او قوم . قيمتدار ثمره تشبكنز، او كسوز ملتزمك المريف
ترنم ايدن بو زساله جك بنده كزى او قادار سويندردى كه ... قاج سته در
مل مفكوره لر مزي، درد لر مزي حسب حال ايدمه مش، اليم عروميت وانتظار-
لرله نزلشدك . وقيله اوز اولادى ، اك تيمز و باكر ياورولرى طرفندن
متروك ومنفور بر اقبالان معصوم ملتزمى جانلانديرمق ايچين بر چوق فجايع
و خونخوار مانم لرله تهديداتى آلتده قورديقمز «هى وى» اوجانده
طوبلانيركن سزلكى متفكر وعزمكار كنچ قرده شلره نه قادار محتاج و
مشتاق ايدك ؟ .. بز او زمان بو كونكى ايمان و اطمنانمز قادار امين ايدك كه
اساتى بيلمه ديكي ايچين كنديسى سنه لرجه، بطلرجه اوزاق تلقى ايدن،
هدف اجتماعيسى يك يابانچى و غير طبيعى افكلره ارايان زوالى بر زمره
شبان هر حالده اويانه حق ، سبلكنه جلك ، يك تحاشى اينديكى، قاجدينى
ملتته دونه جكدرد . ايشته ؛ كوردك حقنده مباحنه دن ييله چكيين و بوتون
روحيه ، اوزيله كورد ارلدينى حالده علاقه دار كوروغمين بر جوق ذكى
و اصيل آرقداهلمك بو كون يك حار و متين بر انتباه مل ايله حركته
كادكاريى - خصوصى عبارتمزله - اوكره نيورم ، غزته ستونلرنده
يوكسلمك باشلايان بعض قيصيق (!) فقط ، يك نجيب و محق فريادلرى
بنده كزه تبشير ايدىورلر . او ... خ ! بز او زمان نه قدر حقل ، عناصر
اسلاميه آرمه سته تفرقه صوفى اتهاملردن نه مرتبه اوزاقتز دگلي ؟ ... بو
كون عصر لژمى بيراغى آلتده افتخارله، شرف وساحت قانمزى ايتديقمز
عنائى حكومتى سقيم ملت پرنسيپلرينك سوقلاك زنده و محكم بر قولى
سربست حركت اينديره ميور . جهالتو آجلقه قلمعروض بر اقدىنى بر عضوفى

چوق بکجه مشدی
اولدی سلاله من اوزماندنبری تباد

قوجه من برادرده شهید اولدی لر اوکون
اونبر کشیک عائله من سوندی بسبتون
امیدی طاشیر بو یگانه یتیم چو چوق
همری وفا ایدرسه نه موطلو بو یا وروجق
آه بن کورورمی یم! بو یتشمون پر احتراض
دشمندن ایلسون بو عزیز اولکجه خلاص
جالیشده بو غایده یو کسه لسه نامنی

باقدم! حسی بر دیشی آرسلا نه بکنزیور
درد وطنه قلب المناکی صیغله یور
بن قارشوسنده کندسی بولدم حقیروزار!-
اوله قادینه ایله جک ملت افتخار
سلبانیله
توفیق

ایمانلی کوردملیت پرورلرندن دو قنور ف. برخو قارداشمن ک بزه کوندر-
دیکی مکتوب مدعش بر مرض ملی بی خطر و وسیله اولدی. فی الحقیقه کوردستانی
کنجارمزدن یک چو هنک نسبت ملیری انکارده کی غفلتدن، دوچار
ایدلکری خلالتله حالاً کوستردکری انقیاد و مربوطیتدن بحث ایتمک لزوم
واردی. مهترم قرداشمن عیناً درج ابتدیکمز مکتوبلریله بو یاره نه بارماق
باصدی لر. (زین) بعض حاضرقلرک اکالندن سوکره بو مسئله ایله عریض
و عینی مشغول اوله جقدر. شمذیک سویله جک شی فلاکتی بر آتیک

(بتلیسی) صوك نظرله سوزر كن حزين حزين

يترتار كي بوغازني برجوشش اين

يوكي آغير وياوروسي راحتسز آغلايور

خونابه فراق !. درونده چاغلايور

آرتق مجالي قالمدي . ياصلاندي طاشلره

نسكين حزن ايجون جريان ويردي ياشلره

لكن ايلرله من كيديور كاروان غم

يوقدي مجال وقفهسي ناچار اوپرستم

هم آغلار ، هم اوپر او كوچوك يار جاتي

(يالله) ديه اوموزلهدي بار كراتي

قلب بنون زبون تاثر ايلرله دم

براحتياج راز ايله دردلشمك ايستدم

مردم كيريز وعترز ، آواره برنگاه

ظاهر آراردي عصمت نسويته پناه

صوردم خانم نيره ليسكيز ؟. موشلي يم : ديدي

شمدي نيره يه ؟. صوصدي ، غريبانه ايكلدي

قسمت نيره يه سوق ايده جكسه !. اوراسته

آرتق مهاجرز صوريليرمي ؛ نيره سته ؟

بن ديكله دجه سلسله حسبجالي

آكلاتدي ماجراي فلاكت مائي

بيلسهك !. ديدي . پدرنه بيوك شانلي ذات ايددي

نسلي حسيني ، سيدعالى صفات ايددي

. اولكي حربمزده كه كفارك عسكيري

. استانبوله يقين كليورلرددي ايلري

كيتدي بابام چتاغله ده جويردي دشه

برچوق جريده لر بابامت يازدي

(«کاواره» لفظ منیع ، طاشاق اراضی دیکدر . و بو اسمده کویلرده
موجوددر . بوراده «کاواره» ده مقصد ، یانجی محلددر .
دیک بانه ، دو زوزانه ؟)

بر دامده ، ایکی یایلاغک هوا سیمی وار ؟
(دامده ، آچقده اوغلی و کلفتی ، قیزی و دامادی ایله برلکده یاتان
اختیار قادینک ، کیجه لین بر آراق ، اورتولنی یوقلامسی اوزرینه اوغلیله
کلینک کوزلجه صارلوب اورتوندکلری ، قیزیله دامادینک ایسه دارغین کبی
بروضعتله یاتوب اوزرلری آچلمش بولوندکلری کوزینه ایلشیر . هانجه حق
قالقار ، قیزی دامادینک آغوشنه صیق فیتی صوقار ، و اوزرلری اورتور ،
کلفتی ایسه اوغلندن آیرمغه و یورغانلری آتمغه جالیشیرکن کلین اویانیر ،
حقیقته کسب وقوف ایله منلی ضرب ایلر .)

لاورشید

کاروان غم

صرتنده برحمله طاقت شکن ، کران
کوکسند برجلیز چو جق ایکلهردی ناتوان
قدی خیده ، صاجلری زولیده ، نارومار
شاهانه کوزلری ، متالم ، ضیا نثار
یورغون ، یالین آباقلری یک زور آدم آتار
دوسی ! شباب خاسرینه کره لر صاچار
(آویسکی) طاغلرندن ایترکن (بشیری) به
بعضاً دوروب باقاردی : ملولانه کری به

سانکه وداع ایدردی دیار خرابنه
باواوی اصل ، خاطره کام شایانه

و محرراتنك هم یت ایندیکې اوزره حقیقه بر نادره فضل و ذکا یدی .
 بکېن حرب خانم سوزده بیقلان و یا پلنی ایچین حالا هیچ بر نیاز حق یو کسلمه یین
 خانانلردن بریسی ده مشهور ملای کاوان سینک احفادینک بیکلرجه لیرالتی اموال
 واملای کیدر . مدرسه نك یوزلرجه طلبه سی داثرأ مادر مدرسه اطرافده قول
 قوله طوتونه رق ملی رقصلردن اولان (بیرینه) اوینارلرمنس . بتلیسی خانلرینک
 محو و اندر اسندن سوکره مدرسه عسکری ده یو اتخاذا ایدلمشدر . یو یوزدن
 محاربه زانله ده قسما ده دوچار خراب اولمشدر .)

« صبی رووی ، ایواری کووی ،
 صاحب لری تیلکی ، آقشاملری بابانی حیوان .
 (... کورمک خیره علامتدر .)

عائنی :

« خانو ، خارزان رادیکه ، مام ، برازان هوندادیکه ، داییلر ، یکنلری قالدیرر
 همجه ، قردهش اوغلرینی غائب ایدر .
 « جور دیلاطرك كوريج نابی ،
 فنا کوبکک یاوروسی « قورت بوغانه اولماز .
 « بلاژن میران بی ، لبراسترك و بیوران بی ،
 مرد آدامک قاریسی اولسین ده ، وارسین ییلدیز آلتنده وتپی ده اولسین
 « بلا میرامن لاوبی ، بلا کیراس امن جاوبی ،
 قوجه یکیت اولسین ده ، وارسین البسم هادی بزدن اولسین .
 « کوطن برابطه بو آغا ، ژناوی بو خاتون ،
 برادرک آغا اولدی دیدیلر ، قاریسی « خانم » اولدی !
 (کوروچه - قردهش قاریسی منافرتی افاده ایدیور)
 « کوربی ، بلا کوربی ،
 ارکک اولاد اولسین ده ، وارسین یاراما زارلسین .
 « دی کو بو دیماری ، باب دبی کاواری ،
 نده ، اوکی اولورسه ، بابا دکوار ، لی اوزر .

«برابستی، مدرسه‌ای کو میدانی، مز کوفتا هیزانی، خراب نابی
«حق آخر زمان»

«بطمان، کوپروسی، «کوک میدان» مدرسه‌سی، «خیزان» جامی قیامته
قادر یقلمازلر . .

(فی الواقع، بونلزدن «خیزان» جامی خراب اولمشسده دیگرلری الآن
موجود و متیندرلر . شویله که: «بطمان کوپروسی» دجه ایاقلرندن «بطمان»
جایی اوزونده واقع و عجم اردولری طرفندن یایش جسیم بر کوپرودر .
«کوک میدان» مدرسه‌سی، ایسه بر چوق و قایع تاریخیه محنه اولان
بتلیس قصبه‌سده کوچوک بر میداتلق اولان «کوک میدان» نام محله کائن،
علی طرز معماری اوزره بتلیس خانلری طرفندن انشا ایتدیرنش لطیف
جسیم بر مدرسه‌در .

روایت تاوخیه‌ندره، مدرسه‌یه انشائی ختام بولور بولماز، اهمیتله
متاسب بر مدرس تحرینه باشلانیلیر. نهایت خیزان قضاغه تابع «کاوناس»
نام قریه‌ده مقیم «ملا احمد کاوناس» نام فاضل متبحرک وجودی اخبار ایدیلر
بونک اوزرینه بتلیس خان، خیزان بکندن مشارالیهک اعزامی طلب
ایدرسده بویله بر صاحب علم و کمالهک مملکتندن حقیقه‌سنی ایسته‌مه‌ین
خیزان بکی جواب رد ویرر . نهایت طرفین قوتلری مشار بالبنان ملای
قازانه ییلمک ایچین تماس ایدرلر. مسئله‌دن خبردار اولان ملا احمد حضرتلری
قان دوکولسغه سبب اولماق ایچون جیوغنی آله‌رق کلیر. و خانکه عسکرلری
ایله مرفه‌آ بتلیسه ایصال ایدیلر. مدت مدیده تبعات علمیه ایله توغل ایتدیکی
ایچین کوزلرینه عماطاری اولش و اعمی اوله‌رق خیل سنه‌لر تدریساته دوام
ایلمشدرکه کیفیتی طلبه‌سغه احساس ایتدیرمامه‌یه، موفق اولمشدر . بتلیسک
اک اصیل، اک شریف بر طائفه‌سنی تشکیل ایلیان احفادی تا صوک زمانره
قدر بطن بمده بطن قاضیق و سا کمالکده بولمشدر. یوقاروده یعنی کجمنش
اولان مرحوم حاجی نجم‌الدین افندی مشارالیهک احفادنن اولوب کندوسنی
ویارت ایدن متعدد ولایه عظام و سایر بر جوق آوروایلی میاحارک منقولات

رؤسانك «خان» عالمه سته فرط صداقتلريله ، اداره امورده كي دراييت و مهارت لريله نام بر افسلر در . بتليس قصبه سيله توابندن «چقور» ناحيه سي حواليسنده رؤسا ي مذكوره نامه مقبرلر ، مدرسلر ، كوپرولر و ساثر مؤسسات مليه و مدينه يه تصادف اولتوركه عصرلرك ضربه تخريب واهالته رغما محافظه موجوديت ايتمكده درلر . مثل مذكور ، على العموم ، كيزلي مصاحبات اييجي استعمال اولونديقنه كوره «روژكي» ليلرك حيات تاريخيه لرنده مهم بر موقع طوموسي لازم كلن خفي بر مشاوره اناسنده ضرب اولونديني اغلب احتمالاتندر .)

«فرك جزمه يي روزكان ، بردايه پنج هزار سوار سيلوان ، «روژكي» - ليلرك جزمه سنك بر تكي ، «سيلوان» ليلرك بش بيك آتليسنه بدلدر .
(بو مثل دره بلكل حياتنه عاثلدر . بوراده كي «سيلوان» ، اليوم دياربكر ولايته تابع و مركزي «مياقارقين» نام بلده تاريخيه اولان قضا اوليوب ، كرد جغرافياي قديمجه ، ارضرومك «بالاندوكن» سلسله سنك شبال و شرق جهتلرينه تصادف ايدن حواليده ساكن يولونان عشاره اطلاق اولونورمش كه جنوب طرفنده «روژكي» ليلر حاكم ايشلر .)

اسانوي :

«اوسته بخار ، رازمه وكي مرچار ، خدي يكه دري هزاره مرانغوز قالفه سي ، هر وقتكي كبي يات «الله» بردر ، فقط حاجات قابوسي بيكدر .
(بو مثل ، بر حكمدارك ، مرانغوز قالفه سنك بريسنه ، بز طبق اوزونده بربري قووالايان بر قاره ، بر كدي و بر تازي اعمال ايتمسي و بونله اييجين يكرمي درت ساعت مهلت ويرديكني ، ياپاماديني تقديرده اعدام ايله جكني امر ايتمسي اوزرينه مشكل موقعده قالا . مرانغوزك اوزون مدت دوشوندكدن و نهايت مثلي ضرب ايله ياتمه يه قرارويردكدن صوكره ايرتنسي كون حكمدارك وقات ايتمسيله شايع اولمشدر . صناعتك ترقيات حاضر سته كوره تكليف اولونان ايش «جوجق» «مجانجي» مثابه سته قالينده مرانغوزك «متوكل» «علي الله» اوله رقي ياتمسي . يي حائر قيمت و اهميتدر .)

کرده لږک اوغما دقلری بوبرچوق استیلا لږده ایسه عقللری عطا ته ،
فکرلری هقامته سوق ایچیرک بتون هنملریه ، بتون قوتلریه ملینلری ،
هنه لری ، حسیات نخیلری ، قدرت فکرلری ، قوه میزه لری
محافظه ایتیلردر .

کرد کسیرندن: یاملکی زاده

— 507 —

کرده لږده ضروب امثال

- مابعد -

تاریخی :

« کسپس مالا روزکان خراب دیکه ،
فیض قوس «روژکی» لیرک اوینی ییقار .
(«روژکی» معروف تاریخی عشیرتدر . بتلیس حکومت کیره سنک ،
«دائمی اردولری» لرجه مقانده در کرد . میخنده افرادینک شجاعت و جلادتی

تشریکه مقتدر اللرده سوق و اداره ایندکری جسم اردولری سایه‌سند
مظفریتدن مظفریت قوشورلردی .

عدل و حق بر دستور حرکت انخاذا ایدن بیوک حکمدارلرینک
اداره‌سند قلمه‌لر قح ایدن یواردو اجرا آتیه ، مدینه خدمتیه ، انسانیتیه
ممالك مفتوحه‌ده کی سکنه‌نک وطن اصلی ایله مر یوطیت و صمیمیتلری یک جابوق
تأمین ایدیلورلدی .

ایسته بوندن بیکلرجه سنه اول و حق دها اوللری تاریخک بیه تمامیه
ضبط ایده‌مدیکی زمانلرده موجودی آشکار اولان یوقوم بالاخره شرقده کی
نفوذ و قدرتی عمران و مدینتی سایه‌سند حدودینی بلخه ، سند نه‌ریت ،
قزل ایرماقلره قدر بیوتمش و دها صکره‌لری حبشستان حدودینی ، طوره
نه‌رینی بیه یکمشدی .

یوقدر تعالی و ترقی ایله آثار مدینیه‌لری زمانلره قدر انتقال ایدن بوملت
عصرلردن صکره تاریخده کوریلن بعض اقوامک انحطاطی کبی اوده انحطاطه
یوز طومتش قدرت و قوتده کیتدکجه زبونیت کسب ایتشدیر .

کردلرک ایرانک ضربنده متمکن اوللری و بتون مهارتک دخی همان
ضربه جریان ایتشی بوضعف و انحطاط ادوارنده اک زیاده کردلری متأثر
ایتشدیر . ضعفی توالی ایدق طبیعی الحصول مختلف استیلالرده ، تقسباتلرده
ایسه زوالی کردلرک چکدکری مزاحی ، مشقی تعریف غیرقابل برحاله
کشدیر .

اسلامیتک ظهوری و اوندن صکره شیعیلک و سنیکلک تفرقه‌لری و نهایت
حکومت ایرانیه و عثمانیه اداره‌لرنده اوله‌رق بارچه‌لانیلری ، انکشاف میلیتینه
ترقی و تعالیلرینه باقه‌ماملرینی و بوسیدیلرله ده تکملات مدنی‌ده کری قالملرینی
موجب اولمشدر .

هرقدر کردلرک و بتون اهل اسلامک بنام سرداری اولان سلطان -
صلاح‌الدین ایوبی زمانلنده اولدقجه نفس آلمش ایسه‌لرده بوحال جوق
سورمه‌مشدر .

سالاك ۲۲۰ فروشدر.

نیف سال ۱۳۰

•••••

درج اولونیمان مقننلر

اعاده ایدلر

•••••

شین

حیات

سنه لی ۲۲۰ فروشدر.

آلی آلی ۱۳۰ فروشدر

•••••

مسلیکزه موافق مقالات

مع المنوبه درج اولنور .

•••••

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه کوردجه مجموعه در.

کرد نه ایدی نه لر ایستر

کردک تاریخ قدیمی . . او عصرلردن بیری بحث ایدله یین حیات ماضیسی
تبع ایدیلورسه نه خارق العاده همتلر . . نه هنرملر کوریلور . او همتلری ،
او هنرملری شمدی ایله قیاسه قایل یولورسه مدنیته اقداماتی بلك ناچیز براقه حق
فوق البشر مساعیلری . . فوق العاده عدالتلری کوریلور .

پهلوان مدلولیله آنیلان بوقوم میلاددن عصرلرجه اول شرقده باشلرنده
فراعورتلر ، خواجه زانارالر ، کیخسرولر کبی مؤسس دولت حکمدارلری
اولدینی حالد مکارم اخلاقیه ، قدرت فکریه و سطوت مادیلری سایه سنده
طریق انسانیتده ، شهراء مدینتده یوریلوردی . عصرلرجه مدت بو
یورویشلرینه مانع اوله حق نه داخلده ، نه خارجهده هیچ بر قوت یوقدی
واوله مزیدی . چونکه ؛ کرد قومی داخلده ترقی و تکاملی بطاقت و مشکلاته
و حتی تمتع الاجرا برحاله قویه حق ، حسیات و روابط و منافعی یکدیگرلریله
اتلاف و اتحاد ایدمه بیه جک صورتده دائما آیری بولندیره حق غیرمتجانس
برقومدن متشکل دکلدی . اصللری تشکیل ایدن میدایلر ایله بالا آخره
حکومتی اله آله رق حدودی مها بیولتهن ایرانیلردن مرکب ایدی کبولنرده
عین مرقد و عین لاندن ایدی .

خارجده ایسه فطری اولان شجاعت و قهرمانلقلرینه ذکاودرایتلرینه

سنہ ۲۲۰ قمریہ

مف سال ۱۳۰

مفت

درج اولوئیان مقالہ

اعادہ انداز

چین

حیات

سنہ ۲۲۰ قمریہ

آئی آئی ۱۳۰ قمریہ

مفت

م۔ اکڑہ موان مقالہ

مع المنونہ درج اولوئیان

مفت

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصاد پر بحث ایدر نور محمد کوردجہ محمد ۱۳۰۰

مندوحات

کوردلر نہ ایدی، نملر ایستور باملکی زاده

کوردلر دہ ضرور بامثال لاورشید

کاروان خم سلیمانہ لی توفیق

بر مکتوب دو قورق بر خو

آثار اسلافدن حاجی عبدالقادر کونی

دست نونی دنک ژبنا بیت ع . وحی

بجوکی نہ کریت محکم ناخوت ع . وحی

نسخہ ۵ قمریہ

محمد استقلال مطبعہ

آدرس :

بابائی جواری ابوالسمود جاده‌سندہ نجم استقبال مطبعہ‌سندہ (زین)
ادارہ خانہ‌سی

توزیع محلی

باب عالی جاده‌سندہ یک شرق کتابخانہ‌سی

کرد لسانک قواعد انویسنه دائر مقدمه‌العرفان نامندہ بر رساله
نشر ایدلمقدر . ادارہ خانہ‌مزدہ و شہزادہ باشندہ قوثر پراتیف شر کنی
جوارندہ صحاف حمدی اقدی دکندہ بولنور .

اجتہاد

دوقنور عبداللہ جودت بک برادر مزلا تحت ادارہ‌سندہ اون بش سندہ دن
بری نشر ایدیان و جہاد و حرب اعلائی متعاقب حکومت سابقہ ظرفندن
تعطیل ایدیان بوجموجہ ، بودفعہ ینہ ہفتہ‌لق اولارق نشر اولونمایہ باشلامش
و ۱۳۰ و ۱۳۱ نجی نومرولری چیقمشدر . قارئلرمزہ توصیہ ایدہ‌رز .
سنہ‌ک آبونہ بدلی ۲۵۰ ونسخہ‌سی ۵ غروشدر .

آدرہ‌س : استانبولادہ جفال اوغلندہ اجتہاد ٹہوی در . تلفون نومروسی

۸۶۵ در .

او کردستانه که خلکی وی همو عشیرتن بیاون ، غیرتن ، مسلمان ، صاحب ناموسین ، مدرسه و فقیان هیه ، اسب و مانی حدود دہ بخشی ... فقط جہ فائدہ اورولہ دنیای دورماون ولہ فکر خراب خلکی کہ حق و انیان هیه تماما بی جزن ... هناویستا چون لہ روز آوا (مغرب ، فرانکستان) یدور بون اکایان لہ هیچ نبو ، و وایان دزانی کہوہ کوپشودہ توان لہ مال بابیان راحت بمی نن .. بلااور ومع التأسف زمانہ وانماوہ ، چیکامان خرابہ ، بہ جا کہ ناتوان راویستن ... لہ بودفع ناموسمان ، وطن مان مجبورین کہ ایمہش وہ کوخلکی بہ غیرتین ، بہ قوتین ، علم مان بہی بہ جزین ، والادہ مرین . م بی برایہ کان من ! . امن کروم و بوی فخر دہ کم ، بلاچیکم زمانہ بہ تو بزی اقرار مہی دکا کہ بلیم : اوروقوم رش و جنی افریقای کرم ، بواسطہ علم و هنر لہ دنیا داجیکایان هیه ، مکتبیان هیه ، ری آسینان هیه ، دولہ مندین ... بلاایہ دکل اوی قدیمین اصلمان نجیہ ، بدبختین و ہیشتالہ مملکت خوشی کردستانی ، ہجہ ہجہ ... کوی دریزی دین و دورین ... لہ بری علمی مردومان بہی نویری دمری ... لہ بری حکیمی دایکمان لہسم منہالی وفات دکا ... لہ بری سایہ جاومان کویردہی ، لہ بری صنعتی چند یولی کہ باذیت وہ گیرمان دہ کوی بخورانی دیدین بہ خلکی ...

وا کر خدا نخواستہ وادوم بکثروثمان صنایع دہی و مالکدان لہ دست وروا و دہ بین بنوکر و بذلیلی دمرین ... زمان فساد دکر اوہ کراو جارہ فساد کرا ... فقط لبوا یوہ صیفہ دہ کل اوشان و شہر نہان و اہقبری راویستن و بہ تمی ملک ہر زمان لہ دست بدہن . البتہ ایوہ کہ صاحب شرفین ، فیضہ من دہ کوی دہ کرین ورن نازد و لہو خاطر ایسک باب و بایرمان اتفاق بکین و وطن خروشان قریاہ منفعت رزبلہ و کرسی ریاست نہ کین .. چونکہ وقت شکوہ .. دشمن لہ غفلت استفادہ دکا ... حی علی الفلاح ! . والا پشیمان دہ بنوہ وادی دمی هیچ فائدہ بہ بعد ازین کر بر قبر من آتی تو : چنان می ماند :
نوش دارو کہ پس از مرگ بہ سہراب دہند ...

قاضی زادہ م شوقی

صاحب امتیاز و مدیر مسئولی : حمزہ

محمد استقلال مطبعہ می

جراحی چند هزار مالی کوژانده بو ، دروریکایی راستی دوزیه وه وایونا خوشی
ودرده واریان ، علم طبابت وه کو بیغمبر فرموی : (لکل داء دواء)
درمانیکی تازه دیه وه وله مر سپی ضعیف انسانی رفع کرد . انسان ده توانی
بر که زور مصیبت و ذره پیش واور و تواد دفع کراون .

بس معلوم بورمان دیستا خلاصه سی و غیرت و کشفیات چند صد ساله
و او همو ترقیانه ، بروش فیک تازه ژبانیکی دیکیان پیدا کرد وه و همو دنیا ،
له طرز اوژیانه بقدر او کی لازمه استفاده یان کرد ، واده بو که اورو که مدنیت
حاضره یا خود مدنیت عصر یستم هاته وجودی
که و ابو انسان ده توانی بی عصر ویستا خلاصه سی و ترقی او همو ساله
و او ان کسانه که اویستاده ژین ، دیانه وی که اسوده مسعود بن . . .

ده کل او همو پیشرفتی به عصر حاضر له کلک شتا نداله دوا به و علم و فن
نه ی توانی وه انساناندا بعض صنیکی خراب هل بگری . مثلا حرص و طمع
اویستا فکر هوکس او ده که رزق غیری خویان برفیق و دملین :

امن ده خوم اتومه خو . . .

له وی خصوصه دازمان پیشو ده کل او همو جهله جاتیو چونکه حرص
اونده زور بنو پیانو فقیر و ملت بی دستورات دائما محافظه دکران ، بلا اویستا
وایسته مع التأسف وه کوده لی : فلک زده و از هر طرف سنکی ، وانه که بعضی
مانا همو طرفیکی تعرضیان بوده کن ؛ به طمع کرامی بری ، وه کوژین ...
له برای لازمه بی دستورات لبو محافظه حیات خویان زور تر نقلا ی بکن تا
ده کوژین . لهی له عصر حاضر انسان یادی سی بکاژی ، یا خود که تمبل
بر بری . . . جابه او ملاحظه امن بیم خوشه کیک احوال خومان تماشا بکم ،
ومع المنویه وینم که : قوم من یعنی کردان ، ملیتکن مستعد و وطن پرور
بوداما له بناغه تاریخیان هتاویستا که جوار هزار سال وایردوه و ده کل او
زور قوم جیرانیان وه کو آنوری وایی و سازه که محو یون وارو کسپان
له ناره او ان بواسطه اوخته که هیاته ؛ هرمان وهم و همان که انسان اورو
له توانی لی : که دستان همان

که خاک پاک وی لایکه لبو سقان بایرمان
 له سرقبر جوانان دیده شیلیره کریانه . . .
 تماشای هرقدی داری مکه . . . اوروبه کیاف سختی
 که آوشینایه یادکاری قدیم دایک کردانه .
 له دی اوروبه بی تو درده داره دایک سرشینه
 بهی قو دز کیرانت فاط جاو جوان دیده کریانه
 اوی ملک قدیم وموطن اجداد بینونه . . .
 بمریدی می روحینه چون جریم ملک بایانه
 به علم ومعرفت نیراد بکه فکر جوانیت ، تا
 ده کل شوقی بچوته متفق بین مردو مردانه
 قاضی زاده
 م. شوقی

وضمیت ایله کردازده عصر حاضر

اویستا که ده مالدا اساس صرف وعادت کونه ، به ترقی زمانه و پیش کون
 علوم وقون تازه ؛ که هریک له وان خارق العاده فکر انسانیان اشغال کرده
 صبره صبر تکامل کرده و لبو سعادت بی بشر ، ظلمان له مو قوت وتاثیرات
 طبیعه ، نبوهیکی محیه العقول ویکای استراحت انسانیان تأمین کرده .
 بل ، بس له بو استراحت انسانان بوکهری آسین (همندفیر) وکشتی
 بخاژی له باش او مو مشقت ودرده سربزه ایجاد کرا ؛ بواسطه وی ریکای
 دورنیزیک بو ، مشقت سفر زمان قدیم که ده بویابه بهشت ولاغی بگری ،
 بتوادی له دنیا به - غیر ماکت بدبخت ایمه نه بی - هل کیرا ، و بوی ممکن بو که
 خانه واده نوع آدم باسانی لکل یکتری یسکیل بیدایکن ، و له حیران حویان
 شتی تازه قیرین و له شاری یکتری ها تو چویه به کن و به نوع تجارتی بکن و مال
 خویان ادادان بکن . . . له لایکی دی می ارعالمه و فقه بو که له بو چاره بعضه
 بکشتی ، که ده به شویا ، به حجه عداوی حوی وولا بکشتی بخرا ده که دیوه

خلاصه مقصد من زلف کابو ، بویدهلم کیزه
 سراپا فکر وحشم مثل زلف خاو جانانه ...
 له شریان ووریدر جسم فانی من وه کوخوین ،
 ملال چاو غمخورت دکا دوران وسیرانه ...
 بی حلاج واورو اسیر رنگ بی رنگیم ...
 بهسودای تو مستم ، چونکه چاوت داویه بیانه .
 (انیر) حسن توجون معکس انوار لاهوته
 له تاریکی وجود کنج ناسوت روز تابانه
 چرای فکرم لوی دایم دکاتن اقتباس نور
 مثال پیرمیخواران له جام لعل میخانه
 له سحران مرغزار عالم ارواح علین ،
 شهشه بو ، خیال فکر سربازم ، طاقانه
 محیطه من فک بوواوچ قدسیت نشان دل ...
 منزده بوم ، له پابند قسودن جسم و خنخانه ...
 که تقدیر ازل ، واهات اسیر چاوجادوت بزم
 ددهسجن طبع جواران روح پاکم بند زندانه
 جلون طبع بشر مخلوط خاک پاک طینت بو ؟
 هبوط کردوه فکر روح هاته هیلانه .
 له نیو دنیای خالی هلیزاردی یاش تدقیق ،
 له جرکه اسایدا مامن و ماوا ی شاهانه ...
 جنشین و سمن خوش بین و دایم مست ازهاره
 بهشاخ و داخ و چوم و کایه کان سرطاق ایرانه ...
 لوی تائم ده نوشی باده سودا ، صبی نان زو
 به بیاله چاو زکس بلبل اشفته ، چرانه
 له وی تیرا وده بی خولیای جوانی و روح نجمکشان
 افول ارغوانی روزوی یاش مانک تانانه ...

لاوى من هيڙ ڪورينه مشڪمن

قودا شورى زرينه ڪل مشڪي !

ڏورمه ڪ دودينه مشڪا من

دای، بابان هاڙي نينه ڪل مشڪي !

شرقيلىرى غايت انجهدن ترنم ايدييوردي . پرى عشقك تاسيله اهتزازه
كلن زرين دوداقلرندن دوكلن بوشلاله صوت و آهنگ (يايقلرك) جيقاردينى
مطرده، يلكنسق ولوله لوله بوغوليووردي . بو حزين نغمه لر باشقه سنك نظر
اطلاعه ڀتشميور ؛ يالكز اوکا اونك روح مجروحنه برغداى معنوى بخش
ايدييوردي . نهوت او ؛ بو عشق الهيسنك هم بسته ڪارى وهم سامعى ايدى .
نهوت شو برغرام نغمه لرى اوندن بشقه ڪيمسه ايشتميوردي .

۲۰ - تشرين ثاني ۳۳۴ هـ ڪازيلي

عبدالرحيم رحيمى

تحسر جوانى و ترانه وطن

به ني تو عالم دل ، غرق درياى ياس و حرمانه . . .

تماشاڪه : شپول اورو جلون سرريڙ چاوانه ؟ . . .

عجب طوفان دره حس شبايم ! . هل ده جي داهم

له قلب پرخروش اسرين چاوم لعل رمانه . . .

ده افاق امل اورو سراپه وصل تو ، دوره

لبوبه فلسفه زنى لبومن بوته افسانه . . .

جوانى و نشئه وشوق صيانم بي تو برباده . . .

بهار رابردوهاوين هات وياڙي ، وقت زستانه .

وقلنجنك قبضه نهي آلتوندر . فقط زنهار بوني ڪورمش ؛ بونا محرمه

قوتوشمش دڪم . بلڪه اوزاقدن بربرمزي ڪورمشز . محبتز بوصورتله

تاسس لشمدر . پذر ووالده لرمزك بوندن معلومانى يوقدر ؛

سفره یی دونا تنقه ، یشه کارل [سلامق خدمتچیری] ایسه سیاور حاضر .
لامقه ایدیلر .

سفره دونا ندی مسافرلر صباح قهوه آلتینی یاتقده ایدیلر خدمتی
قیزلر اولان بغورتلری (مشک) دینان - (ایق) لره طوایروب (سوی)
دینان سپاه آیدیلر . و بهر سپاه ایکی قیز تفریق اولندی .

خط مستقیم اودورینه دیزین سپاه باشقده معنع بر کوچک سپاه معلق
اوناقق بر (ایق) حاضر لاشدی .

کرد محبوبه سی شو نازین سپاه نلاشدی ؛ اکلنجه اولق ایچون بر
طرفدن بو خفیف یایی صاللابور . دیگر طرفدن آهک مخصوصیه شو :

(۱) (.)

روزانه خوش روزانه مشکان

مشکامانی میانه کل مشک!

لاور مالید میرانه مشکا من

عشقامو ، زبانه کل مشک!

ایرو لومه مهوانه مشکا من

(۲)

شوینه خوش شوینه کل مشک!

معناسی

(۱) مسکتمز یایلا همه غایت کوزل و صفالی بریایلا دره ای نیم ایس
روح (یایم !) غنده کی بو غورتده محب و مبارک عد ایندیکمز قویون
بو غورتیدر (کچی ، اینک بو غورتی دکدر) نیم سودیکمه امیرعانه سندندر .
ای نیم ایس روح اولان (یایق) نیم کی (کل) دیه مسئله زک خروشه
کل ! چونکه نیم معقین هادی . بلکه کردلرک مشهور عشق
فدائیلری اولان (یایم) عشقه بکزه یور و قلبی تسخیر ایدنده
بو کون مسافر مزدر .

(۲) شوینت آرم مزده کی محبت غایت بار لایق و نیم سو کیم هنوز کنجدر

افق ځایلاړلیان قرمزی لوحه شو عالمه نك اشارت بی داریسی ایش کبی هر طرفه بر حرکت حاصل اولدی کمی عبادتنده ، کمی قرآن اوقومقده ، بر طاقی ده (وای ! .. نویژامن جو) [۵] دبه تلاشده ایدی ، زوزان بر عبادتخانه ډوندی .

او انشاده ایدیکه : یارم ساعت اول اینجه بر سسلا الهی یاد ایدن دلبر الله کی سورمه جو بوغیله - آینه قوشوشنده طورمش - کوزلرینه سورمه چکیور ، بر طرفندنه خفیف صباروزکارلرینک پلارمه لیدی زلفلریخی دوزلتمکه اوغراشیوردی و بر آز اول کال نضرعه الله نك عبادته مشغول اولان شو عابده دلبر شمدی ده بر قاج قلبی تسخیر ایتک و کندوسنه طایندیرمق ایچون حسن مفعورینه یدصغته باشقه بر طراوت بخش ایتکه اعتنا ایدیور ، سوسله نیوردی .

کونش آلتون اشعه سیله زوره حیالی ځایلاړلادی ، چیچکلر تبسمه باشلادی . کرد محبوبه سی ده کونش رفاقت ایدرجه سنه بر جندن طلوع ایدی جادړک دیوان خانه [سلامق] جهنده بولنان مسافرلره صباح سفزه سی حاضر - لایمق ایجاب ایدیوردی . مطبخ اتحاد اولان طرفه خرامان اولدی : خدمتچی قادینلر ، اوجاقلری یاقش اوزولرینه وضع ایدیلن (ساج) ده (نانه روناك) [۶] یایمقده ایدیلر .

مطبخك هر طرفنده بر فعالیت مشاهده اولمقده بالکیز بغورت قازانلری اقسامکی وضع ساکتلری محافظه ایتکده ایدی : اولنرك هیچ بر طرفه طوقونلامشدی .

دلبر قیز ، قزانلره بولاشدی : قباقلرینک آلمسق امر ایتدی : قازانلرك سطح سفیدنی قاپلایان ایکی ساتیم قالدغده کی قیماقلری نارین پارماقلریله طوبلادی ، اجضار ایدیلن طباقلره وضع ایتدی . دیگر طباقلره ده قازم بغورت طوبلوردی . بری طرفه خدمتچی قیزلر بال ، پینیر ، تره یاغلریله

[۵] (آیه) : ... نماز یکدی) دیکدر .

[۶] ځایلاړلنده کوردل تره یاغندن اینجه یوقه حالمه ساج اتمکری یایوردی عولتلی اککه (نانه روناك) دیرل .

بر کرد محبوبه سنك صباح مشغولیتی

بیاض قارلرله اورتولی مسلسل شاهقه لری بارگاه کزاییه اوزانمش برر
دست نضرعی آگدیران کوردستانك مرتفع طاغلری اوزرنده ؛ رنكارنك
ظریف چیچکلرله بزئش اوفاجق بر دوزلك اورتاسنده ، طار بر مجرا
داخلنده حزن شیریلیرله آقان ، برودئیه مشهر برصو کنارینه قورولمش
و بنون عظمتیه بر کرد عائله سنی باریندیران یکریمی دوت دیرکلی چادرک حرم
جهنمه کی (جیت) [۱] آرقه سندن انجه بر صلیا ایلله الهی یاد ایدن
رسس کلیوردی .

(زوزان) [۲] تام مناسیه ساکت وصامت بولنور ، قویونلری
(شهوین) [۳] . کوتوران چوبانلرک قوال سسلری ایشیدلیور :
قرزور ، قارشو یاماجک معطر ، چیچکلی اوتلری اراسندن صباحقلری
طوبیلامه سوق ایداش ؛ نکهبانیری بولنان (قصاب ، کورزو) [۴] لرکده
سسلری کسله شدی .

چنار ؛ اوزلرینه دست نطرتیه نقش اولنان لاله وصاری چیچکلرله
کرد دایرینک کمل اعتقا ایلله معشوقی شرفه بایدنی خالیرله فرش ایداش بر
سالونی آگدیریوردی .

نیاتانك اوراقی مسافرخانه اتخا ایدن الماس رنکلی شب نملر کونشك
طلوعه منتظر وایلك شعاعلرک تماش زرینله مهای الوماع بولنورلردی .
بادصبا کونشك قریب الطلوع اولدیفنی تبشیر ایدیوردهی .

بو حشمتی چادرک اوتوز آدیم قدر اوزاغنده قورولان دیکر چادرلرده
یواش ، یواش بر حیات وحرکت حسن اولتیه باشلادی . سانکه : کنار
[۱] چادرلی لوجه له تقسیم ائتك ایچون انجه چوبورقون ایسکه مصنع ،
حصیر ییچنده بایلان دیوارچقله دیلر .

[۲] زوزان ؛ کوردجه بایلا دیمکدر .

[۳] قویونلرک طلوع فجردن اول اولامیه کونورلرله دیلر .

[۴] قویون عافلاری اولان وقال حیوانلرک اسم خاصلریدر .

مخصوص اولان سسنى چيقار برسه ده كويلو مثلن ذكر و ضرب ايلر)

«أوا آتش، أوا جرکا آتش!»

ايشته دكر من، ايشته دكر منك اولوغي!

(بو مثل ايكي و شروان [۳] لى آراسنده جريان ايتش بر حكايتدن)

مستخر جدر، شريكه؛ بغدادى دكر منده او كودوب ده عودت ايدن بر سته

تصادف ايدن ديكر همشهرىسى،

— بن دكر منجه اولسه يده، نندن اول بغدادى او كودورده ديه چيشمشى

اوزرينه اوبرى ده كندوسنى مداقه ايدرك بونى ياديه جفى، حجاب اوراده ايسه

آرشين بوراده قيبيلندن قارشوسنده كنى تجر يه دعوتله آلدن كى دكشكى كوستردوك،

ايشته دكر من، ايشته دكر منك اولوغي! دير و دكشكى بردى صابلاز صابلاماز

هر ايكيسى ده صر تارنده كى چوانلرك محتوياتى آغاج بار چه سنك اوزرينه دو كرلر!

«وهرىس بيه چه دنك دده»

ايب اولسه يدى نه سس ويرردى!

«موسى» بكت [۴] بىرى «ميرزه» بك «موطىكى» [۵] قضايشه قائم مقام

تعيين ايدلدىكى وقت موسيقى به آتش رفته كنى ده برلكده كرتوريز، كندوسنى

زيارته كلن كويللر، اويقوده بولونديكى اناده قبول و طه سته كيدرك ديواره

آصيل اولان كنى دقتله تماشا ايدركن ايجانلرندن برىس كلك تله دوغونيوير.

مكه تلك حجميله متناسب اوليان بر سس چيقارمى اوزرينه حيرت ايله —

بو مثل ضرب ايلر.) مابعدى وار

لاورشيد

[۲] «سمر» سنجافنه تابع ميوه سنك ناست و مبدوليله مبروف فذ در.

[۴] «بتليس» تابع اراضى منبع، فقط كوزل وادىلى حاوى بر قنادر.

[۵] «حرب» مائل و زائده كى دلرك روسره فارسى لارينه بك اسكى سيم اساجه

وبرمك، اعاشه ايلامك، كويلان آتلى غصب ايدلرك كندولرله يول ورك، مى

تشكيلاتلى الف اولوغنى كى سقيم وادرا كىز حرركات قارشوسند، ينه كردتاريم جلادت

و مفاخرينه بوكسك منقبه لر علاوه ايدن «حسنان» عشرت رؤسا سندن «خلد يوسف»،

«سيكى» عشرت ريمى «عبدالمجيد» «ماش» عشرت ريمى «قره بى» پاشا وساير امراى

اكراد مياننده تاييز ايدن مشهور «موسى» بكت.

در بشد بر مقیالا کر ، کشکک ایچور .

« غین سرشکنتی توز هودیکره . »

باش ، قریبی ، ندن فیری خسته لقلر ، بوتون ساریدولی .

(طبعی بر ماهیتی حائر اولان مثلک ، طبابتک حال حاضرده کی ترقیاتینه درجه صمیمیتی کسدر یله مرسته ده . باقریولوژی ، نک کشفیات اخیر و شمره می اوزریت - هر حالت مرضیه ایچین بر مرله مرض - ارایان ، بو اعتبارله سیرایت اسراضه بر ماهیت عمومی عطف و استناد ایدن ارباب هلك مدعای مثلک قیمتی آرتیر مقدمه در بو وسیله ایله کردلر میانشده طرز قدیم اوزره حکیمک ایدن وین العوام فوق العاده شهرت قازانلردن اولوب الیوم بر حیات اولمیان (بیتان - بوطان) نک ، سناتو ، نام کویته مفسوب و علی روایه « جذام » ی (کی و تیار) ایله تداوی ایدن « ملک » ، کذا « هودان » [۲] عشرته منسوب جراح فلیله معروف « خشان » نام دیپلوماسیز حکیملری فکر ایتمکی مناسب بولدق)

« آو حجه آوایه »

صوبک کیندیکی بر معهوددز .

(بو مثل ، ای بریمی متعاقب ایسته که ایچین صو ایچین براد ایدینیر .

معین زمانده صوبک حیات و کاشانده آشکار اولان عظیم رولیده افاده ایتمکده در)

مزاحی :

« بحیزی نجیزی قنجایزی ! »

« نه کار باقریه ده ، چاغیرسه ک : قنجایزسک ! »

(قنجایز ، طبعی لطیف ، کوکلی بر اوتدر . بر کون اوزون مدت بر اوتی آرایوبده . بولامیان کویلوک بری نهایت بر دلیکه صیمش اولان صیجان نبات ظلیله قوروغندن طومشی اوزریته بیجان هر قدر کندوسه .

[۲] « شلیس » فیه سک شالنده کاش بالاکله جیفان و جنوب حوالیسنده بوطان ایدن ، قسم کللی شلیسی خاندانلوقده شندن مرحوم حاجی نجم الدین افندی طرفندن اسکان اولوران بر عشرتدر .

« کسادى ، دېکه قهادى ،
 محروميت منبع فساددر .
 « حق بزنا کول نامينه لسر بزنا استرودار .
 بونوزسز چيک حق ، بوزينولى کچي به قالماز .
 « قدر زير ، زير کردزانه .
 آلتونک قدر ر قيش قويوجى بيلير .
 « هر طير برف خو ،
 هر قوش قافله سيلهدر .
 « خيال پرچمه نانه .
 آجک خولياسى داتما اککدر .
 « نفس بابه ته ، جل نوبه ته .
 « نفس ، هر کسده مساويدر ، البته موقمه گورهدر .
 « به خو کرن درمان تنه .
 انسانک کندی بابدیفنه چاره بوقدر
 (ديار بکرتى مرحوم سعيد باشانک يو مانده « اولديرندن بيلمه جرمى
 صوج و شندر بنون ، مصراع برجسته سى واردر) .
 « نواکرى بکازى در کينه ،
 قوردک آدى بين چيقمشدر !
 « برانى بريه ميرانى ،
 جوقناق ، قهرماننى يغمشدر .
 « طير کو گوشت دوخه ، نکول وى کيره ،
 ات بين قوشک فاطسى اگريد .
 (فى الحقيقه بو مثل ، ظاهراً ، تاريخ طبيعجه معلوم بر حقيقى افاده
 ايديبورسده ضمنأ ، ات ييه بيلمک ايچين « فافانک اكرى اولسى لزومى ،
 نى قصد ايديبور .)
 « داعبه گوشت خور ، دونده کى خوازه .

کوچک دولترندن ایکی اویج دوزجه واسع اراضی به مائک و نفوسجده بقیه
السیوف اعتباریله ینه اودرجه نی حائز بر قومک مرجودیتی انکر ایتمکدن سه
او قطعه ایله کندیلری ارسنده برسد چکمک و خجالتدن اجتناباً اونلری
کور ماملک ده اولی در . عزیزه بتلیسی اوست طرفی سزا کلاتیکیز .
ساناییلی توفیق

کور دلرده ضروب مثال

ادبی :

« کر کودی تصور که سرا ، که ددور بیندا »

اشک دوریندن نه آکلار !

(مشهور « تم وزین » مبدی شاعر حکیم « احمدخان » حضرت تلمینک
بر معراعلریدر . متبحرین علماء اکر اددن ، بتلیسی مغفور شیخ امین
اقدی حضرتلری ، استانبوله بر کون بر محمل آکبرده . حاضر وندن بر
ذاتک کردجده ، ادبی یارچهلر بوتلیسنه حیرت ایتمی اوزرینه -
طرفندن ایراد و امثل صورتیه ضرب بوپورولمشدر .)

« کورو بینه ؟ »

« دویا کو بیار مزیکر ، بین بو ! »

— اوغلم قوقولمیدر ؟

— کچن سنه عین کلستاندن قوباردیغ قوقولو ایدی !

(علی روایه ، مرحوم بدرخان پاشا ایله ، کندوسنه بر دسته کل تقدیم
ایدن « بهتان - بوطان » لی بر کویلو آراسنده جریان ایدن محاوره درکه ،
« کلک بگری » فی ایما ایتمک صورتیه ضرب ایدلمشدر)

حکمی :

« کور جی خو کرانه »

طاش ، یرنده آغیردز .

(احسن التقاوم فی معرفة الاقلام) و باخاصه مورخ مشهور حسن بن شهاب
 (اتاوالاول فی ترتیب الدول و ابن خلدک کتابیله فہرستک ایکنجی مقالہ
 ذکر اولہ بحق مدونات تاریخیہ لوندہ ہب کردلکہ فہرست معلومات برلورسکیز
 بونلردن زیادہ قرآنسرخہ و المانجہ ازلر اوقدیشلر طرفدن استنبہ اولین
 اوزدہ ترجمہ لوندہ واقف اولدیم الذکیر مورخیندن : تباینک سکونہ جهان
 World's in by G. T, 1892 و دیت اقوام - World's
 Religions by 1890 موقرینک یوگونکی کائنات نامیہ یار دینی الی جہدہ
 تیلرک شعیات عالم و امریقائی دوقور کینک علم انسان کتابریلہ و ہیسنندن
 زیادہ تفصیلاتی حاوی اولان موسیوریتشک ازلر لوندہ کردلرہ لرستاق، فیلیپستان
 مختاری، زند، لک، کھپور دیارلرندن بلخ طاعلیہ قدر بر کردستان خبر
 یوریلور .

ایکنجی فصل : موجودیت شخصیتہ کھپور، یوگون کردلر بہت جوق
 برلورہ استقلالہ مائک و مقدر اندریہ حاکم برلورور . ہنکیز نامہ شعیات
 دہک کردلر بتون موجودیت لریہ مقدمہ خلافہ عرض تسلیت ایتشہ رسدہ
 شمدی بہ قدر افسوس دندریہ کھپور لری لری کتوب سادہ و سادہ و معراج
 بر ویرکویہ باغلاتش و حریت اصلیتہ لریہ خلد کھمشدر . ہبہ محمردن
 شہالہ طوقری اوزانوب تواریخ عمومیتک تعریفہ کورہ کھپورہ و اوزان
 وان اوزرندن قرہ دکترہ منہی حوضہ یی بیل ، تر ، کھپور ، کوران ،
 باجلان ، زند ، مختاری ، ہی اردلان ، جاف ، منکورہ ، مامش ، کورک ، ہیران ، نورالدین
 سوران ، ہرک ، سورجی ، داودہ ، شیخ زری ، ہونند ، اسماعیل غریزی ، گردی ملی
 ارطوش ، زریکی ، کھپان ، مانخوران ، کوران ، گراوی ، زراوی ، شرقان ،
 شہیدان ، زیرکان ، ہامیان ، ہریرکان ، شکاک ، منکوران ، طاکوران ، شمسکن ، شہریان
 حیدران ، جلالی ، میلان ، ہروسان ، زبلان ، حسین نامریہ مشہور بیونہ عذیر تلر
 اشغال و بونلر حالادہ عشیرت ہککی محافظہ ایدرک ہیج بقید ایتدہ بولجوب
 سربست برحیات امرا ایدیورلر . بعض بر کردہ منکون قسمی حکومتک نفوسی
 دفتریت کھش و احباب متاسفہ ہمدان ہمدان ہمدان ایتشدر اوروانک

سالاك ۲۲۰ فروشد.
تألیف سال ۱۳۰ هـ

۵۵۵۵۵۵

درج اولونجاان مقالار
اعاده ایدیز

۵۵۵۵۵۵

هفتین قیچ شین

سالی ۲۲۰ فروشد.
آلی آلی ۱۳۰ فروشد

۵۵۵۵۵۵

مساکنزده مواقع مقالات
مع المنونیه درج اولنور

۵۵۵۵۵۵

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه کوردجه مجموعه در.

ژین مجموعه سی واسطه سیاه کردی بتیلی قرداشمه

مترجم

سلسله مقالاتنکرده کوردلکه بر تعریف جوابلری وار فقط کیم اعتراض ایدیور و نه دیور بیلیمورم بونک ایچون ماهیت مسئله بی آکلا نتیجه قدر مسئله بی سزه بر ایدورم یالکر فکریکنزی تنور ایچون شو بر قیچ سطر بازی بی سزه اتخاف ایدیورم.

بر طاق دلائل قیه مستنا اولمن اوزره ادوار گذشته بی بزه بیدیرن تاریخ مبدی بنم اعتقاد بجه ایلکین قومشو انسانلرک بر لرله کوردوشوب طانیسمق و بریکی قومشودها اوده کی قومشویه موجوداتی آکلاتق صورتیه باشلایور. سرائر مستوره ماضی بی و مکونات قدیمه بی کسه کهانت ویا علم غیب ايله کشف ایدمه مشدر آغزندن آغزه طولاشان یو حکایات قدیمه توارنجه بر جوق افسانه و خرافات قارشد برمش و تکامل تاریخیه انجق قطعات ارشده سیر و سفرک تدریجاً حصولیه بولنه کیرمشدر. کردلر ایسه بو کونکی انقاض تارومارلرینک ولسان و موجودیتلرینک دلالت ایدمه کی اوزره قره دکزندن بدأ آکوی (آارات) سلسله حیالک خویه طوغیری تعقیب

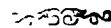
سالاك ۲۲۰ فروشه
نیف سال ۱۳۰

درج اولونمیان مقالهلر
اعاده ایدلر

سنه لی ۲۲۰ غروشدور.
آلی آلی ۱۳۰ غروشدور

مسالکمز موافق مقالات
مع المنونیه درج اولنور.

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه کوردجه مجموعه دره.

مندرجات

- کوردلره داثر سلیمانیه لی توفیق
کوردلرده ضرور املار لاورشید
بر کورد محبوبه سنک صباح مشغولیتی عبدالرحیم رحیمی
نحصر حواتی و ترانه وطن م. شوقی
وضعیت ایجه کوردان ده عصر حاضر قاضی زاده م. شوقی

نسخه سی ۵ غروشدور

نجم استیال مطبعه

آدرس :

باب عالی جوارئی ابوالسعود جاده‌سندھ نجم‌استقبال معبوعه‌سندھ (ژین)
اداره‌خانه‌سی

توزیع محلی

باب عالی جاده‌سندھ یکی شرق کتابخانه‌سی

کرد اسانتک قواعد ینویسه‌سنه دائر مقدمه‌المران نامند بر رساله
نشر ایدلشدر . اداره‌خانه‌مزد و شهزاده باشند . قونوبراتیف شر کتی
جوارنده صحاف حمدی افندی دکاتند بولور .

اجتهاد

دوقور عبدالله جودت بك برادر مركز تحت اداره‌سندھ اون‌بش سنه‌دن
بری نشر ایدیان و جهاد و حرب اعلائی متعاقب حكومت سابقه طرفدن
تعطیل ایدیلن بومجموعه ، بودقه ینه هفته‌لق اولارق نشر اولونمایه باشلامش
و ۱۳۰ و ۱۳۱ محبی نومرولری جیقمشدر . قارنلرمزه توصیه ایده‌رز .
سنه‌لك آبونه بدلی ۲۵۰ و نسخه‌سی ۵ فروشدر .

آدرس : استانبولده جفال اوغلنده اجتهاد نوی در . تلفون نومروسی

۸۶۰ در .

دیزن و لاط بود وزمنه

از صاغ بیم قط نمکنه ؟

غیرت ، حیت ضامنه .

عشقای مهوانی منه

قربان زورا مرکی منه

عشقا و لاط

ژملا هکاریان

۱۷ - جیریا باشی - ۳۳۵

ع . رحمی

تشکر

غزته مزك انتشاری تبریک و موفقیت تنی ایدن (حادثات ، ترجمان .
حقیقت ، یکی کون ، تصویر افکار ، وقت ، یکی استانبول ، انقلاب غزته لرله
اجتهاد و هفتلق غزته مجموعه لرینه بیان منتداری ایلرز .

کورد منوراندن بر رجا

مجموعه مزك هدف اتحاد ایندیکی مقصدلردن بریده اسکی کورد علما
ادبا و شعرا سنك الله ایدیه جك دیوان و اشعار و آثار سائره سنی ، کورد
لسان و تاریخچه دائر یازلمش یازیلری بر صره داخلده نشر ایتمکدر .
بوندن طولایی نزدلرنده بو کی آثار ملیه بولونان ذواتك معاونت لرینه
عرض احتیاج ایدیورز . مجموعه مزك کوستریله جك شرائط داخلده و
تأمینات لازمه ویرمك اوزره بو قبیل آنارك اداره خانه مزه اعاره ایدلسنی
مخترم ملتداشلردن رجا ایدیور و آیریمجه لسان ، تاریخ و انجمنیات ملیه مزه
دائرندقیقات و نشریاته یوصره ده اهمیت مخصوصه ویرلسنی شایان استرحام بولیور .
(زین) ههاتنی بو مباحثه متعلق مقالاته مع الشکران کشاده بولوندر اچقدر

نجم استقبال مطبعه سی صاحب امتیاز و مدیر مسئول : حمزه

زهریت و دی صبرمه کنزی

لبیری له بی بزنان دبهزی

عشقا و لاط عشقا و لاط

نه جرك میلا کی مه بات

بوچی ژنه ام بون خدا

مه ترك کرن لذت صفا ؟

شاهان کوجه دانه کدا

هاتن لبن خایی مه دا

ترکاته کیربونا خدا

عشقا و لاط

کاتی و لاطی سرهدان

صوتن اوان آتش کدان

نورا کوگر بونه شوان

دنکی بلولان ، نالیان

دنکی هواران ، کازیان ..

عشقا و لات

دنکک تونه شوله عجب

ام مانه سرکردان فرب

دور بون ژولاطی دلفرب

جاره کدی دی یتنه نصیب ؟

جونا لوی ربی عجب

عشقا و لاط

والحاصل تشتی بی اهمیت ام لی دکوفرن دوله لهسری تفاق ویک یونی
دته تشتی مزن. زوی هندیه همی ملت بری تفاق چیدکت باشی دشولاندا
موفق دبت . مقصد امه اوه کوام زهمی ملتان باشوه ماینه . عقلی ژبن و
ریسان و کاب ، خلاطان بکرن برهویین بنیه یک اکرنه دست فائحه و یسین
بکن وخو حاضر بکن کولیش حضورا خدی دی جاوان جوابا خوبدن .
چونکه خونا ملکی وها (ره بن) خدی دی زمه بخازیت ثرمن کوتن ، زه وه
اتفاق ، زمندان همت ، زیموکان غیرت ، زرو حایتا پیغمبر علیه الصلاه
والسلام امداد ، زخدی موفقیت .

۱۵ - جیر یاباشی - ۳۳۴

زمالاهکاریان : ع . رحمی

عشقاو لاط

بهارهات شین بون کیا
جل برکون خماین جیا
کشتان بکن سرکانیا
زخیزی دجیت شهبی ضیا
براق ، پالا ، صافیا

عشقاو لاط عشقاو لاط

ته جبرک ، میلاکی مه پات

جاره لا دی من دیبا خوزی
کونی درش کریت بقی
توماست لسر آویت طزی

اتو شاومن جوانیکی فقير بوم رو بشر شاری ..
له نيزی آگری علق تو ذهنم هينده مدرک بوا ..
که او احواله کانم يک به يک ديسو به بيداری .

موسل ۱۳۳۲ قاضی زاده م : شوقی

اتفاق

از تماشه دیکم: هچي تفقی دبیژنی قوت ، اوبدانایکا کری بی اهمیت
چی بونه مثلاً : اهمیتای مویکی جونینه بی وکی برهودیکن درسین دیتنه بن ،
اوان بنان تیکدا رادچین دیتنه وهریس ، قوتا وره یس دینی سی وچار مبر
نه شین بز دین .

هروسان تماشه دیکم: توکلی کرکرکان پوشکه بی اهمیت و مکی درسین
دیتنه کاب وان کابان دیکدارادچین دیتنه (خالاط) کوواپورد هنده مزین و
هنده بقوت هروکی کلکه کی دیکشته اسکی . دیسانی دفرم : جیای دهنده
مزن دقورین ریان جیدکن هنده قدر پالان ، هنده قدر هوستان ددنه شولی
مصر فاوان حسابا ملیونانه عجیا! او باره دیکسی مروفه کی . دردکون ؟
— نه خبر .

به چاوان بر هو دکن ؟

— مثلاً کسک مبی ده قروشان ددن سری مروفی ده قروش باهزار
مروفان دکت ده هزار قروش ، دده مهاندا صد هزار دکت کاری ویزی هنده
باره دین دنیه باتک ، بوی بانق جیان وردگیرین ؛ شمندوفران جیدکن ؛
دنیا بی نوزوک یک دکن ؛

بحران تیکلی یک دکن ؛ چان و دگیرین شولان دکن ؛ کرباران راست
دکن .

که زارت حقہ بلور و دانت در شاواری
 به لنجه ولاړه کت وادیاره نشته نو له کرده
 والا چون دې تن بیکوه ظلم و وفاداری ؟ .. !
 که آوی جوله که سابلانگی نشته جاو مخمورت
 له میرکوله ، سهند [۲] و کیوی لا [۳] جانی بفرعالمی باری ..

تماشای جاو بادامیت و صبرم ، مانع الجمعین :
 شراب نال عشق و امر فرمونت به هشیاری ...
 جفای نور دیده من ، له سر دل کوره کیوی که
 خدای شقت وره قربان ده ساجاری په غم خواری ! ..
 وره نا شرح احوال دل خومت له بو بیرم .
 وره تامن به فرمیسکم یشوم بوت پرده تاری .
 علیم الله له باش تشریف و چون تو له (سابلانگی)
 وطن ویران و مال سوتا و د کثیر بی لاو خوین باری ...
 دهنو میرکوله کاند سوش زرو و هلاله سور ...
 له باغ و باغچه کاند بلبل شیدا ویا ساری
 به ظلم و جور دشمن بو ، بهاریان زرده پائیزیک
 له بی رحمی و دل سختی به باریان بار له لیو باری .
 له اغانیان و اشراف و ملایان ، کس نما اورو .
 له سر انقراض مالیان خودم خوینی کند [۴] به بی عاری .
 له اوی بیش من کدهم کوت ای براکان غفلت و بس بی ! ..
 جفات فرمو و طمنت واکه شوق بوج بازاری ؟
 اوی وقتی اتو مست و ضرور و حسن و آنت بوی ...

[۲] کوکی محوش و ښکته له حوالی سابلانگی .
 [۳] ناجیه بیکه له نيزیک سابلانگی . جیکای حقیرت مامشه
 [۴] څارسی بوم . باغوش .

ملله بر الله تاريخ، دیکړنده قاموس منی بولنديږي حله کيريله بيلير. اورايه دخولاک ووقه هوټي يالکيز بولردو. اوت، حال مشکدر، مربع اجرا. آته احتياج کوسټرييور. بزم طرز مساهينک انکشاف ايسه وفته، پک اوزون زمانره محتاجدر. لکن متلرک حياتي موضوع بحث اولورکن مقیاس زمان سنه دکل، عصرويا عصرلردر. (ژبن) ی چيقارمقله بزشمدي به قدر ملتمزجه التفات ايدهين بر چيغر آجيور، بر اساس قورييورز. علم واققدارمزله متناسب، وضع بر پروغرايمز واردر بونک فوقنده کي ايشلري دها يوکک دوشنوب يابا بيللره ترك ايتيکي موافق بوليورز. مقدرات ملل حقنده کي نظرياتک درجه صميميته کليجه: استانبول اوراق حوادثيله خليج درسعادته اوراق بر عطف نظر بو بايد و واضح بر فکر ويرر ظننده يز. حریت ملل کوتی ادراك ايده جک بختياران بشرک عصر مزدن بر جوق يوز سنهک اوزاق بر آتی به عائد اولدقلرينه قانع بولونيورز. تمی ايده لم که استقبال قريب بو (برلسيب) لرك واضع ودلسته لريني تکذيب ايتهمسون.

هيئت نحريره

۲۱ نشرين ثانی ۳۳۴

بمناسبت قتل عام روسان لهسابلاغي

فرياد

جين مبنای زيو، کرد ها، خال مشک تاتاري ...
 شده [۱] شيل، چاويه کيل، روسوره کل، طرار و عياري ...
 به بالا سروبستان لطافت معجز السخا ...

[۱] لهکريان عاده جوانان کيزان له يانی وسيره، شده له سرده بستن. له آوريه ييه.

ایقاع مضرتدن باشقا هیچ بر فائده تأمین ایتمین و بر درلو شخصی دیدی-
 قودی ماهیتندن یوقاری یوکسله مدیکی نشریات اخیر ایل بر فائدها قوتله
 تعین ایدن مجادلات سیاسییه قاریشایی پک عقیم بر آلیش و بریش تلقی
 ایندیکمزدن نشریات علمییه کی حقیقه کوچ بروطفه بی قبل ایتدکه جسارت-
 یاب اولمشدق . ایشه باشلارکنده سویلیدیکمز وجهله بونی اقتدارمزلک
 فوقده و پک آغز تلقی ایندیکمز حاده ملتزم افراد منوره سنک مظهر
 معاونتی اوله بیلیمک امیدنی بزی تشجیع ایتمشدی . اولا مشونی عرض ایده لمکه
 بز اسلامزلک تقسیم اعمال قابلیتندن محرومیتی حقیقه کی ادعا کزی قبول
 ایده میوروز و بونی اوج یوز میلیونلق بر کتله بشریت توجیه ایدلش پک
 عصی و حقسز بر هجوم تلقی ایتدکه مضطر بولونیوروز .

وقت و نقد اضاعه سندن باشقا بر فائده بی اولملیان مناقشه لرذن اجتنابه
 موفق اولور و فی الحقیقه مقصد و پروگرامز داخلنده صرف مسامی
 ایتدککمزه فرصت ویریلیرسه پک آز بر زمان مروریله بو قیلل ادعای
 فعلاً جرح ایلیمک عزمنده یز و بومرامیزی علناً اعلاندده بر بآس کور میوروز .
 برده عزیم ، بیلیرسکزکه مقایسه عینی جنس شیر آراسنده تأسیس
 اولنه بیلیر .

او حاده بزی آوووبا ارباب عرفانیله مقایسه ده بر پارچه انصافسزلق
 ایتیش اولیورسکز . بخصوص بزم نشریات علمییه نامی ویردیکمز شیر
 کورد تاریخ ، ادبیات و احوال اجتماعیه سنه دائر دسترس اوله بیلیمکمز
 معلوماتی اعلان ، شمده ی قدر بو مختلره متعلق سویلیمش ، یازلش شیرلی
 محقطن ایندیکمز نقطه نظر ملیمزه کوره بر پارچه تنقید ایتدکدن عبارتدر
 وتصدیق ایدرسکزکه بونلرده مباحث علمییه زمزمه سنه داخلدر . بز کوردلره
 خدمت ایده بیلیم بی بو وادیده اجرا ایدیلیمک تدقیقات و نشریاتک وسعت
 و کثرت منوط کور میوروز . اعتراف ایدرکه هر باشلانفج کی بزمکی ده
 ابتدائیدر . فقط اوزرنده نباته جالشایرسه بکنمیدیکمز اساس هر دورلو
 تصورات سیاسییه بر مبنای رصین اوله بیلیر . شونی ده اونوتایلم که جمیشکاه

ارک قوزی ، یحاق ایچوندور .
 « آپکی داسرسی ، چه بوسته کی کیم ، چه بوسته کی زیده »
 صو ، باشی آشدقدن صوکره بر قاریش آرتیق ، بر قاریش اکیسک
 اولسی حائر اهمیت دکلدور .
 « میرچی سنبل لدودا »
 قهرمان ارکک بیکلری آغزندهدر .
 « اول دییژن شیره ژن ، باشی دییژن شیره میر »
 اولادیشی آرسلان ، صوکره ارکک آرسلاندن بحث ایدیلیر .
 « دربا میران یکه »
 بیکینک حمله سی بر در .
 « ری بی بلا دوربی ، بور بی بلا کوری بی »
 یول اولسین ، وارسین اوزاق اولسین ، یکیدا اولسین ، وارسین درین اولسین
 « یینا شاهباز کته کپو »
 « شاهباز ، ک قوقوسی کلدی . [۱]
 لاو رشید
 « مابعدی وار »

نجم الدین بکه جوابز

حجممزمك عدم مساعده سی مانع اولماسه پدی عتاب و التفات قاریشیق
 مقاله کزه اوزونجه بر جواب ویره جیکدک . بز بو کونکی شکلیله ملک وملت
 [۱] « شاهباز » مشهور « آتکان » عشیری رئیسزدن اسماعیل آتک
 بین العناثر شجاعیله معروف یکی ایش . بکنتک بر آرائی غیومندن استفاده ایل
 حوار عبیرت بکری اسماعیل آتای دوت و صدق شیرخه قلع بیلر - مثله بی خبر
 آلان شاهباز ، همه سنک یاردینه قوشار و چادیرک آرقه سندن فنیکینک اوجیله
 همه سنی وجودندن خبرهار ایلر . بونک اوزربنه اسماعیل آتای بونک پرددن آتوب
 طوعنه و دشتلری صوصه باتلار . چادیرک کوشه سنده ایران چالاماقه مشغول
 سکا اناک قادین کیفیت عبیرت ایلر علی ضرب ایلر .

توزلفنه کوره چوراب اویمشدر .
 « دل شیوان هه بی ، ژینری کلاست چیدیکه ،
 چوبانک مرایی اولورسه تنکدن کلاست » سوت ایله یفورتک
 مخلوطی ، جیقاریر .

« شام شکره ، وطن شیرین تره ،
 شام شکر کبی ایسه ده وطن دها طانایدور .
 « ری دبی بوست ، نیار نابی دوست ،
 یول قیصالبیر ، دشمن دوست اولماز .
 « له مادنیآ آوا به ، هر کس بعقل خوشایه ،
 طالک نظام و معموریتی ، هر کسک کفدی عقلی پکندیکنندندر .
 « عقل تاج زیرینه ، لیسر هر کس نینه ،
 عقل بر آلتین تاجدرکه هر کسک باشنده دکدر .
 « نان بده نان پیژان ، بلانانک زیده بی ،
 انکی انکک بشیریحی به تسلیم ایت ، بر انککده فضله ویر .
 « انکار کلا میرانه ،
 انکار یکنیک قلعه سیدر .
 « ژن کله به ، میر قله به ،
 قادین مستحکم بر قلعه ، ارکک مهاجم کیندر .
 حماسی :

« برنجی نیر ، ژکیریرایه » [§]

[§] روسلرله ارضروم قونسلو-لرهن « اسکندر ژابا » نام مؤلف محترم ، بو
 منک ، کردجه ، — فرانسهجه اولارق طوبلادیی حکایات میاننده . بازید حوالهسی
 ا کا بر قدیمه سندن ابراهیم باشانک وکیلخرجی ، «لیننده تزیب ایدیلن فیاددن و بو
 بوزدن محکوم ایدم اولدندن صورکه حکم اعدایی ، کال متانله ایی کندی ایله
 چکمک سوریه ، اجرا ابتدیی ائاده ضرب ابتدیکئی و یوروک ناپوله تونک برحکابه بی
 تلیحاً طوب اوزرهن مستکملینه ایزاد نطق ایدرکن ،
 « c'est la même idée que le kurde exprimait en mourant »
 سوره یکنی قید ایله .

لستك درجه کمالی کو سترمه لری ، کرکسه دلالت ایندکری معانی جهتیله ضرب ایدن جمعیتلرک خصوصیت احواله ترجان اوله لری اعتباریه اهمیتلری محتاج ایضاح دکدر . خصوصاً ، کردلر کبی حقیقه طائفاش بر ملته عائد اولورسه ...

معافیه ضروب امثالک عمومیت اعتباریه مکمل ومعنادار اولسی شرط دکدر . بسیط و اهمیتلر اولقله برابر بر زمره اجتماعیه اولوق بر مرامی ، محسوس بر تمایلی افاده ایدرسه ینه بر ماهیتی حائز دیمکدر .

شو نقطه نظر دن آشغیده تعداد ایدیلن یوز بو قادر « ضرب مثل » ادما ایدیلهمزکه ، نادیده و ناشیده درلر . بویه اولقله برابر ، جمع و تلفیق لرندن مقصد ؛ ارباب علمه ناجیزانه برخدمتله ، عوامل اجتماعیه دن معدود اولان بو قیل سوزلرک حافظه ملتنن سلنمه مسنه غیرتدر .

شوراسی ده شایان قید و دقتدرکه ؛ کرکجه ضروب امثال اکثریتله مسجع اولقله برابر ، سوز آراسنده جوقجه صرف واستعمال اولونه کلکده درلر . تدقیقه سهولتی باعث اولوق ایچین (اجتماعی ، حماسی ، ادبی ، حکمی ، حادثه وی ، عاقله وی ، زراعی - رصدی ، تاریخی ، افسانوی ، مزاحی ، انشائی) دییه تصنیفاتنه شروع اولونور ؛

اجتماعی :

« نه مال پر ، نه کردنا استور »
« کرک ثروت و سامان ، کرک صحت جان بو عالمده عاقبت »
محکوم فنادر .

« اوی که دست کری به ، دی و باب نکری به ،

بالذات اَلک یایدیغنی آنا و بابا یاغامشدر .

« مروف صبری ، ملک مصری »

صبر ایدن مصره سلطان اولور .

« جوان ساقه ، کوره لیاقه »

آلبر ماله نك اوسقارمانك و بتون تاريخ فلسفه نك اساسلرینی قرون اولی دن انشعاب ایتدودیکي کورد ملتی هرشیدن صرف نظر بشریته صلاح الدین ایوبی بی ویرمش اولتی مزیتله حائز مکنت و قیمتدر .

یاوز سلطان سلیمه بلا حرب دینی بر عقیده ملی بر حیرانیتله عرض اتفاق و تابعیت ایدن کوردستان بو کون تورک ملتدن ده مظاهرت کوره - جکندن امید وارددر .

قاینه نك مجلس ملی ده قرائت ایتدیکي بیاننامه ده بوانیتی تأیید و توثیق ایلور . هرستانی خصوصی مختار بر اداره یه مظهر ایتیمی ده حکومتك آرتق مملکتی عارضی ، غیر طبیعی اساسلرله دکل معقول علمی قاعده لر داخلنده اداره ایتیمکه قرار ویردیکنك آیری بر دلیلدر .

انسانی ، مدنی برنسیلر عظیم منفعت اندیشه لری مواجهه سنده ایلک سرد ایدلدگری زمانده کی صفوت و صمیمیتی ضایع ایدرلر .

کورد ملتی بو ماقبته معروض قالمقندن ، بو مظلوم وضعیته دوشمکدن کنديسنی منع ایده جک قوت و قابلیتی کندیسند کوریور .

مذاکرات و مقرراتی هنوز مجهول بولنان صلح قونفرانسه کوردستان بتون قوای ملیه سنی تعالی و تکملنه تخصیص ایده بیله جک برشکله حقیقه جقدر . آنجق بو هر فان و ایمان ملتلی بشریتك مفکوره سی اولان فضیلت اقلیمه کوتودورکن دائماً هر فان و ایمان صمیمی اولی و ملی شکیمه نك عزیم اعتقاد اوزرینه مؤسس بولندینی اونوتلاملی در .

کامران عالی بدرخان

کوردلرده ضرور امثال

— ۱۳ نفرین قانی ۳۳۴ ، حیدر پاشا —

ضرور امثالک کرک انتساجلرنده کی منقحیت و مکملیتدن عائد اولدقاری

بو مشنوم مجادله نك انسانیته براز تسلی بخش ایدن نقطه سی فی مابعد حیات بشریتك جهرة انسانى یی کیرله تن قاتی ، سفیل ماسکادن مبرا اوله رق یکی و بتون معناسیله انسانى بر دوره داخل اولمقده بولنسی امیدیر .

و یلسونك اون ورت شرطنده هر مارك كنديسی طرفدن اداره ایدلى اسانك ارتق دنیاده كسب استقرار ایدیجکی اعلان اولیور .

بشریتك سیاسى مقاصده آرتق بازیمجه اولیه جنى بیان ایدیلور .

ایشته انسانیت و فضیلت مبشر لکنه یاقیشان صمیمی تکلیف ! ...

تاریخ عالمك بو اك مهم دورنده ، یکی بر وضعیتك مدخل استقرارنده بز شیمدی مادی معنوی یو كسك اهلیتله زنده دار بر ملك فردی صفیله و آلمز کی آجیق بر لسانه سرد اجتهاد ایتك ایستوروز . نمكتمزی اداره ایدن و علمك قبول ایتدیکی اساسله هیچ بر صورتله استاد ایتمین سابق حکومت نهایت پروگرامیه برابر سقوط ایتدی .

ملتلی بئش اون ماده لك نظامنامه ایله غیر طیبی اصول و قوانین داخلنده اداره ایتك قناعتی ده - خسران انکیف ماقبیلر تولید ایتمکله برابر - نهایت یقادی .

طیبی حدودی داخلنده ملی انکشافی تاریخ و عنقه سندن آله جنى کوکله ؛ جهان مدنیتدن اخذ ایده جکی نور ایله تغذیه ایده جك حر ملتلك حر استقبالی نهایت کشاد ایدیلور . شیمدی کنه یسندن اوزاق ، حقوقی مغضوب ملتله اك حرارتلی بر صمیمته مظاهرت وعد ایدن ، قریم ، کورجستان ، ارمنستان اقلیملرینه ، بو اقلیملرك مشتاق استقلال انسانلرینه ظهیر اولان تورك حکومتیه خطاب ایدیورم . ولایات شرقیه ودها سائر بعض جهاتده ؛ ایرانده ؛ طویلو بر صورتده عنعناتی ، ملی سجایاسی بتون مادی معنوی قیمتلرینی محافظه ایده رك سرت قایلقلی داغرده حر سسنگ عکس صداسی دیکلرین و دین و فضیلت اوغرنده ؛ ملی عزت نفسی بولنده هیچ بر فدا کاولق دن چکیمه ین کوردنی و کوردستانی بو بك مهم دقیقه در خاطر ایدیکنز ...

شمول و معناسی ا کتساب ایتمدیکی ادوارد تفرق بت طیبی ایدی. هم
 بو حال بالکتر بزمی طائیدی. جهان هر فانه غبطه بحث اتم اختراعات مدنیه
 هدیه ایدن بو کونکی بویوک، پک بویوک ملتک نصف عصر اولکی حیات
 تاریخیه سنه بر عطف نظر و کوردلر متفرق بر حالده یاشامشلدرد. افاده سنده کی
 انصاف سزلنی، غرضکارانی اثباته کافی بر حجت تشکیل ایدر. عشق و ایمان
 ملی ایله دولو قلبی شهنامه لر یارادان و قانع طایفه متوجه هر عاشق ملیت
 کورد کی شرف خاندانده ماضینک شانی کونلریله حالک شرف سز ایمانی تذکر
 و ملتی گیرن قوت نفاق و محاسده دن شکایت ایدیور. لکن حاشا شام حاشا
 و کورد ملتی داغما متفرق بر حالده یاشادی، سفسطه سی هیچ بر سطر و
 کله سنده قبول دکل، ذکر بیله ایتمیور. شرفنامه میدانده در بز اونده بویله
 بر شی کورد مدلا. منکرلرک قوه ایجاد و نظر تعلیلی بویله بر کشفه مظهر
 اولمشه لطفاً اعلان بویورسونلر بزده تصحیح قناعت ایدلم.

کوریلیورکه بو اقتدیلهر مجیقه لر دولوسی سفسطه لرله بر شی سویله مک
 ایسته یورلر. بن کونی کلیرسه اونلرک آلدانیدیغی یوکسک سسله باغره جیم.
 شمذیلک : شوکا ایمان ایدلم :

مل خرافاتک تدقیق بزی کوردلرک منشائی ایرانیدر حقیقته ایصال ایدر.

کوردی بتلیسی

کردستان ایچون

بشریتی : ادراکی یاقان فاجعه لره معروض بر اقدقدن صکره حرب مندفع
 اولیور.

حرب عمومیدن متولد عمومی، خصوصی؛ ملی اجتماعی مصائب ناهمدوددر.

دوت سینه بی معصوم بشریت ایچون؛ فضیلتسبز بر مقاتله ایله دوله دوران

مفصلاً ایضاح ایدیلان ضحاک افسانه سندن استدلال ایدیله جی وجهه کوردلرک منشائی ایرانیدر . بونی تکرار مناقشه لزوم یوقدر ظن ایدیورم . فقط بو ادعان هیچ بر زمان کردلر ، مختلف زمانلرده ، مختلف عشیرتلر حالده کوردستان داخله سوق ایدلشلردر واصل کوردستانلیر بونلر دکلدلر . کوردلر بورایه متفرق بر حالده کلشلر و داثامه متفرق بر حالده یاشامشلردر بونی شرف خاندن قبول ایتمکده دیر . [۱] قیجیسی چیقمز . ظلمدیده بر قسم کوردلرک احتمالک یته کندی حدود حاکیتلری داخلده کی طاغله ، مسئولیرجه ضبط و اشغالی مستجیل استحکامات طبعیه دخاللری هیچده مستبعد بر حادثه دکلدلر . کوردلرک بو کونکی کوردستانلیر اولمادینی اداسنه قارشیده کوردلرک کوردستانه کلشی انتاج ایدن وقائک آن حدوتیه یاشادیقمز عصر آراسته — روایات تاریخیه نظرآ — ۴۹۰۰ سنه کی اوزون بر فاصله زمان مرور ایتدیکنی سوبله مک کافیدر بر کره کورد حیات تاریخیه سنه عاقد شو ۴۹ عصر ، برده بو کونکی اقوامک ادعای حاکیتله بنمسه دکلری ویا بنمسه مک ایستکلری مناطق ارضه مبدأ انتقالتلرینک صایدینی سنلر عددینک کوزچوکلکی انصافله مقایسه ایدیلبرسه ملتیزک کوردستانه — اورالری بزدن اول باشقا بر قومله مشغول اولسه بیله — ورودی تاریخنک عظمت قدیمی اوکنده حجابله سرفرو اولونقی لازم کلیر . سوکرا ، هانکی بر ملت واردکه عدسه تاویخ اوکنه کلدیکی کوندن عصر حاضره قدر کچن زمان ظرفنده یک یاره بر موجودیت حیاتیه و سیاسیه ارااه ایتمشدر . بناء علیه کوردلرده زوال عظمت و حاکیتلری متعاقب اضمحلال زده هر ملک ایدینی کی ماضی احتشاملرینه وصول ایچون هر فرصتدن استفاده ایتدیلر ، شوراده ، بوراده متفرق و فقط حکومت جنکیزیه و تیموریه دن دها اوزون عمرلی دولتلر تأسیس ایدیلرکه بو حکومتلر تلقیات مدنیجه معاصرلرینک جوق فوقه یو کسلملریدی . ملت مفهومی عصر حاضرده کی

لا قیدئی الیه مقابل تصورات مستقبله سیاسیه لری کوردلر و کوردستانه پک
سبق علاقلر پیدا ایدن روسلر بوملتی اوکرمک ایچون چوق جائشیدیلر،
خیل فدا کارقلر ایتدیلر . فقط اولنرده یوقاریده ذکر و تعداد اولونان
برده نلک ماوراسنه نفوذ ایدمه مدیلر . بزمه تماسلری ، هله متعدد استیلار
دولایسیله — نسبه فضلہ اولدی . لکن کورد بوسیله ده فضلہ کتوم،
مجنب احتیاطکار اولشدی . بنابرین ساحه تدقیق اول و آخر شهرلرک
حدود مدنی ، بفضل بکلرک مهمان نوازلق حدی آشامیان دائره الفتریلہ
محدود قالدی . کورولورکه ملتک تدقیق ایچون اک مساعد وسط قبول
ایدیلان تام و کثیف بر کورد طبقه سیله مسکون ، هم جوار اقوام و مد -
نیتلرک تاثیرلرندن اوزاق حوالیه حلول ایدمه یین روسلر دیکر لرینه نظراً
شایان شکران و استفاده نتایج استحصال ایتمکله برابر ملی عنعنات و خرافات
یکونه موجود و معروف اولانلردن ماعدا بر شی علاوه ایدمه مدیلر .

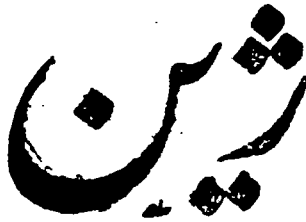
بناءً علیہ بوبایدہ مراجعت اولونه حق منبع شرفنامه دن عبارت قالور .
منبع ملیزمک کوردلرک منشاءه دائر تعداد ایتدیک خرافهلردن بر قاجی اک
قولی وثیقهلردر . ملت آراسنده شایع اولق اعتباریلده اولنری اهمیتله یاد
ایتمک ممکن دکلدیر . شرف خان ادعا اولندینی کبی ایران تاثیر لرینه مغلوب
دکل، اوزمانه قدر نسیان ایدلش بر حقیقی ، کوردلرک ایران ملیته منسو -
یتتی ایلک اول ادراک ایدن بر بختیاردر . ملتی آراسنده تدلول ایدن
روایاتی بر مورخ صفیلہ هیناً قید و ضبط ایتمکدن باخقه برشی دوشونماشدیر
کندیسندن اوچ بحق عصر صکوه کلن معارضلری علناً تفشیش حقائقه سوق
ایدن عوامل ، شوونلک شرف خانجه مجهولدی اثرنده نقل وقایع و روایات
خصوصنده التزام ایتدیک صفوت و ساده کی بوکا دلیدر .

شندی « نظریات تاریخیه جه اک چوق موافق کوریلن ملی خرافه لری
تدقیق صورتیلہ تعین منشاء ماده سنه دونلم . بوبایه قدر سبق ایدن مطالعه
لردن بو ایشده بالکتر شرفنامه منقولاته استناد ایدیله جکی اکلاشلماشدیر .
اوردیه کی روایاندن ، باخصیوسین مجموعه مزک برنجی نسخه شنیده کی مقاله ده

سالاك ۲۲۰ فروشد

نیف سال ۱۳۰

م

سنه لی ۲۲۰ فروشد

آلتی آمانی ۱۳۰ فروشد

م

درج اولونیمان مقاله

اعاده ایدلز

م

مسلكزده موافق مقالات

مع المنونیه درج اولنور

م

هفتینکونین

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردرجه مجموعه دره

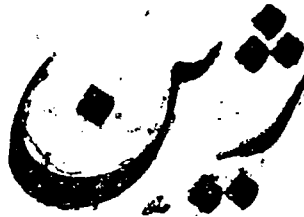
کوردرلر

مناسبتله

ایکینجی نسخه ده کی مقاله مزده سرد اولنان ملاحظات کوردلر آراسنده منتشر خرافه لردن بحث اولونورکن اجنبی آثاره مراجعتله - کتبخانه ملیده موجود اولمیان - یکی وثیقه لره مالک اولنه میه جفی ارانه ایدر. آورو بالیلرک و اولنردن اقباساً شیمدیکي شرقیلرک کورد خرافه لرینه دائر ایدندکلری معلوماتک تمل - الدانیورسه م - منحصرأ روس تدقیقاتیدر. کردلری کردستانی تدقیق ایدن اقوام میاننده اک جوق جالیشان بو حسب الموقع نفی بعض موفقیات استحصال ایدن روسلردر. دیگر مدققلرک و هله آلمانلرک محور تنبی پترسبورغ فن اقاده میسنگ نشر ایتدیکي بز قاج ائردن عبارتدر. بنا برین روس تدقیقاتنک شرائط صحت و حصولی یعنی اساسی مطالعه ایتمکله او اساس اوززینه بنا ایدیلان تنبئاتک حائر اولدقلری قیمت مواعتبار کندیلکندن تعیین ایدر.

مع التأسف مرض بایدیم که مقدراته درت یوز سنه دن بری بالاختیار مربوط اولدیفنمزا حکومت عبانیه نك بو بایدیم کومسترمکدن خالی قالمادینی

سه لاک ۳۲۰ فروشه
تیر سال ۱۳۰

سه لاک ۲۲۰ فروشه
آلای آمانی ۱۳۰ فروشه

درج اونونمیان مقاله
اعاده ایدلر

کوردستان

م. لکزه موافق مقالات
مع المنونه درج اولنوو

دینه ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه- کوردجه مجموعه در.

مندرجات

کوردلر مناسبتیه	کوردی، بتلیسی
کوردستان ایمون	همان عالی بدرخان
کوردلرده ضرور امانل	لاورشید
همم الدین بکه جوانتر	منقحریری
فریاد	قاسم محمد م. شوقی
اتفاق	ع. رحمن
عشق و لواط	ع. رحمن

نسخه ۵ فروشه

همم استقال مطبعه

آدرس :

باب عالی جواری ابوالسعود جاده سنده نجم استقبال مطبوعه سنده (ژین)

اداره خانه سی

کرد لسانك قواعد لغويه سنده دائر مقدمه العرفان نامنده بر رساله
نشر ایدلمشدر . اداره خانه مزده و شهرزاده باشنده قوئو پراتیف شر کتی
جوارینده صحافی حمدی امدی دکلمنده بولور .

اجتهاد

دوقتور عبدالله جودت بك برادر مزك تحت بادارمه سنده اون بش سنده دن
بری نشر ایدیلن وجهاد و جرب اعلائی متعاقب حکومت مبالغه طرفندن
تعطیل ایدیلن بوجمعه ، بؤدفعه یته هفته لق اولایق نشر اولوغایه ماشلامش
و ۱۲۸ و ۱۲۹ نجی نومرولری چیقمشدر . قارئلرمزه توصیه ایده رز .
سنه لك آبونہ بدلی ۲۵۰ ونسخه سی ۵ خروشدیر .
آدرس : استانبولده جفا اوغلنده اجتهاد نوی در . تلفون نومروسى

۸۶۵ دژ .

له دواغ خاکه خومه له شان وشوکت ترکان
 گدایکم بیستوه بستی و بلندی دولتان اما
 جهان نیدیتوه بستی مثال خاکم کردن
 دریغام همو جاه و جلال وحشمتی بویان
 له وقت خری همو شابون سراپا بی غم وشابون
 له جودا حاتم طائی له شردا رستم دستان
 له کوی ما نمرتی تَقْلَه و جلیت و زرک و رمبازی
 له کوی ما دنگ زرنلو و دهل و شای و میدان
 له هاره ششپرو زده سوارو برق ششخانه
 له تَقْلَه نال و شقه شمس له رقه طویزو قلخان
 دهاته جنبش ولرزین له ماهی بگره تاماهی
 له سحره جنده وحشی بو له ترسان چونه سرکیوا
 بغیروان بشیر خوی کسیکی تر نبوهرکز
 بشیر دولت ایمان نذیر ملت ایران
 سراو ایوانیان ایسته کلاوه کندبو و مشکه
 اگر میدان دیوانه سراپا بویته جی خرمان
 له لان شیرو سرتات پلنگ و غار ازدرها
 آمیستی مارو میرو ، گرک و ریوی لی دکن سیراز
 له پاش امهاتم و کریان و شین و زایلله یمکت
 عزیزم غم مخو هینده. له سایه قادر سبحان
 امیریک ماوه پاشایه. کتی کیه؟ کتم شیره.
 کتی لیره؟ کتم لیره. وله طاران له هندستان
 اسمه و کوناوی له شردا دشمن اندازه
 نمایان هرابو ماوه جمیع خاک کردستان
 زر دبخشی دی ددا چاکی دکا دل خوش دکا
 حاصلی ایست که غمخوار هراوه بو کردکان

رحمتی حاجی عبدالقادر کوبی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: حمزه

نجم استقبال مطبعه سی

خلاصه دحق علمیدا زحف احادیث شریعه هه کو علم ژهر تشکی قیج ژر
و ژور تره کلا انسانی آنجاخ برانینی به یلک دیری امیش چاف خود دینین ملت
کونافدا زانین نهبت داغما زلیل ملتی دی به .

زانین ژی اقسامی وی هه فضلاحی قسمان میناهف نهی مثلا زانینا بنجدی و یا احکام
شریعتاوی لشرحی علماندا نه علمی دیو یژی فضلا هر قسمکی باعتبار منفعتاوی
هی برای مه هون دلین کو ابرو علم و معارف دنیف هر ملتی دابلاف بویه
ژ بچو ک حتی مزینت وارحمی ژ احوال دین و دنیا خو آگاه دارین ز غبر ملت
مه کو ام تی ژفی نعمتا مزین ماینه بی بهر ژ بروی قلس به اوفضائل کو فطره
دملت مداهنه حی بی قائده دچی بلکی بالعکس دینا سبب مذلت و مذمتا مه
مثلا غایت ام دین دارین لکن احکام و کالانی کودی مه امر تکه ام
نزانین حتی کوی عمل بکین و بغایت شجیعین لکن شجاعتا خو دکوشن و خرا
بیاهفدا صرف دکن و ام زحف سخینه لی ژبو مغربان دوتاندا و بورشوتان
ددعواندا و ژبو کو چکان دیاترواندا و ژبو هدی آغا و بک و شیخان دعیداندا
نکو ژبو منفعتکی عمومی و یا امرکی دینی سبب فائزی حی نزانینه و کی ته اف
زانی ایزودا ژمرازی ژهر تشکی لازمه علمه رایوی ژی خوندن و نفیسینه اوژی آنجاخ
تی بلقت مه بت اورالفت باشقه عمرک لازمه حتی کومرووی لغت بزانت ژاوپاش کو بوی
لغت علمکی بزانت اوژی ژهر کسکیرا ممکن نابت.

آرواسی زاده

محمد شفیق

آمار اسلافدن

له روما کونه بر جاوم کسکی هاشم و حیران
بیبت ، تی کیم کرده بشیوه اهل کردستان
که چومه خدمتی برسم برادر خاق کام جیکه
له کام لا هاتوی گریا کتی بابان ، کتی بابان
دلم داوه گتم باو که همومان بی کسین لیره
چه قوماده کلی حیفه مگر به مروکو باران
کتی بو غربت ورونی نه افغان وهاوارم

قوی به خاں ناصیه یمنان

دژین

سبی وه کی چومه خه بات
قیزک مک مدیت چولی دهات
کرمه ک دناق دمکی وه شارت
لزو بهیلی نی کهاند
دنکه ک بهیلی نی وه هات
شاهیانه یوکه ونه وه لات
زاربی اوان تیک قز قزی
کرمک کوکر وی قزی
تقسیم زاریان کروه زی
خارن اوان بون تیر تزی
جوجک بوی « نی چیر » دژی
کشتن نیانچر نه دهات
ژنیا قیزک بمرناویه
کرمک نه بت قیز برچیه
برجی حیات روژاسی به
زغیر سیان ممکن نی به
ژینا اوان بی چیری به
لورا کوکرمک کشت هلات
کیشکا قوی نیچروان
کیشکا ضعیفه بی امان
کشتن ژبو بی قدرتان
خلق کریه خالق قنچ بران
کر ژین دخازی وی زمان
قوت ترا ژین ، حیات

- چیریا اول ۳۳۴ -

ژمالا هکاریان

ع . رحمی

۲ - کورنی میناکاریک ژکاری دخزلان

خوبا ویزی چیایی (حرانی) . له رتومی (خوشانی) . بایی قلی
لی رانی . تومی خوشانی لی بایی . جنگینی چیلک سواران سردایی .
بری وی صبی وی کباری . خوبا ویزی کاولا [بلیجانی]

ترجمه

۱ کویترده موجوداولان محبوبه لرله بر قسمی نفس و تماشا به کیدیورلردی
شودلرلرلرک بارماق وینجه لری بال مومی کی لطیف ویمو شاق ، دیش وودوداقلری
شکر کی طاتی و بیاض ، قاشلری کردستان حکمرانزاده لرینک قاشلری کی
سیاه و مقوس ، بیللری کرمانج طاقهسته مخصوص اینجه و نازک ، ایاقلرنده کی
بنیلر موصل و لایقده یاییلان بنیلردر . صباح ایرکن و اذان زماننده
شو سیوان انساننده نازک ، لطیف و بال مومی کی یومشاق اینجه و یارمقلریله ریحان ،
کل و چیچکلری دیوشریورلردی . (مابعدی وار) ۲۰۲

زانین دیشیاچی نشانه

ای برادرمه دیریا هر تشکی دازانین لازمه لور اچه دین چه دنیا حی متوقف
لسر زانین نه حتی مرودین خوزانی تی جوان پی عمل بکت و حتی مرود صنفی
ترانت تی جوان نشان چه بکت و حتی مرود جوهر کرنی ترانت تی جوان
چاندناهی بکت و حتی مرود کرین و فرهنی ترانت تی جوان تجارتی بکت خلاصه
توتشت بی زانین ثابت و سری هر تشکی زانینه ژ بروی قاسی به کوه قاس شریعتا
اسلام مدح علمی و ترغیای دکت هسایه روایت کرین ژ پیغمبرمه
(علیه الصلاة والسلام) هون علمی زانینی طلب بکن ژ ظاروکی حتی مریفی (
دحدیشکی دبداژی هیه (طلبا علمی زانینی لسر هر مؤمنکی فرضه) هم دحدیشکی
مایدازی هیه کو (ژبو هر تشکی ری یک هیه ریاجت ژی زانینه) دحدیشکی
دیدا دازی هیه کو (علم و ندابوی . ژوئی به لکو راست بکنی تی هلیی) بان حتی
کوبینت جوان تشکی مروبی بیها و ندابت دلی مرو دیمینه پیغه وقتی کو مرو دیت
ها پیرا دهلیت علم ژی ژبو مسلمانان لازمه میناوی تشتا و ندا بوئی بت
دائم لی بکرت حتی کو بینی

مختبرنده آرقك و اوموزلرك ياره وبره اولسون !..

۴ - صوفيلرك مسلكلرينى تنقيد ايتدكدنصكره خونخوار و غدار ظالملمره

هجوم ايديبور : اى وحشى ظالم ضعيف و فقرالره قارشى بسله ديكك

بغض و حسدك سببى نه در ؟ ندن هيچ طوبىورسن ؟ ايشته قصاب كبى

فقيرلى كس وات و ياغلرندن طلوم كبى شيدمانلنجه به قدر به

۵ - اى اجلاق و رياضت سوداسنده بولونان و تهذيب اخلاق يرينه مست

و شائقين اولمش اولان متشيخ ، نفسك كردستان اصيل آنلىرى كبى

لذائذ و مشتهيات ميدانلرنده كلوب كيتمكده اولوب حرص و طمع

اقتضاسندن كمنده مدهش بر حرارت وارددر . صاقين كال دقچه

دز كينه باقى .

۶ - نالى محيطنده موجود مسالك و بومسالك اربابى كافه تنقيد ايتدكدنصكره

مسلك مخصوصى ارشاد طريقه بيان ايديبور : اكر كوش و ياخود

آى كبى يارلاق بر صورتده طلوع و بى نوعه خدمت ايتك ايستر ايسهك

صداقت ، حيت و قوت مند بر فرقك رئيسى اول واستحصا مقاصد

ايچون اك يكانه دشمن اولان غفلت اوزرينه كيجه لرده بيله هجوم ايت ،

اويغو واستراحتك قاطع الطريقى اول .

۷ - اى (نالى) اكر شو مسلك ضمتنده فوراً نتيجه حاصل اولمازسه

كدرلنمه زيرا بو جور دكل بالعكس دور زمانك ايجاباتنددر و حضار

مجلسك نظرنده هويدادر كه ساقينك كرم و مرحتى مجتمعا و برابر دكل

بالعكس منفرداً و برر برردر . بناء عليه بزده شو دورده بر كرمه

نيهمه حال نائل اوله جفز ! . ! .

[كرمانچ شيوه سى اوزرينه عوامه مخصوص استران [شرقى]

۱ - برى زربى كوندى مه مشانه كشتيو سيرانى * تليو بچى دمومينه .

دمودران شكرينه . برورشن حاكينه . ناو تنك زراو كرمانچينه .

مولى لشكان موصلى نه . برى وى ضبى وى كبارى به تليو بچى وى موى

بخوكلانده چنن لب و بچان

[نالی] (۰)

- ۱ ساقی به مہ بی کوئے لہ سر عادی توبہ بشکنہ بہ یک توبہ دوصد مائی توبہ
 ۲ ساقی قدحی کردنی کردون دہ شکینی باری کدہنی معقدی کردنی اوہ
 ۳ ای صرف و یا چند کران باری تکلیف بوخلدی دہ کیشی کہ مر و ریشو جدویہ
 ۴ انصت لہ ضعیفان چہ آخرہ کو قسار لوخزو نزه حیزہ بخوہیزہ قلوبہ
 ۵ ہبی نفست دیتودہ چی کرم لغاود ای مستی ریاضت ہلہ خوشیاری جلوہ
 ۶ ولکہ مانگوہتاوت کہ ہبی شوقی ہلاثن سر کردہ بی روروی روروی کری خوبہ
 ۷ نالی مہ عاجز کہ امہ دورہ نہ جو رہ ساقی کر می یک بہیکہ توبہ بہ توبہ

ترجمہ

۱ — ای ساقی اسکی بر قدح مہ عشق و محبت عائدہ یکی بر عادت و آیینی اجرا
 و بر عشرتک طرب و سرور بہ توبہ و ترہدن حاصل اولان ایکوز
 مائی تار و مار آیت !

۲ — ای حضار مجلس ساقینک قدح جانکداری بوش بر شیشہ دکل بلکہ
 کوکلری بار چہ لایہ حق و کوکلرک دوانش و کردشرفی تعطیل ایلیہ جک
 بر خاصہ و قوتہ مالکدر . بنابرین فلکک دوران و تاثیراتہ قطعاً
 ایستائوب اعتماد ایتمہ یکن . لکن ہمہ حال بر تاثیرک وجودینہ اگر اعتماد
 لازم ایسہ قدحک دوران و تاثیراتہ معتقد اولکیز . زیرا عالم عشق
 و محبتہ قدحک تاثیری فلککدن قات قات فضلہ در .

۳ — می، ساقی و قدحک ذکر کری قوری صوفینک فکر بہ مخالف و اعتراضاتہ
 باعث اولدینی ایچون اعتراضات مقدمہ بہ جواباً دیرکہ : ای مجرد ریا
 و سمعہ دن مرکب اولان ہیکلی، نکلیفدن متشکل آغیر یرکاری نہ رقتہ
 قدر باشقمہ سی ایچون طاش-یوب چکہ جکسن . ہایدی ریا و جہالت

[۰] نالینک اشہ دی کرد ، بلینس وک ماچ شیوہ نرندن مرکب بر شیوہ مخصوص
 و ظریف بر لہجہ در و بو کیفیتہ نظراً نالی ملی بر شاعر در . بر قیلہ و یاخ د یالکیز
 (سلبانیہ) شاعری دکادر . (طبقات ادبای اکراد) دہ شاعر مرحوم و محترمک ترجمہ
 حالی مرہش ایدیلہ جکدر .

اوزریت خوامك ادبیات وعوامك شرفیلرندن برفیج فیهل ، بیت ، استران ،
کورانی ، لاوژه ، حیران ، لاولو بیریتلری تحریر و ترجمه و (ژین)
مجموعه سی محافننده قازین کرانه تقدیم ایده جکم .

اخطار

۱ — شوو ساله نك اثنای تحریر نده ادبای اکرادك دیوان ، کلیات و مجموعو ، لرندن
یائنده هیچ برشی موجود دکلدی . آنجقه مرحوم (ملا احمد جزیرینك)
دیوانی امانت طریقیه بولدم و کرد اصیلزاده لرندن بریسی طرفندن هدیه
اوله رق (ملا خضر نالینك) اشعارندن اون صحیفه لك بز دفتره نائل اولدم .
کرد ماتنك دهات ادبای اولان (ملا عبدالرحیم معدومی) و (ملا
عبدالرحیم وفایی) و (شیخ رضای کرکوکلی) و (مصطفی بگی کردی)
و (حاجی ملا قادر کوبی) و (ملا احمد خانی) و امثاللرینك آثارینه دسترس
اوله مدم و اکثریا یازبان اشعار خزانه الحیالده ناقص و ناتمام برصورتده قالمش
علی العاده شعرلر در . یوقسه ادبیات کردیه نك عالی قسمندن دکلدی .

۲ — اسکی شاعرلر و بئرون شرق ادبای نظر نده شعر یالکیز دقیق ،
طراوتدار ، لطیف ، بدیع و نازك بر معنی دن عبارت دکلدی . بلکه بویله
بر معنایی مفید منسجم ، صنعت بدیعیه بی حاوی ، آبدار ، تابدار ، خفیف
و ظریف بر طاقم الفاظ و بو الفاظی تنظیم ، توزین و تعیه ایده جك عروضی
موسیقی و دلفریب بروزن و بووزنی تمید و تنبیت ایله جك بر قافیه نك وجودی
دخی لازم و شعرك عنصر اصلی در . حالوکه ترجمه ده لفظ ، وزن
و قافیه نك افول و غیا بلری بدیهی اولدیی کی اکثریا لغاتك تباین ، شیوه لرك
تخالف و افاداتك تنوعنه بناء معناده دخی بیوك بر استحاله و ركاكتك حصولی
ملحوظدر . بناء علیه کردجه به بك واقف اولمیان و یازیلان اشعارك مزایاسنی
کافه ادراك ایده میانلر البته شو حقیقی نظر اعتباره آله جقلر در .

اجتماعیه ایسه غیر طبیعی اولدیغندن اوجمیتک دوام و عاقبت حکم و یرمک جائز دکلدر. فردی حیاتک محدود و حیات دوام ایتدیکه اولومک ده موجود اولدیغی انکار ایدمه یز. حالبوکه عینی دیل، عینی دین، عینی بر سنجیه طاشیان متلرک بر چوق استیلا سیلرندن یله قوتور تولارق یاشاقلرینی و اساسات ملیه لرینه ذره قادار بر خلل طاری اولمادیغی کوریوروز. فرد بر جسمک آتوملریدرکه زائل اولدقجه بر لرینه دیکر لرینه عودتیله جسم مذکورک حیاتی ادامه ایتدیررلر. خودکاملق کوزلرک ابدیت قابوسنه آچیلماسته قارار دوام ایدر حالبوکه حیات ابدیه جمیته خاص اولدیغندن بر سودای ملی ایله اونک تکاملی مفکوره ایدینلر سعادت حقیقیه مظهر اولملر دیمکدر. زیرا بقا ملتکدر.

ادبیات کردیه دن بعض نمونه لر

۱

بالاده کی عنوان بر چوق کیسه لرک نظرندمه تعجب انگیز و بر طاقم دماغلرده حیرت افرا بر جهلدر. زیرا ملل و طوائف اسلامیه آره سنده موجود اولان غفلت و اغفال و مفقود اولان غمخواری و اندیشه استقبال سایه سنده بر عنصرک یالکیز ادبیات و لسانی دکل بلکه بتون موجودیتی دخی نسیان برده لری آلتنده بر اقیلمشدر. عالم اسلامک هر طرفنده بی بر و سامان اولان طوائف و عناصرک احوال و وضعیت دلسوزانه لری اشبو مدعانک اثباتی ایچون مقنع بر دلیل اولدیغی کبی مرکز خلافت و بتون عالم اسلامک منبع علم و عرفانی اولان استانبول شهرنده فاضل، عالم و سنه لرجه کردستانده خدمات عمومیه نی ایفا و بیکلرجه نفوسی اداره ایدن بر چوق ذراتدن - یا هو ادبیات کردیه وارمیدر؟ لسان کردی ادبیاته الویریشیمی؟ - کبی خام و حیرت بخش استفهاملری ایشتمک معروضات سابقه تک صحتیه دال بر برهان قاطعدر. ایشته داعیلری ده بو استفهاملر جواباً کورده کوران و کرمانج شیوه لری

دشمن بردوست کیدر . حابوکه انفسی بر اجتهاد ایله میدان مبارزه به اتیلانلر
 و بو اوغورده اولومی هیجه صایانلر ذوقی وجدانده بولدقلرندن حیاتک
 نکات اسیرارینی دهایی کورور ودها اینی اکلارلر فقط ایر ، کیچ مرموجود
 قاینک ظلال ابدیت قارشامسی محقق اولدیغندن یشیکدن مزاره قادار اوزایان
 یول اوزرنده هر مجادله به براز سکون و امنیت برارده رقاد و سمدات تقابل
 ایتلیدر . فردی اولسون ، اجتماعی اولسون بو خصوص تأمین ایدلمکجه
 فردلرده بدینی و بوندن متولد اقات ، هیئت اجتماعیده اضمملال و تشوش
 دوام ایده چکدر . هر عصر ، عصر والدندن فیضی الارق کندیته مخصوص
 بر فلسفه و بر فکر و اجتهاد ایله اوندن ایرلینی حالدله تسلسل ایدن بونامتاهیت
 ادوار ایچنده جمعیتلرک انتظامسزلنی بر شکل معینده تثبیت ایدیلهمه مشدر .

تاریخ هیچ بزمان مسعودیت بشریه بی تأمین ایدن بر تکافل عمومینک
 شاهی اوله مامش ، و بو یوزدن اسارت ملیه عصر حاضره قدر دوام ایده کلشدر .

اون سکزنجی عصر فلاسفه سنک افکار و اجتهادلری میاننده روصونک
 وضع ایندیکی حاکمیت ملیه اساسلری یالکتر فرانسه انقلابی لحضار اینکله
 قالمادی : بو کونکی سوسیالیزم کوکلرینک تا اون سکزنجی عصره قادار
 اوزادینی تسلیم ایتک ضروریدر . یکرمنجی عصر بر طرفدن قان و انشله
 حضور تاریخه چیقار کن دیگر طرفدن ملتلرک سربتی انکشافی کبی حیات
 بشریه بی تأمین ایدن اساسات حقوقیه ایله مجهز بولونیور . فردی حیاتک
 دوام و امتدادی بر طاقم شرائط لازمه نك انتظام و آهنگنه و بو احوالک هر آن
 و مکانده بروحدت اراشه ایلسنه وابسته اولدینی کبی ملی حیاتکده صور انکشافی
 هر درلو شرائط اجتماعی سنک دائماً بروحدت و انسجام کو سترمسنه منوطدر .
 مشترک عنعناتک ، اعتقاداتک اعتباراتک ، سجایاتک تجلیکمی اولان بر هیئت
 اجتماعی طبعیدر که احوال عمومیه سننده ، دینی ، بدینی ، حقوقی . . . الخ
 بروحدت ابراز ایدر . بوجهت علمی بر صورتده تدقیق ایدیلیرسه اک طبیع
 عد اولوناییلیر . سجه لری مبارز ایکی فردار اسنده دائمی الحصول برتنا کرک
 موجود بولاجی ازاده اشتباهیدر . افرادی آرستیم تاریخی بولونایان بر هیئت

بری مثبت ، دیگری منفی اولوق اوزره ایکی حالت متصور و موجود اولماسی قوانین طبیعتک الحاقات و ایجاباتندر . قوینک موجودیتی ضعیفک وجودیه قابلدیر . بی شبه ضعیف اولسهیدی قوی ده موجود اولامازدی . قوی به وجود ویرن ضعیف اولدینی کی ضعیفک وجودنی استلزام ایدن ده قویدر . حیات عمومی بشریهده یالکز ایلیک ، کوزلک ویا یالکز قاتلی وچیرکینک تصور ایتمک دوهرو دکلدیر . بوتلر یکدیگرینک چهره لری معکوس اوکی قرده شلریدر . تولستوی حقیقی انسانلی ایلیکک دائی وایدی تظاهراتنده و بوگونکی اجتماعی شورش و انتظامسزلکک ازاله سنی (وجدان عقلی) اساسلرنده کور یوردی . هریشی ایلیک کوزلکیلک کورن و تدقیق ایدن بوفیلوف کی هرکک دوشونسی قابل اولایدی (انسانی ملک ، جهانی جنت) کوره جکدک . قنون مثبت اربابی بیله تحمیل ایدن تولستوی ، (بودا) نک بوشنا کرد خاص الحاقی حیات بشریه نک غایه شکامانی انجق ایلیکده بولویوردی . حقیقت حالده هرشی کوزل اولسهیدی کوزلکک ناصل تفریق ایدیه ییلیدی .

هرکیجه قدر اولسه قدرک قدری اولمازدی شما

هر حجر برکوه اولسه کوه ایتزدی بها

دیین شاعرک بوسوزنی بیانه اتق نمکنی؟ طبیعت بیله بزه اشکال متخالفه عرض ایتیورمی؟ مناسبات عمومی ده برانتظام و وحدتک تأمین قابل اولسه بیله دوامنه امکان تصور ایتمک محالدر . بومسرو داتمزدن نه بیکوریست بر قناعته تابع اولدیفمز آ کلاشلماسون .

ایچ باده ، کوزل سو ، وار ایسه عقل و شعورک

دنیا وار ایمنس یا که بوغیمش نه امورک !

فلسفه سنی کودنلردر که بشریتک هرکون اچیلان یکی بر جریحه سینه بر اوچ زهر قاتارلر . بر عالم دیگرک وجودینه قائل اولما بده مادی حیاتک مجادلانده ضعیف دوشن بچارملرک بدیینیدن بشقه نصیداری و بالتیجه اتخاردن بشقه چاره لری یوقدر . زیر او کیلر هیچ بر مفکوره نک خدمتکاری دکلدر . ذوقی عالم خارجیده کورن ویا آریانلر نازل امل اولامادقلری زمان بدیین بر فلسفه نک محکومی اولورلر . اختراص اونلرک یئلکنده عذاب ایله یاشایان

عددی يك كوچوك بر يگون ارأه ایدن كوردلر حقهده كي تدقیقه بو شرائط عدسه سندن عطف نظر ایدرسه كه نه كوریرزه هیچ...!

فی الحقیقه اغیاره ، باخصوص اجانبه قارشى فوق العاده بر احتیاط و مردم كریزى كوترن و على العموم حتى كندی متداسلرینه بيله تودیع حسیاته يك بویوك بر خست ارأه ایدن كوردلر كه احوال اجتماعیه سنى تماميله مجهول عد ایتك دوهرى بر حقیقتدر. كورد و كوردستان بو كونه قدر نسبة مجهول قالمشدر. كوردك طبیعى ، كوردستانك وضعیت طبعیه سى ، وسائط اتصالیه نك ندوتله افاده ایدیه بیلن حالى حقیقى كوردلكك حكمران اولدینی مناطقه نفوذ ایدیه مامسنى انتاج ایتمشدر .

شوكا امین اولهلم كه كورد و كوردستان اوزرنده كي بوجھولیت بردسنى رفع ایدم جنت ال هیچ بر زمان بر دست اجنبی اولایجقدر . "قدر بوشرفی استقبالك علوم عصریه ايله مجهز كورد اوغللرینه صافلامشدر ، بووظیفه اونلركدر .

كوردی بتلیسی

— مابعدی وار —

بقا ملتكدر

شئون و حادثاتك دائما دوجار تحول اولهكلدیكى بو عالم بیقرار ایچنده فانیلکك مادی ذوق و احتشامنى برغایه امید و خیال عدایده نلر حیات مغنویه نك درینلكنه انفاذ نظر ایدم مزلر . زیرا اونلرك موجودیتلری زنجیر احتراض ايله باغلامشدر . فی الحقیقه احتراضات بشریه نك ازاله سى قابل اولسه یدى سعادت دنیلن اوسراب مغفل افاق انسانیتدن عرض دیدار ایدم بيله چكدی . حالبوكه خافتك آن تگونندن بری قوای طبیعتك متخالف و متبارز اشكال عدایده سى توالی ایدوب كلكده در . هرشیده بری عكسې ؛ دیکرى عینى و یا

و تدقیق فائده‌ای نتیجه‌نر ویره بیلیر . تکرار ایدیم . بان شرط که اساتذّه علومک بک بو یوک مساعی نتیجه‌سند دسترس اوله بیلدیکی بو اساسانه اقتدا ایدرکن بونترک مختلف ملتله تطبیقندن میدانه کلن نتایجی ده ینه او ذاتک آفرندن جیقندی شکیلده عیناً قبول ایتیم . یعنی فلان ملت حقنده فلان پروفیسور بویه دیتشدر . بناءً علیه بو بویه در دیجه یرک او ملتی بردفده کندی کوزاکمزله کورمک احتیاجی اونوتمایم .

ایمدی بو اساسلر داخلنده کورد ملتتی براز مطالعه ایده بیلیرز .
ایلا : بو کونکی نظریات تاریخیجه اک چوق موافق کوریلان ملی خرافه‌لری اله آلام :

بوتون اقوام اسلامیته کولدیگی کوردرلرکده ملی خرافه‌لری موضوع بحث اولورکن برنی ایکیه آیرمتی مجبوریتی واردو ؛ قبل الاسلام ؛ بعدالاسلام . بعدالاسلام خرافه‌لر کرک مرور ایدن زمانک آزلتی و کرکسه دین اسلامک ناشر اولی بوننان هر بلرک شرق مسلمان اقوامنه اجرا ایتدکاری قوتلی تأثیرات دینه دولایسیله احتیاجه صالح دکدرلر .

بنابرین بوراده اونلردن بحث ایتیمه حکم . دیمک اولیورکه المزدده یالکز قبل الاسلام خرافه‌لر قلیور ،

شیمدی مهم بر بحثه انتقال ایتش اولیورز . ایشه بر سؤال که حقیقه معضدر .

کوردلر آراسنده منتشر بو قیل خرافه‌لر طویلانیله بیلیمش میدر ؟
بر ملت آراسنده منتشر خرافات و عنفاته - اکر موجود ومدون دکسه - تحصیل وقوف بر چوق شرائطک اجتماعنه متوقفدر . او ، اتک سا کن بولندی مناطق اصولی دأره‌سند سنه لرجه کزوب طولان-شمق ، آرازانده اوزون مدت اقامت ایتک ، حریم عائله‌لرینه دخولی تأمین ایده جک بر درجده جاب محبتلرینه موفق اولق ، هر درلو قبیاتک مستند علمی اولان اسانلرینه تماماً واقف اولق اساسی بر تدقیقک انفصال قبول ایتیز شرطلریدر .

مالك اوله ميه جقار و بو نوعدن مقررات بشریتی دائمی تهديدلری آتسند
باشانه جق عداوت مسكتلری دميردن سينه سنده صاقلایان مهبای افلاق
بر بومبا ماهیتی حائر بولونا جقدرکه ابر کج اشتهالی محققدر. چونکه حل
تغیر ایدیه ماز و چونکه بو کوندن صوکره بر ملت نه تمثيل ، نه ده احسا
ایدیه بیلیر .

بن بو مطالعه می بو کون اکثریتله و یک یا کئش اولارق مسائل مایانک
حلنده قبول و تطبیق ایدیلان اساسلره اعتراض مقصدیه در میان ایندم .
یوقسه مقررات ملیه مزك تعقی ایچون حالا وجودیه احتیاج کوستریلان
حقوق تاریخیجه نقصانتری اورتمک فکرنده اصلا بولوندم . پیشاً عرض
ایده می که بز اوکاده هر کسکی قادار و بلکه بر چو غنک مالك اوله مدینی مقدارده
صاحب بولونیورز و متاعز کیفیت و حتی کیت اعتباریه باشقه لریک کندن
قیمتلیدر .

شیمدی اساس موضوعره داخل اوله بیلیرز . معلومدر که بر ملتک منشانی
تعینده نظر تدقیقه آله جق نقاط حقنده علماً اشلاف ایجامشلردر . بر طاقی
عنعنات ، تاریخی روایات ، لهجه قرابتی اساس تلقی ایتمشایر ، فیزی -
یونومی مشاهیرله سجه نمائتلرینه برینه کوره براهیت معاونه و مشلردر .
بر قسمی یک حقی اوله رق اقوام جهانک یکدیگری اوزرنده کی تأثیرات
سالفه سنی ، مللک کچیردی محقق اتصاللری نظر اعتنایه آله جق برر موضوع
مهم غد ایدهرک اقوامک منشالری تعینده اک جوق جانی مؤسسهره یعنی
بوکونکی قیله و عائله حیاتلرینه ، ادبیات ، اخلاق ، اقتصادیات تلقیلرینه
استناد ایدلمسنی موافق بولمشلردر . دها بر طاقلری ملت اسملریله طایغ ، تپه ،
دره ، شهر ، کوی کبی مواقع اسملری ، بر محله ساکن اهالینک ارانه
ایندیکی ظاهری کثافت نفوسی ، حتی لسانلرده مشترک بز ایکی کله بی محور
تدقیق . غد ایدیه بیلمشلردر .

بکا کوره بونلر بر دوجه قدر التفاته شایان مقیاسلردر . محاکمه و تنقیدی
تورک ایتمک شرطیه موضوعک بو نقاط نظر دن هر هانکی بریله معاینه

ایدلان عصر حاضرده کوزیمزله کوردیکمز ، حتی تمامیه اشخاص وقعه سندن بولوندیغمز شئونک تاریخ تحیفه لرینه ، آبدات سطوحه حین انتقالده آلدینی اشکال منضاده یه بر بارجه دقت ایدنلر بر شخصک - بشریتک شوقادار بیک سنهک تکمله مدیون ببولوندیغمز عقائده بییکانه ، کندی اعمال کرده بی اولان اشیا واصنامه طاباق درجه ده آشافی برسویه فکریه یه مالک ، الک اوافق وقایع بیک مثنی بیونمکه مالوف بولدیغی ایدلارده - بر طاش ویا طوغله بارجه سنه تودیع ایلدیکی روایاتک ، درجه یه قادار شایسته اعتماد اولدیغی تقدیرده مشکلاته دوشمزلر ظن ایدرم .

بومطالعیه مبتدرکه ملل حاضرده موضوع بحث ایدرکن ماضیدن زیاده حالک کوستردیکی وضعیات واشکالک تحقیق ایدلسنی دهاجوق واضح و موافق انصاف کورمکدهیم .

ایشته سزه بر قطعه اراضی که اونک تاریخ و قبل التاریخی لایعد روایات و خرافاته بوغولمش ، اوتوز ، قرق عصرلق بر جریان تاریخ طرفنده اون بش یکرمی و حتی دها فضه استیلا و مهاجرت انقلابانه معروض قالمش ، سوکره کن سکنه اولیغی نه تماماً احیا ونده کلیاً اخراج ایدمه مش ، عرق ، دین ، خرافه ، لسان ، عازات ، غنچه بری برینه قاریشمش ونهایت بوکون بوقطعه ده کندنه مخصوص بعض اوصاف اراشه ایدن ، بر دیل قونوشانه قومشولرندن آیری بر موجودیت مالک اولان بر عنصره تصادف ایدیور . بوکیمدر ؟

بو سؤاله ظن ایتم که کسدرمه بر جواب ویریله بیلسون . او حاله بوکونک حادثه لر فی تدقیق ، شئون حاضره نک اوکیزه بیقیدینی معضل مسائل ملیه یی مناقشه ایدرکن حتی دونکی دکل آنحق بوکونکی هیئتله مواجهه تدقیقمزده عرض اندام ایدن کتله یی نظر معاینه و تفتیش آلتی دها دوعری بر مذهب اولسازمی ، ویریله جک حکملری بوکا کوره ترتیب ایتمک ایجاب ایتمزی ؟

عکس تقدیرده بوکون حقیقی هیچ بر شی افاده ایتمه یان بر قاج بیک سنهک ادالاره استاد ایتدیریله جک صورت حللر هیچ بر قابلیت تطبیقه یه

اصویری احتوا ایدن قونلری حتی معلومات قیانتدن اولسبون ذکر
ایتیورلر . بوتون مستثنی داتما برطرفی محاکمه ایلیورلر . حادثاتی بر آوروپایی
محررک کوزلکبله کوزن بواقیدیلر ، اونوتیورلرکه : ترقی بشر قطاری اصلا
توقف ایتمدن ایلیریایور . دوشونتیورلرکه ماتماتیک هوقی تحقیقه ال برنجی
عامل قبول ایدیان اجتماعیات علمی هنوز امکانه به باشلایان بر نوزاددر .
خاطرلامورلرکه تنوعغرافیا وامثلی علملرک دساتیر مجرده سی هیچ بر زمان
بر متعارفه ، بردستور ریاضی قدرتی حائر اوله مامشدر ونهایت تاریخ هر زمان
دوغری سویلر ، شایان اعتماد بر شاهد موقعنه مالک اولمقدن مع التأسف
حالا بك اوزا قدر . بوعلم ویا قنلرک اربابی هر کونکی کشفیات و اختراعات
اوکنده یکی یکی اصوللر ، قاعدهلر و یارین محقق بری بر دیگرینه ترك
ایده جک دستورلر وضع واقعه ایتمکدن بر آن خالی قالمایورلر . بشر حقیقه
دوغری هر آدیم آندخه یکی بر عالم غیبه داخل اولدیفنی کورییور ، خزانه
علوم هر متبلمک اسرار خلقتدن بر ذره حقیقت اقطاعی یولنده صرف ایتمکی
تحمیل فرسا اقداماتک غنیمت ظفری اولان و دونکی بسیمه بوکون سرکب ،
بر کون اولکی باطله بر کون صوکره حق دیدیرن کشفیات جنیده ایله
دولیور ، دساتیر علوم دکیشیور ، دکیشدیریور .

بومقدمه یی درمیاندن صوکره آغزه آلمقدن نجاتی ایدییلان ملیتمزی
انکار صدنده سویله بن سوزلره قارشى برقاج کله سویله ملک ایسته یورم .
لکن بحمه کیرمه دن اول ، الک قوتلی وثیقہ سی ماضینک برقاج بیک سنه لک
توزلری آلتندن چیقاریلان طاش وطوغلا پارچه لر بنه محکوک و حادثات حقیقیه به
نه درجه به قادار مطابق بولوندیفنی محتاج تامل برقاج سطر دن عبارت بولنان
تاریخی ادعایری ، بر مدت ایچون بر طرفه براقه ورق حاله عطف نظر ندقیق
ایدلسنی توصیه به مبهم بر لزوم حس ایتمکی عرض ایده جکم .

فی الحقیقه بشرک اقبصای نمده واصل اولمق اوزره بولندیفنی ، حق
وحقیقتک اظهار واعلانی نامنه شایان شکران تظاهرات عالمانه ساحه فله
کیردیکى ، ضبط وتدوین وقائده یی طرفاه اداره قلم ومطالعه به جالشه یی ادعا

سالاك ۲۲۰ فروشه

نېف سال ۱۳۰

عجمه

درج اولونجيان مقاله لر

اعاده ايدلز

مؤتلفه خيبريا

سنه لې ۲۲۰ غروشدر.

آلي آلفي ۱۳۰ غروشدر

عجمه

مسلكزه موافق مقالات

مع المنويه درج اولوز.

دين، ادبيات، اجتماعيات و اقتصادياتدن بحث ايدر توركجه- كوردجه مجموعهدر.

مجموعه مركز هيئت تحريريه محترمه سندن و كردستاني علم و عرفانه ترين ايدن و على العموم محيط عثمانيه خاندان معرفت اوله رق طانيلان حيدري عائله نجيه سي احفادندين استاد محترم، حيدري زاده ابراهيم افندي حضرتلرينك مشيخت اسلاميه يه تعين اولنديني مع المسار كورولدي. فاضل محترمي دكل ملت نجيه عثمانيه يي بويله بر شيخ الاسلامه نائل اولديغندن تبريك و فاضل محترمك موفقيتلريني بتون قلمزله تمني ايدرز.

كوردلر

مناسبتيله

بزي انكار ايدنلر دعوالرنده بائليجه شو قطعيه استاذ ايدبورلر، دييورلرلك: كوردلرلك منشائي مجهولدر ا بو نتيجهي الده ايتك ايجون مائتمزي حسي بر تدقيقه بيله تابع طومقده قصور ايتيورلر. حسي دييورم. چرنكه ارباب علم عندنده بر ملتك تعين هويي باندن موضوع و فقط هيج بري ديكرينك عيني اولمايان دستورلردن برايكيستي، اوده مضمر فكريلريني اثباته يارايه جئي بر طرز و شكلده موقع تدقيق و مناقشه ديكي مسئله يه تطبيق ايدنيور، اولجور، بيجورلر، سندرلرله بوسبتون ويا قسماً معكوس

سالاك ۲۲۰ فروشه
نیف سال ۱۳۰

شین

سنه لی ۲۲۰ غروشد
آلی آلی ۱۳۰ غروشد

مجله

مسلکزه موافق مقالات
مجله المنونیه درج لولنور

مجله

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه کوردجه مجموعه در.

مندرجات

- ضحاک افسانه سی کوردی بتلیسی
- بقا ملکدر حیزانی زاده کمال فوزی
- ادبیات کردیه دن بعض نمونه لر م . م
- زائین دیشیاهی تفتانه محمد شفیق
- قوی به خار ناضیعان ع . رحمی
- آثار اسلافدن رحمی حاجی عبدالقادر کوبی

نسخه سی ۵ غروشد

نجم استقبال مطبعه سی

آدرس :

باب عالی جواری ابوالسعود جادہ سنده نجم استقبال
مطبوعہ سنده (ژین) ادارہ خاندانی .

له نیو بیکانه کان تشهر بکن نیو بندی برموری !!
اگرچه صبری ، سیس ، وک براینوکی [۱] و دین مابری
گریوۀ بفرزستانی تواو عمری بسر بوری
و دکو بایره کوروت حفظ ناموست له سر شرطه
که ایکت پیرو خوشکت میردو مالت چول خاپوری
به مسکینی منی دستم بزنجیر سخت بستر اوتاه
که او زنجیره و همه و دی بسینی چونکه برزوری .
بلی . زنجیر دستت جهل و غفلت بو ، رقیبی تو
بافسون بستی ، قوت چونکه زانی مست و مسحوری ...
اویستانه ییخه (روزه لاتی) تاوهالات رابه !!
بازانی نجات ده دست بستر اوت ... که مغدوری
صلاح کار توسعه و امل بابی نکهبانت
برونای جرای عزمت ، برو بوشاری شابوری
ده (ژینی) حق خوت ثابت بکه بویار و اغیاران
بدسترده [۲] بستره فیرمیسک [۳] شوقی و چاوی بی نوری ...
ببی تو کپور و سوران دومکری و ملک بابان ، زار
که کیزی [۴] بختیاری چونکه مستی اورولیت توری [۵]
حیدر پاشا قاضی زاده .

مصطفی شوقی

[۱] اشاره بویند براینوکی که ده ژیر بفریدا مابو .

[۲] یاخود دستمال عینی مندیله .

[۳] یاخود آسریس .

[۴] اوه لغت پلایاسانه ، اصل لغت کیچ .

[۵] مصدری (لی تورین) . یعنی (دارلق) و دکو او مصدری ده زبان کردیدا زور

مصدره من که تمرینی یان بواسطه علاوه ضاهر شخصیه له مایینی وی و او ادا نانه ممکنه . تلا
مصدری لی دان : لیم دا ، لی دا ، لیت دا ، لیان دا ، لیان دا ، لیان دا و سائره .

- اوزدستی کيشڪن جي بويه ؟
 — ٺوٺ هٿيار .. ٺوٺ هٿيار ..
 — ما ام هٿيار نين ؟
 — وٺي ام هٿيار بان نشي زبومه لازم مهدي ديتا .
 — جي زبومه لازمه ، مه نه ديتي ؟
 — زانين .. زانين .. زانين ..
 ژملا هڪاريان
 ع . ۰ رحمي
 ۲۵ جيريا اول — ۳۳۴

هاواري دايڪي ! ..

صبي نيڪي زو ، هوا ساو ورور تازو سري هينا بودري . کونديڪي روخاو
 له دور دوه ، صحرائيڪي واسع ، دنيويديا ، شفا مهري پڪ ، بولاي روز آوايه
 دهروي . له قراغ ريڪيڪي چوميل باخورد هات . روي صحرای په کيڪاي
 شين کراسيڪي مخري له بر کرديو ؛ لهوي کرديڪي جوان هڪل بخوانوئي
 را کشايو . له سرسري بسپائيڪي ماتم داري وبجيپن اصيل دردار . ژنيڪي
 کردير به او مقامانه خريڪ يوکه له خوي هلسيني :

له تاثيري فسون روژ تابان ، عالمي شوري ! ..
 مکر تو جاوه کانم ميري [۱] کردان هيشتا مخجوري ! ..
 له ناز بالنج خوشائي ، هالنه سر ، تماشا که ! ..
 له مير کولان ده خوين بلبل شيدا برنجوري .
 بهار هاتو ونشه بای وعده به عمرم تماشا که
 له بر مال وسيع ملک بابت دنک سمطوري .
 صدای هات ونهات ودنک زنکول قوري کاروانه
 که بارت کوچي کردودسته داوين هيشته مهجوري :
 جهلون جري دهکي ؟ .. کريارتو بدزن له مال تو

[۱] لهجه ، طريقي وائي به يعني (سرد) به پلياس پياو

خوامه

ایروکه می ملت ژخوا صبی رابونه ژبو ژینا خوه دختن ملایت هر
ملته کی لسر مناره د خو بانکی صبی ددن هوایی صبی بی صاف لسر می
مخلوقات علامتی زینی بلاو نکه ام هیژ دخودان !

بل ! هرکسه کی باربخو بارکرن بزی کتن ام هیلانه جهی وارن .
لجی واریت کو غیرمه کس نمایه . واریمه کون بونه مال و دواریمه ژبر بی
کیاهی دی می تلف بین پاش هنکی ام دی جاوی خوه کن ...

هی هو ! گلو مه چی کر ایواژه ام ناکهی نه چیواران بظی مهدی
کور بخوت ام کنکی بکهنه واره کی ؟ سیلا خودانینه لسر نانی خویشن
زاریمه برچینه اوه چه نومه لسر خوآنی .. پشایا پاشی فائده ناکت .

ام هیژ دخودان ! هم دخوه کی وسادان : حتی ملایت مه وختی بانکی
برزه کرنه ؛ کله بایت مهال بونه اوژی بانک نادز ؛ کریت بظی لسرشوانان
چونه او هیژ دخودان ؛ ماسیت مهلی دیرهاوی دمنجلاندا کیرکشین ؛ دواریت
مه به نیت خو بزادند نه بچولی کتنه - ام هیژ دخودان - ایدی بسه ..
قط چونه بی : نویرا صبی ، کیهتاوی له جو هیژ ایوار نه بویه ام هشیار
بین نویرا نیورو باوقی (پیری) له نه جیت اکر وقتی له بجیت بظی مهدی
هوشتم ام دی ژشیر و ماستان بین و یجاری دی حالیه بیته چی ؟ ام دی هنکی
بکرن اما بکرنی چوچیناسبت خبری باب و بایرانه دوه کی گرین فائده بکرا
بانی من دی ژکور رابویه

من کوت (خو) هقلی نه نه چیه خوا شوی لبن نوینان بلکی خوا شو
وروزان لبن نه زانینی وجهالتی اکر ام دخوه کی و هانه بان مهدی تماشه بکرا
انسانیتی د دنیایی جاوان خبت لبن هردی ، لسر هردی له عسانی هرروژی
- تشکی درخت ، تلفون ، تلفراف ، شمندوفر ، واپور ، تلفراف بی تل ،
الکتریق ، طیاره ، بالون اوهمی ژعسانی نه بارینه ژهردی شین نه بونه .
بلکی ! زدستی انسانان چی بونه .

بانك

هېشيار بوم از دنيا همی کر

بدنك ملايی الله اكبر

الله اكبر دژكي مناری

(رابن) دېژيت هرودهك هواری

رابن دېژيت وقتي شې په

صاحب خباتان شيطان له پي په

مغلوب نه ن هون ژدستی لعینی

بو ناخدی په رابن پچینی

پاقر بكن خو ژكیمی و قریژی

حاضر بین هم بونا نو بژی

حاضر بین و عفوا قصوران

كو خالق وده وده خازنه دیوان

وخت طنكه لژكن بکهنه مزركوت

له پي ملاي - هیژ روژ نه دركوت

امری خدی خوام پیکوه بینن

جا خالق نه ییژیت بی حس و دین

۲۴ - جریا اول - ۱۴۲۴ ژملا هکاريان

ع . رحمی

مضامنی ایچون اعلان عیاهده ایدن ملتک کوردلردن عبارت اولدیهی وینا برین وقعه بی متعاقب اصفهانده تکرار تاسیس حاکمیت ایدن ملت تاریخک کورد تاریخ قدیمندن عبارت اولسی لازم کلدیکفی قطعیتله تثبیت ایدر. چونکه: هر ملت آنجاق کندیسنه عاید و کندیسنک عامل و مؤثری بولدیهی وقایعی، ایامی حقیقه بنمسه و تقدیس ایدر. عینی زمانده یوم مذکورک اقوام حاضر ددن باشقا بری طرفدن تسعید ایدلدیکنه دأزده معلوماته مایب بولونمبورز. بوده (دماوند) بایرامنک کوردلره اختصاصی اثبات ایدر.

شیمدی افسانه دن استخراج ایده بیلدیکم نتایجی خلاصه ایدهیم:

۱ — کورده منشأ اعتباریله قطعاً ایرانلیدر و بونده اقوام ایرانیه تک جمله سندن قدامیدر.

۲ — بر قسم کوردن رضیخا ک زمانده قریه دو غری یایشلر سده تکرار شایه توجه ایدرک وطن اصیلری اقسام سیاسی سندن اولان شیمدیکی کوردستان طاعلرینه یتشمشلدور.

۳ — ضیخا ک استیلا سنه نهایت ویرن مات کورد عاید قدیه سندن باشقا بر ملت نکندر.

۲۵ تئ بن اول ۳۳۴

کوردی بتدی

عالیه بنک یعنی مایته منشأ کوستریلان چو جقارک ، ضحاک زماننده اصفهان و جوارنده یاشایان قومک اولادندن بولونقلاری و بوندنده کوردلرک حقیقی بر ایرانی ملت اولدقلاری تعین ایدر . بو نتیجه بزه کورد ملتیی تعین یولنده بعض مدعیلرک دوشدنقلری خطالارک ، باخصوص (هارد) در ه ایرانی اولان بو ملت نه ایچونون عجم دکاندرده کورددر ه یولنده عجیب نقلدرده بولونانلرک حسلرندن باشقه بر سائقه تبعیت ایتدقلاری بک رعنا ازاندا ایدر .
تألیاً :

ضحاک افسانه سنی تولید ایدن وقع ، ظام واستبداده تحمل ایدمه یان کوردلردن بر قسمک ازلی عاشقی اولدقلاری حریت و حاکمیه قادوشمن اوزده اطرافه طاعنه ، ابدی بر مایجا حریت تانی ایتدقلاری طاعنه چکمه که باشلادقلری ازان ایدر .

مهاجرک قوانین مخصوصه سی واردر . مهاجرین افوامک تعقیب ایتدقلاری یوللرک مطالعه سی بزه استقامت حرکتک اکثریتنه شرقدن غربه ، یوکسکاردن اشغیلره متوجه اولدقلاری کوسترر . بناء عیه ایلک آن مهاجرتده برقم کوردلرکده غربه ، مزویوتامه پایه دوغری کلدقلاری قویاً منظوردر . بو ظن کوردلرک شیمدیکی وطنلرینه اووه دن کلدقلاری حقیقده کی روایت مؤیددر .

ثالثاً : مستولیلری مملکتدن طرد و اخراجه جالشمقله استخلاص وطنی مهاجرته ترجیح ایدن متباقی اقسام فی الحقیقه فوران ملیه علمدار اولان دیرجی کاهنک اداره ایتدیکی مجاهدات ایله نائل امل اولمشلر و یوردلری مظهر استقلال ایله مشلردر . هر ملت تاریخنده بو کبی وقائع عظیمه به مصدر اولان کونلری یوم مخصوص اتخاذا ایدر و مراسم مطنطنه ایله تسعید ایلر . فی الحقیقه کوردلرکده سنه ک ۳۱ اعستوسنه تصادف ایدن یوم خلاص لائق اولدقی اهمیتنه تانی اولونمش و هر سنه اغستوسک اوتوز برنده (دماوند) ده خلاص ملی نامنه بایرام یالقلنده بولونمشدر . بو مراسم کورد بایرامی نامی ویرلس و منحصر آ کوردلر طرفدن تحیل و تشریف ایدلسی ضحاکک دفع

په طرف اوله بیله جنګاری محتاج ایستاسح بولونمایان ارمییردن طوبلاغش
علی الساده نوطله استناداً تنظیم ونشر اولونان تبصراه لر اصغری بر درجه
اعتماد مظهر اوله بیلدک منبتدن دایما محروم قلاچقدر ، شو نقطه بالخاصه
قیده شایاندرکه کوردستانده بوکی تدقیقاته تثبیت ایدن ذوات بیاننده کوردده
بیللره تصادف اولونماشدر .

عثمانیلره کانجه : درت یوزسنه دن زوی حاکمیت عثمانیه سیهاسنک ان قونلی ،
ان اطاعتکار واک حبشی وفدائی بر مستندنی تشکیل ایدن ، ملت عثمانیه نلک
خوان ظفر واداره سنه حصه دار ایدلمدیکی حالده اوکا توجه ایدن ادبار
وفلا کتله صمیمی کوزیاشریفی ، دائمی ماعلری ابدال اینجکدن بر آن خالی
قالمایان کورد قومنی اوکر نلک لزومنی هیچ بر زمان دوشونمه مش و صوک
حادثات اثباتنده ایسه یوقادار مساعی فداکارانه سنه رغماً کوردک موجودیت
وتاریخی انکار ایتمک ، اولی اینجده قیوراندینی الک مددش اضطرابات
حیاتیه ایله مجادله ده یاپ بالکز ، استنادسنر براققه درت هصراتی وظیفه
تخطر ورفاتی ایا ایتمشدر . ایسته در میان اولنان سیدلر دولایسییه کورد
تاریخ ، لسان واجتماعیاتده مداراستناد واحتجاج وثائقه مالک بولونمادیغمری
ادعا هیچ ده حقسنر ردعوا دکدر ظنندیم .

یونندن دولایی بذاته بر قیمت مالت اولمایان روس "الانکلیز" تدقیقلمینه
استناداً آلمانلرک میدان کتیردیکی مجلدات اینچون صرف ایدیلان همنلره
وهله اولنلرک ترجمه نشر نده استناد اولنان کولونج وسفیل مقاصد ومساعییه
آیندیغی بیاندن وانجکه میورم ، ایلریده ایجاب ایدرسه تکرار بوموضوعه
عودت ایتمک اوزره بن بوسطرلرله هر ماته ابدال ایدلرکی حالده کوردلر
موضوع بحث اولونجه بوبوک خبر دوشولان تاریخی حقلری ، صوک
زمانلرده رسمی برماهیتی حائز اجتماعیات مجموعه سنده م . کریا نلک طرفندن
نشر ایدیلان خلاصه وهالا آخره سرنامه اتخاذ ایندیکمز کتایده سردومدافعه
اولنان دعوالری قدرتم بتدیکی قادر نالیشه جفم . بومقصدله یازیلان
اولنان دعوالری قدرتم بتدیکی قادر نالیشه جفم . بومقصدله یازیلان
اولنان دعوالری قدرتم بتدیکی قادر نالیشه جفم . بومقصدله یازیلان

• مهاجرین مدبری نشریاندن

• کوردلر

• ناسبتیله

ضحاک افسانه‌سی

کرك شرق و كر كه غرب اقوامی طرفدن اك آزدقیق و تتبع ایدیله بیامش محیط و ملتلدن بری ده کوردستان و کوردلردر .

فی الحقیقه بو کونه قادار میدان کتیریلان مؤلفات تدقیقه میاننده کوردستان و کوردلره هاند اولانلر اك ابتدائی ، اك چوق محروم و نوق والا بویوك غرض کارلقلرله دولی بر موجودیت سفیله به مالکدر .

بونك ذكر و تعدادی يك اوزون سوردهك سیدلری میاننده ایکی دانه‌سی واردرکه دوغریدن دوغری به کوردلره تعلق ایدر. اوده کوردستان قطعه‌سك وضعیت جغرافیة‌سی ، احوال و ایجابات محیطدن فضله بر حصه تأثر آلان کورد بنیه اجتماعیسیدر .

کورد وطنی ، کوردستان ، بشرك خرده‌بین عوالم و مخلوقته ایصال نظره موق اولدینی بو کونده ، اك رونقلی بر دور مدنیت و عرفانده بیله هیچ بر طرفه علی‌العاده اولسون انفاذ نظر ایدیله مامش بر قطعه‌در. خارجی بر مترصده قارشى خیالی بر عالمدر .

کورد ، وطنی ، کندیسنه پرستش‌کاری بولوندینی حریت مطلقه‌بی تأمین ایدن طاغری بی بویوك بر شدله قصقائش ، اونك قاپورینی بلا قید و شرط هراجنی به قابالی بولوندر مشدر. ایشه بو قصقائمه ، بو عدم اختلاط سببیلدرکه کورد ملیتی ، تاریخی ، لسانی حقنده کی تدقیقات دائما غیر حقیقی شرائط و محیط داخلنده اجرا ایدلک مجبوریتله قارشولاشمدر .

اکتیریا ملل مختلفه‌نك اختلاط‌کاهی اولان شهر و قصبه‌لرده کی تورکشمش ، عربشمش ، بر طاقم کوردلک سرمایه‌سی آز کیسه‌لردن ، نه درجه به قادار

دیه بیامش اولان حساس درین ، سبحانی شاعر شرق و غربتک روحه فرمانفرمادر .

آرتق بییمی سلطوت ، فکری و ذکائی شوکته حکم ایدمه به جک ، ذکا باربارلنک خدمتکاری اولمایاجاق در .

(آمریقا) نك درین و یوآسك نظری شاعر و متفکری نهمه رسون Emerson بوندن اون اونیش سنه اول حرب حقنده یازدینی بر مقاله یه شو سوزلرله ختام ویریوردی :

« ای اللهك وانسان لك آمریقای ! دنیاده حرب می یوقسه صاحبی حکمران اولاجاق ؟ بونك قرارینی ویره جک سن ، آنجاق سنسین ، بوالهی آمریقانك صمدانی اشتیاقی لافاده وطمین ایتك ایشی زمان آمریقایی (ویلسون) . تفویض ایتدی . (واشینگتون) ك حر وعلوی روحی (لون فلو Long fellow) نك رحیم و حساس یورکی (ویلسون) ك علم و هملنده تازه و آتشین بر حیات یاشایور . (ژوپتر) مقاشی (برومونه) نك دیلنه قوید یغمز

یاقاجاق نورم آسمانلریکی

هر بامدن حیات فیشقیراجاق

نعره سی بوکون ویلسونك لسان حالتدن قیصرلرک جاه و جلالی اوزرینه صاجیلور .

کردلر ، بویله بر عصرک بویله بر قیامتنده او یوماق نمکنی در . ای کورد او یان ! دییه باغیرمه به بن لزوم کورم . زیرا ا کر کردلر او یقوده ، حالا او یقوده ایسه لر چوق دن ، پك چوق دن اولشلر دیمک در .

کرد او یانیق در و کندیسنی عصرلردن بری او یقویه دعوت ایتش و او یقویه طلش اولان خداوندلری ده او یاندیراجاق لردر .

او کندیسنه سوء قصد ایتش اولانلره حسن قصد ایله مقابله ایدمه جک در . بز « بر عصرده یاشایورز که بر ساعت او یوماق ، برملت ایچین اولمک در . »

۲۳ تشرین اول ۱۹۱۸ . بر کورد

استحصاله معنوی و منحصر بولندیغندن ناشی داتما حقوقی التزام ایدوب
اظهار تفاخردن چکنمشلردر وجود کره لر قلنجلرینک قوتیده قزانش
اولدقلری مظفریق آخر ملترک نامه قید ایتشلردر .

کردلر صوک درجه عزت نفسه مالک اولدقلرندن وقار شخصی و شرف
ذاتیلری تهدید واخلال ایده جک هر بر حادثیه قارشق فدای جان ایتکدن
قطعیاً چکنمزلر . خلاقه ، دینه ، دولته خادم و محکوم اولمقله مفتخر
ایسه لرده آخر برملنک اوضاع آمرانه سنه قطعياً تحمل ایده مزلر . والحاصل
شاعر ایرانینک

مرا مرک بهتر از این زنده کی

که سالار باشم کنم بندی کی

پشتمه تصویر ایتدی کی کبی کردلر شرف و حیثیتنک محافظه سی و غورنده
ناری اختیار ایدرلر ، فقط عاری اختیار ایتمزلر .

حیدری زاده

ابراهیم

کردلر ویتوده دکل

انسانیت ، الک محنتم و دورادور نتیجه لر ، طنین لر اعتباریله یک زنکین
گونلری یاشایور . جولده ، ایصسر ، حیات دن ، جان دن اثر بولونمایان
بر جولده بر حیات ، بر بهار فیشقییر کبی بر خارق و بارقه نك شاهدی یز .
اسکی عقیده لر ، اسکی سیاسی ، اجتماعی عقیده لر چو کیور ، باشقا
پره نسیدلر ، بانقا مقتدار یوکسه لیور . عقل ، تهوره حاکم ، ظلمت نوره
محکوم اولیور .

شرق ک بویوک متفکر و شاعری

بمردی که ملک سراسر زمین

نیرزد که خونی چکد بر زمین

چودر بسته باشد که داند کمی

که کوهر فروشت یاپیله ور

کردك معشوقه وجدانی دین وایمانندن عبارت بولندی چی جهته هرنه زمان
اقتضا ایتمش ایسه اعلائی کلمه الله ایچون مقام معلائی خلافتدن یو کسلن صدای
دعوته در حال لیک ایله مقابله ایدرك همان سلاحنی آلوب میدان کارزاره
قوشمش و بو صورتله خلافت امویه و عباسیه و عثمانیه تاریخلرنده مهم بر موقع
اشغال ایلمشدر .

سلیم اولك کردستان ، خسرو پاشانك همدان ، مراد رابلك بغداد
سفرلری ، طوبال عثمان پاشا ایله نادرشاه و قهجه سی روس محاربات متسلطه سی
کردرك خدمات دینه لرینك صفحات اخیره سی تشکیل ایدن وقایع
جهله سندندر .

مسموماته و روس هنرته لرینك بیاناتنه نظر آ کردرك یالکیز بو حرب
عمومیده واقع اولان ضایعاتلری سکزیوز بیک نفوسه قریب بر مقدارده در .
کردلر اقوام اسلامیه آره سنده دیندار و قناعتکار اولمقله متمیز بر قوم اولدقلرندن
عیش و عشرت و مناهی به رغبت ، التزام سفاهت کبی رزائل اخلاقیه دن
شیمدی به قدر مصون و محفوظ قالمشدر در .

کره لر مدنیت هر یی بدن حقیله استفاده ایتمش ملاتر میاننده عد اولمسه
بیله مدنیت حقیقیه نك مابه القوامی اولان معارف دینه یی جامع اولمقله برابر
شرقه مخصوص اولان فضائل اکتسابی نقطه سندن امثالاری بولنان اقوامدن
دخی کیرو قالمشدر در .

کر بشرف نیستم لاله باغ عراق

لیك در اقلیم روم کم نیم از هندبا

کردلر ترقیات مدنیته کری قالمشارسه بو قصور کندولرنده دکلدر .

نیست بر لوح دلم جز الف قامت دوست

چه کنم حرف دیگر یاد نداد استادم

کردلرك نقطه نظر و غایه امللری متبوع مفخم لرینك حسن رضایستی

سالاك ۲۲۰ فروشه

نیف سال ۱۳۰

درج اولونمیان مقاله‌لر

اعاده ایدلر

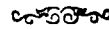

ماه

هفتتبرلق غنچه

سنه لی ۲۲۰ فروشدر

آلی آیفی ۱۳۰ فروشدر

مسلكمزه موافق مقالات

مع‌المتونیه درج اولنور

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در

بر حسب حال

اعصار مدیده‌دنبرو توالی ایدن حادثات تاریخیه سنک کندوسنه تحمیل
ایتمش اولدینی وظائف شاقه‌نک بارکرانی آلتنده ازلتمش اولدینی حالده
وظیفه‌ مجبه دینه‌سنی برسکوت ووقار دیندرانه وغایت مردانه وشجیعانه
برطور ایله ایفا ایتمش اولان کرد ملت نحمیه‌سی مقدراتی تعقیب ایتمک ایچون
[زین] نامیله وبرجیات نوین ایله بو کون ساحه مطبوعاتده بر مجموعه
اثبات وجود ایدیور . طولاً قارص وارضرومدن باشلایه‌رق، ایرانک شیراز
و اصفهاننه قدر امتداد ایدن جبال وارضی داخلته و عرضاً تبریزدن حلب
جهت‌لربنه قدر یاییلوب لااقل بش‌ملیون نفوس تشکیل ایدن وخلافت معظمه
اسلامیه ایله دولت ابدمدت عثمانیه‌یه صداقت وعبودیتی قلیجیله ، قانیله
اثبات ایتمش اولان بوقوم شجیع معروض‌قلمش اولدینی موقع مشکلی‌انظار
نصفت و مروته عرض ایتمک ایچون شمدیه‌یه قدر قول‌لانمدینی بر واسطه‌یه،
کاک‌بیانه مراجعت مجبوریتده بولنیور .

زبان درده‌هان ای خردمند چیست

کلید درکنج صاحب‌ختر

— مقصدمز —

(ژین) شخصی بر منفعت تأمین ایچین جیقمه یور. اونک
هسوق اوزون عصر لرذن بری امار ایډیلان کورد حیبات
تاریخیه سنه، حقوق ملیه سنه، ادبیات و تاریخ ماته ایچین
بولونمقدر. قناعت مزه کوره کورد مله جمعیته مملده لائق
اولدینی موقعی احضاره ظفر یاب اوله ییتمک عضرک تلقیلرینه
موافق بر طرز مساعی اتخا ذیله قایلدر. تشبهنرک یک جتین
مساعی بی ایجاب ایتدیکنی مدرکز. فقط بز بو آغز وظیفه بی
درعهده ایدرکن وطن و ملتلی ایچین دایما اعظمی فداکارلقلری
اختیار ایتمکله تمایز ایدن کورد ملتک مادی، معنوی مساوات
و تسهیلاتنه استناد ایده بیله جکه زی بحق امید ایتدک. توفیق
اللهنددر.

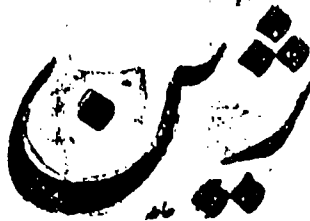
سالک ۲۲۰ فروشد

نیف ساله ۱۳۰

۵۵۵۵۵۵۵۵

درج اولونمیان مقاله

اعاده ایدار

کلیتتیراق غنیمت

سالک ۲۲۰ فروشد

آلی آلی ۱۳۰ فروشد

۵۵۵۵۵۵۵۵

مسلکزه موافق مثال

معالمونیه درج اولون

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصاد یاندن بحث ایدار تورکجه کوردجه مجموعه در

مندرجات

- بر حسب حال حیدری زاده ابراهیم
- کوردلر اویقوده دکل بر کورد
- ضحاك افسانه سی کوردی بتایمی
- بانك ع . رحمی
- خوآمه ع . رحمی
- هاورای مصطفی شوقی

نسخه سی ۵ غروشد

نجم استقبال مطبعه سی

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N°

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N° 2414

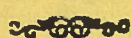
عدد ۱

۷ تشرین ثانی ۱۳۳۴

برنجی سنه

ساک ۲۲۰ فروشه

نیف سال ۱۳۰

درج اولونیمیان مقاله

اعاده ایدلز

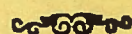

تشرین

هفتبرق غنیمت

سنه لی ۲۲۰ فروشد

آلی آلی ۱۳۰ فروشد

مسلكنزه موافق مقالات

مع المنونیه درج اولنور

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصاد یادن بحث ایدر تورکجه- کوردجه مجموعه در